T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK ŞİİRİNDE KÂDİRÎ GELENEK

(DOKTORA TEZİ)

EDİBALİ KARABIYIK

BURSA – 2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK ŞİİRİNDE KÂDİRÎ GELENEK

(DOKTORA TEZİ)

EDİBALİ KARABIYIK

Danışman:
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ İHSAN AKÇAY

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı'nda 711622014 numaralı Edibali KARABIYIK'ın hazırladığı "Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek" başlıklı doktora tezi ile ilgili savunma sınavı, 03/04/2023 günü 11.00 – 13.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ……..……..…… (başarılı/başarısız) olduğuna ……..…….. (oy birliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abdürrezzak TEK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK
Trakya Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

03/04/2023

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "**Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek**" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usûlüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Edibali KARABIYIK

Öğrenci No: 711622014

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Türk İslam Edebiyatı

Tezin Türü: Doktora ☒

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: "**TÜRK ŞİİRİNDE KÂDİRÎ GELENEK**"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 330 sayfalık kısmına ilişkin, 06/03/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç/dahil

3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Edibali KARABIYIK
Öğrenci No:	711622014
Anabilim Dalı:	İslam Tarihi ve Sanatları
Programı:	Türk İslam Edebiyatı
Statüsü:	☒ Doktora

Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Edibali KARABIYIK**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim Dalı	**İslam Tarihi ve Sanatları**
Bilim dalı	**Türk İslam Edebiyatı**
Tezin Niteliği	**Doktora**
Mezuniyet tarihi	**……/…../2023**
Tez danışmanı	**Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY**

Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek

Abdülkâdir-i Geylânî'nin müessisi olduğu Kâdiriyye, 15. yüzyılda Eşrefoğlu Rûmî ile Bursa bölgesinde; 17. yüzyılda ise İsmâil-i Rûmî ile İstanbul'da ve Rumeli topraklarında temsil edilmeye başlanmıştır. Tarihî süreçte, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Anadolu, Balkanlar ve adalar coğrafyasında birçok Kâdirî dergâhı tesis edilmiş ve bu dergâhlardan birçok mutasavvıf şair yetişmiştir.

Türk edebiyatına manzum-mensur çok sayıda eser kazandıran bu şairlerin ve eserlerinin incelenmesi gerektiği düşüncesiyle hazırlanan çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Kâdirî tarikatına mensup şairlerin biyografilerine ve eserlerine yönelik bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, Kâdirî şairler tarafından yazılmış manzum eserler dil, üslûp, vezin, nazım şekilleri, nazım türleri gibi edebî yönlerden incelenmiş, üçüncü bölümde ise şiirlerde tekâsüf eden tasavvufî kavramlara yer verilmiştir. Böylece Kâdirîliğin Türk şiirindeki yeri, bütüncül bir yaklaşımla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kâdirîlik, Türk Şiiri, Tasavvuf, Tasavvuf Edebiyatı

ABSTRACT

Name and Surname:	**Edibali KARABIYIK**
University:	**Bursa Uludag University**
Institution:	**Social Science Institution**
Field:	**History of Islam and Islamic Arts**
Branch:	**Turkish Islamic Literature**
Degree Awarded:	**Doctorate**
Degree Date:	**…../...../2023**
Supervisor (s):	**Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY**

Qadiri Tradition in Turkish Poetry

Qadiriyya, which was founded by Abdülkâdir-i Geylânî, started to be represented with Eşrefoğlu Rumi in the Bursa region in the 15th century, and with İsmail-i Rumi in İstanbul and Rumelia region in the 17th century. Throughout history, many Qadiri lodges were established in the regions of Anatolia, the Balkans and the islands, where the Ottoman Empire was dominant; and many sufi poets were trained in these lodges. The current study, which consists of three chapters, aims at examining these sufi poets and their works, who brought many works in verse and prose to Turkish literature. The first chapter gives information about the biographies and works of the poets belonging to the Qadiriyya. The second chapter analyses these poems written by the Qadiri poets in terms of literary aspects such as language, style, meter, verse forms and verse types; and the third chapter examines the mystical concepts frequently encountered in these poems. Thus, this study tries to reveal the role of Qadirism in Turkish poetry from a holistic perspective.

Keywords: Qadirism, Turkish Poetry, Sufism, Sufi Literature

ÖNSÖZ

İnsanlar; mizaç, düşünce, zekâ gibi durumlar açısından birbirlerinden farklı oldukları gibi yetiştirilme ve terbiye edilme gibi noktalarda da birbirlerinden farklı özelliklere sahiptirler. İslam dini içerisinde şekillenen ve dinin en soyut tarafını oluşturan tasavvuf, insanın bu farklı özelliklerini dikkate alarak nefis disiplinini sağlamanın yollarını öğretmenin yanında, kişinin beşerî zâfiyetlerinden arınarak ilâhî ahlâk ile ahlâklanması gibi gâyeler taşımaktadır. Bu gâyelere ulaşılmasını temin etmek maksadıyla büyük sûfîlerin tasavvufî görüş ve düşünceleri doğrultusunda oluşan ocaklar ise tarikatlardır. Her bölgenin kendine göre bir hayat tarzı, kültürü, örf ve âdeti olduğu gibi her tarikatın da kendi içerisinde farklı terbiye metotları vardır. Bu metotların uygulandığı ve taliplerin mensubu oldukları tarikatın gerektirdiği biçimde yaşadıkları mekanlar ise dergâhlardır. Dergâhlar, tasavvufî ekollerin ruh terbiyesi veren mektepleri olmalarının yanı sıra zamanla şairlerin, hattatların ve musikişinasların vb. yetiştiği yerler haline gelmişlerdir. Müntesibi olduğu tarikatın usulüne göre rûhî tekâmülünü sağlamaya çalışan sûfîlerin bu yolda yaşadıkları tecrübeyi veya dinî hakikatleri anlatmak maksadıyla şiiri seçmeleri tasavvuf şiirini meydana getirmiştir.

Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî ile başlayan tasavvufî Türk şiiri geleneği içerisinde, 12. yüzyıldan itibaren birçok sûfî şair yetişmiştir. Daha sonra Yunus Emre, tasavvuf şiirini sağlam bir geleneğe dönüştürmüş, kendisinden sonra gelen sûfî şairler için de bir dayanak noktası oluşturmuştur. Farklı tarikatlara mensup birçok şair ise ilâhî aşk merkezli bu gelenek içerisinde şiirlerini kaleme almışlardır. Ancak, bir kısım ilim adamı, tasavvuf edebiyatını belli tarikat zümrelerinin oluşturduğu bir edebiyat olarak sunmuş, dolayısıyla diğer tarikatları ya görmezden gelmiş ya da onların bir zümre oluşturacak sayıda şair yetiştiremedikleri düşüncesini îmâ edecek yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu itibarla, tasavvuf şiiri araştırmalarında nicelik olarak ön planda yer alan Mevlevîlik, Bektaşîlik ve Halvetîlik dışında, başka bir tarikatın içerisinden yetişen şairleri, bunların ortaya koydukları manzum eserleri, şiirlerindeki tasavvufî kavramları tespit edip ortaya koyma yönündeki düşüncemizin adresinin Kâdirî tarikatı olması, yıllardır Türk edebiyatının kurucu isimlerine ve onların Türk diline yaptığı katkılara yönelik projeler geliştirerek önemli eserlerin telif edilmesini sağlayan Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ hocamızın önerileri neticesinde tahakkuk etmiş ve ortaya konan bu çalışma ile de ete kemiğe bürünmüştür.

Türk tasavvuf şiiri üzerinde etkili olmuş tarikat teşekkülleriyle ilgili yapılacak yeni çalışmalarla, tasavvuf şiiri kapsamında ele alınan edebî türlerin sadece belli tarikatların uhdesinde olduğuna yönelik oluşturulan algı değişecek ve bu konudaki tartışmalar daha sağlam bir zemine oturacaktır. Buradan hareketle, Yunus muakkipleri arasında önemli bir yeri olan Eşrefoğlu Rûmî ile 15. yüzyılda Anadolu'da temsil edilmeye başlanan Kâdirî tarikatına mensubiyeti tespit edilen 105 şairin biyografileri ve telifâtı toplam üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünü oluşturmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Kâdirî şairlerin kaleme aldıkları manzum eserleri edebî ve dinî-tasavvufî muhteva yönünden inceledik. İki temel başlıktan oluşan bu bölümün ilk kısmında Kâdirî şairlerin manzum eserlerini dil, üslûp, vezin ve nazım şekilleri açısından değerlendirdik. İkinci kısımda ise mezkûr şairlerin eserlerindeki dinî-tasavvufî türlere ait bilgiler verdik.

Üçüncü bölümde, Kâdirî şairlerin divanlarında yoğun bir şekilde işledikleri tasavvufî kavramları tespit ettik. Tespit ettiğimiz bu kavramları felsefenin varlık, bilgi, değer kuramlarına göre tasnif ederek önce sözlük anlamını ve tasavvufî anlamını verdikten sonra Kâdirîlerin söz konusu kavramlara hangi mânâları yüklediklerini ortaya koymaya gayret ettik. Bunu yaparken ise kelimelerde sembolleşen anlamları tam olarak yakalama ve anlamlandırmada tevcîh-i vecih (isabetli anlam verme) iddiasında olmadığımızı belirtmek isteriz. Kâdirî şiiri ve dolayısıyla Kâdirîlik kültürü açısından bir boşluğu dolduracağına inandığımız bu ilk adımı atarken eksiklerimizin ve hatalarımızın olacağını biliyor, bilgiye ve aslına önem verilerek yapılacak tüm eleştirilere açık olduğumuzu belirtmek istiyoruz.

Araştırmanın her aşamasında görüş, yorum ve tavsiyeleriyle yol gösteren kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca, bilgi ve fikirlerinden faydalanma ihtiyacı duyduğumda değerli vakitlerini ayıran Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ'ye ve Prof. Dr. Abdürrezzak TEK'e, tez jürimizde bulunarak kıymetli görüşleriyle destek olan Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK'e, Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK'e, çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen Doç. Dr. Yunus AKYÜREK'e teşekkürü bir borç bilirim. Doktora eğitimine birlikte başladığımız ve süreç boyunca desteklerini gördüğüm yol arkadaşlarım Ahmet MOLLA MEMET, Ömer Faruk YİĞİTEROL ve Salih YILMAZ'a teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde benden desteklerini esirgemeyen anne ve babama, kendilerine ayırmam gereken zamanı bu çalışma için kullanmamda gösterdikleri sabır ve anlayış için eşim Emine Hanım'a, oğullarım Tarık Buğra ve Mehmet Selim'e teşekkür ederim.

Edibali KARABIYIK

Bursa-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **i**
YEMİN METNİ ..... **ii**
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
TABLOLAR ..... **xviii**
KISALTMALAR ..... **xix**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KÂDİRÎ ŞAİRLER VE ESERLERİ

1. EŞREFOĞLU RÛMÎ (Ö. 874/1469-1470) 8
2. ADNÎ (Ö. 878/1474) 11
3. ABDÜRRAHÎM-İ TİRSÎ (Ö.926/1520) 14
4. HAMDÎ (Ö. 1012/1603) 16
5. İSMÂİL-İ RÛMÎ (ö. 1040/1631) 16
6. KÂDİRÎ (Ö. 1040/1631) 17
7. SIRRÎ (Ö. 1046/1636) 18
8. ŞEYH MUHAMMED (Ö. 1060/1650) 19
9. HAMDÎ (Ö. 1069/1658) 20
10. ŞERİF (Ö. 1069/1658) 21
11. KÂDİRÎ (Ö. 1086/1675) 21
12. KÂİMÎ (Ö. 1103/1691) 22
13. LÜTFULLAH (Ö. 1104/1692) 25
14. SÂNÎ EŞREF (Ö. 1108/1697) 25
15. EMNÎ (Ö. 1109?/1698?) 26
16. FEYZÎ (Ö. 17. YÜZYIL) 27
17. KÂDİRİ (Ö. 17.YÜZYIL) 29

18. KÂDİRÎ (Ö. 1123/1711) 30
19. MEDHÎ (Ö. 1132/1720?) 31
20. SIRRÎ (Ö. 1140/1727-28) 32
21. SEYYİD ŞEREF (Ö. 1146/1733-34) 33
22. AHMED SÂLİK EFENDİ (Ö. 1150/1737?) 35
23. İZZÎ (Ö. 1153/1740) 35
24. AVNÎ (Ö. 1155/1742) 37
25. EMÎN (Ö. 1164/1750) 38
26. SELİM-İ DÎVÂNE (Ö. 1170/1756) 39
27. FAHRÎ (Ö. 1176/1762) 41
28. VÂHİDÎ (Ö. 1178/1765) 42
29. HALEF (Ö. 1178-79/1765) 43
30. SIRRÎ (Ö. 1176/1762 VEYA 1180/1766) 45
31. NEHRÎ (Ö. 1183/1768-69) 45
32. HÂFIZ (Ö. 1195/1780-81'DEN SONRA) 47
33. KIYÂMÎ (Ö. 1188/1774) 48
34. MEYLÎ (Ö. 1195/1781) 50
35. NECÎB (Ö. 1195/1788) 52
36. RESMÎ/ÂHÎ (Ö. 1206/1792) 53
37. ŞERÎF (Ö. 1209/1794-95) 55
38. ÂRİF (Ö.18.YÜZYIL) 56
39. SIRRÎ (Ö. 18.YÜZYIL) 56
40. SIRRÎ (Ö. 18.YY.'IN SONU 19.YY.'IN BAŞI) 58
41. ŞEYH ŞERİF AHMED EFENDİ (Ö. 1216/1801) 59
42. KÂMÎ (Ö. 1217/1802?) 59
43. HÂDİM (Ö. 1220/1805) 61
44. ŞEVKÎ (Ö. 1224/1809) 63
45. ŞEMSÎ (Ö. 1227/1812) 65
46. AŞKÎ (Ö. 19.YY'IN BAŞI) 67
47. HÂLİMÎ (Ö. 1239/1824) 69
48. MÜŞTÂK (Ö. 1247/1832) 70
49. HAMDÎ (Ö. 1253/1837-38) 73
50. ŞEYH ŞEMSEDDİN EFENDİ (Ö. 1261/1845) 75
51. KUDDÛSÎ (Ö. 1264/1848) 75

52. RIF'AT (Ö. 1269/1852) 79
53. HALÎMÎ (Ö. 1270/1854) 81
54. HAYRANÎ (Ö. 1273/1856) 82
55. ES'AD (Ö. 1274/1857) 85
56. HÂKÎ (Ö. 1275/1859) 86
57. HÂLİS (Ö. 1275/1859) 87
58. İFFET (Ö. 1277/1860) 90
59. MUHYİDDÎN (Ö. 1279/1862-63) 92
60. NÂFİZ (Ö. 1282/1865) 93
61. ABDURRAHİM KÂDİRÎ (Ö. 1282/1865) 95
62. ZÜHDÎ (Ö. 1292/1875) 95
63. MUHİB (Ö. 1293/1876) 97
64. SIRRÎ (Ö. 1294/1877) 98
65. HAKKÎ (Ö. 1301/1883) 100
66. ÂLÎ (Ö. 1301/1884) 101
67. ERBÂBÎ (Ö. 1301/1884) 103
68. GULÂMÎ (Ö. 1303/1886) 105
69. HAMDÎ (Ö. 1304/1886?) 107
70. NÂFÎ (Ö. 1308/1891) 109
71. ŞEMS (Ö. 1311/1893) 112
72. RIZÂ/RIZÂYÎ (Ö. 1311?/1893?) 115
73. ŞEYH ABDÜLKÂDİR-İ SIDDIKÎ (Ö. 1315/1897) 116
74. FÂİZ (Ö. 1315/1897) 117
75. SÂLİH (Ö. 19.YY?) 118
76. ŞÜKRÎ (Ö. 19.YY) 120
77. KUDSÎ (Ö. 19.YY) 122
78. SABRÎ (Ö. 19.YY) 123
79. RÂMİZ (19. YY.) 124
80. SEYYİD (Ö. 19. YY.) 125
81. HAMDÎ (Ö. 1295/1878'DEN SONRA) 126
82. SÂMÎ (Ö. 1319/1901) 128
83. HİKMET (Ö. 1839-1903) 129
84. HÜDÂYÎ (Ö.1323/1905) 134
85. TABİBOĞLU (Ö. 1324/1906) 136

86. ENÎSÎ (Ö. 1325/1907) 139
87. RIZÂ (Ö. 1328/1910) 140
88. KEŞFÎ (Ö. 1328/1910) 142
89. CEYHÛNÎ (Ö. 1330/1912) 144
90. AŞKÎ (Ö. 1333/1915) 145
91. BÂNÛ (Ö. 1334/1916) 147
92. İZZÎ (Ö. 1337/1919) 148
93. ŞEVKÎ (Ö. 1338/1920) 150
94. SÜREYYÂ (Ö. 1923) 151
95. ŞEYH MUHAMMED MÜŞTÂK-I KEMTERÎ (Ö. 1925) 152
96. TÂLİB (Ö. 1925) 153
97. RÂİF (Ö. 1926?) 155
98. İLHÂMÎ (Ö. 1933) 156
99. HULÛSÎ (Ö. 1936) 157
100. CÂFER (Ö. 1944) 160
101. SEZÂÎ (Ö. 1947) 161
102. SÂMÎ (Ö. 1951) 163
103. MİRGÛNLU (Ö. 1953) 165
104. SIRRÎ (Ö.1964) 167
105. NÛRÎ (Ö. 20.YÜZYIL) 169

İKİNCİ BÖLÜM
KÂDİRÎ ŞAİRLERİN ESERLERİNDE EDEBÎ VE DİNÎ-TASAVVUFÎ MUHTEVA

1.Edebî Muhteva 171
1.1. Dil ve Üslup 172
1.2. Vezin 176
1.3. Nazım Şekilleri 178
1.4. Âyet ve Hadis İktibasları 179
1.5. Kâdirîliğin Türk Şiirine ve Kültür Hayatına Katkıları 181
2. Kâdirî Şairlerde Dinî-Tasavvufî Muhteva 187
2.1. Türk Edebiyatında Dinî-Tasavvufî Türler 188

2.2. Allah Hakkında Yazılan Manzum Türler 189
2.2.1. Tevhid Manzûmeleri 189
2.2.2. Münâcâtlar 200
2.2.3. Esmâ-i Hüsnâlar 214
2.2.4. İhlâsnâmeler 216
2.2.5. Elifnâmeler 217
2.3. Hz. Peygamber Hakkında Yazılan Manzum Türler 218
2.3.1. Na´tlar 219
2.3.2. Mevlidler 234
2.3.3. Hilyeler 235
2.3.4. Mi´râcnâmeler (Mi´râciyye) 237
2.3.5. Şefâatnâmeler 238
2.4. Din ve Tasavvuf Yolunun Büyükleri Hakkında Yazılan Manzum Türler 240
2.4.1. Medhiyeler 240
2.4.1.1. Ehl-i Beyt İçin Yazılanlar 241
2.4.1.2. Çehâr Yâr-ı Güzîn/Çâr-yâr İçin Yazılanlar 245
2.4.1.3. Pîr-i Tarîkat Abdülkâdir-i Geylânî İçin Yazılanlar 247
2.4.1.4. Kâdirî Şeyhlerine Yazılanlar 256
2.4.1.5. Şehirler İçin Yazılanlar 262
2.4.2. Makteller-Muharremiyeler/Kerbelâ Mersiyeleri 263
2.4.3. Menâkıbnâmeler 269
2.5. İbadetler Hakkında Yazılan Manzum Türler 270
2.5.1. Salatnâmeler 270
2.5.2. Ramazâniyeler 272
2.5.3. Şâbâniyeler 274
2.5.4. Recebiyeler (Regâibiye) 275
2.6. Tasavvufî Konularda Yazılan Manzum Türler 275
2.6.1. Nasihât-nâmeler 276
2.6.2. Devriyeler 284
2.6.3. Şathiyeler 287
2.6.4. Erkannâmeler 290
2.6.5. İcâzetnâmeler 291
2.6.6. Dergâhnâmeler 292
2.6.7. Sâkînâmeler 293

2.6.8. Vasiyetnâmeler....294
2.6.9. Nevrûziyeler....295
2.6.10. Mahşernâmeler....296

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÂDİRÎ ŞAİRLERİN DİVANLARINDAKİ TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

1. Varlıkla İlgili Tasavvufî Kavramlar....299
1.1. Allah ve Hz. Peygamber ile İlgili Tasavvufî Kavramlar....300
1.1.1. Beyt-i visâl....300
1.1.2. Bî-nişan, Lâ-mekân....301
1.1.3. Cânân/Cânlar cânı....302
1.1.4. Cânân ili/Dost ili....303
1.1.5. Cevher....304
1.1.6. Çevgân....306
1.1.7. Devlet....307
1.1.8. Dildâr....308
1.1.9. Dost....309
1.1.10. Figân/Feryâd/Nâle/İnleme....310
1.1.11. Gamze....311
1.1.12.Gayb / Şehâdet....311
1.1.13. Hâldaş, Yoldaş....312
1.1.14. Han....312
1.1.15. Hazret....313
1.1.16. Kûy....313
1.1.17. Leylâ....314
1.1.18. Mâşuk....315
1.1.19. Mihr/Hurşid/Güneş....316
1.1.20. Müderris....316
1.1.21. Pâdişâh....317
1.1.22. Sır/Esrar/Râz....318
1.1.23. Sultân....319

1.1.24. Şem, Pervâne 321
1.1.25. Yâr 322
1.2.Vahdet-Kesret, Âlem, Dünya ile İlgili Tasavvufî Kavramlar 324
1.2.1. Ağaç at 324
1.2.2. Ağu/Ağulu Bal 325
1.2.3. Ağyâr 326
1.2.4. Aldanguç 327
1.2.5. Av/Şikâr 327
1.2.6. Âyine/Mir'at 328
1.2.7. Âyine-i Devrân 330
1.2.8. Bahr, Deniz, Deryâ, Ummân 330
1.2.9. Bâzâr 332
1.2.10. Bî-levn/Bî-reng 334
1.2.11. Bismilgâh 335
1.2.12. Ceyb, Dâmen 335
1.2.13. Cîfe 336
1.2.14. Debistân 337
1.2.15. Deyr 337
1.2.16. Dîvân-ı İmkân 338
1.2.17. Dükkân Devşirmek 338
1.2.18. Elest Savtı/Ezel İkrârı/Ezel Şarabı 338
1.2.19. Eşik/Âsitân 340
1.2.20. Fânî Saray 341
1.2.21. Fenâ-Bekâ 341
1.2.22. Fenâ Gülzârı 344
1.2.23. Fettân 344
1.2.24. Kavga 345
1.2.25. Gurbet 345
1.2.26. Kâbe/Hac 346
1.2.27. Hâristân 347
1.2.28. Köprü 348
1.2.29. Mekkâr/Mekkâre 348
1.2.30. Mîşe (Orman) 349
1.2.31. Nakş/Nakkâş/Nakşhâne 350

1.2.32. Sahrâ 351
1.2.33. Sûret Mülkü/Sûret Âlemi 352
1.2.34. Tecellî 353
1.3. İnsan ve Onun Varlığı ile İlgili Tasavvufî Kavramlar 355
1.3.1. İnsan ve İnsan Tipleri 355
1.3.1.1. Bî-derd 355
1.3.1.2. Cenâbet 356
1.3.1.3. Çiğ 357
1.3.1.4. Gözsüz 357
1.3.1.5. İt/Kelb 358
1.3.1.6. Karga (zağ) 358
1.3.1.7. Nâ-puhte 360
1.3.1.8. Nefs 360
1.3.1.9. Râh-beste 364
1.3.2. Ruh-Akıl 364
1.3.2.1. Bülbül/Andelib 364
1.3.2.2. Can kuşu 366
1.3.2.3. Vatan 366
2. Bilgi İle İlgili Tasavvufî Kavramlar 367
2.1. Nûr-Zulmet, Hidâyet-Dalâlet, Mârifet, Hikmet vb. ile İlgili Tasavvufî Kavramlar 368
2.1.1. Âb-ı Hayat/Âb-ı Hayvan/Ömr-i Câvidân 368
2.1.2. Gülbang-ı Şehâdet 371
2.1.3. İksîr-i hakîkî 371
2.1.4. Mahv 372
2.1.5. Mecma´u´l-bahreyn 373
2.1.6. Vech 374
2.1.7. Yüz akı/yüz karası, ağ u kara 375
2.1.8. Zünnâr 376
2.2. Tasavvuf, Tarîkat, Mürşid, Mürîd vb. İle İlgili Kavramlar 378
2.2.1. Tasavvuf ve Tarîkat 378
2.2.1.1. Bâz-ı Eşheb/Bâzü'l-Eşheb/Bâzullah 378
2.2.1.2. Çerağ Uyandırmak/Çerağ Rûşen Eylemek 380
2.2.1.3. Halvet/Uzlet 381

2.2.1.4. İbrahim Bin Edhem (ö. 161/777) 383
2.2.1.5. Kervan (kârubân), Kâfile 385
2.2.1.6. Melâmet 386
2.2.1.7. Menzil 389
2.2.1.8. Nemede bürünmek, Nemed-pûş olmak 392
2.2.1.9.Tecerrüt 393
2.2.1.10.Sürme, Tûtiyâ 395
2.2.1.11.Zikir / Saykal 396
2.2.2. Şeyh, Mürşid, Mürîd 399
2.2.2.1. Er/Gerçek er/Mânâ eri, Yol eri 399
2.2.2.2. Merd-i Mürebbi 400
2.2.2.3. Kılavuz/Delil, Kıblenümâ 401
3. Değerlerle İlgili Kavramlar 402
3.1. Melâmet, Yücelik vb. ile İlgili Kavramlar 403
3.1.1. Ar, Nâmus 403
3.1.2. İman Hil'atı 405
3.1.3. Zülf 405
3.2. Aşk ile İlgili Kavramlar 408
3.2.1. Aşk 408
3.2.2. Ene'l-Hak, Ene'llâh 413
3.2.3. Kadeh (Câm/Peymâne/Piyâle/Sâgar) 415
SONUÇ 419
KAYNAKÇA 423
EKLER 471
ÖZGEÇMİŞ 476

TABLOLAR

Tablo 1. Kâdirî Şairlerin Divanlarında Kullandıkları Bahirler…….177
Tablo 2. Kâdirî Şairlerin Divanlarında Kullandıkları Nazım Şekilleri…….179
Tablo 3. 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kâdirî Şairler…….471

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhi’s-selâm

bk. : Bakınız

bs. : Basım

c.c. : Celle celâlühü

C : Cilt

çev. : Çeviri

ed. : Editör

Erişim : Erişim Tarihi

G : Gazel

H. : Hicrî

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

İlh. : İlâhi

İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

K : Kaside

KM : Kısa mesnevî

k.s : Kuddise sırruh

Kt. : Kıta

k.v : Kerremallâhu veche

M : Milâdî

Mf. : Müfred

Mh. : Muhammes

Ms. : Musammat

Msd. : Müseddes

Mu. : Murabba´

Mtz. : Müstezat

N : Na´t

Ö : Ölüm Tarihi

P : Pendnâme

R : Rubâi

Tb. : Terkib-i bend

TM : Tarih manzûmesi

Tr. : Tarih

ts. : Tarihsiz

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Tv. : Tevhid

T.Y. : Türkçe Yazmalar

s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve sellem

s.nşr. : Sadeleştirerek neşreden

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

vr. : Varak

Yay. : Yayınları/Yayıncılık/Yayınevi

y.y. : Yayıncı Yok

YY. : Yüzyıl

GİRİŞ

Türk milletinin hâkimiyet kurduğu bölgelerdeki sosyal ve fikrî hayata tesir eden safhalar üzerine araştırma yapanların incelemesi gereken alanlardan biri de tasavvuf, tarikatlar ve bunlara bağlı olarak oluşan edebiyattır. Türklerin büyük topluluklar halinde İslâm dinini kabul etmelerinden kısa bir süre sonra tasavvufla tanıştıkları bilinmektedir. Henüz 12. yüzyıla gelindiğinde hem Anadolu ve hem de Türklerin yaşadığı Merv, Buhara ve Fergana gibi bölgeler, tasavvufî zümrelerin yoğun olarak tebliğ faaliyetlerini sürdürdüğü yerler haline gelmiştir.[1] İslam dünyasında *Gavs-ı Âzam*, *Bâz-ı Eşheb* ve *Muhyiddîn* gibi lakaplarla tanınan Seyyid Abdükâdir-i Geylânî'ye (k.s) nispet edilen Kâdirî tarikatının, Anadolu toprakları ile tanışması da Abdülkâdir-i Geylânî'nin yaşadığı 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Hazreti Pîr'in hac vazifesini edâ ettiği sırada kendisine biat eden Yemenli Abdullah el-Esdî (ö.620/1123) isimli bir halifesi Anadolu'ya gelmiş, burada uzun müddet kalmış hatta bir de zâviye yaptırmıştır. Daha sonra Yemen'e dönen el-Esdî, orada vefât etmiştir. Onun zâviyesini Anadolu'nun neresinde kurduğu ve kimlerin kendisinden inâbe aldığına yönelik bir bilgi mevcut değildir.[2] Bu bilgiden, Anadolu topraklarının Kâdiriyye ile henüz 12. yüzyılda ve Abdülkâdir-i Geylânî hayattayken, bizzat onun halifesi eliyle tanıştığını söylemek mümkündür. Ancak bu tarikatın müesseseleşmiş bir şekilde Anadolu'da kök salması için yaklaşık üç asırlık bir zaman geçmesi gerekecektir. Nihayet 15. yüzyıla gelindiğinde Kâdirîlik, ilk olarak Eşrefoğlu Rûmî ile Bursa'da; 17. yüzyılda İsmâil-i Rûmî vasıtasıyla da İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Böylece Kâdirîlik, müesses bir şekilde ve Türk tasavvuf zevkine mütenasip yeni bir formla, Anadolu ve Rumeli'de yayılmaya başlamıştır. Türk hissiyatıyla buluştuğu 15. asırdan itibaren tasavvuf edebiyatı alanında geniş kapılar açarak insanların düşünce ve maneviyat ufuklarını nurlandırmış olan Kâdirîliğe has özelliklerin, edebiyatımızı zenginleştiren muvaffakiyetlerinin ortaya konulması gerektiği düşüncesi, bizi böyle bir çalışmanın içerisine çekti diyebiliriz. Bu anlamda, Kâdirî tarikatına mensup şairlerin hayatlarını, edebî birikimlerini ve şiirlerinde yer verdikleri tasavvufî kavramları ortaya çıkarmaya ve bu birikimi bir bütün olarak değerlendirmeye yönelik bir çalışma henüz yapılmamıştır.

---

1 Bilal Kemikli, "Türk Tasavvuf Edebiyatı", *Dost İlinden Gelen Ses* (İstanbul: Kitabevi, 2017), 20.

2 Adalet Çakır, *Mehmet Rif'at Efendi'nin "Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye" Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 232-233.

Bu itibarla, ortaya koyduğumuz eser, Kâdirîlik ile ilgili tasavvuf edebiyatı alanında yapılan ilk çalışma olma özelliğine sahiptir.

Çalışma, Kâdirî tarikatına mensup olan şairlerin biyografilerini derli toplu bir şekilde bir araya getirmek, onların kaleme almış oldukları eserleri belirtmek ve manzum eserlerinde bulunan edebî türleri belli başlıklar altında kategorize ederek bunlar hakkında bilgi vermenin yanında; Kâdirî zümresi şairlerinin şiirlerinde yer alan tasavvufî kavramları, edebiyatın bakış açısıyla değerlendirerek edebî birikimlerini bir bütün olarak ortaya koyma amacını taşımaktadır.

Tezimizin Kâdirî şairlerin hayatlarıyla ilgili bilgileri ihtiva eden birinci bölümü için tarama yöntemi esas alınarak, başta şair tezkireleri olmak üzere, bibliyografik kaynaklar, Kâdirî menâkıbnâmeleri ve silsilenâmeleri, şiir mecmuaları, vefeyâtnâmeler, akademik çalışmalar, edebiyat tarihine dâir eserler, ansiklopedi maddeleri, tarih kitapları, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler ve sempozyum bildirileri ile yazma eser kütüphanelerinin katalogları incelenmiş, Kâdirî tarikatına mensup şairler ve bu şairlerle ilgili en doğru bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunlara ek olarak, Bursalı Abdullah Veliyyüddîn'in Eşrefoğlu Rûmî, yakın çevresi ve daha sonra gelen halifeleri hakkında bilgiler ihtiva eden *Menâkıb-ı Eşrefzâde*'si[3]; Kâdiriyye'nin Rûmiyye koluna mensup şairlere ait bilgilerin derlenmesinde Seyyid Sırrı Ali'nin *Tuhfe-i Rûmî*[4] isimli eseri; Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yâdigâr-ı Şemsî*[5] isimli kitabı; Hüseyin Vassâf Efendi'nin *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*[6] isimli 5 ciltten müteşekkil eseri; Atâ Terzibaşı'nın *Kerkük Şâirleri*[7] isimli 4 ciltten oluşan kitabı; Adalet Çakır'ın *Mehmet Rif'at Efendi'nin 'Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye' Adlı Eseri Işığında Anadolu'da Kâdirîlik*[8] adlı doktora tezi ve Abdullah Uçman'ın neşrettiği ve Sadrazam Mahmut Paşa'nın Eşrefoğlu müntesibi olduğunu beyân niteliğinde bir tarihî vesikâ olan "*Menâkıb-*

---

3 Abdullah Veliyyuddin Bursevi, *Menakıb-ı Eşrefzade Eşrefoğlu Rumi'nin Menkıbeleri*, haz. Abdullah Uçman (Büyüyenay, 2020).

4 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdirîler Âsitânesi'nin Manzum Târihçesi*, haz. Mustafa S. Kaçalin (İstanbul: Âsitâne Yayınları, 1992).

5 Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları (Yâdigâr-ı Şemsî I-II)*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy (Bursa: Uludağ Yayınları, 1997).

6 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2015).

7 Atâ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013).

8 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*.

ı Mahmud Paşa-yı veli Maa Ebü'l - Feth Mehemmed Han Gazi"[9] isimli makalesi, istifade ettiğimiz eserlerdir.

Tezin ikinci bölümünde, Kâdirî şairlerin manzum eserlerindeki dinî-tasavvufî ve edebî muhteva incelenirken incelemeye konu olan Kâdirî şairlerin divanlarından, tür, şekil ve aruz bilgisine dair kitaplardan, edebî türler üzerine hazırlanmış müstakil çalışmalardan yararlanılmıştır.

Kâdirî gelenek içerisinde kaleme alınan şiirlerdeki tasavvufî kavramlara yer verilen üçüncü bölümdeki tasavvufî kavramları barındıran beyitlerin seçilmesinde Mustafa Güneş'in *Eşrefoğlu Rumi ve Divanı (inceleme-metin)* isimli doktora tezinden; Emine Aydoğmuş Yüce'nin *Abdürrahim Tirsî ve Divanı* adlı yüksek lisans tezinden; Mehmet Uğur Aydın'ın *Kâimî Divanı* adlı yüksek lisans tezinden; Veysel Murat Erdem'in *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin* isimli yüksek lisans tezinden; Ahmet Doğan'ın *Kuddûsî Divanı* isimli kitabından; Yusuf Yıldırım'ın *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)* adlı doktora tezinden ve Yağız Yalçınkaya'nın *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)* başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır.

Tasavvufî kavramların izahında başta Kur'an-ı Kerîm ve hadis kaynakları olmak üzere, Osmanlı Türkçesi sözlükleri, elektronik ortama aktarılmış sözlükler, Eski Anadolu Türkçesi sözlükleri, etimolojik sözlükler ve tasavvuf terimleri sözlüklerinden istifade edilmiştir.

Çalışma, Kâdirî tarikatını Anadolu topraklarında ilk kez temsil eden Eşrefoğlu Rûmî'nin yaşadığı dönemle, tekkelerin kapatıldığı ve tarikat faaliyetlerinin yasaklandığı 30 Kasım 1925 tarihiyle sınırlandırılmıştır. Bahsedilen periyot içerisinde Osmanlı coğrafyasının neresinde olursa olsun Kâdirî tarikatına intisap etmiş ve bir beyit de olsa Türkçe şiir yazmış şahsiyetler çalışmaya dâhil edilmiştir. Kâdirî tarikatına mensup şairleri belirlerken öncelikle "çalışmanın kaynakları" bölümünde belirtilen eserler baştan sonra titizlikle tetkik edilmiştir. Söz konusu eserlerde Kâdirîliği açıkça tasrih edilmiş olanlar belirlenmiştir. *Câmi'u't-turuk* diye ifade edilen ve Kadirîlikle birlikte teberrüken de olsa

[9] Abdullah Uçman, "Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı veli Maa Ebü'l - Feth Mehemmed Han Gazi", *Hareket Dergisi* VI/115 (1977), 28.

bir veya birkaç tarikattan inâbe alanlar, kapsam dışı bırakılmıştır. Fakat, ilk olarak bir tarikata intisap etmiş ancak daha sonra Kâdirîliğe geçerek Kâdirî şeyhi olmuş hatta kolbaşı seviyesine gelmiş (Kuddûsî Baba, Osman Şems Efendi, Muharrem Hilmî Efendi gibi) kişiler çalışmaya dahil edilmiştir. *Câmi΄u΄t-turuk* olanların tezin kapsamı dışında bırakılmasının sebebi, çalışmanın Kâdirî ocağından yetişmiş kişilere hasredilmesi ve bu sayede Kâdirî edebiyatına ait ürünlerin daha sarih bir şekilde ortaya konacağına yönelik düşüncedir.

Şairlerin biyografileri yazılırken, vefât tarihleri esas alınmıştır. Bu sebeple, sıralamada bazen, halifelerin biyografileri şeyhlerinden önce yer almıştır. Biyografiler yazılırken, birçok kaynağa müracaat edilmiş ve bu kaynakların terkibi ile en doğru hayat hikayesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şairlerle ilgili hatalı bilgiler varsa düzeltilmiş ve bunlar dipnotlarda belirtilmiştir. Tetkik edilen kaynaklarda, her şair için aynı derecede bilginin mevcut olmaması, biyografilerin boyutlarında etkili olmuştur. Tarikatta kol başı olmuş, şeyhlik makamında bulunmuş, müderris pâyesiyle medresede dersler vermiş, birçok şehir gezmiş, görev düştüğünde cihat etmiş, sanat dünyasında yer edinmiş, önemli devlet memurluklarında, siyasî ve askerî görevlerde bulunmuş olan şairlerin biyografileri uzun olurken; doğup büyüdüğü şehrin dışına pek çıkmamış ve mütevazı bir hayatı benimsemiş şairlerin biyografileri ise daha kısa tutulmuştur. Biyografi kısmında şairlerin edebî yönlerine de değinilerek, herhangi bir nazmına ulaşılamayan birkaçı hariç, şiirlerinden örnek verilmiştir. Tez, metin çalışması olmadığı için ve divanların birçoğunun neşri yapılmış olduğundan, örnek şiirlerin transkripsiyonu yapılmamış, vezni de gösterilmemiştir. Yine, biyografi kısmında, şairlerin telif ettikleri eserler hakkında bilgiler verilmiş, dipnotta telifâtından herhangi bir araştırmaya konu olanlar ile henüz incelenmeyip kütüphanelerde kayıtlı olanlar hakkında bilgiler verilmiştir. Tarihler, hicrî/milâdî olarak yazılmıştır. Milâdî takvimin kabul edildiği 1925 yılından sonrası için sadece milâdî yıl belirtilmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerdeki medli ünlüler için "^", hemze ve ayn harfleri ile terkipleri göstermek için ise " ΄ " işareti kullanılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde Kâdirî şairlerin eserlerindeki dinî-tasavvufî ve edebî muhtevaya ait birikim ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken, Kâdirî şairlerin şiirlerini mündemiç 30 divan ile 4 müstakil manzum eser tek tek incelenerek fişler çıkarılmış, daha sonra bu fişler tasnif edilerek belirlenen türlere ait ana ve alt başlıklar belirlenmiştir. Ana ve alt başlıklarının oluşturulmasında, tasavvufî zümre edebiyatı üzerine yapılmış bir

çalışma olan Ali Öztürk'ün *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*[10] adlı doktora tezinden istifade edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümüne hayat veren tasavvufî kavramların tespitinde, Kâdirî şairlere ait divanların tamamını tetkik etmek çalışmanın sınırlarını aşacağı ve bu uygulamanın müstakil çalışmaların konusu olacağı düşünüldüğünden tetkike konu divanlar sınırlandırılmıştır. Divanı incelenecek şairler, her yüzyıldan bir kişi olacak şekilde, yaşadığı dönemde temâyüz etmiş, divan tertip etmiş ve mümkün olduğunca farklı bölgelerden olmasına dikkat edilerek seçilmiştir. 15. ve 16. yüzyıldan belirlenen şairlerin aynı bölgeden olmasının nedeni Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü diğer coğrafyalarda Kâdirîliğin henüz Türkçe şiir yazan bir temsilcisinin olmamasıdır. 19.yüzyıldan iki şair seçmemizin sebebi ise mümkün olduğunca farklı bölgelerde yetişmiş kişileri seçerek bu kişilerin şiirlerindeki Kâdirîliğe ait motifleri ortaya çıkarma arzusudur. Bu sayede, Kâdirî şairlerin şiirlerine yansıyan fikir sürekliliğini görmenin ve gösterebilmenin mümkün olacağı düşünülmüştür. Kâdiriyye'nin Osmanlı döneminde etkin olduğu bölgelere baktığımızda bu bölgelerin oldukça geniş bir sahayı kapsadığı görülmektedir. Kâdiriyye, edebî anlamda Bursa, İstanbul, Bosna, Kerkük gibi şehirlerde ve Girit adasında tekâsüf etmiştir. Dolayısıyla incelemeye konu olan şairlerin seçimi de bu saydığımız muhitler ekseninde olmuştur. Bu itibarla, 15. yüzyılda Eşrefoğlu Rûmî ve 16.yüzyılda Abdurrahîm-i Tirsî, Bursa'dan; 17. yüzyılda Hasan Kâimî, Bosna'dan; 18. yüzyılda Şerîf Ali, Girit'ten; 19. yüzyılda Osman Şems, İstanbul'dan; Kuddûsî Baba, Niğde'den ve son olarak 20. yüzyılda Seyyid Şükrî, Kerkük'ten seçilmiş ve seçilen şairlerin divanlarındaki tasavvufî kavramlar tespit edilmiştir. Tercih edilen divan neşirleri, "Araştırmanın Kaynakları" bölümünde belirtilmiştir.

Tespit edilen tasavvufî kavramlar, ifade ettiği anlama göre tasnif edilerek gruplandırılmıştır. Bu anlamda, tasnif ve gruplandırma yaparken, Ahmet Ögke'nin *"Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*"[11] isimli kitabında, tasavvufî kavramları felsefenin varlık (ontoloji), bilgi (epistemoloji) ve değer (etik) adındaki üç ana kuramına göre tasnif ettiği usûl tercih edilmiştir. Buna göre, belirlediğimiz kavramlar, bu üç kuramdan hangisinin alanına giriyorsa ona göre bir tasnif uygulanmış, ana ve alt başlıklar oluşturulmuştur.

---

10 Ali Öztürk, *XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003).

11 Ahmet Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili* (İstanbul: H Yayınları, 2018).

Tasavvufî kavramlar incelenirken kelimenin sözlük anlamı ve tasavvufî anlamı verildikten sonra incelenen divanlarda kavramın hangi kelime ve terkiplerle bir arada kullanıldığı belirtilerek kavramla ilgili anlam dünyası ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca, tetkik edilen divanlardan seçilen tasavvufî kavramlarla ilgili tasavvuru yansıtan örnek beyitler üzerinde -varsa- edebi sanatlar belirtilmiş, şerhe ihtiyaç duyulan yerler açıklanmıştır. Örnek olarak verilen beyitlerin/dörtlüklerin yanındaki parantez içerisinde şairin mahlası, şiirin nazım şeklinin kısaltması, şiir numarası ve " / " işaretinden sonra, ilgili şiir içerisindeki beyit veya dörtlük numarası verilmiştir. Açıklaması yapılan kavram ve tasavvufî anlamı italik olarak yazılmış, böylece okuyucu açısından algıda seçicilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, konu dışına çıkmamak adına, Kâdiriyye'nin müessisi, yayılışı, kolları, erkânı, evrâdı gibi konularına ışık tutacak birçok kaynak eser[12] telif edildiği için bunlara ayrıca yer verilmemiştir.

[12] Bu eserlerden bazıları için bkz. Süleyman Uludağ, "Abdülkādir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/234-239; Mehmet Ali Ayni, *İslâmın Büyük Velisi Abdülkadir Geylâni (1077-1166): les grandes figures de l'orient un grand saint de l'Islam Abd-Al-Kadir Guilânî.*, çev. Tahir Yücel (Turkey: Büyüyenay Yayınları, 2016); Cemaleddin Server Revnakoğlu, ""Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış V: Kaadirilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", *Tarih Dünyası* I (1953), 254-256; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985), 289-291; Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Nilufer, Bursa: Bursa Akademi, 2017), 285-297; Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016); Seyyid Abdülkâdir Geylânî, *52 Sohbet Abdülkâdir Geylânî (k.s.)' den Yolun Esasları*, çev. Dilaver Gürer (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2015); Abdülkâdir Geylânî, *Cilâu'l Hatır (Yolun Esasları)*, çev. Dilaver Gürer (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2020); Seyyid Abdülkâdir Geylânî, *Geylani Külliyatı (Şamua)*, çev. Dilaver Gürer vd. (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2020); Adalet Çakır, *Abdülkadir-i Geylani ve Kadirilik (2 Cilt Takım)* (İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021); Süleyman Sadettin, *Evrad-ı Kadiriyye (Tercüme-Şerh)*, ed. Selahattin Fettahoğlu (İstanbul: Buhara Yayınları, 2014); Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye*, haz. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2003); Şeyh Nureddin Ebu'l Hasan, *Menakıb-ı Abdülkâdir Geylânî/Behcetü'l-Esrar*, haz. Mustafa Necati Ak, çev. Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî (İstanbul: Kitsan Basım Yayın, 2013).

BİRİNCİ BÖLÜM

KÂDİRÎ ŞAİRLER VE ESERLERİ

Dünya üzerinde en yaygın tarikatların başında gelen Kâdiriyye'nin[13] 15. yüzyılda Anadolu'da, 17. yüzyılda da İstanbul'da yayılmaya başlamasıyla birlikte başta İznik, Bursa ve İstanbul olmak üzere art arda birçok Kâdirî tekkesi açılmıştır. Bu tekkelerin müntesibi olan dervişlerin ve şeyhlerin arasında, yaşanan vecd hâlinin coşkusunu barındıran düşünceleri anlatmak ya da tarikatın temel öğretilerini, dinî hakikatleri, nasihatleri ve tarikatın seyrüsülûk yöntemlerini izah etmek amacıyla şiir yazanlar olmuştur. Tezin Kâdirî zümresini oluşturan şairlerin biyografilerini içeren birinci bölümü, bugüne kadar Kâdirî tarikatıyla ilgili yanıtlanması gereken "Kâdirî tarikatı içerisinden hangi şehirlerde kaç tane şair yetişti? Bunlar kaç tane manzum ve mensur eser verdiler?" gibi soruların cevabı olacaktır.

Çalışmanın bu bölümü için başta şair tezkireleri olmak üzere, bibliyografik kaynaklar, Kâdirî menâkıbnâmeleri ve silsilenâmeleri, şiir mecmuaları, vefeyâtnâmeler, akademik kitaplar, edebiyat tarihi kitapları, ansiklopedi maddeleri, tarih kitapları, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler ve sempozyum bildirilerini hâiz kitaplar ile yazma eser kütüphanelerinin kataloglarına müracaat edilerek bütün bunlar titizlikle incelenmiş, Kâdirî şairlerle ilgili en doğru bilgileri hâiz biyografiler oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma, Kâdirî ocağından yetişmiş şairlere mahsus olduğu için Kâdirîliğin yanında bir veya birkaç tarikattan icazetli olanlar, kapsam dışı bırakılmıştır. Şairlerin biyografileri yazılırken hatalı bilgiler varsa tashih edilmiş ve bunlar, dipnotlarda belirtilmiştir.

Tetkik edilen kaynaklarda, her şair için aynı derecede bilginin mevcut olmaması, biyografilerin boyutlarında etkili olmuştur. Şairlerin telif ettikleri bütün eserlerin bugünkü durumu hakkında en doğru bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

[13] Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 285.

1. EŞREFOĞLU RÛMÎ (Ö. 874/1469-1470)

Asıl adı Abdullah'tır. Babası Ahmet Eşref'e izâfeten "Eşrefoğlu", "Eşrefzâde", "İbnü'l-Eşref", "Eşref-i Rûmî", "Abdullah-ı Rûmî", "Abdullah İznikî" adlarıyla anılır.[14] İznik'te doğduğu bilinen Eşrefoğlu'nun bazı kaynaklarda 754/1353 yılında doğduğu kayıtlı olsa da bu bilgi herhangi bir belgeye dayanmamaktadır.[15] Orhan Köprülü'nün şahsî kütüphanesinde yer alan bir *Menâkıb-ı Eşrefzâde* nüshasının arkasında yer alan başka küçük bir menâkıbnâmede ise doğum tarihi 779/1377 olarak kayıtlıdır.[16]

Eşrefoğlu Rûmî, İznik'te gördüğü ilk tahsilden sonra Bursa Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nde ders almaya başladı.[17] Medresedeki tahsili esnâsında tasavvuf yoluna meyletti. Abdal Mehmet[18] isimli bir zâttan aldığı manevî işaretle Emir Sultan'ın[19] (ö. 834/14309) huzuruna gitti. Emir Sultan ise kendisini Ankara'ya, Hacı Bayrâm-ı Velî'ye[20] (ö. 833/1429) sevk etti.[21] Hacı Bayrâm-ı Velî'ye on bir yıl hizmet edip seyrüsülûkunu tamamladıktan ve bir de şeyhinin damadı olma lütfuna mazhar olduktan sonra İznik'e döndü. Bir müddet İznik'te irşat faaliyetinde bulunduktan sonra gönlünde hâsıl olan daha yüksek manevî mertebelere erişme niyâzıyla tekrar Ankara'nın yolunu tuttu. Hâlini Hacı Bayrâm-ı Velî'ye arz etti. Meseleyi anlayan şeyhi, Eşrefoğlu Rûmî'yi ikinci bir tasavvufî ihtisas için Hama'ya, Abdülkâdir-i Geylânî'nin (ö. 561/1165-66) torunlarından Hüseyin Hamevî'ye (ö.?) gönderdi.[22] Eşrefoğlu Rûmî, burada erbain çıkarıp,[23] Hüseyin

---

14 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2015), I/100; A.Necla Pekolcay - Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995), XI/480.

15 Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şâirleri*, ts., IV/1367; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 86; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/100.

16 Pekolcay - Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", XI/481.

17 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/100; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 86; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1367.

18 Bkz. Süleyman Uludağ, "Abdal Mehmed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988), I/63.

19 Bkz. Hüseyin Algül - Nihat Azamat, "Emîr Sultan", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, ts.), XI/146-148.

20 Bkz. Nihat Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996), XIV/442-447.

21 Bursalı Mehmed Veliyyüddin, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkıbeleri*, haz. Mustafa Güneş (İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2006), 13; Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz), 189-190; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), I/507.

22 Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015), 265.

23 Bkz. Süleyman Uludağ - Selçuk Eraydın, "Erbaîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995).

Hamevî'den icâzet aldıktan sonra Kâdîrî mürşidi olarak, bu tarikatı Anadolu topraklarında yaymak üzere memleketi İznik'e döndü.[24] İznik'te tekkesini kurdu ve burada uzun yıllar irşat faaliyetlerinde bulundu. Kâdîrî tarikatının İznik ve çevresinde yayılmasını sağlayarak Eşrefiyye kolunun da temellerini attı. *"Eşref-zâde 'azm-i cinân eyledi."* mısraının işâret ettiği tarih olan 874/1469 senesinde İznik'te vefât etti.[25]

Abdullah-ı Rûmî, şiirlerinde "Eşrefoğlu Rûmî", "Eşrefoğlu", "Rûmî" mahlaslarını kullanmıştır. Arapça ve Farsça'nın etkili olduğu bir dönemde gerek manzum gerekse mensur eserlerinde Yunus muakkibi olarak Türkçe söylemiş, Türkçe yazmıştır. Onun şiirlerinde hem muhteva hem de dil ve üslup bakımından Yunus tesiri hemen dikkati çekmektedir.[26] O da Yunus gibi duru, sade bir Türkçe ile sehl-i mümtenî üslubunda şiirler söylemiş, Arapça ve Farsça tamlamalar kullanmaktan mümkün olduğunca kaçınmıştır. Tasavvufi misyonu gereği, yazdıklarının geniş halk kitleleri tarafından anlaşılması gibi bir gayeye yönelik olarak, şiirlerinde ve nesrinde halk söyleyişlerine yer vermiştir. Bu sayede, Anadolu topraklarında yeni zuhûr eden Kâdirî tarikatına ait fikirlerinin halk tarafından anlaşılır ve uygulanır olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Kaynaklarda, Eşrefoğlu Rûmî'ye isnat edilen eser sayısında ve isimlerinde farklılıklar vardır. *Yâdigâr-ı Şemsî* ve *Sefîne-i Evliyâ*'da Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olarak: *Divan, Müzekki'n-nüfûs, Tarîkatnâme, Fütüvvetnâme, Delâilü'n-nübüvve, İbretnâme, Hediyyetü'l-fukarâ, Elest-nâme, Nasihatnâme, Hayretnâme, Münacaatnâme, Esrâru't-tâlibîn* isimli eserler zikredilmektedir.[27] M. Fuat Köprülü'nün hususî kütüphanesinde yer alan risâlelerden *Fütüvvetnâme*, Orhan Bilgin tarafından 1992 yılında neşredilmiştir.[28] Bu risâlelerin bulunduğu mecmuanın baş kısmında, müstensih Nasuh b. Ahmed'in risâlelerin Eşref b. Ahmed'e ait olduğuna yönelik bir kayıt bulunmaktadır.[29] Bu bilgiden hareketle *Fütüvvetnâme*'nin Eşrefoğlu Rûmî'ye değil, babası Eşref b. Ahmed'e ait olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla bu husus, bugüne kadar Eşrefoğlu Rûmî'den bahseden bütün

---

24 Bursalı Mehmed Veliyyüddin, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkıbeleri*, 37.

25 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 88; Mustafa Kara, *Eşrefoğlu Rûmî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 33-42.

26 Ali Öztürk, "Metinler Arası İlişkiler Çerçevesinde Eşrefoğlu'nun Şiirlerinde Yunus Emre Tesiri", *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*, ed. Bilal Kemikli (İznik: İznik Belediyesi, 2010), 244.

27 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 87; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/103.

28 Bkz. Şeyh Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet·nâme*, haz. Orhan Bilgin (İstanbul: Yıldızlar Matbaası, 1992).

29 Pekolcay - Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", XI/482.

kaynaklarda kendisine ait olduğu zikredilen *Divan,*[30] *Müzekki'n-nüfûs*[31] ve *Tarîkatnâme*[32], isimli eserlerin dışında kalanların Eşrefoğlu'na ait olmadığı düşüncesini güçlendirmektedir.[33]

"Âşıklar iki cihânda
Nefs murâdın almayalar
Ağlayalar düni güni
Şâd oluben gülmeyeler

'İlm ü ʹamel terk ideler
Dostıla ʹahd berk ideler
Yüz tutup dosta gideler
Aldanuben kalmayalar

Sekiz uçmak bezeklerin
Hûr u kusûr köşklerin
ʹArz ideler âşıklara
Hergiz nazar kılmayalar

Âşıkların mâʹşuk ile
Cândan öte esrârını
Şol sır içinde sırrını
Ferişteler bilmeyeler

Âşıklar dost didârını
Kande baksalar göreler

---

30 Asaf Hâlet Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı* (Ankara: Hece Yayınları, 2002); Adile Yılmaz, *Eşrefoğlu Rûmî Dîvanı (İnceleme)* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993); Mustafa Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994); Mustafa Tatcı, *Eşrefoğlu Rumi (Divan-ı İlahiyat)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004).

31 Eşrefoğlu Rumî, *Tam Müzekkin-Nüfus*, haz. Nedim Duru (İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, 1979); Abdullah Uçman, *Müzekki'n-Nüfus* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019); Nihat Dalgın, *Eşrefoğlu Rumi ve Müzekki'n-Nüfus'unda Bulunan Merfu Hadislerin Tahrici* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990).

32 Eşrefoğlu Rumî, *Tarikatnâme*, haz. Esra Keskinkılıç (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002).

33 Mustafa Kara, *Bursa'da Tarîkatlar ve Tekkeler* (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017), 181.

Mûsî´leyın münâcâta
Tûr'ı tayin itmeyeler

Tûr ne hâcat âşıklara
Çün her yerde mâ´şuk bile
Da´im münâcât ideler
Bir dem ayru olmayalar

Vahdet-i sırra irenler
Ol Dost ile dost olanlar
Ol denizde gark olanlar
Ad ü sana gelmeyeler

Eşrefoğlu Rûmî sen de
Işk içinde mahvola gör
Ta ki sende senlüğünden
Zerre gubâr bulmayalar"[34]

2. ADNÎ (Ö. 878/1474)

İsmi Mahmut'tur. Önemli devlet adamlarındandır. Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlığını yaparak devletin teşkilatlanmasında ve büyümesinde birçok hizmetler görmüştür. Ailesi, doğum yeri ve doğum tarihi hakkında kesin bilgiler yoktur. Kendisinin bugün Sırbistan'a bağlı bir şehir olan Alacahisarlı olduğuna dair bilgilerin yanı sıra Hırvat, Sırp veya Bulgar asıllı olduğu yönünde de farklı bilgiler ileri sürülmektedir. Bütün bu rivayetlerden hareketle, onun hakkında kesin olan tek bilginin Hristiyan bir aileden

[34] Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı*, 136,137.

gelmiş olması ve devşirme olduğu bilgisidir.[35] Saraya ne zaman ve nasıl getirildiği konusu açıklığa kavuşmuş değildir. Muhtemelen küçük yaştayken Edirne Sarayı'na getirilmiş ve Müslüman olarak çok iyi bir eğitim almıştır. Bundan sonra ilk olarak ocak ağalığı vazifesine getirilmiş, İstanbul'un kuşatılmasında ve fethinde Fatih Sultan Mehmet'in yanında bulunmuştur. Sonraki yıllarda vezirlik, Rumeli beylerbeyliği ve son olarak da sadrazamlık vazifelerini üstlenen Mahmud Paşa, bulunduğu görevlerin gerektirdiği sorumlulukları hakkıyla yerine getirmiş ve bu sayede birçok fetih müyesser olmuştur. Devlet kademelerinde her devirde görülebilecek olan çekişmelerden, husumetlerden ve onu kendilerine rakip olarak gören kişilerin çeşitli söylemlerinden dolayı görevinden azledilmiştir. Bunlara bir de Fâtih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzâde Mustafa'nın ölümünde dahli olduğu yönünde söylentiler eklenince, Yedikule zindanına atılmış ve 878/1474 yılında idam edilerek kendi yaptırdığı Mahmut Paşa Camiindeki türbesine defnedilmiştir.[36]

Menâkıb-ı Eşrefzâde ve *Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî*'ye göre Mahmut Paşa, bir sefer vesilesiyle İznik'ten geçerken Eşrefoğlu Rûmî ile görüşmüş ve onun müridi olmuştur. Padişah tarafından Yedikule zindanına gönderildiğinde, bir adamını Eşrefoğlu'na yollamış ve sonunun ne olacağının sordurarak kendisinden dua talep etmiştir.[37] Mahmut Paşa'nın *Divan*'ını hazırlarken eserin kaynakçasından *Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî*'den de istifade ettiği anlaşılan Bilal Yücel, paşanın tasavvufî yönüne değinmemiştir.

---

35 Şehabeddin Tekindağ, "Mahmud Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003); Beyânî, *Tezkiretü'ş-şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan Eyduran (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 118; Süheyl Ünver, "Mahmud Paşa (Adnî Mahmut Paşa)", *Fâtih ve İstanbul* (İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, 1954), 189; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 59; Ferhat Aslan - Enfel Doğan, "Mahmud Paşa Menkibesi Üzerinde Dil Bilgisel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 39 (2010), 48; Leyla Alptekin Sarıoğlu, "Adnî, Mahmûd Paşa", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 24 Haziran 2021).

36 Sehî Beg, *Heşt Bihişt*, haz. Halûk İpekten, Günay Kut, (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 27; Lâtifî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, haz. Rıdvan Canım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000), 362; Beyânî, *Tezkiretü'ş-şu'arâ*, 118; Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 458; Aslan - Doğan, "Mahmud Paşa Menkibesi Üzerinde Dil Bilgisel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme", 49; Mehri Altuntaş, *Devşirmelikten Evliyalığa:Osmanlı Vezir-i Âzamı Mahmud Paşa* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 18.

37 Abdullah Veliyyuddin Bursevi, *Menakıb-ı Eşrefzade Eşrefoğlu Rumi'nin Menkıbeleri*, 112; Uçman, "Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı veli Maa Ebü'l - Feth Mehemmed Han Gazi"; Aslan - Doğan, "Mahmud Paşa Menkibesi Üzerinde Dil Bilgisel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme", 93.

Sadrazamlar silsilesinde çok önemli bir yere sahip olan Mahmut Paşa, yaşadığı devirde âlimleri, şairleri himâye etmiş bu sayede ilmin ve edebiyatın gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Âşık Çelebi onun muhasebe-i evkafını gördüğünü ve devrin ileri gelen devlet ricâlinin, şairlerin, sanatkârların yetişmesinde onun kurduğu vakıfların büyük katkıları olduğunu ifade etmiştir.[38] Mahmut Paşa'nın hâmilik vasfı sayesinde Alaeddin Ali'nin *Tuhfetü'l-Mahmudiye fi Nasihatü'l-Vüzera'sı*; Enverî'nin *Düsturnâme*'si; Şükrullah'ın *Behcetü't-tevârih*'i, Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-feth*'i gibi birçok eser kaleme alınmıştır.[39] Bunların yanı sıra İranlı şair Hamidî, Halimî, Konyalı Nizâmî gibi şairler, şiirlerini Mahmut Paşa'ya sunmuşlar ve onun hamiliğiyle tanınmışlardır. Nitekim Mahmut Paşa'nın musahibi Sarıca Kemal'in, paşanın vefatından sonra söylediği şu beyti onun himayeciliğinin boyutlarının anlaşılması açısından oldukça önemlidir:[40]

"Kemâl inşâ vü eş'ârın komadı fikr ü zikrini
Meger kim devridür sanur dahi Mahmûd Paşa'nun"

Devrinin önemli bir şairi olarak kabul edilen ve "Adnî" mahlasıyla şiirler yazan Mahmut Paşa'nın dili, devrine göre oldukça sade ve gösterişten uzaktır. *Divan*'ında konuşma diline yakın söyleyişlere rastlamak mümkündür. Mahmut Paşa'nın şiirlerinin yanında nesirleri de vardır ve tezkire yazarlarına göre nâsirliği şairliğinin önündedir. Arapça ve Farsça'yı iyi bilen Mahmut Paşa'nın Türkçe *Divan*'ı[41] ve Farsça *Divan*'ına[42] ek olarak kimi mecmualarda kayıtlı, müstakil bir eser niteliğinde olmayan Farsça inşâları da vardır.[43]

"Cevr ü cefâsı cân u dil-i mübtelâyadur
Kısmet ezelde buyıdı minnet Hudâ'yadur

Dil meyl-i zülf eder yüzi yâdına etsem âh
Günden hevâ çü germ ola matlub sâyedür

---

38 Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*, 457.
39 Ezel Erverdi (ed.), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 1/39.
40 Tuba Işınsu Durmuş İsen, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği* (Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 50.
41 Bilal Yücel, *Mahmud Paşa, Adnî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002).
42 Adnî Mahmûd Paşa, *Divan*, T.Y. 1962, vr. 32b-48b (Erişim 05 Temmuz 2021); Adnî Mahmûd Paşa, *Divan*, 278, vr. 1b-15b (Erişim 05 Temmuz 2021); Adnî Mahmûd Paşa, *Divan*, MMK 10c-83.
43 Tekindağ, "Mahmud Paşa", XXVII/377.

Bîm-i gözinden ağzına sırrıla ey gönül
Varmak ne vakte dek ola baş aç belâya dur

Dil alsa çeşmi gamze vü ebrûya sarf eder
Türk'ün ne bulsa verdügi okıla yayadur

Olmaz beşer bu resme meger sana ey melek
Gün mâder ü Kamer peder ü Zühre dâyedür

Hecr- i lebünle tîguna düşse gönül ne tan
Cân nez'i erse her kişinün meyli mâyadur

Cevrile şâd eder dil-i gamgîn-i 'Adnî'yi
Bilür ki meyli derdi olanın devâyadur"[44]

3. ABDÜRRAHÎM-İ TİRSÎ (Ö.926/1520)

İsmi Abdürrahim'dir. İznik'e yakın bir mesafede bulunan Tirse köyünde[45] doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babası Tirse köyünde imamlık vazifesini îfâ eden ve Bolulu İsfendiyaroğlu Ahmed Bey'in akrabalarından Bâyezid-i Fakih isimli bir zâttır.[46] Çocuk yaşlarından itibaren babasıyla birlikte sık sık İznik'e gidip Eşrefoğlu Rûmî'nin yanında bulundu ve sohbetlerine katıldı. Eşrefoğlu Rûmî'nin terbiyesi ve himâyesi altında büyüdü. Eşrefoğlu Rûmî'nin kızı Züleyha Hatun ile evlendi ve onun vefâtından sonra

---

44 Yücel, *Mahmud Paşa, Adnî Divanı*, 80.

45 Tirse köyü, bugün Sakarya ilinin Pamukova ilçesine bağlı bir mahalledir. Pamukova ilçesine 22 kilometre, Sakarya iline ise 67 kilometre mesafededir. İsmi, 1938 yılında TBMM tarafından Kemâliye olarak değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Kemaliye Mahallesi", *PAMUKOVA BELEDİYESİ | SAKARYA* (Erişim 08 Mayıs 2020).

46 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/104; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 88; Nuri Özcan, "Abdürrahim Tırsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988), I/293; Bursalı Mehmed Veliyyüddin, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkıbeleri*, 89.

hem damadı hem de halifesi olarak kırk sekiz sene dergâhta postnişin olarak irşat faaliyetlerini sürdürdü. 926/1520 senesinde İznik'te vefât etti.[47]

Abdürrahim Efendi, şiirlerinde "Abdürrahim-i Tirsî" mahlasını kullanmıştır. Üslubu ve edâsı şeyhi Eşrefoğlu Rûmî ve dolayısıyla Yunus çizgisindedir. Şiirlerini çoğunlukla hece ölçüsüyle söylemiştir. Şiirlerini tasannu kaygısından uzak ve içinden geldiği gibi söylediği için kafiye konusunda da serbest bir tutum içerisinde hareket etmiştir. Birçok şiiri musammat gazel formundadır. Şiirleri dinî ve tasavvufî muhtevalıdır. Bazı şiirlerinde yaşadığı dönemde dinî hayatta gözlemlediği yanlışlıkları, eksiklikleri, bozulmaları terennüm etmiştir. Abdürrahim-i Tirsî'nin bilinen tek eseri *Divan*'ıdır.[48]

"*İy yârenler iy kardaşlar ne aceb zamâna kaldık*
Dünyâ tâlibi çoğaldı ne aceb zamâna kaldık

Beş vakt namâzdan geçdiler dünyâ derdine düşdiler
Katı pek hadden aşdılar ne aceb zamâna kaldık

Kılan dahı başdan savar zâhiri bâtını bozar
Koyını yabanda gezer ne aceb zamâna kaldık

Namâzun bir adı kaldı bazı yerde unudıldı
Bî-namâz şöyle çoğaldı ne aceb zamâna kaldık

Hakk-içün olan iş kaldı fesâd iş ileri geldi
Meger ahir zamân oldı ne aceb zamâna kaldık

Abdürrahìm-i Tirsî sen bu zamânda uzlar eyit

[47] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/104; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 89; Özcan, "Abdürrahim Tırsî", I/243; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/243; Bursalı Mehmed Veliyyüddin, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkıbeleri,* 89.

[48] Vildan Özmen, *Abdürrahîm-i Tirsî Dîvanı* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Emine Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tirsî ve Divanı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

Düzet kötü söyler-isen çünki bu zamâna kaldık"[49]

4. HAMDÎ (Ö. 1012/1603)

Kaynaklarda ismi Şeyh Hamdî-i Evvel olarak geçmektedir. Eşrefoğlu Rûmî'nin torunu; Abdürrahim Tirsî'nin oğludur. İznik'te doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. Abdürrahim Tirsî'nin halifesi Muslihuddîn Efendi'den icâzet alarak, onun vefâtından sonra İznik Âsitânesi'nde postnişin olarak hizmet veren Hamdî Efendi 1012/1603 yılında İznik'te vefât etmiştir. Hüseyin Vassâf Bey ve Mehmed Şemseddin Efendi, Hamdî'nin divanı olduğunu bildirmelerine rağmen bu esere dâir bir kayıt bulunamamıştır.[50]

5. İSMÂİL-İ RÛMÎ (Ö. 1040/1631)

İsmâil-i Rûmî, Kastamonu'nun Tosya ilçesinde doğdu. Bazı kaynaklara göre Tosya ilçesinin Babsa[51] veya Bansa[52] köyünde dünyaya geldiği söylense de İsmâil-i Rûmî'nin kendi dergâhına ait kayıtlarda doğum yerinin "Babsa" veya "Bansa" değil; günümüzde Çankırı'ya bağlı bir köy olan "Badigin" olduğu kayıtlıdır.[53] Doğduğu yıl ise sadece Ahmed Muhyiddin (ö.1326/1909) tarafından yazılan *Gülzâr-ı Kâdirî* isimli eserde 945/1538-39 olarak gösterilmiştir.[54] Çoban Ali isminde bir zât olan babası, İsmâil Rûmî'nin iyi bir eğitim alması için önce Tosya'ya, oradan da Kastamonu'ya göç ederek oğlunun medrese ilimlerini tahsil etmesini sağladı. Kastamonu'dayken intisap ettiği Halvetî şeyhi Ahmet Efendi'den icâzet alacağı sırada rüyasında Abdülkâdir Geylânî'yi (ö.561/1166) gördü ve onun daveti üzerine Bağdat'a gitti.[55] Bağdat'taki Kâdirî Âsitânesi postnişini Feyzullah Efendi'ye hâlini anlattı. Bunun üzerine Feyzullah Efendi tarafından halvete alındı ve seyr ü sülûkunu tamamlayınca Kâdirî icâzetini alarak Mısır'a gitti.

---

49 Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tirsî ve Divanı,* 159.

50 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/105; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 89.

51 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), I/120; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/118.

52 Mustafa Sadık Vicdani, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı'Aliyye) Melamiyye/Kadiriyye/Halvetiyye/Sofi ve Tasavvuf*, ed. Y. İrfan Gündüz (Enderun Kitabevi, ts.), 98.

53 Revnakoğlu, ""Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış V: Kaadirilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", 256; Köyün bugünki ismi Yukarıöz'dür. Bkz. "Yukarıöz Köyü" (Erişim 03 Nisan 2021).

54 Ahmed Muhyiddin Efendi, *Gülzâr-ı Kādirî'den Bir Yaprak* (İstanbul: Resimli Kitap Matbaası, 1332), 3.

55 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî,* 50; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 430; Mehmet Akkuş, "İsmâil Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001), XXIII/120.

Oradaki Kâdirî Şeyhûniyye Tekkesi şeyhi Ahmed b. Mustafa'dan ikinci bir icâzet alarak Anadolu'ya gelmek üzere Mısır'dan ayrıldı. Anadolu'ya gelince hemen tarikat faaliyetlerine başladı. Anadolu ve Rumeli'nin birçok şehrini dolaşarak kırk sekiz kadar tekkenin açılmasına vesile oldu.[56] 1020/1611 yılında İstanbul'a geldi ve Tophâne semtinde bugün de varlığını devam ettiren tekkeyi inşâ ettirdi. Bu tarihten sonra Kâdirî tarikatının İsmâil-i Rûmî'ye nispet edilen Rûmiyye şubesi İstanbul'da yayılmaya başladı. Kısa zamanda da Osmanlı topraklarında etkisini hissettirdi. 1041/1631 yılında İstanbul'da vefât eden İsmâil-i Rûmî, Kâdirî tarikatında "Pîr-i Sânî" unvanıyla anılmaktadır.

İsmâil-i Rûmî'ye ait olarak tespit edebildiğimiz tek eser, Mehmed Tevfik Efendi'nin *Mecmu'atü't-Terâcim*'inde yer alan bir şiirdir. Bu şiirde kendisinin "İsmâil-i Rûmî" mahlasını kullandığı görülmektedir.

"*Sad sadâ-yi âh ile geçdi zamânum âh âh*
Gül yerine oldu hâristân mekânum âh âh
Çün değildir bülbüle âhır bu gülşen câvidân
Nev-bahârum gitdi vü geldi hazânum âh âh
Ben ki İsmâ'îl-i Rûmî'yem bu mihnet-hânede
Tîğ-ı derd-ile n'ola akarsa kanum âh âh"[57]

6. KÂDİRÎ (Ö. 1040/1631)

İsmi Abdülkâdir'dir. 971/1563-64 yılında Hama'da doğdu. Babası Şeyh Mehmed isimli bir zâttır. Anne tarafından nesebi Abdülkâdir-i Geylânî'ye muttasıl olduğu için "Kâdirî" nisbesini ve mahlasını kullandı. Genç yaşta Halep'e hicret etti. Oradan Kahire'ye geçti ve bazı âlimlerden dersler alarak kendisini yetiştirdikten sonra Halep'e döndü. Devrinin şerefli ve önde gelen ulemâsından sayılan Kâdirî 1040/1631 yılında Halep'te vefât etti. Hakkındaki bilgileri ihtiva eden tek kaynakta şiirlerine örnek olmayan Kâdirî, *Memû'atü't-Terâcim*'e göre ardında şu eserleri bırakmıştır: *Fütûhât-ı Medeniyye, Nehcü's-Sa'adet ve Nâkûsu't-tıbâ' fî-esrâri's-simâ, Şerhu Esmâ'i'l-Hüsnâ, Mekâsidü'l-*

[56] Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, 52; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 430; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/118.

[57] Ruhsâr Zübeyiroğlu, *Mecmû'atü't-Terâcim:Mehmed Tevfîk Efendi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989), 104.

kasâ'id, Nefhatü'l-Bân ve Hadîkatü'l-Le'âl fî Vasfi'l-Lâl, El-Muvâfıku'l-İlâhiyye, Risâle-i Esrâr-ı Hurûf, Divân-ı Eş'âr.[58] Kütüphane kataloglarında yaptığımız araştırmalarda, zikredilen eserlere yönelik bir kayıt bulunamamıştır.

7. SIRRÎ (Ö. 1046/1636)

İsmi Sırrı Ali'dir. Şeyh Hamdî-i Evvel'in oğludur. Tarikat icâzetini babasından almıştır. Babasının irtihâlinden sonra İznik Âsitânesi'nde dördüncü postnişin olarak dervişânın mânevî terbiyesi ve irşat faaliyetleriyle meşgul iken 1046/1636 senesinde vefât etmiştir. Kabri İznik'tedir. Sultan IV. Murat, sefere giderken uğradığı İznik'te Sırrı Ali Efendi ile görüşmüş, sohbetinden memnun kalınca Eşrefzâde Camii ve türbesinin imar edilmesini ve çinilerle süslenmesini emretmiş, Sırrı Ali Efendi'ye de hediye olarak bir kılıç vermiştir. 1046/1636 yılında vefat eden Sırrı Ali Efendi, Abdürrahîm-i Tirsî yanında defnolunmuştur.[59]

Sırrı Ali Efendi'nin şiirlerinde "Sırrî" mahlasını kullandığı elde mevcut tek şiirinden anlaşılmaktadır. Kâdirî tarikatının Eşrefî koluna bağlılığını bildirdiği söz konusu şiirinde Sırrî, sade ve anlaşılır bir üslupla Eşrefîliğin adeta bir tanımını yapmıştır. Ayrıca, şiirin muhtevâsında şair, Allah'a olan sevgisini, Hz. Peygamber'in sünnetine olan bağlılığını, Hanefî mezhebinden olduğunu, tarikatın pîri Abdülkâdir-i Geylânî'ye ünsiyetini ve kendi ceddinin de aynı şekilde Hak yoluna bağlı olduğunu dile getirmiştir. *Yâdigâr*'da Sırrî'nin *Divan*ı ve *Tasdîku'l- 'Uşşak* isimli tasavvufa dâir bir risâlesinin olduğunu bilgisi vardır[60] ancak kütüphane kataloglarında mezkûr eserlere yönelik bir bilgi bulunmamaktadır.

"*Bugün bu dehr içinde biz Eşrefîyüz Eşrefîyüz*
Bu şer'-ı Hak içinde biz Eşrefîyüz Eşrefîyüz

'İlm ü 'amel ü takvâ bize fi'l-i Nebî fetvâ bize
Yüz bin eşref virdi bize biz Eşrefîyüz Eşrefîyüz

---

58 Zübeyiroğlu, *Mecmû'atü't-Terâcim:Mehmed Tevfik Efendi*, 98-99.

59 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 90; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/105; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, haz. Ramazan Ekinci (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 195; Abdullah Veliyyuddin Bursevi, *Menakıb-ı Eşrefzade Eşrefoğlu Rumi'nin Menkıbeleri*, 144.

60 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 90.

İlhâm olan Sübhânîdür mezhebimiz Nu´mânîdür
Hem pîrimiz Gîylânidir Eşrefîyüz Eşrefîyüz

Hak dersimiz virir bize 'aşkı tolu gönlümüze
Rahmet ider cümlemize Eşrefiyüz Eşrefiyüz

Gel bu yola yürüyelim ululara buluşalım
Ol Ahmed'e irişelim Eşrefîyüz Eşrefîyüz

Hakdan okudı ceddimiz âsân olur müşkilimiz
Tevhîd-i Hak evrâdımız Eşrefîyüz Eşrefîyüz

Tevhîd ider etfâlimiz âbâd olur vîrânemiz
Şefkat ider Allahımız Eşrefîyüz Eşrefîyüz

Rahmet oku bu Sırrî'ye ihsân ola eksüklüge
Sen de karış Eşrefîye Eşrefîyüz Eşrefîyüz"[61]

8. ŞEYH MUHAMMED (Ö. 1060/1650)

Doğum yeri ve tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Şeyh Muhammed Efendi, bir vesile ile İznik'e gelmiş, Eşrefî dervişleriyle görüşmüş ve Şeyh Sırrı Ali Efendi'ye intisap ederek kendisinden icâzet almıştır. Daha sonra Sırrı Ali Efendi'nin kızıyla evlenerek damadı olmuştur. Sırrı Ali Efendi tarafından kendisine hilâfet verilmiş ve Bursa'daki İncirli Dergâhına gönderilmiştir. Şeyh Muhammed Efendi, burada mücâhede ve riyâzât ile meşgul iken 1060/1650 yılında vefât etmiştir. Kabri, İncirli Dergâhı hazîresindedir.

Menâkıb-ı Eşrefzâde'de bir şiiri vardır.[62] Söz konusu şiirde, "Şeyh Muhammed" mahlasını kullanmıştır. Coşkun bir üslupla yazılan şiirin, tasavvufî remizlerle elvanlandığı görülmektedir.

"*Gel bugün 'ışkun şarâbın içüben mestâne ol*

[61] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 90-91.
[62] Abdullah Veliyyuddin Bursevi, *Menakıb-ı Eşrefzade Eşrefoğlu Rumi'nin Menkıbeleri*, 176.

Gel bugün nâmusı vü ârı terk idüp dîvâne ol

Geçüben cân u cihândan varlıgundan göz yumup
Sal vücûdun bahr-i vahdet içre bir dür-dâne ol

Gel bugün meydân-ı 'ışk içre bahadırlık idüp
Cümle kır nefsün çerisin sen dahı merdâne ol

Gel semender gibi âteş içre cevlân eyleyüp
Ur vücûdun şem´-i 'ışka yanuban pervâne ol

Şeyh Muhammed cem´ idüp özin perîşân itme sen
Kesret-i a'dâda bakma bir bakup bir dâne ol"[63]

9. HAMDÎ (Ö. 1069/1658)

Kaynaklarda ismi Hamdî-i Sânî olarak geçmektedir. Sırrı Ali Efendi'nin (ö.1046/1036) oğludur. Babasından hilâfet alarak İznik'teki âsitânenin beşinci postnişini olarak irşat vazifesini üstlenmiştir. 1060/1658 yılında İznik'te vefât etmiş ve dedesi Hamdî-i Evvel'in yanına defnedilmiştir. *Yâdigâr*'da, "Hamdî" mahlasıyla yazdığı bir nutku vardır.[64]

"*Aşk odıyla tâ ki gönül şem´i uyandı*
Pervâne-sıfât cân ü ciger odlara yandı

Bu cümle cihân harem olup irdi bahâra
Benim cigerim lâle-sıfât kana boyandı

Âzâde iken gönlümi sayyâd-ı mahabbet
Sayd eyleyüben boynıma hôş takdı kemendi

Vâ´iz bize va´z eyleme dîvâneleriz biz

[63] Abdullah Veliyyuddin Bursevi, *Menakıb-ı Eşrefzade Eşrefoğlu Rumi'nin Menkıbeleri*, 176.
[64] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 92; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/105.

Ger 'âkil isen bend olana eyleme bendi

Her şâm ü seher Hamdî nice aglamasun kim
Râhat uyudı derd ile gam-ı mihnet uyandı"[65]

10. ŞERİF (Ö. 1069/1658)

İsmi Halil'dir. İsmâil-i Rûmî'nin Kâdirî icâzetini aldığı Şeyh Feyzullah Efendi'nin oğludur. Bağdat'tan İstanbul'a gelerek İsmâil-i Rûmî'ye intisap etmiş, onun hem damadı hem de halifesi olmuştur. 1069/1658 senesinde vefât etmiş ve Tophâne Kâdirî Âsitânesi haziresine defnolunmuştur.[66] Cemaleddin Server Ravnakoğlu'nun (ö.1968) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan arşivinde yer alan ve Kâdirîhâne ile ilgili olan 183 numaralı dosyadaki bilgilere göre, Halil Efendi "Şerif" mahlası ile bir divan oluşturacak kadar şiir yazmış[67] ancak bu şiirlerden müteşekkil divanı Girit adasının Kandiye şehrindeki Kâdirî dergâhının kütüphanesine hediye edilmiştir.[68] Şiirlerine örnek yoktur.

11. KÂDİRÎ (Ö. 1086/1675)

"Kâdirî" mahlasını kullanan zâtın asıl ismi Ahmet'tir.[69] Saçlarının uzun olmasından dolayı "saçlı" anlamında "gîsûdâr" lakabıyla tanındı. Günümüzde Yunanistan'ın Makedonya bölgesi sınırları içerisinde kalmış olan "Vodina"[70] kasabasında doğdu. İstanbul'a giderek Bâkîzâde Efendi'ye talebe oldu. Kendisinden ilim ve kemâl tahsil ederek mülâzım oldu. Kadılık vazifesi yapmak üzere bir şehre gönderildiyse de içinde tarikat yoluna rağbet arzusu galip geldi ve bu arzunun verdiği iştiyakla Tophâne Kâdirî Âsitânesi şeyhi Şerif Efendi'ye (ö. 1069/1658) intisap etti. Burada bir müddet hizmet ettikten sonra Bağdat'a giderek Abdülkâdir-i Geylânî'yi ziyaret etti. Oradan aldığı mânevi işaretle Bursa'ya geldi ve Kasaplar Tekkesi'nde uzun müddet irşat vazifesini

---

65 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 92.
66 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne,* 2015, I/120-121; Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî,* 102.
67 V.L Mirmiroğlu - Nuri Ebussuudoğlu, "Tophane Kaadiri Asitanesi Tarihi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleten* 60 (1947), 6.
68 *Revnakoğlu Arşivi*, 183/75.
69 Mahlası Sicill-i Osmânî'de yanlışlıkla "Kârî" olarak kaydedilmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), III/191.
70 Kasabanın bugünkü ismi Edessa'dır. Bkz. Machıel Kıel, "Vodina", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013), XLIII/119-122.

yerine getirdi. 1086/1675 yılında Bursa'da vefât etti. Eserleri hakkında bir bilgi yoktur fakat cezbe hâlindeyken söylediği birkaç ilâhi vardır.[71] Aşağıda örnek olarak verdiğimiz şiirinde Fuzûlî tesiri dikkat çekmektedir.

"*Mest-i 'ışkuz bilmezüz dünyâ vü mâ-fihâ nedür*
Zâhidün imrûza vâ'iz didügi ferdâ nedür

Lâ-mekânuz rûh-ı kudsîlerledür pervâzımuz
Tâ'irân-ı evc-i lâhûtuz bize me'vâ nedür

'Âlem-i ma'nâ deminden nûş idenler bildiler
Bezm-i 'âlemde dem-â-dem devr iden sahbâ nedür

Vâkıf-ı esrâr-ı ma'nâyum dime ey Kâdirî
Gark-ı behr-i vahdet olan bildiler ma'nâ nedür"[72]

12. KÂİMÎ (Ö. 1103/1691)

Asıl ismi Hasan'dır. Mahlası Kâimî'dir. Daha çok "Kâimî Baba" lakabıyla tanınmıştır. "Kâimî" mahlasını kırk gün süreyle ayakta halvet hâlinde kaldığı için verilmiştir. Hakkındaki menâkıbnâmelere göre ise bu mahlasın Slavca "bizim gibi" anlamına gelen "ka'i mi" kelimesinden geldiği yönündedir.[73] Mehmed Tevfik Efendi, yazdığı tezkirede Hasan Kâimî hakkında "gündüz sâ'im; gece kâ'im" şeklinde bir ifade kullanmıştır.[74] Bu ifadeden anlaşıldığına göre Hasan Kâimî; gündüzleri oruçlu, geceleri ise uyanık olup vaktini ibâdetle geçirmeye gayret eden bir kimseydi. Kanaatimize göre mahlası böyle bir hayat tarzından dolayı kendisine uygun görülmüş olabilir. Hakkındaki belgeler, Avusturya ordusunun Saraybosna'yı işgal ettiği esnada çıkan yangında yok olduğundan

---

71 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 467-468; Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri: Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri* (Bursa: Asa Kitabevi, 1998), 256-257; Abdullah Aydın, "Kâdirî, Gîsûdâr Şeyh Ahmed Kâdirî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 9 Haziran 2020); Abdurrezzak Tek, "Bursa'da Kadiri Tekkeleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (01 Ocak 2010), 143-182.

72 Atlansoy, *Bursa Şairleri*, 258.

73 Jasna Samic, "Kâimî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001), XXVI/215.

74 Zübeyiroğlu, *Mecmû'atü't-Terâcim:Mehmed Tevfik Efendi*, 168.

hayatına dâir bilgiler oldukça azdır. 1625-1635 yılları arasında Saraybosna'da doğduğu değerlendirilmektedir. Oradaki ilk eğitiminden sonra Sofya'ya gitmiş ve Halvetî şeyhi Uziçeli Muslihuddîn'e intisap etmiştir. Ancak Mustafa Kara'ya göre Eşrefoğlu Rûmî gibi onun da ikinci bir mürşidi vardır ve bu mürşidi, Kâdirî tarikatının Eşrefî kolundandır.[75] Hasan Kâimî Efendi, tam anlamıyla bir Kâdirî şeyhidir. Bunu divanındaki birçok şiirinden anlamak mümkündür.[76] İstanbul ve Konya gibi şehirlerde de bulunan Kâimî, daha sonra Saraybosna'ya dönerek Hacı Sinan Tekkesi'nin şeyhliğini yapmıştır. Hayatının sonlarına doğru muhtemelen şehrin ulemasıyla düştüğü anlaşmazlık sebebiyle İzvornik'e (Zvornik) sürgüne gönderilen Kâimî, orada çağdaş araştırmacıların ittifakla kabul ettiği üzere 1103/1691 tarihinde vefât etmiştir.[77]

Kâimî Hasan Efendi, şiirlerinin birçoğunu aruz ölçüsüyle kaleme almış, az sayıdaki şiirinde hece ölçüsünü kullanmıştır. Kendisi, yaşadığı muhitte tanınan ve sevilen bir âlimdir. Bu sebepten olsa gerek, şiirlerinde didaktik bir üslup göze çarpmaktadır. Dili samimi ve sadedir. Tasannudan uzaktır. Halk tabirleri, Kur'an-ı Kerim'den iktibaslar, Arapça ve Farsça terkipler de bazı şiirlerinde görülmektedir.

Kendisinden günümüze "*Divan*"[78] ve "*Vâridât*"[79] isimli eserleri kalmıştır. Ayrıca Jasna Samic tarafından Hasan Kâimî hakkında bir doktora çalışması yapılmıştır.[80]

"*Gelgil gönül çalışalum aşkile*
Yoklıgile meclise gel şevkile
Bu meydanda oynaşalum zevkile

---

75 Kâimî'nin *Divan*'ında bulunan şiirlerden onun intisap ettiği Kâdirî şeyhinin Muhyiddîn Efendi isimli bir zat olabileceğiniz düşünüyoruz. Bk. Mehmet Uğur Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 154-160, 161-166, 173-174, 238-242, 318.

76 Mustafa Kara, *Bursa'da Kırklar Meclisi* (Bursa: Bursa Kültür AŞ, 2011), 301.

77 Samic, "Kâimî", XXVI/215; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 152; Nuran Üzer Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1989), 711; Bilal Güzel, *Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa ve "Nuhbetü'l-Âsâr Min Ferâidi'l-Eş'âr" İsimli Şair Tezkiresi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 546; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/137; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 889; Zübeyiroğlu, *Mecmû'atü't-Terâcim:Mehmed Tevfik Efendi*, 168; Mustafa İsen, "Kâimî, Hasan Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 1 Eylül 2020).

78 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*.

79 Sljvic Lejla, *Hasan Kâ'imî Efendi'nin Vâridâtı İnceleme Metin* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

80 Šamić Jansa, *Dîvan de Ḳaimî: Vie et œuvre d'un poéte bosniaque du XVIIe siècle* (Paris: Institut Français d'Etudes Anatoliennes, Doktora Tezi, 1986).

Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’ündür bu tarîk

Bir bahâne Tanrı’sıdur lutfı bol
Cennete lâyık olur bu âsi kul
Rahmet olur zahmet iken işbu yol
Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’ündür bu tarîk

Her kim gelüb bu meydâna karışur
Hak cezbesi câna vü tene irişür
Hû hû diyüb ol dostile görişür
Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’ündür bu tarîk

Bu târikde çok kerâmet bulınur
Münkir olan bile irşâd olınur
Bir nazara düşer gönli alınur
Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’ündür bu tarik

‘Arabistân cezbesidür bu tamâm
Bosnasarâyı’nda kaldı ve’s-selâm
Himmeti var pîrimüzün ber-devâm
Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’ündür bu tarik

Kâimî’ye geldi çatdı himmeti
Şevk-ı Ahmed birle eyler hidmeti
Kudret-i Hak rûzî kıldı hikmeti
Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’ündür bu tarîk

Evliyâ ser-çeşmesi pîrüm dedem
Behcetü’l-esrâr’ına bak dem-be-dem
Kaç erün boynına basmışdur kadem

Şeyh 'Abdü'l-kâdir'ündür bu tarîk"[81]

13. LÜTFULLAH (Ö. 1104/1692)

Lütfullah Efendi, İznik Eşrefî Âsitânesi şeyhlerindendir. Sırrı Ali Efendi'nin (ö.1046/1036) oğludur. Ağabeyi Şeyh Hamdî-i Sânî (ö.1060/1658)'den sonra altıncı postnişin olarak meşihat vazifesini yerine getirmekte iken 1104/1692 senesi ramazan ayında vefât etmiştir. Kabri, İznik'te Şeyh Hamdî-i Sânî'nin kabri yakınındadır. *Yâdigâr*'da bir nutku vardır.[82] Bu nutukta "Lütfullah" mahlasını kullanmıştır. Söz konusu nutukta tasavvufî mazmunlar dikkat çekmektedir. Bir divanı olduğu ifade edilmesine rağmen böyle bir eser kütüphane kataloglarında bulunamamıştır.

"'*Aşk şarâbın nûş idenlere salâ gelsün beri*
Dost sadâsın gûş idenlere salâ gelsün beri

Ol şarâb-ı Lâ-yezâlîden olup mest ü müdâm
Kendüsin ser-hûş idenlere salâ gelsün beri

'Âr u nâmus kaydını terk eyleyüp hem kalbini
Mâsivâdan boş idenlere salâ gelsün beri

Gice gündüz zikr-i Hakka eyleyüben iştigâl
Zikr-i Hakda cûş idenlere salâ gelsün beri

Derd-mend Lutfu'l-lah ile hem-dem olup dîdesin
Dost yüzine dûş idenlere salâ gelsün beri"[83]

14. SÂNÎ EŞREF (Ö. 1108/1697)

Lütfullah Efendi'nin oğludur. İsmi Mehmet'tir. Babasının vefâtından sonra sekizinci postnişin olarak İznik'teki Âsitâne'de irşat görevini üstlendi. Dört oğlu vardı.

---

81 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 147-148.
82 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 93.
83 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 93.

Oğullarından İzzeddin Efendi'yi (ö.1153/1740) Bursa'daki İncirli Mahallesi'nde bulunan Eşrefî dergâhına; Şerâfeddin Efendi'yi (ö.1146/1733) yine Bursa'daki Eyüp Efendi zaviyesine; Muhyiddin Efendi'yi (ö.?) Bursa'ya bağlı Küçük Kumla köyündeki zaviyeye göndererek irşat faaliyetleriyle görevlendirmiş, diğer oğlu Abdullah'ı (ö.1147/1734) ise kendi yerine İznik meşihatına namzet görerek yanında tutmuştur. Babasından sonra beş sene kadar vazife yapan Eşref-i Sânî 1108/1697 senesinde vefât etmiştir.[84] Şiirlerinde "Eşref-i Sânî" ve "Sânî-i Eşref" mahlaslarını kullanmıştır. *Yâdigâr-ı Şemsî*'de divanı olduğu bilgisi mevcuttur fakat biz yaptığımız kütüphâne ve katalog taramalarında böyle bir esere rastlamadık. *Yâdigâr*'da, *Sefîne*'de ve *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*'de nutukları vardır.[85]

"*Gönülde âteş-i 'ışkla yanmış tâze dâğım var*
Benim bu tekye-gâh içre sönmez bir ocağım var

Bana olmaz mukâbil kimse meydân-ı mahabbetde
Elimde tîğ-ı himmet gibi bir yalın bıçağım var

'Aceb mi kûşe-i 'uzletde dâ'im i'tikâf itsem
Benim bu kâ'inâtın iltifâtından ferâğım var

Bu Sânî-i Eşref'in hiç bâb-ı gayra ihtiyâcı yok
Muhammed Mustafâ gibi benim tayanacağım var"[86]

15. EMNÎ (Ö. 1109?/1698?)

Adı Süleyman'dır. İstanbulludur. Selim Efendi isimli bir zâtın oğludur ve "Selimzâde" ya da "Hattat Süleyman Emnî Efendi" olarak da tanınmıştır. Mısır vâlisi Firârî Hasan

---

84 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 93-94; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/105; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 149; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/1525.

85 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 94-94; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/106; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî,* 149.

86 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 94.

Paşa'nın[87] kâtipliğini ve bazı vezirlerin divan efendiliğini yaptı. Kâdirî tarikatını Mardinli Şeyh Ali isimli bir zâttan tekmil etti. Fatih Camii yakınlarında bulunan Kubbe Tekke'de tarikat görevini icrâ etti. "Emnî" mahlasıyla şiirler yazdı fakat o daha çok hattatlığıyla ön plana çıktı.[88] *Tuhfe-i Hattâtîn*'de hüsn-i hattı ve bazı yazı çeşitlerini Seyyid Hâşimî'den (ö.1144/1731) temeşşuk eylediği kayıtlıdır.[89] Emnî'nin ölüm tarihi ve yeri hakkında kaynaklarda itilaf vardır. İsmâil Beliğ ve Sâdettin Nuzhet'e göre 1110/1698 yılında Mısır'da; Sâlim Tezkiresi'ne göre 1110/1698 yılında Hicaz'da; Ayvansarâyî'ye göre ise 1115/1703 yılında Kasımpaşa'da vefât etmiştir.[90] Tezkirelerde az sayıda beyti vardır.[91]

"*Hemìşe 'aşk ile 'âlemde şeydâ Kâdirî'yiz biz*
Bizi pür-âteş eyler cezb-i Mevlâ Kâdirî'yiz biz

Nola Emnî figân u nâlemizle gülşen-i 'âlem
Olursa rûz ü şeb pür bülbülâsâ Kâdirî'yiz biz"[92]

16. FEYZÎ (Ö. 17. YÜZYIL)

İsmi Feyzî Osman'dır. Hüsam Bey ismiyle mâruf ve ilmiye sınıfından bir şairin oğlu olmasından dolayı "Hüsamzâde" olarak da bilinmektedir. XVII. yüzyılda IV. Murat devrinde İstanbul'da yaşamıştır.[93] Tahsil hayatına yönelik bilgi yoktur. Bir dönem bazı şehirlerde kadılık yaptıktan sonra saraya alınmıştır. *Divan'*ını otuz dört yaşındayken

---

87 Bu paşanın ismi *Safâî Tezkiresi*'nde Hüseyin olarak kayıtlıdır. Bkz. Üzer Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, 49.

88 Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, haz. Adnan İnce (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 102; Üzer Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, 49; İsmail Beliğ, *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985), 26; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 120; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1264; İsmail Hakkı Aksoyak, "Emnî, Selimzâde Süleyman Emnî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 19 Kasım 2020).

89 Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 198.

90 İsmail Beliğ, *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, 26; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1264; Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 102; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 120.

91 İsmail Beliğ, *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, 26; Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 102; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 120.

92 Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 103.

93 Ezel Erverdi (ed.), "Feyzî Osman", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/İsimler/Eserler/Terimler)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979), III/217.

ikmal etmiş ve padişaha arz etmiştir. Daha sonra bilinmeyen bir sebeple saraydan uzaklaştırılan Feyzî'nin nerede ve ne zaman vefat ettiği belli değildir.[94]

Feyzî yazdığı bir kasidede Kâdirî tarikatı müntesibi olduğunu belirtmiştir:

"*Gün bugün Kâdirîyüz şems-i cihânun kutbı*
Gice yüzünde görürsek meh-i tâbânuz biz"[95]

Bilinen tek eseri *Divan*'ıdır.[96] Gazel, kaside, kıta, rubai nazım şekillerinde şiirler yazan Feyzî'nin dili, şiirlerinin geneli düşünüldüğünde sadedir. Tamamı aruzla yazılmış şiirlerinde deyimler de önemli bir yer tutmaktadır. Bazı şiirlerinde, özellikle gazellerinde, iki şiirini tanzir ettiği Şeyhülislam Yahya'nın (ö.1053/1644) tesiri vardır. Feyzî, dinî ve tasavvufî kavramların dışında efsanevi şahsiyetleri, ülkeleri, yaşadığı dönemdeki sosyal hayatı, tanınmış devlet adamlarını, âlimleri, şairleri ve sevgiliye ait güzellik unsurlarını şiirlerine konu etmiştir.

"*Ten-i efsürde bî-cân oldıgın cânânımuz bilmez*
Dil-i zârun figânın ol gül-i handânımuz bilmez

Biz ol bî-mâr-ı aşk u haste-i hicrân-ı cânânız
Mu'âlicler bizüm tedbirimüz dermânımuz bilmez

Hayâli tekye-gâh-ı dîdede her şeb olur me'nûs
O hercâ'i bizi tenhâ sanur mihmânımuz bilmez

Benüm beyhûde anlar nâleş ü feryâdumı zâhid
Uyarmaz cân gözini 'aklımuz 'irfânımuz bilmez

Biz ol 'ankâ-yı 'aşkuz Feyziyâ Kâf-ı kanâ'atda
Nişân u şânımuz bî-gâne vü yârânımuz bilmez"[97]

---

94 Özlem Gülnar, *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans, 1996), 10.
95 Gülnar, *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin),* 118.
96 Gülnar, *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin).*
97 Gülnar, *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin),* 160.

17. KÂDİRİ (Ö. 17.YÜZYIL)

Asıl ismi Hüseyin'dir. Kendisi ve bir eseri ile ilgili bilgi veren veya çalışma yapan araştırmacılar[98] bir beytinden yola çıkarak isminin "Kâdirî Muhyiddin" olduğunu ileri sürmüşler ancak şairin başka bir eseri hakkında doktora tezi hazırlayan Ayşe Parlakkılıç Mucan, şairin isminin "Hüseyin"; mahlasının "Kâdirî" olduğunu delilleriyle birlikte ortaya koymuştur.[99] Tezkirelerde ve tabakat kitaplarında hakkında bilgi olmayan Hüseyin Efendi'nin hakkındaki bilgiler eserlerinden edinilmiştir. Buna göre, babasının adı Yakup olan Hüseyin Efendi, İzmir'in Urla ilçesinde tahminen 17. yüzyılda yaşamıştır. Tahsil hayatı hakkında da bilgi yoktur ancak İslâmî anlamda bilgi birikimine sahip olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Kâdirî tarikatının İsmail Rûmî'ye (ö. 1041/1631) nispet edilen Rûmiyye koluna mensuptur. Şair, memleketi Urla dışında İstanbul, Kefe ve Kırım'da bulunmuştur.[100] Kendisinin ne zaman ve nerede vefat ettiği bilinmemektedir.

Hüseyin Efendi'nin tespit edilen iki eseri vardır. Bu eserlerde "Kâdirî" mahlasını tahallüs etmiştir. İki eseri de nasihatname türündedir ve bu eserlerin okunup öğüt alınması öncelikli gaye olduğu için kullandığı dil sadedir. Şair tekellüflü bir dil kullanımından uzak kalmaya çalışmıştır. Yer yer lirik ve coşkulu söyleyişler dikkat çekmekle beraber bu durum özellikle Abdülkâdir Geylânî'den bahsedilen beyitlerde göze çarpmaktadır. Arapça ve Farsça kelimelerin imlalarında sıkça yanlışlar yaptığı görülen şairin, vezin ve kafiye konusunda da hatalar yaptığı anlaşılmaktadır.

---

98 Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzûm Nasihat-nâmeler", *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002); Halil İbrahim Tuğluk, "Kâdirî, Muhyiddin", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (12 Haziran 2014); Serap Dağdelen, *Muhyiddîn Kâdirî'nin Nasihat-Nâme Adlı Dîvânı: İnceleme-Metin* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Mehmet Emin Tuğluk, *17. Yüzyıla Ait Harekeli Bir Eser: Kadirî Muhyiddîn'in Manzum Nasîhatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım* (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

99 Ayşe Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 218-220.

100 Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 220-225; Tuğluk, *17. Yüzyıla Ait Harekeli Bir Eser: Kadirî Muhyiddîn'in Manzum Nasîhatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım*, 11.

Kâdirî'nin tespit edilen *Nasîhat-nâme*[101] ve *Miftâh-ı Cennet*[102] isimlerinde iki eseri vardır. Ancak Ayşe Parlakkılıç Mucan'a göre, bunların tek bir esere ait iki parça olması kuvvetle muhtemeldir.[103]

"*Şeyh Abdu'l-kâdir-i Gįlânî'dür pîrim benim*
Evliyânın cümleten sultânıdur pîrüm benim

On sekiz bin âlemi elma kadarca oynadan
İns ü cinnün sevgili cânânıdur pîrüm benüm

Evliyâ cümle boyun egdi ser-â-ser sıdk-ıla
Cümle âlem küfrinin įmânıdur pîrüm benim

Evliyânın cümlesinin cezbesi hep andadır
Hak Teâlâ'nın azîm ihsânıdır pîrüm benim"[104]
(…)

18. KÂDİRÎ (Ö. 1123/1711)

İsmi Abdurrahman'dır. Tophâne Kâdirî Âsitânesi şeyhlerindendir. "Şerif Çelebi" veya "Şerif Kâdirî" olarak tanındı. Küçük yaştayken babası vefât edince Ümmîsinanzâde Hasan Efendi'nin (ö.1088/1677-78) himâyesi ve terbiyesi altında büyüdü. Yine onun nezaretiyle ilim tahsil etti ve tarikat adâbını öğrenerek damadı oldu. Tophâne Kâdiri Âsitânesi'nde şeyhlik görevini sürdürmekte iken 1123/1711 yılında vefât etti. Elimizde

[101] Dağdelen, *Muhyiddîn Kâdirî´nin Nasihat-Nâme Adlı Dîvânı: İnceleme-Metin*; Tuğluk, *17. Yüzyıla Ait Harekeli Bir Eser: Kadirî Muhyiddîn´in Manzum Nasîhatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım*.

[102] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*.

[103] Bkz. Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 235-237.

[104] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 497,498.

Vefeyât-ı Ayvansarâyi'de bir; *Sâlim Tezkiresi'nde* bir, *Safâyî Tezkiresi'*nde de bir olmak üzere toplam üç beyti vardır.[105]

"*Derd ile âvâreler derdine tîmâr istemez*
Tâlib-i dîdâr olanda fikr-i agyâr istemez"[106]

19. MEDHÎ (Ö. 1132/1720?)

Doğum yeri Bağdat'tır. Kaynaklarda isminin ne olduğuna dâir bir bilgi yoktur. Safâyî'ye göre Medhî, Bağdat'tayken Kâdirî tarikatına intisap etmiş, daha sonra seyahat ederek İstanbul'a gelmiştir. O devirde Galata'ya bağlı olan Tophâne'deki Kâdirî dergâhında uzlete çekilmiştir. Medhî hakkında bilgi veren Safâyî ve Sâlim tezkirelerinde, vefât tarihi verilmeyişinden onun muhtemelen bu tezkirelerin tamamlandığı yıl olan 1720'li yıllardan sonra vefât etmiş olabileceği tahmininde bulunmak mümkündür. Eserlerine yönelik bir bilgi kaynaklarda yoktur. Safâyî tezkiresinde üç; Sâlim'de ise bir beyti vardır.[107] Bu iki tezkirede onun bestekârlığına yönelik bir bilgi olmamasına rağmen, onun bu yönü *Türk Musikisi Antolojisi*'nde bulunan ve güftesi kendisine ait olan iki ilâhînin bestekârı olarak gösterilmesinden anlaşılmaktadır.[108]

"*Ayın on dördü gibi dün gece meclisde idiñ*
Kanda ahşamladın ey mâh-ı dırahşân bu gece"[109]

---

[105] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 125; Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 376; Üzer Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, 715. Safâyî Tezkiresi'nde bu zâta ait olarak kaydedilen "Dil odur kim ola dâ'im mahrem-i râz-ı şuhûd/Tayy ede kevneyni 'arşa eyleye her dem su'ûd" matlaıyla başlayan şiir, Sâlim Tezkiresi'ne göre Kâdirî mahlaslı başka bir şâir olan Gisûdâr Şeyh Ahmed Efendi'ye ait olmalıdır.

[106] Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 376.

[107] Üzer Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, 785; Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 407; İsmail Hakkı Aksoyak - Hilal Erdoğan, "Medhî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 23 Ocak 2021).

[108] Sadeddin Nuzhet Ergun, bu iki ilâhîyi kendisine Tophâne'deki Kâdirîhâne'nin son postnişini İsmâil Gavsî (Erkmenkul)'nin, dergâhta bulunan bir mecmuadan istinsah ederek gönderme lütfunda bulunduğunu belirtir. Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942), 1/321.

[109] Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 407.

20. SIRRÎ (Ö. 1140/1727-28)

İsmi Mehmet'tir. Mahlası Sırrî'dir. İstanbul'daki Kâdirî dergâhlarından, Şehremini yakınlarındaki Remlî Tekkesi'nin kurucu şeyhidir.[110] Aslen İstanbulludur. Kubbe Tekke şeyhlerinden, "Emnî" mahlaslı Süleyman Efendi'nin (ö.1109/1698?) halifesidir. "Remlî Efendi" lakabıyla da tanınmıştır. Revnakoğlu'na göre, kendisine bu lakabın verilmesi Kudüs yakınlarındaki "Remle" şehrinde doğmuş olmasından dolayıdır.[111] Kurduğu tekkenin "Remli" olarak isimlendirilmesi kendisinin bu lakabından dolayıdır. 1140/1727-28 yılında İstanbul'da vefât eden Mehmet Sırrî Efendi, Remli Tekkesi'nin haziresine defnedilmiştir.

Mehmet Sırrî Efendi, şiirlerinde "Sırrî" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinde sade bir dil kullanmaya çalışmış ancak özellikle tasavvufî remizlerle örülü şiirlerinde kullandığı dil, yer yer sanatlı bir söyleyişe evrilmiştir. Şiirlerinin çoğunda aruz vezninde yazmış olmakla beraber hece ölçüsünde kaleme aldığı şiirleri de vardır. Arapça- Türkçe mülemmalar da yazmıştır. Bu durum, onun şiir yazacak derecede Arapça bildiği göstermektedir. Sırrî'nin şiirlerini hâvi *Divan*'ından[112] başka, *Divan*'ın sonuna risale şeklinde eklenmiş *Tarîkatnâme ve Nesâyih-i Mürşid-i Dervîşân,*[113] *Tarîk-i Ta'bir ve Terbiyenâme-i Dervîşân*[114] ve *Risâle-i Tahkîk*[115] isimli eserleri vardır.

"*Perîşân zülf ü sergerdân-ı hayrân Kâdirîyüz biz*
Muhabbet nârına sûzân-ı büryân Kâdirîyüz biz

Gül-i bâg-ı velâyet şeyh 'Abdu'l-kâdire şeydâ
Anun bülbülleriyüz zâr u nalân Kâdirîyüz biz

---

110 Remlî tekkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 463.

111 *Revnakoğlu Arşivi*, 185/15.

112 Halil Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

113 Sırrî Mehmed Kadirî, *Tarîkat-nâme ve Nesâ'ih-i Mürşid-i Dervişan* (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 15/2, vr. 58-a/71-a, (Erişim 7 Kasım 2020).

114 Sırrî Mehmed Kadirî, *Tarîk-i Ta'bîr ve Terbiye-nâme-i Dervişân* (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 15/3, vr.71-a/81-a, (Erişim 7 Kasım 2020); Halil Kurt, "Şeyh Mehmed Sırrî Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ile Tarîk-i Ta'bir ve Terbiyenâme-i Dervîşân Adlı Risalesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 50 (31 Ağustos 2020), 149-166.

115 Sırrî Mehmed Kadirî, *Risâle-i Tahkîk* (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 15/4, vr. 81-a/85-b (Erişim 7 Kasım 2020).

İçirmiş ol güle ma'nâda Hayy câm-ı hayât âbın
Güli heft âsumân üzre nümâyân Kâdirîyüz biz

O tâc-ı heft berk üzre murassa' gül işâretdür
Ki her dervîşi heft iklîme sultân Kâdirîyüz biz

Hakîkat cübbesinde ser-nihân fahrı nümâyânuz
Murakki' târı içre mâh-ı tabân Kâdirîyüz biz

Egerçi ehl-i fakruz kimseden ammâ ricâmuz yok
Kanâ'at mülkine şâh-ı cihân-bân Kâdirîyüz biz

Mecâzîdür vücûd-ı 'âriyet aldanma ey Sırrî
İderüz sırla her dem 'arşı seyrân Kâdirîyüz biz"[116]

21. SEYYİD ŞEREF (Ö. 1146/1733-34)

1080/1669-70 yılında Bursa'da İncirli mahallesindeki Eşrefî Dergâhı'nda doğdu. Şeyh Eşref-i Sânî'nin (ö. 1108/1697) oğludur. Asıl adı Mehmed Şerefeddin'dir. İlim tahsilini Molla Ahmedzâde Mehmet Efendi'den (ö. 1116/1704) ve Niyâzî-i Mısrî'nin halifelerinden Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'den (ö.1134/1721) tekmil etti. Seyrusülûkunu dedesi Şeyh Lütfullah Efendi ve babasının gözetiminde tamamladı. 1104/1693 yılında icâzet aldı ve Gemlik Küçük Kumla'daki Eşrefî zâviyesine şeyh olarak gönderildi. Celvetî şeyhi Selâmi Efendi'nin vefât etmesinden sonra Bursa Setbaşı'nda bulunan Eyüp Efendi Tekkesi'nin meşihat makamını üstlenmiştir.[117] Birkaç sene sonra da "şeyhu'l-esnaf"[118] vazifesine getirildi.

---

116 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 151.

117 Eyüp Efendi Tekkesi, Celvetiyye tarikatına meşrut bir tekkeydi. Bu sebeple Seyyid Şeref Efendi, Hüdâyi Âsitânesi postnişini Abdülhay Efendi'den de Celveti icazeti almıştır. Bkz. Tek, "Bursa'da Kadiri Tekkeleri", 164-165.

118 Şeyhu'l-esnaf, o dönemde esnafın kalfa ve usta çıkardıkları törenlerdeki âyinleri idare eden ve esnafla ilgili kanun ve nizamların titizlikle uygulanmasını sağlayan, nizamı bozan esnafa mücâzat eyleyen görevlidir.

Seyyid Şeref, ilk hac ziyaretini 1111/1699 yılında; ikinci hac ziyaretini ise annesiyle birlikte 1122/1710 yılında gerçekleştirdi. Bu ikinci hac yolculuğunda Şam'a uğradı ve Abdülgânî en-Nablusî'ye intisab ederek Kâdirîliğin "Ganîlik" kolundan da icâzet aldı. 1128/1715 senesinde Varadin muharebesine katıldı. 1145/1732 yılında, bu kez ailesiyle birlikte üçüncü defa Hicâz'a gitmek üzere yola çıktı. Sefer hazırlıkları için birkaç gün İstanbul'da ikâmet ettiği sırada devrin padişahı Sultan I. Mahmut kendisini saraya davet etti. Padişahın isteği üzerine verdiği vaazla devlet erkânını etkiledi ve padişahın iltifatlarına nâil oldu. Deniz yoluyla Mısır'a geldi ve Mısır'da bulunan evliyâullâhı ziyaret etti. Mısır'da bulunduğu sırada kendisine Mısır hâkimi Kara Halil Efendi, Mısır eşrâfı ve özellikle Mısır valisi son derece ihtiram gösterdi. Hac dönüşü kendisini Bursa'da aralarında kardeşi İzzeddin Efendi'nin de olduğu şeyh ve dervişlerden müteşekkil kalabalık bir topluluk karşıladı. Dergâha ulaştıklarında kendisinden dua buyurması istenince: "Yâ Rabbî! Bundan sonra kalan ömrümü hanedânımızın gülü, tarîkatımızın bülbülü İzzeddin Efendi'ye ihsan eyle." diye dua etmiş ve bu duadan on beş gün sonra 1147/1734 yılında tâun hastalığından vefât etmiştir. Eyüp Efendi Tekkesi'nin hazîresine defnedilmiştir. Eserlerine dâir bir bilgi yoktur. Şâir tabiatlı bir zât olan Seyyid Şeref'in *Yâdigâr*'da iki nutku vardır.[119]

"*Feyz-i akdesden irişdi kalbime âsâr-ı hû*
Levh-i dilden zâhir oldı 'aynıma envâr-ı hû

'Aşkla hû hû diyüp hûdan alalım bir sebak
Perdeyi ref' idelim keşf ola tâ esrâr-ı hû

Cümle 'uşşak Hakka vâsıl oldılar yâ hû diyüp
Nefyden isbâta irüp itdiler ikrâr-ı hû

Her tecellîsinden oldı kalb-i 'âşık feyz-yâb
Eyledi kalbden tefeccür dillere enhâr-ı hû

[119] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 130-135; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 123; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 401; Beyhan Kesik, "Seyyid Şeref/Şerefeddîn, Eşrefzâde Şeyh Seyyid Mehmed Şerefeddin Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 4 Aralık 2020).

Hû diyüp yâ hû hüviyyet buldun ey Seyyid Şeref
Eyle da'vet münkerini itmesün inkâr-ı hû"[120]

22. AHMED SÂLİK EFENDİ (Ö. 1150/1737?)

Hakkında oldukça az mâlumat vardır. Mahlasına dâir bir bilgi yoktur. İstanbulludur. Tarikata Ümmî Sinanzâde Şeyh Hasan Efendi (ö.1088/1677) vasıtasıyla intisap etmiştir. Fakat hilâfeti Kâdirîler şeyhi Şerif Efendi'dendir. Hilâfet aldıktan sonra 1102/1690 yılında Tophâne'de bulunan Nebâtî Tekkesi şeyhliğini üstlenmiştir. 1150/1737 senesinde vefât etmiştir. Şeyhliğini yaptığı tekkede medfundur. Elimizde sadece *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*'de bir beyti vardır.[121]

"*Geçeyim cân ile tenden beni 'aşkınla şeydâ kıl*
Haberdâr olayım sırdan beni 'aşkınla şeydâ kıl"[122]

23. İZZÎ (Ö. 1153/1740)

İsmi İzzeddîn Ahmet'tir. Eşref-i Sânî'nin oğludur. 1083/1672 yılında, Bursa'nın Barakfakih köyünde, babasının dervişlerinden Hacı Bey isimli bir zâtın evinde doğdu. İlk tahsilinden sonra Molla Ahmetzâde Mehmet Efendi'den (ö. 1116/1704) Arapça dersleri aldı. Seyrusülûkunu babasından ikmâl etti ve hilâfet aldı. Bu sırada, devrin fâzıllarından Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'den (ö.1134/1721) de ilim tahsil etti. 1137/1724 senesinde oğlu Abdülkâdir Necip Efendi ile hacca gitti. Hac farizasını yerine getirdikten sonra Medine'de Ravza-yı Mutahhara'yı ziyâret etti. Burada *Der-Medhü'r-Resûl* isimli bir ilâhi inşâd eyledi ve bu itibarla hâlini Hz. Peygamber'e arz etti. Bursa'da İncirli Mahallesinde bulunan Âsitâne-i Eşrefiyye'de seccâdenişînlik yaptığı sırada bir husus için İstanbul'a gitti. Sultan I.Mahmut'un da hazır bulunduğu bir mecliste davetli olarak bulundu. Vaaz ve nasihatlarından memnun olan sultan kendisi hakkında birçok iltifatta bulundu. İzzeddîn Efendi, Pîrî Paşazâde namında bir kişinin evinde misafirken 1153/1740 yılı

[120] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 135.
[121] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî,* 119-120.
[122] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî,* 120.

Şaban ayının on birinci günü vefât etti.[123] Kabri İstanbul Tophâne'de bulunan Kâdirîhâne haziresindedir.

İzzeddîn Efendi'nin *Enîsü'l-Cinân*[124] isminde dört cild hâlinde Arapça yazılmış bir tefsiri; *Müşevviku'l-Uşşâk*[125] isimli mev'izası; "İzzî" mahlasıyla yazdığı tasavvufî şiirlerini ihtiva eden bir *Divanı*[126] vardır. Yine, sohbetlerinden oluşan *Meclis-i Şerîf*[127] isiminde bir eseri daha vardır. Müridânından Tennûrîzâde Mustafa Efendi, İzzeddîn Efendi hakkında *Hediyyetü'l-Fukarâ*[128] isminde bir menâkıbnâme yazmıştır. Aynı zamanda bestekâr olan İzzeddîn Efendi, bazı ilâhileri bestelemiş fakat kendisinin besteleri günümüze kadar ulaşmamıştır.[129]

"*Baş u cândan geçmedikçe vasl-ı cânân isteme*
Cevre mahrem olmadıkca neyl-i ihsân isteme

Sînene sûrâh açıp ney gibi nâlân olmadan
Hâlet-i aşkla her dem zâr u efgân isteme

Olmadıkca teşne-dil sen tâ-be aşk-ı Hakla
Gerd-i havz-ı kevser-i vaslında cûlar isteme

İzziyâ sen geç kamudan aşkla dil-dâde ol

---

123 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 97-100; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/107-109; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 94; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/164; Tek, "Bursa'da Kadiri Tekkeleri", 146-148; İsmail Hakkı Aksoyak, "İzzî, Eşrefzâde İzzeddin Ahmed Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 10 Aralık 2020).

124 *Enîsü'l-Cinân*, 976-986. Bu tez üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır. Bkz. Fatma Çalık, *Eşrefzâde İzzettin ve Tefsiri:"Enîsü'l-Cenân"* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora, 2009).

125 *Müşevviku'l-Uşşâk*, 288.

126 Abdullah Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

127 Kütüphanelerde herhangi bir nüshasına rastlanmayan bu eserin, M.Safiyüddin Erhan'ın özel kütüphânesinde bir nüshası bulunmaktadır. Eseri ilim âlemine Hasan Basri Öcalan tanıtmıştır. Bkz. Hasan Basri Öcalan, "Eşrefoğlu'nun İzinde Bir Sûfî: Şeyh İzzeddin Efendi ve Meclis-i Şerîf'i", *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*, ed. Bilal Kemikli (İznik: İznik Belediyesi, 2010), 300.

128 M.Fatih Köksal, "Tennurî-zâde Mustafa b. Sun'ullâh'ın Hediyyetü'l-fukarâ Adlı Eseri", *Ulusal İbrahim Tennurî Sempozyumu*, ed. Ali Çavuşoğlu (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2011), 181-190.

129 Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri* (Ankara: Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı Yayınları, 1999), 256.

Yâr-ı bâkîye anın gayrına irfân isteme"[130]

24. AVNÎ (Ö. 1155/1742)

İsmi Avnullah'tır. Eşrefzâde Şerefeddîn Efendi'nin (Seyyid Şeref) oğludur. Eyüp Efendi Tekkesi'nin sekizinci postnişidir. 1120/1708-09 yılında Bursa'da doğdu. Babasının gözetiminde başlayan eğitimini onun vefâtı üzerine amcası, *Enîsü'l-Cinân* sahibi İzzeddin Efendi'nin yanında tamamladı ve hilâfet alarak icâzet iznine nâil oldu. Aynı zamanda Tuz pazarı imamı Mustafa Efendi'den hüsn-i hat derslerine devam etti ve kendisinden icâzet aldı. Babasının yaptığı gibi salı günleri tekkede, perşembe günleri de Ulucâmi'de büyük bir gayretle halka vaazlar verdi. *Yâdigâr* müellifine göre sesi gür, sîmâsı latîf, zikir esnasında ise oldukça cezbeli bir zât olan Avnullah Efendi fevkalâde cömertti. Öyle ki, tekkeye gelen fukarâ ve seyyahları doyurmak için şalvar, cübbe gibi elbiselerini satmaktan çekinmezdi. Mezkûr tekkede dokuz sene irşâd görevinde bulunan Avnullah Efendi 1155/1742 senesinde otuz beş yaşında vefât etti ve tekkenin hazîresine defnolundu. Kendisinin "Avnî" mahlasıyla bir divançe oluşturacak kadar şiir yazdığı kaynaklarda geçmesine rağmen böyle bir esere şimdilik ulaşılamamıştır. *Yâdigâr*'da iki tane nutku vardır.[131]

"*Derd-i Hakka düşmeyen dermâna olmaz âşinâ*
Cevrine sabr itmeyen ihsâna olmaz âşinâ

Dökmeyen Ya'kûb-veş hasret yaşın gözden müdâm
Mısr-ı dilde Yûsuf-ı Ken'âna olmaz âşinâ

Yâr ile vuslat dilersen gir belâ meydânına
Başını top itmeyen cevgâna olmaz âşinâ

'Âvniyâ mir'ât-ı kalbi zikr ile sâf itmeyen

---

130 Erdemir, *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri*, 256.

131 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 136-139; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/112; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, haz. Ömer Çiftçi (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 368; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 318; Tek, "Bursa'da Kadiri Tekkeleri", 166; Beyhan Kesik, "Avnî, Eşrefzâde Şeyh Avnullâh Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 23 Aralık 2020).

Cânib-i Hakdan gelen Kur'âna olmaz âşinâ"[132]

25. EMÎN (Ö. 1164/1750)

Asıl ismi Mehmet Emin'dir. Babası Rumeli kadılarından Azizzâde Mustafa Nâim Efendi'dir. (ö.1150/1737) Anne tarafından, Şeyhülislâm Ebezâde Abdullah Efendi'nin (ö. 1126/1714) kardeşi Hüseyin Efendi'nin torunudur. Şâir Mektûbî Feyzullah Efendi (ö. 1178/1765) dayısı; tezkire sahibi Hüseyin Râmiz Efendi (ö.1202/1787) ise küçük kardeşidir. 1129/1716-17 yılında doğdu. İlim tahsiline annesinin himâyesinde başladı. Kâdirî tarikatından Şeyh Ali Efendi isminde bir zâtın yanında seyrusülûkunu tamamladı. Vardarî Şeyhzâde Mehmet Efendi'den mülâzemetle tedrise devam ederken 1149/1736-37 senesinde babası vefât etti. Bu hâdise kendisini çok etkiledi. Pîrizâde Sahib Mehmet Efendi (ö. 1162/1749) tarafından "Çelebi" pâyesiyle Bosna hududundaki Kamangrad[133] kadılığına atandı. Daha sonra "Eğri" rütbesiyle Engelkaysarı[134] kadılığına gönderildi. Buradaki görev süresi dolunca İstanbul'a döndü. Buradan Mora'da bulunan Balyabadra[135] kazasına naip olarak vazifelendirildi. Burada görevini sürdürmekteyken 1164/1750 senesinde vefât etti ve şehirdeki bir cami hazîresine defnedildi. Vefâtıyla alâkalı kardeşi Râmiz Efendi, yazdığı tezkirede şunları söyler: "*Şaşılacak hâldir ki, Balyabadra kazasına doğru yola çıkacağı günlerde, bir sabah sohbetimizde bana, gece mânâ âleminde geniş bir sahrada yürürken, gönlü aydın bir pîr-i fâninin kendisine selam verdiğini, nükteli sözler söylediğini ve bu şehre (Balyabadra) gelmesinin kendisi için şehadet mertebesine erişmek olacağı müjdesini verdiğini derin bir iştiyakla anlatmıştı. Ben de kendisini korkuyla karışık bir hüzünle dilemiştim."* Nitekim anlattığı gibi de olmuştur. Emîn, Balyabadra kazasında mutasarrıf olup daha sonra görevden alınan Hatumanoğlu veya Hatvanoğlu nâmındaki bir şahsın emrindeki doktor tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Kendisinin "Emîn" mahlasıyla yazdığı şiirlerini ihtiva eden mürettep bir divanı ya da divançesi ve ferâize dâir bir risâlesi vardır fakat iki esere de ait

---

132 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 138.

133 Bu şehir, günümüzde "Andricgrad" olarak bilinir ve Bosna Hersek sınırları içerisindedir. Bkz. *https://en.wikipedia.org/wiki/Andri%C4%87grad* (Erişim 26 Aralık 2020).

134 Bu şehir "Ergiri" veya "Ergirikasrı" ismiyle de bilinir. Günümüzde Arnavutluk sınırları içerisindedir. Bkz. *https://tr.wikipedia.org/wiki/Ergiri* (Erişim 26 Aralık 2020).

135 Bkz. Machıel Kiel, "Balyabadra", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992), V/42-43.

bir kayıt bulunamamıştır.[136] Kendisinden geriye iki beyit ve bir de Rüşdîzâde Hasan Reşid Efendi'nin vefatına düşürdüğü tarih kalmıştır.[137]

"*Gün gösterir mi zerrece ol âftâbımız*
Artar mı yohsa hicri ile ıztırâbımız

Bu nev-zemîn-i dil-keşe pey-rev ol Emîn
Bahr-i sühânda tâ bilüne âb u tâbımız"[138]

26. SELİM-İ DÎVÂNE (Ö. 1170/1756)

İsmi Selim'dir. "Kırımlı Selim Baba", "Selim-i Dîvâne", "Şeyh Selim Kırımî", "Selim el-Kâdirî el-Kırımî el-Alevî" gibi künyeleriyle tanınan bir zattır. Kaynaklarda, doğum yeri ve tarihine, aile efrâdına ilişkin bir bilgi olmamasına rağmen Kırımlı olduğu özellikle belirtilmektedir. Kâdirî tarikatının büyüklerinden olan Selim Dîvâne, genç yaşta İstanbul'a gelmiş ve burada medrese eğitimini tamamladıktan sonra kadılık mesleğine girmiştir. Bosna kadı vekilliğiyle vazifeli iken mesleğini bırakıp önce Şeyh Muhammed Efendi isimli bir zâta intisap etmiş, bu zâtın vefâtı üzerine Manastır şehrine bağlı Kesriyye kasabasına gitmiş ve Kâdirî şeyhlerinden Hüseyin Hamdi Efendi'den[139] feyz alıp onun müridi olmuştur. Seyr u sülûkunu tamamlayıp hilâfet aldıktan sonra şeyhi tarafından önce Üsküp şehrine, oradan da Selânik merkez sancağının kazâlarından olan Köprülü'ye gönderilmiştir. Burada bir dergâh inşa ettirip irşat faaliyetlerinde bulunan Selim-i Dîvâne, hayatının sonuna kadar bu şehirde yaşamış ve 1170/1756 yılında burada vefât etmiştir. Kabri dergâhın hazîresindedir.[140]

Şiirlerinde "Dîvâne" ve "Selim Divâne" mahlaslarını kullanmıştır. Selim-i Dîvâne ile aynı yüzyılda yaşamış olan Köstendilli Süleyman Efendi, onun mahlasından da

---

136 Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, haz. Sadık Erdem (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994), 19-20; Esad Mehmed Efendi, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Sâfâ-Endûz'u İnceleme-Metin*, haz. Rıza Oğraş (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2001), 53; Beyhan Kesik, "Emîn, Azîz-zâde Mehmed Emin Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 27 Aralık 2020).

137 Bkz. Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, 20.

138 Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, 20.

139 Halim Giray, tezkiresinde bu zâtın Giritli olduğunu belirtmektedir. Bkz. Halîm Girây, *Gülbün-i Hânân*, haz. İbrahim Gültekin (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019), 192.

140 Cemâl Kurnaz - Halil Çeltik, *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı* (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012), 148.

anlaşılacağı üzere cezbeli bir mizaca sahip olduğunu, kendisinde melâmet meşrebinin gâlip geldiğini ve genellikle bir tür mânevî sarhoşluk hâlinde olduğunu ifade etmiştir.[141] Manevî sarhoşluk hâlini şiirlerinde de görmek mümkündür. Bu durumu, onun divan tertip edecek derecede güçlü bir şair olduğu gerçeğini değiştirmemekle birlikte şiirlerine farklı bir etki ve derinlik katmıştır. Şiirlerinde hece veznini de aruz veznini de kullanmıştır fakat aruz vezniyle kaleme aldığı şiirler daha fazla sayıdadır. Şiirlerinde Kâdirî şair şeyhlerden Eşrefoğlu Rûmî ve kendisiyle aynı coğrafyada yaşamış olan Hasan Kâimî'nin tesiri hissedilmektedir. Selim-i Dîvâne, ardında şu eserleri bırakmıştır: *Divan*[142], *Burhanü'l-Ârifîn ve Necâtü 'l-Gâfilîn*[143] ve *Miftâhü Müşkilâti'l-Ârifîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*[144]

"*Mevlâm senün vaslına varum vireyüm cânum*
Nefsimün benliğini kurban ideyüm cânum

N'idem sensüz cihânı ya hûr ile gılmânı
Cümlesin dîdâruna müjde vireyüm cânum

Aşkınun kül-hânında bu vücûdum varını
Yakayum yandurayum nâra urayum cânum

Yokluğumı arz idüp Hazret'ün dergâhına
Yaş yirine gözümden kanlar dökeyüm cânum

---

141 Halîm Girây, *Gülbün-i Hânân*, 192; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/220; Mustafa Tatcı, "Selim Divane", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009); İsmail Hakkı Aksoyak, "Selîm, Şeyh Selîm Baba, Selîm Dîvâne", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 4 Ocak 2021); İsa Çelik, "Makedonya'da Bir Kadiri Şeyhi: Kırımlı Selim Baba", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (15 Haziran 2015), 80-81; Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı, "Kırımlı Selim Dîvâne'nin Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", *İLAM Araştırma Dergisi* II/1 (1997), 165-176.

142 Kaynaklarda bir *Divan* ya da *Divançe*si olduğuna yönelik bilgiler olmasına rağmen araştırmalarımızda böyle bir esere rastlamadık.

143 Selim Baba, *Ariflerin Delili "Kırımlı Şeyh Selim Divane"*, haz. Halil Çeltik-Mümine Çakır Ceyhan (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998); İsa Çelik, *Kırımlı Selim Baba ve Burhanü'l-Ârifîn'i* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifin Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, haz. İsa Çelik (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004); Kırımlı Şeyh Selim Divane, *Âriflerin Delili ve Müşkillerin Anahtarı*, haz. Mustafa Tatcı- Halil Çeltik (İstanbul: H Yayınları, 2018).

144 Selim Baba, *Miftahu Müşkilâti'l-Ârifîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn: Tasavvufî Sorulara Cevaplar*, haz. Mustafa Tatcı (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1996); Selim Dîvâne, *Miftah-u Müşkilatil-Ârifin Âdâb-u Tariki'l Vâsılin Sâdıkların Müşküllerinin Anahtarı*, haz. Ahmed Sadık Yivlik (İstanbul: Kitsan Basım Yayın, 1998).

Geçüp cân u başumdan Hallâc-ı Mansûr gibi
Ene'l-Hak cezbesinün tablın urayum cânum

Aşkun darına senün ben de boynum eğeyüm
Elüm ile urganum kendüm çekeyüm cânum

Bu Selim Divâne'yi zatunda mahv eyleyüp
Vahdetün deryasında cevlan ideyüm cânum"[145]

27. FAHRÎ (Ö. 1176/1762)

1127/1715 yılında Bursa'da doğdu. İsmi Mehmed Fahreddin'dir. Babası Eşref-zâde Seyyid Şerefeddin Efendi (ö. 1146/1733-34), dedesi ise tanınmış Kâdirî şeyhlerinden Eşref-i Sânî'dir. (ö.1108/1697) İlk tahsilini Mevczâde Abdurrahman Efendi'den; hadis ilmini Muhaddis Hasan Efendi' den; Arapça ve Farsça'yı ise Hâdizâde Seyyid Mehmed Efendi'den tekmil etti. Hattat Tîbî Mustafa Efendi'den sülüs, nesih ve ta'lik yazılarını meşk etti. Özellikle ta'lik hatta, yaşadığı devirde parmakla gösterilen hattatlardan oldu. Tasavvuftaki sülûkunu amcasının oğlu Eşref-zâde Şeyh İzzeddin Efendi'den tamamladı ve 1146/1733-1734 yılında ondan icâzet aldı. 1155/1742 senesinde kardeşi Şeyh Avnullah Efendi'nin vefâtı üzerine onun oğlu Habib Efendi'nin yaşının küçük olması nedeniyle vekâleten Eyüp Efendi Tekkesi'ne şeyh oldu. 1161/1748 yılında Emir Sultan Tekkesi şeyhi Lütfullah Efendi'nin oğlu İshak Efendi vefât edince Lütfullah Efendi'nin diğer oğlu Reşit Efendi ile müştereken nısf-ı meşihatla irşat vazifesine devam etti. Cuma günleri ise Emir Sultan camiinde vaaz verdi. Devrin kudretli bir vaizi olarak da bilinen Fahreddin Efendi, kırk dokuz yaşında iken 18 Safer 1176/8 Eylül 1762'de tâun hastalığına yakalanarak vefât etti ve Eyüp Efendi Dergâhı'nın hazîresine defnolundu.[146]

---

[145] Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifîn Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, 108.

[146] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 637; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 139-140; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/113; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 387; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1384; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, 2001, 2/754.

Eserlerine dâir bir bilgi yoktur. Fakat *Yâdigâr*'da faydalı birçok kitabı ve Hüseyin Vâizî'nin (ö. 910/1504-1505) tefsiri gibi tefsirleri istinsah ettiği yazılıdır.[147] Şiirde "Fahrî" mahlasını kullanan Fahreddin Efendi, hakkındaki kaynaklara göre şâir tabiatlıdır ve bir divançe oluşturacak kadar şiir yazmıştır. Bu şiirlerin üç tanesi günümüze ulaşmıştır. Kaynaklarda yer alan oldukça az sayıdaki bu şiirlerine baktığımızda, bunların birinin naat[148]; diğerinin Farsça bir beyit[149], aşağıya örnek olarak aldığımız sonuncu şiirin ise "budur" redifli, tasavvufî muhtevalı ve nasihatlerle örülü bir gazel olduğu görülmektedir.

"*Mülk-i aşka ey gönül şâh ol ki sultânlık budur*
Tâlib-i dünyâ olup kalma peşîmânlık budur

Her ne var âdemde var âdemde bul her varı sen
Olma âdemden cüdâ âlemde şeytânlık budur

Sırr-ı hakka mahrem ol geç katreden deryâyı bul
Ahsen-i takvîmini bil işte insanlık budur

Salma filk-i çeşmini bahr-ı amîk-i kesrete
Düşme emvâc-ı belâya perîşânlık budur

Zühd u takvânın hakı bilmekde yokdur medhali
Mescid-i irfâna gel Fahri müselmânlık budur"[150]

28. VÂHİDÎ (Ö. 1178/1765)

İsmi Ali'dir. Doğum tarihi belli değildir. Aslen Çerkeşlidir. İlim tahsili için İstanbul'a geldi ve Mestcizâde Efendi'nin talebesi oldu. Şâhsultan dergâhı şeyhi Cankurtaran Abdullah Efendi (ö. 1145/1732) aracılığıyla tasavvuf yoluna ilk adımını attı. Kâdirî icâzetini ise Şeyh Mahmut Kâdirî Efendi'den (ö.1162/1749) aldı. Tophane Kâdiri Âsitânesi şeyhi Halîl Efendi'nin (ö.1145/1732) damadı oldu. Halil Efendi hacca giderken,

147 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 141.
148 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 141; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, 2001, 2/754; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1384.
149 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 141.
150 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 387.

Ali Vâhidî'yi vekîl olarak bıraktı. Halil Efendi, Medine-i Münevvere'de vefât etti, oğlu Mehmed/Muhammed Efendi'nin (ö. 1201/1787) yaşı küçük olduğu için Ali Vâhidî bir süre daha dergâhta şeyhlik vazifesini yapmaya devam etti.[151] Daha sonra Piyâlepaşa'da bulunan Muabbir tekkesine[152] postnişin olan Ali Vâhidî, 1178/1765 senesinde vefât etti. Cihangir Câmîi yakınındaki Akarca Tekkesi'nin bahçesinde medfundur.[153]

Kaynaklarda, Ali Vâhidî'nin *Divan-ı İlâhiyât*'ı olduğu bildirilmekteyse[154] de bu eserin nerede olduğuna dâir bir bilgi şimdilik mevcut değildir.

Vâhidî'nin elimizde sadece iki beyti vardır. Bunlar, yazdığı bir na't-ı şerife aittir.

"*Felekler şem´-i rûyunda yanarlar ya Resûlallah*
Anınçün durmayıp daim dönerler ya Resûlallah

Semâlar ile deverân dura mı Vâhidì bir ân
Cemâlin vasf edip sûzân iderler ya Resûlallah"[155]

29. HALEF (Ö. 1178-79/1765)

Asıl adı Mehmed'dir. Bazı kaynaklarda "Muhammed"[156] veya "Mehemmed[157] olarak da geçmektedir. Doğum tarihi belli değildir. İstanbul Fatih'te Zincirlikuyu yakınındaki Atik Ali Paşa Mahallesi'nde doğdu. Babası kadıydı. Küçük yaşlarındayken babasını kaybetti.

---

[151] Bu durum Tuhfe-i Rûmî'nin 806 ve 809. beyitlerinde şöyle anlatılmaktadır:

Cânişîn-i mesned-i vâlid olan zât-ı güzîn
Nevcivân idi henüz Kur'ân okur mektebnişîn

Vâlidinin nakd-i vakti sıhr-ı re'fet-perveri
Mahrem-i esrâr u hem-râzı ma'ârif-güsteri

Dâder-i fi'llahı zeyn-i bezm-i hâs-ı sohbeti
Hem muîn ü yâveri teklifsiz hem-ülfeti

Şeyh el-Hâc Alî-yi Vâhidî ol nîk û hisâl
Himmet idüp zâhir ü bâtında buldurdu kemâl

[152] Ayvansarâyî, bu tekkenin ismini "Arabacı-zâde Tekkesi" olarak vermektedir. Bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 217.
[153] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 217; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye,* 469-470.
[154] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 217; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye,* 470.
[155] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 217.
[156] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne,* 2015, V/69.
[157] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 237.

Bu tarihten sonra İstanbul'dan ayrıldı ve Bağdat Valisi Vezir Ahmet Paşa'nın divan kâtibi olan amcasının yanına gitti. Bağdat'ta, amcasının terbiyesi altında yetişti ve iyi bir tahsil gördü. Burada uzun müddet kaldığı için "Bağdadî" olarak da tanındı. Vezir Ahmet Paşa'nın himayesinde rahat bir şekilde yaşarken buradan ayrıldı ve İstanbul'a döndü. Bir süre uzlet hayatı yaşadı. Fatih'teki Kubbe Tekke şeyhi Süleyman Efendizâde Şeyh Hacı Mehmed Efendi vasıtasıyla tasavvuf yoluna intisap ederek kendisinden icâzet aldı. Şeyh Mehmed Efendi'nin 9 Zilhicce 1176/21 Haziran 1763'te vefât etmesiyle onun yerine Kubbe Tekke'de[158] postnişin oldu. Bu sebeple "Halef" mahlasını aldı. Şeyhlik vazifesini sürdürürken 1179/1765 senesinde vefât etti. "Şeyhü'l-makbûlîn (1179)" terkibi vefâtına düşürülen tarihtir. Kabri, Kasımpaşa'da şeyhi Süleyman Efendizâde Mehmed Efendi'nin yanındadır. Halef Mehmed Efendi, âlim, fâzıl ve ârif bir zâttı. Bağdat Valisi Vezir Ahmed Paşa ile katıldığı Acem seferinde ayağına kurşun isabet ettiği için bir ayağı sakattı.[159]

Kaynaklarda eserlerine yönelik bir bilgi yoktur. Ondan geriye sadece yazdığı bir na'ttan alınmış iki beyit kalmıştır.[160]

Halef Mehmed Efendi'nin şiirlerinde "Halef" mahlasını tahallüs ettiği yazdığı bir na'ttan geriye kalan taç beyitten anlaşılmaktadır. Şâirin edebî kişiliğini ortaya koymaya yetecek kadar şiiri olmadığından bu konuda fazla bir şey söyleme imkânımız yoktur.

"*Gönülde âteş-i aşkın nihândır yâ Resûla'llâh*
Velî nâr-ı mahabbet bî-emândır yâ Resûla'llâh

Halef kurbânın olsun bendegânından şümâr eyle
Senin kurbânın olmak ana şândır yâ Resûla'llâh"[161]

---

158 Halef Mehmed Efendi, Kubbe Tekke'nin son Kâdirî şeyhidir. Tekke bundan sonra İsmâil Hilmi Efendi (ö.1240/1824-5) vâsıtasıyla Rifâî tarîkatına geçmiştir. Bkz. Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 463.

159 Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 237; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, 2001, 2/1242; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, V/69; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III/229; Beyhan Kesik, "Halef/Halefî, Şeyh Halef Mehmed Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 7 Şubat 2021).

160 Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 237; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, 2001, 2/1242; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, V/69.

161 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, V/69.

30. SIRRÎ (Ö. 1176/1762 VEYA 1180/1766)

İsmi Abdülkâdir'dir. Abdullah Efendi'nin (ö.1147/1734) oğludur. Tarikatı babasından almıştır. İznik'teki Âsitâne'de babasından sonra onuncu postnişin olarak irşat vazifesini yapmıştır. Ömrünü riyâzet ve mücâhede ile geçirmiştir. *Sefîne* ve *Yâdigâr* müelliflerine göre 1176/1762 senesinde[162]; *Râmiz Tezkiresi* ve *Tuffe-i Nâilî*'ye[163] göre ise 1180/1766 yılında vefât etmiştir. Vefâtına tezkire yazarı Hüseyin Râmiz tarafından "Şeyh Sırrî" lafzı tarih düşürülmüştür.[164]

Şiirlerinde "Sırrî" mahlasını kullanan Abdülkâdir Efendi'ye ait elimizde Farsça bir kıta ve yine Farsça yazdığı bir na'tından alınan iki beyit vardır. Buradan kendisinin Farsça'ya oldukça âşina olduğunu anlaşılmaktadır ancak bu şiirlerden hareketle edebî kişiliğine dâir başkaca mâlumat vermemiz mümkün değildir.

Abdülkâdir Efendi'nin sırr-ı devrâna dâir "*Devrân-nâme*"[165] olarak bilinen bir eseri ve "*Divan*"ı vardır.

> *"Zihî evreng-i ihsân şüd Mehmed*
> *Dü âlemrâ ki sultân şüd Mehmed*
>
> *Kadem-bûs-ı şefâ'at-h'âh Sırrî*
> *Derûneş nûr-ı imân şüd Mehmed*"[166]

31. NEHRÎ (Ö. 1183/1768-69)

Asıl ismi Ahmet'tir. Tekirdağ'da doğdu. Babası Tekirdağ'da bulunan ve Kâdirî tarikatının Rûmiyye koluna bağlı Aynî Hatun Dergâhı şeyhlerinden Suyolcuzâde Mehmet Efendi'dir.[167] (ö.1155/1742-43) Nehrî, hakkında en fazla malumat bulunan *Tuhfe-i Rûmî*

---

162 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, V/106; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 96.

163 Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, 159; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 1/628.

164 Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı,* 159.

165 Sırrî Abd el-Kâdir Eşrefî, *Risâle-i Sırr-ı Devrân*, 17/9; Sırrî Abd el-Kâdir b. Eşref zâde Abd-Allâh, *Risâle-i Sırrı'd-Devrân*, 06 Mil Yz A 8036/2.

166 Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı,* 159.

167 Mehmet Efendi, Aynî Hatun Dergâhı'nın üçüncü postnişinidir. Kādirî icâzetini Şeyh Hüseyin Efendi'den (ö. 1122/1710-11) almıştır. 1155/1742-43 senesinde bir gece dergâhta zikrederken silahla vurulup şehit edilmiştir. Bkz. Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî,* 128.

isimli eserde, kendisinin Ali Vâhidî'den izin aldıktan sonra babasının dergâhında postnişin olduğu yazmaktadır.[168] Bu bilgiden onun bir süre İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Ahmet Efendi, dergâhın başına geçtikten sonra birçok hizmette bulundu. Dergâhı ihyâ etti. Ömrünün son yılları içerisinde hacca gitti ve döndükten az bir müddet sonra 1183/1768 senesinde Tekirdağ'da vefat etti. Aynî Hatun Dergâhı haziresinde medfundur.[169]

Nehrî'nin *Divan*'ında toplam 61 manzûme bulunmaktadır. Bu manzumeler, genellikle tasavvufî muhtevâlıdır. Bazı şiirlerinde ise vahdet-i vücud düşüncesine yer verdiği görülmektedir. Bâkî, Nâbî, Taşlıcalı Yahya, Niyâzî-i Mısrî gibi tanınmış şâirlerin şiirlerine nazîreler yazmış ve onların bazı şiirlerini tahmis etmiştir. Bunların yanında, Nehrî, İstanbul Tophâne'deki Kâdirîhâne'nin geçirdiği yangından sonra, 1181/1767 senesinde Sultan III. Mustafa tarafından yeniden inşa ettirilmesi hakkında bir tarih manzumesi yazmıştır.[170]

Hakkındaki sınırlı kaynaklara göre Nehrî'nin, vahdet-i vücûda dâir bir eseri ile ârifâne tarzda yazılmış ilahiyatı vardır. Fakat ilâhiyattan kastedilenin divan mı yoksa bundan farklı bir eser mi olduğu sarih değildir. Şu bir gerçek ki Nehrî'nin elimizdeki tek eseri *Divan*'ıdır. Bu divan üzerine bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.[171]

"*Gönül gel aşka düş aşkka dahı gayrı hevâdan geç*
Vücûdun nâr-ı aşka yandurup külli sivâdan geç

Cemâl-i yârı levh-i dilde aşkla eyleyüp tasvir
Dü âlem nakşını ḥakk eyle fikr-i ma'adâdan geç

Mahabbet cur'asın nûş eyle câm-ı 'ayn-ı vahdetden
Şarâb-ı lem-yezelden mest olup evc-i 'alâdan geç

---

168 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî,* 129.

169 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî,* 129-130; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* I/168; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye,* 494.

170 Bkz. Edibali Karabıyık, "Suyolcuzâde Ahmed Nehrî'nin Tophâne Kâdirî Âsitânesi'nin Tecdidine Düştüğü Tarih", *Klasik Türk Edebiyatı Bildirileri*, ed. Mehmet Fatih Köksal - Emre Berkan Yeni (VI. Uluslarası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, 2021), 455-469.

171 Emine Neslihan Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

İdüp mirâc-ı rûḥânî güzer kıl çâr unsurdan
İrişüp âlem-i ḳudse kamu arz u semâdan geç

İkâmet eyleme Cibril-veş arş-ı muallâda
Sefer kıl refref-i aşk ile sidr-i müntehâdan geç

Makâm-ı kâbe kavseyn ev ednâ olmasun menzil
Bir olup nûr-ı zât-ı baht ile sümme denâdan geç

Kelâm-ı Nehrî-i kâṣır sülûk ehline rûşendür
Bekâ billaha ol vâṣıl fenâ-ender-fenâdan geç"[172]

32. HÂFIZ (Ö. 1195/1780-81'DEN SONRA)

Kaynaklarda hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Abdullah Efendi, Rusçukludur. Seyyid Halil Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi belli değildir. Doğuştan şiir kabiliyetine sahiptir. Kâdirî tarikatına mensuptur fakat tarikatı kimden aldığına yönelik bir bilgi yoktur. Kaynaklarda nerede ve ne zaman vefât ettiği belirtilmemiştir.[173] Ancak kendisi *Tuhfetü'l-Hâfız* isimli Farsça-Türkçe manzum lügatında, eserin telif tarihini 1195/1780-81 yılı olarak veren bir tarih düşürmüştür.[174] Dolayısıyla onun bu tarihten sonra vefât etmiş olduğunu söylememiz mümkündür.

Abdullah Efendi'nin elimizde sadece Farsça-Türkçe manzum bir lügatı vardır. Eser hakkında bir makale yayımlanmıştır.[175] Şâirin edebî şahsiyetine yönelik çıkarımlarımız onun bu eserinden hareketle olacaktır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki herhangi bir dilde lügat yazmaktaki amaç o dili başkalarına öğretmektir. Osmanlı döneminde bir gelenek hâline alan manzum lügat hazırlamakta amaç ise lügata konu olan dilin daha hızlı

---

172 Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 145.
173 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/152; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, 2001, 1/178; Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül, "Bulgaristan Doğumlu Divan Şairleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 43 (2007), 56.
174 Mesut Bayram Düzenli, "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız", *Journal of Turkish Studies* 10/Volume 10 Issue 12 (01 Ocak 2015), 333.
175 Düzenli, "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük".

ve kolay öğrenilebilmesi, öğrenilenlerin de akılda kalıcı olmasının sağlanmasıdır. Bu itibarla, Abdullah Efendi'nin Farsça bilgisinin üst seviyede olduğunu ve kendisinin başkalarına bir şeyler öğretmek arzusunda olduğunu söyleyebiliriz. *Tuhfetü'l-Hâfız*, mesnevî ve kıt'a nazım şekilleriyle, vezin olarak ise aruzun farklı bahirleriyle yazılmıştır.[176] Buradan, şâirin divan edebiyatı nazım şekillerine âşinâ olduğunu ve aruz veznini eserlerinde ustaca kullanabilecek donanımda olduğunu söyleyebiliriz.

Şâir hakkında en fazla mâlumâtı veren "*Osmanlı Müellifleri*"ne göre Seyyid Abdullah Efendi'nin *Tuhfetü'l-Hâfız* isminde, üç yüz yirmi üç beyitten müteşekkil Farsça-Türkçe manzum bir sözlüğü, bir tercî-bendi ve bir de mürettep *Divan*'ı bulunmaktadır.[177] *Tuhfetü'l-Hâfız*'ın bilinen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü'nde 3191 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Şâirin diğer eserleri olan tercî-bendine ve mürettep *Divan*'ına yönelik bir bilgi henüz mevcut değildir.

"*Penâhîden sığınmaḳdur perestîden-durur sapmaḳ*
Dahı mâlîden ovmaḳ lâbe kerden dindi yalvarmak

Çü şermîden utanmak dahı pâşîden de sağıtmaḳ
Süpûzîden-durur sakmaḳ rehîden oldı kurtulmak

Hırâşîden sırımlamaḳ tırâşîden-durur yonmak
Harîden satun almak dahı bahşîden bağışlamak

Berâzîden yarışmak dahı cefsîden de yapışmak
Çü verzîden kazanmak oldı düzdîden uğurlamak"[178]

33. KIYÂMÎ (Ö. 1188/1774)

Asıl ismi Mustafa'dır. Hayatı hakkında bilinenler Ahmed Bâdî Efendi'nin "*Riyâz-i Belde-i Edirne*" isimli eserindeki bilgilerden ibarettir. Buradaki bilgilere göre Kıyâmî, Sultan III. Mustafa döneminin âlim ve şeyhlerindendir. Kâdirî tarikatına mensuptur. Gazel ve

[176] Düzenli, "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük", 335.
[177] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/152.
[178] Düzenli, "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük", 339.

kaside tarzında şiirlerine ulaşılamamıştır ancak Hamdî Efendi isimli bir şâirle latife yollu söyledikleri beyit şiirlerine örnek olarak verilmiştir. 1188/1774 yılında vefât etmiş ve Edirne'de Sevindik Fakîh Mahallesi, Kâdirîhâne sokakta bulunan Selçuk Hatun Câmii hazîresine defnedilmiştir. Mezar taşında şu beyitler mahkuktur:

"*Bu Kıyâmî Şeh Seyyid Mustafa Efendi hemân*
Hû diyüb gülzâr-ı kudse cân atup oldı revân

Kesret-i tevhîd ile irişdi mülk-i vahdete
Emr-i Hakla bir nefesde eyledi tayy-i mekân

Sâlikânun akdemi bir pîr-i rûşen-dil idi
Rahat ile şâd ide rûhın cenâb-ı müste'ân"[179]

Kıyâmî hakkında yegâne kaynak olan *Riyâz-i Belde-i Edirne*'de şâirin dört beytinden başka, eserlerine yönelik herhangi bir bilgi yoktur.

"*Senün ey merd-i kâmil ger murâdun söz ise dinle*
Kemâl-i ma'rifet her merde dâd-ı Hakdurur anla

Benüm bu ma'rifet içre nihâduma nevâ yok hiç
Beni tanzîr-i eş'âr ile tazyîk itme söz dinle

Murâd ahbâb u ihvânun safâ-yâb olmasıdur hep
Bu ebyâtum kabûl eyle nice noksân u 'aybünle

'Aceb şûrîde meşrebsin Kıyâmî nîk ü bed söyle
Anı Hamdî bilür anlar kabûl eyler kusûrunla"[180]

[179] Niyazi Adıgüzel, *Edirneli Ahmed Bâdî'nin "Riyâz-ı Belde-i Edirne" Adlı Eserinin Tezkire Kısmı* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 290-291.
[180] Adıgüzel, *Edirneli Ahmed Bâdî'nin "Riyâz-ı Belde-i Edirne" Adlı Eserinin Tezkire Kısmı*, 291.

34. MEYLÎ (Ö. 1195/1781)

Kaynaklarda adı Mehmed Meylî Gurânî[181] veya Mehmed Meylî Kurânî[182] olarak geçen şâir, 1124/1713 yılında Saraybosna'da doğmuştur. Şehrin ileri gelen, itibarlı ailelerinden birine mensuptur. Saraybosna'da iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. Küçük yaşlarından itibaren şiirle meşgul olmuştur. Hattatlık yönü çok fazla bilinmeyen Meylî, özellikle ta'lik yazıda devrinin önemli hattatlarından biri olmuştur. Kâdirî şeyhi Salih oğlu Hacı Mehmed Efendi'ye intisap etmiştir. 1182/1768 yılında, daha önceleri Bosna valiliği de yapmış olan Vezir Muhsinzâde Mehmed Paşa'yla (ö. 1188/1774) birlikte, Karadağ ile yapılan savaşa katılmıştır. Mehmed Meylî, 1195/1781 senesinde Travnik'te vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.[183] Hâlen mevcut olan mezar taşı kitabesi "Vehhâb" mahlasını kullanan "Vehbî" tarafından yazılmıştır:[184]

El-fâtiha

"*Ser-halka-i meşîhat pîş-i kudum-ı takvâ*
Makbûl-i 'âlem-i işrâk ya'ni cenâb-ı Meylî
Bulmuşdı tekye-gâhı gerçi Sarây Bosna
Mihrâb-ı vahdet idi dergâh-ı Hakda nîlî
Âb-ı revân-ı cânı cârî olunca 'Adna
Meydân-ı zikre ihsân-ı 'aşkile sürdi haylî
İmdâd idince Vehhâb fevtine oldı târîh
Kurb-ı revâne oldı rûh-ı revân-ı Meylî
قرب روانه اولدی روح روان میلی
(Sene 1195/ 1780-81)"[185]

Şiirlerinde "Meylî" mahlasını kullanmıştır. Arapça ve Farsça bilmesine rağmen şiirlerini çoğunlukla Türkçe olarak kaleme almıştır. Meylî'nin bizzat kendi eliyle yazdığı iki

[181] "Meyli Derviş Mehmet", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990), VI/323.
[182] Samir Vildiç, *Bosna'da Kadirîlik ve Hacı Sinan Tekkesi* (Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), X, 108 y./23.
[183] "Meyli Derviş Mehmet", VI/323; Vildiç, *Bosna'da Kadirîlik ve Hacı Sinan Tekkesi*, 23-24; "Meylî, Mehmed Meylî Kurânî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 25 Şubat 2021).
[184] Lokman Turan, "Mehmet Müezzinoviç'in Kayıtlarına Göre Bosnalı Meylî'nin Tarih Manzumeleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 59 (31 Mayıs 2017), 19.
[185] Turan, "Mehmet Müezzinoviç'in Kayıtlarına Göre Bosnalı Meylî'nin Tarih Manzumeleri", 20.

mecmuadaki şiirlerine baktığımızda, bunların daha çok lirik nitelikte ve tasavvufî öğeler bulunduran şiirler olduğu görülmektedir. Tarih manzumelerinin ise tamamı Saraybosna ile ilgilidir. Meylî, tarihlerinde Avusturya ordusunun 1108/1697 yılındaki baskınıyla âdetâ harâbeye dönen Saraybosna'daki cami, han, çeşme ve diğer yapıların yeniden inşa edilme süreçlerini kaydetmiştir. Dolayısıyla, onun söz konusu şiirleri, Saraybosna ile ilgili yapılacak kültürel ve tarihi çalışmalarda birinci sınıf kaynak olarak faydalanılabilecek durumda olması bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Mehmed Meylî'nin, müellif hattı iki adet mecmuası günümüze ulaşmıştır. Her iki mecmua da Fehim Nametak tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır.[186] Mecmualarla ilgili olarak, biri mecmualardaki şiirlerin yer aldığı[187], diğerinde ise Meylî'nin bu mecmualardaki şiirlerinin tanıtıldığı[188] iki tane makale yayımlanmıştır. Meylî'nin bu mecmualarda bulunan şiirleri dışında, Saraybosna'daki cami, mezar ve çeşmelerdeki kitabeler başta olmak üzere, yerel olaylarla ilgili yazdığı yüzü aşkın tarih manzumesi vardır.[189] Ayrıca Saraybosna'daki Kâdirî Hacı Sinan Tekkesi'nde bulunan levhalar Meylî'ye aittir.

Hrvatin'de Çeşme Tamiri Hakkındaki Kitabe

"*Ser-hayl-i Serdengeçdiyân ol sâhib-i hayr-ı cemîl*
Hâcı Muhammed ya'nî kim ağa-yı bî-misl ü 'adîl
Kıldı muvaffak anı Hak yapdı nice hayr-ı hasen
Ez-cümle şimdi bu eser gufrânına oldı delîl
Bozulmuşiken Hırvatın suyın mücedded yapdırup
Yer yer akıtdı çeşmeler mânend-i 'ayn-ı selsebîl
Bil hayr-ı cârîdür bu mâ' iç eyle bânîye du'â
Tâ kim vire aña Hudâ 'ömr-i tavîl ecr-i cezîl
Geldi bir 'ârif Meylîyâ târîh-i itmâmın didi

[186] Fehim Nametak, "Boşnak Mehmed Meylî ve Manzum Tarihleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 5/9 (01 Aralık 2012), 39.
[187] Lamija Hadjiosmanovic - Salik Trako, *Mehmed Mejlija Guranija Izbor iz poejije* (Sarajevo: Svjetlost, 1989).
[188] Lejla Gazić - Salih Trako, "Medžmua Sarajevskog Pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije", *Analı Gazi Husrev-begove biblioteke* XV.XVI (1990), 105-130.
[189] Bkz. Nametak, "Boşnak Mehmed Meylî ve Manzum Tarihleri"; Turan, "Mehmet Müezzinoviç'in Kayıtlarına Göre Bosnalı Meylî'nin Tarih Manzumeleri".

Al iç bu zîbâ çeşmeden 'ayn-ı hayât oldı sebil
آل ایج بو زیبا چشمەدن عین حیات اولدی سبیل
(Sene 1178/1764-65)"[190]

35. NECÎB (Ö. 1195/1788)

Asıl ismi Abdülkâdir Necip'tir. Eşrefzâde İzzeddîn Efendi'nin oğludur. 1115/1703 yılında Bursa'da Eşrefzâde Dergâhı'nda doğdu. Küçük yaşlarından itibaren ilim öğrenmeye gayret etti. Arapça'yı babasından, Farsça'yı ise Hâdizâde Mehmet Emin Efendi'den öğrendi. Çeşitli ilimleri tahsilinin ardından tasavvuf yolunda babası İzzeddin Efendi'ye intisab etti ve kendisinden icâzet aldı. 1137/1725 senesinde babasıyla birlikte Hacc'a gitti ve Ravza-i Mutahhara'yı ziyaretle müşerref oldu. Babasının vefâtının ardından İncirli Dergâhı'nın üçüncü postnişini olarak meşihat vazifesini üstlendi ve aynı zamanda babasının yaptığı gibi Ulucami'deki tefsir derslerini devam ettirdi. Kırk dokuz sene müddetle irşat görevini yürüten Abdülkâdir Necib Efendi, 21 Rebiülâhir 1202/30 Ocak 1788 tarihinde vefât etti.[191] Kabri, Bursa İncirli Dergâhı haziresindedir.

Abdülkâdir Necib Efendi, şiirlerinde "Necîb" mahlasını kullanmıştır. Yazdığı şiirler tasavvufî muhtevâlı, âşıkâne ve insanları irşâda yönelik şiirlerdir.

Abdülkâdir Necib Efendi, babasının telif ettiği *"Enisü'l-Cenân"* adlı tefsiri *"Zübdetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'ân"*[192] adıyla ve üç cilt olarak telhis etmiş; Süleyman Çelebi'nin mevlidine nazire olarak bir *Mevlid-i Şerif*[193] yazmıştır. Yazdığı bu mevlidi, Mevlid kandillerinde tekkede okutmuştur. Bunlara ek olarak bir de *"İlâhiyât"*ı[194] vardır.

"*Ey âşık-ı zât-ı Hüdâ gel Eşrefî dergâhına*
Cân u dile irsün nevâ gel Eşrefî dergâhına

---

190 Turan, "Mehmet Müezzinoviç'in Kayıtlarına Göre Bosnalı Meylî'nin Tarih Manzumeleri", 35.

191 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 103-104; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, V/110; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/40.Osmanlı Müellifleri'nde vefât yılı sehven 1022/1613-14 olarak yazılmıştır. .

192 Eşrefzâde Abdülkâdir Necib Efendi, *Zübdetü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân,* Genel/994-996; Eşrefzâde Abdülkâdir Necib Efendi, *Zübdetü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân,* Orhan/217-218.

193 Bu mevlid Mustafa Kara tarafından günümüz harflerine çevrilerek yayımlanmıştır. Bkz. Mustafa Kara, "Abdülkadir Necib Efendi ve Mevlid'i" (Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu IV, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turzim Vakfı, 2005), 269-297.

194 Eşref-zâde, Abdülkâdir b. Ahmed b. İzzeddîn, *İlâhiyât*, Genel/1248; Eşref-zâde, Abdülkâdir b. Ahmed b. İzzeddîn, *İlâhiyât,* Genel/1249.

İrer nesîm-i şevk-ı Hak kalmaz derûnda hiç galak
İster isen aşkdan sebak gel Eşrefî dergâhına

Cisminde cânın var iken fursat elinde yâr iken
Dergeh tolu esrâr iken gel Eşrefî dergâhına

Eşrefî olup eşref-i vaktini itme sen telef
Ne dirse disün nâ-halef gel Eşrefî dergâhına

Meftûh olur cân didesi kalkar gönül pûşîdesi
Sen de Necîb ol bendesi gel Eşrefî dergâhına"[195]

36. RESMÎ/ÂHÎ (Ö. 1206/1792)

İsmi Mustafa'dır. 1164/1750-51 yılında doğmuştur. Doğum yeri belli değildir. Babası Seyyid Mehmed Yâkub Efendi adında bir Kâdirî şeyhidir. Hayatı hakkında bilinenler çok azdır. Şeyh Mustafa Kerîmî ve Şeyh Mustafa Efendi isimli zâtlardan Kâdirî icâzetnâmesine nâil olmuştur.[196] Bunlardan başka, Edirne Kâdirîhânesi postnişîni Şeyh Şâkir Efendi'den de feyz almıştır. Mustafa Resmî'nin Kâdirîliğin yayılmasında çok büyük hizmetleri olmuştur. Kâdirî tarikatının içerisinde Resmiyye olarak anılan kolu kurmuş ve kurduğu kol, İstanbul'da birçok Kâdirî tekkesinde temsil edilmiştir.[197] 5 Cemâzeyilâhir 1206/30 Ocak 1792 Pazartesi günü Kıbrıs'ta bulunan Magosa kalesine gönderilmiş, kırk bir gün sonra burada vefât etmiştir.[198]

Mustafa Resmî Âhî'nin isminde bulunan "Âhî" nisbesinin Ahî Evran'ın kurmuş olduğu esnaf teşkilâtı olan "Ahîlik" ile ilgisi yoktur. Bu kelimelerin yazılışları da zaten farklıdır. Mustafa Resmî, bazı şiirlerinde "Resmî"; bazı şiirlerinde de "Âhî" mahlaslarını

---

195 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 106.
196 Zakir Şükrü Efendi, "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihi", *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/40 (20 Haziran 1980), 40.
197 Bu tekkeler şunlardır: Kabakulak Tekkesi, Ayşe Hatun Tekkesi, Mehmed Şemseddin Tekkesi, Abdüsselâm Câmii Tekkesi, Ali Baba Tekkesi, Bülbülcüzâde Tekkesi, Çadırcı Tekkesi, Çenezâde Tekkesi, Haydarhâne, Kartal Baba Tekkesi, Molla Çelebi Tekkesi, Peyk Dede Tekkesi, Bkz. http://mustafaresmiahi.net/mustafaahi/tekkeler/kabakulak.html. (Erişim 08.07.2021).
198 http://mustafaresmiahi.net/mustafaahi/hayati/hayati.html.

kullanmıştır. Şiirlerini ihtiva eden bir ilâhiyatı olduğu rivayet edilmektedir fakat bu esere henüz ulaşılamamıştır. Şiirlerinden ancak üç tanesi günümüze ulaşmıştır. Bunlardan bir tanesi tek beyitlik bir duadır. Bir tanesi de Abdülkâdir Geylânî methiyesidir.

"*Aşkıyla oldum kulu*
Sultan Abdülkâdir'in
Hakk'a doğrudur yolu
Sultan Abdülkâdir'in

Hakk'ın sâdık velîsi
Evliyâlar ulusu
Bendesidir cümlesi
Sultan Abdülkâdir'in

Üçler kırklar yediler
Cümlesi "saddak" dediler
Pâyine baş eğdiler
Sultan Abdülkâdir'in

"Ve hüve'l-Kāhir" dedi
Kur'ân'da zikreyledi
Medhini Hakk söyledi
Sultan Abdülkâdir'in

Başımızda gülüdür
Râhımız Hakk yoludur
Âhî dahî kuludur
Sultan Abdülkâdir'in"[199]

[199] *Mecmu'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2673.

37. ŞERÎF (Ö. 1209/1794-95)

Bu zât, Girit adasının Kandiye şehrindeki Kâdirî dergâhının kurucusu olan Şerif Ali'dir. Hayatına dâir en önemli belge İstanbul Tophâne Kâdirî Âsitânesi postnişinlerinden Şerîf Ahmed Muhyiddîn Efendi'nin (ö.1216/1801) yazdığı tarih manzumesidir.[200] Bu manzumeye göre Şerîf Ali'nin doğum tarihi belli değildir. Aslen Girit'in Hanya şehrindendir. 18.yüzyılda yaşamıştır. Tasavvufî eğitimini İstanbul Tophane'deki Kâdirî Âsitânesi'nde görmüş ve buradaki şeyhlerin birinden hilafet almıştır. Şerif Ali'nin yaşadığı dönemde Tophâne'deki Kâdirîhâne'de görev yapan şeyhlere baktığımızda onun hilâfetini Şeyh Muhammed Efendi veya Şerîf Ahmed Efendi'den almış olabileceği düşünülebilir. Hilâfet aldıktan sonra Girit'e dönen Şerif Ali, Kandiye şehrinde bir Kâdirî dergâhı tesis etmiş ve 1209/1794-95 yılının Muharrem ayında vefâtına kadar bu dergâhta irşat faaliyetlerini sürdürmüştür.

Şerif Ali, şiirlerinde "Şerif" mahlasını kullanmıştır. Mecmuasındaki şiirlerini kaside, gazel, koşma, muhammes, murabba gibi nazım şekillerinde yazmıştır. Yazdığı türlere baktığımızda ise bunların genelde tasavvufî ve dinî muhtevalı türler olduğu görülmektedir. Bunların arasında münâcat, naat, nutuk, devriye, methiye, nasihatnâme gibi türler mevcuttur.

Şerîf Alî'nin tespit edilen tek eseri "*Mecmû'a-i Gazeliyyât*" ismini taşımaktadır. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, No: 430/b numarada T. 811 tasnif numarası ile kayıtlıdır ve 78 varaktan müteşekkildir. Eser hakkında bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.[201]

"*Gönül gel Hakka kul ol gayrı fikr-i mâ-sivâdan geç*
Tevekkül bendini muhkem kılup cümle 'anâdan geç

Bu fursat ele girmez bugün 'Azrâil olur zâhir
Yeter sarf itme bu ömrün yazık bâkî hevâdan geç

[200] Bkz. Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 498.
[201] Veysel Murat Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Sana zincir takmış boynuna şeytân hakîkatle
Kul ol bir mürşide hidmetle bâb-ı evliyâdan geç

İbâdet itdüği Hakka degül hep halk içün zîrâ
Hiç aslâ fâide virmez hemân reyb ü riyâdan geç

Oku gel hâce-i aşkdan hakîkat ilmini öğren
Derûnundan gubârı sil hulûs-ı zikr-i lâdan geç

Şerîfâ nefsini bildükde Hak zâhir olur sende
Koma insaf elden böyle nâ-puhte edâdan geç"[202]

38. ÂRİF (Ö.18.YÜZYIL)

Asıl ismi Mehmed Emin'dir. Rumeli kadılarının ileri gelenlerinden Bursalı bir zâtın oğludur. Hakkında sadece Râmiz'in *Âdâb-ı Zurafâ*'sında çok az bilgi olana Ârif, önceleri Çarniçe, Badracak ve Eski Zağra'da çeşitli görevlerde bulunmuş, Râmiz'in tezkiresini yazdığı esnada İnebolu kadılığından azledilmiştir. Râmiz'in, Kâdirî tarikatı müntesibi olduğunu ve 18.asrın hoş edalı, ârifâne söyleyişe sahip, mâhir, emsalsiz bir şair olarak tanıttığı şair hakkında başkaca bir bilgi yoktur. Ayrıca Râmiz, tezkiresinde "Bu güftār gencī-i 'irfānı olan ṭab'-ı dürer-bārlarından ẓuhūr iden eş'ārlarıdır." şeklinde bir ifade kullanmasına rağmen şiirine herhangi bir örnek vermemiştir.[203]

39. SIRRÎ (Ö. 18.YÜZYIL)

İsmi Ali'dir. Doğum yeri belli değildir. 18. yüzyılda Tekirdağ'da yaşayan Sırrî, daha çok Seyyid Ali olarak tanınmıştır. Babası Şeyh Seyyid İbrahim Haşim Efendi, dedesi ise Ulukışla'dan Tekirdağ'a göç eden ve burada Şeyh Hüseyin Efendi isimli bir şahsın damadı olan Seyyid Ali Efendi isminde bir zattır. Tahsil hayatına yönelik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Sırrî'nin genç yaşlarından itibaren şiire meraklı olduğu bilinmektedir. Tekirdağ'da yaşamış önemli kişilerin vefatları üzerine mezar taşlarına tarih

[202] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 100.
[203] Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, 202.

beyitleri yazdığı ifade edilen Sırrî'nin vefat tarihi tam olarak belli değildir. Sırrî'nin 18. yüzyılın sonlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir.[204]

Seyyid Sırrî Ali Efendi'nin şiirlerinde "Sırrî" mahlasını kullandığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri sıklıkla kullandığı görülen Sırrî'nin bu dillere iyi derecede vâkıf olduğu söylenebilir. Dili yer yer sade olmakla beraber bazı beyitlerde üçlü tamlamalar kullandığı görülmektedir.

Elde mevcut bilgilere göre Sırrî'nin tek eseri *Tuhfe-i Rûmî* isimli eserdir. Sırrî, kitabında İstanbul'un Tophâne semtinde bulunan Kadîrî Âsitanesi'nin tarihini manzum bir şekilde mesnevî tarzında anlatmıştır. Eser, latinize edilerek kitap olarak basılmıştır.[205] Sırrî'nin söz konusu eserdeki "*İstinâdım âsitân-ı Bekke-i Rûmî durur / İntisâbım serverân-ı Tekke-i Rûmî'durur*"[206] beytinden onun da Kâdirî tarikatının Rûmîyye kolunun müntesiplerinden olduğu anlaşılmaktadır.

"*Revnak-ı bezm-i neşât-efzâ-yı hûbândır kadeh*
Şu'le-i şem'-i şebistân-ı dil ü cândır kadeh

Şîşe-i rindâne her bir cür'ası cân bahş ider
Kâse-i lâlin ayn-ı âb-ı cûyândır kadeh

Bir ayağ üzre döner meclisde pervâne gibi
Aklı alıcı bir gönül uğrusı fettandır kadeh

Bir deli dolu kızıl dîvâne ammâ herkese
Bildirir mâhiyyetini ehl-i irfândır kadeh

Her büt-i nev-resteyi Sırrî lebinden bûs ider
Bâde-i lâ'l-i civânân ile mestândır kadeh"[207]

[204] Emine Çakır, "Sırrî, Seyyid Ali", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 14 Temmuz 2022).
[205] Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*.
[206] Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, 149.
[207] Çakır, "Sırrî, Seyyid Ali".

40. SIRRÎ (Ö. 18.YY.'IN SONU 19.YY.'IN BAŞI)

İsmi Selim'dir. Hakkında biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Kendisi hakkında bilinenler, divanındaki şiirlerinden hareketle ortaya konulmuştur. Şâirin doğum yılı ve yerine dâir şiirlerinden hareketle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yazdığı şiirlerden onun Kâdirî tarikatı müntesiplerinden ve Müştâk Baba'nın (ö. 1247/1832) müritlerinden olduğunu anlıyoruz. Öyle ki, Müştâk Baba onun hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, divanında "Müştâk "kelimesi otuz dokuz yerde geçmektedir. Hayatı hakkında fazlaca bir bilgi bulunmayan şâirle ilgili önemli ipuçlarına, yazdığı tarih manzumelerinden ulaşılabilmekteyiz. Buna göre Selim Sırrî, Osmanlı sadrazamlarından Halil Hamid Paşa'nın oğlu Mehmed Nurullah Paşa (ö. 1257/1841) ve onun aile üyeleri için tarih düşürmüş, onlardan övgüyle bahsetmiştir. Bu durum, Nurullah Paşa ile Selim Sırrî arasında bir patronaj ilişkisi olabileceği fikrini doğurmaktadır. Derviş Selim Sırrî'nin vefât yeri ve tarihi belli değildir.[208]

Şâir, şiirlerinde "Sırrî" mahlasını kullanmıştır. Yazdığı şiirlerin muhtevâsına baktığımızda, bunların bir kısmında sevgilinin güzelliği, vefasızlığı, hasreti, merhametsizliği ve dünyanın adaletsizliğinden şikâyet gibi dünyevî konular olduğu; bir kısmının ise İslâm ve tasavvuf ilminin konu edinildiği şiirlerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca şâir, mürşidi Müştâk Baba'nın divanında olduğu gibi, kendi divanının gazeller kısmındaki her harfin ilk şiirini Hz. Peygamber adına kaleme almıştır.

Selim Sırrî'nin tek eseri *Divan*ıdır. Divan 122 gazel, 2 müstezad gazel, 5 kaside, 3 terkib-bend, 5 müseddes-i mütekerrir, 1 müsemmen, 1 muhammes-i mütekerrir, 7 muhammes-i müzdevic, 2 rubâi ve 8 tarih manzumesinden müteşekkildir. Bu eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[209]

"*Ḥüsn-i cânân ne ḫoş bismillâh*
Bezemişdir anı mâşâallâh

Ḥabbeẕâ böyle gerekdir taṣvîr

[208] İbrahim Sona - Mahir Selim Keskin, "Türk Edebiyatında 'Sırrî' Mahlaslı Şairler ve 'Derviş Selim Sırrî Dîvânı'", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (24 Nisan 2019), 30.

[209] Mahir Selim Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Sâniʿin ṣanatına eyvallâh

Cümle eşyâda mübeyyen ẓâhir
Edemez böyle hüner gayrullâh

Der-i luṭfunda kulun sâʾilinim
Yâ Muḥammed kerem et yâ Allâh

Sırr-ı esmânile Sırrî ḳulunu
Maẓhar-ı tevfîḳin et yâ Allâh"[210]

41. ŞEYH ŞERİF AHMED EFENDİ (Ö. 1216/1801)

İstanbul Tophâne Kâdirî Âsitânesi şeyhlerinden Halil Efendi'nin (ö. 1145/1732) oğludur. Ağabeyi Şeyh Muhammed Efendi'nin hac dönüşü Şam'da 1201/1787 senesinde vefât etmesi üzerine meşihat makamına geçmiştir. On beş sene kadar bu vazifeyi sürdürdükten sonra 1216/1801 yılında vefât etmiş ve Tophâne'de bulunan Kâdirîhâne'ye İsmâil-i Rûmî'nin kabri yakınına defnedilmiştir.[211]

Şerif Ahmed Efendi hakkında yegâne bilgi kaynağımız olan *Sefîne-i Evliyâ*'ya göre onun mutasavvıfâne söylenmiş ve bir kısmı bestelenmiş ilâhilerini ihtiva eden bir *Divan*'ı vardır.[212] Fakat araştırmalarımızda bu esere yönelik bir bilgiye ulaşamadık. Dolayısıyla, Şerif Ahmed Efendi'nin günümüze ulaşmış bir şiiri veya eseri olmadığından onun şiirlerinde kullandığı mahlasına ve edebî yönüne dâir bilgi vermek mümkün olmamıştır.

42. KÂMÎ (Ö. 1217/1802?)

İsmi Yahya Kâmî'dir. Girit adasının Hanya vilayetine bağlı Suda kalesinde 1187/1773 yılında doğdu. Babası Suda kalesinde Sultanî vakıflarında kâtiplik yapan Molla Evliya'dır. Ailesinin diğer fertleri hakkında bilgi yoktur. Yahya Kâmi Efendi, 1202/1787-

210 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 141-142.
211 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/122-124.
212 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/122.

88 yılında doğduğu yer olan Suda kalesinden o dönemde Girit adasının[213] üç sancağından biri olan Hanya'ya göç etti. Hanya'da medrese ilimlerini tahsil etmenin yanında hat dersleri de alarak sülüs, ta'lik, nesih, divânî ve rik'a yazıda oldukça ileri bir seviyeye geldi. O dönemde Girit'in önemli şâirlerinden Nuri Osman Efendi'yle[214](ö. 1230/1815) iyi ilişkiler kurdu ve şiir vadisinde ondan istifâde etti. Kâdirî şeyhlerinden Mehmed Emin Kâdirî'ye intisap etti. On dokuz yaşında iken Hanya'da gümrük kâtibi oldu ve bu görevde dokuz yıl kadar çalıştıktan sonra 1217/1802 yılının Muharrem ayında İstanbul'a taşındı.[215] Bu tarihten sonraki hayatıyla ilgili elimizde bilgi yoktur.

Yahya Kâmî Efendi, şiirlerinde "Kâmî" mahlasını kullanmıştır ve bu alanda kendisine üstat olarak Hanyalı Nûrî Osman'ı görmektedir. Yakın dostu olması dolayısıyla onun kişiliğinden ve şiirlerinden etkilenmiştir. Onun etkilendiği başka şâirler de vardır fakat yaşadığı döneme de yakın olması itibariyle özellikle Nâbî ve Nedim'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Kâmî, şiirlerinde birçok atasözü ve deyime de yer vermiştir. Ayrıca üslubunda mahallî söyleyiş özelliklerini de görmek mümkündür. Divanındaki tarih şiirleri Hanya ve civarındaki yerleşim yerlerinin, adadaki sosyal hayatın anlaşılması açısından dikkate değerdir.

Yahya Kâmî Efendi'nin en önemli eseri *Divan*'ıdır. *Divan*'da çeşitli nazım şekillerinde yazılmış 224 tane şiir bulunmaktadır. Bu eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmış ve çalışma kitap olarak yayımlanmıştır.[216] Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde Yahya Kâmî Efendi'nin Hanyalı Nûrî Osman'a yazdığı mensur mektupları ve tezkireleri içeren bir eseri daha vardır.[217] Eser 30 yapraktan müteşekkildir.

Yahya Kâmî Efendi bu iki eser dışında bir de yakın dostu Hanyalı Nûrî Osman Efendi'nin biyografisini yazmıştır. Bu biyografi Hanyalı Nûri Osman'ın *Tezkire-i şu'arâ-yı cezîre-i*

---

213 Bkz. Cemal Tukin, "Girit", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996).

214 Bkz. Abdullah Aydın, *Hanyalı Nuri Osman ve Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

215 Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri: Tezkire-i şu'arâ-yı cezîre-i Girid*, haz. Orhan Kurtoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 87-89; Ahmet Sevgi, "Giritli Şâirler", *Sivas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 7-8 (1993 1992), 46-47.

216 İbrahim Akyol, *Hanyalı Kami Divanı* (Kriter Basım Yayın Dağıtım, 2020).

217 Kâmî Yahya Efendi, *Tezâkir*, Y/0170-2.

Girid isimli eserinde vardır.[218] Mezkur biyografinin müstakil bir nüshası *Ahvâl-i Nûrî Osman* adıyla Almanya Milli Kütüphanesi Ms.or.quart 1500 numarada bulunmaktadır.

"*Râfî'-i a'lâm-ı himmetdir gürûh-ı Kâdirî*

Mazhar-ı a'lâ-yı rif'atdır gürûh-ı Kâdirî

Mahzen-i râz-ı kerâmetdir gürûh-ı Kâdirî

Vâkıf-ı esrâr-ı hikmetdir gürûh-ı Kâdirî

Hâmil-i sırr-ı hakîkatdir gürûh-ı Kâdirî

Habbezâ meslek k'odur cümle tarikin efdali

Dergeh-i miskini çeşm-i 'âşıkânın mikheli

Hâsılı 'uşşâkıdır cümle gürûhun ekmeli

A'lem-i 'ilm-i ledündür vâris-i sırr-ı velî

Sâlik-i râh-ı velâyetdir gürûh-ı Kâdirî

Nağme kıl bülbül gibi gülşen-i 'Abdülkâdir'e

'Âşık ol sen de gül-i handân-ı 'Abdülkâdir'e

İster isen mazharı ihsân-ı 'Abdülkâdir'e

İntisâb et dergeh-i sultân-ı 'Abdülkâdir'e

Câh-ı vâlâ-yı 'inâyetdir gürûh-ı Kâdirî"[219]

43. HÂDİM (Ö. 1220/1805)

Asıl ismi Hasan'dır. Kâdirî şeyhlerinin ulularındandır. Tiranlıdır.[220] Memleketi olan Tiran'da tahsil görmüş, güzel ahlâkı ve terbiyesiyle zamanının seçkin şahsiyetleri arasına

[218] Bkz. Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 97.
[219] İbrahim Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 166-167.
[220] Bkz. Machıel Kiel, "Tiran", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012).

girmiştir. Tiran havalisindeki şeyhlerin meşhurlarından, âriflerin kâmillerinden olan ve "Şeyh-ül İslâm" unvanıyla mâruf olmuş Abdüsselam Tiranî hazretlerine intisap etmiş onun şeyhler silsilesine dâhil olmuştur. Kırk seneden fazla bir süre Tiran'daki Kâdirî tekkesinde meşihat vazifesinde bulunmuş ve 1220/1805-06 yılında vefât etmiştir. Kabri tekkenin ön kısmındadır.[221]

Şiirlerinde "Hâdim" mahlasını kullanmayı tercih eden Hasan Efendi, Kâdirî şeyhi olması dolayısıyla tasavvufa âşinaydı. Elimizde mevcut bulunan tek Türkçe gazeline baktığımızda, şiirlerinde tasavvufî bir dil kullandığını ve bu yolla insanlara hakikatleri anlatma çabasında olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca gazelin makta beytinden, onun yaşadığı dönemde tasavvufa karşı olan kişi veya kişiler tarafından çeşitli eleştirilere maruz kaldığını da söyleyebiliriz. Dolayısıyla Hâdim, üç dilde yazdığı şiirlerde hem etrafındaki müridânına öğretici nitelikteki mısralarıyla ve hikmet diliyle seslenmiş hem de içinde bulunduğu tasavvuf halkasına karşı târizde bulunanlara da sessiz kalmamıştır.

Tiranlı Hasan Efendi'den bahseden tek kaynak olan Ali Emirî Efendi'nin *İşkodra Vilâyeti Osmanlı Şâirleri* isimli eserine göre, Hasan Efendi'nin elsine-i selâsede yazılmış şiirlerini ihtiva eden *Divan*'ı da dahil olmak üzere hesapsız sayıda eseri vardı ve bu eserler mezkûr şeyhin zâviyesinde bulunmaktaydı. Bu nâdir metrûkâtın haberini alan dönemin kaymakamı, kadısı ve mal müdürü gibi devlet görevlileri tarafından türbeyi bekleyen ve şeyhin ahfadından olan zâttan istenmek suretiyle alınmış ve geri getirilmemiştir. Dolayısıyla şeyhten geriye Ali Emirî Efendi'nin eserinde bulunan bir Farsça ve bir de Türkçe gazelden başka bir şey kalmamıştır.[222]

"*Gülşen-i hikmete mir'ât-ı hakikat derler*
Sûret-i kudrete gülzâr-ı nefâset derler

Aç kalıp cürm edene eyleme tekdîr-i ʿanîf
Neylesin eylemesin derd-i maʿîşet derler

Cümle mahluka müsâvî nazar etmek güçtür

[221] Ali Emirî Efendi, *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şâirleri,* haz. Hakan T.Karateke (PDF: Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 56.
[222] Ali Emirî Efendi, *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şâirleri,* 56-57.

Bunu herkes yapamaz hüsn-i tabîʿat derler

Yârʿâşıklarına kahr ile de etse nazar
Ne mürüvvet ne saʿâdet neʿinâyet derler

Bî-tarikatlar eder eylese ancak taʿrîz
Suhan-ı Hâdim'e esrâr-ı tarikat derler"[223]

44. ŞEVKÎ (Ö. 1224/1809)

Asıl ismi Molla Mustafa Başeski'dir. Hayatı hakkındaki bilgileri kendi yazdığı ve *Mecmuaʹ* adını verdiği günlüklerinden öğrenmekteyiz. Molla Mustafa 1143-44/1731-32 yıllarında Bosna Hersek'in başkenti olan Saraybosna'da doğmuştur. Babasının adı Ahmet; annesinin adı ise Fatıma'dır. Tahsil hayatı ile ilgili mahalle mektebinde aldığı ilk eğitim dışında bilgi vermemiştir. Kendisinin ilk görevi Saraybosna'da Ferhadiye Camii yanındaki sıbyan mektebinde muallimliktir. Buradan, onun mahalle mektebinden sonra medrese eğitimine devam ettiği yönünde bir tahminde bulunmamız mümkündür. Molla Mustafa, iki yıl sürdürdüğü muallimlik görevinden sonra yaklaşık olarak on sekiz yıl Bozacızâde Hacı Hasan Câmii'nde imamlık yapmıştır. Daha sonra bu görevinden kendi isteğiyle ayrılmış ve Saraybosna'nın Mücellidler Sokağı'nda açtığı bir dükkânda kâtiplik yapmaya başlamıştır. 1202/1788 yılında dükkânı yanınca, Bey Câmii içerisinde bulunan ve ciltçiler için ayrılmış bölümde işine devam etmiştir. Kâdirî tarikatına Hacı Sinan Tekkesi şeyhi vasıtasıyla intisap etmiştir. Saraybosna'daki Yeniçeri Ocağı'na erken yaşlarda girdiği için "başa" unvanına; ocakta geçirdiği belli bir süre sonunda da "başeski"[224] unvanına terfi etmiştir. "Molla" unvanı ise sıbyan mektebinde yaptığı muallimlik ve câmi imamlığından sonra kendisine yakıştırılmıştır. Molla Mustafa 1224/1809 senesinde Saraybosna'da vefât etmiştir. Mezarının yeri

[223] Ali Emirî Efendi, *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şâirleri*, 58. (22.03.2021).
[224] Yeniçeri Ocağı'nda orta veya bölük efrâdının en eski ve kıdemlilerine verilen addı. Bayraktarın bir derece altında idi. Bunların kadir ve itibarları, nüfuzları pek ziyâde idi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 163.

bilinmemektedir fakat Mimar Sinan Mahallesi'ndeki evinin yakınında olduğu tahmin edilmektedir.[225]

Molla Mustafa, tek eseri olan *Mecmua*'dan anladığımıza göre iyi bir gözlemcidir. Kendisi yaşadığı dönemde etrafındaki olaylara kayıtsız kalmamış, 1170/1756-57 ile 1219/1804-05 yılları arası yani elli yılı aşkın bir süre boyunca düzenli olarak günlük tutmuştur. Bu günlüklerde savaşa giden Saraybosnalılardan, esnaf eğlenceleri ve kuşanma törenlerinden, vefât eden kişilerden, halk eğlencelerinden, inanışlardan, atasözleri ve deyimlerden ve Bosna Hersek'e ait geleneklerden bahsetmektedir. Eserin bir başka özelliği de Türkçe olmasıdır. Molla Mustafa, Boşnak olmasına rağmen eserini Türkçe olarak kaleme almıştır. Bu yönüyle eser, Bosna Hersek tarihi, 18. yüzyılda bölgede konuşulan Türkçe ve Bosna Hersek folkloru açısından son derece önemlidir. *Mecmua* hakkında Kerima Filan tarafından doktora tez çalışması yapılmıştır.[226] Ayrıca eser, Mehmet Müezzinoviç tarafından Boşnakça'ya çevrilmiştir.[227]

Molla Mustafa, yazdığı *Mecmua*'da kısa şiirler de yazmıştır. Bu şiirlerde "Şevkî" mahlasını kullanmıştır fakat bu mahlası kullanmakta müteredditolduğu da anlaşılmaktadır. Çünkü bu şiirlerde mahlas olarak önce "Müşfik" yazılmış sonra çizilmiş, altına "Şevkî" ve "Âşık" eklenmiş; bazılarında "Şevkî" çizilmiş "Âşık" kalmış; bazılarında ise "Şevkî" çok belirgin bir şekilde yazılmıştır.[228] Yazdığı şiirlere baktığımızda, iki kasidenin tıpkı günlüklerindeki gibi ictimâî konulu oldukları görülmektedir. İlahileri ise tasavvufî muhtevalıdır. Yer yer telmihlerde bulunduğu görülmektedir.

"*Afitâb-ı 'ışk dâim pişürür ham şeyleri*
Anun içün âşık olan sevmez alçak işleri

Mâsivâya iltifat itmez hemân pek zemm ider

[225] Kerima Filan, *Başeski Şevkî Molla Mustafa Rûz-nâme Metin-Sözlük-İnceleme* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), XXII; Fatma Sel Turhan, "Molla Mustafa'nın İzinde 18. Yüzyılda Bosna'da Sosyal Hayat", *Avrasya Etüdleri* 48/2 (01 Aralık 2015), 68-69.

[226] Filan, *Başeski Şevkî Molla Mustafa Rûz-nâme Metin-Sözlük-İnceleme*.

[227] Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, ed. Mehmet Mujezinović (Saraybosna: Veselin Masleša, 1968).

[228] Filan, *Başeski Şevkî Molla Mustafa Rûz-nâme Metin-Sözlük-İnceleme*, XX.

'Işk ifrât eyleyenler virdiler müft başları

Kim kime âşık durur Ḥak anları kavuşdurur
Ḥakk'a âşık ol dilâ dâim akıt göz yaşları

Hem dahi âşık olagör ol Rasul-i Ekreme
İttibâ' it hem çağır eş dostları kardaşları

Tâbi' olmak Hazret-i Peygambere vâcib durur
Bak Muhammed Muṣtafâ'ya ittibâ' itmişleri

Hamza vü Talha gibi 'ışka düşüb can virdiler
'Işk ile Veysel Karânî kırdı cümle dişleri

Şevkiyâ sen iste tevfîk ü hidâyet Rabbî'den
'Işk ile dâim olasın hem dahi yoldaşları"[229]

45. ŞEMSÎ (Ö. 1227/1812)

İsmi Mehmed Şemseddin olan şairin 18.yüzyılın ortalarında Kayseri'de doğduğu tahmin edilmektedir. *Sâkî-i Aşk* isimli esere göre kendisi Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin'in (ö.863/1459) halifelerinden İbrâhim Tennûrî'nin (ö.887/1482) soyundan gelmektedir.[230] Mehmed Şemseddin Efendi, tahsil için İstanbul'a avdet etmiş ve Kâdirî şeyhi Seyyid Mustafa Resmî Âhî Efendi'ye (ö.1206/1792) intisap ederek onun önemli halifelerinden biri olmuştur. Aynı zamanda şeyhinin kız kardeşi Nâile Hanım ile evlenmiştir. 1202/1787-88 yılında İstanbul'da Hırka-i Şerif semtindeki evini ve arsasını

[229] Edibali Karabıyık - Ali İhsan Akçay, "Bosnalı Molla Mustafa Başeski'nin Yayımlanmamış Şiirleri", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21 Nisan 2022), 468.
[230] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, haz. Arzu Meral (İstanbul: Revak Kitabevi, 2016), XXI.

vakfetmiş ve burada bir Kâdirî dergâhı[231] kurulmasını sağlamıştır. Kendisi de bu dergâhın ilk postnişini olmuştur. Vefâtına yakın oğlu Mehmed Muhyiddin Efendi'ye hilâfet vermiştir. 7 Şevval 1227/12 Ekim 1812 tarihinde İstanbul'daki veba salgınında vefât etmiş ve kurucusu olduğu tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[232]

Mehmed Şemseddin Efendi'nin divanı vardır. Aslında eser divandan ziyade bir divançe hacmindedir. İçerisinde yetmiş üç tane şiir vardır. Bu şiirlerin tamamına yakını tasavvufî muhtevalıdır. Divanın tespit ettiğimiz iki nüshası vardır.[233] Fakat Rıfat Kütük'ün Mehmed Şemseddin Efendi ve divanı hakkında yayımladığı makaleye göre eserin bir nüshası daha vardır. Bu nüsha müellif nüshasıdır ve Rıfat Kütük'ün şahsî arşivindedir.[234]

Mehmed Şemseddin Efendi, şiirlerinde "Şemsî" mahlasını tahallüs etmiştir. Şiirleri dinî ve tasavvufî muhtevâlıdır. Gerek hece gerekse de aruz ölçüsünü istimâl etmiştir ancak aruzla kaleme aldığı şiirler daha fazladır. Şiirlerinin üslûbu sade ve anlaşılır düzeydedir. Şemsî, birçok eserin müstensihidir. Onun bu özelliği, ilme ve onun aktarılmasına dolayısıyla kitaba verdiği önemin bir göstergesidir. Bu hassasiyetini "kitap" redifli bir şiir yazarak da ortaya koymuştur.

Mehmed Şemseddin Efendi, şiirlerini ihtiva eden divanı dışında Garîkî bin Yûsuf bin Mezîd'in (951/1544'te hayatta)[235] *Divan,*[236] *Şerh-i Bazı Âyât,*[237] *Şerh-i Bazı Âyât*[238] ve

---

231 Söz konusu dergâh, Kādirî tarikatının Resmiyye koluna bağlı olarak hizmet vermekteydi. Hırka-i Şerîf Câmii yakınlarında, Keçeciler Caddesi'nde, Akşemseddin Câmii'nden yaklaşık elli metre ötede bulunmaktaydı. Bânisi, oradaki evini ve bahçesini Kādirî tekkesi olmak üzere vakfetmiş olan Mehmed Şemseddin Efendi'dir. Vakfiye târihi 1203/1788-89, âyin günü perşembedir. "Akşemseddin Tekkesi" veya "Şeyh Muhyî Efendi Tekkesi" olarak da bilinen tekke, 1311/1895-96 yılında Müşir Âsaf Paşa tarafından onarılmıştır. Tekkenin iki katlı ahşap meşruthânesinin latası 1965 Aralık ayında çökmüş ve binâ yıkılmıştır. Bugün tekkeden geriye sâdece bir türbe kalmıştır. Türbede üç sanduka vardır. Sandukaların birinde Mehmed Şemseddin Efendi, birinde oğlu Mehmed Muhyiddin Efendi, diğerinde ise Nâile Sultan ile Hatice Gülşen Sultan yatmaktadır. Nâile Hanım, Mehmed Şemseddin Efendi'nin hanımı, Mustafa Resmî Âhî 'nin ise küçük kız kardeşidir. Hatice Gülşen Hanım ise Mehmed Muhyiddin Efendi'nin kızıdır. Türbenin arkasında yatan fakat sandukası olmayan başka kişiler de vardır. Bkz. "Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi" (Erişim 30 Mart 2021).

232 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* I/399; Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XXI; "mustafaresmiahi.net" (Erişim 2 Nisan 2021).

233 Şemsî Mehmed, *Divan*, Vat. Turco 208/2 (Erişim 01 Nisan 2021); Şemsî Muhammed Kadirî, *Divan,* 06 Mil Yz A 8207 (Erişim 01 Nisan 2021).

234 Rıfat Kütük, "Kayserili Mutasavvıf Şâir Seyyid Mehmed Şemsî (Şemseddin) Efendi ve Divanı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3/2 (Spring 2008), 495.

235 Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* II/131.

236 Garikî b. Yûsuf b. Mezid, *Divan*, 06 Mil Yz A 3551/1 (Erişim 2 Nisan 2021).

237 Garikî b. Yûsuf b. Mezid, *Şerh-i Bazi Âyât*, 06 Mil Yz A 3551/3 (Erişim 2 Nisan 2021).

238 Garikî b. Yûsuf b. Mezid, *Şerh-i Bazi Âyât,* 06 Mil Yz A 3551/2 (Erişim 2 Nisan 2021).

Esrâr-ı Evliyâ[239] isimli dört eserden müteşekkil külliyâtını 1209/1794 yılında istinsah etmiştir. Bu istinsahlar, Garîkî'nin eserlerinin günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

"*Âşnâ-yı 'ışka mahremdür kitâb*
Ehl-i 'ışk olana hem- [dem]dür kitâb

Sırrını fâş eylemez nâdâna hîç
Câhile pür -derd [ü] pür-gamdur kitâb

Ehl-i 'ışkun gönlidür kitâb velî
Sohbet-i esrâre elzemdür kitâb

Cümle esrârı derûnına nihân
Sâhib-i 'irfâna mahremdür kitâb

Çün marazdur 'ârife câhil sözi
Sohbet-i câhilden ekremdür kitâb"[240]

46. AŞKÎ (Ö. 19.YY'IN BAŞI)

İsmi Hüseyin Hüsnü'dür. Girit adasının Kandiye şehrinde doğmuştur. Fazilet sahiplerinden bir zattı. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Divanındaki tarih manzumelerinden 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyıl başları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Yine, divanının son kısmındaki bilgiye göre babasının adı İbrahim Ethem'dir. Şair, İstanbul'da bulunmuş ve tasavvufî eğitimini İstanbullu Kâdirî Şeyhi İbrahîm Hanîf'în[241] gözetiminde tamamlamıştır. Bu durum divanının ser levhasında yazan "*Hazâ Dîvânü'l Aşkîyyü'l- Kâdirîyyü'l- Girîdî el-me'zûn min eş-Şeyh İbrahîm Hanîfü'l Kâdirî-i İstanbûlî kuddise sırrehû…*" ifadesinde de mübeyyendir. Şairin

239 Garikî b. Yûsuf b. Mezid, *Esrâr-i Evliyâ*, 06 Mil Yz A 3551/4 (Erişim 2 Nisan 2021).
240 Kütük, "Kayserili Mutasavvıf Şâir Seyyid Mehmed Şemsî (Şemseddin) Efendi ve Divanı", 492.
241 Bu zat, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin hocası olan Hanîf İbrâhim Efendi olmasa gerektir. Çünkü onun Kâdirî tarikatıyla ilgisine dâir kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Bkz. Cemil Akpınar, "Hanîf İbrâhim Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997).

mürettep olmayan bir divanı vardır ve divanı üzerine iki tane yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[242]

Aşkî'nin divanından başka eserleri de vardır ve bunlar iki nüshası bulunan divanının arka kısmındadır.[243] Manzum olarak üç kısa mesnevi; mensur olarak ise: *Makâmât-ı Sûfîyye, Tabirnâme, Risale-i Pend-i Âşıkân* isimli eserleri vardır.[244]

Şiirlerinde "Aşkî" mahlasını kullanan şairin divanında kaside yoktur. Divanında gazel, koşma, murabba, muhammes, müseddes nazım şekillerinde yazılmış tevhîd, münâcât, naat, nasihatnâme, zikirnâme, nutuk, nefes, düvazdeh türlerinde bir hayli şiiri vardır. Bu şiirler samimi bir üslupla yazılmış, didaktik ve yer yer lirik şiirler olup tasavvufî unsurlardan vâreste değildir. Aşkî'nin yaşadığı çağda ve bölgede gördüğü olumsuzluklardan ve dinî anlamda yaşanan yozlaşmadan yakındığı şiirlerine de rastlamak mümkündür.

"*Şânına men ḳurban olayım yâ Ḥazret-i Şeyh*
Eşiğinde nâlânın olayım yâ Ḥazret-i Şeyh

İsm-i pâkîn okuyub âh ile feryâd ideyim
Aşḳınla ḥayrân olayım yâ Ḥazret-i Şeyh

Hâk-ı pâyine müştâḳım işyânım eyle ḳabûl
Lütfınla şâdân olayım yâ Ḥazret-i Şeyh

Yek nazar itse lâ-şek kâfirde mü'mîn olur
Yine ḳâil ihsân olayım yâ Ḥazret-i Şeyh

Nûr-i hidâyet oldun râh-ı ḍalâletde bize

---

242 Kadir Alper, *Giritli Aşkî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Özlem Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

243 *Dîvân-ı Aşkî*, 892.71 (Erişim 24 Nisan 2021); Aşkî Giridî, *Divan,* 06 Mil Yz A 3396/1 (Erişim 24 Nisan 2021).

244 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/330; Filiz Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* X/32 (2004), 289; Kadir Alper, "Aşkî, Giritli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2020 (Erişim 24 Nisan 2021).

Katre iken ummân olayım yâ Ḥazret-i Şeyh

İltimâs eyleyüb da'im gedâlar şâh olur
Âsitânına mihmân olayım yâ Ḥazret-i Şeyh

Bir müflis gedâ-yı bî-çâre kulundır Aşkî
Nola emrine fermân olayım yâ Ḥazret-i Şeyh"[245]

47. HÂLİMÎ (Ö. 1239/1824)

Türkiye'de sürgündeyken vefat eden Kırım'ın son hanlarından Şahbaz Giray'ın oğlu Halim Giray'dır. 1185/1772 senesinde Kırım'da doğmuştur. Sultan III. Selim zamanında İstanbul'a gelmiş ve buradaki birçok şairle dostluk kurmuştur. Bahadır Giray'ın emrinde "kalgaylık" görevine tayin edilmesine rağmen bir süre sonra geri dönmüş ve Çatalca'ya yerleşmiştir. 1239/1824'te vefat etmiş ve ömrünün son yıllarını geçirdiği Çatalca'daki Ferhat Paşa Camii haziresine defnolunmuştur.[246]

Halim Giray, Batı Oğuzcasıyla ve Halîmî mahlasıyla şiirler yazarak devrinde tanınan bir kişi olmuştur. Bazı şiirlerinden anlaşıldığına göre, Kâdirî tarikatına mensuptur. Şiirlerini muhtevi divanı oğlu Şahbaz Giray tarafından düzenlenmiştir.[247] Şiirlerinde duygulu ve derin bir dünya görüşünü yansıtan şair, yaşadığı dönemde edebiyat çevrelerinden takdir görmüştür. Muhtemelen gördüğü sağlam eğitim ve ailesinden aldığı geniş kültür, kendisine çağdaşlarından ayrı vasıflar kazandırmıştır. Şiirlerinde de aldığı bu sağlam kültür temelinin izleri belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Halim Giray'ın *Divan'*ının[248] dışında ve *Gülbün-i Hanan*[249] isminde Kırım hanları tarihini anlatan bir eseri daha vardır.

---

245 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 123.

246 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 105; M.Nuri Çınarcı, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü'ş Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans, 2007), 44-45; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemal Kurnaz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 283; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, haz. Mehmet Sarı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları), 21; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/151.

247 Kurnaz - Çeltik, *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı*, 199.

248 *Divan-ı Halim Giray*, haz. Recep Toparlı-M. Sadi Çöğenli (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1992).

249 Halîm Girây, *Gülbün-i Hânân*; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, haz. M. Sadi Çöğenli, Recep Toparlı (Erzurum, 1990).

"*Hâlümi âlemde cânânum bilür bilmezlenür*
Ol tecâhül-pîşe fettânum bilür bilmezlenür

Söylemez fart-ı tegâfülden o şûh-ı nâzenîn
Yoksa ey dil sırr-ı pinhânum bilür bilmezlenür

Âşinâ-yı aşk olup bigâne oldum âleme
Şimdi hâlüm görse yârânum bilür bilmezlenür

Görmedüm bir kimse ahvâlüm sana arz eylesün
Kimi bilmez kimi sultânum bilür bilmezlenür

Şi'rimün ta'rîfe hacet mi Halîmâ nüktesin
Ol tecâhül-pîşe fettânum bilür bilmezlenür"[250]

48. MÜŞTÂK (Ö. 1247/1832)

İsmi Muhammed Mustafa'dır. 1172/1758-59 senesinde Bitlis'te doğmuştur. Babası İbrahim Efendi'dir.[251] Anne tarafından nesebi Abdülkâdir Geylânî'ye muttasıldır. Henüz on yaşındayken babası vefât etmiştir. İlk eğitimini dedesi Seyyid Süleyman Efendi'den alan Mustafa Efendi tahsiline Şems-i Bitlisî olarak da tanınan amcası Hacı Mahmud Hoca'dan (ö. 1200/1788) devam eder. Kendisinden zâhirî ilimlerin yanında Arapça ve Farsça da öğrenmiştir. Tasavvufî eğitimine yirmili yaşlarındayken, Kâdirî şeyhi Hacı Hasan Şirvânî'nin[252] (ö. 1202/1787) gözetiminde başlamış ve kaç yıl sürdüğünü bilmediğimiz bir seyrüsülûkun sonunda kendisinden hilâfet almıştır. Hacı Hasan

---

250 Kurnaz - Çeltik, *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı*, 203-204.

251 Hüseyin Vassâf, Müştâk-ı Bitlisî hakkında kaleme aldığı Risâle-i Müştâkıyye isimli eserinde Müştâk-ı Bitlisî'nin babasının Seyyîd Süleyman Efendi olduğunu ifade etmiştir fakat bu bilgi doğru değildir. Müştâk-ı Bitlisî babasının İbrahim Efendi olduğunu bizzat kendisi söylemiştir. Seyyid Süleyman Efendi ise dedesidir. Bkz. Müştak Mustafâ b. İbrâhîm Bitlisî, *Âsâru'l-Müştâk Esrâru'l-'Uşşâk*, 2421, vr. 29a-29b.

252 Hüseyin Vassâf, bu zâtın Hakkari mülhakâtından Şirolu olduğunu ve bundan kinaye olarak Şirvânî dendiğini ifade etmiştir. Bkz. Hüseyin Vassaf, *Risâle-i Müştâkıyye*, haz. Sinan Doğan (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2012), 35. Ancak bu bilgi yanlıştır. Hacı Hasan Efendi aslen Siirt'in Şirvan ilçesinin İskanbo köyünden Bitlis'e göç eden bir aileye mensuptur. Bu zât Kâdirî şeyhi Osman Şems Efendi'nin mürşidi olan Abdurrahim Ünyevî'nin de mürşididir. Bkz. *Müştâk Baba: Dîvân*, haz. Mehmed Kemâl Gündoğdu (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997), 52-55.

Şirvânî'den musiki dersleri de almış ve bu alanda da kendisini yetiştirerek musikinin bütün inceliklerine vâkıf olmuştur. Daha sonra Abdülkâdir-i Geylânî'den aldığı manevî işaretle nâil-i hilafet olarak Bağdat'a gitmiş ve Bağdat'ta nâkibü'l-eşraftan da teberrüken hilafet almış, bu itibarla kendisine bir âlem, kırk da derviş verilmiştir. Bağdat'tan ayrılarak Hindistan'a doğru gitmiş, Serendip'te Hz. Âdem'in kabrini ziyaret ettikten sonra yönünü Hicaz'a çevirerek Hz. Peygamber'i ziyaret etmiş ve bu vesileyle de Hac görevini yerine getirmiştir. Buradan Trabzon'a uğramış ve oradan da İstanbul yolunu tutmuştur. İstanbul'a vardığında, Eyüp'te bulunan Selâmî Mustafa Efendi dergâhı şeyhliğine vekâlet etmiştir. İstanbul'dayken meşhur Hoca Neşet'in (ö. 1222/1807) muhitinde bulunmuştur. Üç sene boyunca kendisinden hadis, *Mesnevî*, şiir ve inşa dersleri almış, "üstadım" dediği Hoca Neşet'in muhitinde devrin şöhretli şair ve edipleriyle tanışıp dost olmuştur. Hoca Neşet (ö.1735-1807), kendisine "Müştâk" mahlasını vermiştir ve bundan sonra "Müştâk Baba" ismiyle tanınmıştır. Ayrıca pirdaşı Abdurrahim Ünyevî (ö. 1272/1856) ile de görüşüp musâhabet eyleme fırsatı bulmuştur. Müştâk Baba, Hoca Neşet'in *Mesnevî* halkasından istifade ile kendisini bu alanda öylesine iyi yetiştirmiştir ki Konya'ya yaptığı bir seyahatte burada kendisini tanıttıktan sonra kısa sürede çevre edinmiş ve *Mesnevî* dersleri vermeye başlamıştır. Bu konudaki üstünlüğü Konya'daki Mevlevîler tarafından takdir edilmiş ve kendisi Çelebi Efendi tarafından "Sikke-i Şerife"[253] ile taltif edilmiştir.[254]

Müştâk Baba, ilmi, irfânı ve şahsiyetiyle geniş bir çevre tarafından tanınmış ve Sultan II. Mahmut'un musâhipleri arasında yer almıştır. İnsanı hayrete sevk eden düşünceleri, şiirleri, etkileyici konuşması, hayranlık uyandıran hâlleri, musiki bilgisi ve icra yeteneğiyle bulunduğu muhitlerde saygın bir insan olarak tanınmasının yanında "Şeyhü'l-Mütehayyirîn" lakabıyla da anılan Müştâk Baba, 1247/1832 senesinde memleketi Bitlis'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmış, Muş'a vardığında burada şehit edilmiştir. Kimler tarafından ve neden öldürüldüğü meçhuldür. Fakat en kuvvetli görüş, onun sahip olduğu

---

253 Mevlevî tarikatı mensuplarının başlarına giydikleri külah hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), III/220.

254 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 445; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî,* III/192; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/232; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne,* 2015, I/157-159; Hüseyin Vassaf, *Risâle-i Müştâkıyye,* 17-21; *Müştâk Baba*, 10-23; Ahmet Doğan, "Şeyh Müştâk", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010), XXXIX/64-65; Bülent Akot, *Müştâk-ı Bitlisî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 29-43.

nüfuzun o dönemdeki Muş beylerinin hasedini celbetmesi ve bu sebeple boğdurulmuş olabileceği şeklindeki görüştür.[255]

Müştâk Baba, şiirlerinde "Müştâk" mahlasını tahallüs etmiştir. Yazdığı şiirlerin tamamında aruz veznini kullanan Müştâk Baba, bazı şiirlerinde, şiir yazmaktaki gayesini bizzat kendisi dile getirmiştir. Ona göre şiirin en önemli gayesi şiiri okuyan kişiyi Allah'la buluşturmasıdır. Şiir, bu amaçla yazılmalıdır ve kendisi de bunun için şiir yazmıştır. Onun şiirlerinin ilham kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Şiirlerinde Kur'an'ın sırları gizlidir. Bu itibarla şiiri, insanlara hakikatleri anlatmada bir araç olarak görmüştür ve şiirlerinde tevhit inancını, iman hakikatlerini, Hz. Peygamber'e olan muhabbetini dile getirmiştir. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelerin yanında tasavvufî kavramları da çokça kullanmıştır. Şiirlerinde kullandığı dil genellikle ağır ve ağdalıdır. Fakat bazı şiirlerinde sade bir dil kullandığı görülmektedir. Bazı şiirlerinde ise Yunus edâsı olmakla birlikte Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422) *Mevlid*'inin etkisi de görülmektedir:

"*Ümmetin olmak içün Hazret-i ʹİsâ-i Mesîh*

Rûh olup göklere çıktı o ferişte sîmâ"[256]

Müştâk Baba, bağlı olduğu Kâdirî tarikatı içerisinde "Müştâkıyye" olarak bilinen kolun kurucusudur. Kâdirî tarikatında zamanla önemli bir ekol haline gelen Müştâkıyye kolu İstanbul'da Müştâk Baba'nın oğlu Edhem Baba vasıtasıyla; Bitlis, Muş, Erzurum ve Doğu Anadolu'nun diğer illerinde ise Müştâk Baba'ya bağlı dervişler aracılığıyla yayılma imkânı bulmuştur.[257]

Müştâk Baba'nın *Divan*'ının[258] yanında *Âsâru'l-Müştâk ve Esrâru'l-Uşşâk*[259], *Na'tu Resûli's-Sakaleyn*[260]isimli eserleri vardır. Kaynaklarda zikredilen ancak kayıp olan

---

255 Akot, *Müştâk-ı Bitlisî*, 46-47.

256 *Müştâk Baba*, 84.

257 *Müştâk Baba*, 29; Mehmet Arslan, "Müştâk, Müştâk Baba, Bitlisli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 12 Temmuz 2021).

258 Mustafa Özkul, *Divân-ı Müştak Baba Hayâtı ve Eserleri* (Erenler Matbaası, 1972); Ahmet Doğan, *Müştak Baba Hayatı ve Edebi Kişiliği* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995); *Müştâk Baba*.

259 Rıdvan Uluç, *Müştâk Baba Âsâru'l-Müştâk Esrâru'l-'Uşşâk (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

260 el-Bitlîsî, Şeyh mustafa Müştak, *Na't-i Resûli's-Sakaleyn*, 34 Ae Arabi 4369/10 (Erişim 12 Temmuz 2021).

eserleri ise şunlardır: *Mektûbât-ı Kimyâ-yı Müştâk, Mişkâtü'l-Müştâk Mir'âtü'l-Uşşâk.*[261] Hüseyin Vassâf'ın bildirdiğine göre, Müştâk Baba'nın *Baharnâme* adında bir de Farsça divanı vardır.[262] Fakat bu kitap da bugüne kadar bulunamamıştır.

"*Cihânda sa'y u hevesle olur hüner âsan*
Velî bulunmaz o sâhilde gevher-i irfan

Eğer hazîne-i irfânı bulmak istersen
Tılsımı ejder-i nefsi helâkdır ey cân

Eğer sorarsan o ejder nice olur makhûr
Budur ilâcı ulaş bir mürebbî şeyhe hemân

Füsûn ile içire sana şerbet-i esmâ
Umâr olur kafes-i tende mürg-i hoş elhân

Nefesle vâsıl olursun o genc-i manaya
Eder cemâline Müştâk Hazret-i cânân"[263]

49. HAMDÎ (Ö. 1253/1837-38)

Hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Onunla ilgili malumat iki eserinin baş kısımlarında bulunan kayıtlardan ibarettir. Bu bilgilere göre asıl ismi Süleyman'dır. Doğum tarihi belli değildir. Şiirlerinde "Hamdî" mahlasını kullanmıştır. "Şeyh Süleymân Efendi el-Kâdiri" diye tanınmıştır.[264] *Divan*'ı[265] ve *Manzûme-i İstimdâdiyye*[266] isminde bir eseri daha vardır. *Manzûme-i İstimdâdiyye*'deki kayda göre 1253/1837-38 yılında vefat etmiş ve Eyüp'te Rufâî şeyhi Yahyâ Efendi Hankâhı'na defnedilmiştir.[267]

---

[261] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/162; Hüseyin Vassaf, *Risâle-i Müştâkıyye*, 30; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/232; *Müştâk Baba*, 44; Akot, *Müştâk-ı Bitlisî*, 92.
[262] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/162; Hüseyin Vassaf, *Risâle-i Müştâkıyye*, 30.
[263] *Müştâk Baba*, 229.
[264] Hakan Yekbaş, "Hamdî,Süleyman Hamdî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 10 Ekim 2021).
[265] *Divân-ı Hamdî*, 06 Mil Yz FB 472.
[266] Zehra Göre, "Bir Meded Destânı: Kâdirî Şeyhi Süleymân Hamdî'nin Manzûme-i İstimdâdiyyesi", *Route Educational and Social Science Journal* V/13 (2018), 1-39.
[267] Göre, "Bir Meded Destânı: Kâdirî Şeyhi Süleymân Hamdî'nin Manzûme-i İstimdâdiyyesi", 5-6.

Hamdî'nin *Divan*'ı gayr-i müretteptir. Doksan dört varaktır. İçerisinde yüz elli dokuz tane şiir bulunmaktadır. Aruz ve hece vezniyle münâcât, na't, mersiye ve ilahi türlerinde manzûmeler yazan Hamdî, başta Abdülkâdir-i Geylânî olmak üzere Ahmed Rufâî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Şâh-ı Nakşibend, İbrahim-i Gülşenî, Hacı Bektaş-ı Velî, Nureddin Cerrahî, Ümmî Sinân ve İsmaîl-i Rûmî gibi tarikat büyüklerine şiirler yazmıştır. Şiirlerinde tasavvufî muhtevâ ön plandadır.[268] Hamdî, *Manzûme-i İstimdâdiyye* isimli eserini ise 11'li hece ölçüsüyle kaleme almıştır. Kafiyeler, genellikle yarım ve tam kafiye şeklindedir. Sadece Türkçe kelimelerle değil Arapça ve Farsça kelimelerle de kafiye yapılmıştır. Eser, halk şiiri söyleyişini yansıtmaktadır.[269]

"*Eğer yârim benimle yâr olursa*
Ne gam bana cihân ağyâr olursa

Yerim âteş olur sensiz efendim
Eğer ki meskenim gül-zâr olursa

Korkum olmaz o cellâd-ı felekden
Korkarım sevdiğim hun-hâr olursa

Dolar gulguleler âlem içinde
Eğer kim dertlerim izhâr olursa

Recâ eyler isem yâra aceb mi
Tefekkür eylerim âzâr olursa

Neler çeker seni seven kişiler
Tuzağına düşüp berdâr olursa

Gece gündüz akıdsın dîdeden yaş
Kişinin yârı cefâ-kâr olursa

[268] Yekbaş, "Hamdî,Süleyman Hamdî".
[269] Yekbaş, "Hamdî,Süleyman Hamdî; Göre, "Bir Meded Destânı: Kâdirî Şeyhi Süleymân Hamdî'nin Manzûme-i İstimdâdiyyesi", 7.

Geçip hûbân u meyden dil-i Hamdî
Meğer evvelki aşk tekrâr olursa"[270]

50. ŞEYH ŞEMSEDDİN EFENDİ (Ö. 1261/1845)

Bursa'da bulunan Eyüp Efendi Tekkesi'nin[271] dördüncü postnişini olan Celaleddin Efendi'nin (ö.1224/1809) oğludur. Babasının vefatından sonra yerine geçmiştir. Tasavvufî eğitimini babasının gözetiminde tamamlamıştır. Tarikat faaliyetlerinden başka Şeriyye Mahkemesi'nin Kısmet Kaleminde görevli olan Şemseddin Efendi'nin muhitinde bulunan şair ve meşâyihle latife yollu söyleşmeyi seven, hazır cevap, hoş sohbet bir kimse olduğu kaydedilmiştir. Şair tabiatlı olan Şemseddin Efendi'nin mükemmel bir divan tertip ettiği fakat bu kıymetli eserin çocukları tarafından korunamadığından zâyi olduğu belirtilmektedir. 1261/1845 senesinde vefat eden Şemseddin Efendi, Eyüp Efendi Tekkesi'nin haziresine, babasının yanına defnolunmuştur.[272]

51. KUDDÛSÎ (Ö. 1264/1848)

İsmi Ahmed'dir. "Şeyh Ahmed", "Kuddûsî Baba" ve "Maraşîzâde", "İbnü'l-Merâşî" adlarıyla tanınmakla birlikte birkaç yerde kendisinden "Şeyh Elhâc Ahmed Kuddûsî Baba Efendi" diye de bahsedilmektedir. Ahmed Efendi, 11 Rebîülevvel 1183/15 Temmuz 1769'da Niğde'nin Bor ilçesinde doğdu.[273] Babası Maraşlı Nakşibendî Şeyhi İbrahim Efendi'dir. (ö.1200/1786) Şeyh İbrahim Efendi Maraş 'tan Niğde'nin Bor ilçesine göç ederek burayı mesken tuttu. Kendi ifadesiyle henüz on iki yaşındayken gönlüne aşk ateşi düşen Kuddûsî, bir yandan zâhirî ilimleri tahsil ederken bir yandan da babasının izniyle zikre başladı.[274] Yaratılışı itibariyle halkla iç içe olmayı değil tenha yerlerde uzlet halini seven Kuddûsî, Allah'ın zahir ilimlerle bilinemeyeceğini düşünerek babasının da

---

270 Yekbaş, "Hamdî,Süleyman Hamdî".
271 Bugün ayakta olmayan bu tekke ile ilgili bilgi için bkz. Tek, "Bursa'da Kadiri Tekkeleri", 164.
272 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 143.
273 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 408; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* I/139-140; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), III/779; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III/212; Süleyman Uludağ - M.Asım Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002), XXVI/315; M.Asım Köksal, *Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (K.S) Hayatı, Mesleki, Üstün Kişiliği, Eserleri* (Ankara: Fon Matbaası, 1983), 24.
274 Ahmet Doğan, *Kuddûsî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 787.

telkinleriyle tasavvuf yoluna sülûk etti ve babasından Nakşî icazeti aldı.[275] Bu yoldaki ilk mürşidi olan babasının vefâtının ardından Kayseri'ye gitti ve orada Hüseyin Efendi isimli bir zâttan medrese tahsili aldı. Daha sonra Turhal'a giderek buradaki Nakşî şeyhi Turhallı Mustafa Efendi'nin (ö.1205/1794) yanında babasıyla başladığı tasavvufî eğitimine devam etti.[276] Bir müddet sonra Mustafa Efendi'den de Nakşî icazeti aldı. Mustafa Efendi'nin İstanbul'a hicret etmesi üzerine Kuddûsî Turhal'dan Erzincan'a geçti. Erzincan'da bir müddet kaldıktan sonra yaya olarak Şam'a, Akka'ya ve Mısır'a gitti. Buralarda bir müddet mûkim olduktan sonra yirmili yaşlarında Hicaz'a vasıl oldu ve hac vazifesini yerine getirdikten sonra Medine'de bir sene ikamet etti. Bu süre zarfında Mekke'de ve Hira Dağı'nda birçok defa, en fazlası kırk gün olmak üzere, halvete girdi. Bu ikamet sonunda tekrar haccederek 1807 ve 1810 yıllarında Ruslara karşı yapılan Şumnu seferine katıldı.[277] Savaştan sonra İstanbul'a dönen Kuddûsî bir süre burada ikâmet etti. İstanbul'da kaldığı süre içerisinde dönemin padişahı Sultan Abdülmecid'le (ö. 1278/1861) görüşme imkânı buldu ve onun dostluğunu kazandı. İstanbul'a yerleşme arzusundan annesinin isteği üzerine vazgeçti ve İstanbul'dan memleketi Bor'a döndü. Fakat bir süre sonra içindeki Allah ve Peygamber sevgisinin verdiği şevkle tekrar Hicâz seyahatine çıktı.[278] Bazı kaynaklarda Ahmed Efendi'nin bu gidişinde Hicaz'da on yedi sene mücavir olduğu kaydedilmektedir.[279] Daha sonra tekrar memleketi Bor'a dönen Kuddûsî, buradaki insanlar tarafından olumsuz karşılandı ve çeşitli sıkıntılara maruz kaldı.[280] Bu yüzden, on üç yıl zaviyesinden dışarı çıkamadığı rivayet edilmektedir. 1265/1849 yılında Bor'un Kavaklı semtindeki evinde vefat eden Kuddûsî, vasiyeti üzerine Bor bezinden kefene sarılarak defnedildi.[281] Kabri bugün Bor ilçesindedir ve önemli bir 76adedir76ndan76.

---

275 Köksal, *Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (K.S) Hayatı, Mesleki, Üstün Kişiliği, Eserleri*, 86.

276 Köksal, *Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (K.S) Hayatı, Mesleki, Üstün Kişiliği, Eserleri*, 90.

277 Köksal, *Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (K.S) Hayatı, Mesleki, Üstün Kişiliği, Eserleri*, 128.

278 Ali Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 32.

279 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 408; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III/212; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/779.

280 Uludağ - Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", XXVI/315.

281 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 408; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/140; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III/212; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/779; Uludağ - Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", XXVI/315; Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 33; Pervin Ergun, "Kuddusi, Ahmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 1 Eylül 2021).

Türk tasavvuf edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Kuddûsî, küçük yaşlarındayken tasavvuf yoluna yönelişini, tarikata intisabını ve babasının telkinleriyle zikre başlamasını bizzat kendisi şiirlerinde ifade etmiştir.[282] İlk başlarda babasının bağlı bulunduğu Nakşibendi tarikatına giren ve bu tarikattan hilafet alan Kuddûsî, sonraları Kâdirî tarikatına intisap etmiştir.[283] Kendisine bağlı müritlerini seyrusülûk 77adedir77 diğer tarikatlara nazaran daha kolay olduğuna inandığı bu tarikatın esaslarına göre yetiştirmiştir.[284] Gerek şiirlerinde ve gerekse diğer mensur eserlerinde Kadirî 77adedir77ndan ve Abdülkadir Geylânî'den çokça bahsetmiştir. Bu durum kendisinin Kadirî tarikatına son derece bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Kuddûsî'nin ilk önceleri bağlı bulunduğu Nakşibendiyye tarikatı ile ilgili şiirlerinde ve diğer eserlerinde herhangi bir doyurucu bilgiye ulaşmak mümkün değildir.[285]

Kâdirî şeyhi olarak tanınan ve bilinen Kuddûsî, Vasfi Mahir Kocatürk'e göre tekke şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilmelidir, çünkü ondan sonra bu sahada kayda değer bir isim yetişmemiştir.[286] Şiirlerinde "Kuddûsî" mahlasını kullandığı görülmektedir. Hem aruz hem de hece vezniyle şiirlerini yazmıştır. Şiirleri genel olarak tasavvufî muhtevalı olduğu için bazı şiirlerinde Arapça ve Farsça terkiplerden kaynaklı ağır bir dil kullanmış olmasına rağmen birçok şiirini oldukça anlaşılır, sade ve akıcı bir üslupla yazmıştır. Ele aldığı konular arasında ilahî aşk, tasavvufa dair meseleler, ibadet ve zikir başı çekmektedir. O, bütün bu meseleleri samimi ve ihlaslı bir Müslüman tavrıyla şiirlerinde işlemiştir.

Yaşadığı dönemde yaşantısıyla ve nasihatlarıyla etrafındaki insanlara örnek olmaya gayret eden Kuddûsî Baba'nın *Divan*'ından[287] başka; tasavvufî bazı meseleleri Arapça olarak izah ettiği *Hazinetü'l Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr*[288]; hasta yatağında birkaç yılda

---

282 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 236, 260.

283 Bu durumu bir mektubunda şu şekilde anlatır:" Peder efendim sıbâ'da tevhîd-i şerîfi telkîn eyledi, çalıştım, veled-i kalb doğdu, tarikatımız Nakşî idi. Sonra ehlullah me'mûren Kâdirî tarikatından icâzet verdiler." Köksal, *Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (K.S) Hayatı, Mesleki, Üstün Kişiliği, Eserleri*, 123.

284 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 416.

285 Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 54.

286 Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi/Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi* (Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964), 614.

287 Fehmi Kuyumcu, *Kuddûsî Divânı* (Ankara: Gaye Matbaacılık, 1982); Doğan, *Kuddûsî Divanı*.

288 Hüseyin Sunar, *Ahmed Kuddusi'nin Hazinetü'l-Esrar ve Ganimetü'l-Ebrar Adlı Eserinin Terceme, Tahric ve Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998).

kaleme almış olduğu nasihatnâme türünde *Pendnâme-i Kuddûsî*[289]; hayatı boyunca yaşadığı yoksulluktan dolayı çektiği sıkıntıları, ailesi ile akrabalarının karşılaştığı açlığı ve Osmanlı toplumunun 19. yüzyıldaki sosyoekonomik durumunu anlattığı *Nasâih-i Kuddûsî*[290]; vasiyetini ve öldükten sonra nasıl defnedileceğini izah ettiği *Vasiyetnâme-i Kuddûsî*[291]; mânevî yolla bütün müminlere verdiği zikir icâzetnâmesinin yazılı olduğu, manzum ve mensur iki bölümden oluşan *İcâzetnâme-i Kuddûsî*[292] isimli eserleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Kuddûsî'nin akraba ve dostlarına hitaben yazdığı sekiz adet mektubu vardır. Bu mektuplar içerik olarak din, tasavvuf ve nasihat muhtevalıdır. Mektuplardan beşinin yazma nüshaları Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444 kayıtlı *Külliyât-ı Kuddûsî* içinde, diğer üçü de M. Asım Köksal'ın istinsah ettiği defterde bulunmaktadır.[293]

"*Girmişem ben bir yola kim toğrı Yezdâna gider*
Bundan özge yola giden kişi yabana gider

Cümle yollardan yakîn hem 78adedi âsân bu yol
Kâr-bânı eylemez havf çünki sultâna gider

Göricek kaçar harâmî sâlikinden bu yolun
Semtine varsa bilür kim cânı kurbâna gider

Vecd ü ışk u cezbe vü hâldir silâhı anların
Tabl ü kûsi urılur anlar ki şâhâna gider

Reşk ider gökde ferişte ol gürûhın seyrine
Çünki anlar bir nefesde arş-ı Rahmâna gider

Yol dimekden bil garaz tevhîd yolıdır 78adedi

289 *Külliyât-ı Kuddûsî*, 2444, vr. 25b-34b.
290 *Külliyât-ı Kuddûsî*, 2444, vr. 201-207a.
291 Lütfi Alıcı - Gülcan Alıcı, "Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin Vasiyyetnâme Adlı Eseri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (21 Nisan 2019), 151-166.
292 Lütfi Alıcı - Sadi Gedik, "Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî ve İcâzetnâme-i Kuddûsî Adlı Eseri", *International Journal of Language Academy* 6/22 (01 Ocak 2018), 220-235.
293 Alıcı - Alıcı, "Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin Vasiyyetnâme Adlı Eseri", 156.

Her kim eylerse devâm tevhîde Hannâna gider

Kâdirîyüz biz ki Abdülkâdirin ebdâlıyuz
Yolı anın Şîr-i Yazdân Şâh-ı Merdâna gider

Girdi Kuddûsî bugün gerçek erenler yolına
Bildi zîrâ ol muhakkak Fahr-ı ekvâna gider"[294]

52. RIF'AT (Ö. 1269/1852)

Hayatı hakkında kaynaklarda fazlaca bir malumat bulunmayan Rıfat Efendi İstanbul'da doğmuştur. İsmi kaynaklarda "Ahmed Rıf'at" veya "Mehmed Rıf'at" olarak yer almaktadır. Doğum tarihi belli değildir. Kâdirî yolunun Eşrefî koluna mensup âlim şeyhlerden olduğu ifade edilen Rıfat Efendi hadis ve tasavvuf ilimleriyle birlikte biyografi yazımı konusunda da ihtisas sahibidir. İyi derecede Arapça, Farsça bilmektedir ve aynı zamanda hâfızdır. II. Mahmud (1808-1839) ve I. Abdülmecid (1839-1861)'in saltanatları döneminde Osmanlı mâliye teşkilatının önemli kalemlerinde çeşitli görevler yapan Rıfat Efendi 1269/1852 yılında vefât etmiştir. Kabri Hekimoğlu Ali Paşa Camii avlusunda, şadırvanın yanındadır.[295]

Kendisinin şiirlerini hâvi bir divanı yoktur. Fakat Abdülkâdir-i Geylânî'nin menâkıbı, Kâdirî silsilenâmeleri, Kâdirî şeyhlerinin biyografileri gibi önemli bilgilerin yanında birçok yerdeki Kâdirî tekkeleri hakkında da bilgiler verdiği en önemli eseri olan *Nefhatü'rriyâzi'l-âliye fî beyân-i tarîkati'l-Kādiriyye*[296] içerisinde beş tane şiiri bulunmaktadır. Söz konusu bu şiirlerde "Rıfat" mahlasını kullanmıştır. Bu şiirler tevhid[297], na't[298], Kâdirî gülü diye tavsif edilen mühr-i Kâdirî ile ilgili bir şiir[299], Nâbî[300] ve Ragıp Paşa'nın[301] şiirlerine yazdığı tahmisler ve bir de Eşrefzâde methiyesidir[302]. Rıfat

294 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 634.
295 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/177; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III/22; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 13-14.
296 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*.
297 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 513.
298 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 552.
299 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 542.
300 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 577.
301 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 589.
302 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 776.

Efendi'nin az sayıdaki şiirlerinde Arapça ve Farsça unsurları çokça kullandığı görülmektedir. Dilinin sade olduğunu söylemek zordur fakat söyleyişinde yer yer Eşrefoğlu Rûmî edası hissedilmektedir.

Oldukça velût bir kişi olan Rıfat Efendi telif ve tercüme olmak üzere çok sayıda esere imza atmıştır. Tespit edebildiğimiz telif ve tercüme eserleri arasında şunları sayabiliriz: *Risâle-i Tâciyyetü'l-Kādiriyye*[303], *Tercüme-i şerh-i ebyât-ı Fârisî bi-lisân-i Türkî Mehmed Rif'at*[304], *Tercüme-i Risâletü tuhfeti'd-devhateyn fî beyâni ittihâdi't tarîkayn*[305], *Tercüme-i Risâle-i Kutbü'l-Ârifîn eş-Şeyh es-Seyyid Sâfî-i Sâdık*[306], *Tercüme-i Risâle-i Esmâü's- Sülûki'l-Kādiriyye*[307], *Terceme-i Risâle-i Kutbü'l-Arifin Ebû Sa'id-i Ebî'l-Hayr*[308], *Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi*[309], *Risâle-i Sülûk-i Kādiriyye-i Eşrefiyye*[310], *Âdâbu sülûk-i Kādirî*[311], *Abdülhak Dehlevî'nin Cezzâbü'l-Kulûb Tercümesi*[312].

"*Zîver-i ser-tâc-ı rif'at oldu mühr-i Kādirî*
Şeb-çerâğ-ı fer ü şevket oldu mühr-i Kādirî

Çeşm-i sâlik pertev-i feyzin müşâhiddir onun
Kevkeb-i 80ade-i saâdet oldu mühr-i Kādirî

Bahş-ı bûy-ı zühd içûn her bir mürîd-i sâdıka
Nâfe-i müşk-i hidâyet oldu mühr-i Kādirî

Hânkāh-ı dilleri 80adedir aşkullah ile
Âfitâb-ı evc-i himmet oldu mühr-i Kādirî

---

303 Mehmet Sait Mermutlu, "Mehmed Rif'at Efendi'nin Risâle-i Tâc-ı Kâdiriyye'si", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi Journal of Scıentific Research* 7/2 (Kasım 2015), 297-326.
304 Mehmet Rıf'at, *Tercüme-i şerh-i ebyât-ı Fârisî bi-lisân-i Türkî Mehmed Rif'at*, 44, vr. 164b-166a.
305 Mehmet Rıf'at, *Tercüme-i Risâletü tuhfeti'd-devhateyn fî beyâni ittihâdi't tarîkayn*, 3263, vr. 63b-76a.
306 Mehmet Rıf'at, *Tercüme-i Risâle-i Kutbü'l-Ârifîn eş-Şeyh es-Seyyid Sâfî-i Sâdık*, 4, vr. 15a-20b.
307 Mehmet Rıf'at, *Tercüme-i Risâle-i Esmâü's- Sülûki'l-Kādiriyye*, 3263.
308 Mehmet Rıf'at, *Terceme-i Risâle-i Kutbü'l-Arifin Ebû Sa'id-i Ebî'l-Hayr*, 4/1 (Erişim 24 Haziran 2021).
309 Mehmet Rıf'at, *Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi*, 53, vr. 13b-20a.
310 Mehmet Rıf'at, *Risâle-i Sülûk-i Kādiriyye-i Eşrefiyye*, 3263, vr. 26a-29b.
311 Mehmet Rıf'at, *Âdâbu sülûk-i Kādirî*, 53, 4b-11b; Mehmet Rıf'at, *Âdâbu sülûk-i Kādirî*, 667, vr.139a-141b; Mehmet Rıf'at, *Âdâbu sülûk-i Kādirî*, 44, vr. 167b-176a.
312 Mehmet Rıf'at, *Abdülhak Dehlevî'nin Cezzâbü'l-Kulûb Tercümesi*, 3263, vr. 43a-62b.

Artırır şevk-i derûnu halka-i devrânda
Damla yâkūt-i kerâmet oldu mühr-i Kādirî

Yandırır envâr-ı tevhîd ile kalb-i ârifî
Câm-ı pertev-sûz-ı gayret oldu mühr-i Kādirî

Şeyh Abdülkādir'e kesb etti her kim intisâb
Serde damgâ-yı şefâat oldu mühr-i Kādirî

Cevher-i nazmın nice olmaz mahall-i i'tibâr
Rif'atâ şâyân-ı midhat oldu mühr-i Kādirî

Verd-i gülzâr-ı 81adedir olduğîçün sâliki
Sûret-i 81adedir nisbet oldu verd-i Kādirî"[313]

53. HALÎMÎ (Ö. 1270/1854)

1208/1793-94 yılında Arnavutluk'un Tiran şehrinde doğdu. Asıl ismi Şeyh Selîm'dir. Tiran şehri meşâyihindendir. Babasının ismi Şeyh Yûnus Efendi'dir. Ailesi Kubatzâde namıyla tanınmıştır. Ecdâdı, Kâdiriyye tarikatı meşâyihindendir. Dedesi Recep Efendi yüz on dokuz sene yaşamış ve bu uzun ömrünün yetmiş senesini meşihat makamında müridânını irşat ile geçirmiştir. Babası Yunus Efendi faziletli bir şeyhti. Şeyh Selim Efendi pek ciddi bir zattı. İlim tahsilinden sonra Debre şehrine gitti. Debre şehrinin tanınmış Kâdirî şeyhlerinden Debreli Şeyh Osman Efendi'ye intisap etti ve tasavvufî eğitimini onun yanında tamamladıktan sonra kendisinden hilafet alarak Tiran'a döndü. Buradaki Kâdirî tekkesinde yirmi seneden ziyâde irşat faaliyetlerini yürüttü. 13 Receb 1270/11 Nisan 1854 tarihinde Tiran'da vefât etti ve zaviyesindeki türbeye defnedildi. Vefâtına Ömer Sûzî Efendi'nin oğlu Tiranlı Sa'îd Efendi, on üç beyitlik bir tarih manzumesi kaleme aldı. En son tarih beyti şöyledir: "*Şeyhinin didi Saîdî cevher-i târîhini*/*Şeyh Selîm Efendi kasr-ı Adn'e geldi kâm-rân*" 1270/1853-54.[314]

[313] Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 542.
[314] Ali Emirî Efendi, *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şâirleri*, 46.

Şiirlerinde "Halîmî" mahlasını kullanan Şeyh Selim Efendi, Arabî ilimlerden mezun olmasının yanında fıkıh, cifr, remel, vefk ve hat gibi ilim dallarında kendini yetiştirmişti. Ali Emîrî Efendi, Halîmî'nin Abdülkâdir Geylanî'nin *Fütûhu'l-Gayb* isimli kitabını 1242/1826-27 yılında istinsah ettiğini ve yine bu eser dışında istinsah ettiği üç, dört cilt Arapça kitabı da gördüğünü belirtir. Kendisi Arapça, Farsça ve Türkçeye bu dillerde şiir söyleyecek kadar hâkimmiş. Ali Emîrî Efendi *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şairleri* isimli eserinde bir Türkçe, bir tane Farsça ve bir de Arapça gazeline yer vermiştir.

"*Ziyâde cezbe olur dilber-i hat-âverde*
Yazıldı vefk-i sad ender sad ol ruh-ı terde

Rumûz-ı vefk müsennâdır ol iki ebrû
Yazıldı hâme-i kudretle vech-i dilberde

Misâl-i vefk müselles olur serîʿü'l-eser
Dü lebleriyle dili nutk edince her yerde

Değil mi vefk-i müretteb o çâr saf müjgân
Ne pâk yerde ʿayândır o çeşm-i enverde

Halîmî mahlası vefk-i murabbaʿa benzer
Aceb mi şiʿiri mü'essir olursa dillerde"[315]

54. HAYRANÎ (Ö. 1273/1856)

Asıl adı Muhammed'dir. 18. yüzyılın sonlarında Sivas'ın Gürün ilçesinde doğdu. Kendisi hattattı. Tahsil hayatına yönelik elimizde bir bilgi yoktur. Kâdirî şeyhi olan Muhammed Efendi, yaşadığı yörede kerâmet sahibi biri olarak bilinmiştir. Tasavvufî eğitimini kimden ve nerede aldığı bilinmemektedir. 1273/1856 yılında Gürün'de vefat etmiştir. Mezarı Gürün'de Yassıcatepe Mahallesi mezarlığındadır.[316]

[315] Ali Emirî Efendi, *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şâirleri*, 50.
[316] Doğan Kaya, "Hayrânî, Muhammed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 28 Nisan 2021).

Şiirlerinde Hayranî mahlasını kullanan Muhammed Efendi, uzun ve örgülü sarı saçlarıyla dikkat çekmiştir. Tasavvufla ilgili konuları ve şiirlerini içeren bir kitabı olduğu söylenmektedir fakat bu kitaba yönelik bir bilgi henüz yoktur. Günümüze kendi yazdığı bir Kur'an-ı Kerim ulaşabilmiştir. Hayranî'nin elimizde ancak bir şiiri bulunmaktadır. Mezkûr şiirin dili oldukça 83adedir. Didaktik bir muhtevaya sahip olan bu şiirden, onun hakikatleri insanlara anlatmada birçok güçlüklere yaşadığı anlaşılmaktadır.

Anlatamadım

"*İnsanoğlu çıplak doğar anadan*

Bizi yoktan var eyledi Yaradan

Gece gündüz durmaz giden buradan

"Tevhid okun" dedim anlatamadım

"Mürşid gerek" dedim dinletemedim

Bir yandan doğarken bir yandan göçer

Ecel şerbetini cümle nas içer

Gizli defterini oradan açar

"Tevhid okun" dedim anlatamadım

"Mürşid gerek" dedim dinletemedim

Aşka düştüm gönülcüğüm farımaz

Halk içinde doğru sözüm yürümez

Tevhidi çok oku dilin çürümez

"Tevhid okun" dedim anlatamadım

"Mürşid gerek" dedim dinletemedim

Nice bu dünyadan boşa yürürsün

Geçer bu yiğitlik bir gün farırsın

Ecel gelip lahd altında çürürsün

"Tevhid okun" dedim anlatamadım

"Mürşid gerek" dedim dinletemedim

Bilmeyen bilenden almalı öğüt

Fırsat elde iken almalı kayıt

Yalvarıp Mevlâ'ya eyleye sait

"Tevhid okun" dedim anlatamadım

"Mürşid gerek" dedim dinletemedim

Aşkım söyletir de derdim ağlatır

Nefsim beni belâlara uğratır

İnsanoğlu gafil mürşit öğretir

"Tevhid okun" dedim anlatamadım

"Mürşid gerek" dedim dinletemedim

Hayranî'yem günahıma ağlarım

Hakk'ın emrin tutar nehyin söylerim

Ben de bir gün ahireti boylarım

"Tevhid okun" dedim anlatamadım

"Mürşid gerek" dedim dinletemedim"[317]

[317] Kaya, "Hayrânî, Muhammed" (Erişim 28 Nisan 2021).

55. ES'AD (Ö. 1274/1857)

İsmi Ahmed Esad'dır. Manisa müftüsü Nâimî Halil Efendi'nin oğludur. 1193/ 1779-80 yılında Manisa'da doğdu. Bir müddet babasından ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gitti. Zamanın büyük hocalarından olan Abdurrahim Efendi'nin (ö.?) ders halkasına dahil oldu ve kendisinden çeşitli ilimleri tahsil etti. Bunun yanında, meşhur Hoca Neşet'in (ö. 1221/1807) derslerine devam etti. Kendisinden Farsça öğrendi. 1824'te müderris oldu. 1837'de memleketi Manisa'ya müftülük vazifesiyle atandı. Burada bir süre görev yaptıktan sonra 1852 yılında Kudüs kadısı oldu. Kaynakların aktardığına göre fazilet sahibi bir kişi olan Ahmed Es'ad Efendi, Kâdirî tarikatı şeyhlerinden Kuddûsî Ahmed Efendi'ye (ö. 1264/1848) intisap etti. Onun halifelerinden biri oldu. 1274/1857 yılında Manisa'da vefât etti ve pederinin kabri yakınına defnedildi.[318]

Ahmed Es'ad Efendi'nin kaynaklarda geçen iki eseri vardır. Bunlardan birincisi, İmam-ı Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Nasîhatü'l-Mülûk* isimli Farsça eserinin tercümesidir. İkinci eseri ise *Tuhfe-i Arabiyye-i Âsım Şerhi*dir.[319] Mütercim Âsım'ın *Tuhfe-i Vehbî* şeklindeki Arapça lügatinin tercümesi olan bu eseri ancak yarısına kadar şerh etmiştir. Her iki eser hakkında da kütüphane kataloglarında şimdilik bir kayıt yoktur. Kendisinden geriye sadece "Es'ad" mahlasıyla kaleme aldığı bir na't kalmıştır. Bunun dışında şiir yazıp yazmadığı konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur.

"*Dü âlem nûr-ı zâtından eserdir yâ Resûlallah*
Vücûdundan halâyık behreverdir yâ Resûlallah

Cebînin ahter-i burc-ı hidâyet ehl-i irfâna
Dü çeşmin manzar-ı levh-i kaderdir yâ Resûlallah

Nihâlin sâyesi mürg-i hümâdır hâke meyl itmez
Uluvv-ı şânına bürhân-ı ferdir yâ Resûlallah

Dil-i uşşâkı bülbülveş nevâ-sâz eyleyen her dem

[318] Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 30; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/175; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I/348.
[319] Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 30.

Cemâlin goncasından bûy-ı terdir yâ Resûlallah

Adû-yı bed-zebâna cây-ı emn olmazdı dünyâda
Velî âsâr-ı feyzin ser-te-serdir yâ Resûlallah

Ne mümkündür beşer künh-i şerîfin eyleye idrâk
Sana vassâf olan Rabb-i Kadîrdir yâ Resûlallah

Şefâatla bula fevz u felâhı Es'ad-ı âsî
Eger olmazsa hâli der-be-derdir yâ Resûlallah"[320]

56. HÂKÎ (Ö. 1275/1859)

Asıl adının "Mehmed" veya "Hüseyin" ya da "Mehmed Hüseyin" olduğu sanılmaktadır. Kerkük'te doğmuştur. Ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Babasının adı Ahmed'dir. Kerkük'ün Musalla Mahallesi sakinlerinden olan Hâkî, yaşadığı bölgede ve halk arasında "On İki İlim Molla" diye tanınan icazetli âlimlerdendi. Dolayısıyla buradan kendisinin hayatının bir kısmında hocalık yaptığını söylememiz mümkündür. Kerkük ve civarının tanınmış Kâdirî şeyhlerinden Abdurrahman Hâlis Kerkükî'ye intisap ederek sülûkunu tamamladı. Mûsiki makamlarına dâir bilgisi bulunan Hâki, dergahlardaki zikir meclislerinde bu sanatını icra ederdi. Samimi bir kişiliğe sahip olan şair, çok sevdiği Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî'nin vefat yılı olan 1275/1859'da vefat etmiş ve Kerkük'te bulunan Musalla Kabristanına defnedilmiştir.[321]

Şiirlerinde Hâkî mahlasını kullanmıştır. Az sayıdaki şiirleri, tasavvufî içeriklidir. Kendisi, şeyhi Abdurrahman Hâlis Efendi'ye bir methiye yazmış olmakla birlikte, Kerkük'ün tanınmış şairlerinden olan Mehmed Es'ad Efendi'nin (ö. 1248/1833) bir gazelini de tahmis etmiştir. Sözü edilen bu şiirler, genellikle ilahi mecmualarında ve yazma şiir

320 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 29-30.

321 Atâ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları), III/103-104; Suphi Saatçi, "Hâkî", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ts.); Beyhan Kesik, "Hâkî, Muhammed Hüseyin, On İki İlim Molla", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 9 Mayıs 2021).

defterlerinde bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Atâ Terzibaşı (ö. 2016) tarafından yayımlanmıştır.[322] Bu şiirlerden başka eseri olduğuna dair bir bilgi yoktur.

"*Selâmet gülşeninin bir gül-i handanıdır Hâlis*
Fesahat bağçesinin bülbül-i nalânıdır Hâlis

Tarik-i Kâdirî ravnak-nümâdır rûy-ı dünyâda
Gülistân-ı zamanın nergisi reyhanıdır Hâlis

Tarikat tahtanın şahı şerî'at burcunun mâhı
Hakikat mührünün mutlak dür-i galtânıdır Hâlis

Kemâlâtı dü 'âlemde bulubdur feyz-i rahmâm
Ma'ârif dürrünün bir Rüstem-i meydânıdır Hâlis

O Muhyiddîn-i Geylânî anı himmet nümâ etmiş
Cihâna menba'-ı eltâfiyle ihsanıdır Hâlis

Serâser bil Irak'ın derdinin dermanıdır Hâkî
Derâviş-i fakirin cân ile cananıdır Hâlis"[323]

57. HÂLİS (Ö. 1275/1859)

İsmi Abdurrahman Hâlis'tir. 1212/1797 yılında Kerkük'te dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh Ahmed, dedesi ise Zengene aşireti reislerinden Yusuf Ağa'nın oğlu Molla Mahmud'dur. Molla Mahmud, bir müddet Kerkük'ün Talebân köyünde bulunduğu için "Talebânî" nisbesiyle tanınmış, ahfâdı da bu nisbeyi soyadı olarak kullanmıştır.[324] Ailenin Kâdirî tarikatına intisabı da Molla Mahmud'la olmuştur. Tahsil görmüş, aydın

322 Bkz. Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, III/104-108.
323 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/104-105.
324 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/69; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefine*, 2015, I/139; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I/537; Suphi Saatçi, "Hâlis", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ts.); İsa Çelik, "Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 38 (2008), 160.

görüşlü, her zaman ilimle meşgul olan ve talebe yetiştirmeye gayret eden bir insan olan Molla Mahmud, Kerkük'e bağlı Tekke köyünde mukim olduğu sıralarda Hindistan'dan Irak'a gelen Kâdirî Şeyhi Ahmed-i Hindî ve iki arkadaşını Tekke köyündeki evinde misafir eder. Bu vesileyle aralarında geçen ilmî sohbetler neticesinde Molla Mahmud, Şeyh Ahmed'in bilgisine ve ahlâkına hayran olur. Onu birkaç ay evinde ağırladıktan sonra kendisine intisap ederek Kâdirî tarikatına girmiş olur.[325] Çevresi tarafından sevgi ve saygı gören Molla Mahmud'un 1215/1800 yılında vefatından sonra yerine oğlu Şeyh Ahmed Talebânî geçer. Hayatının bir bölümünü Talebân'da büyük bölümünü ise Kerkük'te ilim ve irşat faaliyetleriyle geçiren Şeyh Ahmed Talebâni 1257/1841 yılında vefat eder.[326]

Tasavvuf ikliminde böyle köklü bir aileye mensup olan Abdurrahman Hâlis Efendi, ilk tahsilini Kerkük'te tamamladıktan sonra Süleymaniyeli Şeyh Kâk Ahmed Berzencî'nin yanında medrese tahsiline başlamıştır. Ardından Bağdat'a giderek Şeyh Abdurrahman Ruzbihânî'den ve Bağdat'ın diğer tanınmış âlimlerinden dersler alarak tahsilini tekmil etmiştir. Bu şekilde ilmî icazetini alan Abdurrahman Hâlis Efendi, Kerkük'e dönmüş ve babasının yanında hizmete başlamıştır. İlmî ve edebî sahadaki kabiliyeti 1231/1816 yılında henüz on dokuz yaşındayken Şeyh Ali Nur Bahşî'nin yazdığı Arapça *Behçetü'l-Esrâr* isimli, Abdülkâdir-i Geylânî'nin menkıbelerini mahfuz eseri, Türkçe'ye eksiksiz bir şekilde tercüme etmesinden anlaşılan Abdurrahman Hâlis Efendi, mutasavvıf şahsiyetini de mensubu olduğu Kâdiriyye tarikatının Hâlisiyye kolunun[327] kurucusu olarak taçlandırmıştır.[328] Mensubu olduğu tarikat nedeniyle "Kâdirî"; aile kökeni dolayısıyla "Talebânî" nisbelerini kullanmıştır. Tasavvuftaki lakabının ise "mufevvezbillah" (Allah'a tevekkül eden) olduğunu bizzat kendisi şiirlerinde ifade etmiştir.[329] Bunların yanı sıra tarikatta şube kurucusu olması dolayısıyla "Ziyâeddîn"

---

325 Çelik, "Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", 160; İsa Çelik, "Talebânî, Abdurrahman Hâlis", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), Ek 2./575.

326 Çelik, "Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", 161.

327 Hâlisiyye kolu ile ilgili bilgi için bkz. "Hâlisiyye Kolu", *https://www.muridan.com/hlisiyye-kolu_h256.html*, ts. (Erişim 09 Eylül 2021).

328 Çelik, "Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", 162; Çelik, "Talebânî, Abdurrahman Hâlis", Ek 2./575.

329 Haydârîzâde İbrâhîm, "Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî", *Tasavvuf Cerîde-i Usbuîyyesi* 4 (1329), 5; Fasih Dinç, "Kerkük ve Çevresinde Şeyh Abdurrahman Talabani'nin Toplumsal Nüfuzu", *1.Uluslararası Zap Havzası Uleması Sempozyumu* (Hakkari: Hakkari Üniversitesi Yayınları, 2018), 1/702.

lakabıyla da anılmaktadır. Babasının vefâtından sonra Kerkük'teki Talebânî ya da Gavsiyye Tekkesi olarak bilinen tekkenin meşihat makamına geçen Abdurrahman Hâlis Efendi, tekkeye tek minareli bir cami yaptırmıştır.[330] Etkili ve sevilen kişiliğiyle tarikatın nüfûzunun Kerkük'ün dışında Irak'ın birçok şehir ve kasabalarında, Anadolu'nun birçok yöresinde etkin olmasını sağlayan Abdurrahman Hâlis 1275/1858 yılında Kerkük'te vefât etmiştir. Kabri Kerkük'teki tekkenin haziresindedir.[331]

Yaşadığı dönemde tekkesini bir edebiyat ve dinî musiki merkezi haline getiren Abdurrahman Hâlis'in himayesinde Molla Veli gibi usta oyuncular; Hame Pîr gibi Kerkük'ün tanınmış ses sanatçıları yetişmiştir. Ayrıca başka şehirlerden gelen sanatkârlar da yine bu muhitte kendilerini gösterme fırsatı bulmuşlardır.[332] Kendisi de edebiyata ilgili olan ve "Hâlis" mahlasıyla Türkçe, Arapça, Farsça şiirler kaleme alan Abdurrahman Hâlis Talebânî, Kerkük çevresinde kendinden sonra yetişen şairler üzerinde derin izler bırakmıştır. Şiirlerinin hemen hepsi tasavvufî muhtevalı olup edebî açıdan göz ardı edilemeyecek derecede kıymetlidir. Hakkındaki kaynaklar, şiir tekniği açısından kudretli bir şair olduğunda müttefiktirler.[333] Şiirlerinden, Hâfız ve Fuzûlî gibi büyük şairlerin; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi sufilerin tesiri altında kaldığı görülmektedir. Fuzûlî'nin birkaç şiirini tahmis etmiştir fakat kendi yazdığı şiirleri edâ ve üslup bakımından tahmislerinden daha güzeldir.

Abdurrahman Hâlis'in 1250/1834 yılında telif ettiği Türkçe, Farsça şiirlerinden oluşan *Dîvân*'ının[334] yanında; *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini Farsça olarak nazmen şerh ettiği *Kitâbü'l-Ma'ârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*[335], *Manzûme-i Ehl-i Beyt*[336] ve babasının isteği

---

330 Saatçi, "Hâlis".

331 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/37; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/140; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/537; Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/235-236; Çelik, "Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", 165; Saatçi, "Hâlis"; Çelik, "Talebânî, Abdurrahman Hâlis", Ek 2./576; Hakan Yekbaş, "Hâlis, Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 9 Eylül 2021).

332 Çelik, "Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", 165.

333 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/140; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/537.

334 Hâlis Abd er-Rahmân b. Ahmed Kerkükî, *Divan*, 34 Sü-Tarlan 123/2; Şeyhü'ş-Şüyûh Şeyh Abdurrahmân Kuddise Sırruhû, *Divan* (İstanbul: Rıza Efendi Basımhânesi, 1284); Abdurrahman Hâlis, *Cezbe-i Aşk (Divan)* (Tahran: Âfitâb Matbaası, 1948).

335 Hâlis Abd er-Rahmân b. Ahmed Kerkükî, *Şerh-i Beyt-i Mesnevî*, 34 Sü-Tarlan 123/1; Şeyh Abdurrahman Hâlis, *Kitâbü'l-Ma'ârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf ve Min Kelâm-ı Şeyhü'ş-Şüyûh Şeyh Abdurrahman Kuddise Sırruhû* (İstanbul: Rızâ Efendi Basımhânesi, 1284). (Bu kitap Divan'la birlikte basılmıştır.); Mehmet Saki Çakır, "Abdurrahman Hâlis Tâlebânî Kerkükî ve Kitâbü'l-Meârif Fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Eseri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (Haziran 2016).

336 Hâlis Abd er-Rahmân b. Ahmed Kerkükî, *Manzûme-i Ehl-i Beyt*, 06 Mil Yz A 8255.

üzerine kaleme aldığı Abdülkâdir-i Geylânî menakıbnâmesinin tercümesi hüviyetinde olan *Behcetü'l-Esrâr Tercümesi*[337] isimli eserleri vardır.

"*Şâh-ı iklîm-i velâyettir gürûh-ı Kâdirî*
Râh-ı aşkda zü'l-keramettir gürûh-ı Kâdirî

Cümle erbâb-ı tarîkat bülbül-i şûrîdedir
Anlara bağ-ı letâfettir gürûh-ı Kâdirî

Dâmenin tutmuş bular Sultân Abdülkâdir'in
Mazhar-ı lutf u hidâyettir gürûh-ı Kâdirî

Gavs-i Muhyi'd-dîn ihya eylemiş dîn-i nebî
Revnâk-ı din-i risâlettir gürûh-ı Kâdirî

Küntü kenzen kapısını men aref miftâh ile
Fetheden şâh-ı velâyettir gürûh-ı Kâdirî

Dâhil ol var ol gürûha bî-teemmül Hâlisâ
Sâhib-i emn ü emânettir gürûh-ı Kâdirî"[338]

58. İFFET (Ö. 1277/1860)

İsmi Hatice İffet'tir. Diyarbakır'da doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. Diyarbakır'ın tanınmış eşrafından Ahmet Bey'in kızıdır. Diyarbakır'ın âlim ve şairlerinden Azmizâde Hâfız Mehmed Efendi'nin hanımı; şâire Sırrı Râhile Hanım'ın ablasıdır. Aile efrâdı gibi kendisi de Kâdirî tarikatına intisap etmiştir. Hayatı hakkında kaynaklarda fazlaca

[337] Seyyid Ali Nurbahş, *Behcetül Esrar (Sırların Sefası) Menakıbı Abdülkadir Geylâni*, haz. Mustafa Necâtî Ak, çev. Abdurrahman Hâlis Kerkükî (Ankara: Hilâl Yayınları, 1962); Şeyh Nureddin Ebu'l Hasan, *Menakıb-ı Abdülkâdir Geylânî/Behcetü'l-Esrar*; Hatice Ünsal, *Abdurrahman Halis Talabani ve Behcetül-Esrar Tercümesi Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

[338] Şeyhü'ş-Şüyûh Şeyh Abdurrahmân Kuddise Sırruhû, *Divan*, 64.

malumat yoktur. 1277/1860 yılında doğduğu şehir olan Diyarbakır'da vefât etmiştir. Kabri Behram Paşa Camii yanındaki mezarlıktadır.[339]

Şiirlerinde "İffet" mahlasını kullanan Hatice İffet Hanım'dan geriye yalnızca bir şiiri kalmıştır. Diyarbakırlı âlim ve şairlerinden Şaban Kâmi Efendi'yle (ö. 1301/1884) yaptığı ilmî ve edebî sohbetlerde kendisinin takdirini kazanmış olan Hatice İffet Hanım'ın eldeki şiirinden divan şiiri geleneğine uygun olmakla birlikte daha çok tasavvufî muhtevalı şiirler yazmış olabileceğini tahmin etmek mümkündür.[340]

"*Çünki âgehsin gönül sırr-ı nihan lâzım sana*
Varlığı mahv eyleyip terk-i cihan lâzım sana

Sen adem sahralarında bir güzel şâhbâz idin
Şimdi dâm-ı hestiye düştün figân lâzım sana

Dâm-ı cisme düşmeden Mevlâyı bulmaktır garaz,
Râz-ı aşkı bâdezîn etmek ıyan lâzım sana.

Cümle benlikden geçip mahv-ı vücûda ermeğe
Hâhkâh-ı aşkta pîr-i mugân lâzım sana.

Feyz-i istidâd sende zâhir oldu İffetâ
Her cihet şimdengerû dârü'l-amân lâzım sana"[341]

[339] İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/695; Naciye Yıldız, "İffet, Hatice Hanım", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 10 Eylül 2021).
[340] İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/695; Yıldız, "İffet, Hatice Hanım".
[341] Müjgan Cunbur - Neriman Saryal, *Türk Kadının Şiiri* (Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, 1970), 27.

59. MUHYİDDÎN (Ö. 1279/1862-63)

Asıl ismi Mehmed Muhyiddîn el-Kâdirî el-Âhî'dir. 1212/1797 yılında doğmuştur. Babası şeyh Mehmed Şemseddin Efendi'dir.[342] (ö.1227/1812) Sekiz yaşında hâfız olan Mehmed Muhyiddîn Efendi babasının vefatı üzerine on beş yaşındayken Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi'nin postnişini olmuştur. Babasının kurmuş olduğu bu tekkede elli bir yıl gibi uzun bir süre irşat faaliyetlerini yürüttüğü için tekke kendi adına izâfeten Muhyî Efendi Dergâhı olarak anılır olmuştur. Mehmed Muhyiddîn Efendi, babasından aldığı hilâfetin yanında, mensubu olduğu Kâdirî tarikatının Resmiyye kolunu tesis eden Mustafa Resmî Ahî'nin kardeşi, kendisinin de dayısı olan Seyyid Süleyman Sâfî'den de hilâfet almıştır. İnziva hâlini seven ve cömert bir kişi olduğu ifade edilen Mehmed Muhyiddîn Efendi'yi babası hiçbir zaman ismiyle çağırmamış kendisine "Baba Efendi" diye hitap etmiştir. Arapça ve Farsça'ya vâkıf bir zât olan Mehmed Muhyiddîn Efendi 1279/1862-63 senesinde bu dünyadaki ömrünü tamamlamış, kendi adıyla anılan dergâhın haziresine, babasının yanına defnolunmuştur.[343]

Tekkesinde elli bir yıl boyunca büyük bir gayretle meşihat vazifesini sürdürmüş olan Mehmed Muhyiddîn Efendi aynı zamanda hattattı. Bu sanatı kimden meşk ettiği malumumuz değildir. Yazdığı levhalar, Resmiyye kolunun âsitânesi olan Resmî (Kabakulak) Tekkesi'nin[344] tevhidhânesinin duvarlarını tezyin etmiştir. Mehmed Muhyiddin Efendi aynı zamanda şairdi. Şiirlerinde "Muhyiddîn" mahlasını kullanmıştır. Kendisinin bir divan tertip ettiği ancak bu divanının kayıp olduğu ifade edilmektedir.[345] Kaynaklarda dört şiiri vardır. Bunlardan birisi Eşrefoğlu Rûmî'nin bir şiirine naziredir.

---

342 Rıfat Kütük'ün Mehmed Şemseddin Efendi ile ilgili hazırlamış olduğu makalede, Muhyiddîn Efendi'nin Mehmed Şemseddin Efendi'nin torunu olduğu bilgisi verilmiştir. Bkz. Kütük, "Kayserili Mutasavvıf Şâir Seyyid Mehmed Şemsî (Şemseddin) Efendi ve Divanı", 492. Ancak Kâdiriyye'nin Âhî koluna bağlı şeyh efendiler hakkında önemli çalışmaları bulunan Kahraman Özkök'ün şahsî arşivinde bulunan Muhyiddin Efendi'ye ait hilafetnâme ve soy şeceresine göre Muhyiddin Efendi, tekkenin bir önceki postnişini olan Mehmed Şemseddin Efendi'nin torunu değil oğludur. Kahraman Özkök, kendisiyle e-posta marifetiyle yaptığımız görüşmelerde, soy şeceresindeki bu bilgiyi bizzat ailesinin de teyit ettiğini belirtmiş ancak soy şeceresinin bir örneğini, istememize rağmen, tarafımıza göndermeyi tercih etmemiştir.

343 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XXVII; Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XXVII; Kütük, "Kayserili Mutasavvıf Şâir Seyyid Mehmed Şemsî (Şemseddin) Efendi ve Divanı", 492-493.

344 Bu tekkeden geriye bugün sadece hazire kısmı kalmıştır. Bkz. Baha Tanman, "Resmî Tekkesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007).

345 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk,* XXVIII.

Şeref Hanım, kendisinin bir şiirini tahmis etmiştir.[346] Az sayıdaki şiirlerinde Eşrefoğlu Rûmî tesiri fark edilmektedir. Kendisinin aşağıda örnek olarak sunduğumuz şiiri ise Kastamonulu Zâkir Turşucuzâde Hâfız Mehmed Efendi tarafından segâh ilahi olarak bestelenmiş ve Kâdirî dergâhlarında okunmuştur.

"*Yandı bu cânım külhân-ı aşka*
Mahvoldu cismim sûzân-ı aşka

Aşk âteşiyle yandı vücûdum
Olmaz nihâyet pâyân-ı aşka

Gavvâs olup dal deryâ-yı Zât'a
Dürdâneler ver mihmân-ı aşka

Aşkın yolunda terk eylerim hep
Cân ile başı cânân-ı aşka

İklîm-i aşka seyyah olaldan
Hizmetler ettim sultân-ı aşka

Muhyiddîn olmuş hâk ile yeksân
Çâker-i Şâh-ı merdân-ı aşka"[347]

60. NÂFİZ (Ö. 1282/1865)

İznik Eşrefî Âsitânesi'nin sekizinci postnişini Şeyh Fahreddin Efendi'nin (ö. 1227/1812) oğludur. Yaşadığı dönemde meşayih arasında mümtaz bir konuma sahip olan Nâfiz Efendi, tasavvufî eğitimini babasının yanında, Eşrefî Âsitânesi'nde tamamladı. Ahmed Gazzî'nin (ö. 1150/1738) torunlarından olan Bursa Gazzî Dergâhı şeyhi Gazzîzâde Abdüllâtif Efendi'nin (ö. 1247/1832) kızı Zehra hanımla evlendi. Babasının vefatından sonra İznik'teki dergâhın meşihatını üstlenmiştir. Bununla birlikte, babasından kalan

[346] Şeref Hanım, *Şeref Hanım Dîvânı*, haz. Mehmet Arslan (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 142-143.
[347] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XXVIII.

Yakup Efendi Dergâhı meşihatı ile Emir Sultan Dergâhı meşihatının da dörtte bir hissesini elinde bulundurmuştur.[348] Meşihat makamında bulunduğu süre içerisinde, dergâhın tamirine ve bakımına yönelik çalışmalar yapan Nazif Efendi, 1250/1836 yılında tevhidhanenin yeni baştan yapılmasını ve bazı bölümlerinin de onarımdan geçmesini sağlamıştır. 1260/1844 yılında ise Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Kânî Bey'in yardımlarıyla harem ve selamlık dairelerini tamir ettirmiştir. 1282/1865 tarihinde vefat eden ve mezkûr dergâha defnedilen Şeyh Nafiz Efendi'den sonra dergâhın meşihatı, oğulları Ahmed Ziyaeddin ve İsmail Galib Efendilerin uhdelerine dönüşümlü olarak vazife yapmaları için tevcih olunmuştur.[349]

Nâfiz Efendi'den geriye sadece bir şiiri kalmıştır. Bu şiirden kendisinin mahlas olarak "Nâfiz" ismini kullandığı anlaşılmaktadır. Mısralarından onun ince ruhlu, naif, Hak aşığı bir zât olduğu, bu yolda bütün gayretini sarf etmeye çalıştığı ve hazin bir edayla gönül derdini, aşk ıstırabını terennüm etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Onun başkaca bir eseri olup olmadığı konusunda hakkındaki kaynaklarda bilgi verilmemiştir. Yalnız, *Yâdigâr* müellifi Mehmed Şemseddin Efendi'nin "*Tabî'at-ı şi'riyyesi olmagla şu nutkını numune olarak derc eyledim*."[350] ifadesi onun başka şiirleri olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

"*Anın hüsn-i tecellisine cân u dil nisâr itdim*
Döküp göz yaşını aşkıyla ben bir hoşça kâr itdim

Bakam hüznile ol şâha görem anın cemâlini
Takam zülfünü boynuma anı kendime dâr itdim

Dü-âlem lezzetin virdim şarâb-ı aşkına câna
Reh-i aşkında âhir ben vücudum târ ü mâr itdim

Gönül zahmına tiryâk bulmadım geşt ü güzâr itdim
Görünmez gözüme bir dil ki anı ihtiyâr itdim

348 Bu konuyla ilgili bkz. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 110-111.
349 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 110-112; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/113-114.
350 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 111.

Züccâc-ı ârı çarpup taşlara itdim iki pâre
Bu ad u sânı hem Nâfiz koyub bugün güzâr itdim"[351]

61. ABDURRAHİM KÂDİRÎ (Ö. 1282/1865)

Kâdirî şeyhlerinin âlimlerindendir. İvranya'da[352] doğmuştur. Babası 1243/1828 senesinde İvranya'da vefat etmiş olan Şeyh Ali Efendi'dir. Babasının da Arapça *Risâletü'r-Rûh* isimli bir eseri vardır. Abdurrahim Kâdirî, sonradan Üsküp'e göçmüş ve orada 1282/1865 tarihinde vefat etmiştir. Üsküp'te bulunan Dükkancık Tekkesi'nin bahçesine defnolunmuştur.[353]

Abdurrahim Kâdirî'nin kaynaklarda sadece bir beyti vardır. Şiirlerine ve şairliğine yönelik başka bir malumat yoktur. *Osmanlı Müellifleri*'nde tamamı yazma hâlinde olan *Divançe, Lugat-ı Arabiyye Manzûmesi, Manzum Kavâ'id-i Nahviyye, Manzum Tecvîd, Manzum Türkî ve Fârisî Terceme-i Kasîde-i Bür'e, Manzûme-i Akâ'id ve Şerhi, Manzûme-i Ferâ'iz* isimli eserlerinin olduğu zikredilmektedir fakat kütüphane kataloglarında bu eserlere ait bir bilgi bulunmamaktadır.

"*Serâser lutfa mazhar düşdü âlemde kamu eşyâ*
Zebân-ı kâl ü hâl ile Hudâ'nın hamdini gûyâ"[354]

62. ZÜHDÎ (Ö. 1292/1875)

İsmi Mehmed Zühdî'dir. 1226/1811 yılında Trabzon'da doğdu. Babası Trabzon'da bulunan Müftî Medresesi müderrislerinden Hacı İsmail Efendi'dir. İlk tahsilini babasından gören Mehmed Zühdî Efendi hâfızlığını da babasının yanında tamamladı ve babasından hâfızlık icâzeti aldı. Babası 1262/1845 senesinde vefât etti. Bu arada Mehmed Zühdî Efendi kısa bir süre ticaretle uğraşarak kağıtçı dükkânı açtı. Daha sonra bu işi bırakıp 1265/1848 yılında Trabzon Nüfus Kâlemi mukayyidi oldu. Bir süre sonra bu

---

351 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 112; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/114.

352 Sırbistan'ın ikinci büyük şehri olan Niş, Osmanlı hâkimiyeti döneminde üç kazadan oluşuyordu. İvranya bu üç kazadan birinin adıdır. Bkz. Machıel Kiel, "Niş", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007), XXXIII/147-149.

353 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/38; Mehmet Arslan, "Abdürrahîm Kâdirî, İvranyalı", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 13 Mayıs 2021).

354 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/38.

görevden istifa etti ve Vilayet Temyiz Divanı üyeliğine getirildi. 1269/1852 yılına kadar yirmi yıl süreyle Hâtuniye (Gülbahar Hatun) Câmii'inde hatimle teravih kıldırdığı ifade edilen Mehmed Zühdî Efendi yaşadığı dönemde Trabzon'un önde gelen hâfızlarından biri oldu.[355] Kâdirî tarikatına mensup bir zât olduğu belirtilmekle beraber tarikatı kimden aldığına dâir kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1292/1875 yılında Trabzon'da vefât eden Mehmed Zühdî Efendi, Trabzon Küçük İmaret Mezarlığı'nda bulunan babası Hacı İsmail Efendi'nin yanında defedildi.[356]

Aruz ve hece vezninde şiirler yazan ve şiirlerinde "Zühdî"mahlasını kullanan Mehmed Zühdî Efendi'nin şiirlerini ihtiva eden *Divan*'ı ya da *Mecmua*'sı olduğu fakat bu eserin 1279/1862 yılında yandığı ifade edilmektedir.[357] Daha sonraki yıllarda yazdığı şiirleri ise küçük mecmua hacmindedir.[358] Şiirleri kısmen dinî ve tasavvufî olarak nitelendirebilir. Trabzon'da bazı kabirlerin tarih manzumelerini de yazmış olan Zühdî mûsikîşinas, makamâşina bir insandı. Trabzon'da bulunan Fatih (Ortahisar) Camii kapı açılış kitabesi, Saraçzâde Medresesi ve Kürekçi Bacı Çeşmesi'nin kitabelerini de Mehmed Zühdî Efendi yazmıştır.[359] Kendisinin yirmi üç dörtlükten müteşekkil olan ve içerisinde hamsiden yapılan yemeklerin listesi mevcut *Hamsi Destanı*[360] meşhurdur.

"*Her kim ki anın aşk ola alemde delili*
Elbette olur mültefeti Rabbı celili

Gâh eylerim ol mahı celâl ile temaşa
Gâhı mütevelli görünür vechi cemili

Sevdayı seri zülfi semenbusına düşdü
Tûli emele saldı gönül ömri kalili

---

355 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/2056; Mehmet Arslan, "Zühdî, Mehmed, Trabzonlu", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 14 Eylül 2021).

356 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 215; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/2056; Arslan, "Zühdî, Mehmed, Trabzonlu".

357 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/2056.

358 Arslan, "Zühdî, Mehmed, Trabzonlu".

359 Arslan, "Zühdî, Mehmed, Trabzonlu".

360 Bkz. Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri-1 (Osmanlı Dönemi)* (Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 2000), I/166-168.

Lûtfun meğer Allah tabib eyliye Lokman
Görse hazer eyler idi bu cismi alili

Zühdî uyanub Hazreti Âdem gibi ağlar
Rüyada gören cenneti ruhsarı halili"[361]

63. MUHİB (Ö. 1293/1876)

İsmi Mustafa Muhibbullah'tır. Diyarbakır'da doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. Babası Keçecizâde Abdürresûl Efendi'dir. Muhibbullah Efendi, Diyarbakır'da çeşitli ilim dallarında tahsil görmüş, özellikle hadis alanında temâyüz edecek derecede üstat olduktan sonra tasavvufa yönelmiş ve Kâdirî tarikatına girerek bu tarikattan icâzet almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelen Muhibbullah Efendi, Bursa'da bulunan Seyyid Usûl Dergâhı şeyhi İbrahim Dede'nin (ö. 1272/1855) çocuksuz vefât etmesi üzerine, boş kalan meşihat makamına dönemin şeyhülislamı tarafından atanmıştır. Yaklaşık yirmi bir sene mezkûr dergâhta irşat faaliyetlerini yürütmüş, sâliklere çeşitli ilimlerle beraber hadis dersleri de vermiştir. 1293/1876 senesinde vefât eden Muhibbullah Efendi, dergâhın haziresine defnedilmiştir.[362] Hazirede yapılan son çalışmalarda Muhibbullah Efendi'ye ait mezar taşı bulunamamıştır.[363]

Şiirlerinde "Muhib" mahlasını kullanan Muhibbullah Efendi'nin bir divançe oluşturacak kadar şiirleri olduğu rivâyet edilmektedir.[364] Fakat bu esere bugüne kadar rastlanılmamıştır. Kendisinden geriye üç şiiri kalmıştır.[365] Az sayıdaki şiirinde, lirizmi ihmâl edilmemiş mahviyetkâr bir edâ ve tasavvufî muhtevâ dikkati çekmektedir.

"*Her cihet-i ihsâna dil mecbur olur âlem bu ya*
Togrı sözli her zaman manzûr olur âlem bu ya

Bezm-i dehre zevk içün hâzır olanlar sâkîya

[361] İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/2057.
[362] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 416; Tek, "Bursa'da Kadiri Tekkeleri", 163.
[363] Hasan Basri Öcalan, "Seyyid Usûl Dergâhı ve Meşâyıha Ait Mezar Taşları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 272.
[364] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 416.
[365] Bkz. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 416-418.

Câmını nûş itmeden mahmur olur âlem bu ya

Hâne-i kalbin o kim sa'y eylemez tamîrine
Âkibet Cingizveş makhûr olur âlem bu ya

Kendi dil-i rif'atin fehm itmeyen ehl-i gınâ
Nâs içinde akl ile meşhûr olur âlem bu ya

Gam yime en-der-harâb oldun Muhibbâ hecrîyem
Gün olur vîrâneler ma'mûr olur âlem bu ya"[366]

64. SIRRÎ (Ö. 1294/1877)

Asıl ismi Râhile'dir. 1229/1814 senesinde Diyarbakır'da doğdu. Diyarbakır eşrafından Ahmet Bey'in kızıdır. Diyarbakırlı şâirelerden Hatice İffet Hanım'ın kardeşidir. İlme ve sanata değer verilen bir ailede büyüyen Sırrî Râhile Hanım, tahsilini Diyarbakır'da özel hocalardan dersler görerek tamamladı. Arapça, Farsça'yı çok iyi bir şekilde öğrendi ve bu dillerin edebiyatına da vâkıf oldu. Tahir Ağazâde Bekir Bey ile evlendi. Bu evlilikten ikisi erkek biri kız olmak üzere üç çocuğu dünyaya geldi. 1287/1870 senesine oğullarıyla birlikte Bağdat'a gidip oradaki mübârek kabirleri ziyaret etti. Aynı yıl oğlunun Müntefik Sancağı muhasebeciliği görevine getirilmesi üzerine Bağdat'tan Müntefik'e geçti. Ayrıca, oğlunun Müntefik Sancağı'ndaki görevine atanması dolayısıyla Bağdat valisi Mithat Paşa için bir kaside yazdı ve kendisine sundu. Kâdirî tarikatına mensubiyeti kaynaklarda açıkça ifade edilen Sırrî Râhile Hanım, 1290/1873 yılında Diyarbakır'a döndü. Sırrî Râhile Hanım'a ait bir beyit eski sadrazam Yusuf Kâmil Paşa'nın dikkatini çekince kendisi tarafından İstanbul'a davet edildi. Davete icâbet eden Râhile Hanım, İstanbul'a gidip Yûsuf Kâmil Paşa ile eşi Zeynep Hanım'ın konağına misafir oldu ve burada dört sene civarında kaldı. Burada, âlim ve sanatkârların sığınağı olan konağa gelen devrin şairleriyle tanışma fırsatı buldu ve onların iltifatlarına mazhar oldu. Böylelikle, İstanbul şairleri arasında ismi duyulan Sırrî Râhile Hanım, 1294/1877 senesinde İstanbul'da vefât

[366] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 417.

etti. Edirnekapı dışındaki Otakçılar mahallesindeki Kâdirî Tekkesi haziresine defnolundu.[367] Vefâtına Şeyh Mustafa Câmî isimli bir zât şu iki tarihi düşürdü:

"*Eyledi müddeti tarihi vücudun itmam*
Vah ki şâire Sırrî Bacı sırroldu bugün"[368]

"*Cân idi şâire Sırrî Bacı Hakka yürüdü*"[369]

Taşrada doğan ve ömrünün büyük bir bölümünü orada geçiren Sırrî Râhile Hanım şiirlerinde "Sırrî" mahlasını kullanmıştır. Küçük yaşta vefât eden kızı için yazdığı mersiye vesilesiyle ismini memleketi Diyarbakır'da duyurmuştur. Divan şiirinin mazmunlarına ve estetiğine hâkim olduğu şiirlerinden anlaşılan Sırrî Râhile Hanım, sanat kaygısından uzak, sade bir söyleyişe sahiptir. Şiirleri, tasavvufî unsurlar içermekle birlikte kimi zaman da didaktiktir. Divanında gerek peygamberlerin gerekse tarihî ve mitolojik kahramanların isimlerini sıkça zikretmiştir. Dolayısıyla divanında telmih sanatı en çok görülen sanattır.

Sırrî Râhile Hanım'ın tek eseri *Divan*'ıdır.[370]

"*Çeşm-i mestin zümre-i 'uşşâka 'irfân ögredir*
Katre-i 'aşkın bulan 'ummâna cevlân ögredir

Şem'-i hüsne per yakan pervâneler cân verse de
Dil semender tek dönüp nâr içre sûzân ögredir

'Andelîbi lâl eden efgânımın te'sîridir
Lâleye ser-geşteliği bagrındaki kan ögredir

'Arz-ı ruhsârından oldu gülsitânda gül hacîl

---

367 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/360; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/1698; Mehmet Arslan, "Sırrî Hanım, Sırrî Râhile", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (12 Haziran 2014).

368 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/1698.

369 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/1698.

370 Sırrî Hanım, *Diyarbekirli Şâir Sırrî Hanım'ın Divanı*, haz. M.Şefik Korkusuz (İstanbul: Kent Yayınları, 2005); Berat Açıl, *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

Mûy-ı zülfün şimdi küfr ehline îmân ögredir

Düşdügüm günden cüdâ senden eyâ Yûsuf-cemâl
Her dü çeşmim dem-be-dem Ya'kûb'a efgân ögredir

Saltanatda şübhesiz sensin bu gün sâhib-zamân
Nîm-nigâhın 'âleme âyîn ü erkân ögredir

Sırrî pek şîrîn-sühansın şi'r-i pâkin mürdeye
Cân verir ahbaba istimdâd u iz'ân ögredir"[371]

65. HAKKÎ (Ö. 1301/1883)

İsmi İsmâil Hakkı'dır. Eski sadrazamlardan Koca Yusuf Paşa'nın (ö. 1214/1800) biraderi Süleyman Beyzâde Kâmil Bey'in oğludur. Hakkındaki bilgiler yeterli değildir. Meclis-i Vâlâ Mazbata Odasında çalıştı. 1275/1859'da Evkaf Mektupçuluğu görevine getirildi. Daha sonra bu görevinden ayrıldı ve bazı memuriyetlerde çalıştı. İstanbul Tahrir memurluğu yaptı ve 1295/1879'da Adana Defterdarlığına tayin edildi. Buradaki görevine devam ederken Adana Valisi Ziya Paşa ile bazı sıkıntılar yaşadı. Önce azil sonra da emekli edildi. Görevinden azledilişini "*Benim târîh-i azlim Ziyâ Paşa'nın târîh-i vefâtına tesadüf etti.*" diyerek anlattığı rivâyet edilmiştir. 1301/1883 yılında kalp rahatsızlığından İstanbul Beylerbeyi'ndeki evinde vefât eden İsmail Hakkı Bey, Kuzguncuk'taki Nakkaş Kabristanına defnedilmiştir.[372] Kâdirî tarikatından müstahlef olan İsmail Hakkı Bey, vefât ettiği gece on iki imamı temsilen, on iki şamdan getirtip hepsini birden yaktırmıştır. On ikinci mum yanıp bittiği sırada vefât ettiğini eski mutasarrıflardan, damadı Rıza Bey nakletmiştir.[373]

Şiirlerinde Hakkî mahlasını kullanan İsmail Hakkı Bey'in şiirleri bastırılma sözüyle bazı kişiler tarafında alınmış ve maalesef ortadan kaybolmuştur. Son zamanlarında söylediği şiirlerden otuz gazel, dört tarih, bir tahmis ve bir kıt'a, kendisi tarafından eski Maarif

---

371 Açıl, *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı,* 209.
372 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I/489; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III/145; Mehmet Arslan, "Hakkî, Süleymân Beyzâde İsmâil Hakkı Bey", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (12 Haziran 2014).
373 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I/489.

Nâzırı Haşim Paşa'ya ve biraderi Ali Haydar Bey'e tevdi edilmiş; onlardan da damadı Rıza Bey'e verilmiştir. 1282/1865 yılında basılan *Mecmû'a-i İbret-nümâ*'da üç gazeli yayımlanmıştır.[374]

"*Zalimlere mehl olmasa matlubı ilahi*
Bir demde yıkar âlemi mazlumların âhi

Zahirde nihân can gibi cânânımız amma
Âyanı mezahirde iyan sırrı kemahi

Lâzım değil âşıklarına hattı hümayun
Kâfi bize can vermeğe bir emri şifahi

Her bir gazelim böyle nev üslûb olamazdı
Evsafın eğer olmasa gayri mütenahi

Mecnun gibi lakayd olur erbabı mahabbet
Âkılleredir Hakkı evamirle nevâhi"[375]

66. ÂLÎ (Ö. 1301/1884)

Asıl ismi Mehmet'tir. 1219/1805 yılında Kerkük'te doğdu. Babası Ahmet Paşa isminde bir zattır. İlk eğitimini babasından ve onun çevresinden gören Mehmet Efendi, küçük yaştan itibaren tasavvufa ilgi duymuş ve sülûkunun buluğa ermesiyle birlikte başladığını *Tenbîhü"s-Sâlikîn*[376] isimli eserinde bizzat kendisi ifade etmiştir. On beş yaşındayken rüyasında gördüğü ve terbiyesinin kendisine tevdi edildiğini beyan eden Kerküklü Kâdirî Şeyhi Abdurrahman Hâlis Talebânî'ye (ö. 1275/1858) intisap etti. Şeyhi, çalışkanlığından dolayı ismini "Mûr Ali" olarak değiştirdi. Yedi sene boyunca şeyhinin hizmetinde bulunan ve seyrisülûkunu ikmal etmeye çalışan Mûr Ali'nin ilme olan istidadından dolayı şeyhi Abdurrahman Hâlis Efendi onu, kendisinin serhalîfelerinden Mehmed Efendi'nin

374 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I/489.
375 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I/490.
376 Mücahit Kıbrıs, *Mûr Ali Baba ve Tenbîhü's-Sâlikîn isimli eseri: Metin ve İnceleme* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 3.

ilim halkasına dâhil etti. Mehmet Efendi'nin gözetimi altında iki yıl daha şer'i ilimleri tahsil etti. Birtakım tasavvufî eserleri okudu. Bu iki seneden sonra Abdurrahman Hâlis Efendi Mûr Ali'yi Kerkük'e yakın bir mesafedeki Rejav köyünde dergâhı bulunan Ahmet Şah'ın hizmetine gönderdi. Ahmet Şah'ın tekkesine iki yıl ekmek toplayarak hizmet eden Mûr Ali'ye şeyhi Abdurrahman Hâlis Efendi bizzat hırka giydirdi ve Sivas'a oradaki halkı irşat için gönderdi.[377] Meşakkatli bir yolculuktan sonra Sivas'a ulaşan Mûr Ali, birkaç gün Sivâsî dergâhında misafir kaldıktan sonra 1270/1854 senesinde Çayırağzı'nda dergahını kurdu ve orada Kâdirî usülüne göre irşat faaliyetlerine başladı. Tarikat hizmetlerini Tokat, Amasya, Kayseri gibi çevre illerde de sürdürmeye çalışan Mûr Ali, 1862-1865 yılları arasında muhibbânının daveti üzerine gittiği Amasya'da şehrin valisi Ziyâ Paşa ile görüştü. Aralarında yakın bir dostluk oluştu.[378] Hatta Ziyâ Paşa, Mûr Ali'ye ithâfen iki şiir yazdı. Bu şiirler *Külliyat-ı Ziya Paşa*[379] adlı eserde mündemiçtir. Yaşadığı dönemde etkili ve sevilen bir şahsiyet olan Mûr Ali, 1301/1884 senesinin mart ayında bir cuma günü vefat etti.[380] Kabri Sivas'ta Çayırağzı'nda bulunmaktadır.

Çevresinde ve bazı kaynaklarda "Mor Ali Baba", "Mûr Ali Baba", "Morali Baba", "Nûr Ali Baba" gibi adlarla zikredilen Mûr Ali, şiirlerinde "Âli" mahlasını kullanmıştır. Yazdığı şiirlerden Arap ve İran edebiyatlarına vukufiyeti olduğu anlaşılan Mûr Ali'nin bu dillerde yazdığı birçok şiiri ve tarih beyti olmasına karşın Türkçe şiirlerine örnek azdır.[381] Bu durumun, ana dilinin Arapça olması, Farsça'yı da çok iyi bilmesine karşın Türkçe'yi Sivas'a geldikten sonra öğrenmiş olmasından kaynaklandığı muhtemeldir. Buna rağmen kısa bir süre içerisinde mürîdleri için Türkçe olarak *Tenbîhü"s-Sâlikîn*[382] isimli bir rehber kitap hazırlamış ve Türkçe şiirler yazmıştır.[383] Şiirlerinin tasavvufî mazmunlarla örülü ve kulluk muhabbetiyle yazıldığı elde mevcut birkaç Türkçe şiirinden

---

377 Kıbrıs, *Mûr Ali Baba ve Tenbîhü's-Sâlikîn isimli eseri: Metin ve İnceleme*, 5; Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/218.

378 Alim Yıldız, *Sivaslı Divan Şairleri* (İstanbul: Sivas Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2017), 185; Mehmet Arslan, "Ali, Kerküklü Şeyh Mehmed Ali Nûr, Mûr Ali", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 17 Eylül 2021).

379 Bkz. Abdülhamid Ziya Paşa, *Külliyât-ı Ziya Paşa*, haz. Süleyman Nazif (İstanbul: Yeni Matbaa, 1342), 246-251.

380 Mûr Ali Baba'nın vefât yılına ait en doğru tarih budur. Nitekim bu tarihi Talip Mert arşiv belgeleri ışığında tespit etmiştir. Bkz. Talip Mert, "Sivas'ta Bir Kâdirî Şeyhi Mor Ali Baba", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (15 Aralık 2015), 148.

381 Yıldız, *Sivaslı Divan Şairleri*, 185; Arslan, "Ali, Kerküklü Şeyh Mehmed Ali Nûr, Mûr Ali" (25 Mayıs 2014).

382 Bkz. Kıbrıs, *Mûr Ali Baba ve Tenbîhü's-Sâlikîn isimli eseri: Metin ve İnceleme,* 81-184.

383 Kıbrıs, *Mûr Ali Baba ve Tenbîhü's-Sâlikîn isimli eseri: Metin ve İnceleme,* 8.

anlaşılan Mûr Ali'nin Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme aldığı şiirleri bir divanda toplanmadığından birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Elimizde sadece Kâdirî yolunun esaslarından ve bu yolun müntesibi olacak tâliplerin yapmaları gereken konuları anlattığı ve daha önce bahsettiğimiz mensur *Tenbîhü"s-Sâlikîn* isimli eseri vardır.

"*Anberîn râyihası turra-ı cânân getirir*
Lutfeder bâd-ı sabâ derdime dermân getirir

Ben direm nekhet-i zülfün getir ey bâd-ı sabâ
O gider başıma sevdâ-yı perîşân getirir

Ben direm kasd ile git nâme-i dildârı getir
O gider sür'at ile katlime fermân getirir

Sabır kıl kim Âliyâ zillet için 'izzet var
Gökyüzü ebri kaçan bağlasa bârân getirir"[384]

67. ERBÂBÎ (Ö. 1301/1884)

Asıl ismi Hüseyin olmakla birlikte kaynaklarda "Hüseyin Farkî Efendi"[385], "Hüseyin Firâkî Efendi"[386] veya "Hüseyin Çarkî"[387] olarak geçmektedir. 1219/1805 senesinde Erzurum'un Karaz (Kahramanlar) köyünde doğdu. Babasının adı Bekir; dedesinin adı ise Veli'dir. Hüseyin Efendi'nin dedesi Konya'dan Erzurum'a göç etti. Önce Karaz köyüne yerleşen aile daha sonra Erzurum şehir merkezindeki Caferiye Mahallesi'nde mukim oldu. O dönemdeki şartlar içerisinde iyi bir eğitim gören Hüseyin Efendi, genç yaşta Kâdirî tarikatına intisap etti.[388] Daha sonra askere gitti ve askerliği esnasında birçok yer dolaştı. Askerliğini bitirdikten sonra Sultan Abdülmecit'in (ö. 1277/1861) saltanat

384 Yıldız, *Sivaslı Divan Şairleri*, 186.
385 Ziyaeddin Fındıkoğlu, *Erzurum Şairleri* (İstanbul: Sınâyi-i Nefise Matbaası, 1927), 81.
386 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I/321.
387 Hasan Ali Kasır, *Erzurum Şairleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 93.
388 Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1303; Kasır, *Erzurum Şairleri*, 93.

yıllarında İstanbul'a geldi.[389] Padişahın huzurunda şiir okuma fırsatı buldu.[390] Memleketi Erzurum'a döndü. Musikişinas bir yönü de olan Hüseyin Efendi, Erzurum'daki kahvehanelerde cura çalarak şiirler söyledi. Bu sayede Erzurum'da bir edebiyat ve sanat muhitinin oluşmasına önemli katkılar sağladı. 1301/1885 yılında Erzurum'da vefât etti. Kabri Üç Kümbetler mevkii civarındadır. Kendisine mezar taşı yapılmamasına yönelik bir vasiyeti olmuştur.[391]

Hüseyin Efendi, şiirlerinde "Erbâbî" mahlasını kullanmıştır. Bu mahlasını şeyhi kendisine "Erbâb" diye hitap ettiği için aldığı ifade edilmektedir.[392] Aruz ve heceyle şiirler yazan Erbâbî daha çok dîvân tarzında şiirler kaleme almıştır. Aruzla kaleme aldığı şiirlerinde Fuzûlî etkisi hissedilmektedir. Şiirlerinde ve bilhassa gazellerinde ince bir duyarlık ve derin bir lirizm hissedilmektedir.[393] Heceyle yazdığı şiirlerinde ise gurbetin sıkıntılarını, sıla özlemini terennüm etmiştir.

Ziyâeddin Fındıkoğlu, Erbâbî'ye ait müretteb *Divan*'ın olduğunu ve bu divanı onun torunlarından Komiser Hüseyin Bey nezaretinde gördüğünü ifade etmiştir. Yine Fındıkoğlu'nun naklettiğine göre söz konusu divanındaki kasidelerin içinde Sultan Abdülmecid'in vefâtına, Sultan Abdülaziz'in cülusuna ait tarihler de vardır.[394] Fakat bahsedilen divan henüz bulunamamıştır.

"*Hasretinden hastayım teşne-zebânım bir su ver*
Hürmet eyle gel bana ey mihribânım bir su ver

Âteş-i hicrânıma bak yâr rahm et hâlime
Ey hayâli sînede sûz-i nihânım bir su ver

Gör neler eyler o dilber gamzelerle bağrımı

---

389 İnal, *Son Asır Türk Şairleri,* I/321; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1303; Kasır, *Erzurum Şairleri*, 93; Abdülkadir Erkal, "Erbâbi, Hüseyin Farkî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 20 Eylül 2021).

390 Kasır, *Erzurum Şairleri*, 93; Erkal, "Erbâbi, Hüseyin Farkî Efendi".

391 İnal, *Son Asır Türk Şairleri,* I/321; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1303; Fındıkoğlu, *Erzurum Şairleri,* 82; Kasır, *Erzurum Şairleri*, 94; Erkal, "Erbâbi, Hüseyin Farkî Efendi".

392 İnal, *Son Asır Türk Şairleri,* I/321; Ergun, *Türk Şâirleri*, IV/1303; Fındıkoğlu, *Erzurum Şairleri,* 80; Kasır, *Erzurum Şairleri*, 94; Erkal, "Erbâbi, Hüseyin Farkî Efendi".

393 Kasır, *Erzurum Şairleri*, 94; Erkal, "Erbâbi, Hüseyin Farkî Efendi".

394 Fındıkoğlu, *Erzurum Şairleri*, 82; Kasır, *Erzurum Şairleri,* 94.

Tir-i müjgânın deler ebrû-kemânım bir su ver

Söyledikçe her sözün 'indimde bir dür-dânedir
Tûti-femi la'l-leb sükker-lisânım bir su ver

Nâm u şânı şühretin hûb söylerim dillerde hoş
Sâye-i 'aşkından da Erbâbî dîvânem bir su ver"[395]

68. GULÂMÎ (Ö. 1303/1886)

İsmi Abdülkâdir'dir. Kâdirî şeyhi Mûr Ali Baba'nın (ö.1301/1884) oğludur. 1271/1854 yılında Sivas'ta doğdu.[396] İlk tahsilini babasından ve Altınoğlu (Altınboğa) Hoca Mehmet Efendi'den gördü. Kendisini yetiştirme konusunda oldukça gayretli bir kişi olan Abdülkâdir Efendi, o dönem Sivas'ın tanınmış âlimlerinden Ehrâmîzâde Hoca Mehmet Efendi'nin derslerine devam etti ve icâzetini aldı.[397] Okumayı ve araştırmayı çok seven bir şahsiyet olan Abdülkâdir Efendi, genç yaşlarından itibaren çevresinde sevilen, sayılan ve tanınan bir kişi oldu. O dönemde Sivas'ta valilik yapan Sırrı Paşa[398] (ö.1312/1895ve Abidin Paşa[399] (ö.1323/1906 gibi edebiyat ve sanatla iç içe olan devlet erkânı, onun yüksek ilmî birikiminden, kültüründen istifade etme imkânı buldular.[400] Abdülkâdir Efendi'nin Kâdirî tarikatına intisabı, 1287/1870 yılında henüz on altı yaşlarında iken, babası Mûr Ali Baba ile gittikleri Kerkük'te, babasının şeyhi Şeyh Abdurrahmân Hâlis'in yerine postnişin olan oğlu Şeyh Ali Talebânî eliyle oldu. Buradaki Kâdirî tekkesinde babasıyla birlikte üç ay kaldı ve bu üç aylık süre içinde tekkede Arapça dersler almanın yanı sıra Kerküklü şair Fâiz Efendi'nin (Şeyh Ali Talebânî'nin kardeşi) yanında da Farsça *Kitâb-ı Perîşân* adlı eserden dersler okudu. Yine buradayken Abdülkâdir Efendi'nin

395 Kasır, *Erzurum Şairleri,* 95.

396 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/137; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/470; Yıldız, *Sivaslı Divan Şairleri*, 27; İsa Çelik - İsmail Çelik, "Bir Sufi Şair: Abdülkâdir-i Gulâmî (1271-1303/1854-1886)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 42 (2010), 98; Mehmet Arslan, "Gulâmi, Sivaslı", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü,* 2014 (Erişim 24 Eylül 2021).

397 Çelik - Çelik, "Bir Sufi Şair: Abdülkâdir-i Gulâmî (1271-1303/1854-1886)", 98; Arslan, "Gulâmi, Sivaslı"; Yıldız, *Sivaslı Divan Şairleri,* 27.

398 Bkz. Cemal Kurnaz, "Sırrı Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009).

399 Bkz. İskender Pala, "Abdidin Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988).

400 Çelik - Çelik, "Bir Sufi Şair: Abdülkâdir-i Gulâmî (1271-1303/1854-1886)", 99; Arslan, "Gulâmi, Sivaslı".

yazdığı şiirler şeyhi tarafından takdir edildi.[401] Abdülkâdir Efendi üç ay süren Kerkük seyahatinin ardından babasıyla Sivas'a döndü. Çeşitli memuriyetlerde bulundu. Sivas'ın ilk maarif müfettişlerinden oldu ve bir süre de öğretmenlik yaptı. Bu görevinden ayrılarak muhasebeciliğe başladı. Kısa bir süre bu görevde çalıştıktan sonra kendi isteğiyle memuriyet hayatından uzaklaştı. Her zaman çevresine faydalı olmaya çalıştı. Sivaslı şairlerden Kazancızâde Emin Edip Efendi Farsça'yı Abdülkâdir Efendi'den öğrenmiştir.[402] Babasının 1301/1884 yılında vefat etmesiyle otuz yaşındayken Sivas'taki Kâdirî tekkesinin postnişîni olan Abdülkâdir Efendi, yaklaşık üç yıl kadar bu görevi sürdürdü ve 1303/1886 yılında henüz otuz iki yaşında vefât etti. Babası Mûr Ali Baba'nın kabrinin yanına defnedildi.[403]

Abdülkâdir Efendi, çocuk yaşlarından itibaren şiirle meşgul olmuştur. *Divan*'ını, her şaire nasip olmayacak bir yaşta, henüz on dokuz yaşındayken tertip etmiştir.[404] Bu gerçekten de dikkate ve takdire şâyân bir durumdur. Şiirlerinde kullandığı "Gulâmî" mahlasını ise kendi ismiyle beraber söylendiğinde bağlı olduğu tarikatın pîri Abdülkâdir Geylânî'ye nispetle "Abdülkâdir'in kulu, kölesi" anlamına geldiği için almış olsa gerektir.[405] Nitekim divanında bu görüşü doğrular beyitler vardır.[406] Tasavvufla iç içe bir ailede yetişen Abdülkâdir Gulâmî'nin şiirlerinde tasavvuf bir eda olmaktan öte başlı başına kendisinin hayata bakışını yansıtan bir unsurdur. Şiirlerinde geleneğe uyarak divan edebiyatı nazım şekillerini ve aruz veznini kullanmıştır. Birçok şiirinde dünyanın geçiciliğinden, asıl gayenin Allah'ın rızası olduğundan, bu yolda çaba sarf etmek gerektiğinden dem vurmuştur. Arapça ve özellikle Farsça'ya oldukça hâkim olan Abdülkâdir Gulâmî, bu dillerde de şiirler kaleme almıştır. Mürettep *Divan*'ının[407] dışında *Tâcu'l-Muhakkıkîn* ve

---

401 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri,* II/223-224; Çelik - Çelik, "Bir Sufi Şair: Abdülkâdir-i Gulâmî (1271-1303/1854-1886)", 98; Arslan, "Gulâmi, Sivaslı".

402 Eyyup Akdağ, "Sivaslı Münevver Nakşî Şeyhi Kazancızâde Emin Edîb Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (18 Haziran 2019), 118.

403 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/137; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/470; Çelik - Çelik, "Bir Sufi Şair: Abdülkâdir-i Gulâmî (1271-1303/1854-1886)", 99; Arslan, "Gulâmi, Sivaslı"; Yıldız, *Sivaslı Divan Şairleri,* 27.

404 Arslan, "Gulâmi, Sivaslı"; Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, haz. Mehmet Arslan (Sivas: Asitan Yayınevi, 2009), 49.

405 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/470; Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 41.

406 Bkz. Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı,* 152,196.

407 Recep Toparlı, *Abdülkadir Gulâmî Dîvân* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992); Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*.

Mi'râcu'l-Müştâkîn isimlerinde iki eseri daha vardır.[408] Fakat bu eserlerin nerede olduğuna dâir henüz bir bilgi yoktur.

"*Rahm kıl dîde-i giryân-ı za'îfânıma yâ gavs*
Şefkatinle nazar it hâl-i perîşânıma yâ gavs

Âb-ı rûlar dökerek bâb-ı kerîmânene geldim
Himmetin kesme meded kıl dil-i vîrânıma yâ gavs

Bahr-i fıska düşüben âleme efsâne olup
Avf ile nîm-nigeh it sûy-ı fakîrânıma yâ gavs

Vâdî-i hüznde ser-geşte işim girye vü zâr
Lutf ile bir meded it sîne-i sûzânıma yâ gavs

Bu Gulâmî niçe sad-bâr kusûr itmiş ise
Magfiretle nazar it zârî-i efgânıma yâ gavs"[409]

69. HAMDÎ (Ö. 1304/1886?)

Asıl ismi Ahmed Hamdî'dir. 1259/1843 yılında o dönemde Trabzon'a bağlı olan Rize'nin Deniz Yalısı köyünde[410] doğdu. Sülalesinin ismi "Toposmanoğlu" olarak zikredilmektedir. Babasının ismi Yusuf'tur. Ahmed Hamdî Efendi'ye doğduğu zaman dedesinin adı olan Osman ismi verildi. Üç yaşına geldiğinde babasını kaybetti ve annesi Havva Hanım bu tarihten sonra kendisine "Ahmed" diye hitabetti ve üç yaşından itibaren bu isimle tanındı.[411] Hakkındaki kaynaklarda nerede ve hangi hocalardan dersler aldığına yönelik bilgiler mevcut değildir. Küçük yaşlarında bazı ilâhî hitaplara mazhar oldu. Yedi yaşına geldiğinde ise hâl ve tavırlarında birtakım değişiklikler meydana geldi. Hatta, akrabaları onun bu durumuna uzun bir süre çareler aradılar. On altı yaşına geldiğinde kendisinde meydana gelen bu değişik hâllerin Allah'ın bir ikramı olduğunu anladı ve

[408] Toparlı, *Abdülkadir Gulâmî Dîvân*, 9; Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı,* 6.
[409] Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı,* 90-91.
[410] Bu köy, günümüzde Rize'nin İyidere ilçesine bağlı Sarayköy adıyla anılmaktadır.
[411] Sevinç Gülen, *Rizeli Ahmed Hamdî'nin Eserleri (İnceleme-Metin-Tasavvufî Terimler Sözlüğü* (Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 5.

1275/1859 yılında Kâdirî tarikatına intisap etti.[412] Ahmed Hamdî Efendi'nin bağlı olduğu ve hem müritlik döneminde hizmet ettiği hem de şeyhliğini üstlendiği bu dergâhın Rize'de Kâdirî şeyhliği yapmış olan Hacı Ahmed Şemseddin Baba'nın[413] (ö.?) Rize Hükümet Konağı bitişiğinde yaptırdığı ancak sonraki yıllarda minber ekletilerek cami olarak da kullanılmış olan Kâdirî dergâhı olduğu düşünülmektedir.[414] Yaşadığı dönemde kıymetinin bilinmediğini düşünen ve vefat ettiğinde bile cenazesine kimsenin gelmeyeceği yönünde sitemli beyitler söyleyen Ahmed Hamdî Efendi'nin kesin olmamakla birlikte 1304/1886 senesinden sonra vefat ettiği düşünülmektedir. Kabrinin yeri belli değildir.[415]

Ahmed Hamdi Efendi'nin divanı yoktur. "Osmanzâde şöhretde ahlası var/Ahmed ismi Hamdî mahlası var" şeklinde bir beyit söylemesine karşın şiirleri incelendiğinde birçoğunda mahlas kullanmadığı, bazı şiirlerinde ise tek bir mahlas kullanmak yerine "Ahmed", "Ahmed Hamdi", "Hamdi" isimlerini mahlas olarak kullandığı görülmektedir. Ahmed Hamdi Efendi'nin şiirleri eserlerinin içerisine serpiştirilmiş vaziyettedir. Kâdirî tarîkatine giriş usûllerini, bu yolda talibin sorumluluklarını ve çeşitli tasavvufî meseleleri izah ettiği eseri *Hâtemü'l-Esrâr*'da[416] hiç manzume yoktur. *Risâle-i bahru'l-hayat*[417] isimli eserinde ise manzum dibacesi dahil on üç tane şiiri vardır. Eserin ilk sayfasında yer alan mühürde "*Tarîkat-ı Aliyye-i Kâdiriye fukarasından eş-şeyh Rizevi Ahmet Hamdi*" yazısı bulunmaktadır. Söz konusu bu eser, Kaymakam Canbolat oğlu Emir Osman'ın yardımıyla tarikata bağlı kişilere hediye edilmek üzere dört bin adet bastırılmıştır.[418] Eser mensur olarak yazılmıştır, ancak içerisinde manzum bölümler de bulunmaktadır. Ahmed Hamdi Efendi bu kitabı, Kâdirî tarikatı müntesiplerini bilgilendirmek ve onları doğru yola iletmek amacıyla yazmıştır.[419] Yazar, eserin manzum dibace kısmında hayatına ve ailesine yönelik bilgiler vermiştir.[420] Eserdeki diğer şiirler ise didaktik bir üslupla kaleme alınmıştır. Tasavvufî muhtevanın yoğun bir şekilde hâkim olduğu anlaşılan bu şiirlerde

412 Gülen, *Rizeli Ahmed Hamdî'nin Eserleri (İnceleme-Metin-Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, 6.
413 Bkz. İshak Güven Güvelioğlu, "Rize Meşâyihi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* VII/17 (2006), 193-196.
414 Gülen, *Rizeli Ahmed Hamdî'nin Eserleri (İnceleme-Metin-Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, 7.
415 Güvelioğlu, "Rize Meşâyihi", 197; Hasan Ali Esir - Sevinç Gülen, "Ahmed Hamdi, Rizeli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (31 Ekim 2013).
416 Ahmed Hamdi, *Hatemü'l-Esrâr,* 1889.
417 Rizevî Ahmed Hamdi Efendi, *Risale-i bahru'l-hayat,* ts.
418 Gülen, *Rizeli Ahmed Hamdî'nin Eserleri (İnceleme-Metin-Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, 10.
419 Esir - Gülen, "Ahmed Hamdi, Rizeli" (31 Ekim 2013).
420 Bkz. Rizevî Ahmed Hamdi Efendi, *Risale-i bahru'l-hayat,* 2-3.

Yunus Emre tesiri de hissedilmektedir. Şairin bazı noktalarda coşkunluk yaşadığı ve kimi mısralarını bu ruh hâliyle söylediğini ifade etmek mümkündür. Yazarın üçüncü eseri ise *Kitâb-ı Keşfiyye'*dir.[421] Bu eserin tamamı manzum bir şekilde kaleme alınmıştır.

"*Lâ ilâhe illallâh kapu başında yazılur*
Tarîkıma imrenen bunı benden îcâz bilür

Kâdirîyem deyen günde beş yüzini vird idüp
Na'lınımız tozuna teslîmini Hicâz bilür

Yedi deryâdan a'zamdır katre insâf ehline
Bî-kanâat olana dünyâyı virsen az bilür

Hırka ile lokmadır kârı bunda dervîşlerin
Kalanı hep ip oyununa benzer cânbâz bilür

Encâmında i'tibâr mühim olan her işlerin
İzzeti var sorsan azîzin ancak nâz bilür"[422]

70. NÂFÎ (Ö. 1308/1891)

Asıl ismi Abdünnâfi İffet'tir. 1239/1823 senesinde Adana'da doğmuştur. Babası Adana hanedanından ve Ramazanoğulları ailesinden, Müftü İshak Efendizâde Seyyid Mehmed Saîd Efendi'dir. İlk eğitimini sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra özel hocalardan bazı ilimleri talim eden Abdünnâfi İffet Efendi, İstanbul'da ve Şam'da hadis ilmi öğrendi ve bu alanda icazetname aldı. Bunların yanında, Buhara âlimlerinden Abdürrahim Efendi'den de dersler aldı. 1259/1843 yılında Bursa müderrisliği belgesi aldı. Bir süre Adana vilayeti meclisi üyeliğinde bulunduktan sonra 1262/1846 senesinde İstanbul'a geldi. Bundan sonra Adana mal müdürlüğünde, Halep meclis başkanlığında, Halep defterdarlığında, Harput defterdarlığında, Trabzon tahkikat memuriyetinde, Cezair Bahr-i Sefid rüsumu memuriyetinde, Şam muhasebeciliğinde, Bağdat defterdarlığında, Bosna

421 Rizeli Ahmed Hamdî, *Kitâb-ı Keşfiyye* (İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1884).
422 Yusuf Turan Günaydın, "Taşranın Kıyısında Bir Yunus Emre Muakkibi Rizevî Ahmet Hamdi Efendi", *Yunus Emre*, haz. Hakan Sarı-Yusuf Koşar (İstanbul: Ihlamur Kitap, 2021), II/272.

Vilayeti merkez, Hersek, Resmo, Kastamonu, Elâzığ mutasarrıflığında çeşitli görevlerde bulundu. Böyle hareketli bir memuriyet hayatının sonunda 5 Zilhicce 1296/1879 tarihinde Musul valiliğine tayin edildi ve daha sonra emekliye sevk edildi. 1300/1883 yılında tekrar göreve döndürülerek Elâzığ valiliğine atandı. Asker sevklerinde hata yaptığı ileri sürülerek bir buçuk sene sonra memur seçme komisyonu başkanlığına atandı. Hac farizasını îfâ etmek üzere Hicaz'a gitti. Hacdan sonra 18 Zilhicce 1308/1891 tarihinde Taif'te kolera hastalığından vefât etti. Taif'te metfundur.[423]

Yaşadığı dönemde âlim, fâzıl, mütevazı, necip bir zât olarak bilinen Abdünnâfi Efendi Kâdirî tarikatına mensuptu.[424] Şiirlerinde "Nâfî'" mahlasını tahallüs etmiştir. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, kendi şahsî kütüphanesinde Abdünnâfi Efendi'nin *Divan*'ının bulunduğunu ve şiirlerinin bilerek söylenmiş mutasavvıfâne ve hâkimâne şiirler olduğunu ifade ettikten sonra *Divan*'da bazı tuhaf beyitler de olduğunu, bunun Abdünnâfi Efendi'nin ilimdeki kudretinin şair tarafına gâlip gelmesinden kaynaklandığını beyân etmiştir.[425] Abdünnâfi Efendi'nin şiirlerinde tasavvufî remizler bulunmakla beraber şiirlerinde dünyanın fânîliği, elemi, geçici heveslere kanmamak gerektiği, Allah aşkından gayrısının tuzaklarla dolu olduğu gibi konuları didaktik ve uyarıcı bir üslupla işlediği görülmektedir.

Yoğun ve hareketli bir memuriyet hayatı yaşayan Abdünnâfi Efendi, bütün meşguliyetine rağmen birçok eser telif etmiştir. Eserlerini şu şekilde sayabiliriz: *Divan*[426], Sultan Abdülmecîd'in kızları Cemîle ve Münîre sultanların düğünlerine dâir kaleme aldığı *Peyâm-ı Sur*[427], *el-Asarü'l-Muteber fi Tercüme Nuhbetü'l-Fikkar*[428], *Kâmilü'l-âsâr Hikâye-i Cihândâr*[429], *Kaside-i Adanavi*[430],. 1273/1856 yılında taş baskıyla basılan ilm-i

---

423 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II/1065; İsmail Durmuş, "Abdünnâfi İffet Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988), I/288; İsmail Hakkı Aksoyak, "Nâfi, Abdünnâfi İffet Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 1 Kasım 2021).

424 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II/1067.

425 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II/1067.

426 İffet Abd en-Nâfi Efendî Ramazân-zâde, *Divan*, 06 Mil Yz FB 203; Ramazân-zâde İffet Abd en-Nâfî, *Divan*, Ms.or.quart.1367.

427 Mehmet Arslan, "Mensur Surnamelerin Son Örneği: Nafi Surnamesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (1992), 117-145.

428 Ramazanzade Abdünnafi İffet, *el-Asarü'l-Muteber fi Tercüme Nuhbetü'l-Fikkar* (Harput: Mamuretü'l-Aziz Matbaası, 1301).

429 *Kâmilü'l-âsâr Hikâye-i Cihândâr* (Hanya: Girit Matbaası, 1291).

430 Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi, *Kaside-i Adanavi*, T810, 140-147 vr.

aruz ve kafiyeye dâir eseri *Mahzen-i Esrâr-ı Şi'r, Mir'ât-ı Haknuma*[431], *Mizan Şerh Mütercim-i Burhan li Gelenbevi*[432], *Mültekatat-ı Hasekîye*[433], *Müntehabat-ı Nafia Risale-i Kuşeyriye*[434], *Nafiu'l-Asar ve Nevbave-i Simari'l-Esmar*[435], *Rehber-i Sâlikân-ı Seyr u Sülûk*[436], *Şerh-i Devr-i A'la*[437], *Telhis ve Mutavvel Tercümesi*[438], *Tercüme-i Adab-ı Gelenbevi.*[439]

"*Cevheri sâfı esalet olsa tab efzayı zat*
Berk urur mıratı vechinde tecelli-i sıfat

Münbaisdir aslı vahidden bu adadı vücud
Şahlar peyda eder sadberkü bar ile nevat

Bahre aiddir hakikat bin isen eyle nazar
Bu muhiti mevcdar üzre hababı kâinat

Ehli daniş edemez tâyini mersayı huzur
Olmadıkça cuşişi seyli havadiste sebat

Sayma bu mülki fenanın nakdini sandel beha
Muztarib kılmaz serin dereli sud'aı hâdisat

Sabreden merdane dağı hâdisatı âleme
Nuş eder bu ateşin peymaneden âbı hayat

---

431 Ramazân-zâde İffet Abd en-Nâfî, *Mir'ât-ı Haknuma*, 1425.
432 Ramazanzade Abdünnafi İffet, *Mizan Şerh Mütercim-i Burhan li Gelenbevi* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1304).
433 *Mültekatat-ı Hasekîye*, 45.
434 Ramazanzade Abdünnafi İffet, *Müntehabat-ı Nafia Risale-i Kuşeyriye* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1307).
435 Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi, *Nafiu'l-Asar ve Nevbave-i Simari'l-Esmar* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1268).
436 Abd en-Nâfî, *Rehber-i Sâlikân-ı Seyr u Sülûk*, 5507; Ramazân-zâde İffet Abd en-Nâfî, *Rehber-i Sâlikân-ı Seyr u Sülûk*, 52.
437 Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi, *Şerh-i Devr-i A'la*, 297.8.
438 İfet Efendi Abdünnafi b. Muhammed Sa'id, *Telhis ve Mutavvel Tercümesi* (Saray Bosna: Matbaa-i Amire, 1290).
439 Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi, *Tercüme-i Adab-ı Gelenbevi* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300).

Var mı bulmuş Nafia âsude hali âlemi
Kimseye divanı hestide verilmez bu berat"[440]

71. ŞEMS (Ö. 1311/1893)

İsmi Osman Nureddin'dir.[441] 1 Rebiulâhir 1229/23 Mart 1814 Çarşamba günü İstanbul Sirkeci'de Hocapaşa Mahallesi'nde doğmuştur.[442] Babası, Muhasebe Nezâreti Esham Kalemi memurlarından, çevresinde "Hoca Emin Efendi" olarak tanınmış Seyyid Muhammed Efendi'dir. Hoca Emin Efendi, Halvetî şeyhi meşhur Kuşadalı İbrahim Efendi'ye (ö. 1262/1846) intisap etmiş ve yirmi üç sene münzevi olarak yaşamış ve 18 Zilhicce 1277/3 Mart 1872 tarihinde seksen üç yaşında vefat etmiştir. Annesinin adı Şerîfe Fâtıma Hanım'dır. O ise 1291/1874 yılında vefat etmiştir.[443] Osman Nureddin henüz küçük yaşta ve tahsiline devam etmekteyken evlerinin yakınında oturan Nakşibendî şeyhi İsmail Efendi'ye mürit olmuş, onun vefat etmesi üzerine yaklaşık yirmi beş yaşlarındayken babasının şeyhi Kuşadalı İbrahim Efendi'ye intisap etmiştir. Osman Nureddin Efendi'nin tahsil hayatına yönelik kaynaklarda tatmin edici malumat yoktur. Sadece *Sefine-i Evliyâ*'da tahsil hayatına devam ederken bir yandan da tütün ticareti yaptığı yönünde bir bilgi verilmiştir.[444] Tütün ticareti yaptığı bu dükkânını, müşterilerine yaptığı bolca ikramlar nedeniyle altı ay içinde kapatmak zorunda kalmıştır.[445] Bu esnada geçimini temin maksadıyla Esham Kalemi'nde memuriyete başlamıştır. Daha sonra 1261/1845 yılında Bedesten Mübaya Kitabeti'ne tayin edilmiştir.[446] Kuşadalı İbrahim Efendi'nin vefat etmesi üzerine seyrüsülûkünü tekmil etmek üzere kâmil bir mürşit arayışına girdiği sıralarda 1264/1848 yılına tesadüf eden günlerden birinde Kâdirî

---

440 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II/1071-1072.

441 Hakkındaki kaynaklarda sadece Fatin Tezkiresi'nde ismi Osman Nûrî olarak geçmektedir. Bkz. Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 503.

442 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/171; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/1761; İsmail Hakkı Aksoyak, "Şems, Osman Şems Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 2 Kasım 2021); Nihat Azamat, "Osman Şems Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007), XXXIII/473.

443 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/171.

444 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/173.

445 Azamat, "Osman Şems Efendi", XXXIII/473.

446 Hüseyin Vassaf ve İbnü'l Emin, şahsî kütüphanelerinde bulunan Osman Nureddin Efendi'ye ait bazı gazellerin başında "Bedestânî Osman-ı Nûrî" yazısının Osman Nureddin Efendi'nin bir dönem Bedesten Mübaya Kitabeti'inde bulunmuş olmasından kinaye olduğunu beyan etmişlerdir. Bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/175-176; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/1761.

meşayihinden Şeyh Abdürrahîm-i Ünyevî[447] (ö. 1272/1856) ile mülâki olmuş ve kendisine intisap etmiştir. Onun rehberliğinde sülûkunu tamamlayarak kendisinden Kâdirî icâzeti alan Osman Nureddin Efendi, bir müddet inzivaya çekildikten sonra Üsküdar'daki evinde halkı irşat faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Bir ara kendisinde göğüs hastalığı nüksedince tedavi amaçlı birkaç kez Bursa'ya gidip gelmiştir. Bursa'da bulunduğu süre içerisinde de irşat faaliyetlerinden geri durmamıştır.[448] 1306/1890 senesinden itibaren İstanbul'dan ayrılmayan ve Üsküdar Selimiye'deki hânesinde, daha sonra ise Tunusbağı civarındaki evde taliplerini irşat etmekle meşgul olan Osman Nureddin Efendi, 18 Cemâziyelâhir 1311/27 Aralık 1893 tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Karacaahmet Türbesi civarındaki anne ve babasının kabirlerinin de bulunduğu aile mezarlığındadır.[449]

Kâdirî tarikatı içerisinde "Enveriyye" isimli bir şube tesis etmiş olan Osman Nureddin Efendi'ye bu itibarla ve Kâdirî tarikatının pîri Abdülkâdir-i Geylânî'nin bir lakabı olan "Bâzü'l-Eşheb"ten mülhem "Bâzü'l-Enver" denilmiştir.[450] İstanbul'daki aydın zümre üzerinde ve özellikle edebi muhitlerde kendini hissettiren Enveriyye şubesinin müessisi Osman Nureddin Efendi, bir tekkesi olmamasına rağmen müridlerinin gönüllerini "hankâh-ı aşk" addederek tarikat faaliyetlerini aşkla sürdürmüştür. Osman Nureddin Efendi, yazdığı şiirlerinde önceleri "Nûrî" mahlasını kullanmış, daha sonraları ise "Şems" mahlasını tahallüs etmiştir.[451] "Nûrî mahlasıyla yazdığı şiirler azdır. Şiirlerinin çoğunda "Şems" mahlasını kullanmış ve mahlasıyla birlikte "Osman Şems" olarak tanınmıştır. Şiirlerini âşıkâne ve mutasavvıfâne olarak nitelendirmek mümkündür. Bazı şiirlerinde Fuzûlî etkisi hissedilmektedir. Şiirlerinde kullandığı tasavvufî ve dinî mazmunları, ıstılahları tebliğ vasıtası olarak kullanmış, fakat bunu yaparken üstün şairlik kudretini geri

---

447 Bu zât Müştak Baba'nın şeyhi Hacı Hasan Şirvânî'den müstahleftir. Bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/174.

448 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/177; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/1762.

449 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/406; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/178; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/1763; Azamat, "Osman Şems Efendi", XXXIII/474; Yusuf Yıldırım, "Osman Şems Efendi'nin Şiirlerinde Dînî ve Tasavvufî Muhteva", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (15 Haziran 2014), 43; Aksoyak, "Şems, Osman Şems Efendi".

450 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/178; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV/1763.

451 İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal bu hususu şöyle izah eder: "Şems" mahlasını almasının sebebini "Pertevi zatından ey Şems etdiğimçün iktibas / Yadigâr aldım bu ismi Şemsi-i Tebriz' den" beytinden istidlâl edenler varsa da "Şems" tarikat mahlâsı, yahud tarikatdeki mertebenin unvanıdır. Nitekim, Halifeleri İzzî Efendi, "Bedrüddin"; Şükrî Efendi "Şihabüddin"; Turşucuzade Sadüddin Efendi, "Süheyl"; Ispartalı Hafız Bekir Efendi, "Necmüddin" tarikat mahlâslarını haizdirler. Bkz. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/1764.

plana atmamıştır.[452] Şiirlerinde edebî sanatları başarılı bir şekilde kullanmıştır ve tasannu kaygısı taşımamıştır. Gazellerinde kasidelerine göre daha sade bir dil kullanmıştır. 1277/1860-61'de Hersekli Ârif Hikmet'in İstanbul Laleli Çukurçeşme'deki konağında toplanan ve bir sene devam eden Encümen-i Şuarâ[453] topluluğu içerisinde de bulunan Osman Nureddin Şems Efendi'nin *Divan*[454], *Âdâbü'l-mürîd fî-sohbeti'l-murâd*[455], *Mersiye-i Cenâb-ı Seyyidü 'ş-Şühedâ*[456] isimli eserlerinin yanı sıra, bugüne kadar kütüphanelerde nüshaları bulunamamış olan *Şem'-i Şebistân* ve *Kenzü'l-ma'ânî* isimli eserleri vardır.

"*Ey lâ-mekân isteyen kevn u mekân içinde*
Kendüsini bilmeyen cümle cihân içinde

Yakûb idim ağladım ciğerciğim dağladım
Sular gibi çağladım bâğ-ı Kenân içinde

Yûsuf oldum satıldım Halîl oldum dutuldum
Âteşlere atıldım gül gül-istân içinde

Toz oldum göğe bindim su oldum yere indim
Talgalarla görindüm bahr-i ummân içinde

Uyku didim uyandım kendümi nebî sandım
Şerâblar içdim kandım bâğ u bostân içinde

Yahyâ oldum kesildim Îsâ oldum asıldım
Ölmediğimi bildim kaldım gümân içinde

---

452 Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1996), 24.

453 Bkz. Metin Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak: Encümen-i Şuarâ* (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012).

454 Yusuf Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013).

455 Selami Şimşek, "Osman Şems Efendi'nin Âdâbu'l-Mürîd Fî-Sohbeti'l-Murâd Adlı Mesnevîsinin Tahlîli", *Turkish Studies* Volume 4 Issue 7/4 (2009), 538-592.

456 Selami Şimşek, "Bir Gönül Tekkesi Şeyhi Seyyid Osman Nureddin Şems (ö.1883) ve Mersiyye-i Cenâb-ı Seyyidü'ş-Şühedâ'sı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 26 (2004).

Rûz u şeb döne döne yandım aşk âteşine
Şems oldum ay u güne nuh-âsumân içinde"[457]

72. RIZÂ/RIZÂYÎ (Ö. 1311?/1893?)

Asıl ismi Ahmed Rızâ'dır. 1235/1819 yılında Ṭrabzon'da doğmuştur. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça mahduttur. Hayatı hakkındaki bütün bilinenler kendisinin tek eseri olan *Manzûme-i Sivastopol*'daki[458] bilgilerden ibarettir. Buna göre Ahmed Rızâ Efendi, bir süre Gözleve'ye[459] gitmiş, burada birkaç ay ticaret yapmak amacıyla kalmıştır. Sivastopol'un[460] zaptedilmesinin ardından Trabzon'a dönmüştür. Ruslar Kars'ı kuşatınca Kerç'teki[461] ordunun Müşir Ömer Paşa komutasında Rus kuşatmasını kırmak için Sohum'a[462] doğru harekete geçmesi üzerine yine ticaret amacıyla oraya gitmiştir. Eserinden yola çıkarak Ahmed Rızâ Efendi'nin Kâdirî tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Eserinde "Rızâ" ve "Rızâî" mahlaslarını kullanmıştır. Yine *Manzûme-i Sivastopol*'da Sultan Abdülmecîd'e yazdığı bir manzumeden dolayı da Sultan Abdülmecîd döneminde (1839-1861) yaşadığını söylememiz mümkündür. Trabzon şehir mezarlığında bulunan ve Kadızâde Ahmed Efendi'ye ait 1311/1893 tarihli mezar taşında Rızâ mahlasının bulunmasından dolayı şair muhtemelen bu tarihten sonra vefat etmiştir.[463]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Rızâ'nın yegâne eseri *Manzume-i Sivastopol*'dur. Eser büyük ölçüde müşahedeye dayanılarak kaleme alınmıştır. Rızâ, ticaret erbabıdır ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere orduyla beraber Gözleve'ye oradan da Sivastopol

---

457 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 683-684.

458 Necat Birinci, "1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol", *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 13 (1984), 39-42.

459 Bu şehrin günümüzdeki ismi Kezlev'dir. Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde bulunmaktadır. Konum olarak ise Akmescit'in 65 km kuzeybatısında, Akyar'a (Sivastopol) 95 km, Ak Meçet'e 67 km uzaklıkta bir sayfiye kentidir. Bkz. "Kezlev", *Vatan Kırım* (Erişim 06 Ekim 2021).

460 Bu şehir günümüzde Akyar ismiyle tanınmaktadır. Konum olarak, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde, başkent Akmescit'in 70 km güneyinde, Karadeniz kıyısında tarihî bir liman kentidir. Bkz. "Akyar (Sivastopol)", *Vatan Kırım* (Erişim 06 Ekim 2021).

461 Bkz. Hakan Kırımlı, "Kerç", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2002).

462 Bkz. Mustafa Aydın, "Sohum", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2019).

463 Mehmet Arslan, "Rızâ, Rızâyî, Trabzonlu", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 6 Kasım 2021).

ve Sohum'a gitmiştir.[464] Üç yıl devam eden savaşın hemen her cephesini bizzat görerek anlatmıştır. Eserin bölümlerinin arasına gazel ve kaside tarzında manzumeler serpiştirmiştir. Bu manzumelerin dili, *Manzume-i Sivastopol*' un asıl metninde görülen dil sadeliğine göre ağırdır. Asıl metnin oldukça anlaşılır üslubuna örnek olarak, Yergöğü kalesinin Ruslardan alınışı esnasında yaralanan Serasker Hasan Paşa'nın durumunu tasvir eden bölümü verebiliriz:

"*Başından düştü fes aldı eline*
Kılıç salardı sağına soluna
Gubardan ak sakalı karalanmış
Libası cümlesi hep paralanmış
Aman evlatlarım der gayret edin
Kıralım kalmasın düşmanü'd-din"[465]

73. ŞEYH ABDÜLKÂDİR-İ SIDDIKÎ (Ö. 1315/1897)

Kâdirîyye'nin Hâlisiyye kolunun müesssisi Abdurrahman Hâlis Talebânî'nin halifelerindendir. Şeyh Safvet Efendi'nin[466] (ö. 1950) kayınpederidir. Abülkâdir Sıddıkî, Abdurrahman Halis Talebanî tarafından, Urfa'da irşat faaliyetleri için vazifelendirilmiştir. 1315/1897 yılında doksan bir yaşında vefât etmiştir. Hüseyin Vassâf, âlim ve ârif bir kişi olan Abdülkâdir Sıddıkî'nin Türkçe ve Farsça söylenmiş şiirlerinden oluşan bir *Divan*'ı olduğunu[467] kaydetmiş olmasına rağmen böyle bir eser bugüne kadar bulunamamıştır. Ayrıca Hüseyin Vassâf, mezkûr zâtın *Mesnevî'*nin ilk on sekiz beytine Farsça manzum bir şerh yazdığını ve *Behcetü'l-Esrar* isimli Abdülkâdir Geylânî menakıbını tercüme ettiğini ifade etmiştir.[468] Kanaatimizce bu bilgi sehven verilmiştir. Çünkü *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine Farsça manzum şerh yazan ve *Behcetü'l-Esrâr*'ı

[464] Necat Birinci, "1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (1982), 235.
[465] Birinci, "1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol", 1982, 237.
[466] Bu kişi, Urfa mebusluğu yapan Mustafa Safvet Yetkin'dir. Bkz. Mustafa Birol Ülker, "Yetkin,Mustafa Safvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013).
[467] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/142.
[468] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/142.

Türkçe'ye tercüme eden kişi Abdülkâdir Sıddıkî'nin şeyhi Abdurrahman Hâlis Talebânî'dir. Dolayısıyla burada bilgi aktarımında bir yanlışlık yapılmıştır.

74. FÂİZ (Ö. 1315/1897)

İsmi Abdülkâdir'dir. Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî'nin ikinci oğludur. 1250/1834 yılında Kerkük'te doğmuştur. Kendisi gibi önemli bir şair olan kardeşi Şeyh Rızâ Talebânî'den dört yaş büyüktür Kerkük'te medrese tahsili gören Abdülkâdir Efendi, Türkçe, Kürtçe, Farsça ve Arapça'yı bu dillerde şiir yazacak derecede öğrenmiştir. Çocukluğundan itibaren, babasının yanında Kâdirî tarikatının adap ve erkânıyla yetişen Abdülkâdir Efendi, zamanını ekseriyetle ibâdetle geçirmiş, diğer zamanlarında ise edebiyatla iştigal etmiştir.[469] Kerkük'te bulunan Kâdiri tekkesindeki odasında taliplere ilim öğreten ve tekke işlerinde hizmet eden Abdülkâdir Efendi, bir ara şair Gulâmî'ye[470] (ö.1303/1886) *Kitab-ı Perişan*'dan ders okutmuştur. Hüseyin Vassâf'ın bildirdiğine göre, aşıkâne inceliklerle, güzel ifadelerle süslü ve edebiyata ilgisi olanları meftun edecek derecede şiirler yazan bir şair[471] olan Abdülkâdir Efendi 1315/1897 yılında Kerkük'te vefat etmiştir.[472]

Şiirlerinde "Fâiz" mahlasını kullanan Abdülkâdir Efendi, Kerkük Türkmen edebiyatı içerisinde seçkin bir yere sahiptir ve Irak Türkmen edebiyatı içinde Fuzûlî'den sonra, yerli zevk ve ahengi terennüm eden en güçlü şair sayılabilecek düzeydedir. Yazdığı şiirler tekellüften uzak ve pürüzsüzdür. Şiirlerinde yerli halkın söyleyişlerine ve deyişlerine rastlamak mümkündür.[473] Yaşadığı bölgede yaygın olan Kürtçe ve Arapça yerine sadece Türkçe ve Farsça bir divan oluşturacak kadar şiir yazan Fâiz'in sınırlı sayıda şiirleri günümüze ulaşabilmiştir. Kendisinden sonra gelen Kerküklü birçok şairi etkileyen Fâiz'in Türkçe şiirleri üzerine bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.[474]

---

469 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/260; Suphi Saatçi, "Fâiz", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ts.); Mehmet Arslan, "Fâ'iz, Abdülkâdir Fâ'iz Talebânî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 12 Kasım 2021).

470 Mûr Ali Baba'nın oğlu.

471 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/142.

472 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/260; Arslan, "Fâ'iz, Abdülkâdir Fâ'iz Talebânî" (28 Ağustos 2014).

473 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/262.

474 Kosar Othman Hamad, *Abdulkâdir Talebânî'nin (Fâiz) Türkçe Şiirleri (İnceleme- Gramer- Sözlük)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

"*Ne kesb-i mal içün sa'y ü ne câhe rağbetim vardır*
Kanaat çok yaşasun sayesinde râhetim vardır

Yok ise genc-i mâlım hükümrân-ı mülk-i irfanım
Sevâd-ı a'zâm fakriyle kenz-i vahdetim vardır

Şikeste kâsemi hân-ı şaha vermem kâsemde
Taâm-ı emıı ü asâyîş gibi bir nimetim vardır

Perîşân-ı rüzgâr u nâtuvan isem de dilşâdım
Bu haletlerle çeşm ü zülf-i yâre nisbetim vardır

Reîs-i meclis-i rindân isem meyhanede n'ola
Emektarım o bâb-ı âl-îye çok hizmetim vardır

Kader âhir beni sevk etdi iklim-i hârâbata
Ne çâre ol yerin suyunda elbet kısmetim vardır

Hevâ u hırs u nefse eki ü şürbe Fâizâ kulsun
Utan bunca esaretle deme hürriyetim vardır"[475]

75. SÂLİH (Ö. 19.YY?)

Asıl ismi Mehmed Sâlih Talebânî'dir. Kerkük'te doğmuştur. Babası Şeyh Ahmed Talebânî'dir. Mehmed Sâlih, meşhur mutasavvıf Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî'nin kardeşidir. Mütekâmil ve etkili bir mürşit olduğu ifade edilen Mehmed Sâlih, Şeyh Abdurrahman Hâlis tarafından Kerkük'te bulunan Hindîler Camii'nde halkı irşat etmesi maksadıyla görevlendirilmiştir. Hayatını bu camide talipleri irşat ederek ve halka yol göstererek geçiren Mehmed Sâlih Efendi bilinmeyen bir tarihte vefat etmiştir. Kerkük'te bulunan Kâdirî tekkesindeki aile kabristanına defnedilmiştir.[476]

---

475 Saatçi, "Fâiz".

476 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/257; Hakan Yekbaş, "Sâlih, Şeyh Mehmed Sâlih Talebânî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 8 Kasım 2021).

Şiire yatkın bir tabiata sahip olan Mehmed Sâlih Efendi'nin, Nâbî'nin Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî hakkında söylemiş olduğu şiire yazdığı tahmisinden başka şiirlerine henüz rastlanmamıştır.[477] Bu tahmiste "Sâlih" mahlasını kullandığı görülmektedir.

"*Mahv edip savlet-i şîr-i feleki satvet-i şeyh*
Lerzişe hey'et-i çarhı getirip heybet-i şeyh
Ser-te-ser kevni tutup debdebe-i şöhret-i şeyh
Derbânında sipihrin çalınır nevbet-i şeyh
Çarha güncîde değil dâire-i devlet-i şeyh

Nola çerh etse fedâ başına mihr u mâhın
Cem ü kayser ola şâyân-ı hadem-i dergâhın
Yüz sürüp nola ayağına o şâhenşâhın
Fahrdır gerdenine cümle-i ehlullâhın
Kadem-i meymenet endûhte-i izzet-i şeyh

Ana kimdir erişe ulv-i makâmâtında
Münderic âyet-i Hak suhf-ı kerâmâtında
Lâyih her [bir] velinin feth-i fütûhâtında
Şeyh İbnü'l'Arabî yazdı Fütûhâtında
Mushaf içre "ve hüve'l-kâhir" imiş âyet-i şeyh

Cem'-i kutbiyyeti âfâk-ı felekte zâhir
Kevnde sırr-ı tasarrufları sârî bâhir
Evliyanın tabakâtında vücûdu nâdir
Ettiler zâtına çün tesmiye Abdülkâdir
Eyledi zîr-i tasarruf feleki himmet-i şeyh

[477] Yekbaş, "Sâlih, Şeyh Mehmed Sâlih Talebânî".

Kıldı nâsût yolun tay[y] melekûtiyyet ile

Dehre olmuş mutasarrıf ceberûtiyyet ile

Buldu lâhut makâmâtın ehadiyyet ile

Cem'-i kutbiyyet ü gavsiyyet ü ferdiyyet ile

Sî sütûn üzre durub bârgeh-i satvet-i şeyh

Bâb-ı âlîsi anın melce-i hep hâs ile âm

Çalışan kimse bulur feyz-i tarîkatda makâm

Sâlihâ Kâdirî zikrinde bugün eyle devâm

Dünyevî uhrevî âmâlin olur cümle tamâm

Nâbiyâ bir nazar eylerse sana hazret-i şeyh"[478]

76. ŞÜKRÎ (Ö. 19.YY)

İsmi Abdî'dir.[479] "Seyyid Şükrî" ve "Baba el-Kâdirî" olarak da bilinmektedir. Babası Seyyid Abdullah isimli bir kimsedir.[480] Hz. Peygamber soyundan gelen bir aileye mensuptur. Bu durumu şiirlerinde dile getirmiştir.[481] Abdî Efendi, 1201/1786-87 yılında Kerkük'te doğmuştur. Tahsil hayatı hakkında bilgi yoktur. Fakat şiirlerinde yer verdiği ayet ve hadis iktibasları; dinî konularda göze çarpan bilgisi, Fuzûlî, Nâbî gibi şairlerin şiirlerine olan vukûfiyeti, Hâfız'a tahmisler yazacak seviyedeki Farsça bilgisinin yanı sıra, şiirlerinde kullandığı Arapça tabirler onun bir medrese eğitiminden geçtiğini düşündürmektedir.[482] Tasavvuf kültürünün yoğun olarak yaşandığı bir ortamda yetişen şair, yirmili yaşlarında iken Kerkük'teki Kâdirî tarikatına intisap etmiş ve ömrünü bir Kâdirî dervişi olarak sürdürmüştür. 1231/1816 yılında hacca gitmiş, bu vesileyle Siverek, Şam, Kahire gibi şehirlerde ve ayrıca Ezher külliyesinde itikafa girmiştir. Bu şehirlerin dışında sekiz kez İstanbul'a gittiğini şiirlerinde ifade eden Abdî Efendi, Bağdat, Musul, Halep, Tartus, Tel Afer, Humus, Tanta şehirlerinin yanı sıra Anadolu'da Mardin, Urfa,

478 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/258.

479 Yağız Yalçınkaya, "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvânı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 68 (01 Aralık 2019), 117.

480 Yağız Yalçınkaya, "Molla Sabir'in Kardaşlık Dergisinde Tefrika Edilen 'Kerkük Şairleri' İsimli Eseri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* VIII/20 (2021), 82.

481 Yalçınkaya, "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvânı", 120.

482 Yalçınkaya, "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvânı", 122.

Diyarbakır, Amasya, Tokat, Eğin[483] ve Doğu Beyazıt'ı ziyaret ettiğini ve bunların dışında Yemen'e kadar seyahat ettiğini şiirlerinde dile getirmiştir.[484] 1265/1848-49 yılında yaptığı bir İstanbul seyahati sırasında devrin padişahı Sultan Abdülmecid (ö. 1277/1861) ile görüştüğünü bildiren[485] Abdî Efendi'nin vefat tarihine yönelik bilgi mevcut değildir. Molla Sâbir, onun Dakuk'ta bulunan Câbir el-Ensârî'nin[486] (ö.78/697) türbesinde türbedâr olduğunu ifade etmiştir ancak yaptığımız araştırmalarda Dakuk'ta böyle bir türbenin varlığına rastlayamadık. Bahsedilen türbenin, bugüne kadar ulaşmamış makam hüviyetindeki bir yapı olabileceğini düşünüyoruz.

Şiirlerinde mahlas olarak "Şükrî" ve "Seyyid Şükrî"yi tahallüs eden Abdî Efendi, yetiştiği tekke muhitinin etkisiyle olsa gerek, tasavvufî kavramlara, meşhur sufîlerle ilgili anekdotlara ve seyrusüluk yolunda karşılaşılabilecek hallere şiirlerinde sıklıkla yer vermiştir. Devrinde vuku bulan çeşitli sosyal olaylar da şiirlerinde işlediği konular arasındadır. Şiirlerini duygu yoğunluğu yüksek, coşkun bir üslupla yazan Şükrî'nin tek eseri *Divan*'ıdır. Bu *Divan* üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[487]

"*Dilâ dil-ber kıyâs etme zehürlü mârdır dünyâ*
Hezarân kişiden kalmış kenîzek kardır dünyâ

İnanma nakşına leyl ü nehâra olmagil mağrur
Hevâ-yı nefs içün âmâde bir diyârdır dünyâ

Felekler sen gibi âmâde kalmış devr âcizdir
Gül-i nesrîn görünür ma'nîde bir hârdır dünyâ

Bırak bu reng ü bûyı 'ûd-ı pür-'âtır değil billâh
Hemân bir sûret-i pür-mihnet-i dîvârdır dünyâ

---

483 Erzican'ın Kemaliye ilçesinin eski ismidir. Bkz. Kemaliye, "T.C. Kemaliye Kaymakamlığı" (Erişim 31 Aralık 2021).
484 Yalçınkaya, "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvânı", 124.
485 Yalçınkaya, "Molla Sabir'in Kardaşlık Dergisinde Tefrika Edilen 'Kerkük Şairleri' İsimli Eseri", 82.
486 Hakkında bkz. M.Yaşar Kandemir, "Câbir b. Abdullah", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992).
487 Yağız Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

Amân ey seyyidim Şükrî sakın aldanma dünyâya
Tarîk-i hak gözet terk eyle boş bâzârdır dünyâ"[488]

77. KUDSÎ (Ö. 19.YY)

Kudsî'nin hayatı hakkında tezkirelerde ve tabakat kitaplarında bilgi yoktur. Hakkındaki bilgiler tek eseri olan *Divan*'ında verdiği bilgiler neticesinde edinilmiştir. Fakat bu bilgiler de oldukça sınırlıdır. Kudsî, doğum yerine ve ailesine yönelik herhangi bir bilgi vermemiştir. *Divan*'da yazan silsilesinden kendisinin Bulgaristan'ın Şumnu şehrinden olduğu ve Kâdirî tarikatının Rûmiyye koluna mensup bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır. Kudsî'nin şeyhi Muhammed Efendi isminde bir zâttır. Kudsî'nin silsilesindeki diğer kişilerden hareketle kendisinin 19. yüzyılda yaşamış ve yine bu yüzyılda vefat etmiş olduğu tahmin edilmektedir.[489]

Kudsî hakkında muallakta kalan bir diğer husus da asıl isminin ne olduğudur. Şiirlerinde "Kudsî" mahlasını kullanan şair asıl ismine yönelik bir bilgi vermemiştir. Tek eseri *Divan*'ıdır.[490] *Divan* içerisinde yüz on iki manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin doksan altısı aruz; on altısı ise hece vezniyle kaleme alınmıştır.[491] Kudsî, aruz veznini kullanmada başarılıdır. Dili sadedir ve edebî sanatları ustaca kullanmıştır. Şiirlerinin merkezinde ilâhî aşk ve tasavvuf vardır.

"*Râh-ı Hakka doğrı gitmiş Kâdirîler dirler bize*
Evliyâlar yolı tutmış Kâdirîler dirler bize

Bu târik içre uluyuz başlarının güliyüz
Kâdirîyüz Kâdirîyüz Kâdirîler dirler bize

Şeyh 'Abdü'l-Kâdirîdir küll veliler ana kul
Hem nebîler gitdügi yol Kâdirîler dirler bize

---

488 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 129.
489 Ahmet Kılıç, "Kudsî Dîvânı Üzerine", *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına* (Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, 2013), 98-99.
490 Ahmet Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).
491 Kılıç, "Kudsî Dîvânı Üzerine", 112.

Câm-ı aşkı nûş idüp deryâ gibi cûş ideriz
Aşkıla devrân ideriz Kâdirîler dirler bize

Ehl-i hâlin zübdesi ilm-i ledün nüktesiyüz
Sırr-ı irfân tekyesiyüz Kâdirîler dirler bize

Kudsiyâ bu hâlimiz hâl oldı kîl ü kâlimiz
Hoş kudümle sancağımız Kâdirîler dirler bize"[492]

78. SABRÎ (Ö. 19.YY)

Asıl ismi Hüseyin Sabri'dir. Babasının adı Osman'dır. Malatya'nın Yeşilyurt (eski adıyla Çırmıktı) ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. Medrese tahsilini Yeşilyurt'ta tamamlamış ve Kâdirî tarikatına intisap etmiştir. Hüseyin Sabrî'nin doğum ve ölüm yılları belli olmadığı için yaşadığı dönemle ilgili değerlendirmeyi *Divan*'ında bulunan iki tane tarih manzumesi aracılığıyla yapmak mümkündür. Bu manzumelerden birini 1297/1879-80 yılında; diğerini ise 1301/1885-86'da yazmıştır. Bu bilgilerden hareketle, Hüseyin Sabrî'nin 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşadığını söylemek mümkündür.[493]

Hüseyin Sabri Efendi, şiirlerinde "Sabrî" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerine sade, akıcı ve anlaşılır bir dilin hâkim olduğu görülür. Şiirlerinde öne çıkan unsurlar arasında ehl-i beyt sevgisi, din ve tasavvuf ilk sıralarda yer almaktadır. Sabrî, birçok şairin bilhassa hemşehrisi Niyâzî-i Mısrî'nin (ö. 1105/1694) şiirlerine nazireler yazmıştır. Tek eseri *Divan*'ıdır.[494]

"*Ey gönül sıdk-ı hulûs ile tut ol dâmân-ı şeyh*
Cân-ı dilden kapusunda ol yüri gılmânı şeyh

[492] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin),* 228-229.
[493] Ömer Savran - Sadettin Keklik, "Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi Çerçevesinde Malatyalı Sabri Divanı Örneği", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/Volume 6 Issue 8 (01 Ocak 2013), 1028-1029; Ömer Savran, "Sabrî, Hüseyin Sabrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 8 Kasım 2021).
[494] Ömer Savran, *Malatyalı Sabri Divanı* (İstanbul: Malatya Kitaplığı, 2014).

Şol sakâhüm rabbühüm câmını içmek isteyen
Terk-i dünyâ itsün olsun bende-i fermân-ı Şeyh

Küntü kenz esrârına mahrem kılur sâlikleri
Keşf ider sırrı hâyıkdan hemân 'irfânı şeyh

Mürşid-i kâmil mürîdi vâsıl-ı didâr ider
Vâdi-i hayretde koymaz asla sâlikânı şeyh

Bende-i ednâsıyam Sabrî gibi mürşidimün
Pîrimüz sultân 'Abdülkâdir-i Geylân'i şeyh[495]

79. RÂMİZ (19. YY.)

Girit doğumlu olan Râmiz Efendi'nin ismine *Divan*'ı dışında hiçbir kaynakta rastlanmamıştır. *Divan*'ında yer alan bilgilere göre Râmiz, Girit'in Kandiye şehrindeki Kâdirî şeyhlerinden Hüseyin Kâmî Baba'ya intisap etmiş bir derviştir. Hayatına dair bilgiler oldukça mahdut olan Râmiz'in nerede ve hangi tarihte vefat ettiği belli değildir. Şairin, *Divan*'ını 1292/1875 yılında tamamladığı bilgisinden hareketle 19. asrın son çeyreğinde hayatta olduğu anlaşılmaktadır.[496] Klasik tarzda şiirlerin yanı sıra tasavvufî muhtevalı şiirlerin de bulunduğu 66 varaktan oluşan *Divan*'ı Millet Kütüphanesi'ndedir.[497]

"*Aşkın yolına girdim yâ hazret-i Mevlânâ*
Gönlümi sana virdim yâ hazret-i Mevlânâ

Lütfunla beni şâd it gamdan yitiş âzâd it

---

495 Savran, *Malatyalı Sabri Divanı*, 63-64.

496 Selami Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014), 144; Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 499; İsmail Avcı, "Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek", *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Yıldırım Atayeter - İsmail Avcı (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 339.

497 Râmiz el-Kâdirî, *Divan*, (İstanbul:Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No:163), vr. 32a. (Erişim 02 Şubat 2023).

Bu bendeni irşâd it yâ hazret-i Mevlânâ

Nefsim olup emmâre itdi beni avâre
Eyle bana bir çâre yâ hazret-i Mevlânâ

Bu derdi kolay sandım hicrâna düşüp yandım
Vahdet demini andım yâ hazret-i Mevlânâ

Ey lütfu olan sultân eyle kerem ü ihsân
Râmiz kuluna her ân yâ hazret-i Mevlânâ"[498]

80. SEYYİD (Ö. 19. YY.)

İsmi Ahmed Cemâlî'dir. Şâirin hayatına yönelik bilgileri ihtiva eden tek kaynak *Divan*'ıdır. Buradaki bilgilere göre Ahmed Cemâli Efendi, Kâdirî tarikatına müntesiptir. Şair, neresi olduğunu belirtmediği memleketinden ayrılmış ve gurbet acısı çekmiştir. Şairin nerede ve hangi tarihte vefat ettiğine dair bir bilgi mevcut değildir.[499]

Hakkındaki bilgiler yok denecek kadar az olan Ahmed Cemâli Efendi'nin mahlası "Seyyid"dir. Tek eseri *Divan*'ıdır.[500] Söz konusu eser, tasavvufî içerikli ve didaktik şiirlerden oluşmaktadır. Şiirlerin birçoğunda vezin ve aruz kusurları görülen Seyyid'in üslûbuna sade bir dil hâkimdir. Şiirlerinde yer yer Arapça ve Farsça kelimelere de rastlanmaktadır. Şairin edebî anlamda Niyazî-i Mısrî, Vehbî ve Nâbî gibi şairlerden etkilendiği ve bunların şiirlerine nazireler yazdığı görülmektedir.

"*Ey cihândan bî-haberdâr yâr değilsin gerü dur*
Bemz-i meclis oldı germ ey nasîbsiz gerü dur

Dürr-i câm oldukça 'uşşâk gözler mahmûr olur
Mey-i muhabbetden habersiz hânkâhdan gerü dur

İntikâmım tığlarına olamaz hâil gılaf

498 Avcı, "Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek", 339-340.
499 Esra Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3-4.
500 Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*.

Seyf-i 'Ali'dir âhenger karşusında gerü dur

Biz muhibbi hânedânız hem şerî'at hem tarikat ehliyiz
Hem Yezid'e sad hezâr la'net okuruz tâbi'inden gerü dur

'Abdülkâdir sultân bendesiyiz kadrimiz vardır bizim
Kadrine hamd eyle Seyyid nâ-ehlden gerü dur"[501]

81. HAMDÎ (Ö. 1295/1878'DEN SONRA)

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Hakkındaki bilgiler eserlerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Buna göre Hamdi Efendi, 25 Şevval 1231/18 Eylül 1816 tarihinde Nevşehir'de doğmuştur. Henüz küçük yaştayken, anne ve babası vefat etmiştir. 1241/1826 yılında, on yaşındayken İstanbul'a gitmiştir. On iki yaşına girdiğinde, gördüğü bir rüya üzerine Kâdirî Şeyhi Ahmed Kuddûsî'nin (ö. 1265/1849) yanına giderek müridi olmuştur. 1263/1846-1847 yılında ise Şeyh Ahmed Kuddûsî, kendisini irşat vazifesi ile görevlendirmiştir. Hamdî Efendi'nin irşat faaliyetlerini nerede yaptığına yönelik bilgi yoktur. Şiirlerinden oluşan *Divan*'ını 1294/1877 yılında bitiren ve altmış üç yaşında hayatta olduğu anlaşılan Hamdî Efendi'nin vefat tarihi bilinmemekle beraber, 19. yüzyılın sonları veya 20. yüzyılın başlarında vefat etmiş olduğu tahmin edilmektedir.[502]

Hamdî Efendi, şiirlerinde "Hamdî" mahlasını tahallüs etmiştir. Şiirlerinde hem aruz hem de hece veznini kullanmıştır. Tasavvufî içerikli şiirleri oldukça fazladır ve bu şiirlerde şeyhi Ahmed Kuddûsî'nin etkisi hissedilmektedir. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketlerinin başladığı 19. yüzyılda yaşayan Hamdî Efendi[503],bazı beyitlerinde kendisinin Türkmen olduğunu söylemiş ve Türkçe mevzun şiir söyleme amacında olduğunu vurgulamıştır.

---

501 Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*, 107-108.

502 Oğuz Yılmaz, "Hamdî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 10 Kasım 2021); Hayriye Durkaya, "Hamdî'nin Dîvan-ı Hamdî/Pendiyye-i Hamdîyye'sinde Yer Alan İki Tür/Tarz Örneği: Tövbe-name, İcazet-name", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 58 (23 Şubat 2018), 240.

503 Durkaya, "Hamdî'nin Dîvan-ı Hamdî/Pendiyye-i Hamdîyye'sinde Yer Alan İki Tür/Tarz Örneği: Tövbe-name, İcazet-name", 241.

Hamdi Efendi, *Pendiyye-i Hamdiyye/Divan-ı Hamdî* [504] ve *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*[505] isimli eserleri telif etmiştir.

"*Bi-hamdi'llah uyandırdın kamu vicdânı Yâ Allâh*
Nevâ nûra boyandırdın kamu dil-cânı Yâ Allâh

Suçumuz bilüp istiğfar idüp geldik huzûruna
Kamu berzahdan âzâd eyle her ihvânı Yâ Allâh

Bu dâr-ı mihnet içre cümleten müminleri Mevlâ
Halâs it derd-i mihnetten kılup ihsânı Yâ Allâh

Kamu müminlere nûr-ı necât vir dü-cihânında
Dilâ berzahdan âzâd eyle dil Deyyânı Yâ Allâh

Ganem-veş sana kurbân cümle mümin abd ü ihvanlar
Kimi tevhìd ider şükrân u nimet hânı Yâ Allâh

Kimi müftì müderris neşr ider ilm-i menâfiden
Hâber-dâr-ı Hudâdır mağfiret kıl anı Yâ Allâh

Cihânda çünki çok fitne velì yok sanma ey zâhid
Kıbâb altında gizlü evliyâlar şânı Yâ Allâh

Yezîde lânet olsun kâfir ü bî-dîni Yâ Kahhâr
Habîbin 'ışkına kahr eyle ol tuğyânı Yâ Allâh

Sene bin iki yüz doksan beşe erdi bugün târîh
Dilâ mâh-ı muharrem âşıkân efgânı Yâ Allâh

---

504 Nazire Erbay, *Dîvân-ı Hamdî/Pendiyye-i Hamdiyye İnceleme-Metin* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015).

505 Oğuz Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

Bu Hamdî kuluna 'ışk u muhabbet vir Ganî Mevlâ
Nasîb eyle visâli şevkile cânânı Yâ Allâh"[506]

82. SÂMÎ (Ö. 1319/1901)

İsmi Mehmed Halil Sâmî Paşa'dır. Dedesi Nurullah Paşa'nın Ankara valiliği döneminde Ankara'da 1240/1824-25 yılında doğmuştur. Babası, vezirlik ve Haremeyn şeyhliği yapmış ve en son Rumeli Beylerbeyi pâyesiyle emekli olmuş Mehmed Cemaleddin Paşa'dır. Mehmed Cemaleddin Paşa aynı zamanda, meşhur Kâdirî şeyhi Müştâk Baba'nın müntesibidir. Bu nedenle imzasını "Bende-i Müştâk-ı Didâr-ı Hudâ" diye atar, altına da "Derviş Mehmed Cemâleddin" yazılı mührünü vururmuş. Müştâk Baba, müridinin oğlu olan Mehmed Halil Sâmî Paşa'nın doğumuna "Bende-i Rabbi'l-Celîl Sâmî Mehmed Halîl" diye de tarih düşürmüştür. Sadrazam Halil Hamid Paşa (ö.1199/1785) ailenin büyük dedesidir. Mehmed Halil Sâmî Paşa, on sekiz yaşına geldiğinde Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi'ye (ö. 1279/1862-63) intisap etmiş ve kendisine on dört yıl hizmet ettikten sonra hilâfetnâme almıştır. Şeyhinin kızı Hatice Gülşen Hanım ile evlenmiştir. Bağdat Âsitânesi seccâdenişini Şeyh Seyyid Ali el-Kâdirî'den de hilâfeti olan Mehmed Halil Sâmî Paşa1298/1880-81 yılında emekli olmuş ve Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi'nde irşat vazifesine başlamıştır. Kendisi "Paşa Baba" diye anılmıştır ve bu sebepten dolayı, meşihat makamında bulunduğu Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi'ne "Paşa Baba Tekkesi" de denilmiştir. Yaklaşık yirmi bir sene irşat vazifesini sürdüren Mehmed Halil Sâmî Paşa, şirpençe hastalığına yakalandıktan sonra felç olmuş 7 Şevval 1318/28 Ocak 1901 tarihinde vefat etmiş ve hem şeyhi hem de kayınpederi olan Mehmed Muhyiddin Efendi'nin yanına defnedilmiştir.[507]

Mehmed Halil Sâmî Paşa, tekkede Halvetî ve Eşrefî usûlüne göre devran ettirmiştir. Bu devran usûlünü ise Nureddin şeyhi Abdülaziz Efendi'den öğrenmiştir.[508] Şiirlerinde "Sâmî" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerini havi bir divanı olduğu rivayet edilmekte ise de böyle bir esere tesadüf edilmemiştir. Elimizde sadece iki tane nutku vardır. Bunlardan

---

506 Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin),* 135-136.
507 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk,* XXXI.
508 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk,* XXXIII.

biri tasavvufî muhtevalı ve müridâna seyrüsülûktaki maksadın ne olduğunu anlattığı şiiri; diğeri ise Abdülkâdir-i Geylâni'ye methiyyedir.

"*Câm-ı aşkı dopdolu nûş eder oldur kulu*
Tarîki gâyet ulu Sultân Abdülkâdir'in

Hasen Hüseyn hakkâ pîrime oldu ata
Râhıdır râh-ı Hudâ Sultân Abdülkâdir'in

Cümle evliyâ geldi pâyine boyun eğdi
Emrine "belî" dedi Sultân Abdülkâdir'in

Aşk ile doldu velî aşkda buldu kemâli
Yok feyzinin zevâli Sultân Abdülkâdir'in

Himmeti hayy nüşûrda çağırana huzûrda
Yetişir âh zuhûrda Sultân Abdülkâdir'in

Hep velîler sultânı bahr-ı vahdet ummânı
Oldum kulu kurbânı Sultân Abdülkâdir'in

Sâmî kendimi geçdim hatarları hep geçdim
Câm-ı aşkını içdim Sultân Abdülkâdir'in"[509]

83. HİKMET (Ö. 1839-1903)

İsmi Ârif Hikmet'tir. "Hersekli Ârif Hikmet Bey" namıyla tanınmıştır. 16 Ramazan 1255/25 Kasım 1839 tarihinde Mostar'da doğan Ârif Hikmet Bey, Hersek Valisi İstolçalı

[509] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk,* XXXIV-XXXV.

Ali Paşa'nın[510](ö. 1267/1851) torunu, Zülfikar Nâfiz Paşa'nın (ö. 1267/1851) oğludur.[511] Ali Paşa ve oğlu Zülfikar Nâfiz Paşa, 1266/1850 yılında Bosna'da çıkan ayaklanmayı destekledikleri ve isyancılarla birlikte hareket ettikleri gerekçesiyle, Rumeli Ordu-yı Hümâyunu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'nın[512] (ö. 1287/1871) emriyle öldürülmüşlerdir.[513]

İlk tahsiline kültürlü bir aile muhitinde başlayan Ârif Hikmet Bey, önce dedesinin ve daha sonra da babasının vefatı üzerine Hersek'ten, Bosna'ya oradan da 1270/1853-54 senesinde İstanbul'a geldi. Tahsil hayatına burada devam eden Ârif Hikmet Bey'in on bir yaşındayken dedesinin tayin yazısıyla miralay olarak askeriyeye intisap eden rütbesi, Mısırkapı Kethüdası Muhtar Bey'in yardımıyla rütbe-i hâcegânî'ye geçti ve böylece "askerî" olan rütbesi "mülkî-idarî" olarak değiştirildi. Bundan sonra ilk sivil görev olarak Sadâret Mektûbî Kalemi'nde katiplik yapan Ârif Hikmet Bey, bu vazifesine yedi yıl kadar devam ettikten sonra istifa etti ve Bosna Hersek de dahil olmak üzere beş-altı ay süren bir seyahatten sonra tekrar İstanbul'a döndü.[514] İstanbul'a dönüşüyle birlikte, 1285/1868 yılında Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö. 1312/1895) delâletiyle Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Muhâkemât-ı Cezâiyye katipliğine atandı. Bu arada, İstanbul'da bulunan pek çok tekkeye giden ve manevî bir arayış içerisinde olan Ârif Hikmet Bey 1292/1875-76 yılında Kâdirî tarikatına intisap etti.[515] Bu durumu "*1292'de tarîk-i kâdirîye ibtidâ-yı sülûkümde sünûh eylemiştir.*" kaydıyla derc ettiği bir kıtasında ifade etmiştir.[516] Daha sonra, Osmanlı

---

510 Kaynaklarda ismi Galip Ali Paşa Rızvanbegovic-Stocevic olarak geçmektedir. İsminin başındaki "Galip" lakabıdır. İsyan eden Kavalalı İbrahim Paşa'yı Kütahya önlerinde karşılayan orduda yer aldığı için bir nişane olarak kendisine bu mahlas verilmiştir. Kendisi ve ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. H. Mirgül Eren Griffe, *Osmanlının Hizmetkarı: Galip Ali Paşa Rızvanbegovic-Stocevic* (Ankara: Berikan Yayıncılık, 2005); Mustafa L. Bilge, "Rıdvanbegoviç, Ali Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008); Kenan İbrişimoviç, *1844-1853 Tarihli Mostar Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 19-20.

511 Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu, Müjgan Çakır, (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 244; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi, 1972, C. I, s. 41; Metin Kayahan Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 1. baskı İstanbul: Kitabevi, 2015, s. 4; Hasan Aksoy, "Hersekli Ârif Hikmet Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, C. XVII, ss. 233-35; Belde Aka, "Hikmet, Hersekli Ârif Hikmet Bey", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 14 Eylül 2021).

512 Bkz. Abdullah Saydam, "Ömer Lütfi Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007).

513 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 4; Bilge, "Rıdvanbegoviç, Ali Paşa", XXXV/51.

514 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 4.

515 Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, haz. M.Doğan Bayın, İsmail Dervişoğlu (İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2003), 103-104.

516 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 83.

Devleti'nin birçok şehrinde memuriyet görevlerinde bulundu. Bu görevleri esnasında sırasıyla "İzzetlü"[517] ve "saâdetlü" lakaplarını[518] aldı. Memuriyet hayatı boyunca doğruluktan ve adaletten ayrılmadığı ifade edilen Ârif Hikmet Bey[519], boğazında ortaya çıkan kanser sebebiyle 22 Safer 1321 Çarşamba/20 Nisan 1903 tarihinde İstanbul'da vefât etti. Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Topkapı Kabristanı'nda annesinin yanına defnedildi.[520] Ârif Hikmet Bey'in kısa süren iki evliliği dışında hayatı yalnız geçmiş, çocuğu olmamıştır. Mezar taşına yakın dostu İbnülemin Mahmut Kemal İnal şunları yazdırmıştır:

"Fatiha
Fer verip cism ü cân ü kalbimde
Eser-i lâ-ilâhe illallah
Şeb-çerâğ-ı mezârım ola benim
Güher-i lâ-ilâhe illallah

kıt'asıyla zemzeme-sâz-ı tehlî olan şâir-i hakîm Hersekli Ârif Hikmet Bey'in sükûn-zâr-ı ebedîsidir.

Vilâdeti 16 Ramazan 1255 Çarşamba gecesi
Vefâtı 22 Safer 1321 Çarşamba gecesi"[521]

Ârif Hikmet Bey'in vefâtı ve kimsesiz bir garip gibi defnedilmesi, onun kıymetini bilenlerden biri olan Mehmet Âkif Ersoy'u müteessir etmiştir. Kendisi, Ârif Hikmet Bey hakkında oldukça uzun bir şiir yazmıştır.[522] Buna ilaveten İbnülemin Mahmud Kemal

---

517 Osmanlı Devleti'nde miralaylara, saniye rütbelilerine, mir'ül-ümeraya, kaymakamlara ve Istabl-ı Âmire müdürlerine yazılan elkaptı. Bkz., Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, C.II, s. 110.

518 Askerîden feriklere, mülkiyeden ûlâ evvelleriyle Rumeli beylerbeyilerine elkap olarak yazılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, C.III, s. 73.

519 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 6.

520 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 41; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. I, s. 654; Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, s. 7; Hacı Ali Şahin, *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 4; Aksoy, "Hersekli Ârif Hikmet Bey", s. 233; Aka, "Hikmet, Hersekli Ârif Hikmet Bey".

521 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 8-9; Şahin, *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı*, 4-5.

522 Şiir için bkz. Ersoy Mehmet Akif, *Safahat*, haz. M.Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevi, 1975), 532.

İnal da yakın dostu Ârif Hikmet Bey hakkında methiye niteliğinde bir manzume kaleme almıştır.[523]

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişmiş en önemli şair, yazar ve aydınlardan biri olan Ârif Hikmet Bey hem şiirde hem de nesirde kendini ispat etmiş bir şahsiyettir. O, devrinde cereyan eden eski-yeni tartışmalarında, yeniliğe karşı bir tutum içerisinde olmadan ancak Frenk taklitçiliğine de meyletmeden ve Batılı kalıplar içine girmeden, bizim olan klasik edebiyat yolundan giderek, yeni muhtevalarla bu şiiri canlandırma düşüncesinde olmuştur. Daha yirmi iki yaşındayken devrin tanınmış şairlerine Lâleli Çukurçeşme'deki hânesini açmış ve daha sonra Encümen-i Şuara[524] adını alacak olan topluluğa bir nevi hâmilik yapmıştır. Bu topluluk içinde şiirleri ve fikirleriyle takdir toplamıştır. Bilhassa şiir konusunda devrine göre yeni fikirlere sahip olan Ârif Hikmet Bey'e göre, şiir için vezin ve kafiye şart değildir. Şiir, mensur da olabilir ancak bunun için edebiyatın bir kısm-ı küllîsini ihlal etmek gerekir. Şiir nazmın üstündedir. Bu nedenle "şair" ile "nâzım"ı birbirine karıştırmamak lazımdır. Sadece vezin ve kafiye derecesinde kalan acemilere nazım ve edebiyatta derinlemesine düşünenler ile güzel konuşma ve yazma yeteneğine sahip olanlara şair denmelidir. Şairliğin esası hayallerden ibarettir. Şiir; akla uygun ve maneviyattan sayılabilecek bir hayaldir. Şiir, sadece estetik sebeplerle yazılır. Şiir ve genel olarak edebiyatta yapılacak düzenlemeleri ve iyileştirmeleri millî kaidelerin dışına çıkarmamak gereklidir. Aksi takdirde neş'e-i milliyeye halel gelecek şekilde bir Batı taklitçiliği başlar.[525]

Şiirlerinde "Hikmet" mahlasını kullanan Ârif Hikmet Bey, en çok sebk-i hindî akımının önde gelen temsilcilerinden Nâilî-i Kadîm (ö. 1077/1666) başta olmak üzere, Fehîm-i Kadîm (ö. 1057/1647), Nedim (ö. 1143/1730) ve yakından tanıdığı Leskofçalı Galip'ten (ö. 1278/1867) etkilenmiştir. Ârif Hikmet Bey, şiirlerinde dinî ve tasavvufi unsurlara yer vermiş ve bu konulara ait kavramları yer yerinde maharetle kullanmıştır. Bazı şiirlerinde sosyal konulara da yer vermiştir. Şiirlerindeki dili sebk-i hindî ve bazen de hikemî tarzı

[523] Bkz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Kemâlü'l-Hikme* (İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1327), 16-18.
[524] Ayrıntılı bilgi için bkz. Özgül, *Encümen-i Şuarâ*.
[525] Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey,* 53-54.

çağrıştırmaktadır. Ancak o, bu iki ekolü şahsî şiir diliyle mezcetmeyi başarmış ve kendi söyleyişini bulmuştur.

Hersekli Ârif Hikmet'in şiirlerini havî *Divan*'ının[526] dışında; felsefî, tasavvufî, siyasî, ahlâkî ve tarihî birçok konuda düşüncelerini ihtiva eden *Levâyihu'l-Hikem, Levâmi'u'l-Efkâr, Sevânihu'l-Beyân, Misbâhu'l-İzâh* isimli mensur eserleri vardır. Bu eserler *Makâleler*[527] adı altında tek kitap olarak yayımlanmıştır.

"*Hırka ber-dûş-ı firâğız târik-i seccâdeyiz*
Nâ-murâd-ı âlemiz ammâ mürîd-i bâdeyiz

Neş'e-i hüsn-i ezeldir gayet-i maksûdumuz
Mest-i aşkız sanma kim hayrân-ı rûy-ı sadeyiz

Kesretinden âlemin kat'-ı nigâh etsek n'ola
Şâhid-i halvet-serây-ı vahdete dildâdeyiz

Fâriğız hengâme-i hicr ü visâl-i yârden
Ârif-i mânâ-yı aşkız başka bir sevdâdeyiz

Sîne-i mecrûhumuzdur tâ-ebed âmâc-ı aşk
Tîr-i takdîrât-ı yâre her zaman âmâdeyiz

N'ola pâmâl-i gumûm olsak hazîz-i hâkte
Evcgâh-ı izz ü rif'atten garîb üftâdeyiz

Olmuşuz biz aşk ile âzâde-i havf ü recâ
Sanma kim Hikmet gam-ı endişe-i ferdâdeyiz"[528]

---

526 Hersekli Ârif Hikmet, *Divan* (İstanbul: Âsâr-ı Müfîde Kütüphânesi-Matbaa-i Âmire, 1334); Şahin, *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı*; Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*.

527 Hersekli Ârif Hikmet, *Makâleler: inceleme-metin*, haz. Rıdvan Özdinç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018).

528 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 163-164.

84. HÜDÂYÎ (Ö.1323/1905)

Asıl ismi Ömer'dir. Hacı Ömer Hüdâyî Baba olarak da bilinmektedir. 1237/18212 senesinde Elazığ'ın Mürü[529] köyünde dünyaya geldi. Babası köyün ileri gelenlerinden ve çevresinde "Kaymakamzâde" lakabıyla tanınmış olan İbrâhim Bey isminde bir zâttır. Olgunluk yaşlarına geldiğinde Kur'ân-ı Kerim'ı hıfzeden Ömer Efendi, bir yandan da *Delâil-i Şerif* başta olmak üzere çeşitli duâ ve zikirleri okumaya devam etti.[530] İlim tahsilini ise Elazığ'ın tanımış alimlerinden ikmal etti.[531] 1258/1842 yılında askerlik vazifesini yapmak üzere Erzincan' a gitti ve o dönemde bir askerî teşkilat olan "Kırk Serdârlar"ın sancaktarı olarak görev yaptı.[532] Bu vesileyle, Erzincan'da irşât faaliyetlerini yürüten "Terzi Baba" olarak tanınan meşhur Nakşibendî-Hâlidî Şeyhi Muhammed Hayyât Vehbî Efendi'yle (ö. 1264/1848) tanıştı ve sohbetlerine katıldı.[533] Gördüğü bir rüya üzerine ve Terzi Baba'nın mânevî işaretiyle Erzincan'dan ayrılıp Arapgir'e geldi.[534] Burada bulunan Nakşîbendî-Halidî Şeyhi Arapgirli Ömer Nûrânî'ye[535] (ö.1314/1898) intisap etti. Yedi yıl süren ciddi riyâzet ve mücâhede sonunda Ömer Nûrânî'den icâzetname aldı.[536] Bir süre Elazığ'da irşat faaliyetleri yürüten Hacı Ömer Hüdâyî Baba'ya bir ziyareti sırasında Şeyhi Ömer Nûrânî "Evlâdım Ömer, artık benim sana yapabileceğim bir şey yoktur. Ben, seni getirebileceğim yere kadar getirdim. Senin her şeyin tamam, bir tek feyzin eksik. Buradan öteye seni ancak Dede Efendi götürür. Var git, nasibini Urfa'da ara." diyerek onu Kâdiriyye tarîkatı şeyhlerinden Dede Osman Avnî Baba Urfevî'ye (ö.1300/1883) gönderdi. Bu emir üzerine Ömer Hüdâyi Baba, manevî tahsîlinin geri kalan tamamlamak üzere Urfa'ya geldi. Dede Osman Avni Baba'ya intisap

529 Bu köyün şimdiki ismi Yünlüce'dir.

530 *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, haz. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007), 75.

531 İsa Çelik - Mikail Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (v. 1321/1905) Hayatı Eserleri Fikirleri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/14 (2018), 91.

532 *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 73.

533 *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 74.

534 Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (v. 1321/1905) Hayatı Eserleri Fikirleri", 93.

535 Bkz. Ayşe Levent - Cumali Levent, "Arapgirli Ömer Baba ve Müzdevic Muhammes", *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences* 7/39 (01 Ocak 2021), 824-836.

536 *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 79; Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (v. 1321/1905) Hayatı Eserleri Fikirleri", 94.

etti.[537] Kendisinden hilafet aldı ve 1323/1905 yılında vefat edinceye kadar bir Kâdirî mürşidi olarak hizmet etti. Kabri Elâzığ merkeze bağlı Kövenk köyündedir.[538]

Ömer Hüdâyî Baba kaleme aldığı kırk kadar şiirinde "Hüdâyî" mahlasını tahallüs etmiştir. Şiirleri tasavvufî muhtevalıdır. Âşıkâne bir edayla kaleme aldığı şiirlerinde Ömer Hüdâyî Baba, Allah'ın rızasını kazanmayı ve müridânına seyrüsülûk yolunda kılavuzluk etmeyi gaye edinmiştir. Bir talibin vuslat yolunda uyması gereken kurallar ile yine bu yolda yapması gereken riyâzet ve mücâhedeyi şiirlerinde veciz bir şekilde anlatmıştır.

Ömer Hüdâyî Baba'nın, müstakil bir dîvanı yoktur. Kendisinin değişik yer ve zamanlarda söylediği, yazdığı şiirleri vefâtından sonra halîfesi Muharrem Hilmi Kösetürkmen (ö. 1964) tarafından bir araya getirilmiştir. Söz konusu şiirleri Muharrem Hilmi Efendi kendi el yazısıyla yeniden yazarak ve düzenleyerek ortaya koymuştur.[539] Ömer Hüdâyî Baba'nın şiirlerinden başka "*Risâle-i Hüdâiyye*" ve "*Vasiyetnâme-i Hüdâyî*" adlı eserleri toplu bir şekilde *Ömer Hüdayî Baba Divanı*[540] adıyla Süleyman Ateş tarafından yayımlanmıştır.

"*İstinâdım sanadır Yâ Hazret-i Abdülkâdir*
Destgîr ol sen bana Yâ Hazret-i Abdülkâdir

Ne kadar sa'y ettim ise olmadı bir çâre âh!
Kabrine süz sürmeye Yâ Hazret-i Abdülkâdir

Tâkatim yok nideyim derd-i firâkın çekmeye
Destgîr ol sen bana Yâ Hazret-i Abdülkâdir

Âşık-ı sâdık olanlar bu mâsivâyı nider
Sâlik olanlar bu yola dürr-ü mercan cem eder

---

537 *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 84; Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (v. 1321/1905) Hayatı Eserleri Fikirleri", 96.

538 Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (v. 1321/1905) Hayatı Eserleri Fikirleri", 101.

539 Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (v. 1321/1905) Hayatı Eserleri Fikirleri", 102.

540 *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*.

Bu tarîkat çünkü doğru şâh-ı merdâna gider
Destgîr ol sen bana Yâ Hazret-i Abdülkâdir

Gâfil olma emr-i Haktan emr-i dünyâda ğayûr
Bu yola aşksız girenler dökülür yolda kalır

Kimini tutup harâmîler metâını alır
Destgîr ol sen bana Yâ Hazret-i Abdülkâdir

Yok hilâfım sözlerimde cümle gerçektir inan
Vakt-i rıhlet geldi artık nevm-i gafletten uyan

Terk-i dünyâ eylemektir bu eşiğe baş koyan
Destgîr ol sen bana Yâ Hazret-i Abdülkâdir

Zâhidin maksûdu cennette saâdet eyleye
Ekl-ü şürb idüp murâdı zevk-u râhat eyleye

Hüdâyî'nin kasdı da dîdârı ru'yet eyleye
Destgîr ol sen bana Yâ Hazret-i Abdülkâdir"[541]

85. TABİBOĞLU (Ö. 1324/1906)

Asıl ismi Abdullah'tır. Kerkük Kalesi'nde, Meydan Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Tabip Hacı Mahmud Efendi'dir. Abdullah Efendi'nin babası tabip olduğu gibi dedeleri de tabip veya bilgin kimselerdir. Kerkük Kalesi'ndeki Meydan Mahallesi'nde gündüzleri hastaları tedavi eden, geceleri ise ibadetle meşgul olan Abdullah Efendi çevresinde ahlâklı bir insan olarak tanınmış ve sevilmiştir. Buna rağmen 1280/1863 yılında garez erbabı kimseler tarafından iftiraya uğramış, yirmi bir ay hapsedilmiştir. Bu esnada

[541] *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 28-29.

işkencelere maruz kalmıştır. 1324/1906 senesinde bütün ömrünü geçirdiği Kerkük'te vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.[542]

Abdullah Efendi, şiirlerinde "Tabiboğlu" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerine sade, açık ve anlaşılır bir dil hâkimdir. Yerli halkın kullandığı kelimelere de şiirlerinde yer veren şair, bir şiirinde kendisinin kıssahân olduğunu ifade etmiştir. Kıssahânlığına delil olarak, Türkçe'ye tercüme ettiği *Anter Kıssası*na eklediği Türkçe doldurma gazellerini göstermek mümkündür.[543]

Tasannu maksadıyla şiir yazmayan Tabiboğlu'nun mürettep *Divan*'ı[544], *Tecvîd-i Güzîde*[545] isimli eserleri vardır. Buna ek olarak, Takiyyüddîn Paşa'nın isteği üzerine meşhur *Antere* kıssasını[546] otuz cüz hacminde Türkçe'ye tercüme etmiş ve bu halk destanını manzumelerle de süslemiştir.[547]

"*Ey müselmânlar meded kim ahd ü peymân vaḳtidir*
Gayret ile hem gazâda virmeye cân vaḳtidir

Ey olan leb-teşneler kıl âb-ı kevser ârzû
Gör ki kayd-ı menzilin iç âb-ı ḥayvân vaḳtidir

Vir bu ʿömri geç bu cândan dehri eyle pây-mâl
Ṭâlib-i cennet isen ger ḥûr u gılmân vaḳtidir

Kıl gazâyı ʿışk ile yâd eyle ḥaḳḳı şevḳ ile
Emr-i haḳḳı ger dilersen cism-i ʿüryân vaḳtidir

---

542 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, III/33-34; Suphi Saatçi, "Tabiboğlu", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları e-kitap, ts.); Beyhan Kesik, "Tabîboğlu, Abdullah", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 13 Kasım 2021); Yalçınkaya, "Molla Sabir'in Kardaşlık Dergisinde Tefrika Edilen 'Kerkük Şairleri' İsimli Eseri", 84.

543 Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, III/35.

544 Ayşe Kübra Bekar, *Kerküklü Tabiboğlu Divanı* (Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

545 Bu eser, Atâ Tezibaşı'nın özel kütüphanesindedir.

546 Bkz. Cemal Muhtar, "Antere Kıssası", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991).

547 Saatçi, "Tabiboğlu"; Kesik, "Tabîboğlu, Abdullah".

Ger şehîd olsan sana luṭf-ı ilâhîdir müdâm
Cennetü'l-me'vâda dut hûr ile iskân vaḳtidir

Eyle bâr-ı menzilin rûşen ḳıyâmet güni hem
Olmaya zulmetde râhın şemʿ-i tâbân vaḳtidir

Ey olan ṭâlib bu dünyâya belâdır hâṣılın
Gel teveccüh kıl mekânın ʿâli rıḍvân vaḳtidir

Din yolına cân virib aʿdâdan algıl intikâm
Sâḥib-i nuṣret olan ʿAbdülmecid hân vaḳtidir

Ey ḫoş ol kimse gazâ kılmak naṣîb olmış ana
Olma gâfil fırsatı fevt itme devrân vaḳtidir

Aç gözin kim gâfil olma dehr hâlinden hemân
Fitne'-i âhir zamân Deccâl-i Şeyṭân vaḳtidir

Vaḳt irişdi ola zâhir Mehdî'-i sâḥibzaman
Hem nüzûl-ı Ḥazret-i ʿÎsâ'ya fermân vaḳtidir

Kıl girîbân-çâk dehrin gussasından fâriğ ol
Gül gibi çâk-i girîbân gonce-handân vaḳtidir

Kâmet-i ham birle varsaydım gazânın deştine
Ol zamanda câna virdim bülbül efgân vaḳtidir

Pâre pâre kılsa ger şemşîr gerdûn cismimi
Lâle-tek melbûs-ı hamrâ kana galtân vaḳtidir

Ger Tabîboğlı bu derd ile gazâda virse cân

Verd ile kanlu kefen hâk ile yeksân vaktidir"[548]

86. ENÎSÎ (Ö. 1325/1907)

Asıl ismi Mustafa'dır. Balıkesir'in Edremit ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. İlmiye sınıfına mensuptur ve Kâdirî tarikatındandır. Şeyhi, Edremitli Müridzâde Aczî Mustafa Efendi'nin halifelerinden Şeyh Rüstem Bey isminde bir zâttır. Farsça'yı iyi derecede bilen Mustafa Efendi, arzu edenlere Farsça dersleri vermiştir. Emlak ve arazisi çok olduğu için devlet memurluğu yapmamıştır. Hayatı hakkında bilinenler mahdut olan Mustafa Efendi, 1325/1907 senesinde Edremit'te vefat etmiştir. Vefâtına Edremitli Şeyh Haydar Ali Bey, "*Söyledi târîh bu şeyh-i kâmile Haydar Alî /Hû deyüp gitdi Enîsî aşk ile Mevlâsına*" beytini tarih düşürmüştür.[549]

Şiirlerinde "Enîsî" mahlasını kullanan Mustafa Efendi'den günümüze az sayıda şiiri kalmıştır.

"*Harc edip varım yoğum vîrâne oldum aşk ile*
Derd ü gam mihnet çeküp dîvâne oldum aşk ile

Aşk derler bir belâ-yı mihnete düşdüm ki ben
Kâse-lîs-i sofra-i dem-hâne oldum aşk ile

Çıksa cânım aks-i cânânı çıkarmam sîneden
Hıfz idüp îmân-veş peymâne oldum aşk ile

Şîşe-i sahbâyı nûş etdim ezel bezminde ben
Ey Enîsî âleme meyhâne oldum aşk ile"[550]

---

548 Bekar, *Kerküklü Tabiboğlu Divanı,* 89.

549 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, haz. Mehmet Sarı-Ahmet Karaman (Balıkesir: Zağnos Yayınları, 1999), 72; Mehmet Arslan, "Enîsî, Mustafa Enîsî Efendi, Edremitli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 13 Kasım 2021).

550 Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri,* 72-73.

87. RIZÂ (Ö. 1328/1910)

İsmi Rızâ'dır. Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî'nin en küçük oğludur. Şeyh Rızâ Talebânî olarak bilinen şair, 1254/1832 yılında Kerkük şehrinin Bulak Mahallesi'nde dünyaya geldi.[551] İlk okuma yazmayı ve Farsça'ya yönelik ilk bilgilerini babasından öğrendi. Medrese tahsilini ise Kerkük'te mukim oldukları muhit olan Bulak Mahallesi âlimlerinden Seyit Mehmet Efendi ve yine Kerkük ve çevresinin tanınmış hocalarından Hilmizâde Hacı Saîd Efendi'nin yanında ikmal etti. Yaşadığı dönemin tahsil hayatının bir gereği olarak Arapça, nahiv, sarf, mantık, bedî ve beyân gibi ilimlerden behresini aldı. Babası Şeyh Abdurrahman Hâlis Efendi hayattayken İstanbul'a geldi ve burada iki yıl kaldıktan sonra Kerkük'e dönerken Musul ile Erbil arasındaki bir bölgede babasının vefât haberini aldı. Bir müddet Kerkük'te kaldı fakat babasının yerine meşihat makamına geçen kardeşi Şeyh Ali ile geçinemediğinden onu bir şiirle hicvetti ve oradan ayrıldı. 1304/1886 senesinde ikinci defa İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Bu vesileyle Suriye, Mısır ve Hicaz'ı dolaştı. İstanbul'a vardığında Yusuf Kâmil Paşa'nın[552] (ö. 1293/1876) konağında ağırlandı. Bu konakta kaldığı sırada, tanınmış şair ve yazarlarla görüştü. Namık Kemal ve Ziyâ Paşa ile de tanışarak onlarla edebî musahabelerde ve tartışmalarda bulundu. İran Şâhı Nâsirüddin Kâcar'ın İstanbul'a gelişi münasebetiyle kendisine Farsça bir kaside sundu ve karşılığında şahtan birçok kıymetli mükafatlar aldı. Bunun dışında bir vesileyle İstanbul'da bulunan Mısırlı Prens Mustafa Fâzıl Paşa'ya ve Ahmet Paşa'yla iyi münasebetler kurdu ve kendilerine sunduğu kasidelerle onların teveccühlerine mazhar oldu. Kabına sığmayana bir kişiliğe sahip olan şair, can yakıcı hicivlerinden dolayı fukara tertibinden beş yüz kuruş maaş bağlanarak 1291/1874 yılında İstanbul'dan uzaklaştırılarak memleketi Kerkük'e gönderildi. Kerkük'e dönünce geçimini ziraatla sağlamaya çalıştı. 1318/1900 yılında kardeşi Şeyh Ali Efendi tarafından Bağdat'taki Meydan Mahallesi'nde bulunan Kâdirîler Tekkesi'ne postnişin olarak tayin edildi ve Bağdat'a giderek oraya yerleşti. Vefâtına kadar Bağdat'ta kalan Şeyh Rızâ Efendi, kronik

[551] Bursalı Mehmed Tahir, şairin Süleymaniye'ye bağlı Baziyan'da doğduğunu kaydetmiştir. Fakat bu bilgi doğru değildir. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/411.

[552] Bkz. Süleyman Beyoğlu, "Kâmil Paşa, Yûsuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001).

dizanteri hastalığına yakalandı ve 1328/1910 senesinde Bağdat'ta vefât etti. Bağdat'ta Abdülkâdir Geylânî'nin türbesinin bulunduğu bölgeye defnedildi.[553]

Hiciv sahasındaki kudreti herkes tarafından kabul edilen Rızâ Efendi, şiirlerinde ilk başlarda "Lamî" mahlasını kullanmış daha sonra ise bunu bırakarak "Rızâ" yı tahallüs etmiştir.[554] Yaşadığı dönemde Kerkük'ün "Reisü'ş-şuarâ"sı olarak mülakkab olan Rızâ, Türkçe, Arapça, Farsça ve Kürtçe şiirler yazmıştır. Rızâ, şiirdeki fıtrî kabiliyetini genelde hiciv, tezyif ve bazen de birini methetmek yolunda kullanmıştır. Bu nedenle şiirlerinin sanatlı bir söyleyişe sahip olduğunu söylememiz mümkün değildir. Fakat hiciv sahasında kaleme aldığı güçlü şiirleri, güzel konuşması ve hazırcevaplığıyla Namık Kemal üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Şiirlerini genellikle bilbedâhe söylemiş, o esnada yanında olanlar, bu şiirleri kaydetmişlerse şiirler unutulmaktan kurtulmuştur. Kendisinin şiir söyleme tarzı bu olduğu için daha birçok şiiri kaydedilemeden zâyi olup gitmiştir.[555]

Türkçe, Farsça, Arapça ve Kürtçe şiirler söylemiş olan Rızâ, bir divan tertip etmemiştir. Türkçe şiirleriyle ilgili bir kitap yayımlanmış[556] ve bir de yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.[557] Tüm şiirlerini ihtiva eden çalışmalar da yapılmıştır.[558]

"*Mu'tedil gitmez havası ki soğukdur ki sıcak*
Nâ-muvâfıkdır mizâcı ehline benzer 'Irâk

Bu 'Irâkın halkını Haccâc ıslâh itmedi
Her tarafdan milletin kanın iderdi inhirâk

Hak Ta'âla taksîm itmişdir nifâkı on yere
Tokuzun virmiş 'Irâkın ehline bi'l-ittifâk

---

553 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/411; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/1477; Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/295-296-297; Mehmet Arslan, "Rızâ, Şeyh Tâlibânî, Kerküklü", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 17 Eylül 2021).

554 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/411; Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, II/295.

555 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/1477.

556 Atâ Terzibaşı, *Kerkük'lü Şeyh Rızâ ve Türkçe Şiirleri* (Kerkük: Bilgisayar Basım Evi, 2006).

557 Jumaa Qadir Mohammed Mohammed, *Şeyh Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri (hayatı, edebî kişiliği, eserleri, inceleme, gramer ve sözlük)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

558 Mustafa Şükur, *Divâni Şeyh Rızâ-yı Talebânî* (Erbil: Aras Basım Evi ve Yayınları, 2010); Mükerrem Talebânî, *Şeyh Rızâ-yı Talebânî* (Erbil: Aras Basım Evi ve Yayınları, 2010).

Gice gündüz çalışır kesbinde bulmaz izdiyâd
Kîsesi boş karnı aç başı açık yalın ayak

Muhtelif âb u havâsı derdi çokdur rızkı az
Râhat istersen eğer hâk-i 'Irakdan ol uzak

Zengîni sekrân gibi miskîni sergerdân gezer
Bâtılı tasdîk iderken hak söze virmez kulak

Bu 'Irâkın toprağında su gibi altun akar
Su kenârında susuz halka suyu olmuş yasak"[559]

88. KEŞFÎ (Ö. 1328/1910)

İsmi Mustafa'dır. 1262/1843 yılında Artvin ilinin Yusufeli ilçesine bağlı Zor (Esenyaka) köyünde doğmuştur. Küçük yaşlarından itibaren, o dönemde âşıklık geleneğinin renkli bir şekilde yaşandığı yer olan Zor köyünde, babası Kafasoğlu Âşık Mehmet'in muhitinde yetişerek âşıklığa ve şiire ilgi duymuştur. Genç yaşlarında Erzurum'a giderek Gaznevî Ahmet Efendi dergâhında tasavvufî eğitimini ikmâl ederek Kâdirî tarikatına intisap etmiştir. Yaşadığı devrin meşhur âşıklarından Muhibbî ile yakın arkadaş olan Keşfî'ye mahlasını da Âşık Muhibbî[560] vermiştir. Sümmânî[561] başta olmak üzere birçok âşığın yetişmesinde etkili olan Keşfî'nin yetiştirdiği en önemli kişi hiç şüphesiz, Artvin âşıklık geleneğinin zirve isimlerinden olan oğlu Huzurî'dir.[562] Mutevâzi bir hayat yaşayan Keşfî, köyünde çiftçilik yaparak, imâl edilen dokumaları çevre illerde satarak geçimini

559 Mohammed, *Şeyh Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri (hayatı, edebî kişiliği, eserleri, inceleme, gramer ve sözlük)*, 33.

560 Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Âdil Özder, *19. Yüzyıl Halk Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri*, haz. Sedat Bahadır (Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2017).

561 Sümmânî ile ilgili Bkz. Haşim Nezihi Okay, *Âşık Sümmânî Hayatı ve Şiirleri* (İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi, 1958).

562 Huzurî ile ilgili bkz. Hikmet Dizdaroğlu, *Yusufelili Huzûrî, Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri* (Ankara: Ulus Basımevi, 1949).

sağlamıştır. Yine bu vesileyle 1329/1910 yılında, köyünün dokumalarını satmak amacıyla gittiği İspir'in Salaçor köyünde vefât etmiştir.[563]

Keşfî, genç yaşlarında edindiği tasavvufî ahlâkın etkisiyle hayatı boyunca dervişâne yaşamıştır. Yazdığı şiirlerine de tasavvufî incelik aksetmiştir. Şiirlerinde özellikle Yunus Emre'nin tesiri dikkat çekmektedir. Dinî konularda da şiirler kaleme alan Keşfî'nin dili oldukça sade ve pürüzsüzdür.

Tasavvufî ve dinî konuların dışında sosyal meseleleri de şiirlerine konu edinen Keşfî, şiirlerini *Divan-ı Keşfî*[564] adlı yazma eserde toplamıştır. Kendisinin Artvin bölgesinde tanınmasını ve sevilmesini sağlayan en önemli eseri ise *Mevlid-i Nebevî*[565] adlı mevlididir. Zor (Esenkaya) köyünde yakın zamana kadar Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i yerine Keşfî'nin *Mevlid-i Nebevî*'sinin okunduğu bilinmektedir.[566]

Yanıktır

"*Derdim deva bilmez ciğerim sızlar*
Söylesem dilimde sözler yanıktır
Sakının yanımdan çeşm-i nergisler
Kıvılcımlar değer közler yanıktır

Ateşim yanıktır, yanar ezelî
Hüsnün bahçesinin dökmez gazeli
Baksam da göremem başka güzeli
Meğer seni gören gözler yanıktır

Vücudumu harman ettim savurdum
Yalancı dünyadan yüzüm çevirdim
Dolaştı sinimiz kırkı devirdim

---

563 Musa Öksüz, *Artvin Âşıklık Geleneği* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 288; Turgay Kabak, "Keşfî, Mustafa", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 6 Ekim 2021).

564 Bu eser tek nüsha olup 298 sayfadan müteşekkildir. Keşfî, ömrünün son dönemlerinde İstanbul'a gitmiş ve bu divanı, yazısı güzel fakat edebî bilgilerden yoksun bir kişiye yazdırmıştır. Keşfî'nin vefât etmesi üzerine eser basılamadan kalmıştır. Daha sonra eser, Keşfî'nin torunlarından emekli öğretmen Galip Fikri Coşkun'un eline geçmiştir.

565 Mehmet Gökalp, "Keşfî'nin Mevlid-i Nebevî'si", *Türk Dünyası Araştırmaları* 94 (1995), 205-225.

566 Mehmet Gökalp, *Artvin Saz Şairleri* (İstanbul: Asır Ajans Yayınları, 1988), 57.

Teravihte bin üç yüzler yanıktır

Aldım, sattım pazarımı peşine
Haber verin gelin bir ü beşine
Her bir salık yürüyemez peşime
Âşıklar gittiği yüzler yanıktır

Çok vaizin sözü niçün işlemez
İbadet öğretir, kendi başlamaz
Gönül kırar benliğini boşlamaz
Benliğinden geçen özler yanıktır

Bir dertli Keşfî'yim gör ki n'olmuşam
Aşkın mahzeniyim gamla dolmuşam
Her derd ü mihnete billûr olmuşam
Ayağım dokunan tozlar yanıktır"[567]

89. CEYHÛNÎ (Ö. 1330/1912)

Asıl ismi Ömer'dir. Tokat'ın Zile ilçesinde dünyaya geldi. Babası Ahmet adında bir kişidir. Ceyhûnî'nin ailesi Himmetoğulları veya Çördükoğulları olarak tanınmıştır. Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Ceyhûnî'nin ilk tahsilini nerede ve kimlerden gördüğüne dâir bir bilgi mevcut değildir. Küçük yaşlardan itibaren âşıklık geleneğinin yaşandığı bir muhitte bulunan Ceyhûnî, çocuk yaşlarındayken Zile'den ayrılarak Tokat'a geldi. Tokat'ta Erzurumlu Emrah'ın yetiştirmelerinden Tokatlı Nûrî'ye çırak olan Ceyhûnî saz ve söz eğitimini ilk kez ondan öğrendi. Kendisine "Ceyhûnî" mahlasını ustası Tokatlı Nûrî verdi. Yine Tokat'ta bulunduğu sırada Kâdirî şeyhi Balak Baba'ya intisap etti.[568] Genç yaşlarında elinde sazıyla Anadolu'nun birçok yöresini dolaştı ve Şam'a kadar gitti. 1286/1870 senesinde Çorum'a geldi ve burada evlendi. Çorum'da oldukça geniş bir çevre edinen Ceyhûnî, vakur şahsiyetli, güler yüzlü, samimi bir insan olarak bilindi ve çevresindekiler tarafından sevildi. Yozgatlı Seyhun, Beypazarlı Bedrî,

[567] Öksüz, *Artvin Âşıklık Geleneği*, 289.
[568] Cahit Öztelli, *Zileli Şairler* (Samsun: Vilayet Matbaası, 1944), 22.

Arap Hâfız, Erzurumlu Serdarî ve İz'anî gibi âşıkların yetişmesinde önemli payı olan Ceyhûnî, bir seyahat sırasında Çorum'un Alaca ilçesine giderken İsa Hacı köyünde 1330/1912 yılında vefât etti.[569]

Âşıklığı meslek edinen Ceyhûnî, geçimini dokuz telli ve kısa saplı bir saz olan çöğür çalıp şiir söyleyerek temin etmiştir. Mevcut şiirlerinden, onun aruzu ustalıkla kullandığını ve şiir tekniği açısından başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Şiirlerinde kullandığı kelimelerden, ele aldığı konulardan onun iyi bir tahsil görmüş olabileceğini tahmin edebiliriz. Şiirlerini irticalen söylediği için birçoğu yazıya geçirilememiştir. Söylediği şiirler, genellikle, onu seven dostlarının defterlerinde kalmıştır. Bugün ise bu defterlerin nerede ve kimlerde olduğu bilinmemektedir. Elde mevcut birkaç şiiri vardır.[570]

"*Gönül rahat-ı kalp olayım dersen*
Bir pîr-i âgâhın tut dâmenini
Hânıkâh-ı aşkı bulayım dersen
Gözet erenlerin izz ü şânını

Fâriğ ol cihanın derd-i gamından
Bir gonca gül ol ki aşkın feminden
Bir kâse nûş eyle ol dem deminden
Göresin hakikat gülistânını

Ceyhûnî sözlerin hakikat mutlak
Herkeste tecelli eylemiştir Hak
Kimini vasfıyla kılmış müstağrak
Kiminin dar eyler hânumânını"[571]

90. AŞKÎ (Ö. 1333/1915)

İsmi Mehmed Selmân'dır. 1299/1883 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, Kâdirî tarikatının Resmiyye koluna bağlı Mehmed Şemseddin Efendi Dergâhı'nın son şeyhi

569 Abdullah Ercan, *14.Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler* (Çorum: Hitit Festivali Komitesi, 1991), 175; Dilek Türkyılmaz, "Ceyhûnî, Çördük Oğlu Ömer", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 15 Aralık 2021).
570 Ercan, *14.Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, 176.
571 Ercan, *14.Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, 179.

Seyyid Mehmed Câfer Hayrullah Efendi'dir (ö.1944). Selmân Efendi, dergâhta büyümüştür. İlk tahsilini ve tasavvufî eğitimini babasının yanında tamamlamıştır. Babasıyla birlikte bir ara Bağdat'ta bulunan Abdülkâdir-i Geylânî'nin türbesini ziyaret etmişler ve orada bir süre hizmet amaçlı ikâmet etmişlerdir. Selmân Efendi, babasından hilafet aldıktan sonra dedesi Seyyid Halil Sâmi Paşa'nın (ö.1319/1901) Çanakkale'de Çınarlık mevkiinde inşa ettirdiği Kâdirî dergâhında postnişinlik yapmıştır. Mezkûr dergâhta irşat faaliyetlerine devam ederken Çanakkale Savaşı başlamış, Selmân Efendi de cepheye gitmiştir. Burada sıhhiye olarak hizmet etmiş fakat yanında patlayan bir bombadan etkilenmiş ve istirahat için İstanbul'a gönderilmiştir. Yolda gelirken Kara Sarılık hastalığına yakalanmış, üç gün boyunca babasının meşihat makamında bulunduğu Mehmed Şemseddin Efendi Dergâhında bitkin bir vaziyette yattıktan sonra 30 Muharrem 1334/8 Aralık 1915 tarihinde otuz iki yaşında vefât etmiştir.[572]

"Aşkî" ve "Derviş Aşkî" mahlaslarını kullanan Selmân Efendi, şiirlerinde tasavvufun birçok kavramına yer vermiş ve bazen de bunları manzum bir şekilde izah etmiştir. Bu kavramlar arasında tarikat, derviş, mürşid, pîr, âşık, tevellâ-teberrâ gibi kavramlar vardır. Şiirlerindeki üslubu oldukça canlı ve coşkundur. Şairin gönlünden gelen samimi hitabetinin saflığı ve temizliği mısralarında hissedilmektedir. Şairin tek eseri *Divan*'ıdır.[573]

"*Aşk âleminin serveri erenler evliyâlardır.*
Cihânın feyz ü rehberi erenler evliyâlardır

Gavsü'l-A'zam Abdülkâdir yolunda olmuşuz fâhir
Ledün ilminde hem mâhir erenler evliyâlardır

Velîler cümle sultânı Cenâb-ı Gavs-ı Geylânî
Muhammed dostu yârânı erenler evliyâlardır

Bulardır feyz-i Sübhânî bulardır nûr-i Rahmânî
Hakîkat şehri sultânı erenler evliyâlardır

[572] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, VIII-IX.
[573] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*.

Ali'dir bunlara serdâr velîler şâhıdır ol yâr
Bu Aşkî'yi iden tımâr erenler evliyâlardır"[574]

91. BÂNÛ (Ö. 1334/1916)

Asıl ismi Cevheriye Bânû'dur. 1279/1863-64 yılında, Çankırı'nın Çerkeş ilçesine bağlı Atkaracalar köyünde[575] doğmuştur. Babası "Gazi Bey"olarak bilinen "Mustafa Bey" adında biz zâttır. Eğitimini köyündeki okulda tamamlayan Bânû Hanım'ın ne kadar süre ile kimlerden eğitim gördüğü konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ömrü boyunca evlenmemiş olan Bânû Hanım, varlıklı, kalabalık ve çokça misafiri olan bir aile ortamında yetişmiştir. Yirmili yaşlarında ailesinin idaresini uhdesine almış, evlerinin altında bulunan bir odayı ilmî ve edebî sohbetler için tahsis etmiştir. Söz konusu odaya sıkça gelenler arasında başta Geredeli saz şairi Âşık Figânî olmak üzere birçok saz âşığı gelmiş ve şiirler söylemişlerdir. Bânû Hanım da katıldığı bu fasıllardan etkilenip şiirler söylemeye başlamıştır. Bânû Hanım aynı zamanda tasavvufa da ilgi duymuş, Ilgaz'ın Yerkuyu köyü Kâdirî meşâyıhından şeyh oğlu Mehmet Nûrî Efendi'ye intisap etmiştir. Aynı zamanda şiirleri de olan Mehmet Nûrî Efendi, Bânû Hanım'ın şiir vadisinde de takip ettiği kişi olmuştur. Bânû Hanım'ın Nûri Efendi'ye bağlılığını gösteren şiirleri vardır. Ayrıca Nûri Efendi'yle mütekabil şiirleri de vardır. Bir divan teşkil edecek kadar çok olan şiirlerini vefâtından iki sene önce yakan Bânû Hanım, 1332/1916-1917'de vefât etmiştir. Kendisinden geriye pek az sayıda şiiri kalmıştır.[576]

Şiirlerinde "Bânû" mahlasını kullanan Bânû Hanım'ın dili oldukça sadedir. Kelimeleri yerli yerinde ve düzgün kullanmıştır. Bilgili görünmek iştiyâkıyla olsa gerek, öğrendiği veya çevresinden duyduğu tasavvufî tabirleri kullanmak istemiş, bunda da az çok başarılı olmuştur.

"*Ezeli aşkınla eyledim ikrar*
Ahd u ikrar nûr-ı iman görünür

---

574 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 47.
575 Bu köy bugün Çankırı iline bağlı bir ilçe statüsündedir. Bkz. "T.C Atkaracalar Kaymakamlığı", ts.
576 Çankırılı Ahmet Tâlât, *Çankırı Şairleri* (Çankırı: Çankırı Matbaası, 1930), 71; Ergun, *Türk Şâirleri*, II/740; Sakıp Atlı, "Bânû, Cevheriye Bânû", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2019 (Erişim 16 Eylül 2021).

Okudum cemâlin ciminde çapar
Bir azîm şecâat arslan görünür

Gül için bülbüle verildi bu zâr
Dest erişmez gülün her tarafı hâr
Büründü perde-i hikmet-i settâr
Sabr içinde aşk-ı rahman görünür

"Fetebârekalla" güneş yüzünü
"Ahsenü'l-hâlıkîn" leziz sözünü
Gönderir evrakın gizler özünü
Sâlikine lutf-ı ihsân görünür

Kâdiri hünkârım mürşidim emir
Babından dûr etmez ol mâhi Münir
Gam çekme ey Bânû kudret-i kadir
Elbet demi vasl-ı cânân görünür"[577]

92. İZZÎ (Ö. 1337/1919)

İsmi Muhammed Bedreddin'dir. 1259/1843 senesinde Niğde'nin Bereketlimaden[578] nahiyesinde doğmuştur. Küçük yaşlarındayken ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmişlerdir. Babası tarafından tutulan özel hocalardan ilk tahsilini tederrüs eyleyen İzzî Efendi, daha sonra devlet hizmetine girmiştir. Zabtiye Nezâreti Mektûbî Kalemi mümeyyizliğine yükselmiş, daha sonra ise Erzurum, Van, Hakkâri vilâyetleri Evkâf Muhasebeciliklerinde, Ankara vilâyeti Evkâf Müdürlüğünde bulunmuş, en sonunda Şehremâneti Meclis-i İdâre Başkitâbetine tâyin olunmuştur. Tasavvufa meyilli bir tabiatı olan İzzî Efendi 1295/1878 yılında Osman Şems Efendi'ye (ö. 1311/1893) intisap etmiştir. Bu vesileyle, vücudunu seyrusülûka vakfetmek ve şeyhine hizmet etmek maksadıyla 1299/1881 yılında memuriyet hayatından ayrılmıştır. 1303/1886 senesinde sülûkunu ikmal eyleyen İzzî Efendi, şeyhi Osman Şems Efendi'den hilâfet almıştır. Şeyhinin vefât etmesi üzerine

[577] Çankırılı Ahmet Tâlât, *Çankırı Şairleri*, 72.
[578] Çamardı ilçesinin o dönemdeki ismidir.

onun Üsküdar'daki evinde irşat faaliyetlerini altı ay kadar büyük bir gayretle sürdürmüştür. 1311/1893 yılında, Salkımsöğüt veya Aydınoğlu Tekkesi[579] olarak bilinen Kâdirî tekkesinin meşihat makamı kendisine tevcih edilmiştir. Bu tekkeyi yeniden tamir ve tecdid eden İzzî Efendi, yirmi sekiz yıl boyunca tekkeden dışarı çıkmayarak kendisini sâlikânın terbiyesine ve teslîkine vakfetmiştir. Yedirmeyi, içirmeyi seven, âşık, sâdık bir zât olan İzzî Efendi, 16 Cemâziye'l-evvel 1338/8 Şubat 1919 tarihinde vefât etmiştir. Vasiyeti gereği na'şı, Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi'nin haziresine defnedilmiştir.[580]

İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edildiğinde onlara karşı ilk direniş hareketini başlatan ve "Yaşasın Venizelos (Zite Venizelos)" diye tezahüratta bulunmadığı için yetmiş iki yerinden yaralanarak şehit edilen Miralay Süleyman Fethi Bey, İzzî Efendi'nin oğludur.[581] İzzî Efendi'nin şiirlerine yönelik malumat kaynaklarda mevcut değildir. Elimizde sadece bir şiiri vardır. Mezkûr şiir, Abdülkâdir-i Geylânî methiyesidir ve acemaşîrân makamında bestelenip dergâhlarda okunmuştur. Bunun dışında, İzzî Efendi, şeyhi Osman Şems'in *Divan*'ını tertip etmiş ve Bursa'da bulunan Ahmed Gazzî Dergâhı şeyhi Ali Sırrî Efendi'ye güzel bir şekilde ta'lik hatla yazdırmıştır.

"*Zât-ı Hakk'ın Gavs-ı A'zam mahzar-ı envârıdır*
Çün Aliyyü'l-Murtazâ'nın mahrem-i esrarıdır
Feyz-i akdes sırr-ı pâkinden gelir uşşâka hep
İlm-i tevhîdin muazzam hâce-i ebrârıdır

Hil'at-i beyzâ ezel ilbâs olundu kaddine
Feyz alınmak devleti ihsân olundu kabrine
Evliyâ vü asfiyâ râm oldu ol dem emrine
Kim huyûl-ı evliyânın server-i sâlârıdır

Bend ider meydân-ı kadrinde olan merdânı hep
Sayd ider kûhsâr-ı hikmetde gezen arslanı hep

[579] Bkz. M.Baha Tanman, "Aydınoğlu Tekkesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991).
[580] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/190-192.
[581] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/193.

*Vâdi-i hayretde koymuşdur ferişteh*gânı hep
Bâz-ı Eşheb kim melâik ceyşinin serdarıdır"[582]
(...)

93. ŞEVKÎ (Ö. 1338/1920)

İsmi Mustafa Şevkî'dir. 1248/1832 yılında İstanbul Üsküdar'da Salacak semtinde dünyaya geldi. Anne tarafından nesebi Abdülkâdir Geylânî'ye müntehidir.1268/1852 senesinde Bâb-ı Seraskerî Kitâbeti'ne tayin olan Mustafa Şevkî Efendi, kendisinde tarikat neşesi yüz gösterince Şehremini'nde bulunan Şeyh Rummâl Dergâhı postnişini Kâdirîyye'den Kaygusuz Şeyh İbrâhim Efendi'ye intisap etmiş ve 1268/1852 yılında kendisinden müstahlef olmuştur. Senelerce şeyhinin hizmetinde bulunan Mustafa Şevkî Efendi, 1289/1872 yılında şeyhinin vefâtı üzerine onun yerine meşihat makamına geçmiş ve 1338/1920 senesine kadar yaklaşık elli yıl bu görevini sürdürmüştür. 1298/1881 ve 1321/1903 senelerinde iki defa Hac fârizasını yerine getiren Mustafa Şevkî Efendi, 1338/1920 yılında bir salı gecesi vefât etmiştir. Kendi irtihaline vefâtından önce "Âh Şeyh Şevkî Baba" tarihini söylemiştir ki 1338 senesini işaret eder.[583]

Şiirlerinde "Şevkî" mahlasını kullanmış olan Mustafa Şevkî Efendi'nin elimizde mevcut olan şiirlerine bakıldığında onun tekke şiiri geleneği içerisinde estetik kaygılardan uzak ve samimi şiirler kaleme aldığını söyleyebiliriz. Şiirlerinin mihverinin Allah ve Peygamber sevgisi olduğu anlaşılan Şevkî'nin müretteb *Divan*'ı olduğu *Sefine*'de belirtilmiş olmasına rağmen[584] kütüphanelerde yapılan taramalarda böyle bir esere rastlanmamıştır.

"*Senin şem'-i cemâlindir dil-i sûzânıma bâis*
Gidüp bu beyt-i uşşâka şehâ cevlânıma bâis

Senin fikr-i hayâlinle bu aklım târ u mâr oldu
Bilürem derd-i hicrindir yine dermanıma bâis

582 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/195.
583 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/204-205.
584 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/205.

Senin bûy-ı latîfinden cihânı eyleyen ta'tîr
O bûyın neş'esi oldu benim irfanıma bâis

Senin envâr-ı hüsnündür görünen verh-i âdemde
O nûrun şu'lesi oldu meh-i tâbânıma bâis

Senin şevk-i cemâlinle bu miskin Şevkî-i kemter
Döner meydân-ı aşk içre budur devranıma bâis"[585]

94. SÜREYYÂ (Ö. 1923)

Asıl ismi Ahmed Süreyyâ Emin'dir. 1264/1848 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babası, Enderûn-ı Hümâyûn'da yetişmiş sır kâtibi Mehmed Emin Bey'dir. İlk ve orta tahsilinden sonra özel hocalardan dersler alan Ahmed Süreyyâ Efendi, on dokuz yaşındayken ilk seri atışlı topu icat etmiştir. Bizzat tarif ederek Zeytinburnu'ndaki silah fabrikasında iki senelik bir sürede bu topun imâl edilmesini sağlamıştır. Ahmed Süreyyâ Efendi'nin mucidi olduğu topun çizimleri Sultan II.Abdülhamid'in izniyle Alman Krupp firması tarafından alınıp Almanya'ya götürülmüş, Almanlar bu çizimden yola çıkarak seri ateşli top imâl edip bir örneğini Sultan II.Abdülhamid'e hediye etmişlerdir. Ahmed Süreyyâ Efendi'nin imâl ettirdiği ve Almanların onun çizimlerinden faydalanarak imâl ettikleri toplar, bugün Harbiye Askerî Müzesi'nde sergilenmektedir. Bir dönem Posta ve Telgraf Nezâreti'nde meclis azâlığı yapan Ahmed Süreyyâ Efendi, tornacılık, marangozluk gibi sanatlarla da meşgul olmuştur. Otuz bir yaşına geldiğinde Kâdirî tarikatının Hâlisiyye kolunun kurucusu Abdurrahman Hâlis Talebânî'nin hulefâsından Şeyh Seyyid Bekrü'l-Cezbî'ye[586] intisap etmiş ve on dört sene hizmetinde bulunmuştur. Mürşidinin intkalinden sonra yerine geçen Ahmed Süreyyâ Efendi, dergâh tesis etmemiş, irşat faaliyetlerini Nuruosmaniye'deki konağında yürütmüştür. Yetmiş beş senelik hayatının sonuna

[585] Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/206-207.

[586] Bu zât hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Kendisi Varnalı olup Tophâne İhtiyat Alay Müfülüğü yapmıştır. Bağdat'ta zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra Kerkük'e gitmiş ve Abdurrahman Hâlis Talebânî'ye mülâki olmuştur. Kendisinden hilâfet aldıktan sonra Hindistan, Yemen ve Hicaz'ı dolaşmış ve İstanbul'a gelmiştir. Tefsir, hadis, nücum, vefk gibi ilimlerde behre sahibi olan Şeyh Bekrü'l-Cezbî, yüz on dört yaşında İstanbul'da vefât etmiştir. Kabri Eyüp Sultan civarındadır. Bkz. Hazret-i Pîr-i Sânî Ahmed Süreyyâ el-Kâdirî, *Hazret-i Süreyyâ Dîvânı ve Vâridâtı*, haz. Kahraman Özkök (İstanbul: Revak Kitabevi, 2019), iii.

yaklaştığında manevî salâhiyetini Üsküdar Rifâî Âsitânesi son postnişini Şeyh Hüsnü Sarıer Ceyhun'a (ö. 26 Aralık 1952) bırakmıştır. Ahmed Süreyyâ Efendi, 9 Ramazan 1923'te İstanbul'da vefât etmiştir.[587] Kabri, Beşiktaş'ta Yahya Efendi Kabristanı'ndadır.

Ahmed Süreyyâ Emin Efendi, şiirlerinde genellikle "Süreyyâ" mahlasını kullanmıştır. Bazı şiirlerinde ise mahlas yoktur. Şiirlerinde İslâm dini, hakikat, mürşit, ilm-i ledün ve vahdet-i vücut konularına değinmiş ve bu konularla bağlantılı kavramlara açıklık getirmiştir. Süreyyâ'nın yer verdiği konulardan olsa gerek kullandığı dil ve üslubu özellikle bazı nutuklarında ağırlaşmıştır. Yine de o, şiirlerinde söz ve mânâ sıkıntısına düşmeden rahat ve rindâne bir şekilde dinî ve tasavvufî hakikatleri anlatmıştır. Tek eseri şiirlerini ve varidâtını hâvi *Divan*'ıdır.[588]

"*İlişme evliyaya zâhid ihtirâz eyle*
Ki anlar sâhib-i seyf-i celâl-i bî-amândırlar

Veliyullâha ta'rîz eyleme keff-i lisân eyle
Sererler yek nazarda hâke insanı yamandırlar

Celâl üzre bulunmuş bir veliyyullâha yaklaşma
Yakar hâkister eyler şübhesiz âteş-feşândırlar

Dilerlerse alırlar kâfir-i bî-dîni dûzahdan
Muhâli mümkin eylerler Süreyyâ çünki andırlar"[589]

95. ŞEYH MUHAMMED MÜŞTÂK-I KEMTERÎ (Ö. 1925)

1281/1864 yılında Erzurum'da doğmuştur. Babası, Ahıskalı Hacı Seyyid İbrahim Efendi'dir. Ecdâdı aslen Ahıskalıdır. Erzurum'a hicret etmişlerdir. İlim tahsilini Erzurum'da Derviş Ahmed Efendi'den ikmal eylemiştir. Kâdirî Şeyhi Müştak Baba'nın (ö. 1247/1832) mahdumu Edhem Baba'nın (ö. 1304/1887) Erzurum'da bulunduğu sırada kendisine intisap etmiş, sülûkunu tekmil eyledikten sonra hilafetnâme alarak şeyhinin

587 Hazret-i Pîr-i Sânî Ahmed Süreyyâ el-Kâdirî, *Hazret-i Süreyyâ Dîvânı ve Vâridâtı*, i-vi.
588 Hazret-i Pîr-i Sânî Ahmed Süreyyâ el-Kâdirî, *Hazret-i Süreyyâ Dîvânı ve Vâridâtı*.
589 Hazret-i Pîr-i Sânî Ahmed Süreyyâ el-Kâdirî, *Hazret-i Süreyyâ Dîvânı ve Vâridâtı*, 77.

işaretiyle irşat faaliyetleri için İstanbul'a gitmiştir. Burada, bir müddet Fatih civarında mukim olmuş, daha sonra Edhem Baba'nın oğlu Şeyh Necip Efendi'nin onu fâş etmesi üzerine halkın ilgisine mazhar olmuştur. Vezneciler Tekke Sokağı'nda Celvetiyye'den Keşfî Osman Efendi'nin (ö.1127 /1715) yanan tekkesinin bulunduğu yere yeniden bir dergâh inşa etmeye mufavvak olmuş ve 1314/1896 senesinde bu dergâhta müridânı irşat etmeye başlamıştır. Orta boylu, uzun saçlı, fukara sever bir zât olarak bilinen Şeyh Muhammed Efendi'nin hakkında sadece *Sefîne*'de malumat olduğundan ve Hüseyin Vassâf Bey onun biyografisini yazdığı sırada henüz hayatta olduğundan vefât tarihine dâir bir bilgi yoktur.[590] Bulunduğu meclislerde hep hakikatten bahseden, mâlâyânîyi sevmeyen, Hüseyin Vassâf'ın kaydettiğine göre Âşık Yunus tarzında nutukları olan Şeyh Muhammed Efendi'den geriye sadece bir beyit kalmıştır.

"*Kelâmın lâubâlî olmasın dergâh-ı Mevlâ'da*
Lisânın zikr-i Hak kılsun gönül şehrini tûr ile"[591]

96. TÂLİB (Ö. 1925)

Asıl ismi Ali Galip'tir. 1300/1882 yılında Erzurum'da doğdu. Babası mahkeme başkâtiplerinden Mütevekkilzâde Abdullah Efendi'dir. Ali Galip Efendi, çocuk yaşlarındayken babasının vefât etmesi üzerine kendisini ablasının kocası Kaymakam Maksut Efendi himaye etmiştir. Onun gözetiminde, on sekiz yaşına gelinceye kadar İbtidâ (İlkokul), Rüştiye (Ortaokul), İdâdî ve Sultânî (Lise)'yi bitiren Ali Galip Efendi, tahsiline devam ederken bir yandan da Erzurum'da mûkim Kâdirî Şeyhi Hacı İbrahim Hâkî (Rûhî) Efendi'nin manevi terbiyesi altına girmiştir. Şeyhinin teveccühlerini kazanarak onunla hac farizasını yerine getirmiştir. Yine, şeyhinin tavsiyesi üzerine Medine'de dört sene kalarak zâhirî ve bâtinî ilimlerde kendini yetiştirmeye gayret etmiştir. Daha sonra Bağdat'ta bir buçuk yıl tahsil görmüş ve İstanbul'a giderek Ayasofya Medresesi'nde de yaklaşık bir buçuk yıl daha ilim tahsiline devam etmiştir. Şeyhinin işaretiyle Erzurum'a geri dönen Ali Galip Efendi, Muallim Mektebi'nde hüsn-i hat dersleri okutmuştur. Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine onlara karşı tüm Erzurum halkıyla birlikte savaşmıştır. Savaştan sonra şapka kanunu çıkarılınca Muallim Mektebi'ndeki

590 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/166-167.
591 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/167.

görevinden istifa edip manifatura dükkânı açan Ali Galip Efendi, şapka kanununa muhalefetten 1925 yılında kırk üç yaşında idam edilmiştir. Kabri, Erzurum'un güney batısında bulunan Tutcu (Tuzcu) köyündedir.[592]

Şiirlerinin tamamında "Tâlib" mahlasını kullanan Ali Galip Efendi, yalnızca bir şiirinde "Mütevekkil" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin büyük çoğunluğunu gazel tarzında kaleme almıştır. Az da olsa rubâî, murabba´, muhammes, terci-i bend şeklinde şiirleri vardır. Şiirlerinde işlenen konuların başında ilâhî aşk gelmektedir. Hz.Peygamber ve ashâbını öven na´tlar da yazan Ali Galip Efendi, Abdülkâdir-i Geylânî'ye bir methiyye; şeyhi İbrahim Hâkî Efendi'ye de birkaç şiir yazmıştır.

Ali Galip Efendi'nin tek eseri *Divan*'ıdır.[593] Bu eser, divançe şeklinde iki defterden müteşekkildir.

"*Uyan dil ufk-ı şarkiden göründü mâh-ı Geylânî*
Bütün uşşâk içün Kâ'be olan dergâh-ı Geylânî

Bürün settâre-i beyzâ-yı tecride oku lebbeyk
Hemân sa'y et çıkar semt-i safâya râh-ı Geylânî

İcâbetgâh-ı âmâl ü makâsıd ravza-i pâki
Metâf-ı kudsiyân ü âşıkândır şâh-ı Geylânî

Şarâb-ı zemzem-i feyzin diriğ etme bu miskinden
Yanıktır çünkü bu âşık ezelden âh Geylânî

Niyâz eyle derûnundan haremgâh-ı celîlinden
Tecelli bahşolur elbet dil-i âgâh-ı Geylânî

Tahammül etme keşkül-i gama çek âh-ı istimdât
Gelir ol lahzada imdadına vallahi Geylânî

---

592 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, çev. Zeki Kumcu (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1993), 1; Kasır, *Erzurum Şairleri*, 182-183.
593 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*.

Tevessül eyle ânınla bütün matlûbuna Tâlib
'Azim u muhteremdir 'ind-i Hak'ta câh-ı Geylânî"[594]

97. RÂİF (Ö. 1926?)

İsmi Râif'tir. Halk arasında Yarpuzlu[595] Râif Baba olarak tanınmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. "Râif" mahlâsını kullanan şairin Kadirî tarikatının müntesibi olduğu kendisinden geriye kalan tek şiirinden anlaşılmaktadır. Son dönemin mutasavvıf şairlerinden olan Raif Baba'nın hayatı hakkında daha fazla bilgi yoktur. Kendisinin, Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinde bulunan Ashab-ı Kehf Zaviyesi'nde Kâdirî Şeyhi olarak 1292/1876 yılından vefât yılı olan 1926'ya kadar tam elli yıl boyunca imametini ve irşat hizmetlerini yürüten Râif Baba olması muhtemeldir.[596]

"*Himmet-i ulyâsı bî-pâyân Abdülkâdirin*
Âşıka dârü'l-emân dâmânı Abdülkâdirin

Sûretâ şeyhü'l-karadır sîretâ şarka(n) ve garb
Cümle âlem bende-i fermânı Abdülkâdirin

Hükmine râm oldı hep kutb-ı cihân şeyhü'z-zamân
Oldular çün hüsnünün hayrânı Abdülkâdirin

Vakt-i hâli hem zamânı hem mekânı tâlibâ
Tâbi' eyler kendiye irfânı Abdülkâdirin

Bâzü'l-eşhebdir mekânı zâhirâ Bağdad ise
Arşa ferşe ser-te-ser seyrânı Abdülkâdirin

Çün gürûh-ı evliyânın gerdeninde koydu pây

---

[594] *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 117.
[595] Yarpuz, Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinin eski isimlerinden biridir. Bkz. "Afşin", *T.C. Kahramanmaraş Valiliği*, ts.
[596] Lütfi Alıcı, "Tezkirelere Göre Kahramanmaraşlı Divan Şairleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* I/2 (2004), 14; Demir Necati, "Afşin Ashab-ı Kehf'in Ribatında Kadiri Şeyhi Raif Efendi", ts.

Cümleden âlî anınçün şânı Abdülkâdirin

Cân revâ kılmak ne mümkin münkirân-ı ehl-i ışk
Deprenürse nâgehân peykânı Abdülkâdirin

Feyz alır dergâhına her kim kılarsa ser-fürû
Böyledir kânûnı hem erkânı Abdülkâdirin

Bâb-ı himmet feth olunca sâile Râif dahi
Bir gedâdır vâcibü'l-ihsânı Abdülkâdirin"[597]

98. İLHÂMÎ (Ö. 1933)

Asıl ismi İbrahim Edhem'dir. İstanbul'un Fatih semtinde doğmuştur. Kadılardan İsmail Hakkı Efendi'nin oğludur. İbrahim Efendi, ilk tahsilini Fatih'te Hâfız Paşa Mektebi'nde ve Fatih Rüştiye Mektebi'nde tamamladı. Güzel bir sese sahip olan İbrahim Edhem Efendi, sütbabası olan Şeyhülislâm Kara Halil Efendi'nin (ö. 1298/1880) delâletiyle Mâbeyn Mızıkasına girdi. Mûsikiye olan merakı sebebiyle devrin tanınmış mûsikîşinaslarından dersler aldı. Askerlik vazifesinin tamamladıktan sonra Defter-i Hâkanî'ye devam etti. Ardından Bahriye Nezâreti'nde kâtiplik hizmetinde bulundu ve 1332/1914 senesinde emekli oldu. İbrahim Edhem Efendi, 1309/1891 senesinde Hicaz'a gitti. Dönüşte Medine'ye uğradı ve burada ilk defa Türkçe *Mevlid* okudu. Hicaz'a gitmeden önce Kâdirî Şeyhi Muhammed Emin Efendi'den Kâdirî icâzeti almış olan İbrahim Edhem Efendi Hicaz'dan geldiğinde Kefevî Tekkesi'ne şeyh tayin edildi. Şeyh tayin edilmeden evvel Hâfiz Paşa'daki bir kıraathanenin bahçesinde elli civarında öğrenciyle yaptığı mûsikî talimlerini bu vesileyle bıraktı ve sadece ilâhi besteleriyle meşgul oldu. Tekkeler kapatılıncaya kadar Kefevî Tekkesi'ndeki irşat faaliyetlerini sürdüren ve birçok kimseyi tasavvuf zevkinden hissedâr eyleyen İbrahim Edhem Efendi, tekkeler seddolununca önceleri Kefevî Tekkesi'nde bir süre inzivaya çekildi. Daha sonra,

[597] Alıcı, "Tezkirelere Göre Kahramanmaraşlı Divan Şairleri", 14-15.

vefât edinceye kadar, Çarşamba'da bulunan Molla Murat Kütüphanesi civarında satın aldığı evde kaldı ve 1934 yılında İstanbul'da vefat etti.[598]

Mûsikişinas ve bestekâr[599] olan İbrahim Edhem Efendi'nin şairlik yönü de vardır. Kendisi şiirlerinde "İlhâmî" mahlasını kullanmıştır. Bu mahlasın kendisine Abdülkâdir Geylânî canibinden inayet buyurulduğunu bizzat kendisi Hüseyin Vassâf'a bildirmiştir.[600] Edhem Efendi'nin *Sefîne*'de sadece birkaç kısa nutku vardır. Bunlar da şiiriyet yönünden zayıftır.

Edhem Efendi, bestesi kendisine ait olan eserleri bir araya toplayarak 1307/1890 yılında *Bergüzar-ı Edhem*[601] adı altında neşretmiştir. Bilinen tek eseri budur. Bu esere bestekâr Hacı Fâik Bey'in (ö. 1308/1891) ve Muallim Nâci'nin (ö.1310/1893) birer takrizleri vardır.[602]

"*Âlem-i ervâhdan oldum ehl-i Beyt'e hâs gedâ*
Ol zamândan itdim ashâb-ı Rasûl'e iktidâ
Başımın ser-tâcı olsun çâr-yâr-ı pür-safâ
Bende-i Âl-i Abâ'yım her ne dirlerse sezâ
Âline evlâdına ezvâcına cânım fedâ"[603]

99. HULÛSÎ (Ö. 1936)

İsmi Mehmed Hulûsî'dir. Aslen Rize'nin Çamlıhemşin ilçesinin Yukarı Kale-Dik Varoş (Yazlık) köyündendir. 1287/1871 yılında doğmuştur. Altı çocuklu bir ailenin en küçük evladı olan Mehmed Hulûsî Efendi'nin kendisinden on dört yaş büyük olan ağabeyi Şükrü Efendi (ö.?), Türkistan'da bulunan Yesevî dergâhında 7 yıl tasavvufî eğitim almıştır. Dolayısıyla kendisinin tasavvuf yaşantısına yabancı olmayan bir ailede yetişmiştir. Mehmed Hulûsi Efendi, ilk tahsiline Atina (Pazar) rüştiyesinde başlamış daha sonra ise

598 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, II/262-264; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sâdâ Son Asır Türk Mûsîkişinasları* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1958), 177-178; Ahmet Feyzi, "Şeyh Edhem Efendi Tarafından Yazılan 'Bergüzer-ı Edhem Yahud Talim-i Usûl-ü Musikî' Adlı Güfte Mecmuası Üzerine Müzikolojik Bir İnceleme", *Ekev Akademi Dergisi* 59 (2014), 162.

599 TRT kurumu repertuvarında bulunan ve bestesi Şeyh Edhem Efendi'ye ait birçok eser vardır. Söz konusu eserlerin listesi için bkz. Feyzi, "Şeyh Edhem Efendi Tarafından Yazılan 'Bergüzer-ı Edhem Yahud Talim-i Usûl-ü Musikî' Adlı Güfte Mecmuası Üzerine Müzikolojik Bir İnceleme", 170.

600 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, II/265.

601 Şeyh Edhem, *Bergüzar-ı Edhem yahut Talim-i Usûl-ü Musîkî* (Bahriye Matbaası, 1890).

602 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, II/264; İnal, *Hoş Sâdâ Son Asır Türk Mûsîkişinasları*, 178.

603 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, II/265.

Pazar ilçesinin Suçatı (Apso) köyündeki medreseyi bitirmiştir. Ömründe üç defa gerçekleştirdiği hac yolculuğunun ilkini henüz on sekiz yaşındayken üç arkadaşıyla birlikte gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra ilim öğrenmek için otuz üç sene boyunca Arabistan, Türkistan, Afganistan, Buhara, Belh, Tataristan, Nogayistan ve Merginan gibi bölgeleri dolaşmış, buralardaki hocalardan akâid, tefsir, hadîs, fıkıh, siyer, edebiyat, felsefe ve tasavvuf gibi ilimleri tahsil etmeye gayret göstermiştir. Bu esnada Kâdirî tarikatına intisap etmiştir. Uzun süren seyahatlerinin sonunda 1321/1902-03 yılında Ordu'nun Fatsa ilçesine gelerek buradaki Osman Paşa Medresesi'nde müderris olan Abdülhamid Efendi'nin ders halkasına girmiş ve üç sene süren tedrisatın sonunda kendisinde icâzet almıştır. Arapça, Farsça ve Rusça gibi dilleri iyi derecede bilen Mehmed Hulûsi Efendi, 1331/1915 yılında Fatsa Medresesi müderrisliğine atanmıştır.[604]

Fatsa halkı tarafından sevilen ve sayılan bir şahsiyet olan Mehmed Hulûsi Efendi, 1911 yılında kayınpederinin verdiği arsa üzerine bir Kâdirî tekkesi yaptırmıştır. Mehmed Hulûsî Efendi, zamanla Fatsa'ya gelen seyyah dervişlerin, gariplerin sığınağı olan tekkesinde tasavvufî sohbetler vermiş ve tekkelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar irşat faaliyetlerine devam etmiştir. Bu tarihten sonra mezkûr tekke câmiye çevrilmiş, Mehmed Hulûsi Efendi ise câminin imamlığına getirilmiştir. Soyadı kanunu çıkınca "Erer" soyadını alan Mehmed Efendi vefâtına kadar günümüzde "Tekke Câmii" olarak bilinen câmideki imamlık vazifesini sürdürmüştür. İmamlık vazifesin yanı sıra sorgu hâkimliği ve Fatsa müftülüğü vazifelerinde de bulunan Mehmed Hulûsî Efendi, soyadı kanunu çıkınca "Erer" soyadını almıştır. 1936 yılında vefât eden Hulûsî Efendi'nin kabri, Fatsa'da bulunan Kibarağa Aile Mezarlığındadır.[605]

"Hulûsî" mahlasını tahallüs eden Mehmed Hulûsî Efendi, dinî ve tasavvufî hakikatleri anlatmak için şiir yazmıştır. Şiirlerine sade ve anlaşılır bil dil hâkim olan Hûlûsî Efendi, bazı şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler kullanmış, okuyucunun anlaması adına bunların yanına mânâlarını yazmıştır. Şiirlerinde günlük dilde yaygın olan bazı deyimlere yer vermenin yanında, Eski Oğuz Türkçesi söyleyişlerini de (gidiser, kalısar, düşüben,

[604] Orhan Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Divanı* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 15-16.
[605] Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Divanı*, 17-19.

saçuban vb.) zaman zaman istimâl etmiştir. Âşık tarzı halk şiiri söyleyişleri de Hulûsî Efendi'nin üslûbunu zenginleştiren hususlar olarak göze çarpmaktadır.[606]

Hûlûsî Efendi, 334 şiirden müteşekkil *Divan*'ının[607] yanında ibâdet usûllerini ve dini kaideleri hâiz manzum bir eser olan *İslâm Manzûmesi* isimli ve Hz. Peygamber'in bin üç yüz otuz dört hadisini mündemiç *Kitâb-ı Bürhân-ı Etkıyâ Ehâdis-i Sultân-ı Enbiyâ* adlı eserin sahibidir.[608]

"*Olma münkir eyle ikrâr meydân-ı tevhîde gel*
Hem kîni hem kibri kırar devrân-ı tevhîde gel

Çün buyurmuş cümle zikrin efdâlı fahr-i cihân
Ver salavât her deminde 'irfân-ı tevhîde gel

Cümle âdem sûret-i insânda görünür velî
Hayvânı fark eyle sen gör insânı tevhîde gel

Aldı Hak'dan Cebrâ'il Ahmed'e itdi telkîni
Haydara ol iki cihân sultânı tevhîde gel

Kaldı andan bu tarîk evlâdına ahfâdına
Pîri oldu kutbu'l-aktâb Geylânî tevhîde gel

Kim ki olmuş bendesi sıdk-ile 'Abdu'l-kâdir'in
Ana ermişdir Hudâ'nın ihsânı tevhîde gel

Maddî ma'nî cümle a'mâl vezn olunur bilmiş ol
Vezn olunmaz toldurısar mîzânı tevhîde gel

İsm-i a'zam nefyü isbât kalblerin cilâsıdır
Eyle iksâr koç gibi ol kurbânı tevhîde gel

Cân verip cânânı almaksa murâdın evvelâ

606 Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Divanı*, 26-29.
607 Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Divanı*.
608 Orhan Vergili, "Hacı Hulûsî Baba ve Divanı", *International Journal of Filologia Uluslararası Hakemli E-Dergi / Referee International E-Journal* 3 (2020), 64-65.

Gir tarîka eyle meslek dükkânı tevhîde gel

'Ârını koy eyle nefret çık bu benlik-hâneden
Kal'a-yı tevhîde gir ol mihmânı tevhîde gel

Evvel ü âhir budur hem zâhir ü bâtın budur
Dört kitâbın ma'nâsı bu bürhânı tevhîde gel

Gâfil olma mürşid-i kâmile teslîm it özün
Bahş-ı cân it bulasın o cânânı tevhîde gel

Derdine dermân dilersen iki cihân içre sen
Ey Hulûsî cümle derdin dermânı tevhîde gel"[609]

100. CÂFER (Ö. 1944)

Halil Sâmi Paşa'nın (ö.1319/1901) oğludur. Anne tarafından dedesi Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi'dir. (ö.1279/1862-63) Mehmed Câfer Efendi, 6 Ağustos 1862/9 Safer 1279 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Dedesi Mehmed Muhyiddin Efendi onun doğumuna "*Geldi cihâna Hakkâ Seyyid Mehmed Hayrullah*" tarihini düşürmüştür. İlk tahsilini ve tasavvufî eğitimini babası Halil Sâmi Paşa'nın gözetiminde tamamlamıştır ve 1300/1882 yılında babasından Kâdirî tarikatının Resmiyye kolu üzere hilafet almıştır. Ayrıca babası ona Bağdat Âsitânesi'nden aldığı hilâfeti de vermiştir. Hayrullah Efendi bu hilâfetnâmeyi, uzun müddet kaldığı Bağdat'ta bulunduğu yıllarda âsitane şeyhine teberrüken tasdik ettirmiştir. İyi derecede Arapça, Farsça ve Fransızca bilen ve yaşadığı devirde Kâdiriyye yolunun tarihi hakkında kendisine başvurulan kişi konumunda olan Hayrullah Efendi 29 Mart 1944 Salı günü vefat etmiştir. Kabri Merkez Efendi Mezarlığı'ndadır.[610]

Cemaleddin Server Revnakoğlu arşivinde yer alan bilgilere göre: *Hayrullah Efendi, zikir günlerinde hiçbir şey yemezdi. Zikrullah esnasında türbedeki sandukaların başlarındaki taçların döndüğü görülmüştür. Şeyh Hayrullah Efendi, çok mükemmel devrân ettiren Kâdirî şeylerindendi. Yüzü pırıl pırıl, pembe idi. Tatlılığı ve mehâbeti ile büyük sevgi ve*

[609] Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Divanı*, 373-374.
[610] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XXXVII-XXXVIII.

hürmet kazanmıştı.[611] Câfer Hayrullah Efendi'nin tespit edilebilen yedi şiiri vardır. Bunlardan şiirlerinde "Câfer" mahlasını kullandığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde muhteva olarak vahdet-i vücut düşüncesine yer vermekle beraber, münacât olarak nitelendirebileceğimiz bir şiiri de vardır. Yaşadığı dönemin çalkantılı ve buhranlı bir dönem olması itibarıyla arkadaşına ithaf ettiği bir şiirinde zamaneden şikâyet etmekte, yine bir şiirinde de mensubu olduğu tarikatın pîri Abdülkâdir-i Geylânî'den medet istemektedir.

Câfer Hayrullah Efendi'nin üç tane eseri olduğu bilinmektedir fakat bunların hiç birisi bulunamamıştır. Bu eserler şunlardır: İbnü'l-Arâbî'nin *Risâletü'l-Envâr* isimli eserine yazdığı şerh, *Vusûl illallah* adlı Farsça bir risâlenin tercümesi ve İdris-i Muhtefî'nin bir nutkunun şerhi.

"*Tut destimi et necât Yâ Sultan Abdülkâdir*
Görüne çün nûr-ı zât Yâ Sultan Abdülkâdir

Aşkınla gönlüm zinde irişirsin her yerde
Sana feryâd idende Yâ Sultan Abdülkâdir

Yâ Sultân-ı Evliyâ, Yâ Burhânü'l-Asfiyâ
Nûr-i çeşm-i Murtaza Yâ Sultan Abdülkâdir

Câfer her şâm u seher füyûzât Pîr'den irer
Budur kavl-i mu'teber Yâ Sultan Abdülkâdir"[612]

101. SEZÂÎ (Ö. 1947)

İsmi Mehmed Sezâî'dir. 1288/1871 senesinde Kosova'nın kuzeyinde yer alan Poduyeva'ya bağlı Bradaş Köyü'nde doğdu. İlk öğrenimini ve medrese eğitimini Priştine'de tamamladıktan sonra 1304/1887 yılında İstanbul'a geldi. İstanbul ve Kahire'de tahsiline devam eden Mehmed Sezâî Efendi, İstanbul'da bulunduğu sıralarda bir vesileyle uğradığı Kâdirî tarikatına bağlı Aydınoğlu Tekkesi'nde, tekkenin şeyhi ve

[611] *Revnakoğlu Arşivi*, 183/153.
[612] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XLIV-XLV.

Osman Şems Efendi'nin (ö. 1311/1893) müridi Muhammed Bedreddin İzzî Efendi'ye (ö. 1337/1919) intisap etti.[613] 1316/1899 yılında İstanbul'daki eğitimini tamamladıktan ve İzzî Efendi'den Kâdirî icâzetini aldıktan sonra Priştine'ye dönen Mehmed Sezâî Efendi, burada bir süre Pirinaz Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra müftülük vazifesine getirildi.[614] Daha sonra Priştine'de kendi adıyla anılan tekkede[615] irşat faaliyetlerinde bulundu. Kosova'da ve Bosna'daki ilim muhitlerinde tanınan bir zat olan Mehmed Sezâî Efendi[616], iyi seviyede Arapça, Farsça bilgisine de sahipti. Hayatı boyunca hep Türkçe konuşan Mehmed Sezâî Efendi 1947 yılında vefât etti.[617]

Yaşadığı dönemde, ilmî açıdan Kosova'daki en muteber kişilerden biri olan Mehmed Sezâî Efendi, şiirlerinin birçoğunu Türkçe olarak kaleme almıştır ve şiirlerinde "Sezâî" mahlasını kullanmıştır. Kendisi, tarikat faaliyetlerinin yanında ilmî çalışmalarından da geri durmayarak birçok talebe yetiştirmiştir. Kosova'nın önde gelen ilim adamlarının hocalığını yapmıştır. Sezâî Efendi hayatı boyunca gerek derslerinde gerek şiirlerinde dâima Hz. Peygamber'in sünnetine uymayı, ashabının yaptığı gibi bu yolda azmetmeyi, şeriatsız tarikatın beyhûde bir çaba olacağını anlatmıştır. Tasavvufî ve didaktik muhtevalı şiirlerinden oluşan *Divan*'ı Priştine'deki tekkesinde bulunmaktadır.[618]

"*Zikr idenler Mevlâ'yı*
Seyr ideler manâyı
Dilde bulur sefâyı
La ilahe illallah, yâne yâne Hû diye

Terk idenler ağyârı
Tenvir ider efkârı
Görür nuren envârı
La ilahe illallah, yâne yâne Hû diye

---

613 Mikail Türker Bal, *Kosova'da Kâdirilik* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 59.
614 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 60.
615 Bu tekke, Priştine'de Fatih Camii'nin arkasında, saat kulesinin yanında bulunmaktadır. Tekke, Halvetî tekkesi olarak kurulmuş daha sonra Mehmed Sezâi Efendi ile birlikte Kâdirî tarikatına geçmiştir. Jashar Rexhepagiqi, *Dervishët dhe teqetë: në Kosovë, në Sanxhak dhe në rajonet tjera përreth* (Pejë: Dukagjini, 2003), 186.
616 Rexhepagiqi, *Dervishët dhe teqetë*, 187.
617 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 62.
618 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 62.

İki cihan güneşi
Abdülkādir dervişi
Hakk'a bırakır her işi
La ilahe illallah, yâne yâne Hû diye

Aşk oduna yanarlar
Dost cemalin görürler
Derde derman bulurlar
La ilahe illallah, yâne yâne Hû diye

Alan sırr-ı hitabı
Ehl-i aşkın şarabı
Komaz varlık hicabı
La ilahe illallah, yâne yâne Hû diye

Çeken aşık cefayı
Görmez gözü sivâyı
Olur dindâr ey Sezâî
La ilahe illallah, yâne yâne Hû diye"[619]

102. SÂMÎ (Ö. 1951)

İsmi Selim Sâmi Yaşar'dır. 1300/1883 senesinde Kosova'nın başkenti Priştine'nin 27 km kuzeybatısında bulunan tarihi bir şehir olan Vulçıtrın'da[620] dünyaya gelmiştir. Babası Molla Tahsin Efendi, tahsilini İstanbul'da tamamlamış olan bir kişidir ayrıca Vulçıtrın Rüştiye Mektebi'nde Arnavutça, Arapça ve Türkçe öğretmenliği görevlerinde bulunmuştur.[621] Medrese tahsilini Vulçıtrın Medresesi'nde gören Selim Sâmî Efendi, ilmiye icâzetini dönemin Priştine müftüsü ve aynı zamanda Kâdirî şeyhi olan Mehmed Sezâi Efendi'den almıştır. Medrese tahsilinden sonra Üsküp'te Muallim mektebine

619 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 106.
620 Bu şehrin ismi "Vıçıtırın/ Vuçıtırın" diye de söylenmektedir. Osmanlı kaynaklarında "Vulçıtrın" olarak geçtiği için biz çalışmamızda bu kullanımı tercih ettik. Bkz. Muhammed Aruçi, "Vulçıtrın", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013).
621 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 73.

devam etmiş ve buradan 1322/1904 yılında büyük bir başarı göstererek mezun olmuştur.[622] Mezuniyetinin ardından kısa bir süre sıbyan mektebinde; 1322/1904-1330/1912 yılları arasında ise Vulçıtrın İbtidaîsi'nde öğretmenlik yapan Selim Sâmî Efendi, Gazi Ali Bey Medresesi'nde müderris pâyesiyle başladığı görevini 1331/1913'ten 1941'e kadar "Başmüderris" olarak sürdürmüştür. Öğrencilik yıllarında bir ara Jön Türkler hareketine destek veren Selim Sâmî Efendi, ülkesindeki milliyetçilik hareketlerinin içinde yer almış, özellikle eğitim ve kültür konularında ülkesinin Sırp etkisinden kurtulması için mücadele etmiştir. Balkan Savaşları esnasında, babası Tahsin Efendi ile birlikte esir edilmiş; 1918 yılında Kosova'da gerçekleştirilen Avusturya-Macaristan devrimi sırasında ise işgalci Sırp Krallığı tarafından, Arnavut halkının meseleleriyle ilgilendiğinden dolayı on sekiz ay hapiste tutulmuştur.[623] Kâdirî tarikatı icazetini, Balkan Savaşları başlamadan önce Makedonya ve Kosova'yı ziyarete gelen Süleymaniyeli Kâdirî şeyhi Muhammmed Emin Efendi'den (ö.?) alan Selim Sâmî Efendi[624], bir süre Mitroviça'da bulunan Hacı Şeyh Kadir Efendi Tekkesi'nde kaldıktan sonra bu tekkeden ayrılarak Vulçıtrın'da bulunan ve Kâdirî tarikatına ait Hacı Şeyh Kadir Baba Tekkesi'nde şeyhlik yapmıştır. İyi seviyede Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca bilen aynı zamanda mücadeleci bir şahsiyete sahip olan Selim Sâmî Efendi, 2 Kasım 1951 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Vulçıtrın şehir mezarlığındadır.[625]

Şeyh Selim Sâmî Efendi, şiirlerinde "Sâmî" mahlasını kullanmıştır. Ulaşabildiğimiz birkaç şiirinde Yunus edası hissedilmektedir. Samimi, akıcı ve yerel söyleyişlerden vareste olmayan, etrafındaki insanların anlayabileceği bir dil kullandığı görülmektedir. İlâhî formunda söylediği şiirleri bugün Kosova ve Bosna tekkelerinde dervişler tarafından terennüm edilmeye devam etmektedir. Bunların en meşhuru bentleri dörtlük bağlantıları ikilik şeklinde düzenlenmiş olarak söylenen "Mitroviça Beldesi" isimli ilahisidir.[626]

Selim Sâmî Efendi, bütün eserlerini Osmanlı Türkçesiyle yazmıştır. Şiirlerini ihtiva eden *Divan*'ı maalesef günümüze ulaşamamıştır. Söz konusu *Divan*, Selim Sâmî Efendi'nin

---

622 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 74.
623 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 75.
624 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 66.
625 Gonca Kuzay Demir, *Kosova Türk Halk Şiiri* (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 345; Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 79; Gonca Kuzay Demir, "Selim Sami, Selim Sami Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 8 Şubat 2022).
626 Demir, "Selim Sami, Selim Sami Efendi".

vefatından sonra Hacı Halil Efendi isminde bir şahsa geçmiş, ondan da Selim Buzol isminde bir kişiye emanet edilmiş ancak eser 1999 yılında cereyan eden Kosova savaşında Selim Buzol'un eviyle birlikte yanmıştır. Fakat Selim Buzol mezkûr *Divan*'ın bir nüshasının Saraybosna'daki Hacı Sinan Tekkesi'nde olabileceğini ifade etmiştir.[627] Selim Sâmi Efendi'nin *Divan*'ından başka hepsi de yazma hâlinde *Sure-i Yasin Tefsiri, Rahman Suresi Tefsiri, Kâdirî Evrad-ı Şerifi'nin Tefsiri, Sunuhat* ve *Tuhfe* isimli eserleri vardır.[628] Bunlardan yalnızca *Tuhfe,* Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi Şeyhi Feyzullah Hacıbayriç tarafından yayımlanmıştır.[629]

"*Hamdülillâh hazreti peygamberin ümmetiyiz*
Pir-i âzam sultan Abdülkadirin dervişiyiz

Bundan üst kem devlet olmaz ki anın bendesiyiz
Sıdk ile derviş olup gör cümleten hep razıyız

Af buyur ey şahımız sen gerçi pek kusurluyuz
Lâ tehaf 57emrine hemman cümleten desturluyuz

Sana reyya bi vusul olmak için rehberiyiz
Rûz-ı şems Sâmi bu ümitler idi ezkârımız"[630]

103. MİRGÛNLU (Ö. 1953)

Asıl ismi Ahmed Muhyiddin'dir. Babası İstanbul'un Emirgan semtinde bulunan Haffâf Hüseyin Efendi Kâdirî Tekkesi şeyhlerinden Bağdatlı Ganizâde Abdüllatif Efendi'dir. (ö.?) Babasından sonra mezkûr tekkenin meşihat makamına geçen Ahmed Muhyiddin Efendi, tekkenin son şeyhi ve Tophane Kâdirî Âsitânesi'nin son "Sertarîk"i[631] olarak hizmet görmüştür. Tekkelerin kapatılmasından sonra uzun zaman Emirgân Mahallesi

627 Demir, *Kosova Türk Halk Şiiri*, 346.
628 Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, 80.
629 Selim Sami Yaşar, *Tuhfü'd-dâr*, haz. Feyzullah Hacıbayriç (Sarajevo, 1984).
630 Demir, *Kosova Türk Halk Şiiri*, 733.
631 Tekkelerde çile çıkaranları takip ve terbiye eden kişiye sertarik denir. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004), 270.

muhtarlığı yapan Ahmed Muhyiddin Efendi, soyadı kanunu çıkınca "Eriçok" soyadını almıştır. 14 Kasım 1953 tarihinde, ani bir inme sonucu vefât etmiştir.[632]

Çevresinde kibar, terbiyeli, sevimli bir kalem efendisi olarak tanınan Ahmed Muhyiddin Efendi, tasavvufî muhtevalı manzumeler kaleme almış ve bu manzumelerde "Mirgûnlu" mahlasını tahallüs etmiştir. Söz konusu manzumelerden bir kısmı Eşrefoğlu Rûmî'nin şiirlerine naziredir. Az sayıdaki diğer şiirlerinde de Eşrefoğlu Rûmî tesiri ilk bakışta dikkati çekmektedir.

Mirgûnlu Ahmed Efendi'nin broşür niteliğinde iki eseri vardır. Bunlarda ilki 1915 yılında neşrettiği ve o zamanın İstanbul tekkelerinin kütüphanelerine, bütün tarikatların müntesiplerine ücretsiz dağıttığı *Derviş Hediyyesi*[633] isimli eseri; diğeri ise yine tarikat erbabına dağıtmak üzere 1914'te yayımladığı *Gülzâr-ı Kâdirî'den Bir Yaprak*[634] isimli eseridir. Her iki eseri de Mehmet Cemal Öztürk latin harfleriyle yayımlamıştır.[635]

"*Eşrefzâde kuludur*
Din-i pîrim uludur
Erer lütfu doludur
Sultân Abdülkâdir'in

Varımızı verelim
Gülzârına girelim
Der-i bârına erelim
Sultân Abdülkâdir'in

Mirgûnlu at teşvişi

---

632 Mehmet Cemal Öztürk, "Haffâf Hüseyin Efendi Tekkesi Şeyhi Mirgunlu Ahmed Muhyiddin Efendi ve İki Eseri", *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*, ed. Bilal Kemikli (İznik: İznik Belediyesi Yayınları, 2010), 327-328.

633 Mirgun Dergâh-ı Şerifi Hadimi Ahmed Muhyiddin, *Derviş Hediyyesi* (İstanbul: Resimli Kitap Matbaası, 1331).

634 Ahmed Muhyiddin Efendi, *Gülzâr-ı Kādirî'den Bir Yaprak*. Bazı kaynaklarda bu eserin Meclis-i Meşâyih reisliği yapmış olan ve daha sonra Rodos'a sürgün edilip orada vefât eden, Tophane'deki Kâdirîhâne şeyhlerinden Ahmed Muhyiddin Efendi (ö.1909) olduğu ifade edilmektedir fakat bu bilgi doğru değildir.

635 Öztürk, "Haffâf Hüseyin Efendi Tekkesi Şeyhi Mirgunlu Ahmed Muhyiddin Efendi ve İki Eseri", 326-340.

Artıralım hâhişi
Olalım bir dervişi
Sultân Abdülkâdir'in"[636]

104. SIRRÎ (Ö.1964)

İsmi Muharrem Hilmî'dir. 1878 yılında Elazığ'ın merkez köylerinden Sarılı'da doğdu. Babası Ahmed Ağa isimli bir zat; annesi ise Feride Hanım'dır. Küçük yaşlarında başlayan tahsiline Sofular köyünde devam ederken, Kâdirî tarikatı Hâlisiyye kolu şeyhlerinden Arapkirli Ömer Hüdâyî Baba (ö.1905) ile tanıştı ve kendisine intisap ederek Kâdirî icâzeti aldı. 1905 yılında Elazığ'a yerleşen Muharrem Hilmî Efendi, burada bir müddet daha medrese tahsiline devam etti. Sonraki sene askere alındı ve Erzurum'a sevk edildi. Erzurum'da tabur imamlığı yaptı. Askerlik görevi sırasında Yemen'e de gönderildi ve Yemen'de tabur imamlığının yanı sıra Arap çocuklarına Türkçe öğretti. Yemen dönüşü Hicaz bölgesine tayin edilen Muharrem Hilmî Efendi, bir buçuk yıl kadar Medine'de kaldı. Medine'den dönüşünde Erzurum'a gitti. Buradaki Edib Efendi medresesinde tahsil gördü ve icâzet aldı. 1926 yılında memleketi Elazığ'a dönen Muharrem Hilmî Efendi, soyadı kanunu çıkınca "Kösetürkmen" soyadını aldı. 10 Aralık 1964 tarihinde Elazığ'da vefat etti. Vefatına talebesi Süleyman Ateş "*Evliyâ'dan on iki zât çıktı târîhin dedi* / *Ol velî geldi sana fağfir lehû yâ rabbenâ*" beytini tarih düşürmüştür.[637]

Çocukluk yıllarından itibaren tasavvufa meyleden ve Kâdîri yolunda seyrusülûkunu ikmal eden Muharrem Hilmî Efendi, şiirlerinde "Sırrî" mahlasını kullanmıştır. Hayatı boyunca talebe yetiştirmiş ve insanlara faydalı olmaya çalışmıştır. Kaleme aldığı şiirlerinde samimi ve didaktik bir üslupla insanlara taassuptan uzak durmalarını, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in yolundan ayrılmamalarını öğütleyen Muharrem Hilmî Efendi; dinî hisleri istismar için türemiş sahte şeyhlere uymamaları konusunda da yine insanları uyarmıştır.

---

636 Öztürk, "Haffâf Hüseyin Efendi Tekkesi Şeyhi Mirgunlu Ahmed Muhyiddin Efendi ve İki Eseri", 36.
637 Süleyman Ateş, "Kösetürkmen, Muharrem Hilmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/275-276.

Şiirlerini vefatından sonra talebesi Süleyman Ateş tarafından *Dîvân-ı Sırrî*[638] ismiyle neşredilmiştir. Bunun dışında *Makâmât-ı Ezkâr-ı İlâhiyyeli-Sâlikî't-Tarîkati'l-Kâdiriyye* ve *Hediyyetü'z-Zâkirîn* isimli eserleri de yine Süleyman Ateş tarafından *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye*[639] ismiyle neşredilmiştir. *Divan*'ında Şeyhi Hacı Ömer Hüdâyî Baba'ya ve Pîr Abdülkâdir-i Geylânî'ye methiyeler kaleme almış olan Muharrem Hilmî Efendi'nin bizzat aktardığına göre kendisine "Sırrî" mahlasını, Hazret-i Pîr Abdülkâdir-i Geylânî'nin ruhâniyeti vermiştir.[640]

"*Bu aşk dedikleri derde devâdır*
Dil-mürdelere her dem şifâdır

Eğer menbaını sual edersen
Cenâb-ı Fahr-i âlem Mustafa'dır

Bu aşkın hakikatte çeşmesi ol
Şâh-ı âlem İmam-ı asfiyâdır

Kâdirî'den gelen feyz-i hakâyık
Dile cilâ veren câm-ı safâdır

Bu sırdandır ki kamu sâlikâne
Aşkın bir katresi cihan-nümâdır

Gülzâr-ı Hazret-i İbrahim ey dil
Aşk-ı Hak'tan atâ-yı kibriyâdır

Cenâb-ı Hazret-i Mûsâ'da el-hakk
Yed-i beyzâ ile meşhur asâdır

Sâlikin âh u figânı ruz u şeb

638 Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî*, haz. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2003).
639 Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye*.
640 Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî,* 9.

Fenâ fillâh ile vasl u likâdır

Sırrî cihâna gelmekten garaz bil
Rü'yet-i dîdâr-ı Hak'la bakadır"[641]

105. NÛRÎ (Ö. 20.YÜZYIL)

Asıl ismi Mehmet Nûri'dir. "Nûrî" mahlasıdır. Kaynaklarda hakkında fazlaca malumat olmayan Nûrî, 1293/1877-78 yılında Çankırı'nın Ilgaz ilçesine bağlı Yerkuyu köyünde doğmuştur. Babası Şeyh Abdullah Efendi'dir. Tahsilini babasından ve Atkaracalarlı Hasan Efendi isimli bir hocadan görmüştür. Kâdirî tarikatına mensup olan Nûrî, münzevi ve sade bir hayat yaşamış zâhid bir kişidir. Köyünde çiftçilik yaparak geçimini sağlamıştır. Cevheriye Bânû Hanım'la (ö. 1916) müşaareleri vardır. Cevheriye Bânû Hanım, şiirlerinde Nûrî'nin kendisinin şeyhi olduğunu belirtmiştir.[642] Nûrî'nin vefat tarihi bilinmemektedir fakat hakkında bilgi veren Ahmet Talat Onay, *Çankırı Şairleri* isimli eserini yazdığında Nûrî'nin hayatta olduğu anlaşılmaktadır.[643]

Nûrî Efendi'nin, Müridesi Cevheriye Bânu Hanım'a Bir Mukabelesi

"*Sana evvel dedim dil-penâ-gâhım*
Nedir bu sendeki derd ile belâ
Ser çekdi semâya bu dûd-ı âhım
Misl-i hûn-ı şehîdân-ı Kerbelâ

Demem bu sırrımı her ferde yâhû
Fark etmem noksanım rûz u şeb kaygû
Hakikatı sana sormak ey Bânû
Gurur mu, kusur mu, söyle gel illâ

Görmedim âlemde böyle ser-encâm
Her vechi efsâne gösterir tamam

641 Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî,* 54.
642 Çankırılı Ahmet Tâlât, *Çankırı Şairleri,* 71.
643 Çankırılı Ahmet Tâlât, *Çankırı Şairleri,* 201.

Nefsimden ol iblis alıp intikâm
Nûrî'ye düşürdü ahar vâveylâ"[644]

Çalışmamızın buraya kadar olan birinci bölümünde, Kâdirî tarikatının Anadolu'ya giriş yüzyılı olan 15. yüzyıldan; dergâhların kapatıldığı 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki geniş bir zaman diliminde tespit ettiğimiz toplam 105 tane Kâdirî şairin hayatına ve eserlerine ait bilgiler verdik. Biyografilerini verdiğimiz zatların hepsinin ortak özelliği, Türkçe manzum eser vermiş olmalarıdır. Söz konusu bu şairler, edebiyatımıza toplamda 75 tane manzum eser kazandırmışlardır. Bu eserlerin 56 tanesi divan, 1 tanesi manzum Farsça sözlük, 1 tanesi manzum ilmihal, 17 tanesi de müstakil manzum türlere ait eserlerdir. Bu şairler, aynı zamanda dinî-tasavvufî muhtevalı ve didaktik nitelikte birçok da mensur eser kaleme almışlardır. Bunları da birlikte düşündüğümüzde Kâdirî tarikatından neşet etmiş zatların bulundukları muhitlerde ve dolaylı olarak bütün Osmanlı coğrafyasında yaşayan insanların tasavvufî ve dinî hayatlarında oldukça etkili olduklarını düşünmek mümkündür.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Kâdirî tarikatına mensup şairlerin edebî/dinî-tasavvufî muhtevalı manzum eserlerinin dil-üslûp, vezin, nazım şekilleri ile türlerine yönelik bilgiler vereceğiz.

[644] Çankırılı Ahmet Tâlât, *Çankırı Şairleri*, 74.

İKİNCİ BÖLÜM

KÂDİRÎ ŞAİRLERİN ESERLERİNDE EDEBÎ VE DİNÎ-TASAVVUFÎ MUHTEVA

Çalışmanın ikinci bölümünde, Kâdirî zümresine mensup şairlerin manzum eserleri, önce dil ve üslup, vezin, nazım şekilleri, ayet ve hadis iktibasları, Türk şiirine ve kültür hayatına katkıları başlıkları altında genel bir değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Daha sonra ise söz konusu bu şahsiyetlerin içerisinde divan sahibi olanların bugün elde mevcut 30 adet divanında ve müstakil manzum eser olarak telif edilmiş olanlarda tespit edilen dinî ve tasavvufî türler hakkında bilgiler verilecektir.

1.EDEBÎ MUHTEVA

Kâdirî tarikatı geleneğine bağlı olarak manevî aydınlanmasını gerçekleştirmiş ve bu aydınlanmanın ışığıyla etrafındakileri aydınlatmaya, içlerindeki mânâyı şiir yoluyla insanlara aktarmaya çalışan Kâdirî sûfî şairler; bunu yaparken asla bir tasannu kaygısı gütmemiş, tamamen samimî bir şekilde insanları Hakk'a ve hakikate davet etmişlerdir.[645] Yazdıkları şiirler, muhtevaları itibariyle kuru birer taklit değildir. Söz konusu bu şiirler, hâl ehli sûfîlerin tecrübelerini anlattıklarından dolayı zaman zaman mütevâzin de olmayabilirler. Ancak, şiirin de bir ilim olduğunu bilen sûfî şairler, şiirlerini söylerken/yazarken bu türün şekil ve muhteva özelliklerini göz ardı etmemişlerdir. Dolayısıyla, klâsik tarzda tertip edilen divanlarda da bulunan tevhid, münacât, na't türleri başta olmak üzere; tasavvuf edebiyatına özgü türlerde eser vermiş olan Kâdirî zümresi incelenirken, bu zümrenin ortaya koyduğu manzum eserlerin dil, üslûp, vezin, nazım şekilleri ve nazım türlerine ait hususiyetleri de olabildiğince ortaya koymaya çalışılacaktır. Tabîdir ki, zikredilen hususlar değerlendirilirken, şairlerin tek tek ele alınıp incelenmesi, çalışmanın boyutlarını aşacaktır. Bu sebeple, müstakil çalışmalara ihtiyaç duyan özel değerlendirmelerden ziyâde; Kâdirî gelenek içerisinde yetişmiş birçok sûfî şair içerisinden, devrinde temâyüz edenlerin kullandıkları dil ve üslûba yönelik genel bilgiler verilecektir.

---

645 Bilal Kemikli, "Ulucami'de Şair Olmak: Süleyman Çelebi ve Mevlid", *Şiir ve Hikmet* (İstanbul: Kitabevi, 2017), 99.

1.1. Dil ve Üslup

Kâdirî tarikatının Osmanlı topraklarındaki edebî serüveni tarikatın tarihinde "Pîr-i Sânî" olarak anılan ilk kişi olan Eşrefoğlu Rûmî[646] ile 15. yüzyılda Bursa'da başlamıştır. Bu yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan uzunca bir zaman dilimi içerisinde eser veren Ḳâdirîlerin dil ve söyleyiş özelliklerinin, yüzyıllar içerisinde Türkçe'nin yaşadığı değişime paralel olarak farklılaşması tabîdir. Kâdirî şairlerin manzum eserlerinde; Eski Oğuz Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, 19. yüzyılda Halisiyye şubesinin etkili olduğu Kerkük ve çevresinde ise Azerbaycan Türkçesine daha yakın olan bir Türkçe kullandıkları görülmektedir.

Eşrefoğlu'nun yaşadığı 14. ve 15.yüzyıllarda Anadolu'da edebî alanda Farsça'nın tesiri devam etmektedir. Eşrefoğlu Rûmî, Arapça ve Farsça'yı iyi bilmesine rağmen manzum ve mensur eserlerinde Türkçe'yi halkın anlayacağı bir sadelikte kullanmıştır. Şiirlerine baktığımızda onun tasavvufi konuları, Türkçe şiir dilinin kurucu şahsiyeti olan Yûnus Emre edâsında, yalın ve kolay anlaşılır bir dille anlattığı görülmektedir. Eşrefoğlu, dinî-tasavvufî konuları öğretici bir üslupla dile getirmiştir. Eski Anadolu Türkçesi olarak bilinen Eski Oğuz Türkçesine ait hususiyetleri, Eşrefoğlu'nun şiirlerinde ve onun halifesi Abdürrahîm-i Tirsî'de görmek mümkündür. İkisinin divanında da Türkçe kelime kullanımı son derece fazladır. Buna karşın Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar çok yoktur. Üçlü tamlamalara ise neredeyse hiç rastlanmaz. Eski Oğuz Türkçesinin bir hususiyeti, kelimelerde küçük ünlü uyumunun olmamasıdır.[647] Eşrefoğlu Rûmî ve Abdürrahîm-i Tirsî'nin şiirlerinde bu tarz kullanımlarla karşılaşılır. (başumı, aldum, çürümiş, başlu, yaşlu, açuk, gözsiz, gözi v.b) 17. asırda yerini "-acak" ekine bırakacak olan "-ısar" gelecek zaman ekini[648], Eşrefoğlu'nun (n'olısar, tolısar); Abdürrahîm-i Tirsî'nin (duyısar, bulısar, aşısar); 17.yüzyılda yaşamış Bosnalı Hasan Kâimi'nin (olısar, çıkmayısar, kalmayısar, n'olısar, sorısar, uğrayısar, uyanısar, bulısar); 18. yüzyılda İstanbul'da yaşamış Mehmed Sırrî'nin (n'olısadur); yine aynı yüzyılda eser vermiş Eşrefzâde Ahmed İzzî'nin (olısar) şiirlerinde görmek mümkündür. Yine, Eski Oğuz Türkçesinin bir özelliği olan birinci çokluk şahıs eki "-vuz"a 16.yüzyılda Abdürrahîm-i

646 Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 356.

647 Küçük ünlü uyumu kuralı,Türkçe bir kelimede düz ünlüden sonra düz (a,e,ı,i); yuvarlak ünlüden sonra yuvarlak dar (u,ü) veya düz geniş (a,e) ünlüleri bulunması esâsına dayanır. Bkz. *İmlâ Kılavuzu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2000), 11.

648 Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi: Başlangıcından Yirminci Yüzyıla* (Ankara: Akçağ, 2000), 463.

Tirsî'de (baksavüz, virevüz); 17.yüzyılda Hasan Kâimî'de (irevüz) ve 18.yüzyılda Eşrefzâde Ahmed İzzî'de (kalmayavuz, bulavuz, görevüz*)* rastlanır. Yine Mehmed Sırrî Efendi'nin şiirlerinde Eski Oğuz Türkçesine ait başka söyleyişlere de rastlamak mümkümdür. ("onlar" zamiri yerine "Olar" kelimesinin kullanılması; "virmegil", "eylegil" kelimelerinde emir kipi olarak "-gıl/-gil" eklerinin kullanılması gibi) Bu durum, Eski Oğuz Türkçesine ait söyleyiş özelliklerinin Kâdirî şiirinde 18.yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini göstermektedir. Yine bu şairlerin şiirlerinde Eski Oğuz Türkçesine has olan arkaik kelimeleri görmek mümkündür. Mesela, *Irak=Uzak, Urmak=Darbe,Vuruş* (Eşrefoğlu Rûmî)*, Gözgü=Ayna* (Abdürrahîm-i Tirsî, Hasan Kâimî)*, Çalab=Allah* (Abdurrahim-i Tirsî, Hasan Kâimî) *, Kiçi=Küçük* (Abdurrahim-i Tirsî)*, İrte/Erte=Erken, Yarın, Sonra, Seher Vakti, Uş=İşte, Böyle* (Hasan Kâimî) v.s. 18. yüzyılda Girit'te yaşamış olan Hanyalı Kâmî'nin şiirlerinde de Eski Oğuz Türkçesine has arkaik kelimelere rastlanmaktadır. (*etmek=ekmek,*; *dükel=hep*; *hepsi*; *kıyışmak=cesâret etmek*, *göze almak*; *ötürmek=geçirmek*; *söyünmek=sönmek*; *urmak=vurmak*; *suvarmak=sulamak* v.s) Buna ilaveten, Hanyalı Kâmî şiirlerinde halk ağzından birçok deyimi kullanmıştır. (Babalık eylemek, buz kesilmek, burnu dik olmak, çok su götürmek, göz kulak olmak, kemiğe dayanmak v.s)

19. yüzyıla doğru geldiğimizde Türkçe'deki değişim ve dönüşüme rağmen Kâdirî şairlerin dili sadeliğinden ve selâsetinden çok bir şey kaybetmemiştir. Tabî, hangi dönem olursa olsun dilde sadelik veya ağırlığın kişiden kişiye değiştiğini göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla, bu yüzyılda Kâdirî gelenek içerisinde yetişmiş ve temâyüz etmiş şahsiyetlerden Ahmed Kuddûsî ve onun muakkibi Hamdi Efendi'nin dili sade iken; Müştâk Baba'nın, Encümen-i Şuârâ topluluğu içerisinde bulunan Osman Şems Efendi ve Hersekli Ârif Hikmet Efendi'nin şiir dilleri daha ağır ve külfetlidir.

Dilinin sadeliğinden bahsettiğimiz, hacimli bir divanı olan Şeyh Ahmed Kuddûsî Efendi'nin Arapça ve Farsça tamlamalar kullandığı görülmekle beraber şiirlerinde kafiye ve redif kullanımına da önem verdiğini söylemek mümkündür. Edebiyatımızda kullanılan yarım, tam, zengin kafiye çeşitlerinin örnekleri ve yapısal anlamda rediflerin birçok çeşidi Kuddûsî'nin şiirlerinde yer bulur. Ancak, Kuddûsî'nin kafiye ve redif konusunda her şiirinde aynı başarıyı gösterdiği söylenemez. Kuddûsî Baba'yla aynı yüzyılda yaşamış olan müridi Hamdi Efendi ise dil ve üslûp özellikleri bakımında şeyhi Kuddûsî'den çok

etkilenmiştir. Onda da kafiye kullanımı ön plandadır. O da Kuddûsi gibi heceye nispetle aruzu daha çok kullanmıştır. Ancak Hamdî Efendi, Kuddûsî Baba'ya göre Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları daha az sayıda ve genellikle münâcâtlarda kullanmıştır. Üstelik, Hamdi Efendi'nin kullandığı tamlamalar girift değildir ve anlaşılacak niteliktedir. O, Kuddûsî Baba gibi şiirlerinde kolay anlaşılır bir dil ve samimî bir üslûp tercih etmiştir. Ona göre amaç "Dildârı" vasfetmektir. Bunu bazen kaba bazen de zarif bir söyleyişle yapabilir. Şiir söylemekte başkaca bir amacı yoktur. Bu durumu şöyle izah eder:

"*Türkmânî mevzûn söylerim*
Gayrı bir kârı neylerim
Dildârımı vasf eylerim
Gerek kaba gerek zarîf"[649]

19. yüzyılda Kâdirî edebiyatının temayüz eden diğer şairleri olan Müştâk Baba, Osman Şems Efendi ve Hersekli Arif Hikmet Efendi'nin şiirlerinin, dil açısından biraz daha ağır ve sanatlı olduğunu söyleyebiliriz. Müştâk Baba, özellikle kendisinden *Mesnevî* okuduğu Hoca Neş'et'ten çok etkilenmiştir. Bunu bir beytinde şöyle dile getir:

"*Şâh-ı iklîm-i sühan olmaz idim ey Müştâk*
Olmasaydı himem-i Hazret-i Hoca Neş'et"[650]

Mevlevî muhitlerde bulunan ve sevilen Müştâk Baba'nın şiirlerinde de Mevlevîlik ile ilgili kavramlar görülmektedir. (Sikke, Çerağ, Destâr, Gümüş Halka) Şiir üslûbunun oluşmasında, Hoca Neş'et'in ve dolayısıyla meşk ettiği *Mesnevî*'nin önemli katkıları olduğu görülen Müştâk Baba'nın Şeyh Galib Efendi renginde söylediği sanatlı şiirler dikkat çekmektedir. Müştâk Baba, Hâfız ve Molla Câmî'nin şiirlerine Farsça tahmisler de yazmıştır.

Yeri gelmişken, Müştâk Baba'ya şöhret kazandıran ve Ankara'nın başkent olacağını yıllar öncesinden bildiği iddia edilen lugazıyla ilgili birkaç hususu dile getirmek istiyoruz. Müştâk Baba'nın *Divan'*ıyla ilgili çalışma yapanlar, onun yaklaşık 110 yıl öncesinden Ankara'nın başkent olacağını ebced hesabıyla düştüğü bir tarihle haber verdiğini

649 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 282.
650 *Müştâk Baba*, 102.

söylemişlerdir. Bu konu üzerine birçok televizyon programı yapılmış, kitaplar yazılmış ve konu bazı doktora tezlerinde de dillendirilerek savunulmuştur. Hatta bununla da kalınmamış, aynı şiirde Müştâk Baba'nın 2011 yılında İstanbul'un yeniden başkent olacağını, 2012'de Türkiye'nin Musul ve Kerkük'ü alacağını ve İsrail'le savaşarak bu devleti yıkacağını da haber verdiği iddia edilmiştir. İlmî ve ciddi hiçbir tarafı olmayan bu iddiaların Müştâk Baba'yla da şiirleriyle de ilgisi yoktur. Bu şiirde, Müştâk Baba'nın şiire gizlediği "Ankara" rumuzuyla aslında neyi kastettiğini günümüz Eski Türk edebiyatı hocalarından Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal, delilleriyle ve ilmî bir çerçevede anlatmıştır.[651]

Kâdirî gelenek içerisinde eserler vermiş bir başka şahsiyet olan Osman Şems Efendi, Arapça ve Farsça'yı iyi bilmektedir. Şiirlerinde bu dillerle oluşmuş terkipleri fazlaca kullanmıştır. Şiirlerini daha çok "Sebk-i Hindî" anlayışında yazan Osman Şems Efendi'nin, bazı beyitlerde Farsça üçlü, dörtlü hatta daha fazla kelimeden oluşan tamlamalar kullandığı görülmektedir. ("zeyn-i gül-bâğ-ı bahar", "sebz-i gül-bîz-i leb-i âb-ı hayât", "âteş-i sîne-güdâz-ı çeh-i nîrân-ı belâ" v.s) Buna mukabil bazı şiirlerinde ise dilini sadeleştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken Eski Oğuz Türkçesine kaydığı görülmektedir. ("toğupdur", "tutupdur", "göricek" gibi) Osman Şems Efendi, genellikle gazellerinde daha anlaşılır bil dil kullanmıştır. Osman Şems Efendi gibi bir yandan dinî-tasavvufî şiirimize özgü türlerde eser verirken bir yandan da klasik şiirimizin dışına çıkmamaya çalışan Hersekli Arif Hikmet Efendi'nin şiirlerinde de hayallerle süslü, girift mânâlı ve terkipli Sebk-i Hindî anlayışının izleri görülür. Ancak şunu da hemen belirtmek gerekir ki tasavvufî muhtevayı, alana yönelik bir hayat yaşamadan sadece mânâ derinliği sağlamak amacıyla kullanan Sebk-i Hindî akımı temsilcilerinin aksine Osman Şems ve Hersekli Arif Hikmet Efendi, tasavvufî tecrübeyi bizzat yaşayarak bu alana ait mazmunları şiirlerine aksettirmişlerdir.

Kâdirî geleneğin etkili olduğu bir bölge de Kerkük'tür. Kerküklü Kâdirî şairlerden Şükrî, hacimli bir divana sahiptir. Söyleyiş olarak Azerbaycan Türkçesine daha yakın olan Şükrî hem klasik üslûpta hem de tasavvufla yoğrulmuş hikemî bir üslûpta şiirlerini yazmıştır.

---

651 Bk. Mehmet Fatih Köksal, "Müştâk Baba Aslında Ne Dedi?", *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017), 437-449.

Nâbî ekolü olarak da tesmiye edilen hikemî tarzın karakteristik özellikleri olan tefekküre ve nasihate dayalı didaktik üslûp Şükrî'nin de üslûbunu oluşturmuştur.[652] Kâdirî geleneğe bağlı diğer şairlerde olduğu gibi küçük yaşlardan itibaren tasavvuf yoluna intisap ederek neredeyse bütün ömrünü bir Kâdirî dervişi olarak geçiren, hâl ehli bir şahsiyet olan Şükrî'de tasavvuf, bir hayat tarzıdır. Bu itibarla, onun şiirlerinde kullandığı tasavvufî kavramlar; şiirlerini okudukça hissedilen sûfîyâne olgunluk, istiğna ve mahviyet, üslûbunun bir özelliği olarak zuhûr eder. Şükrî'nin tasavvuf muhtevalı şiirlerinin dışında, klasik üslûpta yazdığı şiirlerinde büyük şair Fuzûlî'den etkilendiği görülmektedir. Bunun dışında, bir konuşma kusuru olarak nitelendirilebilecek kekemeliğin aruz vezni ve kafiye süzgecinden geçerek şairlere şiirlerini zenginleştirme imkânı sunan "lisân-ı pepegî" ile yazılmış[653] kekeme gazellere Şükrî'nin *Divan*'ında da rastlanır. Şükrî bu tarzda iki tane gazel kaleme almıştır. Birinin ilk beytini örnek olarak vereceğiz:

"*Bi bi bir dil-beri görmüş di di dîvâne gönül*
Gö gö gördükde dutuşdu nâr-ı sûzâne gönül"[654]

Bütün bu değerlendirmelere ilave olarak, Kâdiri şairleri gelenek içerisinde en çok etkileyen şahsiyetler olarak; Eşrefoğlu Rûmî, Abdurrahîm-i Tirsî, Hasan Kâimî, Müştâk Baba, Kuddûsî Baba, Abdurrahman Hâlis Talebânî ve Osman Şems'in isimlerini zikredebiliriz.

1.2. Vezin

Kâdirî şairlerin vezin tercihlerine yönelik genel değerlendirmelerimizi, çalışmamızın üçüncü bölümünde muhteva incelemesi yapacağımız şahsiyetlerin divanlarında kullandıkları aruz bahirlerine yönelik hazırladığımız aşağıdaki tablodan hareketle yapacağız.

652 Yalçınkaya, "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvânı", 137.
653 İlyas Kayaokay, "Rus Biçimciliği Kuramı ile Divan Şiirine Bakmak", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* VIII/39 (2015), 167.
654 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 295.

Şair	Aruz / Bahirler											Hece
	Hezec	Recez	Remel	Münserih	Muzârî	Müctes	Serî'	Hafif	Ahreb	Ahrem	Diğer	
Eşrefoğlu Rûmî	86	-	52	-	-	-	-	-	-	-	2	62
Abdurrahîm-i Tirsî	17	3	36	-	-	-	-	-	-	-	-	111
Kâimî	70	99	93	8	-	-	3	-	-	-	1	50
Şerîf	67	1	62	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Kuddûsî	482	107	391	13	3	-	-	-	-	-	24	34
Şems	242	1	400	-	64	30	-	1	-	-	-	8
Şükrî	311	3	290	3	3	1	1	-	1	-	3	-

Tablo 1. Kâdirî Şairlerin Divanlarında Kullandıkları Bahirler

Kâdiri şairlerin şiirlerinde kullandıkları vezinlere baktığımızda hem aruzu hem de hece veznini kullandıkları görülmektedir. Ancak yine de aruz daha fazla kullanılmıştır. Kâdirî edebiyatının ilk dönemdeki şahsiyetleri olan Eşrefoğlu Rûmî ve onun muakkibi Abdurrahîm-i Tirsî'nin heceyi fazlaca kullandıkları anlaşılmaktadır. Hatta, Abdurrahîm-i Tirsî'nin hece vezniyle kaleme aldığı şiirler aruzla yazdıklarının neredeyse sayıca iki katına tekabül etmektedir. Her iki şair de şiirlerinde en çok hecenin on altılı kalıpları olan 8+8 ya da 4+4+4+4 duraklı biçimlerini tercih etmişlerdir.[655] Hasan Kâimî'de hece vezni kullanımı bu şairlere göre daha az sayıdadır. Ancak çeşit olarak fazladır. Kâimî şiirlerinde 6 değişik hece kalıbı kullanmakla birlikte aruzu çok daha fazla kullanmıştır. 18 farklı aruz kalıbı kullanan[656] Kâimî ile Kâdirî şiirinde aruzun heceye üstünlüğü başlamıştır diyebiliriz.

Daha sonraki yüzyıllarda ise aruzla şiir yazma temâyülünün artarak devam ettiği görülmektedir. Şairlerin tamamının divanlarında da en fazla hezec ve remel bahirlerine

[655] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 78; Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 30.
[656] Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 7.

ait kalıpların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kuddûsî Baba, 34 şiirini heceyle geriye kalan 1020 tanesini ise aruz vezniyle yazmıştır. Bu şiirlerde 6 bahirde 24 çeşit aruz kalıbı kullanmıştır.[657] Bu kalıpları şiirlerine uygularken her şairde olduğu gibi imale, zihaf ve ulama kusurlarını çokça yaptığı görülmektedir. Aynı yüzyılda ve farklı bölgelerde yaşayan Şems ve Şükrî'ye baktığımızda ise Şems'in aruzu Türkçe'ye uygulamada daha başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Bunda, şairlerin yetiştiği muhitin ve kullandıkları dil farklılığının etkisinin olduğunu düşünüyoruz. Şems, İstanbul'da ve önemli şairlerin bulunduğu mahfillerde yetişmiş; şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri fazlaca kullanmıştır. Şükrî ise Azerbaycan Türkçesinin etkili olduğu bir bölge olan Kerkük'te yaşamış; şiirlerinde Azerbaycan Türkçesine has hususiyetlerden kaynaklı aruz kusurları ortaya çıkmıştır. Her iki şair de Türk şiirinde en çok tercih edilen hezec ve remel bahirlerini diğer bahirlere göre oldukça fazla kullanmıştır. Şems, 8 şiirini heceyle yazarken; Şükrî hece veznine hiç tevessül etmemiştir. Buna mükabil Şükri, dilini aruza uydurabilmek için oldukça gayret etmiştir. Öyle ki, birkaç şiirinde belirli beyitlerden sonra kullandığı vezni değiştirmiş, iki beyitlik bir şiirinde ise üç farklı vezin kullanma yoluna gitmiştir. Şükrî'nin, mısraların vezne uygun olması için ünlüden ünlüye ulama yaptığı bile olmuştur. [658]

Kâdirî edebiyatındaki bütün bu vezin uygulamalarının, onların bütün bu gayretlerinin, şiirleriyle takdir görme, tasannu yapma amacıyla değil; okunmak, anlaşılmak ve insanlara dinî hakikatleri anlatmak gayesiyle yapıldığını söylemek mümkündür.

1.3. Nazım Şekilleri

Kâdirî edebiyatı olarak isimlendirdiğimiz çerçeve içerisindeki şairlerin ulaştıkları hakikatleri insanlara aktarma yolunda hem klasik edebiyatımızın hem de halk edebiyatımızın nazım şekillerini kullandıklarını görülmektedir. Ancak daha çok klasik edebiyatının nazım şekillerini kullandıklarını söyleyebiliriz. Bunda hiç şüphesiz, tasavvuf şiirine has nazım şekillerinin olmayışının payı vardır

[657] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 57.
[658] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 53-54.

Şair		Nazım Şekilleri								
	Kasîde	Gazel	Musammat	Mesnevî	Koşma	Ruba'î	Nazım	Kıt'a	Müstezad	Matla' ve Müfred
Eşrefoğlu Rûmî	-	76	70	13	34	33	34	-	-	-
Abdurrahîm-i Tirsî	-	56	99	-	12	-	-	-	-	-
Kâimî	-	118	156	-	50	-	-	-	-	-
Şerîf	-	131	9	-	3	-	-	-	-	-
Kuddûsi	42	945	31	-	34	-	-	3	-	-
Şems	30	605	42	5	-	-	-	60	3	5
Şükrî	14	567	86	8	-	-	15	9	-	17

Tablo 2. Kâdirî Şairlerin Divanlarında Kullandıkları Nazım Şekilleri

İlk dönem Kâdirî şairlerin murabba' ve musammat diye tabir edebileceğimiz koşma şeklinde daha başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Bu durumun oluşmasında, Yunus Emre tesirinin devamının ve hece vezni tercih edilmesinin payı büyüktür. Söz konusu bu şairler, gazel şeklinde yazdıklarında da bestelenmeye uygun olan ilahî formundaki şiirlerinde de musammat tarzında yazmışlardır. Genel itibariyle birçok nazım şeklini kullandıkları görülen Kâdirî zümresi şairleri, beyit sayısı fazla olan şiirlerinde geleneğe uygun olarak mesnevî nazım şeklini kullanmışlardır. Kasîde nazım şeklindeki şiirlere baktığımızda ise bunların devlet büyüklerini övgü mahiyetinde değil genellikle nasihat içerikli ve didaktik bir amaçla kaleme alındıkları görülmektedir. Devlet büyüklerini övgü mahiyetindeki kasidelere, incelediğimiz şairler arasında sadece Şükrî'nin şiirlerinde rastlamak mümkündür.[659]

1.4. Âyet ve Hadis İktibasları

Edebiyatımızda, şairlerin ifadeyi süslemek ve vermek istedikleri mânâyı kuvvetlendirmek maksadıyla âyet ve hadislerin bir kısmını lafzen ya da mânen şiirlerinde

[659] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 38.

kullanma sanatına iktibas denir. Kâdirî tarikatına mensup şairler de şiirlerinde iktibas sanatına başvurmuşlardır. Aşağıda bununla ilgili örnekler vereceğiz.

"Onlar hayvanlar gibidir, hattâ daha da aşağıdırlar."[660]

Sûretâ insân veli hayvân sıfat
Ma'nâda ol "Belhüm edall"dan durur[661]

"Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan râzı, O da senden râzı olarak Rabbine dön! İyi kullarımın arasında gir. Cennetime gir."[662]

"*Uralum tevhidi dilde 'amel eylesün gönülde*
Urulsun cân 'âleminde 'İrci'î dost hitâbıdur"[663]

"*Sadvet-i İrci'î tabli yetişür rûh sem'ına*
Kaldurup kâlıb-ı ruhum ihtiyârsuz döndürür"[664]

"Rabbim, ilmimi artır (de)."[665]

"*Rabbi zidnî Kâimî de sözi kes*
Câna lezzetler bağışlar bu heves
Böyle bir 'aşk-ı hakîkî böyle ses
Pîrüm 'Abdü'l-kâdir'ündür bu tarîk"[666]

"Benim, Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek ne de mürsel bir nebî öyle bir yakınlığı elde edebilir."[667]

"*Lî-ma'allâh hamrını kılmış ezel 'âşıklara*

---

660 A'râf 7/179.
661 Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 211.
662 Fecr 89/27-30.
663 Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 119.
664 Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 121.
665 Tâhâ 20/114
666 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 146.
667 Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler: Ansiklopedik Sözlük* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 469.

Katresin nûş eyleyüben cân-ı cânân olmışam"[668]

"Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. O (kıyâmet) saatinin işi, bir göz açıp yumma gibi yahut daha yakın (kısa)dır. Kuşkusuz Allah her şeye gücü yetendir."[669]

"*Cennet-i firdevsi eylerdi ke-lemhin bi'l-basar*

Âteş-i nîrân-ı kahrın virse ger ebrûna çîn"[670]

"Ölmeden önce ölünüz."[671]

"*Dirigâ şeyh Mahmûd-zâde Şeyh Ahmed gibi mürşid*

Ki mût kabl en temût olmuş bırakdı tâlib-i zârın"[672]

1.5. Kâdirîliğin Türk Şiirine ve Kültür Hayatına Katkıları

Kâdirî tarikatının Türk şiirine etkilerine ve katkılarına yönelik bilgiler vermeden önce tarikatın müessisi olan Abdülkâdir-i Geylânî'nin şahsiyetinin ve dinî-tasavvufî görüşlerinin etkilerinin sadece Kâdirîlik sınırları içerisinde kalmadığını ifade etmeliyiz. Kendisi, tasavvuf tarihi içerisindeki bütün tarikatlara ve meşreplere tesir etmiştir. Ruhâniyetinden istimdat istenen ulu bir kişi olarak, çağlar boyunca gönül dünyalarını aydınlatmak isteyen insanlara rehberlik yapmıştır. Bağdat'taki medresesinde, kırk yıl boyunca sürdürdüğü tedrisin yanı sıra, sohbetlerine meftun olan her kesimden kalabalık halka vaazlar vermiş, verdiği bu vaazlarda, ince tasavvufî remizleri ifade etmek amacıyla zaman zaman şiirler de söylemiştir. Öğrencileri ve müridânı tarafından yazılan bu şiirler tahkik edilmiş, kendisine aidiyetinden şüphe duyulmayan iki yüz elli sekiz beyitten müteşekkil on tane kasidesi neşredilmiştir.[673] Böylece, Kâdirî tarikatı içerisinde, insanlara dinî ve tasavvufî hakikatleri şiirle anlatma geleneği, Kâdirîyye'nin müessisi Abdülkâdir-i Geylânî'den itibaren başlamıştır.

---

668 Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 156.
669 Nahl 16/77.
670 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 562.
671 Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 550.
672 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 276.
673 Bkz. *Abdülkâdir Geylânî (k.s) Dîvânı*, haz. Mustafa Utku (Bursa: Sır Yayıncılık, 2005).

Kâdirî tarikatında Abdülkâdir-i Geylânî'den sonra "Pîr-i Sânî" olarak kabul edilen Eşrefoğlu Rûmî, bir Bayrâmî dervişi olarak gittiği Hama'dan kâmil bir Kâdirî şeyhi olarak İznik'e dönmüştür. Burada tekkesini kurarak Kâdirî yolunu Anadolu topraklarında ilk defa müesses bir şekilde yayan kişi olmuştur. Eşrefoğlu, Kâdirîliğin esaslarını ve dinî hakikatleri, en önemli Yunus muakkiplerinden biri olarak, şekilden ziyâde öze önem veren bir tarzda anlatmıştır. Onun şiirlerini etkili kılan husus, edebiyat dili olarak Farsça'nın hâkim olduğu bir dönemde, Yunus gibi tasannudan uzak, samimi bir üslupla Türkçe söylemesi ve Türkçe yazmasıdır. Eşrefoğlu Rûmî, şiirlerinde, en derin tasavvufî konuları halkın anlayacağı bir Türkçe ile anlatma gayreti içerisinde olmuştur. Sadece bu çabası bile onun Türk şiir diline yaptığı büyük bir katkıdır. Yine, bu katkının bir tezâhürü olarak Eşrefoğlu Rûmî, mensubu olduğu tarikat fark etmeksizin, şiirleri tasavvuf edebiyatı içerisinde ele alınan birçok sûfî şâiri etkilemiştir. Mevlevî Şeyhi Galip Dede'nin (ö. 1213/1799) şu kıt'ası, bu düşüncemizi destekler mahiyettedir:

"*Hânkâh-ı Hazret-i Sultân Eşrefzâdenin*
Etsem iksîr-i gubârıyla dü-çeşmim iktihâl
Ben de Es'ad Eşrefî altın ederdim nâmımı
Şeyh Abdülkâdir etse bir nigâh-ı bâ-kemâl"[674]

Eşrefoğlu'nun tesiri sadece devr-i Osmanî içerisinde kalmamıştır. Günümüzde de kendisinden etkilenen şairler mevcuttur. Bu şairlerden biri olan Hilmi Yavuz, Eşrefoğlu Rûmî'yi konu alan birkaç şiir kaleme almıştır. Hilmi Yavuz'un aşağıya örnek olarak derc ettiğimiz şiiri, Eşrefoğlu'nun çağını aşan tesirlerine bir örnektir:

"*eşrefoğlu, al haberi!*
Zamanın oğlu! senden beri
duy, gülün tesbih sesini...
kim derse ki: "davete icabet
gerek" –haklıdır!..
bir daha, bir daha...
yoksa aşklar var mıdır

[674] *Şeyh Gâlib Dîvânı: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli*, haz. Naci Okcu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 591.

göklerin külrengi kuşunda
o bâz'ül-eşheb bakışında
züleyha?

sendin, bilindi kime yoldaş
kimi terketmek gerek...
döndüydü şarap tulumu bala
yedi yıl, yedi siyah
üzüm'dü günde
somunlar, müminlerle geçtin
yedi üzüm'den yedi siyah'a
yürüdün, sen eşrefoğlu
geldin, bahçelerden özge
ve güzden yaya...
çıkar bulutu kalbinden;
göle çiniyi, kendini aya
işle! emir sultan'dı dizlerin
ah, hiç bitmesindi yüzün
hacı bayram'dın, veli!..
baştan ayağa
eşrefoğlu, al haberi![675]

Eşrefoğlu Rûmî'nin etkisi, tekke musikisine de yansımıştır. O, mutasavvıf şairler arasında şiirleri en çok bestelenenlerden birisidir. Onun "*Hep fesad işlerime estağfirullah tevbe / Yaman teşvişlerime estağfirullah tevbe*"; "*Cem olmuş dervişleri pîrim Abdülkâdir'in / Yolunda sâdıkları pîrim Abdülkâdir'in*" ve "*Ey Allah'ım beni senden ayırma / Beni senin dîdârından ayırma*" gibi bestelenmiş ilâhîleri, yüzyıllarca tarikat fark etmeksizin birçok tekkede terennüm edilmiştir/edilmektedir. Bunların dışında, Eşrefoğlu'nun *Müzekki'n-Nüfus* isimli didaktik, mensur eseri Anadolu ve Rumeli'deki sûfî muhitlerde, kıraat meclislerinde okunmuş, istinsah edilmiş ve basılmıştır. Eşrefoğlu Rûmî'nin haricinde, onun soyundan Bursa'daki Eşrefî dergâhlarında ve İznik'teki Âsitâne'de birçok

[675] Mustafa Güneş, "İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Türk Edebiyatı Üzerindeki Etkisi: Gaybî, Handî ve Hilmi Yavuz Örnekleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (01 Aralık 2011), 136-137.

mutasavvıf şair yetişmiştir. Bunlar: Abdürrahîm-i Tirsî, Hamdî, Sırrî, Hamdî, Şerif, Lütfullah, Sânî-i Eşref, Seyyid Şeref, İzzî, Avnî, Fahrî, Sırrî, Necîb, Nâfiz'dir.

Adnî mahlasıyla şiirler yazan, Fatih Sultan Mehmed Han'ın sadrazamı ve Eşrefoğlu Rûmî'nin müntesibi Mahmut Paşa, devrinde şairleri ve edipleri her yönden desteklemiştir. Onun hamiliğiyle, Alaeddin Ali'nin *Tuhfetü'l-Mahmudiye fi Nasihatü'l-Vüzera*'sı; Enverî'nin *Düsturnâme*'si; Şükrullah'ın *Behçetü't-tevârih*'i ve Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-feth*'i gibi birçok eser vücut bulmuştur.[676]

İsmâil-i Rûmî'nin edebî anlamda ortaya koyduğu eserlere yönelik fazla bir bilgiye sahip olamasak da kendisinin kurmuş olduğu Rûmiyye koluna bağlı tekkelerden birçok şair ve sanatkâr yetişmiştir. Bilhassa, İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan ve İsmâil-i Rûmî'nin kabrinin de burada olması sebebiyle âsitâne hüviyetine mâlik olan ve "Kâdirîhâne" ismiyle mâruf tekkenin muhitinde Şerîf, Kâdirî (Gisûdâr Ahmed Efendi), Kâdirî, Medhî, Vâhidî, Şerif (Giritli), Şerif Ahmed Efendi ve Hikmet (Hersekli) gibi şairler yetişmiştir.

Şerîf Ali Efendi, tasavvufî eğitimini Tophâne'deki Kâdirîhâne'de tekmil ettikten sonra memleketi olan Girit adasının Kandiye şehrinde bir Kâdirî dergâhı kurmuştur. Bu dergâhın meşihat makamına geçerek sohbetleri ve didaktik muhtevalı şiirleriyle ada halkını irşat etmiştir. Hanyalı Kâmî Efendi de bir dönem Kandiye Kâdirî dergâhında postnişin olarak aynı şekilde şiirleriyle tasavvufî hakikatleri terennüm etmiştir.[677] Kâmî Efendi'nin divanındaki tarih manzumeleri özellikle Girit'in Hanya şehrindeki ve civarındaki Osmanlı eserlerinin, adadaki Türkçe yerleşim yeri isimlerinin ve sosyal hayatın anlaşılması açısında önemli vesikalardır.

Kâdirî şairler, *Mesnevî-i Şerif* ile yakından ilgilenmişler ve bu alana önemli katkılarda bulunmuşlardır. Kâdirîlik içerisinde Müştâkiyye isminde bir kol tesis etmiş olan Şeyh Muhammed Müştâk Efendi, Hoca Neşet'ten (ö. 1735-1807) *Mesnevî* okuyarak kısa sürede Mesnevîhânlık icazeti almış, Mevlevîler tarafından üstâd kabul edilip takdir görmüştür.[678] Buna ek olarak, Kâdirîliğin Hâlisiyye şubesinin kurucusu, Kerkük'te

[676] Erverdi, *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*, 1/39.
[677] Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 498-499.
[678] *Müştâk Baba*, 23.

mûkim Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî, *Mesnevî-i Şerîf*'in'nin ilk on sekiz beytini Farsça nazmen şerh etmiş ve eserine *Kitâbü'l-Ma'ârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* ismini vermiştir. Şeyh Hâlis Efendi ayrıca, 19 yaşındayken, Şeyh Ali Nur Bahşî'nin kaleme almış olduğu Arapça *Behçetü'l-Esrâr* isimli Abdülkâdir-i Geylânî menâkıbnâmesini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Şeyh Abdurahman Hâlis Efendi'nin oğullarından Fâiz ve Rızâ da şairdir.

Kâdirî tarikatı içerisinde şair hanım dervişler de yetişmiş ve bunlar, kadınların bulundukları muhitlerde edebî zevkin gelişmesine katkılar da bulunmuşlardır. Hatice İffet Hanım, kardeşi Sırrî Râhile Hanım ve âşıklık geleneği içinde yetişmiş olan Cevheriye Bânu Hanım olarak isimlerini zikrettiğimiz hanım dervişlerden Sırrî Râhile Hanım, divan sahibidir.

Osman Şems ve Hersekli Ârif Hikmet Efendiler, 19. yüzyılın ikinci yarısında teşekkül etmiş olan ve 1861 yılının Mayıs-Haziran aylarında başlayarak bir seneye yakın müddetle her Salı muntazaman toplanan Encümen-i Şuarâ topluluğunun katılımcıları arasındadırlar.[679] Hem Şems'in hem de Hikmet'in evi Encümen üyelerinin toplanma yeri olmuştur. Biri şeyh olan bu iki Kâdirî şairin yaşadıkları dönemde, tanzimatın oluşturduğu yeni cereyanın klasik şiirin bünyesinde oluşturduğu değişiklikleri göz ardı etmeden klasik şiir zevkini eski ihtişamlı günlerine döndürme gayesiyle toplanan önemli bir edebiyat muhiti içerisinde bulunmaları, onların şair meclislerinde ne kadar hüsn-i kabul gördüklerini anlamak açısından önem arz etmektedir.[680] Osman Şems Efendi, Encümen üyelerinden büyük hürmet görmüş ve onları hem edebi hem de tasavvufî yönden etkilemiştir. Manastırlı Fâik, onun divanının bir kısmını istinsah etmiştir. Fâik'in Şems hakkında yazdığı şu makta, onu üstat bildiğinin göstergesidir:

> "*Pey-rev olalı zerre-sıfat Hazret-i Şems'e*
> *Cevlân-geh-i maksûdıma gerdûn siper olmaz*"[681]

---

679 Encümen-i Şuarâ'nın diğer müdavimleri Mehmed lebib Efendi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal, Hoca Salih Nâili, Koniçeli Mûsâ Kâzım Paşa, İbrahim Hâlet Bey, Recâizâde Mehmed Celâl, Deli Hikmet, Mustafa Refik Bey, Memdûh Fâik Bey, Leskofçalı Gâlib, Üsküdarlı Hakkı Bey, Salih Fâik Bey ve Mustafa İzzet Efendi gibi devrin temâyüz eden şairleridir. Bkz. Özgül, *Encümen-i Şuarâ*, 27-99.

680 Özgül, *Encümen-i Şuarâ*, 53; Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 5.

681 Şebnem Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 166.

Nâzım Hikmet'in (ö.1963) dedesi Mehmet Nâzım Paşa (ö. 1926), Ziya Paşa'nın (ö.1880) Osman Şems'i kendisine rehber olarak gördüğünü şu sözlerle dile getirmiştir: "*Ziyâ Paşa'nın edebiyatta ilk üstâdı Üsküdarlı Osman Şems Efendi'dir. (...) Ziyâ Paşa'nın şiirde Osman Şems Efendi'den çok istifâde ettiğini bizzat kendi ağzından defaatle işittim.*"[682]

Osman Şems Efendi'den etkilenen bir başka şair de Nâmık Kemal'dir (ö.1888). Onun Şems'e duyduğu hürmetin ve üzerindeki tesirinin bir örneği olan beyti şöyledir:

"*Pey-rev-i nev-eser-i Şems-i İlâhîyiz biz*
Ki odur ehl-i dile kâşif-i etvâr-ı şühûd"[683]

Son dönem Osmanlı devlet adamları, şairleri, musikişinasları, hattatları üzerine biyografik eserleri ve tarih bilgisiyle tanınmış mütefennin bir şahıs olan İbnülemin Mahmut Kemal İnal (ö.1957) ise "*Edebiyatımızı en iyi bilenlerin ileri gelenlerinden idi.*"[684] diyerek tavsif ettiği Hersekli Ârif Hikmet Efendi'den fevkalâde etkilenmiş ve kendisinden her vesilede sitâyişle bahsetmiştir. İbnülemin, ayrıca Hersekli hakkında *Kemâlü'l-hikme* adında müstakil bir eser de kaleme almıştır.[685]

Kâdirî tarikatının Anadolu'ya temsil edilmeye başlandığı 15. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki geniş bir zaman diliminde Kâdirîlik muhiti içerisinde toplam 105 tane Kâdirî şair yetişmiştir. Söz konusu bu şairler, edebiyatımıza toplamda 75 tane manzum eser kazandırmışlardır. Bu eserlerin 56 tanesi divan, 1 tanesi manzum Farsça sözlük, 17 tanesi de müstakil manzum türlere ait eserlerdir. Bazı şairler ise birkaç şiir veya birkaç tane beyit yazmakla iktifa etmişlerdir. Bu şairlerin dinî-tasavvufî muhtevalı ve didaktik nitelikte birçok mensur eser de kaleme aldıkları düşünüldüğünde, Türk şiirine ve edebiyatına muazzam bir katkı sağladıkları ortadadır.

Tarikatın Pîri Abdülkâdir-i Geylâni her meşrepten insanı her çağda derinden etkilemektedir. Hazret-i Pîr, âşıklık geleneği içerisinde eser veren sanatçıların da kendisinden feyiz beklediği zatların başında gelmektedir. 20. yüzyılda yaşamış Alevî-

682 Özgül, *Encümen-i Şuarâ*, 123.
683 Özgül, *Encümen-i Şuarâ*, 123.
684 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, III/655.
685 Bkz. İnal, *Kemâlü'l-Hikme*.

Bektâşî meşrep bir şahsiyet olan Âşık Davut Sularî (ö. 1984), "Pîr Abdülkâdir Geylânî" başlığını taşıyan, hece vezniyle koşma şeklinde bir şiir kaleme almış ve bu şiiri uşşak makamında besteleyerek bağlamasıyla terennüm etmiştir. Şiirin ilk bendi şöyledir:

"*Kutb-ı âlem gerçek kişi*
Pîr Abdülkâdir Geylânî
Mukaddes sözleri haktır
Nur Abdülkâdir Geylânî"[686]

Kâdirîliğin günümüz sinema-dizi sektöründeki etkilerine de birkaç örnek vermek istiyoruz:

2006 yılı yapımı olan "Kurtlar Vadisi-Irak" filminde Kâdirîliğin Halisiyye kolu şubesini tesis eden Abdurrahman Hâlis Kerkükî, Kâdirî şeyhi "Abdurrahman Hâlis" karakterinde canlandırılmıştır. Filmde Abdurrahman Hâlis Efendi, gerçekte olduğu gibi, zor durumdaki halkın sığınağı olarak görülen Kâdirî dergâhının şeyhi olarak takdim edilmiş, yaptırdığı bir Kâdirî zikri ile izleyenlerin dikkatini çekmiştir.[687]

Trt-1'de yayınlanan ve Sultan Alparslan'ın oğlu Melik Şah döneminin konu edildiği "Uyanış: Büyük Selçuklu" adlı dizinin 13.bölümünde sunulan bir zikir sahnesi oldukça ses getirmiştir.[688] Söz konusu sahnede, Yusuf el-Hemedânî'nin (ö. 535/1140) serzâkirlik yaptığı bir zikir meclisinde, 19.yüzyılda yaşamış olan Kuddûsî Baba'nın tekkelerde okunan murabba' nazım şeklindeki bir ilahisinin dillendirilmesi, yüzyıllar açısından bir uyumsuzluk olsa da Kâdirîliğin günümüzdeki etkilerine bir örnek teşkil etmektedir.

2. KÂDİRÎ ŞAİRLERDE DİNÎ-TASAVVUFÎ MUHTEVA

Bir zümrenin manzum edebî ürünlerini sadece şekil yönünden incelemek, o zümrenin hangi edebî türlerde ürün verdiklerini anlamamıza yetmeyecektir. Dolayısıyla hem klasik edebiyatımızın hem de halk edebiyatımızın nazım şekillerini kullanarak manzumeler

686 İnan Tekin, *Âşık Davıt Sularî'nin Sanatı ve Eserlerinin Müzikal Analizi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 157.
687 Serdar Akar, *Kurtlar Vadisi-Irak*, (Film, 2006), 01:17:35-01:22:10.
688 Alparslan: Büyük Selçuklu, "Kalpler ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur. Uyanış Büyük Selçuklu 13. Bölüm", *Youtube* (21 Aralık 2020), 00:01-01:54.

yazmış olan Kâdirî şairlerin hangi türlerde eserler verdiklerini ortaya koymak, onların edebiyatımıza sunduğu katkıyı anlamak açısından büyük önem arz etmektedir.

2.1. Türk Edebiyatında Dinî-Tasavvufî Türler

İslâmiyetin kabulüyle birlikte, Türk edebiyatında düşünceyi besleyen fikrî kaynaklar, faydalanılan bilim dalları, kullanılan nazım şekilleri ve nazım türleri gibi unsurlar bakımından yeni bir devir başlamıştır. Başlayan bu yeni devirler birlikte "Kur'ân-ı Kerim" ve "Hadis" başta olmak üzere; tefsir, fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi bilim dalları ile tabakat kitapları, menâkıbnâmeler, evliya ve enbiyâ kıssaları sadece dinî-tasavvufî muhtevalı didaktik eserlerin değil; sanat kaygısıyla kaleme alınan edebî ürünlerin de kaynakları haline gelmişlerdir.[689] Dinî-tasavvufî muhtevalı bu edebî ürünler mensur veya manzum olarak yazılmışlardır. Konumuz gereği incelediğimiz dinî-tasavvufî konulu bu manzum edebî ürünlerin neden manzum olarak yazıldığını Âmil Çelebioğlu; tercüme eserlerin aslının da manzum oluşu, tâlimî (didaktik) konularda manzum yazma geleneğinin mevcûdiyeti, nazîre yazma geleneği ve kolay okuma-ezberleme gibi sebeplere dayandırmaktadır.[690]

Agâh Sırrı Levend ise yukarıda saydığımız âmillerle kaleme alınan bu eserleri "dinî-şer'î eserler" ve "dinî-tasavvufî eserler" şeklinde iki çerçeve içerisine alarak bunları da yazılış amaçlarına göre "bilimsel eserler", "didaktik eserler", "uyarıcı eserler", "sanat gayesiyle yazılan eserler" diye gruplandırarak dört kümeye ayırmıştır.[691] Biz de tezimizde Levend'in çerçevesini çizdiği bu tasniften hareketle ve başka bir tasavvufî zümreye yönelik yapılmış bir çalışma olan Ali Öztürk'ün doktora tezinde yapmış olduğu tasnifi[692] de esas alarak, Kâdirî zümresine mensup şairlerin ortaya koymuş oldukları manzumeleri edebî tür açısından aşağıdaki ana başlıklar altında gruplandıracağız:

1. Allah Hakkında Yazılan Manzum Türler
2. Hz. Peygamber Hakkında Yazılan Manzum Türler

---

689 Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ, 1999), 49.

690 Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Maznum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998), 350.

691 Agâh Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), II/395-396.

692 Öztürk, *XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf,* 168.

3. Din ve Tasavvuf Yolunun Büyükleri Hakkında Yazılan Manzum Türler
4. İbadetler Hakkında Yazılan Manzum Türler
5. Tasavvufî Konularda Yazılan Manzum Türler

Bu ana başlıklar altında inceleyeceğimiz dinî ve tasavvufî türler hakkında genel bilgiler verdikten sonra, Kâdirî şairlerin söz konusu türlere ait tespit ettiğimiz şiirlerinin ilk beyitlerini ya da bentlerini örnek olarak sunacağız. Bu örnekleri sunarken, aynı şairin ilgili türde kaleme aldığı farklı nazım şekillerine ait şiirlerinden seçtiğimiz ilk beyitleri/bentlerini örnek olarak vermeye gayret edeceğiz.

2.2. Allah Hakkında Yazılan Manzum Türler

Allah hakkında yazılan manzum türler genel olarak; Allah'ın varlığı, bir oluşu, kudreti, yaratıcılığı, bütün mahlukatı rızıklandırıcı oluşu, ona ibadette üstünlüğün ancak takvada oluşu, kulların daima gizli veya açık onu zikretmesi gerektiği ve kalplerin ancak onun zikriyle huzura ereceği gibi konular ekseninde yazılmıştır. Biz bu başlık altında, Kâdirî edebiyatında yazılan tevhîd, münâcât, esmâ-i hüsnâ, ihlâsnâme, elifnâme gibi türlerden bahsedeceğiz ve bu türlerde yazılmış şiirlerden örnek beyitler veya bentler sunacağız.

2.2.1. Tevhid Manzûmeleri

Edebî bir tür olarak tevhid, Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini, ululuğunu, konu edinen mensur ya da manzum eserlerin adıdır.[693] Geleneğe göre şairler, hangi konuyu ele alırlarsa alsınlar ilk önce Allah'ın birliğini tasdik etmeyi, âlemleri yoktan var eden yaratıcıyı hamd ü senâ etmeyi bir görev bildiklerinden dolayı eserlerine besmeleden sonra tevhid ile başlarlar. Bu usûlün dışına çıkıldığı ve manzum eserlerin herhangi bir yerinde tevhid konulu manzumelere yer verildiği de olmuştur. Tevhidler, genellikle kaside tarzında düzenlenmiş olmakla birlikte gazel, terci-i bend, terkib-i bend, kıt´a ve rubaî şekillerinde yazılmış olanları da vardır.[694]

---

693 Ali Nihad Tarlan, *Divan Edebiyatinda Tevhidler ve Muamma* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019); Mustafa İsen - Muhsin Macit (ed.), *Türk Edebiyatı'nda Tevhidler: Antoloji* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992); Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2010), 387-395; Mustafa İsmet Uzun, "Tevhid", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012).

694 Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 388.

Kâdirî tarikatına mensup şairlerin birçoğu tevhid manzumesi kaleme almıştır. Yazılan tevhidlerin bazılarının münacâtla birleştiği görülmektedir. Bunu, şairin Allah'ın büyüklüğünü, kudretini ifade ettikten sonra onun yüceliği karşısında kendi acziyetini, hiçliğini idrak edip bu durumu terennüm etme ihtiyacı hissetmesine bağlamak mümkündür. Kâdirî şairlerin bazıları geleneğe uygun olarak eserlerinin başında tevhide yer verirken; bazıları da eserlerinin herhangi bir yerinde tevhide yer vermişlerdir. Geleneğin başından itibaren kronolojik olarak ifade etmek gerekirse; Eşrefoğlu Rûmî, Abdurrahim Tirsî, Hasan Kâimî, Kâdirî, Mehmed Sırrî, Eşrefzâde İzzeddin, Selim Divâne, Suyolcuzâde Ahmed Nehrî, Şerif Ali, Giritli Aşkî, Müştak Baba, Kuddûsî Baba, Sırrî Râhile Hanım, Osman Şems, Hamdî, Hersekli Arif Hikmet, Ömer Hüdâyî Baba, Kudsî, Keşfî Mustafa'nın tevhidleri vardır.

Allah'ın birliği, sonsuz kudreti, hâkim-i mutlak oluşu, yüce sıfatları, her varlığın kendi lisanıyla Allah'ı zikretmesi, evrenin ve insanın yaratılışı, kâinattaki denge, Allah'ın varlık tecellisini her yüzde görüp hayran oluş, Allah'ın tecelli ettiği Tur dağı gibi fâni olmak, kelime-i tevhidi söylemenin önemi, Allah'tan gelindiği ve dönüşün tekrar Allah'a olacağı, gerçek erliğin Allah'ı tevhid etmek olduğu, tevhidden ayrılmamak uğruna canı fedâ etmenin gerekliliği, tevhid edenin ateşte yanmayacağı, tevhidin muhkem bir kale olduğu gibi konular, Kâdirî şairler tarafından tevhidlerde işlenmiştir.

Tespit ettiğimiz tevhidlerin şairleri, nazım şekilleri, beyit sayıları ve ilk beyitleri şu şekildedir:

Eşrefoğlu Rûmî:

Eşrefoğlu Rûmî'nin *Divan*'ında iki tane tevhid manzumesi bulunmaktadır. Birincisi gazel tarzında düzenlenmiş olup 7 beyittir. İlk beyti:

"Her kim dir ise daim Lâ ilâhe illa'llâh
Gönlünde dura kaim Lâ ilâhe illa'llâh"[695]

İkinci tevhid ise 25 beyitlik bir mesnevîdir. Türünün en güzel örneklerinden biri sayılabilecek niteliktedir. İlk beyti:

[695] Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı*, 84.

"Başı ko tevhîdi koma zinhar
Cân virüp tevhîdden ayrılma iy yâr"[696]

Abdürrahîm-i Tirsî:

Abdürrahîm-i Tirsî'nin tek eseri olan *Divan*'ında üç adet tevhid bulunmaktadır. Bunlardan ilki 10 beyit olup gazel nazım şeklindedir. İlk beyti:

"Gelün idelüm tevhidi tevhîd Hüdâ buyruğıdur
Koyalım 'ârı nâmûsı meclisümüz Rabbânîdür"[697]

İkinci tevhid yine gazel nazım şeklindedir ve 6 beyittir. İlk beyti:

"Gel iy zâkir bu tevhîdden eser ister ise cânun
Bulasın lezzeti ebed cihândan yigrene cânun"[698]

Abdürrahîm-i Tirsî'nin *Divan*'ındaki üçüncü ve son tevhid 9 beyitten müteşekkil bir gazeldir. İlk beyti:

"Çün öldi nefsimüz tevhîd-i Hakda
Dirildi gönlimüz tevhîd-i Hakda"[699]

Kâimî:

Hasan Kâimî'nin *Divan*'ında yirmi iki tane tevhid bulunmaktadır. Bu tevhidlerden biri olan ve 9 bentlik, murabba´ nazım şeklinde kaleme aldığı bir tevhidinde Kâimî, "Ehad" ve "Samed" esmalarından hareketle Allah'ın zâtî sıfatlarından olan "vahdâniyet"i vurgulamıştır. İlk beyti:

"Hak'dan a gönül iste mededi
Tevhidi koma zikr it Ehad'i
Karnun aç ise digil Samed'i
Tevhidi koma zikr it Ehad'i"[700]

---

696 Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 451.
697 Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 118.
698 Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 161.
699 Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 208.
700 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 57.

Yine murabba′ şeklinde yazdığı 10 dörtlükten oluşan bir tevhidinde Kâimî, halk söyleyişine yakın ve hoş bir üslupla "Lâilâheilla'llah" zikrinin hikmetini anlatmıştır. İlk beyti:

"Hakk'a vâsıl itdürür
Lâ-ilâhe illallah
Koyuncuklar gütdürür
Lâ-ilâhe illallah"[701]

Kâdirî:

Urlalı Yakub oğlu Hüseyin'in manzum *Nasihat-nâme'*sinde yer yer tevhid niteliğinde bölümler bulunmaktadır. Genellikle mesnevî nazım şeklinde olan bu bölümlere örnek olarak şu beyti verebiliriz:

"Ne ulu Tanrı'dur Hallâk'ını fikr eyle gâhîce
Seni bir tamladan halk itmedi mi iy Kırım halkı"[702]

Kâdirî'nin nasihatnâme türündeki bir diğer eseri olan *Miftâh-ı Cennet*'inde ise üç tane tevhid manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi gazel tarzında yazılmıştır. 15 beyittir. İlk beyti:

"Nazar kıl sırr-ı tevhîde hakîkat
Görinür görinende nûr-ı kudret"[703]

Sırrî:

Mehmed Sırrî'nin *Divan*'ında tevhid formunda iki tane ilâhî vardır. Bunlardan birincisi 5 beyittir. İlk beyti:

"Vahdet-i zâtüni bilmekdür bu ülfetden garaz
İlm-i sırr-ı harfi bilmekdür çü hikmetden garaz"[704]

---

701 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 104.
702 Tuğluk, *17. Yüzyıla Ait Harekeli Bir Eser: Kadirî Muhyiddîn'in Manzum Nasîhatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım*, 250.
703 Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 560.
704 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 163.

Diğeri ise 6 bentten müteşekkildir. İlk bendi:

"Ey tâlib-i Allâh olan
Tevhîde gel tevhîde
Ve'y râgib-i dergâh olan
Tevhîde gel tevhide"[705]

İzzî:

Eşrefzâde Ahmed İzzeddin'in *Divan*'ında dokuz tane tevhid manzumesi bulunmaktadır. İlk beytini örnek olarak vereceğimiz tevhid 6 beyittir ve gazel tarzında yazılmıştır:

Dîde-i kalbe cilâ vir enver-i tevhîd ile
Kır riyâ leşkerlerini hançer-i tevhîd ile[706]

Selim Divâne:

Kırımlı Selim Baba'nın, tevhid meselesinin halk ve mutasavvıflar nezdinde nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmek için kaleme aldığı *Burhânü'l-Ârifîn ve Necâtü'l-Ğârikîn* isimli eserinde bulunan şiirlerinden bir tanesi tevhid türündedir. Gazel şeklinde yazılmıştır ve 7 beyittir. İlk beyti:

"Feyz erişti pîrimden yönüm Allah'a döndüm
Geçtim cân ve serimden yönüm Allah'a döndüm"[707]

Nehrî:

Suyolcuzâde Ahmed Nehrî'nin *Divan*'ında iki adet tevhid vardır. Bunlardan birincisi 19 beyit halinde ve kaside şeklinde yazılmıştır. İlk beyti:

"Çün mezâhir olımaz Hakk'a hicâb
Ayn-ı zât-ı bakr olur cümle habâb"[708]

---

705 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 180.
706 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 317.
707 Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifin Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, 145.
708 Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 140.

Nehrî'nin yazdığı diğer tevhid ise 10 beyitlik üç bentten oluşan bir tercî-i benddir. İlk beyti:

"Şem-i hurşîd-i Hüdâ âyîne-i kalb-i velî
Sırr-ı zâtından kamu mirât-ı âlem müncelî"[709]

Şerif:

Şerif Ali'nin *Mecmû'a-i Gazeliyyât*'ının ilk şiiri bir tevhiddir. Gazel şeklinde ve 5 beyitten oluşan tevhidin ilk beyti şöyledir:

"Gel ey tevhîd ef'âliyle isbât isteyen dânâ
Vusûl-i feyz ile tevhîd bir zât isteyen dânâ"[710]

Bu ilk tevhîdin dışında Şerif Ali'nin dört tevhidi daha vardır. Bu tevhîdlerden biri ilâhi formunda ve 4+3=7'li hece ölçüsüyle 7 dörtlük olarak yazılmıştır. Söz konusu tevhidde Şerif Ali, kelime-i tevhidin kâmillerin virdi olduğunu ifade etmektedir. İlk dörtlüğü:

"Âşıklarun esrârı
Lâ-ilâhe illâ'llâh
Kâmillerin ezkârı
Lâ-ilâhe illâ'llâh"[711]

Aşkî:

Giritli Aşkî'nin *Divân*'ında iki tane tevhid manzumesi vardır. İkisi de gazel biçimindedir ve ikisi de 5 beyitten oluşmaktadır. İlk beyitleri:

"Gel ey zâhid gel insâfa safâdır halka-i tevhîd
Yüri Ankâ gibi Kâf u kâdir halka-i tevhîd"[712]

"Senin hüsnin sıfatıdır görinen veche Âdemde

[709] Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 204.
[710] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 88.
[711] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 178.
[712] Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 126.

Müdekkikler okur dâim bu dersi hân-ı vaslından"[713]

Müştâk:

Müştak Baba'nın *Divân*'ında tespit ettiğimiz kadarıyla bir tane tevhid manzumesi vardır. 8 beyitten oluşan şiir gazel şeklindedir. İlk beyti:

"Pîr-i mugândan bir nefes aldım aceb feryâd-res
Gördüm ki söylerdi ceres Allah bes bâkî heves"[714]

Kuddûsî:

Ahmed Kuddûsî'nin *Divan*'ında elli üç kadar tevhid manzumesi bulunmaktadır. Bunlar, gazel ve kıt'a nazım şekillerinde yazılmıştır. Kuddûsî, bu şiirlerde tevhid kavramını çok farklı boyutlarda, derinlikte ve ağırlıkta; bazen de etrafındaki insanların anlayabileceği bir üslup kullanmaya çalışarak, derine inmeden ve geniş bir şekilde ele almıştır. Gazel tarzında altı beyit olarak kaleme aldığı bir tevhidde Kuddûsî, Allah'ın gökleri ve yerleri altı günde yarattığından, "Kün" emri ile cümle mevcudâtı halk eylediğinden, gece gündüz bütün canlıların rızıklarını verdiğinden ve bütün kâinâtı Hz. Peygamber için yarattığından bahsetmiştir. 6 beyitlik gazel tarzındaki tevhidin ilk beyti:

"Ey altı günde yidi kat eflâk ile zemîni yaradan Mevlâ
Kün emri ile hem cümle halkı eyleyen îcâd yoğiken aslâ"[715]

Başka bir tevhidinde ise Kuddûsi, Allah'ın İhlâs sûresinde geçen çeşitli esmâlarının yanında birkaç esmâsını daha zikrederek onu yüceltmekte, ululamaktadır. 8 beyitten müteşekkil gazel tevhîdin ilk beyti:

"Ey Vâhid ü Ferd ü Ahad ey Lem-Yelid ve Lem-Yuled
Sensin kamuyı var iden Hallâk-ı halksın hem Samed"[716]

Sırrî:

---

[713] Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 233.
[714] *Müştâk Baba*, 149.
[715] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 243.
[716] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 316.

Sırrî Râhile Hanım, klasik tertibe uygun olarak *Divan*'ına tevhid ile başlamıştır. *Divan*'ındaki tek tevhid budur. 11 beyittir ve kaside biçimindedir. İlk beyti:

"Binâ-yi şer'e bir muhkem güherdir halka-i tevhîd
Târik-i Hakk'a togru râhberdir halka-i tevhîd"[717]

Şems:

Osman Şems'in *Divan*'ında toplam sekiz adet tevhid manzumesi bulunmaktadır. Bu manzumeler muhteva açısından zengin, doyurucu ve tasavvufî manada derin kavramlar içermektedir. "Bahr-i Tevhîd" başlığını taşıyan 31 beyitlik kaside şeklinde yazdığı bir tevhidin ilk beyti:

"Meş'al-i âhını mişkât-ı dile eyle sirâc
Çeşm-i câna görinür beyt-i visâle minhâc"[718]

"Lâ ilâhe illa'llâh" lafzını cevher, kanat, hançer, göz, asker gibi kelimelerle tamlamalar kurarak anlattığı 10 bentten müteşekkil murabba´ tevhidinin ilk dörtlüğü:

"Âşık oldur k'ola yâri anın âh
Dil-ber-i Lâ ilahe illa'llâh
Kenz o dildir ola yâri her gâh
Gevher-i Lâ ilahe illa'llâh"[719]

Osman Şems'in bir tevhîdi de kıt´a şeklindedir:

"Fezâ-yı semt-i firdevs-i likâdır halka-i tevhîd
Harem-gâh-ı visâl-i Kibriyâ'dır halka-i tevhîd
Muhâzîdir esâs-ı bünyesi tâ 'arş-ı Rahmân'a
Muhakkak bil makâm-ı istivâdır halka-i tevhîd"[720]

Hamdî:

---

717 Açıl, *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı*, 120.
718 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 210.
719 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 626.
720 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 241.

Hamdî'nin *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* isimli eserinde iki tane "Tevhîd-i Hudâ" başlıklı murabba´ nazım şeklinde vardır. Birisi 10 bent diğeri ise 6 benttir. 10 bentlik tevhidin ilk dörtlüğü:

"Hudânın ism-i hâssı
Lâ ilâhe illâ'llâh
Mir'ât-ı dil cilâsı
Lâ ilâhe illâ'llâh"[721]

Dîvân-ı Hamdî-Pendiyye-i Hamdiyye isimli eserinde ise yirmi yedi civarında tevhid manzûmesi bulunmaktadır. Hamdî; tevhidlerini gazel, kaside, murabba´ ve muaşşer biçiminde kaleme almıştır. Kimi tevhidleri münâcât özellikleri göstermektedir. 7 beyitlik gazel şeklindeki tevhidinin ilk beyti:

"Devâm it nûr-ı dil derde devâ ihsân ider tevhîd
Çalış leyli nehâr nûr-ı nevâ ihsân ider tevhîd"[722]

Kaside nazım şeklinde 11 beyitlik tevhidinin ilk beyti:

"Sensin ey Hayy u Ezel mahlûkı yokdan var iden
Kimini sultân idüb kimini cândan yâr iden"[723]

9 dörtlük murabba´ şeklinde yazılan bir tevhidin ilk benti:

"Ey lutfı çok şâh Kird-gâr
Sensin bizim Sübhânımız
Ey nûrı bol Perverd-gâr
Sensin bizim yezdânımız"[724]

Hamdî'nin 3 bentten oluşan bir de muaşşer şeklinde tevhidi vardır.[725]

---

721 Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, 365.
722 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 154.
723 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 401.
724 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 201.
725 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 410.

Hikmet:

Hersekli Arif Hikmet'in *Divan*'ında iki tane gazel iki tane de kasîde nazım şeklinde olmak üzere dört adet tevhidi vardır. Gazel şeklinde 5 beyitten müteşekkil "Tazarru'" başlıklı tevhidin ilk beyti:

"Hudâyâ her gümânı sen bilirsin
Bütün yahşı yamânı sen bilirsin"[726]

40 beyit olarak yazdığı kasîde biçimindeki "Hasbıhâl" başlıklı tevhidin ilk beyti:

"İlâhî dehri yoktan var edersin
Ne-bûdu bûd ile devvâr edersin"[727]

Hüdâyî:

Ömer Hüdâyî Baba'nın *Divan*'ında yalnızca bir adet tevhid bulunmaktadır. Gazel şeklinde 7 beyitlik tevhidin ilk beyti:

"Gel Hakkı çok zikredelim ismini hem vird edelim
Leyl ü nehâr halvet edip aşkıyla tevhîd edelim"[728]

Kudsî:

Kudsî'nin *Divan*'ında bir tane gazel, bir tane murabba´ bir tane de ilahi formunda olmak üzere toplam üç tane tevhid manzumesi vardır. Gazel şeklinde 5 beyitlik tevhidin ilk beyti:

"Sorarsan zât-ı Bârîden hüve'l-Hayy u hüve'l-Kayyûm
Bu mevcûdâtı var iden hüve'l-Hayy u hüve'l-Kayyûm"[729]

5 dörtlük halinde yazılan ve İhlâs suresinden iktibaslar içeren, kesrette vahdeti bulanların kâmil insan vasfına yaklaşacağının vurgulandığı murabba' tevhidin ilk benti:

---

[726] Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 76.
[727] Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 84.
[728] *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 46.
[729] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 220.

"Kanda bakdımsa seni gördüm seni
Ben degüldüm sen görürdün sen seni
Zâtın envârı sıfâtın mazhârı
Cümle eşyâda seni gördüm seni"[730]

Kudsî'nin ilâhî formunda yazdığı ve 10 dörtlükten oluşan koşma şeklindeki tevhidin ilk dörtlüğü ise şöyledir:

"Neylesün nitsün bî-çâre kullar
Her işde hükm ü fermân senindir
Âsân idersen açılur yollar
Her işde hükm ü fermân senindir"[731]

Keşfî:

Keşfî Mustafa'nın tespit ettiğimiz bir adet tevhid manzumesi vardır. İlâhî formunda ve 10 dörtlükten oluşan tevhidin ilk dörtlüğü:

"Feryâd eder dilimiz
Lâ ilâhe illallah
Âsan olur yolumuz
Lâ ilâhe illallah"[732]

Sırrî:

Hacı Muharrem Hilmî Efendi'nin *Divan*'ında bulunan 7 beyitlik gazel şeklindeki tevhidin ilk beyti şöyledir:

"*Ey âşık-ı dîdâr olan gel gülşen-i tevhide gir*

Tâlib-i gül'îzâr olan gel gülşen-i tevhîde gir"[733]

[730] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin),* 261.
[731] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin),* 273.
[732] Gökalp, "Keşfî'nin Mevlid-i Nebevî'si", 213.
[733] Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî,* 58.

2.2.2. Münâcâtlar

Allah'a dua etmek, yalvarmak, muhtaçlığını ifade etmek ve niyâzda bulunmak maksadıyla yazılan manzumelere münâcât denir.[734] Mürettep divanlarda ve mesnevîlerde tevhîdlerden sonra münâcâtlar gelir. Genellikle manzum olarak kaleme alınan münâcâtların az sayıda da olsa mensur örnekleri de vardır.[735]

Münâcât, Kâdirî şâirlerin yazdıkları türlerin başında gelmektedir. Hemen bütün Kâdirî şairler az veya çok sayıda münâcât yazmışlardır. Bunlar, divanların başında tevhitlerden sonra yer aldıkları gibi tevhîdlerden önce, konuların sonunda veya divanların herhangi bir yerinde de görülebilmektedir. Bazı münâcâtlar ise tevhîdlerin bir bölümü olabilmektedir. Kâdirî şairler içerisinde müstakil münâcât yazarı olarak sadece Hamdî'yi sayabiliriz.

Kâdirî şiirinde yazılan münâcâtların muhtevalarına baktığımızda şairler, Allah'ın kudreti karşısında sonsuz bir acziyet içerisinde ondan rahmetini umarak, büyük bir teslimiyetle kendisinden af talep ederler. Dünyevî isteklerde bulunmazlar. Samimi hislerini, niyâzlarını bazen duygulu bazen de coşkulu bir şekilde ve lirik bir üslupla dile getirirler. Kâdirî şairler, münâcâtlarında genellikle Allah'ın Perverdigâr, Kirdigâr, Basîr, Ganî, Rezzak, Rahmân, Rahîm, Latîf, Kâdir gibi onun af, mağfiret ve merhametine yönelik isimlerini kullanırlar.

Eşrefoğlu Rûmî:

Eşrefoğlu Rûmî'nın *Divân*'ında iki tane münâcât bulunmaktadır. Gazel şeklinde 7 beyitlik münâcâtı bestelenmiştir ve hâlen irfan meclislerinde okunmaktadır. İlk beyti:

"İy Allâh'um beni senden ayırma
Beni senün didarundan ayırma"[736]

---

734 Münâcâtlarla ilgili bkz. Abdülhakim Koçin, *Türk Edebiyatında Münâcât* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011); Zülfikar Güngör, "Münâcât", *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 152-157; Muhsin Macit, "Münâcât", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2020), XXXI/562-564.

735 Mensur münâcâtların en meşhuru Sinan Paşa'ya aittir. Bkz. Sinan Paşa, *Yakarışlar Kitabı (Tazarru'nâme)*, haz. Prof. Dr. Mertol Tulum (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011).

736 Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 387.

Diğer münâcât yirmi üç beyitlik bir mesnevîdir. İlk beyti:

"İlâhî seyyidî Settâr u Mevlâ
Yüce dergâhına geldim Hüdâyâ"[737]

Abdürrahîm-i Tirsî:

Abdürrahîm-i Tirsî'nin *Divân*'ında yer alan birçok şiir münâcât içeriklidir. Ancak özellikle iki tanesi dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, *Divan*'ın hemen başında yer alır ve 14 beyitten müteşekkil bir gazel münâcâttır. İlk beyti:

"Sen bilürsin ben za'îfün hâlini yâ Rabbenâ
Sen kavîsün togrı râha çek bizi yâ Rabbenâ"[738]

Bahsettiğimiz diğer münâcât ise hece vezniyle yazılmış (4+4+4+4) koşma tarzındadır ve 15 beyitten oluşmaktadır. İlk beyti:

"Günâhum çok günâhum çok meded senden yâ İlâhî
Suçumdan geç beni 'afv it meded senden yâ İlâhî"[739]

Kâimî:

Hasan Kâimî'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz yirmi tane münâcât vardır. Bu münâcâtlar gazel ve murabba nazım şekliyle yazılmıştır. Gazel şeklinde ve 7 beyitlik münâcâtın ilk beyti:

"Kullaruna irse n'ola senden yâ Rabbenâ
Eksilmese dâ'im ola senden kerem yâ Rabbenâ"[740]

10 dörtlükten oluşan murabba´ şeklindeki münâcâtın ilk dörtlüğü şöyledir:

"Deryâ-yı cürme gark olub
N'eyleyelüm yâ Rabbenâ
Ne hak ne bâtıl fark olub

[737] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 448.
[738] Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 103.
[739] Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 229.
[740] Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 168.

N'eyleyelüm yâ Rabbenâ"[741]

Feyzî:

Hüsamzâde Feyzî'nin *Divan*'ında üç adet münâcâtı vardır. Hepsi de gazel nazım şeklindedir. 5 beyitlik bir münâcâtın ilk beyti:

"Müyesser ola mı dil-dâr ile bir merhabâ yârab
Nice sabr eylesün hicrân-ı yâre mübtelâ yârab"[742]

Kâdirî:

Urlalı Yakub oğlu Hüseyin'in gerek *Nasihat-nâme*'sinde gerekse de *Miftâh-ı Cennet* isimli eserinde münâcâtları vardır. *Nasihat-nâme* isimli eserinde müstakil olarak münâcât diyebileceğimiz bir şiiri yoktur. Metnin içerisinde Devlet Giray'a seslendiği bölümlerde münâcât niteliği taşıyan beyitler vardır. Örnek olarak bir beyit verecek olursak:

"Zâlime yâ Rab belâ vir yâhud insâfa getür
Sen de Hakk'a bu münâcâtı kıl iy Devlet Geray"[743]

Kâdirî'nin *Miftâh-ı Cennet'*in içerisindeki bölümlerde yer yer münâcât özelliği taşıyan bölümler vardır. Bununla birlikte eserde iki tane de müstakil münâcât manzumesi bulunmaktadır.

Gazel-münâcât, 8 beyittir. İlk beyti:

"İlâhî inse cinne hep rahmet it
Nefsimiz zulmini 'adle tebdîl it"[744]

Kasîde-münâcât, 22 beyittir. İlk beyti:

"Yâ Rab ganî kıl gönlümü zâtın ile iy pâdişâh

---

741 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 181.
742 Gülnar, *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin)*, 146.
743 Tuğluk, *17. Yüzyıla Ait Harekeli Bir Eser: Kadirî Muhyiddîn'in Manzum Nasîhatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım*, 240.
744 Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 510.

Cezb eylegil beni sana seni bana senden yana"[745]

Medhî:

Medhî'nin bir adet münâcâtını tespit ettik. Söz konusu münâcât ilâhî tarzında ve 4 tane dörtlükten müteşekkildir. Uşşak makamında bestelenmiştir. İlk dörtlüğü:

"Eyâ Gaffâr olan Mevlâ-yı bî-çûn
Esirge kullarını etme mahzûn
Recâ-yı afvın etdim eyleme red
Esirge kullarını etme mahzun"[746]

Sırrî:

Mehmed Sırrî'nin *Divan*'ında on beş tane münâcât vardır. "Münacât" başlığını taşıyan 7 beyitlik gazel şeklindeki bir münâcâtın ilk beyti:

"Ey ki sensin Hâlık-ı yektâ-yı her arz u semâ
Yerde gökde her ne varsa cümle şeydâdur sanâ"[747]

Divân'ında yer alan ve "Tetimme-i Münâcât-ı Bârî-yi Te'âlâ" başlıklı gazel tarzında yazdığı 6 beyitten oluşan münâcâtında Sırrî, Allah'ın güzel isimlerini anarak Allah'tan iki cihan izzetine mazhar olmayı talep etmektedir. İlk beyti:

"Ey Kâdir-i Kayyûm-ı Ganî vâris-i evfâ
Ve'y Sâni'-i bî-'illet ü ey Vâhib-i a'lâ"[748]

Mûsikîşinas yönü de olan Mehmed Sırrî'nin *Divân*'ındaki münâcâtların bir kısmı ilâhî formatındadır. Bunlardan biri olan "İlâhî Hüseynî" başlıklı 6 beyitten oluşan ilâhînin ilk beyti:

"'Aşkunı vir bana yâ Rab gayrı ihsân istemem

---

[745] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 561.
[746] Erdemir, *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri*, 276.
[747] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 84.
[748] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 93.

Râzıyem hâlât-ı 'aşka özge bir şân istemem"[749]

İzzî:

Eşrefzâde İzzeddin Ahmed tek manzum eseri olan *Divan*'ına na'tlarla başlamıştır. Na'tlardan sonraki ilk şiir bir münâcâttır. *Divan*'da yirmi iki tane münâcât vardır. Bunların bir kısmı murabba bir kısmı da gazel şeklinde yazılmıştır. İzzî'nin yaşadığı dönem uzun süren savaşların, mağlubiyetlerin yaşandığı bir dönem olduğu için halk da yaşanan bu olumsuzluklardan ister istemez etkilenmiştir. Kâdirî şeyhi, şâir ve bestekâr olan İzzî'nin münâcâtlarında cephe gerisinden cephedeki askerlere dua motiflerine rastlamak mümkündür. Bunlardan biri olan murabba´ şeklinde ve 7 dörtlükten oluşan münâcâtın ilk dörtlüğü:

"Ey kerem kânı Hudâ Ey sâhib-i lutf u 'atâ
Eyle cünd'ullâhı imdâdınla mansûr dâimâ
Lutfı mecruh kalb devâsı haste dillere şifâ
Eyle cünd'ullâhı imdâdınla mansûr dâ'imâ"[750]

Gazel-münâcât, 6 beyit. İlk beyti:

"Senin hicrinle her dem yanup biryân olur yâ râb
Beher şeb-rûz inen yaşlar gözinden kân olur yâ râb"[751]

Nehrî:

Suyolcuzâde Ahmed Nehrî'nin *Divan*'nında bir tane münâcât vardır. 7 beyitlik gazel biçimindeki münâcâtın ilk beyti:

"Yâ Rabbi bana kenz-i ma'ârif kapusın aç
Başımıza çün dürr ü Güher ma'rifetin saç"[752]

Şerif:

---

749 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 199.
750 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 103.
751 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 137.
752 Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 146.

Şerif Ali'nin *Mecmû'a-i Gazeliyyât*'ında beş adet münâcât bulunmaktadır. Bunlardan dördü gazel şeklinde biri ilâhî tarzındadır. Gazel şeklinde 4 beyitlik münâcâtın ilk beyti:

"Bu mahzûn gönlümi yâ Rab meded lutfunla şâdân it
Yıkık vîrâneyem her hâl visâlün ile handân it"[753]

"İlâhî" başlıklı münâcât 4 dörtlük hâlinde yazılmıştır. İlk dörtlüğü:

"İden 'âşıklara lutf-ı 'inâyet
Tecellî ile yâ Rab tesellî
Koma bu dilde bin dürlü kesâfet
Tecellî ile yâ Rab teselli"[754]

Sırrî:

Derviş Selim Sırrî'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz dört tane münâcât vardır. Bunlardan iki tanesi gazel; diğer ikisi ise müseddes-i mütekerrir şeklindedir. Gazel münâcâtlardan birisi 7 beyittir. İlk beyti:

"İlâhî şevkile dâ'im zebânım zâkirin hû kıl
Derûnum pertev-i envârıla yâ Rabb memlû kıl"[755]

Mütekerrir müseddes olan münâcâtlardan biri ise 5 bentten müteşekkildir. İlk bendi:

"İlâhî a'lem-i mutlak ki sensin çün su'âlimden
Sana feyzi emir etdim tevekkül birle bâlimden
Bilir yok senden özge kimseler hiç hasta hâlimden
Sana ma'lûmdur ahvâlim perişânım makâlimden
Enîs etdim senin zikrin bu fikr-i pür-melâlimden
Beni dûr eyleme yâ Rab kerem kıl hasb-i hâlimden"[756]

Kâmî:

---

[753] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 96.
[754] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 194.
[755] Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 126.
[756] Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 171.

Hanyalı Kâmî'nin *Divan*'ında iki tane münâcât bulunmaktadır. Bunlardan biri 5 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"Ya İlâhî dilimi 'aşk ile ber-bâd eyle
Dâimâ fikr ü gamı bâri bana zâd eyle"[757]

Kâmî'nin diğer münâcâtı da iki beyitlik biz nazmdır. İlk beyti:

"Yâ Rab kulunu bezm-i muhabbetden ayırma
Mest-i mey-i 'aşkım kadeh-i nengimi kırma"[758]

Aşkî:

Giritli Aşkî'nin yazmış olduğu yedi adet münâcât vardır. *Divan*'ında bulunan bu münâcâtların hepsi de gazel nazım şeklinde yazılmıştır. Bunlardan birinde Aşkî, Allah'a teslim-i rızâ göstererek vusûl ümit etmektedir. 7 beyitlik münâcâtın ilk beyti:

"Ey Hüdâ senden meded ḥâlîm perîşândır gine
Bu esîrî derdmendin kalbi virândır gine"[759]

Müştâk:

Müştâk Baba'nın *Divân*'ında dört tane münâcât vardır. Bunlardan birisi Türk edebiyatında oldukça az kullanılmış bir nazım şekli olan tardiye biçiminde kaleme alınmıştır. 5 bentten oluşan tardiyenin ilk bendi:

"Yâ Rab bî-hakkı şâh-ı kevneyn
Yâ Rab bi-sırrı kâbe-kavseyn
Kıl gönlümü 'aşk-ı pâk ile zeyen
Çün hâne senindir eylegil şeyn
Teşrife hezâr merhabâlar"[760]

---

[757] Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı*, 311.
[758] Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı*, 330.
[759] Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 235.
[760] *Müştâk Baba*, 115.

Diğer üç münâcât da gazeldir. Bunlardan birisi "Münâcât Li-Cenâb-ı Kâdi'l-Hacat" başlığını taşımaktadır ve 9 beyittir. İlk beyti:

"Eyle yâ Rabbî dilim sû-yi 'amelden mahfûz
Havf-ı endişe-i evhâm halelden mahfûz"[761]

Kuddûsî:

Zengin tasavvufî muhtevasıyla tasavvuf şiiri için önemli bir kaynak eser niteliğinde olan Kuddûsî Baba'nın *Divan*'ında 182 tane münâcât bulunmaktadır. Kuddûsî'nin yazdığı münâcâtların 177 tanesi gazel, 2 tanesi murabba, 1 tanesi muhammes, 1 tanesi de müseddestir. Gazel şeklindeki münâcâtların bazılarında Kuddûsî, yaşlılıktan dolayı Allah'a eskisi gibi ibadet edemediği için kendisinden mağfiret dilemektedir. 5 beyitlik gazel-münâcâtın ilk beyti:

"Ey Rabb u Ganî it beni fazlın ile igna
Çün pîr ü fakîrem bana rahm eyle Rahîma"[762]

7 beyitlik başka bir gazel şeklindeki münâcâtın da ilk beyti şöyledir:

"Ey hâkimînin ahkemi ma'lum-durur hâlim sana
Yetmiş dokuz yaşında bir pîr-i fânîyem rahm it bana"[763]

Murabba´-münacât, 5 dörtlük; ilk dörtlüğü:

"Ben iderem arz-ı hâl
Nazm-ile yâ Ze'l-Celâl
Hirfetim ancak su'âl
Matlûbımı vir bana"[764]

Muhammes-münâcât, 5 bent; ilk bendi:

"Geç günahımdan Gafûrâ bakma bu isyânıma

[761] *Müştâk Baba*, 161.
[762] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 247.
[763] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 258.
[764] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 779.

İ'tirâf idüb suçumı gelmişem Rahmânıma
Zenbimi yazdırma lutf it defter-i dîvânıma
Dûzahın ahvâlini gösterme cism ü cânıma
Dest-gîrim ol iriş feryâdıma efgânıma"[765]

Müseddes-münâcât, 6 bent; ilk bendi:

"Dem-â-dem eylerem efgân u âhı
Niderem ben cihânda mâl ü câhı
Bana lutf eyle göster toğrı râhı
Senin ışkın-durur kullar penâhı
Meded ey pâdişâhlar pâdişâhı
Beni ışkından ayırma İlâhî"[766]

Sırrî:

Sırrî Râhile Hanım'ın *Divan*'ında iki tane münâcâtı vardır. 8 beyitlik gazel şeklindeki münâcâtın ilk beyti:

"Neylerim cânı bugün cânândan ayrıldım meded
'Âlem içre bî-bedel sultândan ayrıldım meded"[767]

Tek dörtlükten oluşan murabba şeklindeki münâcât:

"Yâ Rab gam-ı hicrinle gönül olalı bîmâr
Bir sıhhata imkân benim gelmez elimden
Ey peyk-i dil-ârâ yürü Allâh için olsun
Bir nev-haber al gel bana sultân-ı dilimden"[768]

Gulâmî:

[765] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 796.
[766] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 801.
[767] Açıl, *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı*, 206.
[768] Açıl, *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı*, 240.

Abdülkâdir Gulâmî'nin *Divan*'ında 7 tane münâcât vardır. Bunların nazım şekilleri gazel, mesnevî ve kıtadır. "Münâcât Be-Dergâh-ı Kâdi'l-Hâcât" başlıklı münâcât 7 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"İlâhî rû-siyâhım pür-günâhım kıl 'inâyethâ
Esîr-i dâm-ı nefsim her nefes kârım kabâhathâ"[769]

Mesnevî nazım şeklinde 52 beyitlik münâcâtın ilk beyti:

"İlâhî rahmetin bârânını saç
Gönül bâgında ümmîdim gülin aç"[770]

Kıt'a nazım şeklindeki münâcâtın ise ilk beyti şöyledir:

"Dergehinden gayrı yâ Rab var mı cây-ı ilticâ
Gerçi taksirim nihâyetsiz meded yâ Rabbenâ"[771]

Şems:

Divan'ında 10 adet münâcât tespit ettiğimiz Osman Şems bunları gazel, mesnevî, murabba ve kıt'a nazım şekillerinde kaleme almıştır. 5 beyitlik gazel biçimindeki münâcâtın ilk beyti:

"Yâ Rab nevâ-yı 'aşk ile bir âh vir bana
Feyz-i nesîm-i âh-ı seher-gâh vir bana"[772]

24 beyitlik, mesnevî-münâcâtın ilk beyti:

"O 'abdem ki benim sensin İlâh'ım
Mu'în'im Hâlık'ım püşt u penâhım"[773]

Şems'in başka bir münâcâtı ise murabba'-ı mütekerrir şeklindedir. 5 bentten oluşmaktadır. İlk bendi:

---

769 Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 75.
770 Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 209.
771 Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 214.
772 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 143.
773 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 510.

"Bâde-i hecrin ki içdim kandım Allâh'ım meded
Çâresiz bir derde düşdüm yandım Allâh'ım meded
Ben bu derdin çâresi var sandım Allâh'ım meded
Çâresiz bir derde düşdüm yandım Allâh'ım meded"[774]

Osman Şems'in *Divan*'ında bir tane de kıt'a şeklinde münâcât vardır.[775]

Şükrî:

Kerküklü Seyyid Şükrî, çok sayıda münâcât yazmıştır. *Divan*'ında tespit ettiğimiz kadarıyla 32 adet münâcât bulunmaktadır. Bunların 1 tanesi muhammes şeklinde diğerleri ise gazel şeklindedir. Kaleme aldığı münâcâtlardan biri "bunu kabrim taşında yazalar" başlıklıdır ve 5 beyittir. İlk beyti:

"Yâ ilâhî şol mübarek ism-i a'zam hürmeti
Ol habîbin hak muhammed mustafânın 'izzeti"[776]

Muhammes nazım şeklinde 5 bentlik münâcâtın ilk bendi:

"Esîrem nefs-i emmâre elinde key giriftâram
Muhâl-i kabre erdim yâ ilâhî pîr-i bî-çâram
Varacak zâd-ı râhım yok sana ne yüz-ile varam
Ulu dergâha yüz sürdüm dahi ben kime yalvaram
Esîrem kapuna geldim dedin yâ rabbî gaffâram"[777]

Kudsî:

Şumnulu Kudsî'nin *Divan*'ında 8 tane münâcâtı vardır. Bunların bir tanesi 11 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"Rahîmâ kullarına rahmetin çok
Şefî'-i mahşer Ahmed gibi çün yok"[778]

---

774 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 226.
775 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 760.
776 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 475.
777 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 504-505.
778 Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 179.

Diğerleri murabba şeklindedir. Murabba´ların 5 tanesi mütekerrir murabba´dır. 6 bentlik murabba´ münâcâtın ilk bendi:

"Vir Hudâyâ derdimin dermânını
Derd senin dermân senin ihsân senin
Kimse bilmez ehl-i derdin hâlini
Derd senin dermân senin ihsân senin"[779]

Hamdî:

Kâdirî tarikatına müntesip şairler içerisinde sadece Hamdî *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* isimli, müstakil bir münâcât kaleme almıştır. Eser münâcât türündedir ancak adından da anlaşılacağı üzere manzum *Esmâ-i Hüsna Şerhi'*ni muhtevidir. Hamdi'nin söz konusu eserinde 27 adet münâcât bulunmaktadır. Bunlar gazel, kaside ve murabba´ şeklinde yazılmışlardır. Hamdî eserine Bakara sûresinin 31. ayetinde geçen "Alleme Âdeme'l-Esmâ'e Küllehâ" başlıklı bir münâcâtla başlamıştır.

Kasîde nazım şeklindeki münâcât 16 beyittir. İlk beyti:

"İle´l-magrib ile´l-maşrık kamu ihvânı Yâ Allâh
Esirge her kazâdan zâkirin dil-cânı Ya Allâh"[780]

Gazel-münâcât, 7 beyit; ilk beyti:

"Rabbenâ lutf it bize dillerde râhat kalmadı
Çokca pend itdim dilâ nefsim nasîhat almadı"[781]

Murabba´-münâcât, 3 bent; ilk bendi:

"Senden istirhâm taleb-kârım efendim Yâ Ganî
Senden ihsân isterim ey bî-menendim Yâ Ganî
Sen Ganîsin bî-misil men bir günâh-kârım meded

---

779 Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 249.
780 Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, 133.
781 Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, 373.

Sen degil misin benim zülf-i kemendim Yâ Ganî"[782]

Hamdî için münâcât şairidir demek yanlış olmaz. Onun bir diğer eseri olan *Dîvân-ı Hamdî-Pendiyye-i Hamdiyye* isimli divanı münâcâtların ön planda olduğu bir eserdir. Hamdî'nin mezkûr eserinde 157 adet münâcât tespit ettik. Eserdeki şiir sayısının 388 adet olduğu düşünüldüğünde münâcâtların eserin neredeyse yarısını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Hamdî, *Divan*'ındaki münâcâtlarda gazel, murabba´ ve muaşşer nazım şekillerini kullanmıştır. Eserinin ilk şiiri 4 bentlik bir murabba´ gazeldir. İlk bendi:

"Uyandır nûr-ı dilde şem'i-i rûşeni yâ Mevlâ
Nevâ nûrına yandır eyleyüb ihsânı yâ Mevlâ
Tecellî kıl habîbin şâh risâlet 'ışkına yâ Rabb
Dem-â-dem arzûlar dil seni Ganî Sübhân yâ Mevlâ"[783]

Gazel-münâcât, 6 beyit; ilk beyti:

"Günâh-kârım yüzim kara tehi destim ganî Mevlâ
Gönül turmaz diler her dem efendim şâh seni Mevlâ"[784]

Hamdî'nin *Divan*'ında 9 tane de muaşşer nazım şeklinde yazılmış münâcât vardır.[785]

Hikmet:

Hersekli Arif Hikmet'in *Divan*'ında 3 adet gazel şeklinde 3 tane de matla' şeklinde münâcât vardır. "Tazarru'" başlıklı gazel biçimindeki 5 beyitlik münâcâtın ilk beyti:

"Hudâyâ her gümânı sen bilirsin
Bütün yahşı yamânı sen bilirsin"[786]

Matla´-münâcât:

"Yâ Rab o meh-hüsne dil-i sâf ver

[782] Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, 374.
[783] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 52.
[784] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 62.
[785] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 85, 113, 344, 345, 354, 391, 396, 410.
[786] Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 76.

Hâlime rahme eylesin insâf ver"[787]

Hüdâyî:

Ömer Hüdâyî Baba'nın *Divan*'ında 9 adet münâcât vardır. Hepsi de gazel şeklinde yazılmıştır. 8 beyitlik münâcâtın ilk beyti:

"Et terahhüm yâ Gafûr bakma benim isyanıma
İtirâf-ı cürm ile ben gelmişem Subhânıma"[788]

Rızâ:

Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri içerisinde 8 bentten oluşan murabba´ şeklinde yazdığı bir münâcâtı vardır. İlk bendi:

"Hudâyâ herkese maksûdı âsân eyleyen sensin
Halîle nâr-ı Nemrûdı gül-istân eyleyen sensin
Keremle her dil-i menkûdı şâdân eyleyen sensin
İlâhî gonca-yı maksûdı handân eyleyen sensin
Gönül mürgin seherler zâr u giryân eyleyen sensin"[789]

Aşkî:

Giritli Aşkî'nin *Divan*'ında 7 tane münâcât bulunmaktadır. Hepsi gazel şeklinde yazılmıştır. "Münâcât-ı Rabbi'l-'Âlemîn" başlığını taşıyan 7 beyitlik münâcâtın ilk beyti:

"Hüdâ 'aşkı durur sînemde pinhân
Velî görmez anı her çeşm-i nâdân"[790]

Tâlib:

[787] Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 264.
[788] *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 51.
[789] Mohammed, *Şeyh Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri (hayatı, edebî kişiliği, eserleri, inceleme, gramer ve sözlük)*, 83.
[790] Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 208.

Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi'nin *Divan*'ında 6 tane münâcât tespit ettik. Bunların hepsi gazel şeklindedir. Şairin *Divan*'ının ilk şiiri de 8 beyitlik bir münâcâttır. İlk beyti:

"*Yâ İlâhî gaflet ile geçti 'ömrüm hasretâ*
Nefse uydum râh-ı hakdan 'akıbet düştüm cüdâ"[791]

Hulûsî:

Hulûsî'nin *Divan*'ında bulunan münacâtlardan biri 8 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"*Bu cümle hâmidin hamdi sana mahsûsdur ey Mevlâ*
Ki sensin Hâlik-i mahlûk çü sensin cümleden a'lâ"[792]

Sırrî:

Muharrem Hilmî Efendi'nin *Divan*'ında çok sayıda münâcât vardır. Bunlardan seçtiğimiz bir tanesini aşağıda örnek olarak vereceğiz.

Gazel-münâcât, 6 beyit; ilk beyti:

"*Cürm ü isyânımla Ya Rab gelmişem dergâhına*
Lutfedüp beni bağışla Ahmed-i Zîşânına"[793]

2.2.3. Esmâ-i Hüsnâlar

Klâsik edebiyatımızın Allah'la ilgili manzum türlerinden birisi de Allah'ın güzel isimlerini anan, onların özelliklerini ve mânâlarını belirten şiirler olan Esmâ-i hüsnâlardır.[794] Şairleri esmâ-i hüsnâ manzumeleri yazmaya teşvik eden sebep, Kur'ân-ı Kerim'deki, Allah'a güzel isimleriyle dua edilmesi gerektiğini bildiren âyetler ile Hz.

791 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 12.
792 Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Divanı*, 112.
793 Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî*, 139.
794 Esmâ-i Hüsnâlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. H.İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzûm Esmâü'l-Hüsnâlar* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985); Ali Öztürk, "İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ", *İslami İlimler Dergisi* 14/2 (01 Kasım 2019), 27-41.

Peygamber'in Allah'ın isimlerini ezberlemenin cennete girmeye vesile olacağı yönündeki hadisidir.[795]

Kâdirî şairlerin birçoğu yazdıkları şiirlerde Allah'ın güzel isimlerini anmışlar, onlarla tevhîdlerini, münâcâtlarını tezyin etmişlerdir. Ancak onların bu şiirlerini esmâ-i hüsnâ türüne dahil etmek mümkün değildir. Kâdiri şairler içerisinden müstakil olarak bu türe ait eser veren isim olarak sadece Hamdî'yi sayabiliriz. Onun *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* isimli eseri münâcât türüne dahil olmakla birlikte bir bölümü de tamamıyla Esmâ-i Hüsnâ şerhi şeklinde bir eserdir. Onun dışında Giritli Aşkî ve Kudsî-i Şumnuvî'nin bu türün özelliklerini gösteren manzumeleri vardır.

Aşkî:

Giritli Aşkî'nin *Divan*'ında bulunan 5 beyitlik gazel şeklindeki şiir "Hu" ism-i şerifiyle ilgilidir. İlk beyti:

"Lâyı iskâtında buldı harf-i kün İllâ-yı hû
Geldi sûret 'âleminde kaddiyle bâlây-ı hû"[796]

Kudsî:

Şumnulu Kudsî'nin iki tane gazel şeklindeki şiiri, "Hu" ismi şerifinin faziletini anlatmaktadır. 8 beyitlik esmâ-i hüsnânın ilk beyti:

"'Âşıka cânlar bağışlar her nefes cânân-ı Hû
Bezm-i Hûdan nûş idince şevkile peymân Hû"[797]

Hamdî:

Yukarıda izah ettiğimiz gibi Kâdirî şairler içerisinde müstakil esmâ-i hüsnâ diyebileceğimiz tek eser Hamdî'ye aittir. Hamdî yazmış olduğu esmâ-i hüsnâlarında Allah'ın güzel isim ve sıfatlarını zikrederek manzum olarak şerh etmiştir. Murabba´ nazım şeklini kullanmıştır. 5 bentlik murabba´ şeklindeki bir esmâ-i hüsnânın ilk bendi:

---

795 Öztürk, "İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ", 28.
796 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 226.
797 Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 224.

"Kamu esmâ-i hüsnânın kavî hâkânı sensin Yâ Cabbâr
Süyûfı cümle şeyhânın metîn kalkanı sensin Yâ Cabbâr
Cebirsiz olmaz asla nefs-i emmâre kılur 'isyân
Katı cebr eyler isen aldırır meydânı Yâ Cabbâr"[798]

2.2.4. İhlâsnâmeler

İslâm dininin tevhîd akîdesinin özlü bir şekilde anlatıldığı İhlâs Sûresi'ni konu edinen manzûmelere ihlâs-nâme denir. Edebiyatımızda manzûm ihlâs-nâme yazarı olarak Kaygusuz Abdal (ö. 848/1444 [?]), Vâhib Ümmî (d./?- ö.1595?) ve Hasan Âli Yücel (ö.1961) gibi isimleri zikredebiliriz.[799] Kâdirî şairler arasında ise Derviş Selim Sırrî ile Seyyid Şükrî'nin ihlâs-nâmeleri vardır.

Sırrî:

Sırrî'nin "der-na't sûre-i İhlâs-ı şerîf" isimli manzûmesi 8 beyitten oluşan bir gazeldir. Sırrî, manzumesinde İhlâs Sûresi'ni güzel bir şekilde sürekli okuyanların safâ meclisi olan tevhîd halkasına dahil olup yücelecekleri, kötülük yapmış insanların bile İhlâs'ı şevkle okuduklarında Allah'ın lütfunun ziyâdeleceği, âşıkların bu sûreyi sürekli okuması gerektiği gibi konulara değinmiştir. İlk beyti:

"*Müdâm bezm-i safâda halka-i tevhîd eder İhlâs*
Lisân-ı nâzenîn efşah ile temcîd eder İhlâs"[800]

Şükrî:

Şükrî'nin İhlâs-nâme türüne dâhil ettiğimiz manzumesi 5 beyitlik bir gazeldir. Gazelde İhlâs Sûresi'nin tamamı geçmektedir. İlk beyti:

"E*y ki ismindir ezelden kul hüvallâhü ehad*
Evvel ü âhir sıfâtın birdir allâhu's-samed"[801]

---

[798] Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin),* 152.
[799] Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 605.
[800] Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım),* 96.
[801] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme),* 172.

2.2.5. Elifnâmeler

Dinî-Tasavvufî edebiyatımızda kullanılan türlerden biri olan elif-nâme, Arap alfabesindeki harflerin alt alta alfabetik bir sıra ile mısra veya beyitler hâlinde yazılarak eliften ye'ye ya da ye'den elif'e şeklinde tertip edilmesi sûretiyle oluşturulan manzum türdür.[802] Genellikle gazel, kasîde, müseddes gibi farklı şekillerde yazılabilen, daha çok dinî ve didaktik konulu olmakla birlikte her konuda örnekleri görülebilen şiirlerdir.[803] Muvaşşah (akrostiş) şeklinde düzenlenmiş manzumelerle benzerlik arz eden elif-nâmelere Kâdirî şiirinde de rastlanmaktadır. Kâdirî şairlerden Kuddûsî, Şükrî ve Hamdî'nin elif-nâmeler vardır.

Kuddûsî:

Kuddûsî Baba'nın *Divan*'ında 4 tane elif-nâme vardır. Bunlar gazel şeklinde yazılmıştır. Muhteva olarak ikisi tevhîd, birisi na't, birisi de Abdülkâdir-i Geylâni methiyesidir ve ilk beyti şöyledir:

"*Elif Allahın kânı be Bağdâddır mekânı*
Te Tenrinin arslanı Abdülkâdir Geylânî"[804]

Şükrî:

Seyyid Şükrî'nin *Divan*'ında 2 tane elif-nâme bulunmaktadır. İkisi de kasîde nazım şeklinde yazılmıştır. İlk elif-nâme bir tevhîddir, 17 beyittir. İlk beyti:

"*Elif Allâh der ki birdir bî-şerîk ü lâ-misâl*
Be berîdir cümle a'zâdan münezzeh lâ-yezâl"[805]

---

802 Elif-nâmelerle ilgili bk. Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 618; Nihat Öztoprak, "Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu* (Erzurum, 2007), 817-829; Lokman Taşkesenlioğlu, "Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnameleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58 (2017), 159-202.

803 Harflerin ifade ettikleri anlamlarla ilgili farklı bir okuma için bk. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016).

804 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 408.

805 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 290.

Şükrî diğer elif-nâmesini ye'den elif'e doğru tertip etmiştir. Bu da muhtevası itibarıyla bir na'ttır. 16 beyittir. İlk beyti:

"Y*e yüzün gördüm bi-hamdillâh irşâd olmuşam*
Lâm elif lâ değildir 'ayn-ı üstâd olmuşam"[806]

Hamdî:

Hamdî'nin iki tane elif-nâme manzumesi vardır. Bunların ikisi de tevhîd niteliğindeki manzumelerdir. Birisi elif'ten ye'ye düzenli bir tertipte yazılmıştır fakat diğer elif-nâmeyi Kuddûsî, harfleri karışık olarak sıralamak sûretiyle oluşturmuştur. 19 beyitlik elif-nâmenin ilk beyti:

"*Elif Allah Allah deyüb cihânda*
Gayın gayret feşân olub cihânda"[807]

Hulûsî:

Hulûsî'nin kaleme aldığı bir tane gazel şeklinde elifnâme vardır. Muhteva açısından münacât özelliğini hâiz şiir 29 beyitten müteşekkildir. İlk beyti:

"*Elif Allahümme mahsûsdur sana hamd ü senâ*
Salli ve sellim 'alâ habîbike seyyîdinâ"[808]

2.3. Hz. Peygamber Hakkında Yazılan Manzum Türler

Hz. Peygamber hakkında yazılan manzum türler aslında muhteva olarak birbirlerinden pek de farklı sayılmazlar. Farklı isimlendirmelere sahip olsalar da hepsinde Hz. Peygamber'den bahsedilir. Birisinde onun üstün vasıfları anlatılıp methedilir; diğerinde doğumundan duyulan sevinç anlatılır, birisinde onun fiziki özellikleri anlatılırken bir diğerinde miraç hadisesi; diğer bir türde de ahirette ümmetine şefaatçi olması gibi hususlardan bahsedilir. Biz de bu başlık altında Kâdirî şairlerin ortaya koyduğu, Hz.

806 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 311.
807 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 279.
808 Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Divanı*, 126.

Peygamber'i konu alan ve yukarıda zikrettiğimiz şekilde edebiyatın konusu olan türlerden bahsedip şiirlerden örnekler vereceğiz.

2.3.1. Na´tlar

Hz. Peygamber'i methetmek, övmek amacıyla kaleme alınan şiirlere na´t denir.[809] Hz. Muhammed'e duyulan hasret, muhabbet, saygı, sevgi na'tlarda coşkun bir üslupla dile getirilir. Na´t yazmak aynı zamanda edebiyatımızda şefaate nâil olma ümidinin bir tezahürü olagelmiştir. Öteden beri herkes tarafından kabul edilen, heyecan duygusunun bir sanat eserini ortaya koymada gerekli kaynak olduğu fikrinin en mücessem şekli na´tlardır diyebiliriz. Kâdirî şairler de Hz. Peygamber'in övgüsünü, sevgisini konu edinmesi hasebiyle bu türe ilgi göstermişlerdir. Kâdirî şairler, geleneğin başındaki isim olan Eşrefoğlu Rûmî'den itibaren, yukarıda bahsettiğimiz gibi heyecan mahsulü, dikkat çekici ve zevkle okunabilecek na´tlar ortaya koymuşlardır. Ortaya koydukları şiirlerde Kâdirî şairler, genel olarak, Hz. Muhammed'in şânının yüceliğinden, ilk önce onun nurunun yaratıldığından, âlemin övüncü ve âlemlerin nurdan tâcı olduğundan, cehennemden kurtuluşa vesile olacağından, şefaatin yalnızca ondan dileneceğinden, Hak'tan haber getiricilik tahtının sultanı olduğundan, ümmetin rehberi ve peygamberlerin sultanı olduğundan, âşık olunan güzelliğinden, insanların ve cinlerin peygamberi oluşundan, onun sayesinde hidâyete erildiğinden, Kâbe'yi putlardan temizlediğinden, mucizelerinden, ondan başka hiç kimsenin Hakk'ı baş gözüyle görmediğinden, dertlilerin devâsı olduğundan, Allah'ın cümle mahlûku onun için; onu da kendisi için yarattığından bahsetmişlerdir.

Eşrefoğlu Rûmî:

Eşrefoğlu'nun *Divan*'ında iki tane gazel şeklinde na´t bulunmaktadır. 6 beyitlik na´tın ilk beyti:

> *"Cemi'-i enbiyâlardan Muhammed cümlenün şâhı*
> *Yüzi nûrından almışlar felekler şemsile mâhı"*[810]

[809] Na'tlarla ilgili bk. Emine Yeniterzi, *Dîvan Şiirinde Na't* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989); M. Fâtih Andı, *Şiirin Ufku: Hz. Peygamber'i Şiirle Sevmek* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019).

[810] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 429.

Diğer n´at ise murabba´ şeklindedir. 5 bentten oluşmaktadır.[811]

Adnî:

Mahmut Paşa'nın tespit ettiğimiz bir adet na´tı vardır. *Divan*'ında bulunan bu na´t 5 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"Zülfün nice 'âkilleri dîvâne kılup âh
Şimdi bana tolaşdı tevekkeltü 'ale'llâh"[812]

Abdürrahîm-i Tirsî:

Abdürrahîm-i Tirsî'nin bir tane na´tı vardır. Söz konusu na´t 10 beyitten oluşmaktadır ve gazel şeklindedir. İlk beyit:

"Yüzün nûru Hüdâdur yâ Muhammed
Sana cânlar fidâdur yâ Muhammed"[813]

Kâimî:

Divan'ında 4 adet na´t bulunan Hasan Kâimî, bu şiirlerin 3 tanesini murabba´ 1 tanesini ise gazel şeklinde yazmıştır. Murabba´larından birisi 44 bentten oluşmaktadır ve muhtevâsı oldukça zengindir. İlk bendi:

"Gark iken deryâ-yı vahdetde felekler mihr ü mâh
Kendü kendü birliğine şâhid idi ol ilâh
Bunı diyüb kendüzine sırrile ol pâdişâh
Yâ Muhammed Ahmed yâ nûr-ı 'arşullâh"[814]

Gazel şeklindeki tek na´t 7 beyittir. İlk beyti:

"Kuvvet-i feyz-i ezeldür 'aşkına Muhammed'ün
Cûşa geldi 'âlem oldı şevkına Muhammed'ün"[815]

---

811 Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 271.
812 Yücel, *Mahmud Paşa, Adnî Divanı*, 50.
813 Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 111.
814 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 500.
815 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 541.

Kâdirî:

Kâdirî'nin *Miftah-ı Cennet*'inde na´t niteliğinde bölümler vardır. Ancak biz burada metindeki müstakil na´tlara örnekler vereceğiz. Eserde 3 tane kasîde şeklinde yazılmış na´t vardır. Bunlardan bir tanesi 126 beyittir. İlk beyti:

"İy hakîkat âfîtâbı yâ Muhammed Mustafâ
İy tecellî bülbüli gülzâr-ı mahbûb-ı Hudâ"[816]

Kâdirî'nin diğer na´tları ise gazel şeklindedir ve 2 tanedir. 7 beyitlik na'tın ilk beyti:

"Bi-hamdi'llâh bi-hamdi'llâh bizim îmânımız vardır
Muhammed Mustafâ gibi ulu sultânımız vardır"[817]

Sırrî:

Mehmed Sırrî'nin *Divan*'ında yer alan na´tların sayısı 9'dur. Bunların 3 tanesi gazel nazım şeklindedir. 6 beyitlik gazel na´tın ilk beyti:

"Ey ki sensin mazhar-ı levlâk-ı mahbûb-ı Hudâ
Ahmed-i Tâhâ vü Yâsîn ü Muhammed Mustafâ"[818]

Divan'daki na´tlardan bir tanesi 7'li hece ölçüsünde yazılmıştır ve 5 dörtlükten oluşmaktadır. İlk dörtlüğü:

"Ey mebde-i sa'âdet
Ve'y hatem-i risâlet
Ve'y ma'den-i semâhat
Kıl ümmete şefâ'at"[819]

Na´tlardan bir tanesi de kasîde şeklinde ve 14 beyittir. İlk beyti:

"Ey gülşen-i hüsne ruhları gül

[816] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 480.
[817] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 696.
[818] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 85.
[819] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 116.

Ve'y 'âşık-ı zârun oldı bülbül"[820]

Mûsıkîşinas yönü de olan Sırrî'nin 4 na´tı ise ilâhî formundadır. "İlâhî 'Arazbâr" başlıklı 6 beyitlik na´tın ilk beyti şöyledir:

"Muhabbet ehline derdün devâdur yâ Resûlu´llâh
'Usât-ı ümmete lutfun revâdur yâ Resûlu´llâh"[821]

İzzî:

Eşrefzâde İzzeddin Ahmed Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz 51 tane na´t vardır. Bunlar gazel, murabba´ ve muhammes biçimindedir. *Divan*'ın ilk şiiri 5 bentten oluşan murabba´ şeklinde bir na´ttır. İlk bendi:

"Ey şehinşâh-ı cihân ey mazhar-ı medh-i Hudâ
V'ey şefî'ü'l-müznibîn yevmü'l-cezâ sâhib-livâ
Kıldı Hak zâtın mufaddal ber-gürûh-ı enbiyâ
Merhabâ ey fahr-i 'âlem nûr-ı 'ayn-ı asfiyâ"[822]

6 beyitlik, gazel-na´t; ilk beyti:

"Hakk'a şükr irdi bana şevkin Muhammed Mustafâ
Toldı cân u gönlüme 'aşkın Muhammed Mustafâ"[823]

3 bentlik, muhammes-na´t; ilk bendi:

"Mazhar-ı tâmm-ı Hudâ sultana kurbân olayım
Ol kerem kânı refî'ü'ş-şâna kurbân olayım
Sâhibü'tâc fahr-i dîn u 'irfâna kurbân olayım
Ol habîb-i hazret-i Rahmân'a kurbân olayım
Derde derman cânlara cânâna kurbân olayım"[824]

---

820 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 182.
821 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 222.
822 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 94.
823 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 95.
824 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 236.

Avnî:

Divançe'si elimizde olmayan Avnî'nin *Yâdigâr-ı Şemsî*'de güzel bir na´tı vardır. 6 beyitlik gazel şeklindeki na´tın ilk beyti şöyledir:

"Resûl-i Hak ki kevneynin şehidir
Risâlet burcının mihr ü mehidir"[825]

Fahrî:

Fahrî'nin *Yâdigâr-ı Şemsî*'de tek şiiri kayıtlıdır. O şiir de 3 beyitlik bir na´ttır. İlk beyti:

"Togdı ol sultân-ı kevneyn nûra gark oldı cihân
Basdı evc-i lâ-mekâna mahve vardı hânumân"[826]

Necîb:

Necîb'in na´tı da *Yâdigâr-ı Şemsî*'de kayıtlıdır. 5 beyitlik gazel şeklindedir. İlk beyti:

"Cemâlin ey nebî mir'ât-ı envâr-ı sa'âdetdir
Nigâhın mahz-ı feyz-i rahmet-i esrâr-ı rü'yetdir"[827]

Şerif:

Şerif Ali'nin *Mecmû'a-i Gazeliyyât*'ında gazel biçiminde yazılmış 5 tane na´tı bulunmaktadır. Bunlardan örnek olarak seçtiğimiz iki tanesinin ilk beyitleri aşağıda verilmiştir.

Gazel-na´t, 6 beyit; ilk beyti:

"Cemâlün gülşeninde 'andelibüm yâ Resûlu'llâh
Firâkun çekmede merd-i garîbüm yâ Resûlu'llâh"[828]

Gazel-na´t, 5 beyit; ilk beyti:

---

825 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 138.
826 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 141.
827 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr,* 105.
828 Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin,* 177.

"Zuhûrun bâ'is-i 'izz ü sa'âdet yâ Resûlu'llâh
Vücûdun cümleye 'ayn-ı 'inâyet yâ Resûlu'llâh"[829]

Sırrî:

Derviş Selim Sırrî'nin *Divan*'ında 21 tane na´t bulunmaktadır. Bunların 17 tanesi gazel şeklinde kaleme alınmıştır. "Der-naʿt-ı Seyyid-i Kâinât" başlığını taşıyan 5 beyitlik gazel-na´tın ilk beyti şöyledir:

"Rahmeten li'l-'âlemîndir çün vücûd-ı Mustafâ
Anın içün halk-ı 'âlem eyler andan ilticâ"[830]

Na´tların iki tanesi kaside nazım şeklindedir. "Der-na't- Seyyid-i Kevneyn" başlıklı 20 beyitlik kaside biçimindeki na'tın ilk beyti:

"Eyâ mahbûb-ı Mevlâ yâ Muhammed
Veyâ memdûh-ı müstesnâ Muhammed"[831]

Murabba´ biçimindeki na´t bir tanedir ve 9 bentten meydana gelmiştir. İlk bendi:

"Şânına vahy-i mübîn
Rahmeten li'l-'âlemîn
Enzele Rûhü'l-Emîn
Rahmeten li'l-'âlemîn"[832]

Sırrî'nin bir na´tı da 8'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. 7 dörtlüktür. İlk dörtlüğü:

"Erdi kudûmun dünyaya
Bu cümle ümem etdi haz
Yazıldı ismin 'ulyâya
'Arş-ı mu'azzam etdi haz"[833]

---

829 Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 175.
830 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 57.
831 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 75.
832 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 155.
833 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 103.

Kâmî:

Hanyalı Kâmî'nin 4 tane na´tı vardır. *Divan*'ında bulunan bu na´tların ilki kasîde şeklinde ve 39 beyittir. Hz. Muhammed'in gonca istiâresiyle anlatıldığı kasîdenin ilk beyti:

"'*Alem-firâz şeh-i nev-bahârdır gonca*
Çiçek sipâhına bayrak-dârdır gonca"[834]

Kâmî'nin diğer 3 na´tı da gazel şeklindedir. 7 beyitlik gazel-na´tın ilk beyti:

"Ederdim 'arz-ı hâlim geçse nâzım Yâ Resûllallah
Sana lâkin 'ayândır cümle râzım Yâ Resûlallah"[835]

Aşkî:

Giritli Aşk'nin *Divan*'ında 10 tane na´t bulunmaktadır. Bunların 9 tanesi gazel şeklindedir. Bunların birkaç tanesinin ilk beyitleri örnek olarak aşağıda verilmiştir.

Gazel-na´t, 7 beyit; ilk beyti:

"*'Âşıkın bürhânı sensin yâ Muhammed Mustafâ*
Hubbe vü vasl-ı intizâr-ı kalbin eyler nidâ"[836]

Gazel-na´t, 5 beyit; ilk beyti:

"Muhammed evvel u âhir hakîkatde olan mevcûd
Dü 'âlem ana nakş olmuş ki oldır cümle maksûd"[837]

Gazel-na´t, 7 beyit; ilk beyti:

"Cemi´ kâinâtın cevherisin yâ Resûlullah
Cemi´i vâridâtın enverîsin yâ Resûlullah"[838]

834 Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı*, 100.
835 Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı*, 104.
836 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 100.
837 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 123.
838 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 230.

Aşkî'nin na´tlarından birisi ise 8'li hece ölçüsüyle ve 7 dörtlük şeklinde yazılmıştır. İlk dörtlüğü:

"Her demde yanmak kârımız
Hem kâf-ı kudret lâmımız
Tevhîd ile imânımız
Sensin yâ Resûlullah"[839]

Müştâk:

Müştâk Baba'nın *Divân*'ında 11 adet na´t vardır. Bunların 9 tanesi gazeldir. 7 beyitlik bir gazel na´tın ilk beyti şöyledir:

"Derinde bir gedâ-yı hâksârım Yâ Resul'allah
Garîbim bî-kesim hayrân u zârım Yâ Resul'allah"[840]

Na´tların 2 tanesi de murabba´ şeklindedir. Müştâk Baba'ın Hz. Peygamber'in huzurunda inşad olunduğunu belirttiği bu murabba´-ı mütekerrir 5 benttir. İlk bendi:

"Sen server-i kevneyn-i müfehhamsın efendim
Mansûr u muzaffer şeh-i 'âlemsin efendim
Sen pâdişeh-i a'zam ü ekremsin efendim
Sultan-ı kerem şâh-ı mükerremsin efendim"[841]

Kuddûsî:

Divan'ında 15 tane na´t bulunan Kuddûsî Baba, bunların 13 tanesini gazel, 2 tanesini ise kasîde biçiminde yazmıştır. Gazellerinden örnek olarak seçtiklerimizin ilk beyitleri aşağıda verilmiştir.

Gazel-na´t, 13 beyit; ilk beyti:

"Kird-gârın âşinâsıdır Muhammed Mustafâ

839 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 231.
840 *Müştâk Baba*, 235.
841 *Müştâk Baba*, 186.

Âşıkânın dil-rübâsıdır Muhammed Mustafâ"[842]

Gazel-na´t, 8 beyit; ilk beyti:

"Olmışam müştâk u tevvâk ben sabî iken sana
Ey Hudânın dostı Mahmûd u Muhammed Mustafâ"[843]

Gazel-na´t, 7 beyit; ilk beyti:

"Dil çeşmine göründi çü dîdâr-ı Muhammed
Toğdı gönül iklîmine envâr-ı Muhammed"[844]

Kuddûsî'nin kasîde şeklindeki na´tına örnek olarak 17 beyitlik şiirinin ilk beyti şu şekildedir:

"Gürûh-ı enbiyâ içre Muhammed ulu sultândır
Semâ vü kâ'inât üzre Muhammed şems-i tâbândır"[845]

Rıfat:

Rıfat'ın tespit ettiğimiz bir tane na´tı vardır. Söz konusu şiir "Na´t-i Seyyid-i Kâinât Kasîde" başlıklı, kasîde şeklinde ve 20 beyitten müteşekkildir. İlk beyti:

"Ey gül-i bâğ-ı hakikat bülbü-i vahy-i Hudâ
Vey Şeh-i mülk-i risâlet fahr-i âlem Mustafâ"[846]

Es'ad:

Ahmed Esâd Efendi'nin Fatin Tezkiresi'nde kayıtlı bir tane na´tı vardır. Gazel şeklinde ve 7 beyitten oluşan na´tın ilk beyti:

"*Dü âlem nûr-ı zâtından eserdir yâ Resûlallah*
Vücûdundan halâyık behreverdir yâ Resûlallah"[847]

---

842 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 233.
843 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 234.
844 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 317.
845 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 201.
846 Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 552.
847 Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 29.

Sırrî:

Sırrî Râhile Hanım'ın *Divan*'ında 1 tane na´t vardır. 5 beyitlik gazel şeklindeki na´tın ilk beyti:

"*Olan dil-teşne-i feyz-i kemâlin yâ Resûla'llâh*
Ne lâyık kim çeke hicr-i visâlin yâ Resûla'llâh"[848]

Gulâmî:

Gulâmî'nin *Divan*'ındaki ilk şiir kasîde şeklinde bir na´ttır. 23 beyittir. İlk beyti:

"Âfitâb-ı 'âlem-ârâ-yı semâ-yı enbiyâ
Revnak-efzâ-yı cemâl-i pür-ziyâ-yı enbiyâ"[849]

Gulâmî'nin bir tane de 7 beyitlik gazel-na´tı vardır. İlk beyti:

"Esîr-i gurbet-i hüzn ü belâyız yâ Resûlallâh
Ba'îd-i mülk ü iklim-i safâyız yâ Resûlallâh"[850]

Şems:

Osman Şems Efendi'nin *Divan*'ında 28 tane na´t vardır. Bu na´tların 18 tanesi gazel şeklinde yazılmıştır. Birkaç tanesinin ilk beyitleri aşağıda verilmiştir.

Gazel-na´t, 5 beyit; ilk beyti:

"Gubâr-ı hâk-pâyın çeşmime kuhl-i sa'âdetdir
Ki feyz-i cân-fezâsı nûr-ı vech-i Hakk'ı rü'yetdir"[851]

Gazel-na´t, 9 beyit; ilk beyti:

"Eyâ şâh-ı risâlet nûr-bahş-ı kün fe-kânsın sen
Serîr-ârâ-yı bi'set pâdişâh-ı ins u cânsın sen"[852]

---

[848] Açıl, *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı*, 122.
[849] Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 56.
[850] Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 159.
[851] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 252.
[852] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 612.

Gazel-na´t, 5 beyit; ilk beyti:

"Firâkınla perîşân oldı hâlim yâ Resûla'llâh
Yaman oldı bu hâl-i pür-melâlim yâ Resûla'llâh"[853]

Osman Şems'in na´tlarının 5 tanesi kasîde şeklindedir. 73 beyitlik kasîde na´tın ilk beyti:

"Es-salâtü ve's-selâm ey pîşvâ-yı mürselîn
Es-salâtü ve's-selâm ey kıble-i İslâm dîn"[854]

Divan'da bir tane kıta şeklinde na´t[855], bir tane de 15 bentten müteşekkil terci´-i bend şeklinde na´t[856] bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Osman Şems, edebiyatımızda çok az kullanılan bir nazım şekli olan müsebba´ biçiminde 7 bentten oluşan bir na´t da yazmıştır.[857]

Şükrî:

Seyyid Şükrî'nin *Divan*'ında 20 tane na´t vardır. Bunlardan 18 tanesi gazel biçiminde yazılmıştır. 7 beyitlik bir gazel-na'tın ilk beyti şöyledir:

"Görünen kubbe-i fahr-ı dü-'âlem Mustafâdır bu
Medîne eşmesinden berk urur nûrü'l-hüdâdır bu"[858]

Şükrî'nin yazdığı na´tların bir tanesi gazel-i mutavveldir. 23 beyitlik gazel-i mutavvelin ilk beyti:

"Es-selâm yâ seyyide'l-kevneyn yâ bedre'l-büdûr
Es-selâm her dü-cihânın serveri fahr-i sudur"[859]

853 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 630.
854 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 559.
855 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 637.
856 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 261.
857 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 756.
858 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 200.
859 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 204.

Şükrî, kendisinden oldukça etkilendiği Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) meşhur "Su Kasîdesi"ne 26 beyitten oluşan bir nazîre yazmıştır. İlk beyti:

"*Eşkiden ey dîde saçma dilde nâr-ı yâre su*
Kim bu âteş def'ine kılmak ne mümkin çâre su"[860]

Şükrî'nin bir na´tı da muhammes şeklindedir. Hayatı boyunca birçok seyahat yapmış olan Şükrî, 5 bentten müteşekkil olan ve "na´t-ı resul a.s" başlıklı bu na´tı Tokat'ta inşâ etmiştir. Muhammes-na´tın ilk bendi aşağıdaki gibidir:

"İsterem rûz-ı kıyamet yâ resûle'l-mürselîn
Kılasın bana şefâ'at yâ resûle'l-mürselîn
Çok durur bende kabâhat yâ resûle'l-mürselîn
Olısar ferdâ hıcâlet yâ resûle'l-mürselîn
Olmasa senden 'inâyet yâ resûle'l-mürselîn"[861]

Kudsî:

Kudsî'nin 9 tane na´tı vardır. *Divan*'ında bulunan bu na´tların 6 tanesi gazel, 2 tanesi murabba´, 1 tanesi de koşma nazım şeklindedir. 5 beyitlik gazel şeklindeki na´tın ilk beyti:

"Yâ Resûlallâh cemâlin verd-i handandır bana
Görmez isem gül yüzini âh u efgândır bana"[862]

5 bentlik murabba´-na´tın ilk bendi:

"Kerem kıl nûr-ı bahş eyle cemâlin âfitâbından
Meded kıl derd-i 'uşşâka tabîbim yâ Resûlallâh
Dil ü cânım harâb oldı firâkın iştiyâkından
Meded kıl derd-i 'uşşâka habîbim yâ Resûlallâh"[863]

---

860 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 391.
861 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 610.
862 Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 187.
863 Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 259.

Kudsî'nin 11'li (6+5) hece ölçüsünde kaleme aldığı koşma biçimindeki 6 dörtlükten oluşan na´tın ilk dörtlüğü:

"Visâlini arzû idüp ağlariken
Cihâr-ı yârile geldi Mustafâ
İsmini vird idüp dilde söylerken
Cümle ashâbile geldi Mustafâ"[864]

Hamdî:

Hamdî'nin *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ* isimli eserinde 1 adet 17 bentten oluşan murabba´ şeklinde bir na´tı vardır. İlk bendi:

"İki cihânın güneşi
Ahmed Muhammed Mustafâ
Şevkile sever dervişi
Ahmed Muhammed Mustafâ"[865]

Hamdî'nin diğer eseri olan *Divan*'ında ise 13 tane na´t vardır. Bunların 8 tanesi gazel-na´ttır. 11 beyitlik gazel-na´tın ilk beyti:

"Şu cihâna Ahmed-i Muhtâr gibi yâr gelmemiş
Ümmetini pek sever her sözi sükkâr gelmemiş"[866]

Hamdî'nin na´tlarının 3 tanesi ise murabba´ şeklindedir. 9 bentlik murabba´-na´tın ilk bendi:

"Cihân içre Muhammed Mustafânın
Cinân içre dinildi şân-ı Mahmûd
Semâda nâm-ı Ahmed pür-safânın
Hüdânın bizlere ihsânı Mahmûd"[867]

---

[864] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 274.
[865] Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, 382.
[866] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 251.
[867] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 159.

Hamdî'nin yazdığı na´tların bir tanesi ise müseddes şeklindedir. 5 bentten müteşekkildir. İlk bendi:

"Yâ Resûlallah cemâlin tal'atın göster bana
'Âşık-ı dil-besteyim öz cân-ı dil kurbân sana
Sun cemâlin câmını nâlân-ı giryân olayım
'Andelib-âsâ seher vakt-i figânım ey dilâ
Sad hezârân bin salâtile selâm olsun sana
Âline evlâdına ashâbına şâh-ı bekâ"[868]

Hamdî'nin *Divan*'ında bir tane de muaşşer biçiminde 4 bentten oluşan fakat dördüncü bendi yarım kalmış bir na´t bulunmaktadır.[869]

Hikmet:

Hersekli Arif Hikmet Bey'in *Divan*'ında 1 tane 7 beyitlik gazel-na´tı vardır. İlk beyti:

"Hudâ'nın en büyük ihsânı sensin yâ Resûlallâh
Benim her derdimin dermânı sensin yâ Resûlallâh"[870]

Rızâ:

Rızâ Talebânî'nin yazmış olduğu 1 tane 5 beyitten oluşan gazel-na´tı vardır. İlk beyti:

"Hayâlin şeb-çerâg lücce-i bahr-i hakîkatdır
Cemâlin nûr-bahş-ı dîde-i ehl-i basîretdir"[871]

Aşkî:

Selmân Aşkî Efendi'nin *Sâkî-i Aşk* isimli şiirlerini hâvî divanında 4 tane na´tı bulunmaktadır. Hepsi de gazel şeklinde yazılmıştır. Aşkî'nin "Sultân-ı Kevneyn" başlıklı 5 beyitlik na´tının ilk beyti:

---

868 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 78.
869 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 354.
870 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 81.
871 Mohammed, *Şeyh Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri (hayatı, edebî kişiliği, eserleri, inceleme, gramer ve sözlük)*, 25.

"Şehinşâh-ı cihânın serverisin Yâ Rasûlallâh
Velî kevn ü mekânın mefharisin Yâ Rasûlallâh"[872]

Tâlib:

Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi'nin *Divan*'ında 11 adet na´tı vardır. Na´tların tamamı gazel şeklindedir. İçlerinden seçtiğimiz bazılarının ilk beyitleri aşağıda verilmiştir.

Gazel-na´t, 7 beyit; ilk beyti:

"Firdevs-i Berîn Kâ'be-i Hakk kûy-i Muhammed
Kevneyne müreccah hele yek-mû-yi Muhammed"[873]

Gazel-na´t, 9 beyit; ilk beyti:

"Sıfâtın vasfıdır bâtınla zâhir yâ Resûlallâh
Sıfât-ı zât-ı pâkin evvel âhir yâ Resûlallâh"[874]

Gazel-na´t, 5 beyit; ilk beyti:

"Sarây-ı devletin dârü'l-emândır yâ Resûlallâh
Metâf-ı bûsegâh-ı ins ü cândır yâ Resûlallâh"[875]

Sırrî:

Hacı Muharrem Hilmî Efendi'nin *Divan*'ında bir tane na´t vardır. Söz konusu şiir gazel şeklinde ve 8 beyittir. İlk beyti:

"*Nûr-ı zât-ı Cenâb-ı Kibriyâsın yâ Resûlallâh*
Tâc-ı ser-i cemî-i enbiyâsın yâ Resûlallâh"[876]

---

872 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 141.
873 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 86.
874 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 88.
875 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 91.
876 Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî*, 19.

2.3.2. Mevlidler

Hz. Muhammed'in doğumunu konu alan manzumelere mevlid denir.[877] Mevlid türü Hz. Peygamber'i konu edindiği için milletimiz tarafından tanınan, sevilen ve rağbet edilen bir türdür. Öyle ki, Türk toplumu içerisinde mevlid dendiğinde akla ilk ve isabetli bir tanımlama olarak, Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan şiirlerle birlikte Süleyman Çelebi'nin (ö.825/1422) *Mevlid* ismiyle meşhur olmuş, gerçek ismi *Vesiletü'n-Necât* olan eseri gelir.[878] Mevlid türünün en tanınmış örneği budur.[879]

Süleyman Çelebi'nin mevlidi yazıldığı günden günümüze kadar olan süreçte çok sevilmiş ve Osmanlı coğrafyasının büyük bölümünde okunmuştur. Süleyman Çelebi'nin mevlidi, bir gelenek oluşmasını sağlamış, onun etkisiyle Türkçe'nin dışında Rumca, Arapça, İngilizce, Almanca, Boşnakça, Arnavutça, Çerkesçe ve Gürcüce gibi dillere tercüme edilmiş[880] ve bu sayede oldukça geniş bir coğrafyayı etkilemiştir. Kâdirî edebiyatında tespit ettiğimiz kadarıyla biri Bursa'da; diğeri Artvin'de olmak üzere, iki şair müstakil mevlid kaleme almış ve bu sayede mevlid geleneğine önemli katkıda bulunmuşlardır.

Necib:

Kâdirî şairlerden Abdülkâdir Necib Efendi'nin müstakil bir mevlidi vardır. *Yâdigâr-ı Şemsî* müellifi Şemseddin Ulusoy'a (ö. 1936) göre söz konusu eser Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ine nazîre olarak kaleme alınmıştır ve Necib Efendi yazdığı mevlidi kandil

---

877 Mevlid türü ile ilgili bk. Necla Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri* (İstanbul: Türkiyat Enstitüsü, Doktora Tezi, 1950); Nihat Sami Banarlı, "Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler", *Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 1/1 (1962), 1-24; Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi* VI/! (1974), 31-62; M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011); Hasan Aksoy, "Mevlid: Türk Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004).

878 Süleyman Çelebi'nin Mevlidi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Kahraman, *Süleyman Çelebi ve Mevlid* (İstanbul: Toker Yayınları, 1972); Necla Pekolcay, *Mevlid-Süleyman Çelebi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016); Mustafa Kara - Bilal Kemikli (ed.), *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı,Yayılışı ve Etkileri* (Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016); Bilal Kemikli, "Tasavvuf Edebiyatı ve Kimliğimiz", *Şiir ve Hikmet* (İstanbul: Kitabevi, 2017).

879 Süleyman Çelebi'nin mevlidinden önce Kadı Darîr'in *Sîretü'n-Nebî*'sindeki manzum bölümler ile Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin Mevlid bölümü gibi içerik olarak mevlid türüne benzer birkaç eser yazılmıştır. Bk. İsmail Ünver, "Ahmedî'nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 25/1977 (01 Ocak 1977), 355-411.

880 Mevlid metinleri için bk. Bilal Kemikli (ed.), *Mevlid Külliyâtı* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016).

gecelerinde dergâhında okutmuştur.[881] Mesnevî nazım şeklinde ve 242 beyitten müteşekkil olan mevlid, Mustafa Kara tarafından yayımlanmıştır. İlk beyti:

"Allah adın evvelâ zikr idelim
Vâcib olduğunu tahkîk idelim"[882]

Keşfî:

Keşfî Mustafa Efendi'nin de "Mevlid-i Nebevî" isminde müstakil bir mevlid manzumesi vardır. Keşfi'nin mevlidi mesnevî tarzında ve 253 beyitten oluşmaktadır. İçerisinde bir münâcât vardır. Giriş kısmından sonra "Doğuşu" ve "Miraç" başlıklı iki bölüm vardır. Son bölümde Keşfî, eserini 1315/1897-98 yılında yazdığını belirtmektedir. Keşfî'nin doğup büyüdüğü yer olan Artvin iline bağlı Yusufeli ilçesinin Zor (Esenkaya) köyünde son zamanlara kadar Süleyman Çelebi'nin mevlidi yerine Keşfî'nin mevlidi okunmuştur.[883] Mevlidin ilk beyti şöyledir:

"Evvela bu özrümü edem beyân
Aybımı setreyleye mülk-i cihân"[884]

Bu iki müstakil mevlid manzumesinin dışında Kâdirî şairlerden, aynı zamanda mûsikî hocası ve bestekâr olan İbrahim Edhem Efendi (ö. 1933), Medine'de Harem-i Saâdet'te ilk defa Türkçe Mevlid-i Nebî okumuştur.[885]

2.3.3. Hilyeler

Türk edebiyatına mahsus bir tür olan hilye, Hz. Peygamber'in mübârek vasıflarını anlatan eserlere denir.[886] Hilyeler, müstakil olarak manzum ve mensur kaleme alındıkları gibi

881 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 103.
882 Kara, "Abdülkadir Necib Efendi ve Mevlid'i", 271.
883 Kabak, "Keşfî, Mustafa" (02 Ocak 2014).
884 Gökalp, "Keşfî'nin Mevlid-i Nebevî'si", 208.
885 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2015), II/264; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sâdâ Son Asır Türk Mûsîkişinasları* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1958), 177.
886 Hilyeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar Güngör, *Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000); Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011); Mustafa İsmet Uzun, "Hilye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998).

mevlidler, mirâciyeler gibi eserlerde de bulunabilmektedirler. Edebiyatımızda ilk örneklerine 15. yüzyılda rastladığımız hilyenin müstakil ve en meşhur örneği, 16. yüzyılda Hakânî Mehmed Bey (ö. 1015/1606) tarafından yazılan *Hilye-i Hakânî*'dir.[887] Bu eser kendisinden sonra yazılan neredeyse bütün manzum hilyelere kaynaklık etmiştir.[888]

Ḳâdirî tarikatına mensup şairler içerisinde müstakil bir hilye yazan yoktur. Kâdirî şairlerin divanlarını ve diğer manzum eserlerini taradığımızda hilye türü içerisinde ele alınabilecek iki tane manzume tespit ettik. Bu manzumelerden ilki, Giritli Aşkî'ye aittir. "Vasfı'n-Nebiyyü 'Aleyhi's-Selâm" başlıklı, 5 beyitlik gazelde Aşkî, Hz. Peygamberin portresini ayet iktibaslarıyla ve bazı benzetmelere dayalı olarak anlatır. Bu yönüyle şiir hilye benzeri manzume olarak değerlendirilebilir. Aşkî'nin gazelinin ilk beyti şöyledir:

"*Kaşların mihrabıdır innâ hedeynâhü's-sebîl*
Zâhir oldu çün hidâyet leblerinden sel sebil"[889]

Kâdirî şairler arasında, hilye türü içerisinde ele alınabilecek diğer manzume ise Osman Şems'e aittir. Osman Şems'in şiiri 10 beyitten müteşekkil bir gazeldir. Söz konusu gazel de muhteva olarak hilye benzeri manzumeler içerisinde değerlendirilmelidir. Şems, şiirinde, Hz.Peygamber'in vücut âzâlarını, sûre ve âyetlere benzeterek bir portre oluşturmuştur. Şems şiirine Hz. Peygamberin mübârek vücûdunun gökten indirilen bir kitap, yani Kur'ân-ı Kerim olduğunu söyleyerek başlar.[890] Ona göre Hz. Peygamber'in yay gibi kaşları "ser-nâme-i tuğrâ-yı bismi'llâh"; cemâli "seb'a'l-mesânî"[891] ; dudağı "sûretü'l-kevser"[892]; göğsü "elem neşrah" [893] ; ağzı ve dili "nun u kalem"[894] ; alnı "âyet-i

[887] Hakânî Mehmed Bey, *Hilye-i saadet*, haz. İskender Pala (İstanbul: Kapı Yayınları, 2022).
[888] Zülfikar Güngör, "Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu, Gelişimi ve Sebepleri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* IV/10 (2003), 191.
[889] Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 187.
[890] Osman Şems, Hz. Âişe'den rivâyet edilen "Peygamberin ahlâkı (yaşayışı), Kur'ân'dan ibârettir." sözüne telmihte bulunmuştur. Bk. Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, çev. Zekeriya Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2014), V/163.
[891] "Tekrarlanan yedi" anlamına gelir. Ağırlık taşıyan görüşe göre bunlar Fâtihâ'nın yedi ayetidir. Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 602.
[892] Kevser Sûresi. *Bk. Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), Kevser 108/1.
[893] Hz. Peygamberin göğsünün açılıp sevinç, huzur ve güvene kavuşturulmasını anlatan İnşirah sûresinden iktibas. Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 117.
[894] "Nûn. Kaleme ve (kalemle) yazdıklarına andolsun." mânâsında Kalem sûresinden iktibas. Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 574.

nûr"[895] ; yanağı " ve'd-duhâ ve'l-leyl"[896] ; gözü "tâhâ"[897] ; saçı "leyletü'l-kadr"[898] ; sırtı "sûret'ül-feth"[899] ; sözleri "Nebe sûresi"[900] ; inci dişleri "ve'n-necm"[901] ; elleri " sûre-i mülk"[902] ; adımları "sûretü'l-isrâ"[903] ; nefesi "sûretü'r-rahman"[904] ; kalbi ise "yâsîn"[905]in anlamı"dır. Şiirin ilk beyti şöyledir:

"Vücûdun bir kitâb-ı âsumânî yâ Resûla'llâh

Ki tenzîl itdi Mevlâ arza anı yâ Resûla'llâh"[906]

2.3.4. Mi´râcnâmeler (Mi´râciyye)

Hz.Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülüşü, oradan da göğe yükseltilişi olayını konu alan manzumelere mi´rac-nâme/mi´raciye denir.[907] Edebiyatımızda mi´racla ilgili müstakil manzum eserler yazıldığı gibi divanların içerisinde bulunan mevlid, mu´cizât-ı nebî gibi mesnevilerin içerisinde veya gazel, kasîde şeklinde mi´racı konu edinen şiirler de kaleme alınmıştır.[908]

Kâdirî edebiyatında müstakil bir mi´râciye yazılmamıştır. Kerküklü Seyyid Şükrî ile Keşfî Mustafa Efendi'nin mi´râc konulu manzumeleri vardır.

Şükrî:

---

895 Nûr sûresi 35. ayette geçen "Nur üzerine nur." ifadesi kastediliyor. Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 575.

896 "Kuşluk vaktine ve geceye andolsun." anlamında Duhâ sûresinin 1.ve 2. ayetlerinden iktibas. Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 671, 691.

897 Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 629.

898 "Kadir gecesi" anlamında Kadr sûresinden iktibas. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Kadr 97/1.

899 Fetih Sûresi. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Fetih 48.

900 *Bk. Kur'an-ı Kerim Meâli*, Nebe 78.

901 "Yıldıza andolsun." anlamında Necm Sûresi 1.ayetten iktibas. Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 702.

902 Mülk Sûresi. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Mülk 67.

903 İsrâ Sûresi. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, İsrâ 17.

904 Rahmân Sûresi. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Rahmân 55.

905 Yâsin Sûresi. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Yâsin 36.

906 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 629.

907 Mi'râciyelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987).

908 Mustafa İsmet Uzun, "Mi'râciye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2020), XXX/135.

Şükrî'nin *Divan*'ında bulunan 2 tane gazelin konusu mi´râctır. Elbette ki mi´râc hadisesi gazel şeklinin sınırlarını aşan bir olaydır. Ancak içeriği itibariyle bu iki gazel mi´râc-nâme olarak ele alınmaya değerdir. İlk gazel 9 beyittir. İlk beyti:

"*Muhammed hatm-i mürseldir ki çıkdı 'ayn-ı mi'râca*
Beşâretler getirdi çok hediyye cümle muhtâca"[909]

Diğer gazel ise 5 beyittir. İlk beyti:

"*Zihî sultân-ı kevneyn ol cemi'-i enbiyâ şâhı*
Ki nûr ile münevver eylemiş eflâkda mâhı"[910]

Keşfî'nin miraç konulu manzûmesi, müstakil *Mevlid-i Nebevî* isimli mesnevîsinin içinde bulunmaktadır. "Miraç" başlıklı bölüm 35 beyittir. İlk beyti:

"*Dinle şimdi aşk ile Miracını*
Âşık isen al muhabbet tacını"[911]

2.3.5. Şefâatnâmeler

Mahşer günü Hz. Peygamber'in şefâat edeceği kimselerden olmak ümidiyle ve ondan şefâat dileğiyle kaleme alınan eserler şefâatnâme olarak adlandırılır.[912] Kâdirî şairlerden Hasan Kâimî, Eşrefzâde İzzeddin Efendi, Kuddûsî Baba, Şumnulu Kudsî ve Osman Şems'in bu tür kapsamında şiirleri vardır.

Kâimî:

Kâimî'nin 11 bentlik murabba´ şeklindeki şefâatnâmesinin ilk bendi şöyledir:

"*Hak'un kurbı civarından*
'İnâyet yâ Resûlullâh
Kamu mü'minlere senden
Şefâ'at yâ Resûlullâh"[913]

---

909 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme),* 449.
910 Yalçınkaya, "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvânı", 459.
911 Gökalp, "Keşfî'nin Mevlid-i Nebevî'si", 211.
912 Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 679; Alim Yıldız, "Şefâat-nâmeler", *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 239.
913 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili,* 272.

İzzî:

İzzî'nin *Divan*'ında bü türe örnek olabilecek 7 tane şiir vardır. Bunların 5 tanesi gazel şeklindedir. 6 beyitlik gazel-şefâatnâmenin ilk beyti:

"*Melâz u melce'im sensin şefâ'at yâ Resûlallâh*
Penâh u me'menim sensin şefâ'at yâ Resûlallâh"[914]

7 beyitlik bir başka gazel-şefâatnâmenin ilk beyti:

"*Fedâ olsun sana cânım şefa'at yâ Resûlallâh*
Sana ma'lûmdur ahvâlim şefâ'at yâ Resûlallâh"[915]

İzzî'nin 2 tane de murabba' şeklinde şefâatnâmesi vardır. 5 bentlik mütekerrir murabba'ın ilk bendi:

"*Ey hazret-i mahbûb- ilâhî şeh-i dâreyn*
Lutf eyle şefâ'at kılup it derdime dermân
V'ey melce-i küll şems-i cihâneyn şeh-i kevneyn
Lutf eyle şefâ'at kılup it derdime dermân"[916]

Kuddûsî:

Kuddûsî'nin *Divan*'ında bir tane 17 beyitten müteşekkil gazel tarzında bir şefâatnâme vardır. İlk beyti:

"*Bende-i bî-çârenem eyle bana çâre meded*
Yâ Şefî'ü'l-müznibîn kıl ben güneh-kâra meded"[917]

Kudsî:

Kudsî'nin *Divan*'ında 3 bentlik murabba'-ı mütekerrir şeklinde bir şefâatnâme vardır. İlk bendi:

---

914 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 308.
915 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 308.
916 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 266.
917 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 153.

"*Kamu senden umarlar enbiyâlar*
Şefâ'at yâ Resûlallâh şefâ'at
Sana muhtâc cemî'-i evliyâlar
Şefâ'at yâ Resûlallâh şefâ'at"[918]

Şems:

Osman Şems'in 5 bentten oluşan, mütekerrir özellikli murabba' şeklindeki şefâatnâmesi *Divan*'ında bulunmaktadır. İlk bendi:

"*Açıkdır dergeh-i dârü'l-emânın*
Dahîlek yâ Resûla'llâh dahîlek
Penâ-gâh u mülâzım âsitânın
Dahîlek yâ Resûla'llâh dahîlek"[919]

2.4. Din ve Tasavvuf Yolunun Büyükleri Hakkında Yazılan Manzum Türler

Kâdirî tarikatına müntesip olan şairler ehl-i beyte, dört halifeye, Kâdiriliğin müessisi Abdülkâdir-i Geylânî'ye ve diğer Kâdirî şeyhlerine methiyeler kaleme almışlardır. Bu başlık altında, tespit ettiğimiz methiyeler hakkında bilgiler sunup, söz konusu şiirlerin nazım şekilleri hakkında bilgiler vererek, ilk beyit veya bentlerinden örnekler sunacağız.

2.4.1. Medhiyeler

Methiyeler, bir kişiyi övmek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Edebiyatımızda ehl-i beyt, dört halife, ashâb-ı kirâm, tarikat pîrleri/şeyhleri, padişahlar, vezirler, şeyhü'l-İslâmlar gibi zatlar ve önemli şehirler için methiyeler yazılmıştır. Methiye yazmaktaki amaç, yazılan zattan istiâze ve istimdat ummaktır. Bu tür methiyeler Ehl-i beyt, dört halife ve velîler için yazılır.[920] Methiyelerde, memduh için güzel ve seçkin sıfatlar kullanılır. Kâdirî şiirinde; ehl-i beyt, dört halife, tarikatın pîri Abdülkâdir-i Geylânî, şeyhler ve Kâdirîler açısından önemli şehirler için methiyeler kaleme alınmıştır.

---

[918] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin),* 236.
[919] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil),* 471.
[920] Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 729; Bu tür ile ilgili bir değerlendirme için bk. Ali İhsan Akçay, "Edebiyatımızda Emir Sultan Methiyeleri", *Emir Sultan Sempozyum Bildirileri* (Bursa: Akınoğlu Matbaacılık, 2012), 221-240.

Bu methiyeleri aşağıdaki başlıklar altında, şairlerin isimlerini kronolojik bir sıra gözeterek ve şiirlerin nazım şekilleri ile vereceğiz.

2.4.1.1. Ehl-i Beyt İçin Yazılanlar

Hz. Peygamber'in ev halkına verilen isimdir. Bu terkiple kastedilen Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir.[921] Kâdirî şairler, özellikle Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için methiyeler yazmışlardır.

Feyzî:

Hüsamzâde Feyzî Efendi'nin Hz. Ali methiyesi 5 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"'*Âlem içre serv-kadd bir goncesin hânum 'Ali*
Sâye-veş üftâdenem ey mihr-i rahşânum 'Ali"[922]

Sırrî:

Derviş Selim Sırrî Efendi'nin yazmış olduğu bir tane 9 beyitlik gazel şeklinde Hz. Ali methiyesi vardır. İlk beyti:

"*Haydar-ı Kerrâr gör kim ere vahy-i kirdgâr*
Lâ fetâ illâ 'Ali lâ seyfe illâ zülfikâr"[923]

Aşkî:

Giritli Aşkî Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz bir tane Hz. Ali methiyesi vardır. 11 beyitlik gazel şeklindeki şiirde Aşkî, Hz. Ali'den istimdat dilemektedir. Şiirin ilk beyti:

"*Hâlimi takrire geldim yâ 'Ali senden meded*
Hâke yüzüm süre geldim yâ 'Ali senden meded"[924]

Aşkî'nin kaleme almış olduğu bir tane de Hz. Hüseyin methiyesi vardır. Gazel şeklinde ve 7 beyitten müteşekkil olan şiirin ilk beyti:

---

921 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (Istanbul: Kapı Yayınları, 2016), "Ehl-i Beyt", 136.
922 Gülnar, *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin)*, 196.
923 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 81.
924 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 127.

"*Ey şehîd-i Kerbelâ şâhı sultân-ı vefâ*
Nûrî 'ayn-ı Mustafa kânı 'irfân merhabâ"[925]

Şems:

Osman Şems Efendi'nin *Divan*'ında "Der-Sitâyiş-i Ehl-i Beyt" başlıklı, "Ehl-i beyt" redifli, 21 beyitten oluşan kasîde nazım şeklinde bir methiye vardır. İlk beyti:

"*Mazhar-ı nûr-ı Hudâ'dır hânedân-ı ehl-i beyt*
Nûr-ı çeşm-i Mustafâ'dır hânedân-ı ehl-i beyt"[926]

Osman Şems Efendi'nin kaleme almış olduğu iki tane Hz. Ali methiyesi tespit ettik. Bunlardan ilki "Der-Sitâyiş-i Hazret-i Şâh-ı Velâyet 'Aliyyü'l-Murtazâ" başlıklı, 53 beyitlik bir kasîdedir. İlk beyti:

"*Merhabâ yâ şâh-ı evreng-i velâyet merhabâ*
Yâ 'Aliyyü'l-Murtazâ yâ Hazret-i Şîr-i Hudâ"[927]

Şems'in Hz. Ali methiyesi olarak tespit ettiğimiz diğer şiiri ise "Medhiyye-i Şâh-ı Velâyet" başlığını taşımaktadır ve 8 bentten oluşan müseddes nazım şeklindedir. İlk bendi:

"*Ser-halka-i cem'iyyet-i ebrâr 'Alî'dir*
Derd ehline dermân-ı vefâ-dâr 'Ali'dir
Sultân-ı selâtîn-i kerem-kâr 'Ali'dir
İklîm-i velâyetde cihân-dâr 'Ali'dir
Dervâze-i gencine-i esrâr 'Ali'dir
Mahbûb-ı Hudâ Hazretine yâr 'Ali'dir"[928]

Şems'in *Divan*'ında tespit ettiğimiz bir tane de Hz. Hasan ve Hüseyin methiyesi vardır. Söz konusu şiir gazel şeklindedir ve 9 beyittir. İlk beyti:

"*Dîde-i fahr-ı cihân oldı Hüseyn ile Hasan*

---

925 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 98.
926 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 181.
927 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 127.
928 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 256.

Mazhar-ı nûr-ı 'ıyan oldı Hüseyn ile Hasan"[929]

Şükrî:

Kerküklü Seyyid Şükrî Efendi'nin *Divan*'ında 3 tane Hz. Ali methiyesi vardır. Bunların üçü de gazel şeklinde kaleme alınmıştır. 5 beyitlik gazel-methiyenin ilk beyti:

"*Meded yâ Hayder-i kerrâr eriş müşkil-güşâ sensin*
Kamu bîmâr-ı 'aşka derd sensin hem devâ sensin"[930]

Hamdî:

Hamdî Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz 5 tane Hz. Ali methiyesi vardır. Bunların 4 tanesi gazel şeklindedir. 12 beyitlik gazel-methiyenin ilk beyti:

"*Zât-ı Hakkın mazharı şâh-ı cihansın yâ 'Alî*
Seni tasdîk eylerim nûr-ı 'ıyânsın yâ 'Alî"[931]

Hamdi Efendi'nin kaleme almış olduğu diğer Hz. Ali methiyesi ise 7 bentten oluşan bir müseddestir.[932]

Hikmet:

Hersekli Arif Hikmet Efendi'nin kaleme almış olduğu Hz. Ali methiyesi "Der-Sitâyiş-i Emîrü'l-mü'minîn Aliyyü'l-Murtazâ" başlıklı, 5 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"*Dergeh-i feyz-i Alî'dir melce-i sâhib-dilân*
Ondadır envâr-ı tekrîmât-ı Rabb-ı müstean"[933]

Aşkî:

Selman Aşkî Efendi'nin *Divan*'ında çok sayıda Hz. Ali methiyesi bulunmaktadır. Bunlardan seçtiğimiz birkaçını aşağıda örnek olarak vereceğiz.

---

929 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 493.
930 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 376.
931 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 468.
932 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 187.
933 Özgül, *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*, 82.

Gazel-methiye, 7 beyit; ilk beyti:

"*Şâh-ı Merdân Murtazâ'ya bende olmakdır şeref*
Âteş-i aşk ile olmuşdur gönül şehri Necef"[934]

Murabba´-methiye, 5 bent; ilk bendi:

"*Buyurdu medhin Fahr-i Risâlet*
Ali'dir cümleye zikr ü ibâdet
İrer senden bana fevz ü sa'âdet
Yetiş imdadıma Şâh-ı Velâyet"[935]

Mütekerrir muhammes şeklinde kaleme alınmış, 5 bentlik methiye; ilk bendi:

"*Şâh-ı iklîm-i velâyet Hayder-i âli-cenâb*
Şânını ta'zîm ü tebcîl eylemişdir dört kitâb
Nûr-i vechinle müzeyyen âfitâb u mâhitâb
İki olmaz bir sözün Hakk eylemişdir müstecâb
Yâ Aliyyü Yâ İlyâ Yâ Be'l-Hasen Yâ Be't-Turâb"[936]

Aşkî'nin *Divan*'ında biri "Şeydâ-yı Ali" başlıklı[937]; diğeri ise "Tîğ-ı Kazâ" başlıklı[938] olmak üzere 2 tane 5 bentlik müseddes şeklinde yazılmış methiye bulunmaktadır.

Tâlib:

Mütevekkilzâde Hacı Ali Galip Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz bir adet Hz. Ali methiyesi vardır. Mezkûr şiir gazel şeklinde yazılmıştır ve 9 beyittir. İlk beyti:

"*Tutulmuş Ehl-i Beytin 'aşkına bülbül 'Ali söyler*
Boyanmış reng-i ruhsâr-ı Hüseyn'e gül 'Ali söyler"[939]

---

934 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 91.
935 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 31.
936 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 27.
937 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 43.
938 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 118-119.
939 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 113.

2.4.1.2. Çehâr Yâr-ı Güzîn/Çâr-yâr İçin Yazılanlar

"Dört dost" anlamına gelen bu terkiple kastedilen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Edebiyatımızda Çâr-yâr hakkında birçok methiye kaleme alınmıştır. Bu manzûmelere na't da denilmiştir.[940] Kâdiri şiirinde bu konuda Mehmed Sırrî, Derviş Selim Sırrî, Abdülkâdir Gulâmî, Seyyid Şükrî ve Hamdî Efendilerin şiirleri vardır.

Sırrî:

Mehmed Sırrî Efendi'nin *Divan*'ında "Medh-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn Rıdvân-ı 'Aleyhim Ecma'în" başlığını taşıyan, gazel şeklinde 7 beyitlik bir methiyesi vardır. İlk beyti:

"*Çâr yâr-ı bâ-vakâr-ı etkiyâ vü enkiyâ*
Ya'ni Bûbekr u 'Omer 'Osman 'Aliyyü'l-Murtazâ"[941]

Sırrî:

Derviş Selim Sırrî Efendi'nin kaleme almış olduğu bir tane "Der na't-ı Sıddîk Radıyallâhu 'anh" başlıklı, 9 beyitten müteşekkil gazel şeklindeki şiirin ilk beyti şöyledir:

"*Şeh-i şâhân-ı güzîn hulk-ı hasen yâr-ı 'atîk*
Kıldı sultân-ı rusül Ahmed-i muhtâr refîk"[942]

Gulâmî:

Abdülkâdir Gulâmî Efendi'nin yazdığı 7 beyitlik gazel şeklinde ve "Fî Medh-i Emîrü'l-Mü'minîn Hazret-i 'Osmân-ı Zi'n-Nûreyn Radiyallâhu 'Anhu" başlıklı şiirin ilk beyti:

"*Zihî 'âlî-himem sâhib-şecâ'at Hazret-i 'Osman*
Mekârim-zîb-i iklîm-i kerâmet Hazret-i 'Osman"[943]

Şükrî:

---

940 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (Istanbul: Kapı Yayınları, 2016), "Çâr-yâr", 99.
941 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 85.
942 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 113.
943 Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 146.

Seyyid Şükrî'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz iki tane Çâr-yâr methiyesi vardır. Bunlardan ilki 5 beyitten oluşan bir gazeldir. İlk beyti:

"*Benim dünyâ vü uhrâda mu'înim çâr-yârândır*
Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân 'Ali ol şâh-ı merdândır"[944]

Şükrî'nin "Der-medh-i Çehâr-yâr-i Güzîn" başlıklı diğer methiyesi ise 8 bentten müteşekkildir ve müseddes nazım şeklinde yazılmıştır. İlk bendi:

"*Ebû bekr ol refîk-i Mustafâdır*
*'Ömer-*i *Faruk imâm-ı müktedâdır*
Ki 'Osman ma'den-i hilm ü hayâdır
Aliyye'l-Murtezâ şîr-i Hudâdır
Bu dördü sev ki bunlar nûrhâdır
Bulara bugz eden Hak'dan cüdâdır"[945]

Hamdî:

Hamdî Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz dört tane methiye vardır. Bunlardan 1 tanesi Hz. Ebubekir, 2 tanesi Hz. Ömer, bir tanesi de Hz. Osman methiyesidir.

Murabba´ şeklindeki methiye, 11 benttir; ilk bendi:

"*Sıdk-ı sadâkat mazharı*
Sultân-ı dîn Ebû Bekir
Cümle velîler sürûru
Hakke'l-yakîn Ebû Bekir"[946]

Gazel-methiye, 7 beyit; ilk beyti:

"*Şâh-ı 'adâlet tahtın sultânı sensin yâ 'Ömer*
Cümle nâsın nâ'il-i 'irfânı sensin yâ 'Ömer"[947]

---

944 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 173.
945 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 524.
946 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 181.
947 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 183.

Gazel-methiye, 6 beyit; ilk beyti:

"*Sûre-i tâhâyile dil-şâd-ı handânsın 'Ömer*
İstimâ' ile velî irşâd-ı 'irfânsın 'Ömer"[948]

Murabba´-methiye, 11 bent; ilk bendi:

"*'Âmm-ı 'irfân ister isen*
'Osman Zinnûreyni var
'Âli burhân ister isen
'Osman Zinnûreyni var"[949]

2.4.1.3. Pîr-i Tarîkat Abdülkâdir-i Geylânî İçin Yazılanlar

Kâdirî gelenek içerisinde yetişen mutasavvıf şairlerin birçoğu, tarikatın müessisi Abdülkâdir-i Geylânî için methiyeler yazmışlardır. Bu methiyelerde Hazret-i Pîr'in Hz. Peygamber'in soyundan gelmesi ve ona hizmet etmenin, onun yoluna bağlılığın büyük bir şeref olması başta olmak üzere; onun faziletlerinden, mucizelerinden, onun kıymetini bilen âşıkların Bağdat'taki türbesine gitmeleri gerektiğinden, onun müridlerinin büyük bir aşkla ve fedâkârlıkla insanları irşat etmeye çalıştıklarından, evliyânın sultânı olduğundan, evliyânın sıdk ile ona boyun eğdiğinden, Bâ´zü´l-eşheb, Muhyiddin gibi lakaplarından, ilm-i ledün sahibi oluşundan ve daha birçok özelliğinden bahsetmişlerdir. Aşağıda, Kâdirî şiirinde Abdülkâdir-i Geylânî methiyesi yazan zatlardan ve şiirlerinden örnekler vereceğiz.

Eşrefoğlu Rûmî:

Eşrefoğlu Rûmî'nin Abdülkâdir-i Geylânî için yazdığı beş tane methiye vardır. Methiyelerin üçü gazel, ikisi murabba´ şeklindedir. Bunlardan seçtiğimiz iki tanesini örnek olarak vereceğiz.

Gazel-methiye, 7 beyit; ilk beyit:

---

948 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 183.
949 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 184.

"*Devlet istersen devlet 'izzet istersen 'izzet*

İşiginde kıl hizmet sultân 'Abdü'l-kâdirün"[950]

5 bentlik murabba´-methiyenin ilk bendi:

"*Benim şeyhim seni Hakk'a yetürür*
Nice müşkilleri anda bitürür
Muhammed'in sancağını götürür
Abdülkâdir Sultân dirler şeyhime"[951]

Kâimî:

Hasan Kâimî Efendi, Kâdirî edebiyatında tarîkatın pîri Abdülkâdir-i Geylânî'ye en çok methiye yazan şahıstır. Kâimî, Abdülkâdir-i Geylânî için otuz üç tane methiye yazmıştır. Bu methiyeler, değişik nazım şekillerindedir. Kâimî kaleme aldığı çok sayıda methiyede Abdülkâdir-i Geylânî'nin Hak yolunun gerçek eri olduğu, ilm-i ledünün üstâdı olduğu, onun yoluna şevkle ve zevkle hizmet etmek gerektiği, onu sevenleri himmetsiz bırakmayacağı, onun kutupların imamı olduğu, vahdet denizinin incisi olduğu, onun evradının dağa taşa tesir ettiği gibi konulardan bahsetmiştir. Kâimî'nin kaleme aldığı methiyelerden seçtiklerimizi örnek olarak vereceğiz.

Koşma-methiye, 6 dörtlük; ilk dörtlüğü:

"*Cânlar olmış müştâkı*
Sultân 'Abdü'l-kâdirün
Esrikdür 'uşşâkı
Sultân 'Abdü'l-kâdirün"[952]

Mütekerrir murabba´-methiye, 8 bent; ilk bendi:

"*Yolunuz erkânınuz nedür sorarsa sâ'ilân*
Bâzü'l-eşheb pîrimüzdür Şeyh 'Abdü'l-kâdirî
Ten kafesden kurtılacak yir ararsa sâ'ilân

[950] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 295.
[951] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 388.
[952] Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 143.

Bâzü'l-eşheb pîrimüzdür Şeyh 'Abdü'l-kâdirî"[953]

Mütekerrir murabba´-methiye; 9 bent; ilk bendi:

"*Ey su'âl iden bu eksikli kulı*
Pîrimüzdür Şeyh 'Abdü'l-kâdirî
Kandan aldun diyüben işbu yolı
Pîrimüzdür Şeyh 'Abdü'l-kâdirî"[954]

Murabba´-methiye, 6 bent; ilk bendi:

"'*Âriflerün ser-tâcıdur*
Ecdâdı 'Abdü'l-kâdir'ün
'Âşıklarun mi'râcıdur
Bagdâdî 'Abdü'l-kâdir'ün"[955]

Kâimî'nin methiyelerinin sadece bir tanesi müsemmen nazım şeklindedir.[956] Bunun dışında diğerleri murabba' veya koşma nazım şekillerindedir.

Kâdirî:

Urlalı Yâkup oğlu Hüseyin, Abdülkâdir-i Geylânî için 79 beyitlik uzunca bir kasîde yazmıştır. "Kasîde-i Kutbu'l-Gavs ´Abdu´l-kâdir-i Gilânî" başlıklı kasîdenin ilk beyti:

"*Şeyh 'Abdu'l-kâdir-i Gîlânîdür pîrim benim*
Evliyânın cümleten sultânıdur pîrim benim"[957]

Sırrî:

Mehmed Sırrî Efendi, Hazret-i Pîr için üç tane ilâhî formunda ve hece ölçüsünde methiye kaleme almıştır. 6 beyitlik methiyenin ilk beyti:

---

953 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 49.
954 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 121-122.
955 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 244.
956 Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 151-153.
957 Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 497.

"*Âteş-i 'aşk ile bâgrum yakdıgum*

Pîrimüzdür sultân şeyh 'Abdu'lkâdir"[958]

İzzî:

Eşrefzâde Ahmed İzzeddin Efendi'nin bir tane gazel şeklinde 6 beyitten oluşan methiyesi vardır. İlk beyti:

"*Sıdkıla oldum kulı şeyhim 'Abdu'lkâdirin*
Togrıdur Hakka yolı şeyhim 'Abdu'lkâdirin"[959]

Âhî:

Mustafa Resmî Efendi'nin bir tane Abdülkâdir-i Geylânî methiyesi vardır. 5 bentlik murabba´ şeklindeki manzumenin ilk bendi:

"*Aşkıyla oldum kulu*
Sultan Abdülkâdir'in
Hakk'a doğrudur yolu
Sultan Abdülkâdir'in"[960]

Şerif:

Şerif Ali, üç tane gazel şeklinde methiye yazmıştır. 6 beyitlik gazel-methiyenin ilk beyti:

"*Evliyânun serveri hem pertev-i Peygâm-beri*
Merd-i Hudâ reh-beri şeyhüm 'Abdu'l-kâdirî"[961]

Sırrî:

Derviş Selim Sırrî Efendi'nin *Divan*'ında beş adet Abdülkâdir-i Geylânî methiyesi bulunmaktadır. Bunlardan 3 tanesi gazel şeklindedir. "Der-sitâyiş-i Hazret-i Pîr Radıyallâhu 'anh" başlıklı, 7 beyitlik gazel-methiyenin ilk beyti:

---

958 Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 143.
959 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 221.
960 *Mecmu'a*, 2673.
961 Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 187.

"*Pîrimiz pâdişeh-i kevn ü mekân Hazret-i Şeyh*
Bâzü'l-eşheb deyü pervâz iledir Hazret-i Şeyh"[962]

Sırrî'nin yazdığı bir methiye de kasîde nazım şeklinde ve 16 beyittir. İlk beyti:

"*Kişver-i fakra penâh pâdişeh-i kevn ü mekân*
Bahr-i eltâf-ı Hüdâ çâre-res-i dervişân"[963]

Selim Sırrî Efendi'nin *Divan*'ında bir tane de "Der-na't-ı Hazret-i Pîr-i Geylân" başlıklı, müseddes nazım şeklinde Arapça-Türkçe mülemma bir methiye vardır. 5 bentten müteşekkildir.[964]

Aşkî:

Giritli Aşkî Efendi'nin *Divan*'ında bir adet muhammes-i mütekerrir şeklinde 5 bentlik methiye bulunmaktadır. İlk bendi:

"*Âsitânın gülşeninde gör kurulmuş minberi*
Cem' olup mahfiyle erler gûş idüp ol serveri
Kudret-i çevgân elinde dahi atlas çenberi
Vahdet-i cem'i Hüdâ'dır Hak Muhammed Haydarî
Mahzet-i feyz-i 'atâdır Şeyh 'Abdülkâdirî"[965]

Müştâk:

Müştak Baba, Hazret-i Pîr için bir tane "Der-sitâyiş-i Hz. Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî" başlıklı, mütekerrir muhammes şeklinde, 5 bentlik methiye yazmıştır. İlk bendi:

"*Pâsbân-i der-i sultân celîlü'ş-şânız*
Bende-i halka begûş-i şeh-i dervişânız
Kâdirîyiz gûl-i ser-tâc-ı sırr-ı 'irfânız
Tûti-i velvele-ârâyı saray-ı cânız

---

962 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 74.
963 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 193.
964 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 158-159.
965 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 249.

Bülbül-i bağçe-i pâdişeh-i Geylânız"[966]

Kuddûsî:

Kuddûsî Baba, Hazret-i Pîr Abdülkâdir-i Geylânî için iki tane methiye kaleme almıştır. Aşağıda, methiyelerin nazım şekillerini, beyit sayılarını ve ilk beyitlerini örnek olarak vereceğiz.

Gazel-methiye, 9 beyit; ilk beyti:

"*Geylânî gibi mürşid-i sâlâr bulamazsın*
Hem ancılayın pîr-i vefâ-dâr bulamazsın"[967]

Gazel-methiye, 7 beyit; ilk beyti:

"*Olmışam meddâhı ben Hak yâri Abdülkâdirin*
Hem gürûh-ı evliyâ serdâr-ı Abdülkâdirin"[968]

Gulâmî:

Abdülkâdir Gulâmî Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz iki tane Abdülkâdir-i Geylânî methiyesi vardır. Bunların ikisi de gazel şeklinde yazılmıştır. 5 beyitlik methiyenin ilk beyti:

"*Bendesiyiz bendesi sultân-ı 'Abdü'l-Kâdir'in*
Tâ ezel perverdesiyiz nân-ı 'Abdü'l-Kâdir'in"[969]

Şems:

Osman Şems Efendi'nin *Divan*'ında farklı nazım şekillerinde tespit ettiğimiz 4 tane Abdülkâdir-i Geylânî methiyesi bulunmaktadır. Aşağıda bu şiirlere dair bilgiler ve örnekler vereceğiz.

Gazel-methiye, 5 beyit; ilk beyti:

---

966 *Müştâk Baba*, 310.
967 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 584.
968 Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 590.
969 Abdülkâdir Gulâmî, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 131.

"*Hakîkat çöl kenârında şeref-yâb oldığı Bagdâd*
Mübârek Hazret-i Gavs'ın makâmı oldığındandır"[970]

"Kasîde-i Gavs-ı A'zam Pîr-i 'Abdü'l-kâdirü'l-Cîlî" başlıklı methiye, 46 beyit; ilk beyti:

"*Şerî'at kim nizâm-ı akdes-i Allâhu Ekberdir*
O bir kânûndur kim vâzı'-ı zât-ı peyâm-berdir"[971]

Kıt´a şeklindeki methiye:

"*Gavs-ı aktâb-ı velâ Hazret-i 'Abdü'l-kâdir*
Şâh-ı iklîm-i bekâ Hazret-i 'Abdü'l-kâdir
Şems ider cezbe ile nisbet iden bendesini
Mazhar-ı nûr-ı Hudâ Hazret-i 'Abdü'l-kâdir"[972]

Osman Şems Efendi'nin kaleme aldığı bir tane daha kıt´a şeklinde methiye vardır.[973]

Şükrî:

Seyyid Şükrî Efendi, Abdülkâdir-i Geylânî için bir tane gazel şeklinde 5 beyitlik methiye yazmıştır. İlk beyti:

"*Ey şehenşâh-ı velâyet sâhil-i bahr-i sehâ*
Menba'ül-esrâr-ı hikmet sâhib-i 'izz ü 'alâ"[974]

Hamdî:

Hamdî Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz iki tane murabba´ şeklinde Abdülkâdir-i Geylânî için yazılmış methiye vardır.

Mütekerrir murabba´-methiye, 4 bent; ilk bendi:

"*Geylân ilinin şâhı*
Pîrimiz 'Abdülkâdir

970 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 371.
971 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 260.
972 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 259.
973 Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 371.
974 Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 140.

Gönlümin nûr-ı mâhı
Pîrimiz 'Abdülkâdir"[975]

Hamdî Efendi'nin *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* isimli eserinde de bir tane "Evsâf-ı Hazret-i 'Abdü'l-Kâdir Geylânî Kaddesa'llâhu Sırrahu'l-'âlî" başlıklı, 18 bentlik murabba´ şeklinde bir methiyesi vardır. İlk bendi:

"*Şâh-ı velâyet şânı*
'Abdü'l-Kâdir Geylânî
Velîlerin sultânı
'Abdü'l-Kâdir Geylânî"[976]

Sâmî:

Halil Sâmî Paşa'nın Abdülkâdir-i Geylânî için kaleme almış olduğu bir tane gazel şeklinde 7 beyitlik methiyesi vardır. İlk beyti:

"*Câm-ı aşkı dopdolu nûş eder oldur kulu*
Tarîki gâyet ulu Sultân Abdülkâdir'in"[977]

Hüdâyî:

Ömer Hüdâyî Baba'nın Hazret-i Pîr için yazdığı bir tane methiye vardır. Söz konusu methiye gazel şeklinde ve 11 beyittir. İlk beyti:

"*İstinâdım sanadır yâ Hazret-i Abdülkâdir*
Destgîr ol sen bana yâ Hazret-i Abdülkâdir"[978]

Rızâ:

Rızâ Talebânî Efendi, Abdülkâdir-i Geylânî için iki tane methiye yazmıştır. Bunlardan biri 5 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

---

975 Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 170.
976 Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, 388.
977 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XXXIV.
978 *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 28.

"*Mürşid-i kâmil mürîd-i sâdıkın sultanıdır*
Her ne emr itse ana fermân anın fermanıdır"[979]

Rızâ Efendi'nin diğer methiyesi kıt´a nazım şeklindedir.[980]

Aşkî:

Selman Aşkî Efendi, Hazret-i Pîr için 4 tane methiye kaleme almıştır. Bunlardan 3 tanesi gazel şeklindedir. 5 beyitlik gazel-methiyenin ilk beyti:

"*Zuhurun âleme ayn-i safâdır Gavs-ı Geylânî*
Vücûdun âşıka lûtf-ı Hudâ'dır Gavs-ı Geylânî"[981]

Selmân Aşkî Efendi'nin bir tane de koşma şeklinde 7 dörtlükten müteşekkil "Burhânü'l-Ârifîn" başlıklı methiyesi vardır. İlk dörtlüğü:

"*Erenler pîri sultânı*
Şeyh Abdülkâdir Geylânî
Derdli dillerin dermânı
Şeyh Abdülkâdir Geylânî"[982]

İzzî:

Muhammed Bedreddin İzzî Efendi, Pîr Abdülkâdir-i Geylânî için bir tane 10 bentten müteşekkil murabba´ şeklinde bir methiye yazmıştır. İlk bendi:

"*Zât-ı Hakk'ın Gavs-ı A'zam mahzar-ı envârıdır*
Çün Aliyyü'l-Murtazâ'nın mahrem-i esrarıdır
Feyz-i akdes sırr-ı pâkinden gelir uşşâka hep
İlm-i tevhîdin muazzam hâce-i ebrârıdır"[983]

---

979 Mohammed, *Şeyh Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri (hayatı, edebî kişiliği, eserleri, inceleme, gramer ve sözlük)*, 30.
980 Mohammed, *Şeyh Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri (hayatı, edebî kişiliği, eserleri, inceleme, gramer ve sözlük)*, 91.
981 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 171.
982 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 173.
983 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, 2015, I/195.

Tâlib:

Mütevekkilzâde Ali Galip Efendi, Abdülkâdir-i Geylânî için bir tane gazel şeklinde 7 beyitlik methiye yazmıştır. İlk beyti:

"*Uyan dil ufk-ı şarkîden göründü mâh-ı Geylânî*
Bütün uşşâk içün Kâ'be olan dergâh-ı Geylânî"[984]

Câfer:

Câfer Hayrullâh Efendi'nin tespit ettiğimiz bir tane 5 beyitlik gazel şeklinde kaleme aldığı Abdülkâdir-i Geylânî methiyesi vardır. İlk beyti:

"*Ezelden ahd ü peymânım Cenâb-ı Kâdirî'dendir*
Gönülde nûr-ı envârım Cenâb-ı Kâdirî'dendir"[985]

Sırrî:

Hacı Muharrem Hilmî Efendi'nin kaleme aldığı 3 tane Abdülkâdir-i Geylânî methiyesi vardır. Üçü de gazel şeklindedir. 10 beyitlik methiyenin ilk beyti:

"*Bir mürîd-i bîçâreyim meded ya Şâh-ı Geylânî*
Kapunda bir âvâreyim meded ya Şâh-ı Geylânî"[986]

2.4.1.4. Kâdirî Şeyhlerine Yazılanlar

Kâdirî tarikatına mensup şairlerin birçoğu gerek kendi şeyhleri için gerekse tarikat içerisinde kolbaşı konumunda olan ya da bulunduğu muhiti etkilemiş Kâdirî şeyhleri için methiyeler kaleme almışlardır.

Abdurrahîm-i Tirsî:

Abdürrahîm-i Tirsî, şeyhi Eşrefoğlu Rûmî için bir tane methiye kaleme almıştır. Söz konusu şiir 8 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti

984 *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 117.
985 Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, XL.
986 Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî*, 148.

"*Bülbülem feryâd iderem güline Eşref-zâdenün*
Bunda çıkalım gidelim iline Eşref-zâdenün"[987]

Kâdirî:

Urlalı Yakub oğlu Hüseyin'in tespit ettiğimiz bir tane Eşrefoğlu Rûmî ve Abdurrahîm-i Tirsî için yazmış olduğu kasîde nazım şeklinde, 33 beyitten müteşekkil methiyesi vardır. İlk beyti:

"*Bi-hamdi'llâh ki sabr-ile irişdi derdime dermân*
Kavuşdı 'âşıka ma'şûk irişdi câna cânân"[988]

İzzî:

Eşrefzâde İzzeddin Ahmet Efendi'nin Eşrefoğlu Rûmî için tertip ettiği iki tane methiye vardır. Bunlardan ilki 5 beyitlik bir gazeldir. İlk beyit:

"'*Âşıkıyım cânla şeyhim Eşref-zâdenin*
Kulıyım her hâlle şeyhim Eşrefzâ-denin"[989]

Diğer methiye murabba´ nazım şeklinde ve 4 benttir. İlk bendi:

"*Dillerimiz mâ-sivâdan sadedir*
Mürşidimiz Şeyh Eşref-zâdedir
Vuslata her birimiz âmâdedir
Mürşidimiz Şeyh Eşrefzâdedir"[990]

İzzî, babası ve mürşidi Eşref-i Sânî Mehmet Efendi için de bir tane murabba´ şeklinde 4 bentten müteşekkil methiye yazmıştır. Şiirin ilk bendi:

"'*Azîzim Eşref-i Sânî firâkınla yanar cânı*
Ser-â-ser âteş-i hicrin yakup kül eyledi tenim

[987] Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 174.
[988] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 507.
[989] Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 144.
[990] Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 186.

Ola te'yîd-i Rahmânî dahi eltâf-ı Yezdânî
Sana şeyhim 'azîzim ey benim sultân-ı zî-şânım"[991]

Selim-i Divâne:

Selim-i Divâne'nin, şeyhi Hüseyin Hamdî Efendi için yazdığı bir nutku vardır:

"*Sanma Selîm'dir bu nutku söyleyen*
Mürşîdim Hamdî Sultân'dır diyen
Onu ben beni o bilmeyen
Müşriktir odur ki biri iki gören
Çün beni onda yok edib o oldum
Ben yok oldum o var oldu o diyen"[992]

Şerif:

Şerif Ali'nin *Mecmû'a-i Gazeliyyât*'ında İsmâil-i Rûmî için yazmış olduğu bir tane muhammes-i mütekerrir şeklinde, 5 bentlik methiye bulunmaktadır. İlk bendi:

"*Mürşid-i kâmile mükemmel sâlikânun reh-beri*
Gavs-ı a'zam kutb-ı ekrem bu tarîkün de eri
Ser-firâzı 'asrınun mümtâz-ı şeyh-i ekberi
Fi'l-hakîka bî-mu'âdil ol kerâmet masdarı
Şeyhüm İsmâ'il-i Rûmî meslegidür Kâdirî"[993]

Sırrî:

Selim Sırrî Efendi, şeyhi Müştâk Baba için 3 tane methiye yazmıştır. Üçü de gazel nazım şeklindedir. 7 beyitlik gazel-methiyenin ilk beyti:

"*Enderûn-ı dilde seyr it firkat-i Müştâk'ı gör*
'Aşk-ı cânân ile eyle ülfet-i Müştâk'ı gör"[994]

---

991 Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 245.
992 Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifin Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, 114.
993 Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 199.
994 Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 82.

Kâmî:

Hanyalı Kâmî Yahya Efendi, şeyhi Mehmed Emin Kâdirî'ye "Der Medh-i Şeyh Mehmed Emîn Kâdirî" başlıklı, kasîde biçiminde, 35 beyitlik bir methiye yazmıştır. İlk beyti:

"Gönül gönül nedir evhâm-ı hayret ü efkâr
Kıyâs eylemişin yohsa kendini mi şikâr"[995]

Aşkî:

Giritli Aşkî, şeyhi İbrahim Hanif Efendi için bir methiye kaleme almıştır. Mezkûr methiye kasîde nazım şeklindedir ve 34 beyitti. İlk beyti:

"*Şânına men kurbân olayım yâ Hazret-i Şeyh*
Eşiginde nâlânın olayım yâ Hazret-i Şeyh"[996]

Müştâk:

Müştâk Baba'nın *Divan*'ında şeyhi Hacı Hasan Şirvânî için yazdığı "Medhiye-i Hz. Şeyh El-Hac Hasan Kaddese'llahu Sırrah'ul-Ahsen" başlıklı, gazel şeklinde 5 beyitlik bir methiyesi vardır. İlk beyti:

"*Pâdişâhım sana ben bende-i fermân olayım*
Hâk-i pâyında şehâ hâk ile yeksân olayım"[997]

Müştâk Baba, müridi Selim Sırrî'nin tekkesi için de "Der Vasf-ı Tekye-i Şeyh Selim" başlıklı bir methiye yazmıştır. Kasîde şeklinde ve 19 beyitten müteşekkil methiyenin ilk beyti şöyledir:

"*Bâreke'llâh tekye-i reşk âver-i kasr-ı cinân*
Bâreke'llâh hânkâh-ı zîver-i a'lâ mekân"[998]

Rıf'at:

---

995 Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı*, 109.
996 Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 122.
997 *Müştâk Baba*, 187.
998 *Müştâk Baba*, 298.

Rıf´at Efendi'nin Eşrefoğlu Rûmî için yazdığı 12 beyitlik, gazel şeklinde "Medhiye-i Şeyh Eşrefzâde Abdullah er-Rûmî" başlıklı bir medhiyesi vardır. İlk beyti:

"*Bilenler kadr u şân-ı şeyh Eşrefzâde sultânı*
Şeref addeyleyüp olmaz mı dergâhında derbânı"[999]

Hâkî:

Kerküklü Hâkî Mehmed Hüseyin Efendi, şeyhi Abdurrahmân Hâlis Talebânî için bir tane gazel şeklinde methiye kaleme almıştır. 6 beyitlik şiirin ilk beyti:

"*Selâmet gülşeninin bir gül-i handanıdır Hâlis*
Fesahat bağçesinin bülbül-i nalânıdır Hâlis"[1000]

Şems:

Osman Şems Efendi, mürşidi Abdurrahîm-i Ünyevî için iki tane methiye yazmıştır. Bu methiyelerden ilki gazel şeklinde ve 7 beyittir. İlk beyti:

"*Silk-i pâk-i Kâdirî'nin bir mu'azzam mürşidi*
Pîr-i menzil Hazret-i 'Abdü'r-rahîm-i Ünyevî"[1001]

Diğer methiye ise bir kıt'adır.[1002]

Şükrî:

Seyyid Şükrî, şeyhi Abdurrahmân Hâlis Talebânî için bir gazel-methiye kaleme almıştır. 7 beyitlik şiirin ilk beyti:

"*Şehâ nahnu kasemnâda sana 'ahd u karâr etdim*
Yanıp 'aşk âteşiyle 'akl u hûşum târmâr etdim"[1003]

Aşkî:

[999] Çakır, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye*, 775.
[1000] Saatçi, "Hâkî", 366.
[1001] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 778.
[1002] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 734.
[1003] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 314.

Selmân Aşkî Efendi, Müştâk Baba için iki tane methiye kaleme almıştır. İkisi de gazel nazım şeklindedir. 7 beyitlik gazel-methiyenin ilk beyti:

"*Ey kân-ı kerem nûr-ı Hudâ Hazret-i Müştâk*
Senden irişür derde devâ Hazret-i Müştâk"[1004]

Tâlib:

Mütevekkilzâde Hacı Ali Galip Efendi, şeyhi Hacı İbrahim Hâkî Efendi için dört tane methiye kaleme almıştır. Bunların ikisi gazel, diğer ikisi de murabba' şeklindedir. Söz konusu şiirlerinde Tâlib, şeyhinin ismini değil Erzurum'da mâruf olan "Rûhî" ismini kullanmıştır.

Gazel-methiye, 7 beyit; ilk beyti:

"*Sırr-ı ezeli mazharıdır Hz.Rûhî*
Merdân-ı Hudâ serveridir Hz.Rûhî"[1005]

Murabba´-methiye, 6 bent; ilk bendi:

"*Ne 'acib bir derde etti giriftâr*
Bu benim gönlümü Hazret-i Rûhî
Mevlâ'nın 'aşkına eyledi dûçâr
Bu benim gönlümü Hazret-i Rûhî"[1006]

Sırrî:

Hacı Muharrem Hilmî Efendi, şeyhi Hacı Ömer Hüdâyî Baba için 4 tane methiye yazmıştır.

Gazel-methiye, 11 beyit; ilk beyti:

"*Şeyhimin bahçesinde gül dermeğe kim gelür*
Bülbül-veş gül dalında hoş ötmeğe kim gelür"[1007]

[1004] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 96.
[1005] *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 118.
[1006] *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 146.
[1007] Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî*, 52.

Kasîde-methiye, 15 beyit; ilk beyti:

"*Serdâr-ı şâh-ı evliyâ şeyhim Hacı Ömer Baba*
Rehber-i Habîb-i Hudâ şeyhim Hacı Ömer Baba"[1008]

2.4.1.5. Şehirler İçin Yazılanlar

Kâdirî edebiyatında, İslâm tarihi ve Kâdirîlik açısından önemli şehirler olan Bağdat, İstanbul ve Kerkük için methiyeler yazılmıştır. Doğduğu şehirler için methiye yazanlar da olmuştur.

Müştâk:

Müştâk Baba, memleketi Bitlis için 3 tane gazel şeklinde methiye yazmıştır. 10 beyitlik bir methiyenin ilk beyti:

"*Reşk âver-i cinândır gülzâr-ı şehr-i Bitlis*
Firdevs-i 'âşıkândır aktâr-ı şehr-i Bitlis"[1009]

Şükrî:

Kerküklü Seyyid Şükrî, memleketi Kerkük için 2 tane methiye yazmıştır.

Gazel-methiye, 11 beyit; ilk beyti:

"*Hâr bakma buna bir şehr-i güzeldir Kerkük*
Menbâ'-i 'ilm ü edeb 'adne bedeldir Kerkük"[1010]

Gazel-methiye, 8 beyit; ilk beyti:

"*Menbâ'-i zümre-i erbâb-ı sühândır Kerkük*
'Andelîbân-ı dilin rûhuna tendir Kerkük"[1011]

Seyyid Şükrî, sekiz kez geldiği İstanbul için "Der-medh-i İstanbul" başlıklı, 98 beyitlik uzunca bir kasîde yazmıştır. Şükrî, söz konusu kasîdede İstanbul'un doğuda ve batıda bir benzerinin olmadığından, burada yaşayanların şeref bulacağından ve ömürlerinin telef

[1008] Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Dîvân-ı Sırrî*, 21.
[1009] *Müştâk Baba*, 150.
[1010] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 278.
[1011] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 286.

olmayacağından, İstanbul'un ehl-i kemâlin meskeni olduğundan, Dolmabahçe kapısından, Üsküdar'dan, Beykoz'dan, Kavak'tan, Kanlıca'dan, Beylerbeyi'nden, Kasırlardan, Saraylardan, Kız Kulesi'nden, Tophâne'den, Konaklardan, Ayasofya Camii haziresinde on yedi padişahın kabrinin bulunduğundan, Ayasofya'yı çok beğendiğinden bahsetmiştir. Şiirin ilk beyti:

"*Söylegil ey tûtî-i şîrîn-nevâ*
Evvelâ hamd u sipâs nâm-ı Hudâ"[1012]

Hamdî:

Hamdî Efendi'nin kaleme almış olduğu bir tane İstanbul methiyesi vardır. Kasîde şeklinde yazılmış olan şiir 19 beyittir. İlk beyti:

"*Salâtîn-i cihânın a'zamı her şân-ı İslâmbol*
Yedi iklîme şâmil hükm ider hâkân-ı İslâmbol"[1013]

Tabiboğlu:

Tabiboğlu Abdullah, bir tane Bağdat methiyesi yazmıştır. 5 beyitlik gazel şeklinde yazılan şiirin ilk beyti şöyledir:

"*Ne dem yâ Rab nasîb olur bana gülzâr-ı Bağdâd'ın*
Olur mı ölmeden görmek behişt âsâr-ı Bağdâd'ın"[1014]

2.4.2. Makteller-Muharremiyeler/Kerbelâ Mersiyeleri

Maktel, maktel-i Hüseyin, muharremiye ve Kerbelâ mersiyeleri isimli türleri, aralarındaki benzerlikten dolayı aynı başlık altında ele almayı uygun gördük.

"Katl eyleminin gerçekleştiği yer, öldürülen yer" gibi anlamlara karşılık gelen "maktel" kelimesi, edebiyatımızda zaman içerisinde Hz. Hüseyin'in katledilmesiyle özdeşleşen tür, "maktel-i Hüseyin" şeklinde tesmiyelenmiş, böylece Kerbelâ hadisesiyle ilgili yazılan manzum ve mensur eserlerin adı olmuştur. Kerbela olayı ve Hz. Hüseyin'in şehit

[1012] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 673.
[1013] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 334.
[1014] Bekar, *Kerküklü Tabiboğlu Divanı*, 162.

edilmesinden duyulan üzüntüyü anlatma amacıyla yazılanlara "mersiye/Kerbela mersiyesi"; Kerbela hadisesinin vuku bulduğu ay olan muharrem ayından bahseden eserlere ise "muharremiye" adı verilir. Kerbela mersiyeleri ve muharremiyelerde amaç, maktellerde olduğu gibi tarihî bilgi vermek değil, Hz. Hüseyin'in çektiği sıkıntıları ve onun katledilişinden duyulan kederi etkili bir biçimde anlatmaktır.[1015]

Kâdirî edebiyatında da Hz. Hüseyin'in ve ailesinin yaşadığı bu acı olaydan duyulan üzüntü, şiirler aracılığıyla anlatılmıştır. Kâdirî şairlerden Derviş Selim Sırrî, Giritli Aşkî, Müştâk Baba, Kuddûsî Baba, Osman Şems, Seyyid Şükrî, Hamdî, Selman Aşkî ve Mütevekkilzâde Ali Galip Efendi bu türlerde şiirler kaleme alan şairlerdir.

Sırrî:

Selim Sırrî'nin *Divan*'ında bir adet muharremiye vardır. "Mersiyye-i Hazret-i İmâm" başlıklı şiir, 3 bentlik müsemmen-i müzdevic şeklindedir. İlk bendi:

"*Her sâl ki ger devr ede çün ola muharrem*
Feryâd ede hep halk-ı cihân eyleye mâtem
Her bâr ki muharrem ola giryân ola 'âlem
Lâyık mı hûn-âlud ola sultân-ı mu'azzam
Her gâh ki muharrem gele 'âlem ola ebkem
Lâyık mı belâlar çeke ol şâh-ı mükerrem
Ol mâh-ı muharremde neler işledi Yezîd
Şeytandan eşed zâlim ü mel'un u mu'annid"[1016]

Aşkî:

[1015] Maktel-i Hüseyin, Muharremiye ve Kerbela Mersiyeleri için bk. Kenan Özçelik, "Makteller ve Muharremiyeler", *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 289-293; Mustafa İsen (ed.), *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye* (Ankara: Akçağ, 1993); Mustafa İsen, *Dile Duran Ölüm: Klasik Türk Edebiyatında Mersiyeler* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012); Bünyamin Çağlayan, *Kerbela Mersiyeleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997); Şeyma Güngör, "Maktel-i Hüseyin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003).

[1016] Keskin, *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*, 175.

Giritli Aşkî'nin *Divan*'ında bir tane "Mersiyye-i Hazret-i Şâh-ı Kerbelâ İmâm Hüseyin Radiyallahu 'Anh" başlıklı Hz.Hüseyin mersiyesi vardır.14 beyitten müteşekkil bir gazeldir. İlk beyti:

"*Cân u başım eylerim yoluna kurbân yâ Hüseyin*
Gine sensin ezel ebed cümleye mesdân yâ Hüseyin"[1017]

Müştâk:

Müştâk Baba'nın *Divan*'ında bir tane muharremiye vardır. "Muharremiye" başlığını taşıyan şiir murabba´ nazım şeklinde ve 8 benttir. İlk bendi:

"*Dilâ geldi yine eyyâm-ı mâtem*
Bu rûz-i bî-vefâde olma hurrem
Hemân hasretle kan ağlarım demâdem
Muharremdir meded ey dil Muharrem"[1018]

Kuddusî:

Kuddusî Baba'nın yazmış olduğu mersiye, Divan'ında bulunmaktadır ve gazel şeklindedir. 12 beyitlik mersiyenin ilk beyti:

"*Ceddinin emriyle gitdi Kerbelâya Şâh Hüseyn*
Şevk-ıla azm eyledi râh-ı rızaya Şâh Hüseyn"[1019]

Şems:

Osman Şems'in "Mersiyye li-Hazret-i Seyyidü'ş-Şühedâ İmam Hüseyn-i Deşt-i Kerbelâ-radiya'llâhü 'anhü sümme's-selâm" başlıklı uzunca bir Kerbelâ mersiyesi vardır.[1020] Söz konusu eser muhammes nazım şeklinde ve 51 bent hâlinde yazılmıştır. İlk bendi:

"*Bugün mâh-ı Muharrem vakt-i matemdir safâ olmaz*
Füruğ-ı dîde-i giryân-ı gamdan rûşenâ olmaz

[1017] Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*, 207.
[1018] *Müştâk Baba*, 207.
[1019] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 607.
[1020] Selami Şimşek, bu şiiri Osman Şems'in müstakil bir eseri olarak zikretmiş ve eserle ilgili bir makale yazmıştır. Bk. Şimşek, "Bir Gönül Tekkesi Şeyhi Seyyid Osman Nureddin Şems (ö.1883) ve Mersiyye-i Cenâb-ı Seyyidü'ş-Şühedâ'sı".

Gönül âyînesinde gerd-i mâtemden cilâ olmaz
Derûn içre hüzünden gayri suret rû-nümâ olmaz
Muhibb-i âl'e bu mâtem gibi derd u belâ olmaz"[1021]

Osman Şems'in bu uzun şiirinden başka *Divan'*ında 11 tane daha maktel, mersiye, muharremiye türünde şiirleri vardır. Bunların 2 tanesi gazel şeklindedir. 12 beyitlik "Mersiye" başlıklı gazelin ilk beyti:

"*Hüseyn-i Kerbelâ kim nuhbe-i âl-i peyâm-berdir*
Furûg-ı dîde-i Zehrâ çerâg-ı çeşm-i Haydar'dır"[1022]

Şems'in mersiyelerinin 2 tanesi murabba´ şeklindedir. 5 bentlik "Mersiye" başlıklı murabba´ın ilk bendi:

"*Kerbelâ vâkı'asın yâd ile kan aglayalım*
Akıdup yaş yerine cevher-i cân aglayalım
Nâr-ı fürkatle yakup cân u cinân aglayalım
İdelim mâtem ile âh u figân aglayalım"[1023]

Şems'in muharremiye türünde 5 bentlik muhammesinin ilk bendi şöyledir:

"*Mâh-ı çarhı dime mâh-ı nev-i 'âlemdir bu*
Bâr-ı mâtem ile bir mâh-ı kad-i hamdır bu
Sîne-i çarhda yâ dâg-ı mücessemdir bu
Çâk kıl sîneni kim mâh-ı muharremdir bu
Ey gönül âh u figân it dem-i matemdir bu"[1024]

Şems 4 adet müseddes nazım şeklinde kaleme almış olduğu mersiye ve muharremiyelerden 7 bentten oluşan, "Mersiye" başlıklı müseddesin ilk bendi:

"*Geldi ol dem ki gurûb itdi meh-i Mustafavî*
Geldi ol dem ki sönüp çeşm-i çerâg-ı nebevî

[1021] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 385.
[1022] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 258.
[1023] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 520.
[1024] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 622.

Döndi zulmet-kedeye mâtem ile 'âlem evi
Nice yandırmasun 'âlemlerin âhım 'alevi
Soldı gül-gonce-i gül-zâr-ı dil-i Murtazavî
Ki susuzlukla şehîd oldı Hüseyn-i 'Alevî"[1025]

Osman Şems'in bir tane de muaşşer nazım şeklinde, 5 bentten oluşan bir makteli vardır.[1026]

Şükrî:

Seyyid Şükrî'nin *Divan*'ında 5 tane muharremiye, 1 tane de maktel türünde şiir vardır. Bu şiirlerin hepsi de gazel nazım şeklinde yazılmıştır. 8 beyitlik bir gazel-muharremiyenin ilk beyti:

"*Gönül mâh-ı muharremdir figânın dutsun eflâkı*
Sipihr-i bî-vefâ gör neyledi şol zümre-i pâki"[1027]

Şükrî 1 tane de 9 beyitlik maktel yazmıştır. İlk beyti:

"*Diriğ Hüseyn-i Kerbelâya bugün cefâ olur*
Ferdâ deşt-i Kerbelâda gör ne belâ olur"[1028]

Hamdî:

Hamdî'nin *Divan*'ında iki tane muharremiye türünde manzûme vardır. İkisi de müseddes şeklinde kaleme alınmıştır. 5 bentlik muharremiyenin ilk bendi:

"*Yine kan ağladır 'âşıklara efkâr-ı muharrem*
Hüzn-i gam bahş ider 'âriflere ezkâr-ı muharrem
Göster bir cân gözine şevkile haydâr-ı muharrem
Yakub âteşlerini öz evime nâr-ı muharrrem
La'net olsun o Yezîd kavmine ber-dâr-ı muharrem

[1025] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 739.
[1026] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 157.
[1027] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 479.
[1028] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 195.

Kurdı yine çıkarır 'âşıkın gaffâr-ı muharrem"[1029]

Aşkî:

Selman Aşkî'nin *Divan*'ında Hz. Hüseyin'in şehâdetini konu alan mersiye, muharremiye, maktel türünde birçok manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin 4 tanesinin gazel, 1 tanesinin kasîde, 5 tanesinin muhammes, 3 tanesinin müseddes ve 1 tanesinin de mesnevî nazım şeklinde yazıldığı görülmektedir. "Mersiye-i Şâh-ı Velâyet" başlıklı 15 beyitlik gazel-mersiyenin ilk beyti şöyledir:

"*Şâh Hüseyn-i Kerbelâ'dır âşıkâna muktedâ*
Ey gönül gel âşık isen kıl o şâha iktidâ"[1030]

Kâside-mersiye, 35 beyit; ilk beyti:

"*Gösterüp mihnet-i devrân yine mâtem mehini*
Görüp ol mâhı harâb eyle bu cânın evini"[1031]

"Hazret-i Şâh-ı Mazlûm'un Şehâdeti Gecesi Hânedân-ı Ehl-i Beytiyle Vedâ'-ı ve Ba'zı Hâlât-ı Mâtemâne" başlığını taşıyan 10 bentlik muhammes-muharremiyenin ilk bendi:

"*Bu gece Şâh-ı Peygamber ağlar*
Bu gece Fâtime vü Hayder ağlar
Bu gece Ali el-Ekber ağlar
Bu gece hûrî vü melekler ağlar
Ki sabâh kerb ü belâ kan oluyor"[1032]

19 bentlik, müseddes şeklindeki şiir muhteva itibariyle maktel türüne daha yakındır. İlk bendi:

"*Geldi ol mâh-ı Muharrem ey muhibb-i Mustafâ*
İdelim cümle Yezîd'e la'neti subh ü mesâ
Sîne çâk eyler bu mâtem bende-i Âl-i Abâ

[1029] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 341.
[1030] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 256.
[1031] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 249.
[1032] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 247.

Kesdiler Âl-i Rasûl'ü itmeyüp Hakk'dan hayâ
Âh yazık oldu sana ey nûr-i çeşm-i Murtazâ
Rûz-i da'vâda alup hakkın Cenâb-ı Kibriyâ"[1033]

Aşkî'nin *Divan*'ında 1 tane de mesnevî şekline kaleme alınmış Kerbelâ mersiyesi bulunmaktadır. Manzume 174 beyitten oluşmaktadır. "Mersiye-i Şerîf" başlıklı mesnevînin ilk beyti:

"*Şem'-i nûr-i sırr-ı vahdetdir Hüseyn-i Kerbelâ*
Ya'nî Sıbt-ı Fahr-i ümmetdir Hüseyn-i Kerbelâ"[1034]

Tâlib:

Mütevekkilzâde Ali Galib Efendi'nin *Divan*'ında 1 adet mütekerrir müseddes şeklinde mersiye vardır. 9 bentten müteşekkil mersiyenin ilk bendi:

"*Ey nûr-i 'ali nûr-i semâ-yı şerefeyn âh*
Kandil-i felek hâle-i bedr ü kamereyn âh
Ey çeşm-i dil-i bint-i Resûlü's-Sakaleyn âh
Nevbâve-i âmâl-i 'Ali şîr-i Huneyn âh
Dergâhına düştüm bana bir çâre Hüseyn âh
Dil gamlı müşevveş ciğerim yâre Hüseyn âh"[1035]

2.4.3. Menâkıbnâmeler

Başlangıçta, tarikat pîrleri ve velîlerin kerâmetlerini anlatmak, onları yüceltmek için yazılmış, muhtevaları zamanla bir tarikat içerinde önemli yere sahip şeyhleri, tarikat silsilelelerini, şeyh ailelerini de alacak şekilde genişleyen, manzum veya mensur kaleme alınan tasavvufî türe menâkıbnâme denir. Osmanlı Devleti döneminde, padişah, sadrazam

[1033] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 222.
[1034] Aşkî'nin *Divan*'ı yayına hazırlanırken bu şiirin bir mesnevî olduğu sehven göz ardı edilmiş, manzûme 17 farklı gazelmiş gibi numaralandırılmıştır. Bk. Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 226-245.
[1035] *Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı*, 162.

ve bazı vüzerânın hayatları ve kahramanlıklarını anlatan eserlere de menâkıb adı verilmiştir.[1036]

Kâdirî edebiyatında müstakil bir menâkıbnâme yazılmamıştır. Ancak Seyyid Şükrî'nin *Divan*'ında, menâkıbnâme özelliği gösteren, 54 beyitten oluşan ve mesnevî nazım şeklinde kaleme alınmış bir manzûme tespit ettik. Söz konusu manzûmede Seyyid Şükrî, sûfîlerin büyüklerinden Bâyezîd-i Bistâmî'yi[1037] (ö. 234/848 [?]) ve onun sözlerini konu edinmiştir. İlk beyti:

"*Nakl olundu Bâyezîd-i kâm-rân*
Ana bir hâlet bulurdu nâ-gehân"[1038]

2.5. İbadetler Hakkında Yazılan Manzum Türler

Kâdirî şairler İslâm'ın beş şartından olan ya da nafile olarak yapılan ibadetleri konu alan eserler kaleme almışlardır. Biz burada İslâm'ın şartlarından olan namazı konu alan salatnâmelerden; Ramazan orucunu, ya da Ramazan'ın gelişini konu alan ramazâniyelerden; hem Ramazan ayının habercisi olması hem de içerisinde Berat gecesini bulundurması yönüyle edebiyatın konusu olan şaban ayıyla ilgili yazılan şabâniyelerden; daha sonra da üç ayların ilki olması yönüyle ve Regâib kandilinin bu ayda olması sebebiyle recebiye/regâibiyye şeklinde tesmiye edilen türler hakkında bilgiler vereceğiz. Ardından bu türlerde şiirler kaleme almış Kâdirî şairlerin şiirlerinin biçim hususiyetleri hakkında bilgiler verip ilk beyit veya bentlerinden örnekler sunacağız.

2.5.1. Salatnâmeler

Manzum veya mensur olarak kaleme alınan dinî-edebî türlerden bir olan salâtnâmelerde, genellikle namaz ibadeti ve onun öncüllerinden olan abdeste dair konular ele alınır.[1039] Kâdirîler arasında Kâimî ve Kuddûsî'nin bu türden şiirleri vardır.

[1036] Menâkıbnâmelerle ilgili bk. Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004), XXIX/112-114; Ahmet Yaşar Ocak, *Evliya Menâkıbnâmeleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016).

[1037] Bk. Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992), V/238-241.

[1038] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme),* 575.

[1039] Ali İhsan Akçay, "Manzum Şurûtu's-salâtlar/Salât-nâmeler", *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı,* ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 277.

Kâimî:

Hasan Kâimî Efendi'nin Cuma gününün ve Cuma namazının faziletlerini anlattığı murabba′ şeklinde 10 bentten müteşekkil şiirinin ilk bendi şöyledir:

"*Gel meclise zevk idelüm*
Bu gün mübârek cum'adur
'Uşşâkile şevk idelüm
Bu gün mübârek cum'adur"[1040]

Kuddûsî:

Ahmed Kuddûsî Efendi'nin hacimli *Divan*'ında tespit ettiğimiz 3 adet salâtnâme vardır. Bunların üçü de gazel şeklindedir. Aşağıda ilk beyitlerini örnek olarak vereceğiz.

Gazel-salâtnâme, 5 beyit; ilk beyti:

"*İbâdet içre bilmiş ol ki efdal*
Namazdır kıl sen anı olma tenbel"[1041]

Gazel-salâtnâme, 7 beyit; ilk beyti:

"*Sâlik-i râh-ı Hudânın oldı minhâcı nemâz*
Tâlib-i bezm-i visâlin feyz-i seccâcı nemâz"[1042]

Gazel-salâtnâme, 8 beyit; ilk beyti:

"*Ol Hudânın kullarına ulu ihsânı nemâz*
Menzil-i a'lâya çün ref' eyler ihsânı nemâz"[1043]

[1040] Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 289.
[1041] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 455.
[1042] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 757.
[1043] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 758.

2.5.2. Ramazâniyeler

Edebiyatımızda, Ramazan ayının gelişi münasebetiyle yazılan şiirlere ramazaniye denir.[1044] Oruç ibadetiyle ilgili uygulanan ve yaşanan şeyler ramazâniyelerin muhtevasını oluşturmaktadır.

Kâdirî edebiyatında Sırrî, İzzî, Şerif Ali, Kâmî, Fâiz, Şükrî, Kudsî ve Hamdî'nin ramazâniyeleri vardır.

Sırrî:

Mehmed Sırrî Efendi'nini *Divan*'ında tespit ettiğimiz 4 adet ramazâniye vardır. Bunlardan farklı nazım şekillerinde olanların ilk beyitlerini aşağıda örnek olarak vereceğiz.

İlâhî formunda ve Hüseynî makamında bestelenmek üzere yazılmış, "İlâhî İstikbâl-i Ta'zîm-i Ramazân-ı Şerîf Hüseynî" başlıklı, 12 beyitlik ramazâniye; ilk beyti:

"*Merhabâ ey mâh-ı ümmet merhabâ*
Merhabâ ey mâh-ı rahmet merhabâ"[1045]

Gazel-ramazâniye, 9 beyit; ilk beyti:

"*İndi bu ayda resûle Cebrâ'îl ile kitâb*
'İzzet-i dâreynle İslâmı kıldı kâm-yâb"[1046]

5'li hece ölçüsünde, 7 dörtlükten müteşekkil ramazâniye; ilk dörtlüğü:

"*Ey mâh-ı ümmet*
Ve'y nûr-ı rahmet
Ve'y nûr-ı re'fet
Senden 'inâyet"[1047]

[1044] Alim Yıldız, "Ramazâniyeler", *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 294.
[1045] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 100.
[1046] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 109.
[1047] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 114.

İzzî:

Eşrefzâde İzzeddin Ahmed Efendi'nin yazdığı iki tane murabba´ şeklinde ramazâniye vardır. 6 bentten oluşan murabba´-ramazâniyenin ilk bendi:

"*Ey rahmet-i Rahmân olan*
Şehr-i mübârek merhabâ
Mü'minlere ihsân olan
Şehr-i mübârek merhabâ"[1048]

Şerif Ali:

Şerif Ali'nin *Divan*'ında bir tane ramazâniye vardır. 7 bentlik murabba´ şeklinde kaleme alınmış ramazâniyenin ilk bendi:

"*Şehr-i gufrândur bu mâh ol şâd-kâm*
Geldi yâ Rabbü'ş-şükür şehrü'ş-sıyâm
Eyledi kullarına lütfun tamâm
Geldi yâ Rabbü'ş-şükür şehrü's sıyâm"[1049]

Kâmî:

Hanyalı Kâmî'nin yazmış olduğu bir tane terkîb-i bend nazım şeklinde ramazâniye vardır. 10 bentten oluşmaktadır.[1050]

Fâiz:

"Fâiz" mahlasını tahallüs eden Abdülkâdir Talebânî Efendi'nin bir tane "Ramazâniye" başlıklı, gazel şeklinde, 9 beyitlik ramazâniyesi vardır. İlk beyti:

"*Büşrâ lek sâkî ki bitirdik ramazânı*
Elhak o bitirdi bizi hep bir dahi anı"[1051]

[1048] Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 109.
[1049] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 158.
[1050] Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı*, 147.
[1051] Hamad, *Abdulkâdir Talebânî'nin (Fâiz) Türkçe Şiirleri (İnceleme- Gramer- Sözlük)*, 47.

Şükrî:

Seyyid Şükrî Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz bir tane ramazâniye vardır. 9 beyitten oluşan şiir, gazel şeklinde yazılmıştır. İlk beyti:

"*Ramazân erdi yine 'âlemi dutdu kaygu*
Sofiler raksa girip rindler oldu sayru"[1052]

Kudsî:

Kudsî-i Şumnuvî'nin bir tane murabba´ şeklinde, 10 bentten müteşekkil ramazâniyesi vardır. İlk bendi:

"*Nüzul-ı âyet-i Kur'ân senindir*
Safâ geldin eyâ şehr-i münevver
'Usât ümmete gufrân senindir
Safâ geldin eyâ şehr-i münevver"[1053]

Hamdî:

Hamdî Efendi'nin *Divan*'ında tespit ettiğimiz bir tane gazel şeklinde, 10 beyitlik ramazâniye bulunmaktadır. İlk beyti:

"*Nûr-ı eltâf-ı Hüdâ bizlere bu şehr-i siyâm*
Nefsi bilmeklik imiş Hakkı bilmiş tâ be-kıyâm"[1054]

2.5.3. Şâbâniyeler

Ramazan ayının müjdecisi olan şaban ayının gelişi münasebetiyle yazılan şiirlerdir. Hicrî yılın sekizinci ayı olan şaban, dinî geleneğimizde önemli bir yeri olan üç ayların ikincisi olması ve bu ayın on beşinci gecesinin Müslümanların Allah tarafından bağışlanacağının umulduğu Berat Kandili olarak ihya edilmeye çalışılması gibi konular şairlere ilham

[1052] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 393.
[1053] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 243.
[1054] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 375.

kaynağı olmuştur.[1055] Edebiyatımızda çok az rastlanan bu türe Kâdirî edebiyatında sadece Şerif Ali yer vermiştir. "Güft fî-medh-i Şa'bân-ı Şerif" başlıklı, gazel şeklinde, 5 beyit olarak yazılmış şâbaniyenin ilk beyti:

"*İrişüp şehr-i ni'am geldi bu mâh-ı Şa'bân*
Lutf-ı Mevlâ-yı Kerîm geldi bu mâh-ı Şa'bân"[1056]

2.5.4. Recebiyeler (Regâibiye)

Üç ayların ilki olan Recep ayının ve Hz. Peygamber'in ana rahmine düştüğü kabul edilen Receb ayının ilk cuma gecesi olan Regaib kandili ile ilgili yazılan manzumelere "recebiyye" veya daha çok kullanılan şekliyle "regâibiyye" adı verilir.[1057]

Şerif Ali:

Şerif Ali'nin *Mecmû'a-i Gazeliyyât*'ında bir tane bu türe ait şiir vardır. "İlâhî Medh-i Receb-i Şerîf" başlığını taşıyan şiir, ilâhi formunda ve 7 beyitten müteşekkildir. İlk beyti:

"*Şehr-i Mevlâdur virür kalbe safâ mâh-ı Receb*
Olmada müzdâd tâ'at-ı Hudâ mâh-ı Receb"[1058]

2.6. Tasavvufî Konularda Yazılan Manzum Türler

Kâdirî şairler, tasavvufî türlerde de birçok şiir kaleme almışlardır. Divanlardaki şiirlerden başka sadece nasihatnâme ve vasiyetnâme türlerinde müstakil eserler telif etmişlerdir. Aşağıda, Kâdirîlerin eser verdikleri tasavvufî türler hakkında kısa bilgiler verdikten sonra o türlere ait şiirlerin nazım şekillerinden bahsederek, ilk beyit veya bentlerinden örnekler sunacağız.

[1055] Şâban ayı ve üç aylarla ilgili bk. M.Kâmil Yaşaroğlu, "Şâban", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010); M.Kâmil Yaşaroğlu, "Üç Aylar", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012).

[1056] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 196.

[1057] Regâibiyye ile ilgili daha geniş bilgi içib bk. Alim Yıldız, "Regâibiyyeler", *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 300-304; Mustafa İsmet Uzun, "Regâibiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012).

[1058] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 91.

2.6.1. Nasihât-nâmeler

Kültürümüzde öğüt verme, başkalarına nasihat etme, bu yolla insanları daha iyiye daha güzele yönlendirme, toplumsal düzenin sağlanması ve devamlılığı açısından bir zorunluluk olarak görülmüştür. Toplumun önderi, rehberi, bilgesi konumundaki öncü şahsiyetler, muhitleri veya himayeleri altındaki insanlara ahlâkî ve didaktik nitelikli öğütler verme ihtiyacı hissetmişlerdir. Edebiyatımızda ise öğüt vermek amaçlı yazılan, dinî, ahlâkî veya tasavvufî mahiyette tanzim edilen, manzum ve mensur olabildiği gibi diğer nazım şekilleriyle de yazılabilen didaktik türe nasihat-nâme veya pend-nâme denir.[1059]

Kâdirî tarikatına mensup şairlerin ortaya koymuş oldukları manzum eserlere baktığımızda, bunların tamamına yakınının dinî ve tasavvufî mahiyette nasihatlarla mündemic olduğu görülmektedir. Birçoğu şeyh konumundaki şairler; dinî hükümleri, Hz. Peygamber'in sünnetini, tarikat esaslarını, adâbını, erkânını, seyr-i sülük kaîdelerini ve bunlarla birlikte toplum düzenini sağlamaya yönelik ictimâî kuralları konu alan manzumeler kaleme almışlardır. Bunların tamamına yakını divanların içerisindeki şiirlerdir. Müstakil olarak yazılanlar iki tanedir. Onlar, Kâdirî mahlaslı Urlalı Yakub Oğlu Hüseyin'in manzum *Nasihat-nâme* ve *Miftâh-ı Cennet* isimli eserleridir. Bu iki eser dışındaki nasihat-nâme niteliğini hâiz şiirler, divanların içerisinde ve sayı olarak da çalışmamızın boyutlarını aşacak nicelikte oldukları için, çalışmamızın amacına uygun olarak, şiirlerin başlıklarına ya da muhtevalarına göre bir tasnif yapacağız.[1060] Nasihat-nâme/pend-nâme başlığı taşıyan veya şiirin mısralarında şairlerin "Sana pend itdi", "İtdi bu pendi", "Tut bu fakirin sözini", "Pendimi işit" gibi ifadeler kullandıkları şiirlerinden örnekler vereceğiz.

Kâdirî şairlerin yazdıkları nasihat-nâmelerin konularının, sadece mürşitlerin müridâna ettiği tavsiyelere yönelik değil; yaşanılan bölgedeki sosyal muhitin dinî ve ahlâki açıdan yozlaşma gösterdiği meselelere yönelik de olduğu görülmektedir. Sözünü tutmak,

[1059] Nasihat-nâmelerle ilgili bk. Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 211-220; Rıdvan Canım, "Pendnameler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları", *Milli Kültür* 66 (1989), 22-25; Azmi Bilgin, "Türk Edebiyatında Nasihatnâme ve Emre'nin Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'ı", *Türk Dünyası Araştırmaları* 93 (1994), 197-208; İskender Pala, "Nasihatnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006); Ömer Faruk Yiğiterol, *Pend-nâmeler ve Levh-nâme* (Istanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021).

[1060] Öztürk, *XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf,* 215.

abdestsiz durmamak, Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek, insanlardan uzlet etmek, gıybet etmemek, sâlike uzletten evlâ bir yolun olmadığı, ilme sa'y etmek gerektiği, eli yahşi kendini yaman bilmek gerektiği, taklit ehli değil tahkik ehli olmak gerektiği, öfkeyi ve şehveti terk etmek, Allah'ın zikri ile kalbi tenvir etmek, günahları aşk ateşiyle yakmadan takva ile Gufrân'a mazhar olunamayacağı gibi konular, Kâdirî şairlerin şiirlerindeki nasihatlarından bazılarıdır.

Eşrefoğlu Rûmî:

Eşrefoğlu Rûmî'nin *Divan*'ında çok sayıda nasihat-nâme bulunmaktadır. "Eya gâfil", Ey hevâsına tapan" gibi uyarıcı nidâlarla Abdülkâdir-i Geylânî'nin sohbet üslûbunu[1061] hatırlatan nasihât-nâmelerinde Eşrefoğlu Rûmî, samimî bir edayla insanları uyarma gayretindedir. 12 bentten müteşekkil murabba´ının ilk bendi şöyledir:

"*Eyâ gâfil aç gözünü*
Bir bak bu dünya hâline
Hiç kimse geldi mi bunda
Düşmedi ecel eline"[1062]

39 beyitlik bir kasîdenin ilk beyti:

"*Eyâ gâfil bu gafletten uyane*
Bu gaflet uykusu sinde kane"[1063]

10 beyitlik bir gazelin ilk beyti:

"*Kârbân gitti ne yatursun eyâ gâfil uyan*
Yol uzak menzil öğeş çokdur haramiler inan"[1064]

Eşrefoğlu'nun *Divan*'ında 5 tane "Pendnâme" başlıklı manzume vardır. 15 beyitlik mesnevî nazım şeklindeki bir nasihat-nâmenin ilk beyti:

"*Var kanâ'at ihtiyâr it sabrıla*

[1061] Abdülkâdir Geylânî'nin sohbetlerine yönelik bir okuma için bk. Seyyid Abdülkâdir Geylânî, *52 Sohbet Abdülkâdir Geylânî (k.s.)' den Yolun Esasları*.
[1062] Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı*, 68.
[1063] Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı*, 71.
[1064] Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı*, 125.

Kim kanâ'at itse gizlü genç bula"[1065]

Abdürrahîm-i Tirsî:

Abdürrahîm-i Tirsî, nasihat içerikli manzûmelerinde "Ey yârenler ey kardaşlar" hitabını sıklıkla kullanmıştır. 12 beyitlik bir gazelinin ilk beyti:

"*Bu dünyânun fenâsına nazar kılun hey yârenler*
Mâla mülke oğla kıza gönül virmen hey yârenler"[1066]

Kâimî:

Hasan Kâimî'nin *Divan*'ında murabba´ şeklinde ve nasihat-nâme niteliğinde 2 tane şiir vardır. 10 bentlik murabba´ın ilk bendi:

"*Hâzır olun durunuz*
Bu duracak yir degil
Kanda ola ilinüz
Bu duracak yir degil"[1067]

Kâdirî:

Kâdirî şairler içerisinde, nasihat-nâme türü konusunda müstakil manzum eser sahibi olan tek kişi, Urlalı Yakub oğlu Hüseyin'dir. Kendisinin *Nasihat-nâme* ve *Miftâh-ı Cennet* isimli iki tane ve birbirinin devamı niteliğinde nasihat-nâmesi vardır. Kâdirî, iki eserinde de yaşadığı dönem olan 17.yüzyıldaki siyasî, askerî, adlî, ekonomik, sosyal yaşantıyla ilgili tespitlerde ve nasihatlarda bulunmuştur. Eserlerini Sultan IV.Murad'a (ö. 1049/1640) sunan Kâdirî, eserlerde muhteva olarak Kırım halkının azgınlığından, Kefe halkının tütün içmeye olan düşkünlüğünden, beylerin Anadolu'da yaptığı fenalıklardan, İstanbul halkının ahlakının bozukluğundan, meşâyihin birbirlerine buğz ve düşmanlığından, rüşvetin kötülüğü gibi konulardan bahsederek insanlara nasihatlarda bulunur. Bu nasihat-nâmeleri yazmaktaki bir amacının da padişahı irşâd etmek olduğunu

[1065] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı,* 454.
[1066] Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 127.
[1067] Aydın, *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, 210.

ifade eder. Kâdirî'nin mesnevî nazım şeklinde kaleme almış olduğu eserlerden seçtiğimiz birkaç beyti örnek olarak vereceğiz.

Nasihat-nâme'den:

"*İşbu derdiñ ben 'ilâcın diyeyim*
Sözümi dutarsan aydayım
(...)
Tuna kayıklarına emr it şehâ
'Askeri muhkem donatsınlar şehâ
(...)
Bir 'azîm askerle akın it şehâ
Himmet it taht-ı kırala git şehâ"[1068]

Miftâh-ı Cennet'ten:

"*Gel sana Allâh içün bin bir nasîhat ideyim*
Bir de birdir bin de birdir bir sözüm var diyeyim"[1069]

"*Top ile kal'a alınmaz iy Murâd*
Ceng ile Bagdât alınmaz iy Murâd

Bir elin seyf ola birinde kitâb
Seyfi kaldur yalunuz yiter kitâb

Bir sebep nedir cihânın fethine
Dinle hünkârım bu 'âlem fethi ne"[1070]

İzzî:

Eşrefzâde İzzeddin Ahmed Efendi'nin *Divan*'ında bulunan 6 beyitlik nasihat-nâme niteliğindeki gazelin ilk beyti:

[1068] Tuğluk, *17. Yüzyıla Ait Harekeli Bir Eser: Kadirî Muhyiddîn'in Manzum Nasîhatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım*, 285.
[1069] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 439.
[1070] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 521-522.

"*Gel bugün gel mâ-sivâdan 'uzlet it*
Hâne-i kalbin gayırdan halvet it"[1071]

Şerif Ali:

Şerif Ali'nin *Mecmû'a-i Gazeliyyât*'ında 6 tane gazel şeklinde nasihat-nâme özelliğini hâiz şiir vardır. 7 beyitlik bir nasihat-nâmenin ilk beyti:

"*Gel imdi dinle ey sûfî kılasun kalbini sâfî*
Bu pend olsun sana kâfi uyan vakt-i seherdür bu"[1072]

Kuddûsî:

Kuddûsî Baba'nın *Divan*'ında çok sayıda öğüt içeren şiir vardır. Hatta, Kâdirî şairler arasında en fazla nasihat verici, didaktik şiir yazan iki şahsiyetten birisi Kuddûsî; diğeri de onun müridi Hamdî'dir. Mürşid ve mürid arasında böyle bir etkileşimden söz etmek mümkündür. Kuddûsî, insanlara neden çokça nasihatlarda bulunduğunu ve nasihattaki amacını bir kasidesindeki iki beyitte izah etmiştir:

"*Buyurdın çün Resûline ki eyle kavmine pend*
Bize lâzım olan itmek bu emre hoş ri'âyet

Rızâ-yı pâkin içün itdim anlara nasihat
Didim itmeyesiz mebgûzedir dünyâ be-gâyet"[1073]

Kuddûsî, müridâna çok nasihatlar etmiştir ancak bazı şiirlerinde bu nasihatların tutulmadığından dolayı üzüldüğünü ifade etmektedir. 16 beyitlik bir kasîdenin ilk beytinde bu durumu şöyle anlatır:

"*Ey benim ihvânım itdim çok nasîhatlar size*
Tutmayub söz virdiniz hüzn ü elem zahmet bize"[1074]

[1071] Kara, *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, 143.
[1072] Erdem, *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*, 173.
[1073] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 209.
[1074] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 161.

Aşağıda Kuddûsî'nin *Divan*'ından seçtiğimiz nasihat-nâme içerikli şiirlerinden seçtiğimiz bazılarının beyit sayılarını, nazım şekillerini ve ilk beyitlerini vereceğiz.

Kasîde-nasihat-nâme, 19 beyit; ilk beyti:

"*Sakın aldanma kardaş u azîzim gel bu dünyaya*
Ki ol mekkâredir zîrâ salar başını gavgâya"[1075]

Gazel-nasihat-nâme, 5 beyit; ilk beyti:

"*Eğer olmak diler isen Hudânın âşinâsı*
Hemân sen oğlı ol vaktin sakın olma babası"[1076]

Gazel-nasihat-nâme, 14 beyit; ilk beyti:

"*Ey birâder ilme sa´y it gice gündüz bî-melâl*
Bir gün olur ki virir maksûdını Hak Zü´l-Celâl"[1077]

Murabba´-nasihat-nâme, 12 bent; ilk bendi:

"*Gözün aç uykudan uyan*
Gönül sana demedim mi
Kalur yolda çok uyuyan
Gönül sana demedim mi"[1078]

Kuddûsî, az sayıdaki şiirinde kullandığı hece vezninde de nasihat-nâme muhtevalı şiirler yazmıştır. 11 dörtlükten müteşekkil şiirin ilk dörtlüğü şöyledir:

"*Hoca efendi*
Dinle bu pendi
Ömrin tükendi
Rihlet yakındır"[1079]

[1075] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 151.
[1076] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 381.
[1077] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 450.
[1078] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 783-784.
[1079] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 838.

Şems:

Osman Şems Efendi'nin *Divan*'ında gazel ve kasîde şeklinde kaleme alınmış nasihat-nâmeler bulunmaktadır. 10 beyitlik gazel şeklindeki bir şiirinde öfkeyi ve şehveti terk etmeden Yaratıcının sırlarına mazhar olunamayacağından dem vurur. Söz konusu şiirin ilk beyti:

"*Terk it gadab u şehveti bir merd-i halîm ol*
Var mazhar-ı esrâr-ı şeh-i hulk-ı 'azîm ol"[1080]

Osman Şems Efendi "Reh-ber-i İrşâd" başlıklı 31 beyitlik kasîde biçimindeki bir şiirinde, tasavvuf yoluna meyledenlere birçok nasihatlarda bulunmaktadır. Şiirin ilk beyti:

"*Bir mürşide kim bende-i fermân olamazsın*
Dil mülkine sultân-ı hüküm-rân olamazsın"[1081]

Hamdî:

Kâdirî edebiyatında nasihat-nâme tarzında en çok şiir yazanlardan birisi de daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kuddûsî Baba'nın müridi Hamdî Efendi'dir. Hamdî Efendi, Kuddûsî'den sadece meşreb olarak değil edebî olarak da etkilenmiş, onun tarzında nasihat-nâmeler yazmıştır. Hamdî Efendi'nin de nasihat etmekteki amacı Kuddûsî Baba ile aynıdır. O da Hz. Peygamber'in sünneti olduğu için insanlara bolca nasihatlarda bulunduğunu söylemektedir:

"*Hadîs var Hakkı 'âlîsinde cândan gûş idersin*
İki 'âlemde memnûn eylerim ol kimyâ nasihat

Hüdânın hak habîbi dâ'im eylerdi peydâ
Tutanlar oldı 'âlî menzil-i 'ulyâ nasihat"[1082]

Hamdî Efendi'nin *Divan*'ının bir diğer ismi de *Pendiyye-i Hamdiyye*'dir. Bu eserde, Hamdî Efendi'nin pend-nâme niteliğindeki şiirleri sayıca fazla olduğundan, kullandığı her nazım şeklinden bir şiirinin ilk beyitlerini/bentlerini örnek olarak vereceğiz.

[1080] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 506.
[1081] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 596.
[1082] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 111.

Gazel-nasihat-nâme, 6 beyit; ilk beyti:

"*Pendimi tut ey gönül bu mâsivâyı kıl fîrâg*
Nefs-i emmâre 'adüvv insâne misl-i tâg-ı zâg"[1083]

"Nasâyih-i Dervişân" başlıklı, 18 beyitlik kasîdenin ilk beyti:

"*Birâder gâfil olma iştigâl-i mâsivâdan geç*
Hemân yalvar Hüdâya gice gündüz her hevâdan geç"[1084]

Murabba´-nasihat-nâme, 9 bent; ilk bendi:

"*Pendimi dinle 'azîzim yek nefes*
Bed-likâya yüz virüb çıkarma ses
Kıl münâfık zümresinden ihtirâz
Ol sana söyler ise sen sözi kes"[1085]

Aşkî:

Selman Aşkî Efendi'nin *Sâkî-i Aşk* isimli eserinde nasihat-nâme tarzında tespit ettiğimiz dört tane şiir vardır. Söz konusu şiirlerin beyit sayıları, nazım şekilleri ve ilk beyitleri şöyledir:

"San'at-ı Rahmân" başlıklı gazel-nasihat-nâme, 8 beyit; ilk beyti:

"*Hâb-ı gafletden uyan dil hikmet-i Yezdân'a bak*
Vech-i yâre kıl nazar ol san'at-ı Rahmân'a bak"[1086]

"Oku bu pendimi âgâh olursun/Ki sonra vâsıl-ı Allâh olursun" başlıklı 17 bentlik murabba´ şeklindeki nasihat-nâmenin ilk bendi:

"*Evvel şerî'at*
Sonra tarikat
Anla hakikat

[1083] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 280.
[1084] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 135.
[1085] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 236.
[1086] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 93.

Dervîş ol dervîş"[1087]

2.6.2. Devriyeler

Tasavvuf felsefesinde, varlıkların Allah'tan gelişini ve tekrar ona dönüşünü izah eden ve mutlak varlığın sıfatlarının kainattaki bütün varlıklardan süzülüp en sonunda insan suretine bürünerek tecelli etmesi görüşüne "devir nazariyesi" denir. Tasavvuf edebiyatımızda, mutlak varlıktan insanın vücut bulmasına, insandan da çeşitli merhalelerden geçip hakikat-ı insaniyeye ulaşarak "insan-ı kâmil" mertebesinde tekrar aslına dönüşe kadar süren bu devir hadisesini anlatan manzumelere de "devriye" denmektedir. Vücûd-ı mutlaktan ayrılan nûr-ı ilâhînin âlem-i süflî olan dünyaya, başka bir deyişle toprağa intikaline kadar geçen devresini anlatan devriyelere "ferşiyye" veya "devriyye-i ferşiyye"; insanın, insân-ı kâmil mertebesine yükselerek ilk zuhur ettiği asıl kaynağa, yaratıcısına dönmesine işleyen eserlere ise "arşiyye" veya "devriyye-i arşiyye" adı verilir.[1088]

Devriyeler, başta Eşrefoğlu Rûmî olmak üzere Kâdirî şairlerin itibar ettikleri türlerden biridir. Bu durum, Abdülbaki Gölpınarlı'nın iddia ettiği gibi[1089] devriyelerin sadece Alevî-Bektaşî zümresi ile Melamî-meşrep bir kısım şairlerin kaleme aldığı manzumeler olduğu düşüncesinin etraflıca bir araştırma yapılmadan söylenmiş olduğunu göstermektedir.

Eşrefoğlu Rûmî:

Eşrefoğlu'nun üç tane kasîde nazım şeklinde kaleme aldığı devriyesi vardır. Aşağıda bu şiirlerin ilk beyitlerini örnek olarak vereceğiz.

Kasîde-devriye, 27 beyit; ilk beyti:

[1087] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 82.

[1088] Devriyelerle ilgili olarak bk. Rıza Tevfik Bölükbaşı, "Devriyyeler", *Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015); Abdullah Uçman, "Devir Nazariyesi ve Osmanlı Tasavvuf Edebiyatında Devriyyeler", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014); Bilal Kemikli, "Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Gaybî'nin Devriyyesi", *Dost İlinden Gelen Ses* (İstanbul: Kitabevi, 2017); Mustafa İsmet Uzun, "Devriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994).

[1089] Abdülbâki Gölpınarlı (ed.), *Alevî Bektâşî Nefesleri* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1992), 70-71.

"*Şöyle kim bî-dil ü bî-cân olmışam*
Kendü ahvâlüme hayrân olmışam"[1090]

Kasîde-devriye, 15 beyit; ilk beyti:

"*Gâh gâh kendüme gelürem gâh gâh yavı kılınuram*
Gâh yok ile yok oluram gâh varlıkda bulunuram"[1091]

Kasîde-devriye, 13 beyit; ilk beyti:

"'*Işk sayrusı olanlara gelsünler tımâr eyleyem*
İçürem 'ışk şerbetini dostdan haberdâr eyleyem"[1092]

Abdurrahîm-i Tirsî:

Abdurrahîm-i Tirsî'nin *Divan*'ında gazel formunda 10 beyitlik bir devriyesi vardır. İlk beyti:

"*Evveli yok âhiri yok bir denize düşdüm yine*
Mevcleri aşdı başumdan çağıl çağıl oldum yine"[1093]

Selim Divâne:

Selim Divâne'nin *Burhânu'l-Ârifîn* isimli eserinde devriye özelliği gösteren ve gazel şeklinde yazılmış dört tane şiiri vardır. 6 beyitlik devriyenin ilk beyti:

"*Âteş-i aşka vücudum yakıp biryân eyledin*
Kıldı cemâlin tecelli beni virân eyledin"[1094]

Nehrî:

Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Efendi'nin *Divan*'ında bir tane kasîde nazım şeklinde 33 beyitten müteşekkil devriye vardır. İlk beyti:

"*Goncalar oldukda handân bûsitânı devr ile*

[1090] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 307.
[1091] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 304.
[1092] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 322.
[1093] Aydoğmuş Yüce, *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*, 218.
[1094] Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifîn Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, 103.

'Andelîb olmakda nâlân dâsitânı devr ile"[1095]

Nehrî, kendisinden çokça etkilendiği Niyâzî-i Mısrî'nin (ö. 1105/1694) *Devriyye-i Arşiyye*'sine[1096] bir methiye kaleme almıştır. Söz konusu manzumenin, Kâdirî bir şairin beğendiği bir eseri överken hangi noktaları ele aldığı ve beğenisinde nelere öncelik verdiğinin anlaşılması açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. 13 beyitlik kasîde nazım şeklindeki şiirin ilk beyti:

"*Devre-i 'arşiyyesi Mısrî-i 'Îsâ meşrebün*
Rûh-ı kudsîdür ki nefh itdi derûna Cebrâ'îl"[1097]

Müştâk:

Müştâk Baba'nın *Divan*'ında gazel şeklinde kaleme alınmış, 12 beyitlik bir devriye bulunmaktadır. İlk beyti:

"*Tekye tekye gezeriz 'âşık-ı dervişânız*
Derviş olmadık ise nev-heves-i îşânız"[1098]

Kuddûsî:

Kuddûsî Baba'nın yazmış olduğu iki adet devriye vardır. *Divan*'ında bulunan iki devriye de kasîde nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Aşağıda ilk beytini vereceğimiz 26 beyitten oluşan devriyenin, tasavvuf edebiyatının en güzel devriyelerinden biri olabilecek nitelikleri hâiz bir manzume olduğu kanaatindeyiz:

"*Dünyâya emr-i Hakk ile geldim*
Anı tesbîh ü tehlîle geldim"[1099]

Şems:

Osman Şems Efendi'nin hece vezninde yazdığı, 7 beyitlik bir tane devriyesi vardır. İlk beyti:

[1095] Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 195.
[1096] Baha Doğramacı, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1988), 64.
[1097] Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 171.
[1098] *Müştâk Baba*, 308.
[1099] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 191.

"*Ey lâ-mekân isteyen kenv ü mekân içinde*
Kendüsini bilmeyen cümle cihân içinde"[1100]

2.6.3. Şathiyeler

Sözlük anlamı "hareket etme", "sarsılma" olan "şatah" kelimesinden türeyen şathiye, sûfîlerin vecd ve istiğrak halinde, manevî sarhoşluk içerisinde söyledikleri, muhtevasında bir iddia bulunan sözlerdir.[1101] Niyâzî-i Mısrî, Yunus Emre'nin "Çıkdım erik dalına" isimli meşhur şiirini şerh ederken şathiyeyi de şöyle açıklar: *" Görünürde çocuk oyuncağına benzeyen bir latife gibi görünen bu sözler; gerçekte, Allah'ın ziyneti olan ilahî sırların ve daha önce kimse tarafından temas edilmemiş Hakkanî mânâların yüzlerini yabancılardan gizlemek için örtülmüş bir duvak ve örtü gibidir. Tâ ki, nâ-mahrem gözü değmesin ve eli ermesin…*"[1102] Nasıl ki, bir nehirden akan su yatağına sığmayıp kenarlara taşarsa vecd sahibi sûfînin de vecdi artınca, hakikat nurlarının da tesiriyle kalbine gelen şeyleri taşımaya güç yetiremez ve bunları dışarı taşırır, dile getirir. İçinde bulunduğu hali alışılmadık ve duyanların anlamayacağı ifadelerle, sembollerle anlatmaya başlar. Fakat bu tür sözleri ancak ehli anlayabilir.[1103] Bu nevi sözler bulunan şiirlerdeki kastedilen mânânın başkaları tarafından anlaşılabilmesi için de şerh edilmesi, açıklanması elzemdir.

Kâdirî şiirinde Eşrefoğlu Rûmî, Selim-i Divâne, Nehrî, Müştâk Baba, Kudsî ve Aşkî'nin şathiye niteliğinde manzumeleri vardır.

Eşrefoğlu Rûmî:

Eşrefoğlu'nun *Divan*'ında bulunan ve ilk mısra´ının son kelimesine istinâden "Kasîde-i Hayrân" olarak denilen ancak gazel-ilâhî formuna daha uygun olan şiiri 19 beyitten müteşekkildir. İlk beyti:

[1100] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 683.
[1101] Ali Öztürk, "Şathiyeler", *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 310; Bu türle ilgili geniş bilgi için bk. Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatcı, *Türk Edebiyatında Şathiyye* (Kızılay, Ankara: Akçağ, 2001).
[1102] *Çıktım Erik Dalına: Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Üç Şerhi*, haz. Suat Ak (İstanbul: Büyüyenay, 2012), 37.
[1103] Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Alfa, 2017), 456.

"*Tecellî-i şevk-i didârun beni mest eyledi hayrân*

Ene'l-hak sırrını cânum anunçün kılmadım pinhân"[1104]

Eşrefoğlu'nun *Divan*'ında iki şathiyesi daha vardır. Bunlardan ilki gazel şeklinde ve 8 beyittir. İlk beyti:

"*Cân virür 'âşık bu yolda kasd-ı cânân eylemez*
Küfrile kılmaz 'adâvet meyl-i îmân eylemez"[1105]

Diğer şathiye ise yine gazel biçiminde ve 7 beyittir. İlk beyti:

"*Bana sen cân yitersin cân gerekmez*
Seni gerek seni kevneyn gerekmez"[1106]

Selim-i Divâne:

Selim-i Divâne'nin *Burhânu'l-Ârifîn* isimli eserinde 2 tane şathiye özelliğinde şiiri vardır. 7 beyitlik gazel şeklindeki şiirin ilk beyti:

"*Sürüp ismini dilde tekrâr eylerim*
Varlığım seninle ben vâr eylerim"[1107]

Gazel şeklinde, 6 beyitlik şathiyenin ilk beyti:

"*Aşkın ile ben beni mahveyleyip*
Senin ile sen oluben söylerim"[1108]

Selim Divâne'nin bir diğer eseri olan *Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdabu Tarîki'l-Vâsılîn* isimli eserinde de bir tane şathiyesi vardır. Gazel şeklinde kaleme alınmış şiir 6 beyitten müteşekkildir. İlk beyti:

"*Ey yâr-ı cânân ten ile cânım senin olsun*

[1104] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 334.
[1105] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 258.
[1106] Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, 257.
[1107] Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifîn Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, 155.
[1108] Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifîn Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, 156.

Mezhep ile din ve imânım senin olsun"[1109]

Nehrî:

Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Efendi'nin *Divan*'ında şathiye niteliğinde bir tane şiir vardır. Söz konusu şiir gazel şeklinde yazılmıştır ve 8 beyittir. İlk beyti:

"*Tabak tabak gül-i zîbâ ruh-ı cemâlün mi*
Kadeh kadeh mül-i ra'nâ leb-i zülâlün mi"[1110]

Müştâk:

Müştak Baba'nın *Divan*'ında iki tane şathiye vardır. İki şathiye de gazel şeklinde ve 5 beyittir. İlk beyitleri şöyledir:

"*Allah Allah ne mâh-ı tâbânsın*
Allah Allah ne şâh-ı hûbânsın"[1111]

"*Aşkınla beni cânâ dîvâne eden sensin*
Câm-ı mey-i vahdetle mestâne eden sensin"[1112]

Kudsî:

Kudsî-i Şumnuvî'nin Divan'ında bir adet şathiye niteliğini hâiz şiir vardır. 6 beyitlik gazel formundaki şiirin ilk beyti:

"*İki deryâya dûş oldum biri zehir biri baldır*
İçüb andan hamûş oldum biri akdır biri aldır"[1113]

Aşkî:

[1109] Selim-i Divane, *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifîn Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, 173.
[1110] Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 208.
[1111] *Müştâk Baba*, 213.
[1112] *Müştâk Baba*, 214.
[1113] Kılıç, *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*, 200.

Selman Aşkî'nin *Sâkî-i Aşk* isimli eserinde üç tane şathiye özelliği gösteren şiir vardır. "Sidre-i A'lâ" başlıklı, 7 beyitten oluşan gazel şeklindeki şiirin ilk beytini örnek olarak veriyoruz:

"*Cebrâil-i zât olup sidremde tayrân eylerim*
Kubbe-i eflâki tayrânımla hayrân eylerim"[1114]

2.6.4. Erkannâmeler

Tarikatlarda müridânın tekke ve toplum içerisindeki davranışlarıyla ilgili uymaları gereken âdâb ve usûlleri konu eden manzum veya mensur eserlere erkânnâme adı verilir.[1115] Bu tarz manzumelerde, mutasavvıfların sohbetinde bulunanların, şeyhlere intisab edenlerin ve tarikata girenlerin uymaları gereken âdâb ve erkândan, seyrü sülûk esnasında göz önünde bulundurulması gereken kurallardan, şeyh ve ihvana karşı takınılması gereken tavırdan bahsedilir.[1116] Kâdirî şiirinde Mehmed Sırrî Efendi ve Kuddûsî Baba'nın tarikat erkan ve âdâbını anlatan manzumeleri; Osman Şems Efendi'nin ise müstakil manzum bir eseri vardır.

Sırrî:

Mehmed Sırrî Efendi, 9 beyitlik gazel şeklindeki bir şiirinde sabır ve şükrün hakikat yolunun iki anahtarı olduğunu, bu iki kavramın aynı zamanda bir şeyhe münkad olmanın da iki şartı olduğunu ve şeyhin emirlerini sabırla yerine getirmek gerektiğini, Hak yolunda "Kâdirîyim" diyen kimsenin bu şartları yerine getirirse rehberinin Abdülkâdir-i Geylânî olacağını söyler. Şiirin ilk beyti:

"*Ehl-i dil emr-i Hakka cânladur hep sâbır*
Her ne gelse anı ihsân bilüp olur şâkir"[1117]

Kuddûsî:

[1114] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 124.
[1115] Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 416.
[1116] Süleyman Uludağ, "Âdâbü'l-Mürîd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988), I/336.
[1117] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 136.

Kuddûsî'nin *Divan*'ında yer alan 5 beyitlik bir gazel tarikat erkânına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Söz konusu şiirde Kuddûsî "hilye-i ebdâl (ebdalların güzel hasletleri)" da denilen tarikatın altı erkânı olduğundan bahsetmektedir. Bunlar; az yemek, az uyumak, az konuşmak, Allah'tan başkasını gönülden çıkarmak, Allah'ın yarattıklarını tefekkür ve her an Allah'ı zikretmektir. Şiirin ilk beyti:

"*Erkân-ı tarîkat didiler altıdır ahyâr*
Hem hilye-i ebdâl dinilir bunlara ey yâr"[1118]

Şems:

Osman Şems Efendi'nin tarikat âdâb ve erkânına dair *Âdâbu"l-Mürîd fî Sohbeti"l-Murâd* isminde, 200 beyitlik, 21 başlıktan oluşan mesnevî nazım şeklinde kaleme aldığı müstakil bir eseri vardır. Aşağıda, söz konusu eserin 5. bölümü olan "Edeb-i Sânî" başlıklı bölümün ilk beytini örnek olarak vereceğiz:

"*Hırkanı kartal-kanâd eyleme*
Lâubâlî yâve sözler söyleme"[1119]

2.6.5. İcâzetnâmeler

"İcâzet" kelimesi tasavvufî bir kavram olarak, bir tarikat şeyhinin mürit ve muhipleri yetiştirmesi için ehliyetini ispatlamış bir müridine izin vermesi şeklinde tanımlanır. İcâzetnâme ise icâzetin verilmiş olduğunu gösteren belgedir.[1120] Kâdirî şiirinde Kuddûsî Baba'nın ve onun müridi olan Hamdî Efendi'nin "İcâzetnâme" ismini verdikleri manzûmeleri vardır. Bu iki şiir, yaşadığı bölgede veya dönemde bir mürşid-i kâmil bulamayan insanlara seyrisülûk yolunda ne yapmaları gerektiğine yönelik bilgiler ihtiva etmeleri ve bütün Müslümanlara manevî yolla verilen birer zikir icâzetnâmesi olmaları bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bu tarz şiirlerin diğer tarikatlarda bir örneğinin olup olmadığı konusu araştırmaya muhtaçtır.

[1118] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 632.
[1119] Şimşek, "Osman Şems Efendi'nin Âdâbu'l-Mürîd Fî-Sohbeti'l-Murâd Adlı Mesnevîsinin Tahlîli", 581.
[1120] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012), 180.

Kuddûsî:

Kuddûsî Baba'nın icâzetnâme niteliğindeki manzumesi 27 beyitlik bir kasidedir. "İcâzet-nâme-i Kuddûsî/İcâzet-nâme-i 'âmme" başlığını taşıyan şiirin ilk beyti şöyledir:

"*Sâlikâ dinle beni diyem sana bir hoşça râz*
Çün gereklidir be-gâyet eyle gönülde rikâz"[1121]

Hamdî:

Hamdî Efendi'nin şiiri "İcâzetnâme" başlıklıdır ve 18 beyitten müteşekkil bir kasidedir. Söz konusu şiirin 15.beytinde Hamdî Efendi, "Bu asırda mürşid-i kâmil bulunmaz." diyen insanlara seslenmiş, her çağda kâmil insan bulunabileceği, bunun tersini düşünen insanların asıl noksanlığı, eksikliği kendilerinde aramaları gerektiğini söyleyerek adetâ çağlar üstü bir tespitte bulunmuştur. Şiirin ilk beyti:

"*Şerî'atden tarîkatden hakîkatden olam âgâh*
Diyen kimse beri tut sağ kulağın bulasın dergâh"[1122]

2.6.6. Dergâhnâmeler

Farklı şehirlerdeki tekkeleri konu alan, onların özelliklerini tanıtan edebî türe dergâhnâme denir. Edebiyatımızda manzum ve mensur dergâhnâmeler yazılmıştır.[1123] Bu eserler, tekke kültürüne, tarihine dair bilgi edinmek isteyen araştırmacılar için kıymetli bilgiler ihtiva eden kaynaklardır. Kâdirî edebiyatında bir tane müstakil manzum dergâhnâme yazılmıştır.

Sırrî:

Seyyid Sırrî Ali tarafından kaleme alınana *Tuhfe-i Rûmî* isimli eser, mesnevi şeklinde kaleme alınmış müstakil manzum bir dergâhnâmedir. 1056 beyitten ve 43 bölümden oluşan eser, İstanbul Tophane'de bulunan İsmail-i Rûmî Kâdirî Âsitânesinin manzum

---

[1121] Doğan, *Kuddûsî Divanı*, 212; Alıcı - Gedik, "Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî ve İcâzetnâme-i Kuddûsî Adlı Eseri", 224.

[1122] Erbay, *Dîvân-ı Hamdî*, 446.

[1123] Dergâhnâmelerle ilgili geniş malumat için bk. Mustafa Kara, "Dergâhname", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI/6 (1994); Günay Kut - Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Türkische Miszellen: Robert Anhegger Armağanı* (İstanbul: Editions Divit Press, 1987), 213-236.

tarihçesidir. Eserde Rûmî kolunun müessisi İsmâil-i Rûmî'den başlayarak 18. yüzyılın sonlarına kadar Kâdirîhane'nin meşihat makamında bulunan şeyh efendilerin hayatlarından, Kâdirîhane'nin kuruluşundan, geçirdiği yangınlardan, tamiratlardan ve burada vuku bulan önemli hadiselerden bahsedilmektedir. Mezkûr eser, Kâdirîhane ve Kâdirîlik kültürü çalışmaları için önemli bir kaynaktır. Dergâhnâmenin "Tuhfe-i Rûmî-yi Pîr-i Sânî vü Kutb-ı Cihân Der-Tarîk-i Şeyh 'Abdu'l-kâdir-i Gavsu'z-zamân" başlıklı birinci bölümünün ilk beyti şöyledir:

"*İsm-i zât-ı pâk-i Rahmân u Rahîm'le ibtidâ*
Oldı bâdî-yi hitâm emr-i zî-bâlin bî-mürâ"[1124]

2.6.7. Sâkînâmeler

Sâkînâme, işret meclislerinin âdâbı ile bunların unsurları olan mûsiki aletleri, sofra malzemeleri ve bunlara bağlı ritüelleri anlatan şiirlere denir. Şarabı ve şarap meclislerini rindâne ifadelerle anlatan sâkînâmelerin olduğu gibi bu konuları tasavvufî olarak işleyen sâkînâmeler de vardır. Sâkînâmeler, müstakil mesnevi şeklinde yazılabildikleri gibi terkib-bend, tercî'-bend ve kasîde nazım şekilleriyle de yazılabilirler.[1125]

Kâdirî edebiyatında şairler, tasavvufî muhtevalı sâkînâmeler kaleme almışlardır ancak müstakil mesnevî şeklinde bir sâkînâme yazan olmamıştır. Kâdirî şairlerin divanlarında sâkîye hitapla başlayan gazel, kasîde, murabba´ ve müseddes şeklinde yazılmış sâkînâme niteliğinde şiirler vardır. Biz burada sadece kasîde şeklinde yazılanların ilk beyitlerini örnek olarak vereceğiz.

Sırrî:

Mehmed Sırrî Efendi'nin *Dîvân-ı Mürşid-i Dervişân* isimli şiirlerini hâvî *Divan*'ında bir tane sâkînâme vardır. "Sakînâme-i Meyhâne-i Şarâb-ı Hakîkat" başlığını taşıyan, 59 beyitlik kasîde şeklindeki manzumenin ilk beyti:

"*Biz mest-i elestüz bizüz ol vâlih-i hayrân*

[1124] Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî,* 3.
[1125] Rıdvan Canım, "Sâkînâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009), XXXVI/13; Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 10.

Ol hüsn-perestüz ki anı görmedi havrâ"[1126]

Şükrî:

Seyyid Şükrî'nin *Divan*'ında iki tane kasîde nazım şeklinde sâkînâme vardır. Bunlardan ilki 26 beyittir. İlk beyti:

"*Sun ey sâkî bu pejmürde dile bir câm-ı sahbâyı*
K'olam medhûş u mahmur bilmeyem imrûz u ferdâyı"[1127]

Diğer sâkînâme ise 24 beyittir. İlk beyti:

"*Getir sâkî mey-i sâfî ki geldi şevk-i rabbânî*
Hurûş etdi yine dilde celâl-i nûr-i rahmânî"[1128]

2.6.8. Vasiyetnâmeler

Bir kişinin ölümünden sonra yerine getirilmesini istediği şeylerin yazılı olarak ifadesine vasiyetnâme denir. Edebiyatımızda din ve devlet büyüklerinin, tarikat şeyhlerinin geride kalanlara hitaben yazdıkları ahlâki ve didaktik nasihatları içeren manzum ya da mensur vasiyetnâmeler vardır.[1129] Şeyh Edebali (ö. 726/1326), Hacı Bektaş Velî (ö. 669/1271 [?]), Şeyhülislâm Ebussuud Efendi (ö. 982/1574), Mehmed Emin Tokadî (ö. 1158/1745), Ahmed Kuddusî (1769-1849), Kuşadalı İbrahim Halvetî (ö. 1262/1846), Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî (ö.19.yüzyıl) gibi isimlerin vasiyetnameleri en çok bilinenlerdir.[1130]

Kâdirî şairlerin arasında ise sadece Kâdirî mahlaslı Urlalı Yakub Oğlu Hüseyin'in ve Ömer Hüdâyî Baba'nın manzum vasiyetnâmeleri vardır.

Kâdirî:

Kâdirî'nin 48 beyitlik kasîde nazım şeklinde kaleme almış olduğu "Vasiyyet-nâme-i Diğer" başlıklı manzumesi *Miftâh-ı Cennet* isimli eserinde bulunmaktadır. İlk beyti:

[1126] Kurt, *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*, 86.
[1127] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 496.
[1128] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*, 587.
[1129] Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 385.
[1130] Aziz Kılınç, *Türk Edebiyatında Vasiyetnameler* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 100.

"*Dîn-i İslâm'a dirîgâ himmet kalmadı*
Nefsi nefse bay u yohsul dîne hizmet kalmadı"[1131]

Hüdâyî:

Hacı Ömer Hüdâyî Baba'nın vasiyetnâmesi "Vasiyyetnâme-i Hüdâyî" başlığını taşımaktadır ve 103 beyitten müteşekil bir mesnevîdir. Ömer Hüdâyi Baba, bu manzumesinde vefâtından sonra müridânının yapmaları gerekenleri manzum bir şekilde dile getirmiştir. Eser, Kâdirî tarikatının Hâlisiyye şubesinin müntesiblerine seyr ü sülük yolunda kılavuzluk edecek bir rehber niteliğindedir ve çok önemli nasihatları ihtiva etmektedir. Manzumenin ilk beyti şöyledir:

"*Besmele ile bed ettim İlâhî*
Sana hamd ü senâ olsun kemâhî"[1132]

2.6.9. Nevrûziyeler

Edebiyatımızda şairlerin Nevruz gününü tebrik vesilesiyle devrin büyüklerine takdim ettikleri kasîdelerin Nevrûzu tasvîr eden, bugünün güzelliklerini ve özelliklerini anlatan nesîb kısmına "Nevrûziye" denir.[1133] Kâdiri edebiyatında bu anlamda bir nevrûziye yoktur. Kâdirî şairlerin şiirlerinde Nevruz, daha çok dinî ve tasavvufî anlamda, gazel ve murabba' nazım şekillerinde ele alınmıştır. Kâdirî şiirinde Nevrûz, Allah'ın "Hayy" isminin cümle âleme tecelli ettiği gün ve Hz. Ali'nin doğduğu büyük bayram günü olarak nitelendirilmiştir. Kâdirî şairler içerisinde Feyzî ve Aşkî birer nevrûziye kaleme almışlardır.

Feyzî:

Hüsamzâde Feyzî Efendi'nin *Divan*'ında bulunan nevrûziye, 9 beyitlik bir gazeldir. İlk beyti:

"*Rûh-bahş oldı eser bâd-ı sabâ nevruzdur*

[1131] Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, 447.
[1132] *Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı*, 58.
[1133] İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009), 358; Cemal Bayak, "Nevrûziyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008).

Sanki enfâs-ı mesihâdur hevâ nevruzdur"[1134]

Aşkî:

Selman Aşkî Efendi'nin *Divan*'ında bir tane 5 bentlik murabba´ şeklinde ve "Nevrûz-i Sultânî" başlıklı nevrûziye vardır. İlk bendi:

"*Hudâ lûtf eyleyüp fazl u inâyet*
Şereflendik bugün el-hamdüli'llâh
İrüp Hakk'dan bize fevz ü selâmet
Şereflendük bugün el-hamdüli'llâh"[1135]

2.6.10. Mahşernâmeler

Mahşernâme, dinî edebiyatımızda, insanların ölümden sonra dirilip mahşer meydanına toplanması, amel defterlerinin açılması ve hesapların görülmesi gibi konuları ele alan türdür.[1136]

Osman Şems:

Kâdirî edebiyatında, sadece Osman şems Efendi bu türde bir manzume kaleme almıştır. Şems'in *Divan*'ında bulunan "Mahşer-nâme" başlıklı şiir, kasîde nazım şeklinde ve 66 beyitten müteşekkildir. İlk beyti:

"*Mu'azzam atlas-ı gerdûn kim bî-pây u bî-serdir*
Döner bir heykel-i dâreyn-gîr-i cümle-perverdir"[1137]

Tezimizin ikinci bölümünde Kâdirî zümresinin divanlarındaki ve müstakil manzum edebî eserlerindeki dinî-tasavvufî muhtevaya yönelik bilgiler verdik. İncelemelerimizden hareketler şu değerlendirmeleri yapmamız mümkündür:

Kâdirî şairler, yaşadıkları yüzyıllarda ve bölgelerde gerek Eski Oğuz Türkçesini gerek Osmanlı Türkçesi ve gerekse de Azerbaycan Türkçesini tüm hususiyetleriyle etkili bir

[1134] Gülnar, *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin)*, 156.
[1135] Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî, *Sâkî-i Aşk*, 154.
[1136] Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 814.
[1137] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 380.

şekilde kullanarak dinî ve tasavvufî fikirleri şiir yoluyla anlatmaya gayret etmişlerdir. Onların ana gayesi öğretmek ve uyarmak olduğu için şiirlerinde de bu yönde didaktik bir üslûp kullanmışlardır. İlk dönem Kâdirî şairlerin hece vezniyle daha fazla şiir kaleme aldıkları görülürken, sonraki yüzyıllarda aruz tercih edilir olmuştur. Aruz vezninin ise daha çok hezec ve remel bahirleri kullanılmıştır. Kâdirîlerin en çok şiir yazdıkları nazım şekli ise gazeldir. Bunun yanında Yunus Emre tesirinin bir yansıması olduğunu düşündüğümüz koşma- murabba' şeklinde de başarılı örnekler vermişlerdir.

Hem klasik hem de halk edebiyatı nazım şekillerinde şiirler kaleme almış olan Kâdirî zümresi şairleri, Allah ile ilgili manzum türler içerisinde en fazla münâcât türünde şiirler yazmışlardır. Bunun yanında Hz. Peygamber ile ilgili türlerden olan na´t türünde de hatırı sayılır oranda şiir inşâ etmişlerdir. Kâdirî tarikatının silsilesinde mühim bir yeri olan Hz. Ali için yazılan şiirlerin sayısı da oldukça fazladır. Bunun yanında Kâdirî tarikatının Pîri Abdülkâdir-i Geylânî, şiir yoluyla kendisinden meded ve himmet istenen bir şahsiyet olarak Kâdirî edebiyatında yazılan methiyelerde en başta gelen şahsiyettir.

Nasihatnâme türü de Kâdîrî şairlerin oldukça rağbet ettikleri ve başarılı ürünler ortaya koydukları bir türdür. Bunun yanında nadir olarak görülen elifnâme, mahşernâme, dergâhnâme ve şâbâniye gibi türleri de Kâdirî edebiyatında görmek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂDİRÎ ŞÂİRLERİN DİVANLARINDAKİ TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

Kâdirî şairlerin şiirlerinde kullandığı kavramları tespit edip doğru bir şekilde anlamak için hiç şüphesiz uzun bir araştırma gereklidir. Bu süreçte, tahlil edilen kavramları doğru bir süzgeçten geçirmenin önünde aşılması gereken birtakım engeller de yok değildir. Bu engellerden birincisi; tarikatların günümüzde bütün kurumları, kavramları ve ritüelleriyle birlikte sosyal hayat içerisinde bulunmamalarıdır. Bu durum, araştırmacının yakından bilmediği, havasını teneffüs etmediği, muhitinde bulunmadığı teşekküllerde ortaya konan metinleri tahlil ederken yanlış yorumlarda bulunma riskini doğurmaktadır. Araştırmacının aşması gereken bir diğer engel ise uçsuz bucaksız ve katman katman bir âlem olan tasavvufî kavramları tespit etmedeki güçlüktür. Sözü edilen güçlüğün bu çalışma açısından oluşan bir diğer sebebi ise alışılagelmiş tasavvufî kavramları tahlil etmek yerine Kâdirîlere has bir terminoloji oluşturarak daha özgün bir çalışma ortaya koyma düşüncesidir. Divanlar bu amaca mâtuf olarak okunmuş, şiirlerdeki kelimelere tasavvufî anlam katmanına sahip olabileceği düşüncesiyle bakılmış ve mümkün olduğunca Kâdirî şairlere özgü kavramlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu itibarla, Kâdirîlerin yoğun olduğu İznik, Bursa, İstanbul, Bosna, Girit ve Kerkük gibi bölgelerde temâyüz etmiş 7 tane Kâdirî şairin (Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî, Şerîf, Kuddûsî, Şems ve Şükrî) divanlarında yer alan ve tasavvufî anlamı hâiz kavramlar belirlenmiştir. Belirlenen kavramlar, ifade ettikleri anlamlara göre tasnif edilerek gruplandırılmışlardır. Bu gruplandırma, felsefenin tartışılagelen en eski problemleri olan varlık (ontoloji), bilgi (epistemoloji) ve değer (etik) kuramları ekseninde yapılmıştır.

Tasavvufî kavramlar tahlil edilirken, kelimelerin ilk önce sözlük anlamları, ardından tasavvufî anlamları verilmiş, daha sonra ise incelenen divanlarda söz konusu kavramın hangi kelime ve terkiplerle bir arada kullanıldığı belirtilerek kavramla ilişkili bir anlam dünyası oluşturulmaya çalışılmıştır. Tasavvuf sözlüklerinde bulunmayan ancak divanlarda tasavvufî anlamda kullanıldığı tespit edilen kavramların tahlili, gerçek

anlamlarından ve şiirdeki bağlamlarından hareket edilerek yapılmıştır. Kavramlar, ilgili olduğu temel başlık altında alfabetik bir sıra gözetilerek tahlil edilmiştir.

1. VARLIKLA İLGİLİ TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

Sistemli düşünmenin insan hayatında yerini almasıyla birlikte, hakikî ve asıl varlığın ne olduğu sorusunun merkezinde birçok problem, varlık felsefesinin (ontoloji) içerisinde tartışılagelen zihnî meşguliyetlerinin başında gelmektedir. Felsefî ekoller, bu sorulara verilen cevaplar ekseninde ortaya çıkmıştır. Felsefeciler için bir konu olmaktan öteye geçemeyen varlık meselesi, sûfîler için yoklukla birlikte ele alınmıştır. Çünkü Allah, her şeyi yoktan "var" etmiş ve yokluk "Mutlak Varlık" için var etme mekânı olmuştur.[1138] Sûfî, var olmak için Allah'ın varlığında yok olmak gerektiğini düşünür. Çünkü yokluk, *Dost*'un yüzünü görmek için cilâlanmış bir aynadır:

"*Sen bu yoklukdan kaçarsın bir işit yokluk nedür*
Bir mücellâ ayînedür dôst yüzin görmeklige" (Eşrefoğlu Rûmî, G.1/8)

Tasavvufî varlık anlayışını yansıtan, tasavvuf tarihinde "vahdet-i vücûd" ismiyle sistematik bir hâle gelmiş olan bu düşünceye göre, tek bir "vücûd" (varlık) vardır ve iki vücûdun olması mümkün değildir. Âlemde algılanan diğer varlıklar, Allah'ın vücûdu (varlığı) vasıtasıyla var olan şeylerdir. Bu, onun zâtının varlık düzeyini gizleyen kudretinin perdesi arkasından olur[1139]:

"*Ne ki var cemî-i eşyâ nikâbın götürdi yüzden*
Kâmûsın gördüm ol dôst bana ma'şûk oldı her câ"

"*Nireye bakarısam gözüm anı görür ancak*
Görinen oldu hem gören kanı gelsün imdi bînâ" (Eşrefoğlu Rûmî, G.2/3,4)

Bu itibarla, Kâdirî şairlerin varlık kuramıyla ilgili kullandıkları kavramları incelemeye çalışacağımız bölüm: "Allah ve Hz. Peygamber ile İlgili Tasavvufî Kavramlar", "Vahdet-

[1138] Hasan Çiçek, "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî' sinde Metaforik Anlatım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (01 Nisan 2003), 294-300; Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, 114.

[1139] William Chittick, *Varolmanın Boyutları: -Tasavvuf ve Vahdetü'l-vücûd Üzerine Yazılar-*, çev. Turan Koç (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 200,219.

Kesret, Âlem, Dünya ile İlgili Tasavvufî Kavramlar" ve "İnsan ve Onun Varlığı ile İlgili Tasavvufî Kavramlar" şeklinde üç temel başlıktan oluşacaktır.

1.1. Allah ve Hz. Peygamber ile İlgili Tasavvufî Kavramlar

1.1.1. Beyt-i visâl

Arapça bir kelime olan *beyt*; ev, hâne, dâr, menzil, konak, mesken" gibi anlamlar taşımaktadır.[1140] Yine Arapça kökenli bir kelime olan *visâl* ise "sevdiğine kavuşma, vuslat" anlamlarına karşılık gelmektedir.[1141] *Beyt-i visal* tamlaması "sevdiğine kavuşma evi" demektir. Bu tamlama, tasavvufî anlamda ise "*Hakk'ın huzuru*" anlamında kullanılmaktadır.[1142]

Mezkûr kavram, Kâdirî zümresi içerisinde Eşrefoğlu Rûmî, Şems ve Kuddûsî divanlarında geçmektedir. Eşrefoğlu Rûmî'ye göre yüreği dert ile yanmayanlar, Hakk'a kavuşma şerbetini kana kana içemezler (Eşrefoğlu Rûmî, G.96/14). Bu dünyada niceler bir zaman sultan olup tahta çıkar, dünyayı kendinin sanır. En sonunda Allah onu yere vurur, huzuruna erdirmez (Eşrefoğlu Rûmî, G.102/2). Şems'e göre ise kim olursa olsun, ne kadar çırpınırsa çırpınsın; kendisine rehberlik edecek hâl ehli birisini bulmazsa, bilmezse kendisini Hakk'ın huzuruna ulaştıracak yolu da bulamaz:

> "*Kim olsa beyt-i visâle vusûle yol bulamaz*
> *Delili olmağa bir ehl-i hâli bilmez ise*" (Şems, G.614/8)

Kuddûsî de bir gazelinde Şems ile aynı anlam ekseninde; aşk denizine dalmadan, ölmeden önce ölmeden, iki dünyayı terk etmeden, yalnız kalıp her daim Allah'ı anmadan, gizli sırlara vâsıl olmadan aşk meydanına varılmayacağını, Hakk'ın huzuruna yol bulunmayacağını söyler (Kuddûsî, G.930/1,2,4).

[1140] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, haz. Paşa Yavuzarslan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 129.
[1141] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1312.
[1142] Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, 161.

1.1.2. Bî-nişan, Lâ-mekân

Bî-nişân kelimesi "nişansız, işaretsiz, izsiz" gibi anlamlara karşılık gelmektedir.[1143] Söz konusu ibâre ile tasavvufta "*fenâ makamı, Zât-ı Kibriyâ (Allah'ın zâtı) ve lâ-tayyün (belirsizlik)*" mertebesi kastedilir.[1144] Âşık, bu mertebeye ulaşınca bütün varlığından sıyrılır. Adeta yok olur. Artık o, renksizlik makamındadır. Bu makamda ikiliğe yer yoktur. Burada sadece tevhid vardır. Âşık, baktığı her yerde Hakk'ı görür (Eşrefoğlu Rûmî, G.39/5). Aşağıdaki beyitte âşıkın, nişansız bir şekilde nişansızlık makamına eriştiğini söyleyen Eşrefoğlu Rûmî "bî-nişan" kelimesiyle fenâ hâline işaret etmiştir:

"*Bî-nişân olur nişânın kimse bilmez âşıkun*
Niteliği hiç belürmez rengi elvân eylemez" (Eşrefoğlu Rûmî, G.39/6)

Fenâ makamında kul, hiç yokmuş gibi olur. Sadece ebedî ve ezelî olan Hak kalır (Kâimî, G.321/8). Kâimî, *bî-nişân* kavramını "Ey lutfı çok ey bî-nişân" diyerek "*Zât-ı Kibriyâ*" anlamında kullanmıştır (Kâimî, G.324/1). Allah'ın zâtı görünür değildir. Fakat Allah'ın her ismi farklı yerlerde ve şekillerde zâhir olur. O zâhir olunca da diğer suretler yok olur:

"*Ol bî-nişânun dinmez nişânı sûretde yokdur*
Mahv oldı sûret çün oldı zâhir Rabb-i Te''alâ" (Kâimî, G.31/9)

"Yersiz, yurtsuz" gibi anlamları ihtiva eden "Lâ-mekân" kavramı, tasavvufî olarak "*Allah'ın zâtının mekân ve zamandan münezzeh olduğunu, her şeyde ve her yerde sıfatlarıyla görünmekte olduğunu"* ifade sadedinde kullanılır.[1145] Abdürrahîm-i Tirsî'ye göre âşık, aşk yolunda benliğini yok etmiş, bütün varlığından soyutlanmış bir şekilde mekânsızlık sırrına ermek, mekânsızlık yurduna ulaşmak ister:

"*Külli yakdum ışk odına komadum eşkalleri*
Arşdan öte lâ-mekân seyrânı pinhândur bana" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.2/7)

[1143] Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2000), 564; *Kubbealtı Lugatı*, "Bî-" (Erişim 21 Kasım 2022).

[1144] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 77; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 104.

[1145] Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, 203; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 391.

Şems bir şiirinde "*Eriştim lâ-mekân üzre*" diyerek bu kavramı "*vahdet sırrına nâil olmak*" anlamında kullanmıştır:

"*Cihân içinde buldum ol cihân-arâyı arayı*
İrişdim lâ-mekân üzre mekân arayı arayı" (Şems, G.711/1)

1.1.3. Cânân/Cânlar cânı

"Mâşuka, mahbûbe, dilber" anlamlarına gelen[1146] ve edebiyatta genelde sevgili için kullanılan Farsça kökenli *cânân* kelimesi, tasavvufî anlamda "tüm yaratılmışların varlıklarının sebebi olan ve sayesinde varlıklarını koruyup sürdürdükleri Allah'ın kayyumiyet sıfatı"nı ifade etmek için kullanılır.[1147]

Kâdirî şairler, *cânân* kelimesine ve *canlar cânı* kelime öbeğine tasavvufî anlamı doğrultusunda *Allah'ın zâtını ve kayyum sıfatı*nı ifade edecek şekilde şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu itibarla; Hakk'a gerçek âşık olanın, *Cânlar Cânı*'na vâsıl olmak isteyenin iki cihandan da fâriğ olması gerekir:

"*Cânlar cânın isterisen bu cism ü cândan fâriğ ol*
Gerçek Hakka âşıkısan iki cihândan fâriğ ol" (Eşrefoğlu Rûmî, G.65/1)

Âşıklar, varlık iddiasında değildirler. Onlar, her an *Cânân*'la birliktedirler. Kendilerini *Cânân*'a teslim eden âşıkların cânları(ruhları) her dem yeni tecellilere mazhar olur (Abdürrahîm-i Tirsî, G.21/3). Onlar, ten kaygısından âzâdedirler. Zevk ve şevkle *Cânân*'a ermek için insan-ı kâmile teslim olurlar (Kâimî, G.106/7). Gece gündüz *Cânân* için yanıp *Cânân*'ın yoluna cânını vermek dilerler. Yoksa onlar, *Cânân*'ın cemâlini görme sarhoşluğunun talibi değildirler (Şerîf, G.60/2). Onlar, her an *Cânân*'dan gelecek bir tecellinin haberini beklerler. *Cânân*'dan zuhur edecek tecelliye can vermek için yaşarlar. Bu durumu Osman Şems Efendi, cinaslı bir şekilde şöyle ifade eder:

"*Ey sabâ bir şemme var mı zülf-i cânândan haber*
Almadı gitdi dirîgâ âh-ı cân andan haber" (Şems, G.172/1)

[1146] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 168.
[1147] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 83; Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017).

"*Cânını cânâna vir ey cân u cânân isteyen*
Kim ki cânın virmeye cânâna cân andan çıkar" (Şems, G.155/6)

Din ve dünya kaydı olan aşk meydanına giremez ve *Cânân*'ın yüzünü göremez (Şems, G.162/5). Zîra bu meydan, *Cânân*'ın tecellilerine kurban olmak isteyenlerin kanlarıyla ıslanmıştır (Şems, G.320/4). Zorluklarla karşılaşmayan ilerleyemez. İmtihanları geçmeden *Cânân*'a kavuşmak mümkün değildir (Kuddûsî, G.41/2). Sâlik, bir elinde ameli bir elinde mendili, sürekli gözyaşı dökerek *Cânân*'a yalvarmalıdır (Kuddûsî, G.38/3). *Cânân*'a kavuşmak için *Cânân*'dan gayrısını gönlünden çıkarıp can satılan pazara gelmelidir:

"*Sâlikâ ağyârı gönülden çıkar dildâre gel*
Vuslat-ı cânân içün cân satılan bâzâra gel" (Kuddûsî, G.394/1)

1.1.4. Cânân ili/Dost ili

Kâdirî şairler *Cânan ili/Dost ili* kavramlarını[1148] *Cenâb-ı Hakk'ın makamı, huzur-ı İlâhî* gibi anlamlara gelecek şekilde kullanmışlardır. Eşrefoğlu Rûmî'ye göre *Dost ili*ne sefer için beden seddini yıkmak, bedenî isteklerden, kayıtlardan sıyrılmak gerekmektedir:

"*Sefer kılmak içün dost iline*
Yıkup işbu beden seddin giderem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.76/4)

Zaten insan bu dünyaya gitmek için gelmiştir. Madem gidilecektir o halde yaşamaktan maksat, nihayetinde *Dost ili*ne çıkabilmektir. Aslında insan ezelden *Dost ili*ne âşinâdır ancak dünya gurbetine düşmüştür ve yine asıl yurdu olan *Cânan ili*ne gitmelidir:

"*Âşinâ idüm ezelden şimdi düşdüm gurbete*
Yine biliş olmağa cânân iline giderem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.81/5)

Dünya, müminlerin zindanıdır. Müminlere lâyık olmayan bu zindandan kurtulup *Cânân ili*ne gitmelidir. Baba, ana, kardeşler "Gitme!" diye ağlasalar bile onlara kulak asmayıp

[1148] Söz konusu kavramın Türk Tasavvuf Edebiyatındaki yeri ile ilgili tafsilatlı bir okuma için bk. Kemikli, "Türk Tasavvuf Edebiyatı".

*Cânân ili*ne doğru sefer etmelidir (Eşrefoğlu Rûmî, G.81/7,8). İnsanın yapacağı en kutlu sefer budur:

"*Eşrefoğlu Rûmî kılmadı bunca kutlu sefer*
Sâd u hurrem pür-safâ cânân iline giderem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.81/9)

Abdürrahîm-i Tirsî, kendisinin Hakk'ın tecellîlerini ve ilâhî hakîkatleri görmesine engel olan, insanı Allah'tan uzaklaştıran, bir anlamda da gizli şirk olarak kabul edilen benlik duygusunun kendisine örtü/engel olduğunu (Abdürrahîm-i Tirsî, G.93/2), dolayısıyla benliği terk edip *Dost ili*ne öyle gitmek gerektiğini söyler:

"*Ben benliğim terkin urdum dost iline gider oldum*
Giçdüm usandum ben benden bi'l-külliye bîzâr oldum" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.93/1)

1.1.5. Cevher

Farsça *Gevher* kelimesinden mu'arreb olan "*cevher*" kelimesi sözlük anlamı olarak, "kendi nefsiyle kaim olan şey, araz mukabili; tıynet, mâye-i asliyye; elmas vesaireden kıymetli taş" gibi anlamlara gelir.[1149] Tasavvufî düşüncede ise birkaç anlamı olan *cevher* kelimesi genellikle *İlâhî nefes*; *hakikat-ı Muhammediye*; *şeriattan şeriata, zamana ve mekâna göre değişmeyen ezelî ve ebedî hakikatler*; *gizli tutulması ve açık edilmemesi gereken bilgiler* gibi anlamlarda istimâl edilmiştir.[1150]

Kâdirî şairler, *cevher* kelimesini tasavvufî anlamına mutabık olarak ve genellikle *bahr, deryâ, umman* gibi kavramlarla tenasüp oluşturacak şekilde kullanmışlardır. Onlara göre, aşk *cevher*i belâ bahrinin dibindedir. Öyleyse *cevher* isteyen kişi belaya katlanmalıdır (Eşrefoğlu Rûmî, G.27/4). Âşık olan kişi Hz. Eyyûb (a.s) gibi belâkeş olmalıdır. İstiridye belâlara katlanarak damlayı *cevher* kılar (Eşrefoğlu Rûmî, G.27/6). Eşrefoğlu Rûmî, bir beytinde aşk bahri, cevher, îsâr ve âşık kelimelerini bir arada kullanmıştır. Burada dikkati çeken kelime "başkası için çalışmak", "halka hizmet ile Hakk'a ulaşmak" anlamlarına gelen "îsâr" kelimesidir.[1151] Tasavvufun ana esaslarından biri olan bu mefhumu Eşrefoğlu

[1149] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 179.
[1150] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 88.
[1151] Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 294.

Rûmî özellikle kullanmıştır. İnsan-ı kâmil, îsâr eden şahsiyettir. İbnü'l-Arabî'ye göre îsâr, cömertliğin en üstünüdür. Cûd (cömertlik), istemeden vermektir. Sehâ, gerektiği kadar vermektir. Îsâr ise gelecekte muhtaç olacağın şeyi vermektir.[1152] Eşrefoğlu Rûmî'nin, insan-ı kâmil olan kişinin özelliklerini anlattığı şiirinde belirttiği üzere; insan-ı kâmil, aşk denizine dalıp oradan ezelî ve ebedî hakikatleri çıkaran *(cevher),* bunları âşıklara esirgemeden ve onların menfaatini düşünerek fedâkârlıkla veren (îsâr eyleyen) kişidir:

"*Ben talmışam ışk bahrine sataşmışam gevherine*
Ol gevherden âşıklara gelsünler îsâr eyleyem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.77/6)

Her insan, varlık *cevher*ine sahiptir. Okyanusun içinde olan incinin okyanusla arasında bir örtü, bir perde olan sadefi aşıp okyanusu fark edebilmesi gibi insan da erenler meclisinde kendindeki asıl *cevheri (melekûtî ruhunu)* keşfedebilir (Abdürrahîm-i Tirsî, G.14/7). Gerçek âşık, cevheri ancak bu mecliste ayan bir şekilde görebilir (Abdürrahîm-i Tirsî, G.14/8). Çünkü *cevher (ezelî ve ebedî hakikatler)* fâş edilmemesi gereken yerlerden saklanmalıdır. Aksi takdirde cevherin izzetine halel gelir:

"*Abdürrahîm-i Tirsî var gevherün sakla key zinhar*
İzzetini gözle zinhâr bilürsen anı andandır" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.14/9)

İnsan-ı kâmilin emrine giren kişi *cevher*e (Rahmânî nefes) nâil olur ve Sultân'a (Cenâb-ı Hakk) erer (Kâimî, G.4/6). Bir şeyhin eteğini tutan, sohbetlerine gelip tevhide alışan kişi vahdet ummanına dalar ve *cevher*e (Rahmânî nefes) ulaşır (Kâimî, G.12/4). Kendini bilen Rabb'ini bilir ve ilim cevherlerinden payını alır:

"*Sen sana geldün özüni bildün*
Nakdini aldun cevher evinde" (Kâimî, G.27/6)

Hz. Peygamber, *cevher*-i evveldir. Bu *cevher*, Allah'ın nurundandır ve diğer şeyler ondan meydana gelmiştir. Allah'ın ulu Resûlü olan Hz. Peygamber, kaderin ezelî hükmüne müessir olan öyle bir sultandır ki onun cevherini idrak etmede akl-ı kül hayrete düşer:

"*Sen o sultân-ı kader hükm-i ezelsin kim olur*

[1152] Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 294-295.

Akl-ı küllî cevherin idrâkde hayret-rehîn" (Şems, G.748/17)

Âşık, gece gündüz aşk denizine dalar ve oradan *cevher* çıkarır. Bu *cevher* o kadar yücedir ki kıymeti asla ölçülmez (Kuddûsî, G.910/5). *Cevher*den murat, marifettir. Bu remzi anlamayan marifetsiz gönül *Şâh*'a (Cenâb-ı Hakk'a) saray olmaz:

"*Murâd cevher dimekden ma'rifetdir anla bu remzi*
Ki irfân olmayan gönül serây-ı şehriyâr olmaz" (Kuddûsî, G.910/6)

1.1.6. Çevgân

Çevgân, başı eğri cirit sopası demektir. Eski doğu milletlerinin, bilhassa Türklerin, at sırtında oynamış oldukları oyunda kullanılan sopadır. Avrupa'da bugün polo adıyla oynanan oyun aslında budur. *Çevgân* kelimesi edebiyatımızda daha çok gûy (top) ile anılır.[1153] "Külünk" ve "nacak" kelimelerinin *çevgân* kelimesinin yerine kullanıldığı metinler vardır.[1154]

Çevgân kavramı tasavvufî ıstılahta *Allah'ın ezelî iradesi*ni temsil eder. Aynı zamanda *bütün işlerin cebir ve kahır yoluyla takdir edilmesi* anlamına gelir.[1155] Kâdirî şiirinde bazı beyitlerde *çevgân* ile gûy (top) birlikte kullanılır. Gûy (top), insanı temsil eder. Allah Teâlâ'nın takdiri karşısında *çevgân* önünde nereye gönderilirse oraya giden bir toptan kinayedir.[1156]

Kâdirî şiirinde *ışk çevgânı, top, baş, terk, çevgân-ı belâ, galtân, ser, çevgân-ı mahabbet, meydân* gibi kelime ve terkiplerle mütenasip bir şekilde zikredilen *çevgân* kavramı; Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsi, Kâimî ve Şems'in divanında karşımıza çıkmaktadır.

Eline aşk *çevgân*ını alan âşık, başını ona top eyleyerek aşk meydanına girer. *Dost*, aşk meydanında topu nereye sürerse o da oraya gider. Böylece Hakk'ın her takdirine rıza gösterildiği sembolik bir şekilde anlatılmış olur:

[1153] Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 102.
[1154] Kelimelerin yüzyıllar içerisinde uğradığı değişmeleri ve anlam değerlerinin ortaya çıkarılması hakkında bilgileri içeren bir okuma için bkz. Mertol Tulum, *17.Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011).
[1155] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 96; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 83.
[1156] Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf* (Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2007), 317.

"*Elüme 'ışk çevgânını aldum*
Top urdum başumı meydâna geldüm" (Eşrefoğlu Rûmî, G.75/2)

"*Gâh çevgân elüme alup girürem 'ışk meydânına*
Gâh top olup dôst önünde şarkdan garba yuvarlanuram" (Eşrefoğlu Rûmî, G.69/9)

Dertliler, dertlerinin dermânını başlarını *çevgân* önüne koymakla bulur, yani takdire rıza göstermekte bulurlar (Abdürrahîm-i Tirsî, G.164/1). Kâdirî tarikatında erkân böyledir. Derviş, başını top eyleyip Hakk'ın kazasına teslim olur. Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaaflardan uzak olanın aşkı ile "Hû" der:

"*Bu tarîk-i Kâdirî erkânile*
Tôb gibi baş oynada çevgânile
'Aşk-ı Sübhânî ola imkânile
Pîr-perver himmetinde hû dirüz" (Kâimî, Mu.129/4)

Cenâb-ı Hakk'ın gaybî hüviyetine ermek dileyen, başını meydana koymalıdır. Çünkü başını top etmeyen, *çevgân*a (takdire) âşinâ olamaz (rızâ gösteremez):

"*Zülfine irmek dilersen ko seri meydânına*
Başını tôp itmeyen çevgâna olmaz âşinâ" (Şems, G.748/5)

Hakk'ın zikrini dillerinden düşürmeyenler, kaza ve kadere her daim teslimiyet içerisinde oradan oraya yuvarlanırlar:

"*Çevgân-ı belâ ile olur top gibi galtân*
Hak Hak diyu yek başına meydâna düşenler" (Şems, G.138/5)

1.1.7. Devlet

"Baht, saadet, talih, servet, müstakilen idare olunan hükümet ve ülkesi" gibi anlamlarda istimal olunan *devlet* kelimesi[1157], Eşrefoğlu Rûmî tarafından *Hz. Peygamber* anlamında kullanılmıştır. Ona göre Hz. Peygamber, Allah'ın sevgilisidir ve bütün mahlukâta *Devlet'*tir:

[1157] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 254.

"*Muhammed kim habîb-i hazret idi*
Dükeli mahlûka ol devlet idi" (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/1)

1.1.8. Dildâr

"Birinin gönlünü zapt altında tutan" şeklinde sözlük anlamına[1158] sahip olan *Dildâr,* tasavvufî anlamda ve genellikle açık istiare yoluyla *Allah* kastıyla zikredilir.[1159] Kâdirî şairler de bu kelimeyi tasavvufî anlamına matuf olarak kullanmışlardır. Abdürrâhim-i Tirsî, *Dildâr*'ın yolunda kınanmaktan ar etmediğini söyler:

"*Senün gibi dil-dârun yolına ben*
Melâmet oluram niçün âr idem" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.97/7)

Âşıkın hâli, *Dildâr* ile hoştur. Onun aşkıyla günleri güzel geçmektedir (Abdürrahîm-i Tirsî, 99/3). Ama yine de *Dildâr'*dan ayrı kalmanın derdiyle ağlamaktadır Onun derdine düşenlerin kararı yoktur. Firâkıyla aşıkların ciğeri yanmaktadır. Toprağa yüzlerini sürer, kanlı yaşlar dökerler (Abdürrahîm-i Tirsî, 34/4,1,2,3). Abdürrahîm-i Tirsî de *Dildâr'*a kavuşmayı yine *Dildâr'*dan diler:

"*Bu Abdürrahîm-i Tirsî urup topraklara yüzi*
Sana ulaşmağa özi senden seni diler dil-dâr" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.17/7)

Kâimî, meramını yalnızca *Dildâr'*a söyler. (Kâimî, 144/9) *Dildâr,* hem seven hem sevdirendir. Onun mukaddes feyizlerinden gelen hakikatler, aşığı mest eder (Kâimî, 316/6). Şerif'e göre tam da bu sebeple âşık, dert ile yana yana "Hû" der:

"*Âşıkam gülzâra karşu yana yana Hû direm*
Derd ile dildâra karşu yana yana Hû direm" (Şerif, G.85/1)

Âşık, iki cihanda da *Dildâr'*ı sever ve ona muhtaçtır (Şems/401/1). *Dildâr'*ın ayrılığıyla başı dönmüş, kafası karışmış olan; derdini yâr edinir. Sahra sahra, yâr yâr diyerek dolaşır durur:

"*Hecr-i dil-dâr ile ser-geşte olan Şems gibi*

[1158] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 258.
[1159] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 108.

Dolaşur yâr diyu derd ile hâmûn hâmûn" (Şems, G.610/6)

Âbid, cennete girip orada yiyip içmeyi arzular. Âşık ise ancak *Dildâr* ile ünsiyeti diler (Kuddûsî, 849/6). Âşıklar, dünyada iken *Dildâr'*dan ayrı kalmanın ateşiyle yanmışlardır. Onlar *Dildâr'*a kendisine kavuşmayı kolaylaştırması için sürekli dua ederler (Kuddûsî, 927/1). Zaten aşıklar da aşk derdine devâ istemezler. Zirâ, *Dildâr* onları aşkına başkan yapmıştır (Kuddûsî, 771/7). Çünkü *Dildâr* ancak aşk ile bilinir. Arsız inkarcılar, bunu kabul etmezler (Kuddûsî, 10/1). Âşıklar, *Dildâr* dışındaki hiçbir varlığa bağlanmazlar. Onlar, huzuru *Dildâr* ile bulurlar:

"*Mâsivâya eylemez hîç iltifât Hak âşıkı*
Neylesün ağyârı ol dildâr ile eyler ferâh" (Kuddûsi, G.223/2)

1.1.9. Dost

Dost kelimesi, sözlük anlamı olarak "sevilen adam, muhip, yâr, sıddîk, maşuk, mahbûb" gibi anlamlara gelmektedir.[1160] Tasavvufî anlamda kastedilen, "bâkî dost" olduğu vechle Allah'tır.[1161]

Kâdirî şairler, şiirlerinin birçoğunda Cenâb-ı Allah'ı kastederken mezkûr kelimeyi kullanmışlardır. Tetkik ettiğimiz divanlarda en çok geçen kavramlardan birisi *dost*tur. Hemen bütün Kâdirî şairlerin şiirlerinde kendine yer bulan söz konusu kavram, bilhassa Eşrefoğlu Rûmî'nin divanında tekâsüf etmiş, aynı yoğunluk halifesi Abdürrahîm-i Tirsî'nin divanında devam etmiştir.

İnsana kadimî bir dost gerekse o *Dost*, Allah Teâlâ'dır. İnsan, *Dost'*tan gayrısını dert edinmemelidir (Eşrefoğlu Rûmî, 66/1). Her şey bir gün yok olacaktır. Zeval bulmaz tek varlık *Dost'*tur. Ancak ona hizmet eden gerçek kul olabilir (Eşrefoğlu Rûmî, 66/2). Ona gerçek kul olan da ebediyyen hür olur, asla helâk olmaz (Eşrefoğlu Rûmî, 66/3). *Dost'*a giden yollar çok çetindir. *Dost'*a doğru gitmek ve gerçek er olmak dileyen kişi; davayı bâtıl eylemez. Beyhûde sözler söylemez. Kimseye eğri bakmaz. Karınca gibi mütevâzı olur. Benlik seddini yıkar, insan kalıbına girer. Dünya kavgasından uzak durup gönül hücresinde sürekli halvet eder (Eşrefoğlu Rûmî, 89/2, 3, 4, 6, 7). Âşık, henüz ezel ve

[1160] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 273.
[1161] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 110.

ebetten önce *Dost'*un sözünü işitmiş, onu canından çok sevmiştir. Ancak önce *Dost* sevmiş ve sevilmek için de kullarını yaratmıştır:

"Ol dôstı ben sevdügüm bu cânumdan ilerü
Ol dôstı ben gördügüm bu gözümden ilerü

Ezel ebed olmadan sohbetüm anunlaydı
İşidürdüm sözini bu gûşumdan ilerü" (Eşrefoğlu Rûmî, G.95/1,2)

"İlk ol mı sevdi beni ya ben mi sevdüm anı
Ol beni sevdi beni bu sevdügümden ilerü"[1162] (Eşrefoğlu Rûmî, G.95/4)

İnsan bu dünyaya *Dost*'u bilmeye gelmiştir (Abdürrahîm-i Tirsî, 149/1). Münkirin, münafığın ettiği cefalara *Dost* için katlanılmalıdır (Abdürrahîm-i Tirsî, 118/2). *Dost'*a âşık olduğunu söyleyen ondan gelen her belâya sabretmelidir:

"*Çünki ben ol dosta âşıkam didüm*
Her belâsın sabr idüp çekem şu ben" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.118/5)

1.1.10. Figân/Feryâd/Nâle/İnleme

"Yüksek sesle ve kuvvetle bağırma, ıztırapla bağırma, haykırma, inleme, inilti" gibi anlamlara gelen[1163] bu kelimeler, tasavvufî manada *gerçek sevgili olan Allah'ı istemek, arzulamak* demektir.[1164] Kâdirî şiirinde de bu anlamına matuf olarak kullanılmıştır.

Âşık, her seher vakti Allah Teâlâ'yı arzular ve "Hû!" diye inleyerek aşk denizine dalar (Şerif, 60/3). Onun gece gündüz ettiği bu *feryâd*ı kınanmamalıdır. Çünkü o, Allah'tan ayrı düşmüştür ve ona ulaşacak yollar aramaktadır (Kuddûsî,472/2). Arifin gönlü seherde "Hû!" diyip inler; zira o, Abdülkâdir-i Geylânî'nin gönlündeki aşktan feyz alma çabasındadır:

[1162] Eşrefoğlu Rûmî burada sûfîler arasında meşhur olan "Ben bilinmeyen gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim ve kâinatı yaratıp onlara kendimi tanıttım, onlar da beni bilip tanıdılar." şeklindeki kutsi hadise telmihte bulunmuştur. Mezkûr kutsi hadis için bk. İsmail b.Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ*, çev. Mustafa Genç (İstanbul: Beka Yayınları, 2019), II/155.

[1163] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 347, 353; *Kubbealtı Lugatı*, "Figan-Efgan" (Erişim 08 Aralık 2022); *Kubbealtı Lugatı*, "Feryat-Feryad" (Erişim 08 Aralık 2022); *Kubbealtı Lugatı*, "Nâle" (Erişim 08 Aralık 2022).

[1164] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 121.

"*Şikâr-ı aşk-ı dil-i Bâz-ı Eşheb olmışsın*
Seherde hû diyüp inler dehânın ey bülbül" [1165] (Şems, G.419/14)

1.1.11. Gamze

Gamze kelimesi lügatte "göz kırpma, göz süzerek göz ucu ile bakma, çene veya yanak çukuru" gibi anlamları hâizdir.[1166] Tasavvufta ise *İlâhî tecelli*, *idrak olunan işaretler*, *Hakk'ın tesiri*, bazen de *Allah Teâlâ'nın celâl sıfatı* gibi mânâlara gelecek şekilde istimal olunmuştur.[1167]

Kâdirî şairler içerisinde bu kavrama sadece Şems yer vermiştir. Bir beytinde Cenâb-ı Hakk'a; zât-ı ehadiyyetin sıfatı için ve İlâhî tecellin için Müslümana bir kerem et! diye niyazda bulunur:

"*Kâfir-i zülfün içün gamze-i fettânın içün*
Bir nigâh-ı keremin eyle müselmâna fedâ" [1168] (Şems, G.3/7)

1.1.12.Gayb / Şehâdet

Gayb; göz önünde olmayan, gözle görülmeyen, gizli olan şey.[1169] Şehadet; görülen ve bilinen bir durum veya iş hakkında şâhitlik etme, tanıklık yapma.[1170] Tasavvufta Allah Teâla'nın vasıtasız baktığı âlem *gayb* âlemi; insan vasıtasıyla baktığı âlem ise *şehâdet* âlemidir.[1171]

Hz. Peygamber, feyz-i akdesten aldıklarını bütün âleme ulaştırır.[1172] Onun mucizeler söyleyen gül ağzını andığında, insana *gayb* âleminden (yalnız Allah tarafından bilinen âlemden) feyz hazineleri açılır:

[1165] Bu beyitte bülbül, açık istiare yoluyla arifin gönlünün; şikâr ise yine açık istiare yoluyla aşk ve feyzin remzidir.
[1166] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 366; *Kubbealtı Lugatı*, "Gamze" (Erişim 08 Aralık 2022).
[1167] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 142; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 224; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 124.
[1168] Bu beyitte Kâfir ve Müselman kelimeleri arasında tezat sanatı vardır. Ayrıca "zülf" kelimesi açık istiare tarikiyle zât-ı ehadiyyetin sıfatı olarak zikredilmiştir. Zülf için bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 398; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 398-399.
[1169] Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî*, haz. Furkan Öztürk (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 683; *Kubbealtı Lugatı*, "Gayp-Gayb" (Erişim 09 Aralık 2022).
[1170] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1122; *Kubbealtı Lugatı*, "Şahâdet-Şehâdet" (Erişim 08 Aralık 2022).
[1171] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 144; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 227.
[1172] Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 157.

"*Gül-dehân mu'ciz-i âyâtı gelürse yâdıma*
Keşf olur gayb-ı hüviyyetden bana kenz-i defîn" (Şems, G.478/15)

Görünmezlik ve bilinmezlik âlemi içinde gizli sır arayan sâlik, gizli sır araya araya şu içinde bulunduğu âlemi kaybedebileceğini unutmamalıdır:

"*Cihân-ı gayb içinde sırr-ı pinhân isteyen ey Şems*
Cihânı gayb ider sırr-ı nihân arayı arayı" (Şems, G.711/9)

1.1.13. Hâldaş, Yoldaş

"Aynı halde bulunan, aynı halde olanlardan her biri" [1173] demek olan *haldaş* kelimesini ve "Yol arkadaşı, dost" demek olan *yoldaş* kelimelerini, Kâdirî şairlerden sadece Abdürrahîm-i Tirsî *Allah Teâla* mânasında kullanmıştır.

İnsan her nerede olursa olsun *Yoldaş*'ı onunladır. Onun hâlini bilen, derdine derman olan *Haldaş*'ı vardır. İnsanın *Haldaş*'ı Allah'tır. İnsan, varlığını *Haldaş*'ına vermiştir. Bu sayede nice faydalar görmüştür. Varlığını *Haldaş*'a verenler zarar görmeyecektir:

"*İy yârenler iy kardaşlar her kandasam yoldaşum var*
Her derdüme dermân benüm hâlüm bilür hâl-daşum var

Hâl-daş her dem oldur bana varlugumı virdüm ana
Aldum anı eydün bana assum ya ziyânum mı var" (Abdürrahîm-i Tursî, G.42/1,2)

1.1.14. Han

"Padişah unvanı, hükümdar, bey, yüksek hükümdar unvanı"[1174] gibi anlamlara gelen *han* kelimesi, Abdürrahîm-i Tirsî'nin şiirlerinde "*Allah Teâla*"nın remzidir.

Abdürrahîm-i Tirsî, *Han*'ı tanıdığından, bildiğinden beri sevdiğini, divanının *Han*'ın güzelliklerini anlatan bir eser olduğunu söyler:

[1173] Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, ed. Nurettin Demir - Emine Yılmaz (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2021), 7/545; *Kubbealtı Lugatı*, "Haldaş" (Erişim 10 Kasım 2022).

[1174] Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 3/363.

"*Görelden seni ey hânum sever seni gönlüm cânum*
Senün hüsnün kitabıdır elümde şimdi dîvânum" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.99/4)

Kuddûsî ise mezkûr kelimeyi, bir na´tında sözlük anlamında kullanmıştır:

"*Muhammedle okur diller Muhammedle coşar siller*
Muhammedle eser yiller Muhammed böyle bir handır" (Kuddûsî, G.32/14)

1.1.15. Hazret

Şahıs veya kutsal görülen varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılan ve saygı ifade eden bir kelime olan *Hazret*[1175], Kâdirî şairlerden Eşrefoğlu Rûmî ve halifesi Abdürrahîm-i Tirsî tarafından *Cenâb-ı Hakk*'ı kastedecek şekilde kullanılmıştır.

İnsanın ömrü boyunca ibadetlerini yapması ne güzeldir! Böylece *Hazret*'e vardığında yüzü ak olur (Eşrefoğlu Rûmî, 122/6). Eğer bir kişi *Hazret*'e müştâk ise riyazet içinde olmalı ve her seher onun huzurunda bel bağlamalıdır. Bu herkesin yapacağı bir iş değildir. Birçok kişi gaflet içinde uzanıp yatar (Abdürrahîm-i Tirsî, 73/4). İnsan nasıl nefsine uyup *Hazret'*e âsi olduysa yine o şekilde *Hazret*'in huzurunda yalvarıp yakararak tövbe etmelidir:

"*Nitesi nefsüne uydun âsi oldun ol hazrete*
Kıl tazarru ol hazrete suçun dile tevbeye gel" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.84/2)

1.1.16. Kûy

Kûy kelimesi; "köy, mahalle, semt, sevgilinin bulunduğu yer, konacak yer" anlamlarını taşır.[1176] Kâdirî edebiyatında Kuddûsî ve Şems, bu kelimeyi "*Hakk'un huzuru, yüce huzur*" gibi mânâlarda kullanmışlardır.

Gönülden ve cândan Allah'a vuslata talip olan Kuddûsî, Allah'tan başka her şeyi bırakıp, *Dost*'un *kûy*una göçmek diler (Kuddûsî, 31/7). Başka bir beytinde Kuddûsî; "Kullarına

[1175] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 452; *Kubbealtı Lugatı*, "Hazret" (Erişim 12 Aralık 2022).
[1176] Tulum, *17.Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, 1058; *Kubbealtı Lugatı*, "Kûy" (Erişim 12 Aralık 2022).

cenneti ver, Kuddûsî'ye aşkı ver. *Kûy*una varırsa, lütfunla ona bütün kapıları aç!" diye Hakk'a niyazda bulunur:

"*Ubbâdına vir cenneti Kuddûsî'ye ışk vir hemân*
Kûyine varırise it fazlınla ana feth-i bâb" (Kuddûsî, G.130/5)

Şems ise bir beytinde; "Ey tapılası güzel! Nasıl ki hacca gidenler yollara düşerek araya araya Kâbe'yi bulurlarsa, senin *kûy*unu arayanlar da önünde sonunda orayı bulup muratlarına nâil olurlar." der. (Şems, 711/7)

1.1.17. Leylâ

"Çok karanlık gece" anlamına gelen *Leylâ* kelimesi Türkçe 'de "Tatlı sarhoş, çok âşık kimse" gibi anlamlar kazanmıştır.[1177] Bununla birlikte *Leylâ*, "*Leylâ ile Mecnûn"* mesnevisinin kadın kahramanı olup "Leylî" diye de bilinmektedir.[1178]

Kâdirî edebiyatında; Eşrefoğlu Rûmî, Kâimî, Şerif, Şems ve Kuddûsî "*Leylâ*" kelimesini "*Allah Teâla*" anlamında zikretmişlerdir. Kâimî, Mecnûn'dur ve *Leylâ*'ya tutkundur (Kâimî, 24/9). Âşıkın aklını başından alan *Leylâ*'dır. Başında otlar bitiren de *Leylâ*'nın aşkının tesiridir[1179] (Kâimî, 117/7). Şerif, *Leylâ*'ya âşık olmuş Mecnûn'dur. O ayrılık derdine düşmüştür ve bu derdin vuslattan gayrı devâsı yoktur (Şerif, 45/5). Kuddûsî, *Leylâ*'nın sevdasına düşeli diğer bütün sevdaları unutmuştur. *Leylâ*'ya (Allah Teâla'ya) kavuşmayı arzulamaktan Leylâlara kavuşmayı unutmuştur (Kuddûsî, 239/1). Zaten âşık, ezelden gönlünü ay gibi parlak olan *Leylâ*'ya vererek Mecnûn olmuştur (Kuddûsî, 305/1).

Eşrefoğlu Rûmî, *Leylâ*'yı temâşâ edenlerin Mecnûn'a döndüklerini, bu aşk ile cezbe hâlinde olanların hâlini, bu hâli tecrübe etmeyenlerim anlamayacağını söyler:

"*Sen Leylâ'yı görenlerün Mecnûn olup kalanlarun*
Kendüzinden varanlarun kimse hâlin bilmezimiş" (Eşrefoğlu Rûmî, G.45/8)

[1177] Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî*, 761; *Kubbealtı Lugatı*, "Leylâ" (Erişim 13 Aralık 2022).
[1178] Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 288.
[1179] Kâimî, Mecnûn'nun başında otlar bitmesi hadisesine telmihte bulunmuştur. Leylâ ile Mecnûn mesnevisi için bk. Fuzulî, *Leyla ile Mecnun*, haz. İskender Pala (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008).

Bazen de âşık, *Leylâ*'yı dünyada hakkıyla zikredememenin verdiği elemle "Ey saçı, Leylâ'nın gece rengindeki saçını andıran güzel! Eyvahlar olsun ki seni Mecnûn'un yaptığı gibi ömrüm boyunca "*Leylâ*! *Leylâ*!"diye anmadan bu dünyadan geçtim, gittim." der:

"*İderdim ey saçı Leylî nice demler ki vâ-veylâ*
Seni Mecnûn-veş Leylî diyu yâd itmeden geçdim"[1180] (Şems, G.437/6)

1.1.18. Mâşuk

Mâşuk, "Aşkla sevilen, âşık olunan kimse" demektir.[1181] Kâdirî şairlerin şiirlerinde "*Mâşuk*", tasavvufî anlamına matuf olarak, her yönden en mükemmel ve en fazla sevilmeye lâyık olduğu vechle "*Allah Teâla*"dır.[1182] Kâdirî zümresi içerisinde Abdürrahîm-i Tirsî ve Kuddûsî, *Mâşuk* kelimesini bu doğrultuda istimal etmişler ve böylece Cenâb-ı Hakk'a duydukları iştiyaklarını şiir vasıtasıyla ortaya koymuşlardır.

Âşık, ahdini geciktirmez. Bugünü yarına bırakmaz.[1183] Ölse de *Mâşuk*'tan ayrılmaz (Abdürrahîm-i Tirsî, 165/4). Onun aklı da ruhu da gece gündüz *Mâşuk*'tur. O, bu düşünceyle dağlarda ve çöllerde gezerek sürekli *Mâşuk*'u düşünür (Abdürrahîm-i Tirsî, 104/4). Âşıkın dünya ile işi yoktur. Bir an dünya ile meşgul olsa bu meşguliyet onu *Mâşuk*'una yabancı eder. Bu nedenle dünya, terk edilmelidir:

"*Dünyâ bizi magrûr ider kendüzüne meşgûl ider*
Ma'şûkumuzdan yâd ider terk idelüm terk idelüm" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.103/3)

Âşık, *Mâşuk*'un zikrini gece gündüz ruhuna gıda etmeli, başka bir şeyle oyalanmamalıdır. Çünkü, âşıka *Mâşuk*'un zikri, ekmekle su gibidir (Kuddûsî, 122/3). Bülbülün gül bahçesinde gülü bir an görmese mutlu olamayacağı gibi âşık da *Mâşuk*'tan uzak olunca

---

[1180] Şems; bu beyitte, saçı siyah olarak tasavvur edip Kur'ân-ı Kerim'in Leyl sûresine atıfta bulunarak saçı geceye teşbih etmiştir. Ayrıca bu beyitte "Leylî-Vâveylâ-Mecnûn-yâd itmek" kelimeleri arasındaki tenasüp de dikkat çekmektedir.

[1181] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 759; *Kubbealtı Lugatı*, "Mâşuk" (Erişim 13 Aralık 2022).

[1182] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 237.

[1183] Burada Abdürrahîm-i Tirsî, sûfîlerin hayat tasavvurunda önemli bir yeri olan "an" yani şimdiki zaman üzerinde durmuştur. Sûfilerin zaman konusundaki bu yaklaşımı, yani hayatı bir an veya bir nefes olarak görmeleri ve buna göre bir zaman anlayışı oluşturmaları, insan sorumluluğunun ve hayata dair ciddiyetin taşınabileceği en ileri boyuttur. Sûfîlerin zaman mülahazasıyla ilgi bk. Ekrem Demirli, *Şair Sûfîler: Mevlana, Yunus ve Niyazi-i Mısrî Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Sufi Kitap, 2015), 237-242.

cenneti ve nimetlerini asla istemez (Kuddûsî, 427/3,4). Aşk divânesi âşık, "Ben onu övmeye lâyık mıyım değil miyim?" demeden, gece gündüz utanmadan *Mâşuk*'unu metheder:

"*Utanmaz âşık-ı şeydâ ider mâşûkının medhin*
Dimez hiç yok liyâkat bende eyler rûz u şeb efgân" (Kuddûsî, G.556/2)

1.1.19. Mihr/Hurşid/Güneş

Güneş ve eş anlamlıları olan *mihr, hurşid* kelimeleri Kâdirî şairler tarafından tasavvufî anlamı doğrultusunda "*ilâhî tecellilerden hasıl olan nurlar; zat-ı ahâdiyet*"[1184] şeklinde bir mânâyı kastetmek üzere kullanılmıştır. Bazı beyitlerde de *güneş/hurşid* kelimesiyle "*Hz.Peygamber*" ve "*vahdet*" kastedilmiştir.

Gönle doğan *güneş* (ilâhî feyzler) dil ile ifade edilmez (Abdürrahîm-i Tirsî, 46/6). Vahdet *güneş*i zâhirdir, dokuz feleğe bu nazarla bakmalıdır. Bu nazar, ikilik değil birlik nazarıdır (Kâimî, 173/39). Semâvata, bir lütuf olarak, *Hurşid*'den (Hz. Peygamber'in yüzünün nurundan) bir parça aksetmiştir (Şems, 296/1). Zaten *güneş*, aydınlığını Hz. Peygamber'in nurunun zerrelerinin bir zerresinden almıştır. O; insanların, cinlerin ve meleklerin hayran olduğu en parlak nurdur (Kuddûsî, 592/5).

Bunlara ek olarak Kuddûsî, cömertliği, herkese faydalı olmayı *güneş*e teşbih etmiştir:

"*Güneş-veş âmmeye nef' it Hızır-veş çağırana yit*
Tarîk-i muhsinâta git ki bire on yazar Mevlâ" (Kuddûsî, G.2/7)

1.1.20. Müderris

"Medrese ve büyük câmilerde yüksek seviyede ders okutan icâzetli âlim, medrese hocası" demek olan[1185] *müderris* kelimesini, Kâdirî zümresi içerinde Abdürrahîm-i Tirsî "*Cenâb-ı Allah*" mânâsında kullanmıştır. O, ezel bezminde, aşk medresesinden ders almıştır ve *Müderris*'i Allah Teâlâ'dır:

[1184] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 174; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 330.
[1185] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 852; *Kubbealtı Lugatı*, "Müderris" (Erişim 19 Aralık 2022).

"*Anda Hak idi müderris dersüme*
Anda medrese-i ışkda olmışam" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.101/5)

1.1.21. Pâdişâh

Padişâh, "Hükümdarlar hükümdarı, büyük hükümdar" demektir.[1186] Mezkûr kelime, Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî, Şerif ve Kuddûsî tarafından açık istiare yoluyla ve genellikle hitap, yakarış söz konusu olduğunda "*Hak Teâlâ*" anlamında; Şems tarafından ise yine umûmiyetle açık istiare tarikiyle "*Hz.Peygamber*" anlamında istimal edilmiştir.

İnsan, *Pâdişâh*'ını unutmamalıdır. Çünkü bu dünyayı bırakıp varacağı yer onun yanıdır (Abdürrahîm-i Tirsî, 110/1). O *Pâdişâh*'ın hazinesi hiç tükenmez. Ondan gayrı ilâh yoktur. İrfan ehlinin ondan başkasına ihtiyacı yoktur. Onu isteyen her an ona sığınmalıdır (Kâimî, 122/3). Çünkü onun lütfundan özge sığınak yoktur. Ancak insan yine de sabah akşam gaflete düşmektedir (Kâimî, 134/6). Onun sözleri olan Kur'ân'ı okumak farzdır (Kâimî, 246/6). O kerîm olan *Pâdişâh*'ı bilip, kurtuluşa erenler onun sırlarına vâkıf olurlar (Şerif, 16/3).

Kuddûsî, *Pâdişâh* kelimesini en çok kullanan Kâdirî şairdir. O, daha çok münâcatlarında, Hak Teâla'ya yakarış halindeyken söz konusu kelimeyi kullanarak merâmını arz eder:

"*Nefse uyub çok günâh işledim ey pâdişâh*
Yüzimi kılma siyâh görme azâba revâ" (Kuddûsî, G.62/6)

"*Kapunı bekler bu Kuddûsî kulun ey pâdişâh*
Ol habibin hürmetine feth-i bâb eyle ana" (Kuddûsî, G.65/9)

"*Ey rahmeti bol pâdişâh cürmim ile geldim sana*
Ben işledim hadsiz günâh cürmim ile geldim sana" (Kuddûsî, G.84/1)

Şems, *Pâdişâh* kelimesini daha çok Farsça tamlamalarda kâinatın uğruna yaratılması vechiyle "*Hz. Muhammed*" anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Şems'e göre Hz.

[1186] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 964.

Peygamber; *pâdişâh-ı kişver-i levlâk*[1187] (Şems, 477/22), *pâdişâh-ı ins ü cân* (Şems, 541/1), *pâdişâh-ı enbiyâ vü evliyâ*'dır. (Şems, 575/24)

1.1.22. Sır/Esrar/Râz

Sır, esrar, râz kelimeleri, "Gizli iş veya söz; gizlenen şey, bilinmesi, duyulması, açığa vurulması istenmeyen, gizli tutulan şey" gibi anlamlara gelmektedir.[1188] Tasavvufî bir kavram olarak *sır*; *kul ile Allah arasında saklı ve gizli kalan hallerdir*.[1189] *Mahabbet ve dostluk halini gizli tutmaktır*.[1190] Ayrıca *sır*, *Hakk'ın gâip hale getirip halka bildirmediği şeydir*.[1191]

Sır, esrar, râz kavramları Eşrefoğlu Rûmî başta olmak üzere Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî, Şerif, Şems ve Kuddûsî'nin şiirlerinde geçmektedir. Eşrefoğlu Rûmî'ye göre hal ehlinin ve keşf sahiplerinden başkasının idrak edemeyeceği *sır*ların meskeni gönüldür. Bunlar öyle *sır*lardır ki akla sığmaz, dile gelmez (Eşrefoğlu Rûmî, 9/7). *Sır* gözü açılan, *sır*lara mazhar olan kişi, muttali olduğu bu *sır*ları gönlünden dışarı çıkarmaz. Bilir ki bu *sır*lar Rahman'dan gelir:

> "*Sır gözini açan kişi sır kulagın dutan kişi*
> *Kendüzin anlayan kişi bilür ki Rahmân'dan gelür*" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.21/7)

İnsanın kalbi, Hak mahzenidir. Kendini düzeltenlere, tevhide çalışanlara, aşkın meyinden çok çok içenlere, aklının kanadını aşk ateşine yandıranlara, yokluk talep edenlere *sır*lar açılır ve onlar Hakk'ın *sır*larına ererler. Bunları yapmayanlar ise hiçbir *sır*ra nâil olamazlar. Onlar, otlakta gezen hayvanlar gibidirler (Kâimî,17/5; 21/1,2,3,10).

[1187] Tekke şairlerinin çokça iktibas ederek kullandıkları "*Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk*" (Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.) şeklindeki kudsî hadîsin rivayeti için bk. el-Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ*, II/214.

[1188] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 998,1081; *Kubbealtı Lugatı*, "Esrar" (Erişim 22 Aralık 2022); *Kubbealtı Lugatı*, "Sır" (Erişim 22 Aralık 2022); *Kubbealtı Lugatı*, "Raz" (Erişim 22 Aralık 2022).

[1189] Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 182.

[1190] Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî., *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 442.

[1191] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 317. *Sır* hakkında ayrıca bk. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 569; Abdürrezzak Kâşânî, *Sûfîlerin Kavramları (Istılâhâtu's-Sûfiyye)*, haz. Abdürrezzak Tek (Bursa: Bursa Akademi, 2014), 329-331; Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, 273; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 314.

Abdülkâdir-i Geylânî kendisine tâbi olanların gönüllerini *sır*larla doldurur ve hiç şüphesiz onlar, o ulu zâtın yardımıyla takva sahibi, faziletli kişilerden olurlar:

"*Her kim ana ikrâr ide*
Anı tolu esrâr ide
Bil şübhesüz ebrâr ide
İmdâdı Abdü'l-kâdir'ün" (Kâimî, Mu.111/4)

İnsan, aklı ile Hak Teâlâ'nın *sır*larını anlayamaz. Hele zâhid geçinen insanın kalbine *sır*rın zerresi dahi sığmaz (Kuddûsî, 8/1). *Sır*lara ancak gerçek âşıklar vâkıf olurlar. *Sır*lara vakıf olanlar da hakiki sevgiliye bende olmanın zevkini tadarlar:

"*Âşık-ı sâdık olan vâkıf-ı esrâr oldı*
Ki hakîkatde olur bende-i cânân ancak" (Şerif, G.75/3)

Şems, bir münacâtında Cenâb-ı Allah'a "Benden seni soran şu ağlamaklı gönülleri gizli *sır*larının hazinesi eyle!" diye tazarruda bulunur:

"*Şol zâr gönüller ki sorarlar seni benden*
Gencine-i esrâr-ı nihân eyle İlâhî" (Şems, G.654/4)

1.1.23. Sultân

"Hükümdar" demek olan *sultân* kelimesinin Arapça, Farsça ve Türkçe tamlamalarda "ilim, sanat vb. bir alanın en büyüğü, en yücesi" anlamını hâiz bir kullanımı da bulunmaktadır.[1192] Tasavvufta ise mânevî saltanatları sebebiyle bazı din ve tasavvuf büyüklerine ve tarikat pirlerine verilen unvan olarak da istimal edilmekte olan *sultân* kelimesi[1193] Kâdirî tarikatına mensup şairlerin şiirlerinde açık istiare yoluyla *Cenâb-ı Allah'ın* ve *Hz. Peygamber'in* remzidir. Birkaç şiirde *Abdülkâdir-i Geylânî*'nin remzi olarak da kullanılmıştır. Mezkûr kelime Eşrefoğlu Rûmî, ve Abdürrahîm-i Tirsî'nin şiirlerinde *Allah*'ın; Şerif'in şiirlerinde *Hz.Peygamber*'in; Şems'in şiirlerinde *Hz. Peygamber*'in ve *Abdülkâdir-i Geylânî*'nin ; Kuddûsî'nin şiirlerinde ise hem *Allah*'ın hem de *Hz.Peygamber*'in remzidir.

[1192] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1107; *Kubbealtı Lugatı*, "Sultan" (Erişim 27 Aralık 2022).
[1193] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 323; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 583.

İnsanlar ve cinler yaratılmadan Eşrefoğlu Rûmî, *Sultân*'ın kulu olmuştur ve o *Sultân*'ın medhini okumuştur (Eşrefoğlu Rûmî, 95/3). Eşrefoğlu Rûmî'nin derdi cennet ümidi ya da cehennem korkusu değil *Sultân*'ın "Dön!" emrine uyup ebedî olarak onun cemalini seyredebilmektir:

"*Yidi tamu sekiz uçmak bir dem anlamaz beni*
Lutf idüp ircı'i[1194] *tablın urdı sultan giderem*" (Eşrefoğlu Rûmî, G.79/5)

Abdürrahîm-i Tirsî, aşk derdine düşeli ve *Sultân*'ı tanıyalı canı teninde duramamakta, *Sultân*'a varmak istemektedir (Abdürrahîm-i Tirsî, 141/2). Zaten onun düştüğü bu aşk derdi *Sultân*'dan kendisine bir hediyedir:

"*Vay iy Abdürrahîm-i Tirsî şükr it*
Ki Sultândan sana bir hoş 'atâdur" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.29/7)

Şerif ve Şems'in şiirlerinde *Sultân*, Hz.Peygamber'dir. Şerif, bir na´tında Hz. Peygamber'den kendisini doyacak kadar feyzinden nasipdâr eylemesini dilemekte ve bu yolda artık sabrının kalmadığını ifade etmektedir (Şerif, 109/2). Şems'e göre Hz. Peygamber, "Lî ma'allâh sarayının sultânıdır" (Şems, 139/4).[1195] İki âleme sultan olmak isteyen önce Hz. Peygamber'e köle olmalıdır:

"*Olmaksa murâdın iki âleme sultân*
Âlemleri geç bende-i sultân-ı Resûl ol" (Şems, G.426/2)

Şems'in birkaç beytinde *sultân* kelimesiyle Abdülkâdir-i Geylânî kastedilmiştir. Ona göre Hz. Pîr, bekâ ikliminin *sultân*ıdır. Onun zikri, aşk hastalarının vücutlarına ve ruhlarına şifâdır (Şems, 153/11). Şems, Abdülkâdir-i Geylânî için yazdığı bir kasidenin fahriye bölümünde, şairliğiyle övünmediğini fakat şiirinde Abdülkâdir-i Geylânî gibi bir *sultân*ı methettiği için kendisiyle övündüğünü ifade etmektedir:

"*Mübâhât eylerem andan ki memdûhum olan sultân*

[1194] Kur'ân-ı Kerim'deki "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabb'ine dön." âyetinden iktibas. Bk. "Fecr 89/28", *Kur'ân Yolu* (Erişim 27 Aralık 2022).

[1195] "Lî ma'allâh" ibaresi, "Benim Allah ile beraber olduğum öyle anlarım olur ki benimle o vaktin içine ne mukarreb melek ne de bir mürsel nebî sığar." şeklinde geçen hadîsten iktibas edilerek kullanılmıştır. Hadîs için bk. el-Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ*, II/226.

Cenâb-ı pîr-i Abdü'l-kâdirü'l-Cîlî gibi bir erdir" (Şems, G.153/45)

Kuddûsî'ye göre cümle varlık *Sultân*'a kulluk etmektedir ve kendisi de *Sultân*'a kölelik yapmak için dünyaya gelmiştir (Kuddûsî, 26/2). Onun aşkının neşesi Kuddûsî'yi kendinden geçirip sarhoş etmiş adeta deliye çevirmiştir. O, her daim halini kimseye muhtaç olmayan *Sultân*'a arz etmektedir (Kuddûsî, 38/1). Hesapsız günahlar işlemiştir ancak "Kul hatasız olmaz." denilmiştir. Zaten kula günah işlemek; *Sultân*'a ise affetmek ve bağışlamak düşer:

"*Kul hatâsız olmaz imiş eyledim zünb bî-hisâb*
Bendeye lâyık günâh sultâna da afv u atâ" (Kuddûsî, G.115/5)

Hz. Peygamber, risâlet tahtının *sultân*ıdır. Her kim ona uyarsa hor ve hakir olmaz. (16/5) Allah Teâla, bütün mevcudâtı Hz. Peygamber için, o *sultân*ı da kendisi için yaratmıştır:

"*Habîbinçün yaratmışsın cemî´-i halkı ey Hallâk*
Dahi kendin içün var eylemişsin sen o sultânı" (Kuddûsî, G.253/7)

1.1.24. Şem, Pervâne

"Mum" anlamına gelen *şem*,[1196] tasavvufta *Allah'ı* ve *ilâhî nur*u sembolize etmektedir.[1197] "Geceleri ışık etrafında dönerek uçuşan küçük kelebek; bir motor veya yayla döndürüldüğü zaman bağlı olduğu sistemi hareket ettiren, bir mile bağlanmış iki veya daha fazla kanattan ibaret düzenek; yol gösteren kılavuz" gibi lügat anlamları bulunan[1198] *pervâne* ise tasavvufî ıstılahta *ilâhî nura duyulan iştiyak*tan remz olmakla birlikte, yanan mumun etrafında dönen, en sonunda ona kavuşmak için kendini alevlere atıp yakan *gerçek âşık*ı sembolize eder. Bu itibarla *pervâne* aynı zamanda, *tasavvuf yolunda seyru sülûk eden, hâl ve makamları geçen ve sonunda vuslata nâil olan* yani *fenâfillâha eren sâlik*i de sembolize etmektedir.[1199] Ayrıca, Şark edebiyatında tasavvufî aşkın işlendiği sembolik hikâyelerin ortak adı "Şem u Pervâne"dir.[1200]

[1196] Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî*, 637; *Kubbealtı Lugatı*, "Şem'" (Erişim 09 Aralık 2022).
[1197] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 255; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 603; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 330.
[1198] Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî*, 291; *Kubbealtı Lugatı*, "Pervâne" (Erişim 10 Aralık 2022).
[1199] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 277; Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, 314.
[1200] Sadık Armutlu, "Şem' u Pervâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010), XXXVIII/495.

Kâdirî edebiyatında *şem,* Allah'ı; *pervâne* ise âşıkı sembolize edecek şekilde kullanılmıştır. Âşık, *Şem*'e *pervâne* olduğu iddiasındadır. Ancak bir kere bile kendini onun alevinin çekici gücüne bırakıp yanma cesaretinin gösterememiştir (Eşrefoğlu Rûmî, 57/5). Âşık, âşıklığı *pervâne*den öğrenmelidir. Zira, o küçücük bir hayvan olmasına rağmen kendini önce ateşe atar, varlığı aşk ateşiyle aynîleşir. Sonra ise nur olur (Eşrefoğlu Rûmî, 35/3). Her kim *Şem*'e yakın olmayı dava edinirse, yanmayı göze almalıdır:

"*Kim ola şem'a yakîn olmagı da'va idine*
Yine hicrün odına cümle cihân oda yanar" (Eşrefoğlu Rûmî, G.29/5)

Âşık, *pervane* olarak tanımlanmaktadır. Onun maksudu *Şem*'dir (Abdürrahîm-i Tirsî, 95/1). Varlığını *Şem*'e veren, *pervâne* gibi ona vâsıl olur (Kâimî, 16/8). Zaten âşık, bu dünyaya *Şem*'in güzelliğine *pervâne* olmaya gelmiştir (Kuddûsî, 26/18). Bülbül, gülsüz nasıl düşünülemezse, *pervâne* de asla *Şem*'inden ayrı duramaz (Şükrî, 13/4). Şems, "*şem*" kelimesini "ilâhî nur" anlamında kullandığı bir beytinde, ilâhî nurun maddî varlığın aşkla yanıp yok olduğuna, olabildiğine delil için âleme geldiğini söyler (Şems, 719/4). Bunun dışında; pervâne-şem, âteş-tur-yana yana-dönmek kelimeleri arasındaki tenâsübün dikkat çektiği başka bir beytinde ise "Eğer *pervâne* gibi *Şem*'e kavuşmak, ona vâsıl olmak dilersen dön de ilâhî tecelli nurlarının zuhuruna yana yana bak!" demektedir:

"*Şem΄-i 'aşkı görmek istersen eger pervâne-vâr*[1201]
Âteş-i ruhsâr-ı yâre tur da yana yana bak" (Şems, G.367/9)

1.1.25. Yâr

Farsça bir kelime olan *yâr* "Sevgili, dost, muhip, tanıdık, bildik" gibi anlamlara gelmektedir.[1202] Tasavvufî olarak *yâr*; tüm yaratılmışların sûretlerini oluşturan Hak Teâlâ'nın bir sıfatıdır. Sâlike göre Allah'a hitap için bundan daha uygun bir isim yoktur. Çünkü bu ismin içerisinde kelime-i tevhit vardır. *Yâr*, ayrıca şuhûd âlemi olarak nitelendirilen Hakk'ın zâtını müşahede etmektir.[1203] Kâdirî şairlerin şiirlerinde ise *Yâr*'dan murat, *Cenâb-ı Hak*'tır. Söz konusu kelime, Eşrefoğlu Rûmî başta olmak üzere

[1201] Burada "pervâne" âşıkın ya da sâlikin müşebbehünbihi konumunda kullanılmıştır.
[1202] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* 1327; *Kubbealtı Lugatı*, "Yâr" (Erişim 27 Aralık 2022).
[1203] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 386; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 709; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 384.

tetkik ettiğimiz divanların tamamında çok sayıda beyitte *Cenâb-ı Allah* remzi olarak istimal edilmekle birlikte özellikle Eşrefoğlu Rûmî ve Abdürrahîm-i Tirsî divanında *esrâr, envâr, var, cân, terk, ağyâr, dildâr, 'âr, fariğ, bî-yâr, visâl, îsâr, ehl-i derd* mefhumlarıyla tenasüp oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî, ezelde aşk ateşiyle yanmış ve aşk şarabından kana kana içmiştir. Ancak o, dünya hayatına nüzul eyleyip varlık kisvesine bürününce *Yâr*'inden ayrı düşmüş, ayrılık acısıyla inleyen bir gariptir (Eşrefoğlu Rûmî, 73/2). Yine de halinden bir şikâyeti yoktur. Bulunduğu duruma râzıdır ve halini kimselere anlatmamaktadır (Eşrefoğlu Rûmî, 72/1). Çünkü o *Yâr*'inden gelen her mihneti yoldaşı olarak görmektedir (Eşrefoğlu Rûmî, 72/2). Birçokları *Yâr* ile buluşmak için acele etmektedir ancak o bu yolda iradesinin kendisinde değil *Yâr*'inde olduğunun bilincinde olarak mahviyet halini muhafaza etmekte ve bütün varlığını *Yâr*'in yolunda îsâr[1204] eylemedikçe ona kavuşamayacağını bilmektedir:

"*Niçeler yârun visâline irişmege iver*
Çün irâdet dost elinde ben 'acâlet itmezem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.72/4)

"*Müyesser olmaz ol yârun visâli*
Yolında varı îsâr olmayınca" (Eşrefoğlu Rûmî, G.97/4)

Abdürrahîm-i Tirsî'ye göre *Yâr*'in cefâsını çekmeyen, kahrına râm olmayan ona gönül verdiğini iddia etmemelidir (Abdürrahîm-i Tirsî, 61/1). Gönlünde *Yâr*'in sevgisi olmayanın gönlü haraptır, o gönlün mâmur olma ihtimali de yoktur (Abdürrahîm-i Tirsî, 61/2). *Yâr*'inden ayrı düşeli Abdürrahîm-i Tirsî'nin benzi sararmış, solmuştur.[1205] O, her dem *Yâr*'in eşiğindedir ve gözleri *Yâr*'i aramaktadır:

"*Benizümün sararuban soldugı*

[1204] Tasavvufta çok önemli bir yeri olan, temeli "İnsanlardan öyleleri var ki, Allah'ın rızâsını kazanmak için nefsini satar, kendini fedâ eder ve Allah'ın kulları hakkında pek ziyâde merhametlidir" (Bakara, 2/207). ve "Kendilerinin ihtiyaçları dahi bulunsa, başkalarını nefslerine tercih ederler" (Haşr, 59/9). âyet-i kerimelerine dayanan "îsâr" kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb),* 253-258.

[1205] Eşrefoğlu Rûmî ve Abdürrahîm-i Tirsî'nin muakkibi oldukları Yunus Emre Hazretleri de bir nutk-ı şerifinde, sarı benizli olmanın âşıkların şiârından olduğunu ifade eder: "*Nişânı bu benzi saru gözleri yaşdur 'âşıkun / 'Işk odına yanar cânı cigeri başdur 'âşıkun*". Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı (Ciltli)* (İstanbul: H Yayınları, 2021), 116.

Hasret-i firkat-i yârdandur benüm" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.100/2)

"*Muntazır oldum eşiginde yârün*
Gözedür yâri gözüm her dem benüm" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.100/7)

Kâimi, her gece *Yâr* eşiğinde beklemek gerektiği, *Yâr*'in bulunduğu makama şeytanların ve köpeklerin gelemeyeceğinden bahseder. Şerif de Kâimi ile aynı doğrultuda, dünya meşgalesinin bitmeyeceğini, kısmeti ancak *Yâr*'in verdiğini, ömür sermayesi tükenmeden gafletten kurtulup seher vakti agâh bir şekilde *Yâr*'e yalvarmak gerektiğini söyler:

"*Yâr işigin bekle 'âşık bu gice*
Kûy-ı yâre üşmeye dîv ü kilâb" (Kâimî, G.226/6)

"*Dükenmez dünyâ efkârı virür kısmetini yârı*
Geçirdün nâzenîn 'ömri uyan vakt-i seherdür bu" (Şerif, G.106/5)

Kuddûsî, âşık için *Yâr*'dan ayrı kalmanın ve onu görememenin zor bir imtihan olduğunu, *Yâr*'inin yüzünü görmenin kendisine nasip olmamasından korkarak gece gündüz onun adını zikrettiğini söyler (Kuddûsî, 263/1,3). Şems ise aynı dertten muztarip olarak, *Yâr*'e kavuşulacak meclisten uzak düştüğünü ve dostlarının kendisine acıması gerektiğini ifade eder:

"*Âh kim bezm-i visâl-i yârdan oldum cüdâ*
Acıyın ey dostlar kim hayflar oldı bana" (Şems, G.5/1)

1.2.Vahdet-Kesret, Âlem, Dünya ile İlgili Tasavvufî Kavramlar

1.2.1. Ağaç at

Bu kavram sadece Abdürrahîm-i Tirsî divanında geçmektedir. Şair "*ecel vardur ecel vardur*" redifli gazelinde bu kavramı "*tabut*" anlamında kullanmıştır. Ona göre insan, gafletten uzak durmalı ve her zaman ölümü, eceli hatırlamalıdır. Çünkü ecel; sağ yürüyenleri batırır, gücü kuvveti götürür. Nice güzel sûretleri soldurur, ulu kişileri bile öldürür, yüce başları yere indirir, insanı teneşire koydurur ve *ağaç at*a bindirir:

"*Yüce başlar indürücü teneşire kondurucu*

Ağaç ata bindürücü ecel vardur ecel vardur" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.22/4)

1.2.2. Ağu/Ağulu Bal

"Zehir" demek[1206] olan *ağu* kelimesi ve *ağulu bal* tamlaması, Kâdirî şiirinde *geçici dünya nimetleri, lezzetleri*nin, *Allah Teâlâ yolunda çekilen cefâların* ve *Cenâb-ı Hak'tan ayrı kalmanın verdiği hüznün* remzi olmuştur. Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî ve Kuddûsî divanlarında bu anlam çerçevesi dahilinde istimal edilen mezkûr kelimeler; *sükker, şerbet, dost, yâr, barmak, dünya muhabbeti, dünya lezzetleri* kelime ve kelime öbekleriyle tenasüp teşkil edecek şekilde kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre dünya muhabbeti, dünya sevgisi *zehirli bal* gibidir. Bu *bal*ın zehirli olduğunu bilenler o *bal*a parmaklarını batırmazlar, o *bal*ın görüntüsüne aldanıp da onu yemezler:

"*Bu dünyânun mahabbeti şol ağulu bal gibidür*
Ağusın bilen ol bala barmagın baturur değil" (Eşrefoğlu Rûmî, G.67/2)

Başka bir beyitte ise Eşrefoğlu Rûmî, söz konusu kelimeyi Hak Teâlâ yolunda onu sevenlerin seve seve mütehammil olmaları gereken cevr ü cefâ yerine kullanmıştır:

"*Eşrefoğlu Rûmî yârı sevenlerün budur kârı*
Ol dost içün ağuları sükker gibi yutmak gerek" (Eşrefoğlu Rûmî, G.56/8)

Abdürrahîm-i Tirsî ise bu kelimeyi Eşrefoğlu Rûmî ile aynı anlam dünyası içerinde ele almıştır. Ona göre de dünya lezzetlerine aldanmak gâfilliktir. Çünkü dünya lezzetlerine tamah etmek ruhu öldürür, bunlara el sürmemek gerektir (Abdürrahîm-i Tirsî, 85/9).

Hak Teâlâ'dan ayrı kalmak Kuddûsî'ye safâ vermez. Hiçbir lezzetten tat alamaz. İnsanların ağzını tatlandıran, onların rağbet ettiği her şey Kuddûsî'ye *zehir* gibi gelir:

"*Safâ virmez bana ey dost cihânın lezzeti sensiz*
Olur ağu içimde bal u suker şerbeti sensiz" (Kuddûsî, G.936/1)

[1206] Tietze, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1/200.

1.2.3. Ağyâr

"Gayrılar, başkaları; yabancılar, tanıdık olmayanlar, dost olmayanlar, konu dışı kalanlar"[1207] gibi anlamlara gelen *ağyâr* kelimesi tasavvufî olarak "sûfi olmayan, tasavvufî hayata yabancı, aynı tarikattan ve meşrepten olmayan" şeklinde bir mânâyı hâizdir.[1208] Kâdirî şairler *ağyâr* kelimesini *Hak'tan gayrısı, Hakk'ı bir an bile unutturabileceği endişesiyle uzak durulması gerekenler* anlamına gelecek şekilde kullanmışlardır. Eşrefoğlu Rûmî başta olmak üzere Abdürrahîm-i Tirsî ve Kuddûsî'nin şiirlerinde zikredilen *ağyar* mefhumunun yâr kelimesi ise tezat oluşturacak şekilde istimal olunduğu görülür.

Eşrefoğlu Rûmî, muamma olarak tesmiye ettiği bir gazelinde (Eşrefoğlu Rûmî, 53/16), bir zamanlar Allah aşkıyla ve ondan ayrı düşmenin verdiği elemle ağlayıp inleyerek *Dost'*tan haber verecek bir er bulmak için Rûm'dan Şam'a kadar birçok yer dolaştığını (Eşrefoğlu Rûmî, 53/2,3), aç susuz halvetlerde kaldığını, kimsenin halini sorup derdine derman olmadığını, derdini kime açsa kendisine ahmak dediğini ve Allah Teâlâ'dan gayrısının kendisine *ağyar* olduğunu ifade eder (Eşrefoğlu Rûmî, 53/3,4,5). Ona göre cihan halkına *ağyar* olmadan *Yâr*'a erişilmez. Bu sebeple *ağyar*ı bırakıp tek var olan *Yâr*'a dönmek ve gelip geçici kayıtlardan sıyrılmak gerekir:

"*Ko bu ağyârı sen gel yârı gözle*
Gönül virme fenâya varı gözle" (Eşrefoğlu Rûmî, G.101/1)

Allah Teâlâ'yı bilmek ve *ağyar* ile hasım olmak gerektiğini dile getiren Abdürrahîm-i Tirsî, insanın ömrünü dünya meşgalesiyle geçirip karanlığa düştüğünü (Abdürrahîm-i Tirsî, 77/3), *ağyar* ile yâr olanların Cenâb-ı Hakk'ı bilemeyeceklerini ifade etmektedir:

"*Bilişmedün ol yâr ile hasm olmadun ağyâr ile*
Geçti günün gavgâ ile zulmete düştün görmedin" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.77/1)

Kuddûsî ise benzersiz bir *Yâr* sevdiğini, *ağyâr*a bakmadığını ve *Yâr*'in yüzünü görmenin nasip olup olmayacağını bilmemektedir (Kuddûsî, 263/1). Kuddûsî bir elifnâmesinin makta beytinde, tecrid sanatı yoluyla nefsine hitap eder. Kendi nefsinden, Allah aşkıyla

[1207] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 35; *Kubbealtı Lugatı*, "Ağyar" (Erişim 02 Ocak 2023).
[1208] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 26; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 35.

mâsivâyı yakmasını ister ve Allah Teâlâ'nın kendisinden başkasına meyletmeyen kullarını sevdiğini söyler:

"*Ye yakub Kuddûsî çünki mâsivâyı ışk ile*
Ol sever ağyârına meyl itmeyen kullarını" (Kuddûsî, G.264/15)

1.2.4. Aldanguç

"Aldanma aracı; oyalayıcı, aldatıcı şey"[1209] demek olan *aldanguç*, tetkik edilen divanlar içerisinde yalnızca Eşrefoğlu Rûmî'de bir beyitte *dünya*nın remzi olarak geçmektedir. Dünya âşıklar için bir aldanma ve oyalanma aracıdır. Dolayısıyla bu *aldanguç*u terk etmek, ona kapılmamak gerekir:

"*Bu dünyâ 'âşıklara bir aldanguç olurmuş*
Bu yalan aldanguçun terkin urayım cânum"[1210] (Eşrefoğlu Rûmî, G.78/2)

1.2.5. Av/Şikâr

"Avlama işi, av; iş, işe yarar; ganîmet"[1211] gibi anlamları hâiz olan *av* ve *şikâr* kelimeleri Kâdirî şairlerce hem etimolojik anlamına uygun olacak şekilde hem de *Allah'ın rızâsı, sevaplar, ecirler* gibi mânâları ihtiva edecek şekilde istimal edilmiştir.

Mezkûr kelime; Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî, Kuddûsî ve Şems'in divanında *aşk, aşk avcısı, belâ, derd, âşık, divâne, sabr, vasl, özge* gibi kelimelerle tenâsüp teşkil edecek şekilde kullanılmıştır.

Bu itibarla, aşkın hevasına kapılıp Hakk'ın visâlini avlamak üzere yola düşen âşık bu yolda belâdan gayrı *av* bulamamıştır (Eşrefoğlu Rûmî, 129/4). Âşık, Hz. Eyüp gibi Hak'tan gelene sabretmeli, asla şikâyet etmemelidir. Çünkü aşk avcısının eline belâ başka bir *av* geçmez:

[1209] *Yeni Tarama Sözlüğü*, haz. Cem Dilçin (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983), 7; Tietze, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1/254.

[1210] Beyitte En'am Sûresi 32. âyete bir telmih vardır. Söz konusu âyette "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttaki olanlar için şüphesiz ki âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?" (En'am, 6/32)

[1211] Tietze, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1/386, 6/479; Tulum, *17.Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, 1658.

"*Eyyûb gibi sabr eyle derdüne kılma şikâyet*
'Işk avcısına belâdan özge şikâr ele girmez" (Eşrefoğlu Rûmî, G.41/8)

Dünya bir leştir. Bu leşe de ancak kargalar konar. Ruh kuşuna başka bir *av* gerektir (Abdürrahîm-i Tirsî, 93/4). *Av*ını gözeten mutlaka onu ele geçirir. Menzilini bilen ruh kuşu, *av*ını dost ilinde arar (Abdürrahîm-i Tirsî, 93/4). Aşka kul olup Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna çıkmaya lâyık bir *av* kapmak gerektir:

"*Kâ'imî dîvâne 'aşka kul olub*
Şâha lâyık kapdı bir özge şikâr" (Kâimî, G.266/7)

Kuddûsî'nin gönlü öyle bir *av* arzulamaktadır ki onu avlamak pek zordur. Bu *av*ı herkes bilir, arar ama kimse kolay kolay bulamaz (Kuddûsî, 472/5). Şems, Cebrail'i (a.s) mânâya teşbih ettiği bir beytinde kendisini Cebrail'i yuvasında avlayan bâz-ı eşhebe[1212] (alaca doğan) benzetir:

"*Lânesinden eylerem ma'nâ-yı Cibrîl'i şikâr*
Şâh-bâl-i 'aşk ile hem-seyr-i bâz-ı eşhebim" (Şems, G.452/2)

1.2.6. Âyine/Mir'at

Ayna; üzerine herhangi bir ışık kaynağından düşen ışınları ve şekilleri yansıtan parlak eşyâ ya da arkası sırlanmış cam"[1213]anlamında birbirinin müterâdifi olan bu iki kelime, tasavvufta *Allah'ın kendilerine zuhur ve tecelli ettiği her şey* olarak telakki edilir.[1214] Bir olan Allah'ın varlığı, kâinat için bir *ayna*dır. Kevnler, bunların vasıfları ve hükümleri ancak onda ortaya çıkar. Tek varlığın ışınlarıyla zuhur eder. Böylelikle bir olan varlık onlar için *ayna* olur. *Ayna*nın yüzeyi kendisine akseden şekiller sebebiyle görünmediği gibi söz konusu vücut da onda zuhur eden sûretler nedeniyle görünmez.[1215]

[1212] Abdülkâdir Geylânî'nin (k.s) meşhur lakabıdır. Bkz. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 85-89.

[1213] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 86; D.Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Yazar Yayınları, 2011), 91.

[1214] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 46; Tasavvuf düşüncesinde büyük ilgi görmüş olan ayna sembolü, fikirleriyle edebiyatımızı derinden etkilemiş olan İbnü'l-Arabî'nin teknik terimlerini zenginleştiren önemli bir remizdir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ögke, "İbnü'l-Arabî'nin Füsûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)* 23 (2009), 75-89.

[1215] Abdürrezzak Kâşânî, *Sûfilerin Kavramları (Istılâhâtu's-Sûfiyye)*, 308.

Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî, Şerif, Kuddûsî ve Şems divanlarında karşımıza çıkan *âyine/mir'at* kavramı genellikle; *aksetmek, nazar etmek, pak eylemek, nazar etmek* birleşik fiilleriyle beraber kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî'de *ayna,* açık istiare yoluyla *insan-ı kâmilin kalbi*nin remzidir. O, kalbini mâsiva yükünden, renginden temizlemiş, huzura ermiş, safâ bulmuştur:

"*Biz safânun sâfîsin içdük safâdur kalbümüz*
Mâsivâdan aynamuzda zerre yokdur bârumuz" (Eşrefoğlu Rûmî, G.37/3)

Abdürrahîm-i Tirsî'ye göre âlem Hakk'ın *ayna*sıdır. Ârifler, onda ancak Hakk'ın sûretini görürler, gayrıya da nazar etmezler:

"*Cemâlün 'aks ider bu âyinede*
Senün gayruna nite nazar idem" (Abdürrahîm-i Tirsî, G. 97/6)

Kâimî ve Şerif'in şiirlerinde ise *âyine* kavramı, parlaklığın, temizliğin sembolüdür. Kâdirîlerin yaptığı cehrî zikir, zâkirlerin ve şâkirlerin içini dışını tıpkı ayna gibi cilâlar, parlatır, kin ve düşmanlığı gönülden siler:

"*Hak cehrile zâkirlerün ni'metlere şâkirlerün*
İçin taşın pâk eyleyüb âyîne-veş virür cilâ" (Kâimî, G. 311/2)

"*Pâk idüb tevhîdile âyîne-veş dil-hânesün*
Gıll u gîşı tâ içerden sürelüm yâ Hû diyü" (Şerif, G. 105/3)

Kuddûsî ve Şems; *âyine/mir'at* kavramını Eşrefoğlu Rûmî gibi *insan-ı kâmilin kalbi* mânâsında zikrederler. Kuddûsî, bütün varlıklara ayna olmuştur ve onlara Hakk'ın sırlarını bildirmeye gelmiştir. (Kuddûsî, G. 26/7) Şems'in gönlü âdeta hâlleri gösteren bir *ayna*dır. Her sûret, onun gönlünde farklı etkiler bırakır ve ona başka hâller verir:

"*Şems bir âyîne-i hâlet-nümâdır kim dilim*
'Aks ider her bir suverden başka bir hâlet bana" (Şems, G. 16/7)

1.2.7. Âyine-i Devrân

"Devrân aynası" anlamına gelen bu tamlama, Kâdirî şairler içerisinde sadece Şems'in divanında "*varlık âlemi*" mânâsına da gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. *Âyine-i devrân* terkibi, beyitlerde genellikle *hüsn*, *suver*, *hâl*, *hâlet*, *aks*, *kalb*, *dil*, *hayran*, *vech* kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır. Şems, bir na´tında Hz. Peygamber, nurlu alnını *devran aynasına/varlık âlemine* aksettirince, Cenâb-ı Hakk'ın nurunun onun mübârek yüzünün nurlarında aşikâr olduğunu ifade etmektedir:

"*Nûr-ı Hakk'ı eyledin envâr-ı veçhinden 'ıyân*
Eyledin âyîne-i devrâna çün 'arz-ı cebîn" (Şems, K/39)

1.2.8. Bahr, Deniz, Deryâ, Ummân

Kendi aralarında yüzölçümleri bakımından farklar olmakla birlikte hemen hemen aynı lügat mânâsına sahip bu kelimeler, tasavvufî olarak Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz sıfat ve zât makamıdır ve bütün varlıklar bu sonsuz *ummân*ın dalgalarıdır, şeklinde telakki edilir. Mutasavvıfe, varlığın tek; çokluğun ise görünürde kaldığını anlatmak için genellikle *bahr*, *deniz*, *deryâ*, *ummân* kavramlarını kullanır. *Bahr* kavramı, umumiyetle varlık *deniz*inden, mutlak varlıktan ve vahdet-i vücuttan kinâye olarak istimal edilir. Şiirlerde sıklıkla zikredilen ve "Kıyısı olmayan deniz" anlamına gelen "*Bahr-i bî-pâyân*" terkibiyle kastedilen ise Cenâb-ı Allah'ın zât-ı kibriyâsıdır.[1216]

Kâdirî şairler, söz konusu kavramları tasavvufî anlamlarına mutabık bir şekilde şiirlerinde zikretmişlerdir. Mezkûr kavramlar, divanlarda genellikle *bahr-i ummân, dürr-i bî-hemtâ, vahdet bahri, bahr-i bî-pâyân, mevc, dalga, kaynamak, taşmak, ışk denizi, gevher, katre, kulzüm-i ummân, cevher-i ummân-ı hikmet, yem-i ummân* kelime ve terkipleriyle tezat veya tenâsüp oluşturacak şekilde kullanılmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî, bahr-i ummân kuşu, mekân, av sürmek, dü cihân, mevc urmak, dürr-i bî-hemtâ, mâden ü kân remizlerini kullanarak varlık düşüncesini anlatmıştır. İnsan; varlık *deniz*inden, mutlak, sonsuz varlıktan kopup dünyaya gelmiştir. Bütün mevcudât o sonsuz

[1216] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 247; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 64; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 54.

*deniz*in dalgalarıdır, İnsanoğlu o sonsuz menbâya merbut ve tekrar ona kavuşacak olan bir inci tanesidir:

"*Bahr-i 'ummân kuşıyam yirüm mekânum andadur*
Bunda avum süre geldüm dü cihânum andadur"

"*Mevc urup ol bahr-i 'ummân bunda bırakdı beni*
Dürr-i bî-hemtâ benem ma'den ü kânum andadur" (Eşrefoğlu Rûmî, G.25/1,2)

*Vahdet bahri*ne dalan kişi, o mânâ *deniz*inin dalgalarıyla coşar. Kendinden geçer, Hakk'tan gayrısını düşünmez. Yokluğu olmayan vara erer ve onunla var olup, ikilikten sıyrılır:

"*Şöyle kim benden gitmişem mâsivâyı unutmışam*
Vahdet bahrine batmışam dahı çıkmamışam henüz" (Abdurrahîm-i Tirsî, G.44/6)

"*Ad u san kalmadı bizde ikilik kalmadı bizde*
Varlığımız ol denizde mahv olıben gidiceğez" (Abdurrahîm-i Tirsî, G.53/4)

İmanın lezzetine eren kişi katre iken *ummân* olur (Kâimî, Mu.106/6). İlâhî tecellilere mazhar olan ve yolundan şaşmayan sonunda *ummân*a kavuşur. Hayret makâmında Rahmân'a erer:

"*Katren yürüt ırmakla yolun çıka 'ummâna*
Bu bahr-i tahayyürde fikrün ire Rahmân'a" (Kâimî, G.173/13)

Şerîf, âşıkların mutlak varlık olan Cenâb-ı Hakk'la cezbe halindeyken bir olmalarını katrenin *ummân*a kavuşmasına teşbih ettiği bir beytinde, ilâhî sırlara eren âriflerin bu hikmete hayran olduklarını söyler:

"*Katre iken cezbesi 'âşıkların 'ummân olur*
'Ârif-i bi'llâh olan bu hikmete hayrân olur" (Şerîf, G.49/1)

Kuddûsî, gönlünü dosta vermek için aşk *bahri*ne dalmak istediğini ifade eder:

"*Gönlümi yâre salasım geldi*
Bahrine 'ışkın talasım geldi" (Kuddûsî, G.277/1)

Şems, *deniz*lerin Allah Teâlâ'nın rahmet *deryâ*sının bir damlası olduğunu, gökyüzünün de lütfettiği nimetlerin bir zerresi olduğunu söyler. Mecâzî mânâda düşünürsek, Allah'ın ilminin yanında insanların ilmi bir zerre kadardır, der[1217]:

"*Bihâr-ı rahmetinin katresidir kulzüm-i 'ummân*
Na'îm-i lütfunun bir zerresidir künbed-i devrân" (Şems, K.738/17)

1.2.9. Bâzâr

Sözlük anlamı olarak "alışveriş, ticaret, alım satım muamelesi, pazarlık, birçok satıcının bir arada bulunduğu alışveriş yeri"[1218] demek olan Farsça kökenli *bâzâr* kelimesi, tasavvufî ıstılahta ise "*İlahî nurların tecelli ettiği makam, kesret ve tefrika mertebesi*" anlamlarını hâizdir.[1219] Kâdirî şairler *bâzâr* mefhumunu tasavvufî anlamı doğrultusunda kullanmakla birlikte *dünyâ* anlamına gelecek şekilde de istimal etmişlerdir. Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî, Şerif, Kuddûsî ve Şems divanlarında kendine yer bulan *bâzâr* kelimesi, şiirlerde *'ışk, gönül, gel, uşşak, kutlu, himmet, nazar, sevda, kutlu, vasl, dost, halk, eylemek* gibi fiil ve isimlerle; *bâzâr-ı 'aşk, bâzâr-ı hû, bâzâr-ı muhabbet, bâzâr-ı kıyâmet, bâzâr-ı hakikat, bâzâr-ı mihen, râyic-i bâzâr* gibi terkiplerle mütenasip bir şekilde kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî remizlerle örülü bir şiirinde, insanın bir gün ansızın dönülmez yollara gideceğini, o yola azıksız ve yalın ayak gidilmemesi gerektiğini, varılacak menzilde gerekli olan erzağın *bâzâr*dan devşirilmesi gerektiğini söyler:

"*Ol uzak yollara sen bir gün gidersin nâ-gehân*
Azugun yok yalın ayag u yayak yükün ağır

Ne şehre uğrar yolun ne hod bâzâra hâzır ol

[1217] Bu konuyla ilgili şu kıssa dikkat çekicidir: Hızır (a.s), Hz.Musa (a.s) ile yolculuk ederken geminin ucunda gagasıyla denizden (bahr) bir şey alan kuşu görünce Hz.Musa'ya: "Suyu gagalarken bu kuşun ne dediğini biliyor musun?" diye sorar. Hz. Musa "Hayır, bilmiyorum." diye cevap verince Hızır (a.s) şöyle der: "Musa! Bu kuş "Allah'ın ilmi yanında benim ve senin ilmin, gagamla bu denizden (bahrden) aldığım su kadardır." diyor. Bkz. Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 79.

[1218] Tietze, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1/508; *Kubbealtı Lugatı*, "Pazar" (Erişim 09 Ocak 2023).

[1219] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 285; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 499; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 57.

Bundan al erzak yüküni bugün bunda devşir" (Eşrefoğlu Rûmî, G. 20/9,10)

Bu dünyada insan öyle bir *bâzâr* eylemelidir ki *bâzâr* dağılmadan benliğini *Dost*'a verip *Dost*'un visâlini almalıdır:

"*Sen senligüni dosta virüp dostı alı gör*
Geçürme bu bâzârı bu bâzâr ele girmez" (Eşrefoğlu Rûmî, G.41/6)

Abdürrahîm-i Tirsî *bâzâr* kavramına Eşrefoğlu Rumî'den farklı olarak *iştigal etme, gayrısıyla ilgilenmeme* gibi anlamlar yüklemiştir:

"*A'cebdür bu gönül işi bırakdı cümle teşvîşi*
Gice gündüz hemân işi senünle bâzârı Allâh" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.121/6)

Kâimî, Abdülkâdir-i Geylânî yolunda olan bir dervişin yokluk ile *bâzâr* eylemesi gerektiğini ancak böyle gerçek erenlerin nazarına nâil olunabileceğini ifade eder (Kâimî, G.319/11). Başka bir beyitte ise değerli met´aları yani vahdeti perdeleyen kesreti bir kenara bırakıp kutlu *bâzâr* eylemeyi telkin etmektedir:

"*Terk it sîm ü hem zeri*
Eyle kutlu bâzârı
Sana itsün nazarı
Sultân 'Abdü'l-kâdir'ün"[1220] (Kâimî, Mu.55/5)

Kuddûsî, halk ile *bâzâr*ı, kîl u kâli terk edip sadece *Dost* ile *bâzâr* eylediğini, ondan gayrısıyla ilgilenmediğini (Kuddûsî, G.934/7) çünkü Hudâ ehlinin ağyarı gönlünden çıkarıp uzlette yalnızca Hudâsıyla *bâzâr* ettiğinde kalp huzuruna erişebileceğini ifade eder:

"*Hudâ ehli Hudâsıyla ider bâzârı uzletde*
Huzûr-ı kalb-ile dilden sürer ağyarı uzletde" (Kuddûsî, G.175/1)

[1220] Gümüş ve altının kesrete teşbih edildiği bu dörtlükte "Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer almış gerçek bir vaadidir. Kim Allah'tan daha fazla sözüne bağlı olabilir! O halde yaptığınız bu alışverişten ötürü sevinin. İşte büyük bahtiyarlık da budur." âyet-i kerimesine telmih vardır. Bkz. Tevbe, 9/111.

Şems, ne zaman aklı rehber edinip akılla Allah Teâla'ya varmak istese kesrete, tefrikaya düştüğünü, o *bâzâr*da kâr ettiğini sanarak sürekli zarar ettiğini söyler:

"*Düşüp dîvânelik bâzârına kendümce kâr itdim*
Ziyân itdim ne yüzden 'aklıma ben yâr oldumsa" (Şems, G.587/3)

1.2.10. Bî-levn/Bî-reng

Farsça "renksiz, renksizlik" demek olan *bî-levn/bî-reng* kelimeleri tasavvufî anlamlara sahip kavramlardır. Renksizlik ve tek renklilik mefhumları, manzum veya mensur tasavvufî metinlerde sıklıkla kullanılır. Özellikle vahdet-i vücut nazariyesine sahip mutasavvıflar, dinler arasındaki farkların renksizlik olduğunu söyleyip bütün dinlere bir gözle bakarlar. Ârif, renksizlik makamında her rengi görüp, bilip ona göre hareket eder. Bu itibarla belli mertebelere ulaşmış zirve şahsiyetler, bütün dinlere ve bu dinlerin mensuplarına bir gözle bakarlar. Çünkü zirvede ikiliğe yer yoktur.[1221]

Kâdirî şairler arasında bu mefhumlara en çok yer verenler Eşrefoğlu Rûmî ve Abdürrahîm-i Tirsî ve Kuddûsî'dir. Divanlarda bu kavramlar *rengine boyanmak, rengini bozmak, masiva rengi, yek-reng olmak, masiva rengini yakmak, aşk rengine boyanmak* gibi ifadelerle kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî fenâ makamında Allah'ın rengi (Sıbgatullah) olan renksizlik ile boyanmıştır. Artık o yetmiş iki milletin dilini anlar ve konuşur hâle gelmiş, cümle mahlukâta tevhit ekseninden bakma sırrına ermiştir:

"*Bakdugı yirde görür dost yüzin bî-levn ü renk*
İllâ bu sırra melek mahrem yâ insan eylemez" (Eşrefoğlu Rûmî, G.39/5)

Abdürrahîm-i Tirsî gönlüne seslenerek ona bu dünyanın süsüne aldanmamasını ve sebatsız insanların, elest bezminde verdiği sözden dönenlerin rengine boyanmamasını tembihlemektedir:

"*Bu dünyanın nakşına hîç aldanma gel dosta gönül*
Bî-sebâtun rengine hîç boyanma gel dosta gönül" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.90/1)

[1221] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 294; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 105.

Kuddûsî'ye göre kişi gece ve gündüz Allah'ın aşkını istemelidir. Çünkü din ve imandan maksat Hakk aşkının rengine boyanmaktır:

"*İste Kuddûsî o yârin ışkını leyl ü nehâr*
Rengine ışkın boyanmak dîn ü îmândan garaz"[1222] (Kuddûsî, G.913/5)

1.2.11. Bismilgâh

"Hayvan kesilen yer, mezbaha, salhâne" anlamlarına gelen[1223] *bismilgâh* kelimesi tetkik ettiğimiz divanlar içerisinde sadece Şems divanında geçmektedir. Şems, söz konusu kelimeyi "*dünyâ*" anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. *Bismilgâh* ibaresi, Şems'in şiirlerinde *âh, hûn, şehid-i hançer-i aşk, diyet, kurban, can, ıztırâb, Mansûr, dâr, tîğ, nevbet, gamze-i cânân, hûn-aguşte, hûnî-gamze, şemşîr* gibi kelime ve terkiplerle mütenasip olarak zikredilmiştir.

Dünyâ denilen mezbahada bir kımıldayamaz aşk kurbanı olan Şems (Şems, G.343/9), gönül sükûnunun ne olduğunu bilmemekte ve *bismilgâh*ta yârin aşkıyla kurban olmak için sıra beklemektedir:

"*Bilmeyiz ârâm-ı dil ancak bu bismil-gâhda*
Olmağa kurbân-ı 'aşk-ı yâr nevbet bekleriz" (Şems, G.309/4)

1.2.12. Ceyb, Dâmen

Sözlükte "yaka, cep" mânâsına gelen[1224] *ceyb* kelimesi "*iç, bâtınî âlem*" in remzi; "etek, uç, kenar" gibi anlamlara gelen[1225] *dâmen* kelimesi ise "*dış, zâhirî âlem*" in remzi olarak Şems'in şiirlerinde kullanılmıştır.

Benim sözlerim, tecellî bahçesidir. Sözlerimi anlayanın, fehmedenin iç âlemi de zâhiri de marifet gülüyle, marifet çiçekleriyle dolar:

[1222] Bu beyitte "Allah'ın boyasıyla boyandık. Boyaca O'ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O'na kulluk ederiz (deyin)." âyet-i kerimesine telmihte bulunulmuştur. Bkz. Bakara, 2/138.
[1223] *Kubbealtı Lugatı*, "Bismilgâh-Bismilgeh" (Erişim 10 Ocak 2023).
[1224] *Kubbealtı Lugatı*, "Ceyb" (Erişim 10 Ocak 2023); "İç âlemine dalmak, istiğraka varmak" anlamında "başını ceyb-i murâkabeye çekmek" diye bir deyim vardır. Bkz. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 180.
[1225] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 234; *Kubbealtı Lugatı*, "Dâmen" (Erişim 10 Ocak 2023).

"*Sözlerim bağ-ı tecellidir tolar fehm idenin*
Verd-i ezhâr-ı ma'ârif ceybi de dâmânı da" (Şems, G.613/10)

1.2.13. Cîfe

"Kokmuş ceset, leş, lâşe" demek[1226] olan *cîfe* kelimesi, Kâdirî zümresi şairlerince *dünya* veya *dünya malı* gibi anlamlarda istimal edilmiştir. Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî ve Kuddûsî divanlarında tekâsüf eden *cîfe* kavramı; *dünya, talip, it, nefs, hevâ, azgın, kuzgun, karga, şikar, murg, konmak, düşmek, ferâgat* kelime ve fiilleriyle tenasüp teşkil edecek biçimde kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî bir beytinde, "Dünya bir leştir, onun talibi köpeklerdir." hadîsini[1227] iktibas yaparak *cife* peşinde gidenlerin ebedî olarak zarara uğrayacaklarını söyler:

"*Cîfedür dünyâ anun tâlibi itler dir nebî*
Cîfe kovan kişinün işi hasâret tâ ebed" (Eşrefoğlu Rûmî, G.4/10)

Başka bir beyitte ise Eşrefoğlu Rûmî nefsi bir köpeğe teşbih ederek, gönlünde cemâlullah iştiyâkı olmayanların nefslerinin dünya *cîfe*sine tenezzül ettiğini ifade eder:

"*Bu dünyâ cifesin nefs iti komaz*
Gönülde 'azm-i dîdâr olmayınca" (Eşrefoğlu Rûmî, G.97/5)

Abdürrahîm-i Tirsî, *cîfe* mefhumunu şeyhi Eşrefoğlu Rûmî ile aynı anlam kategorisi içerisinde ele alır. Ona göre de dünya bir *cife*dir. Nefsine uyup bu *cife*ye bağlananlar aldanmışlardır:

"*İş bu dünyâ cîfesinde bağladun nefs itin*
Aldanup murdâra kalduk yana yana var yüri" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.161/4)

Kâimî, *cîfe*ye talip olan ve dünyayı seven gafillerin Hakk Teâlâ'ya meyledip insan olma şerefine eremeyeceklerini belirtir:

[1226] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 183; *Kubbealtı Lugatı*, "Cîfe" (Erişim 10 Ocak 2023).
[1227] Bu sözün hadîs olarak kaynağını bulamadık. Aclûnî, bu sözün mânâsı sahih olsa da hadîs olmadığını ifade etmiş ve es-Saganî'nin bu sözün mevzû olduğuna yönelik bir beyanını nakletmiştir. Bkz. el-Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ*, 1/392.

"*Hakk'a nice meyl itsün dünyâyı seven gâfil*
İnsâna irer mi kim çün cîfeyedür tâlib" (Kâimî, G.277/4)

Kuddûsî ise dualarında asla dünya *cîfe*sini talep etmediğini, Hz.Mevlâ'dan, fazl-ı keremiyle kendisini cömertler arasına katmasını dilediğini söyler:

"*Du'a matlûbum ancak sanmanız kim cîfe-i dünyâ*
Karışdursun beni fazlıyla Mevlâ hizb-i merdâna" (Kuddûsî, K.3/20)

1.2.14. Debistân

"Mektep, medrese" demek[1228] olan *debistân* kelimesi Şems'in bir beytinde açık istiare tarikiyle *dünyâ* mânâsında kullanılmıştır.

Biz, şüphe götürmeyecek şekilde yakînen bilme (Hakk'a candan iman) dersinde şüphe istemediğimizden *debistân*da ham sofudan uzak durduk:

"*Bu deb-istânda sûfîden idüp istib'âd*
Ders-i îkanda dânâ-yı kemân istemeyiz" (Şems, G.332/3)

1.2.15. Deyr

Lügatte "manastır, savma'a, kilise" gibi anlamlara gelen[1229] *deyr*, tasavvufî ıstılahta "*insanlık âlemi*" mânâsını taşır.[1230] Kâdirî şairler içerisinde sadece Şems divanında altı beyitte tesadüf ettiğimiz bu kavram, Şems tarafından tasavvufî mânâsına mutabık olarak kullanılmıştır.

Deyr, büt-i tersâ, Bistâmî-şiyem, halka-i zünnâr ibarelerini tenasüplü olarak kullandığı bir beytinde Şems, bu *deyr* içinde nice Bistamlı Bâyezid (k.s) (ö. 234/848)[1231] hasletindeki sufîlerin, zât-ı ahâdiyetin şu'ûnunun zuhuru sebebiyle hakikat bağına yapıştıklarını ifade etmektedir:

"*Bu deyr içre siyeh zülfün ucından ey büt-i tersâ*

[1228] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* 241.
[1229] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* 255.
[1230] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* 91.
[1231] Bkz. Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", V/238-241.

Ne Bistâmî-şiyemler halka-i zünnâra yaslanmış"[1232] (Şems, G.350/2)

1.2.16. Dîvân-ı İmkân

"İmkân meclisi" şeklinde tanımlanabilecek *dîvân-ı imkân* tamlaması Şems divanında imkân âlemi olan *dünya*nın remzidir. Divanda bir beyitte geçmekte olan *dîvân-ı imkân* terkibi, hayl ve rikâb kelimelerinin tevriyeli bir tenâsüp maharetiyle istimal edilmesiyle bir na´tta kullanılmıştır.

Şems, Hz. Peygamber'in nebîler topluluğunun sultânı olduğunu ve bütün nebîlerin *divan-ı imkân*a onun maiyetinde saf saf geldiklerini söyler:

"*Sensin ol sultân-ı hayl-i enbiyâ kim saf-be-saf*
Geldiler dîvân-ı imkâna rikâbında hemîn" (Şems, K.478/32)

1.2.17. Dükkân Devşirmek

"Dükkânı derleyip, toplamak, kapatmak" gibi anlamlar verebileceğimiz bu deyimi Şems, "*hayattan çekilmek, ölmek*" mânâlarında kullanmıştır. Şems'in divanında bir beyitte zikredilmektedir.

Naz mülkü kumaşının satıldığı o dükkancığın sahibi, bu sıkıntı, dert alışverişinin yapıldığı yer olan dünyâdan artık *dükkânını devşirip* gitmiştir:

"*Göçüp ol hâce-i dükkânçe-i kâlâ-yı mülk-i nâz*
Bu bâzâr-ı mihenden gayrı dükkânını devşirmiş" (Şems, G.343/2)

1.2.18. Elest Savtı/Ezel İkrârı/Ezel Şarabı

Lügatte "Allah'ın ruhları yarattıktan sonra sorduğu "Elestü bi-rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) hitabının kısaltılmış şekli; ruhlar âleminin başlangıcı"[1233] şeklinde anlamlandırılan bu mefhumlar, tasavvuf dilinde bu şekilde ele alınmış ve Âraf

[1232] Beyitte "halka-i zünnâr" terkibi "hakikat bağı" anlamında istimal edilmiştir. Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 399.
[1233] Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 137, 144; *Kubbealtı Lugatı*, "Elest-Elestü" (Erişim 22 Aralık 2022); *Kubbealtı Lugatı*, "Ezel" (Erişim 08 Aralık 2022).

Sûresi 172.âyet-i kerimeden[1234] iktibasla "elest bezmi, bezm-i elest" terkipleriyle edebiyatımızda birçok şâir tarafından kullanılmıştır.

Mezkûr mefhumlar Kâdirî şiirinde elest savtı, ezel ikrârı, ezel şarabı, ahd, ahde vefâ, bezm-i ezel, ahd ü peymân, elest demi, elestü rabbiküm bezmi, elest meclisi, rûz-ı elest, rûz-ı ezel, elest günü gibi ibare ve tamlamalarla istimal edilmişlerdir.

Eşrefoğlu Rûmî, *ezel* günü vasl şarabını içtiğini ve hâlâ ayılmadığını (Eşrefoğlu Rûmî, G.76/6), o meclisteki zevkin hiç zâil olmadığını, *Dost*'un meclisinden başka yerde safâ bulmadığını (Eşrefoğlu Rûmî, G.76/7), *elest*teki hitabın hâlâ kulağında olduğunu, o sesin etkisiyle dolu olduğunu ve *ezel ikrarı*na bağlı olanların Allah'ı unutturacak her şeyi gönlünden çıkarması gerektiğini söylemektedir:

"*Elest savtın henüz dinler kulagum*
Temâmet toldum ol ünden giderem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.76/8)

"*Eşrefoğlu Rûmî ezel ikrâruna turdunsa*
Mâsivâ rengin gönülden pes ne içün silmedün" (Eşrefoğlu Rûmî, G.61/8)

Ayrıca Eşrefoğlu Rûmî, Cenâb-ı Hak ile *elest*ten önce sözleştiğini ve onu ayân beyân gördüğünü söyler. Abdurrahîm-i Tirsî de aynı doğrultuda Hak Teâlâ'ya dünyaya geldikten sonra âşık olmadığını, aşk kemendinin boynuna *elest* bezminden önce takıldığını söyler:

"*Ben dôstıla peymânumı "Elest"den ön berkitmişem*
Ben dôstıla 'ayân görmişem hayâl rü'yâ neme gerek" (Eşrefoğlu Rûmî, G.54/6)

"*'Abdürrahîm-i Tirsîyem şimdi 'âşık oldı sanman*
'Işk kemendin boynuma yâr elestten ön takıp durur" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.26/6)

Kâimî, *ezelî ahd*in bir gereği olarak belâlara sabrettiğini, cefâlara hoşça katlandığını, asla yalana tenezzül etmediğini vurgular:

[1234] Rabbin Âdemoğullarından-onların sırtlarından-zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? "Elbette öyle! Tanıklık ederiz." dediler. Böyle yaptık ki kıyâmet gününde "Bizim bundan haberimiz yoktu." demeyesiniz. (A'raf, 7/172.)

"*Sabr iderüz belâlara*
Safâ dirüz cefâlara
'Ahdümüz var vefâlara
Bizde yalan yokdur kardaş" (Kâimî, Mu.312/7)

Kuddûsî, aşk şarabını *ezel* günü içtiğini ancak insanların o şarab ile sarhoş olanı meyhâne leşi sandıklarından söz etmektedir:

"*'Işk hamrını nûş eylemişiz rûz-ı ezelden*
Sekrân ideni cîfe-i meyhâne sanurlar" (Kuddûsî, G.673/2)

Bülbül tatlı tatlı ötüşü, Şems'e *elest* bezminde işittiği hitaptan aldığı huzuru hatırlatmaktadır:

"*Hitâb-ı bezm-i elestin safâsın andırıyor*
Cihâna nağme-i 'azbü'l-beyânın ey bülbül" (Şems, K.420/9)

1.2.19. Eşik/Âsitân

Birbirinin müterâdifi olan bu kelimeler "kapı sövelerinin dayandığı ağaç veya taş basamak; saray ve konak kapısının önü" gibi anlamlar taşırlar.[1235] Tasavvufî mânâda ise *zâhirden bâtına, dıştan içe ulaşmanın sembolü* olarak veya dergâhtaki şeyhlere ulaşmanın *eşik* vesilesiyle olması hasebiyle ve ulaştırdığı hedefin ulvîliğinden ötürü *eşik*te de bir ulvîlik görülür.[1236] *Eşik*le aynı anlamları hâiz olan *âsitân* kelimesi ise makâm-ı kurb yani Allah'a yakınlık makamı olarak telakki edilir.[1237]

Kâdirî zümresi içerisinde Şerîf, Kuddûsî ve Şems şiirlerinde bu mefhumlara yer vermişlerdir.

Şerîf, Cenâb-ı Hakk'ı tanımada beşer aklının ve akılla kazanılan bilginin son durağının *âsitân*ında olan âşıklara tâbi olmakta utanılacak bir şey olmadığını ifade eder:

"*Âsitân-ı sidresinde cem´ olan 'âşıklara*

[1235] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* 322.
[1236] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 128; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* 197.
[1237] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* 42.

Mülhâk ol kim perde olmaz 'âşıka bunda hicâb" (Şerîf, G.5/2)

Kuddûsî, başını koyup *Yâr*'in kapısında daima asker olmuştur. Çünkü o *Yâr*'in kapısının *âsitânı* âşıklar durağıdır:

"*Mülâzım olmışuz dâ'im kapusunda koyub başlar*
O yârin âsitânı çünki âşıklar turağıdur" (Kuddûsî, G.735/2)

Şems ise; gönlüm, öyle bir *Pâdişâh*'ın *eşiğ*inde emir kuludur ki onun indinde kul ile sultan birdir, der ve *Yâr*'e yakın olmak uğruna her cefaya katlandığını söyler:

"*Gönlüm o şehin bende-i fermân işiginde*
Kim birdir anın bende vü sultân işiginde" (Şems, G.596/1)

"*Ey bana yâr yolında viremez baş diyen*
Benem ol yâr eşiğinde başına taş yiyen" (Şems, G.481/1)

1.2.20. Fânî Saray

Tetkik ettiğimiz divanlar içerisinde yalnızca Abdürrahîm-i Tirsî'nin divanındaki bir beyitte geçmekte olan bu sıfat tamlamasıyla kastedilen *dünya*dır.

Dünyâ, bir saraya teşbih edilmiştir. Ancak bu saray ne kadar çekici görünse de kimsenin ebedî kalmadığı ve gelenin geçtiği bir durak mesabesindedir. Gönül verecek ve konforuna aldanacak bir nesne değildir:

"*İşbu fâni serâydur gelen geçer tutmaz karar*
Gönül virüp aldanma hiç aldanacak nesne degül" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.85/4)

1.2.21. Fenâ-Bekâ

Tasavvufî ıstılah anlamı olarak, bir kimsede kötü huyların, davranışların yok olması *fenâ*; onların yerini güzel huyların ve iyi davranışların alması ise *bekâ*dır. Bu iki kavram birbirinin zıttı değil tamamlayıcısıdır. Çünkü bu iki kavramın içerdiği vasıflardan birinin kulda bulunması zaruridir. Bir kimse kötü huylardan, davranışlardan fâni olursa tabîdir ki o şahısta güzel hasletler zuhur eder. Bir kimsede kötü vasıflar gâlip olursa da o kimsede

iyi sıfatlar tesirsiz bir hâl alır. Bu itibarla, tasavvuf yoluna giren kişinin kötü olandan fâni; iyi olanda bâki olması beklenir. Bu, kolay bir süreç değildir. Tasavvuf yoluna giren bir mürid, mürşid-i kâmilin gözetim ve denetimi altında, kabiliyetine göre değişen bir süre içinde çeşitli riyâzet ve mücâhedelerle nefsini terbiye etmeye gayret eder. Bu terbiye ve tezkiye sonucunda ulaşılan noktaya "*fenâ-bekâ*" adı verilmiştir. *Fenâ-bekâ*yı tasavvufî yolculuğun son durağı olarak görenler çoğunluktadır.[1238]

Fenâ-bekâ kavramlarına tetkik ettiğimiz divanların tamamında rastlamak mümkündür. Kâdirî şairler, söz konusu kavramları tasavvufî anlamları doğrultusunda yoğun bir şekilde ele almışlardır.

Kâdirî şairler, *fenâ* hâlinin çeşitli merhalelerinden bahsederler. Bunlardan ilki, dünyevî değerlere ve benlik duygusuna kapılmanın Allah Teâlâ'dan uzaklaşmaya sebebiyet verdiğinin farkına varmak, bunları terk etmektir:

"*Söyündürem nefsi odın bozam tılsımınun bendin*
Götürem benligi seddin ol dosta yular eyleyem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.77/3)

Enâniyet bağını ve mâsivâ düşüncesini sükûnet ve terk bıçağıyla kesmek gerekir. Benlik kökünü çıkarıp atmak, nefsin başını kesmek lazımdır ki kişide Hakk'ın sıfatları zâhir olsun:

"*Kes enâniyyet bağını başını teskîn-i sikkîn ile*
Kaz çıkar benlik köküni arduna at tâ ebed" (Eşrefoğlu Rûmî, G.4/14)

"*Kayd-ı mâsivâyı gel kes terk-i sikkîn birle sen*
Dahı re's-i nefsi kes dâr-ı fenâda asagör" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.30/3)

"*Fenâ bul varlıgundan bunda tâlib*
Ki sende zâhir ola Hak sıfatı" (Kâimî, G.152/4)

[1238] Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi,* 160-161; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 70; Mustafa Kara, "Fenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/333-335.

Nefsin kötü hasletlerinden kurtulan kulda, güzel sıfatlar zuhûr etmeye başlar. Kötü huylarından, dünyaya rağbet etmekten fânî olunca, Cenâb-ı Hakk'a dönüşündeki samimiyetinde, sıdkında ve fütüvvette bâki olur:

"*Beşerî sıfatı yak 'ışk odına zerre koma*
Girü kendü göziyle eyle yüzine nazarı" (Eşrefoğlu Rûmî, G.123/6)

"*Ol fenâdan bu fenâya bir fenadan key fenâ*
Key fenâdan sonra irişdüm anun bekâsına" (Eşrefoğlu Rûmî, G.109/5)

Varlığı yok ederek Allah'ın küllî irâdesine teslim olanlar, ölümsüzlüğe erişirler ve asıl sevgiliye kavuşurlar:

"*'Abdürrahîm-i Tirsînün mahv eyleyüp hep varlığın*
Dost-ıla bulup bekâyı vâsıl-ı dil-dâr eyleyem" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.94/6)

"*Ganî derd ü cihândan sır bilenler*
Fenâfillâh olan ehl-i vefâdur" (Kâimî, G.198/10)

"*Terk-i terk ider fenâfillah makâmına iren*
Bahr-i mahva gark olub eyler fenâ ile ferah" (Kuddûsî, G.218/4)

Hakk'ın yoluna girip onu sürekli zikredenler, bu fânî dünyada ebedîliğe nâil olurlar:

"*Tarîk-i Hakk'a girenler Hudâ Hudâ diyerek*
Geçer diyâr-ı fenâdan bekâ bekâ diyerek" (Şems, G.398/1)

"*Gayn ganidir Hak Te'âlâ her ne istersen verir*
Fe fenâ fillâh ol yâhud gözet râh-ı dalâl" (Şükrî, G.258/10)

1.2.22. Fenâ Gülzârı

"Gülzâr" kelimesi, "gül bahçesi" demektir.[1239] "Fânilik, yokluk güllerinin açıldığı bahçe" şeklinde bir anlamı olan *fenâ gülzârı* tabirini Şerîf ve Şems *dünyâ* mânâsında kullanmışlardır. Söz konusu mefhum iki şairin divanında da birer beyitte zikredilmiştir.

Şerîf, *fenâ gülzârı*na hiç muhabbet duymadığını ancak Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna çıkabilecek bir amelinin de olmadığını ifade eder:

"*Fenâ gülzârına cânâ hele hiç ragbetüm yokdur*
Makâm-ı devlete lâyık olur bir devletim yokdur" (Şerîf, G.26/1)

Şems ise tecrid sanatıyla kendine seslenerek, içinde durulacak yer (âhiret) düşüncesi bulunan bir gönül, bu *fenâ gülzârı*na meyleder mi hiç! der:

"*Bu fenâ gül-zârına ey Şems meyl eyler mi hîç*
Bir gönül kim anda var dârü'l-karâr endişesi" (Şems, G.696/11)

1.2.23. Fettân

Lügatte "fitne ve fesâda teşvik eden, karıştırıcı, çok bilmiş kimse; gönlü kendine çeken, kendine hayrân eden, câzibeli"[1240] gibi anlamlara gelen *fettân* kelimesi Eşrefoğlu Rûmî divanında *dünyâ*nın remzidir.

Eşrefoğlu Rûmî, bir rubâîsinde *fettân*a (dünyaya) gönül gözüyle bakmamanın, dünyalıklara kanmamanın ve tuzaklarına düşmemenin gerekliliğini vurguladıktan sonra dünyâyı imâr edip asıl varacak yurt olan âhireti yıkmamak gerektiğini söyler:

"*Bu fettâna gönül göziyle bakma*
Benüm diyü buna gönül bırakma

Bunun sihri tuzağına tutılup
Bunı yapup varacak yeri yıkma" (Eşrefoğlu Rûmî, R.27)

[1239] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 406.
[1240] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 348; *Kubbealtı Lugatı*, "Fettân" (Erişim 12 Ocak 2023).

1.2.24. Kavga

"Şiddetli tartışma veya dövüş, mücâdele; savaş, cenk"[1241] demek olan *kavga* mefhumu Kâdirî şairlerin şiirlerinde "*bir şeye sahip olmak için var gücüyle çalışma, bir şeyde ısrar ve inat etme, dünya meşguliyeti, bâtıl düşünceler, Allah Teâlâ'nın rızâsına muhalif olarak yapılan işler*" gibi mânâlara gelecek şekilde Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî ve Kuddûsî'nin şiirlerinde zikredilmiştir.

Eşrefoğlu Rûmî, bir münâcatında kendisine Hak derdi gerektiğini, mal ve nimet endişesi olmadığını, Hak aşkından gayrı bir *kavga* (var gücüyle çalışma) istemediğini söyler:

"*Bana derdün gerek derdün gerekmez mâl u na'mâyı*
Bana 'ışkun gerek 'ışkun gerekmez özge gavgâyı" (Eşrefoğlu Rûmî, G.141/1)

Abdürrahîm-i Tirsî gönlüne nidâ ederek, başını *kavga*dan (dünyâ meşguliyetlerinden) kurtarıp gitmek mi istersin, diye sorar:

"*Çekdün mi elün dünyâdan geçdün mi yanlış sevdâdan*
Kurtarup başun gavgâdan gitmek mi istersin gönül" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.89/1)

Kuddûsî, ana rahminden dünyâya ve içerisindeki türlü sıkıntı ve *kavga*ya (dünyâ meşguliyeti, Allah rızâsına muhalif yapılan işler) düştüğü için ağladığını ifade eder:

"*Ana rahminden gelüb dünyaya düşdüm ağlarım*
Dürlü dürlü mihnet ü gavgâya düşdüm ağlarım" (Kuddûsî, G.471/1)

1.2.25. Gurbet

"Maksada ulaşmak için vatandan ayrılmak; eşten, dosttan ve tanıdıklardan uzak ve ayrı kalma"[1242] anlamlarını taşıyan *gurbet* kelimesi Kâdirî şairlerden Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî, Şerîf ve Kuddûsî'nin şiirlerinde *dünyâ* olarak telakki edilmiştir.

[1241] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 613; *Kubbealtı Lugatı*, "Kavga" (Erişim 02 Ocak 2023).
[1242] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 148.

Eşrefoğlu Rûmî, henüz ezel-ebed olmadan önce Cenâb-ı Hak ile sohbet ettiğini, onun sözlerini işittiğini (Eşrefoğlu Rûmî, G.95/2), bu fart-ı aşkın tesiriyle kaynayıp taştığını, *gurbet*e düştüğünü ve o günden beri gözyaşı döktüğünü söylemektedir:

"*Andan kaynadum taşdum geldüm gurbete düşdüm*
Ança göz yaşın saçdum bu yaşımdan ilerü" (Eşrefoğlu Rûmî, G.95/8)

Abdürrahîm-i Tırsî de *gurbet*e düşmekten muztariptir ve *gurbet*te haldaş bulamadığından yakınmaktadır:

"*Gurbete düşdüm garîbem key garîb*
Hâle hâl-daş bulmadum kaldum garîb" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.4/1)

Kuddûsî ise *gurbet*in sıkıntılarını omuzlarına yüklenmiştir ve böyle bir zaman ağlayarak ve inleyerek hüzünleri taşıyacaktır:

"*Gurbetin mihnetlerini yüklenüben eğnime*
Zâr ü giryân hâmil-i ahzân olayın bir zemân" (Kuddûsî, G.358/3)

1.2.26. Kâbe/Hac

Kâbe, "Mekke'de Hatem-i Şerîf'in içinde bulunan kutsal bina; yeryüzünde Allah'a ibâdet etmek üzere yapılan ilk mescit; Beytullah, Kıble" gibi anlamlara sahiptir. Tasavvufî anlamda ise *Kâbe, vuslat makamı* ve *gönlün Cenâb-ı Hakk'a yönelmesi* olarak telakki edilir.[1243]

Mutasavvıfe, *Kâbe* kavramıyla ilintili olarak *hac* ibâdetindeki çeşitli uygulamalar ile tasavvuf arasında sembolik benzetmeler kurmuşlardır. Tasavvufî anlamda *Allah'a ulaşmak üzere yapılan mânâ yolculuğu* olarak telakki edilen *hacc*ın her bir esası tasavvufî anlamda şöyle sembolize edilir: Dervişin *hacc*ı varlık diyarından yokluk diyarına yapılan bir hicrettir. Noksanlıktan olgunluğa ermektir. Mîkât yerinde gösteriş elbisesini çıkaran derviş, dostun giysisi olan ihramı giyer. Dünyadan tecerrüt eder, marifet arafatında ârif olarak durur. Nefs koçunu kurban eder. Safâ'da saflığa erer, Merve'de mürüvvet ehli olur.

[1243] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 200; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 331; Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 245; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 185-186.

Nefsindeki kötü huyları taşlar. *Kâbe*'de Cenâb-ı Hakk'ın harîmine erer. Sonra mânevî neşe ve ruhsal ferahlıkla vatana döner.[1244]

Kâbe, *hac* kavramları Kâdirî şairlerden Şems'in şiirlerinde tasavvufî anlamına uygun olarak ve *kûy, büt, sanem, aramak, bulmak, tavaf, sa'y, vusûl* gibi kelimelerle tezat ve tenâsüp teşkil edecek şekilde ele alınmıştır.

Ey tapılası güzel! Nasıl ki *hac*ca gidenler yollara düşerek araya araya *Kâbe*'yi bulurlarsa, senin yüce huzurunu arayanlar da er ya da geç orayı bulup muratlarına ererler:

"*Ser-i kuyun arayanlar bulur ey büt ki hâcîlar*
Bulurlar Ka'be'yi olup revân arayı arayı" (Şems, G.711/7)

Ey Şems! Maksut *Kâbe*'sini tavaf eden gönül ehli, Merve makamında "Safâ, Safâ!" diyerek sa'y eder:

"*Tavâf-ı Ka'be-i maksûd ider yine Şems*
Makâm-ı Merve'de sa'y-i Safâ diyerek" (Şems, G.398/5)

1.2.27. Hâristân

Farsça diken anlamına gelen "hâr" kelimesi[1245] ve yine Farsça yer bildiren "-istân/-sitân" ekinin[1246] birleşiminden meydana gelen *hâristân* kavramı sözlük anlamı olarak "dikenlik yer" mânâsına gelir. Eşrefoğlu Rûmî, şiirlerinde söz konusu kavramı açık istiare yoluyla *dünyâ*nın remzi olarak kullanmıştır.

Kendisini bülbüle Cenâb-ı Hakk'ı güle teşbih ettiği bir beytinde Eşrefoğlu Rûmî, *Gül*'ün hasretiyle *hâristân*da bulunduğunu söyler:

"*Şu bülbülem ki gülden ayru düşdüm*
Firâkıyla bu hâristâna geldüm" (Eşrefoğlu Rûmî, G.73/3)

[1244] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 150; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 238 Tasavvuf ehlinin hac telakkisini anlamak için Seyyidü't-Tâifetü's-Sûfiyye eş-Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî (k.s) ile bir şahıs arasındaki musâhabe oldukça ilgi çekicidir. Bkz. Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî., *Keşfu'l-Mahcûb,* 390-391.

[1245] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 431.

[1246] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1103.

Başka bir beyitte Eşrefoğlu Rûmî, mânâ ve ruhlar âleminin yaylalarında çadır kurmuş otururken dünyâ denen *hâristâna* düşüp hor ve hakir görülen bir hâle geldiğinden bahseder:

"*Lâ-mekân kâfında hayme kuruben yaylarıdun*
İşbu hâristân içinde kaldun uş hôr u hakîr" (Eşrefoğlu Rûmî, G.20/4)

1.2.28. Köprü

"Aralarında doğrudan doğruya geçişi önleyen bir engel bulunan iki yeri birbirine bağlayan veya trafik akımının diğerini kesmeden üstten geçmesini sağlayan yapı"[1247] anlamına gelen *köprü* kelimesini Eşrefoğlu Rûmî, *dünya* mânâsında kullanmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre dünyâ her gelenin geçtiği bir *köprü*dür. Niceleri bu *köprü*de imâretler yapmış ancak ecel yeli esip hepsini târumar etmiştir. Nebîler, velîler, pâdişahlar, köleler bu *köprü*den geçip gitmiş, hiçbirisi kalmamıştır:

"*Buna gönül bağlayup mağrûr olup kalmak neden*
Çünki bu bir köpridür gelen geçer kılmaz karar"

"Niçeler bu köpride yapdı 'imâretler delim
Âhir ecel yili geldi kıldı anı târ-ü-mâr"

"Ger nebîdür ger velî ger pâdişâh u ger gedâ
Gör bu köpriden gelüp kamu niçe geçdi geçer" (Eşrefoğlu Rûmî,G.19/3,4,5)

1.2.29. Mekkâr/Mekkâre

Mekkâr kelimesi "çok hile yapan kimse, hilekâr, düzenbâz" gibi anlamları hâizdir. Bu kelimenin kadını ifade eden veya tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli ise *mekkâre*dir.[1248]

Mezkûr kavram, Kâdirî edebiyatında Eşrefoğlu Rûmî, Kuddûsî ve Şems'in şiirlerinde *dünyâ*nın remzi olarak zikredilir. Söz konusu kavramın tenâsüp teşkil edecek şekilde

[1247] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 681; *Kubbealtı Lugatı*, "Köprü" (Erişim 21 Ocak 2023).
[1248] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 774; *Kubbealtı Lugatı*, "Mekkâr" (Erişim 21 Ocak 2023).

kullanıldığı kelimeler ve terkipler arasında şunları sayabiliriz: *dünyâ-yı mekkâre, aldanmak, kavgâ, kavl-i mekkâre, aldatıcı, mekr, iblis-i mekkâr, mekkâre-i dehr*.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre her kim bu *dünyâ mekkâresi*ne aldanırsa onun yüzünün karası ebediyete kadar gitmez:

"*Dünyâ-yı mekkâreye her kim tolaşdı tâ ebed*
Gitmedi gitmeyiser anun yüzinün karesi" (Eşrefoğlu Rûmî, G.131/6)

Kuddûsî, insanlara bu *dünyâ mekkâresine* aldanmamaları konusunda uyarıda bulunur:

"*Sakın aldanma kardaş u 'azîzim gel bu dünyaya*
Ki o mekkâredir zîrâ salar başını gavgâya" (Kuddûsî, G.5/1)

Şems ise *dünyâ mekkâresi*nin güzelliğine meyil vermemek gerektiğini çünkü onun süslü görünüp insanları Allah'tan uzaklaştırdığını söyler:

"*Hüsnine olma şu mekkâre-i dehrin mâ'il*
Seni men' itmeğe Hak'dan görinür zîbende" (Şems, K.628/50)

1.2.30. Mîşe (Orman)

Meşe kelimesinin eski metinlerde rastlanan şekli olan *mîşe*, "orman" anlamına gelir.[1249] Tetkik edilen divanlar içerisinde Eşrefoğlu Rûmî ve Şems'in divanlarında *dünya*nın remzi olarak geçmektedir. Söz konusu kavram Şems'sin şiirlerinde *mîşe-i kûh-ı beyâbân-ı velâyet, mîşe-i dîrîne, mîşe-gâh-ı âsumân, mîşe-zâr, mîşe-gîr-i şîr-i Yezdân, mîşe-i çarh* gibi terkip ve ibarelerde zikredilmiştir.

Eşrefoğlu Rûmî, nasıl ki her taş kıymetli olmaz, kimi yâkut kimi de mercan olur. (Eşrefoğlu Rûmî, G.8/5) Bu *mîşe*de de her kişi yiğit olmaz. Kimisi tilki; kimisi ise aslan olur, der:

"*Bu mîşede her kişi şîr olmaya*
Kimi dilkü kimisi arslan durur" (Eşrefoğlu Rûmî, G.8/4)

[1249] Tietze, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 5/141.

Şems'e göre dünyâ, akılsız, kaba kimselerle dolu bir büyük şehir olmuştur. Elbette bu *mîşe*de aslan da yılan da tilki de olacaktır, bu gayet tabî bir durumdur:

"*Sevâd-ı a'zam olmışdır melâ' hayvân-ı ünsîden*
Olur mı mîşe şîr ü ejder u rûbahdan hâlî" (Şems, G.695/9)

1.2.31. Nakş/Nakkâş/Nakşhâne

Nakş, "Resim, süsleme sanatı" anlamına gelir. "Nakış yapan ustaya" *nakkâş*; "Nakış yapan ustaların atölyelerine" ise *nakşhâne* denir. *Nakış* kelimesinin bazen yazı anlamında kullanıldığı da olmuştur.[1250]

Nakş mefhumu, Kâdirî şairler tarafından *dünyânın, kâinâtın, kesret âleminin süsü mesabesindeki türlü nimetleri* ; *nakkâş* âlemin sahibi, *Cenâb-ı Hakk* ; *nakşhâne* mefhumu ise *bu nimetlerin, aldatıcı süsün, şatafatın mahalli yani dünyâ* mânâsında istimal edilmiştir.

Nakş, *nakkaş*, *nakşhâne* kavramları başta Eşrefoğlu Rûmî olmak üzere Abdürrahîm-i Tirsî ve Kuddûsî'nin şiirlerinde aldanmak, *göz, âlem, gönül, talep, meyl, düşmek* gibi kelimelerle zıtlık veya uyum oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre Hak aşkının rengine boyananlar bu *naşkhâne*nin süsüne püsüne aldanmazlar. Ancak gönlü bu âlemin *nakş*ına kanmış, aldanmış kişiler fenâ makamını talep etmezler. Çünkü onlar, *nakş*a aldandıkları için *nakkâştan* ayrı düşmüşlerdir:

"*Şular kim 'ışkıla hem-renk olupdur*
Oları aldamaz bu nakş-hâne"

"*Senün gönlün bu 'âlem nakşı almış*
Kılmazsın taleb ol bî-nişâna" (Eşrefoğlu Rûmî, G.98/4,5)

"*Nakşa aldanma ki nakkâşdan cüdâ düşmeyesin*
Dôst yüzinden gözün ayırma cânunı başuna dir" (Eşrefoğlu Rûmî, G.20/15)

[1250] Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 348.

Abdürrahîm-i Tirsî'nin gönlü Hak derdine düşeli dünya ile ilgili hiçbir işte karar kılmamakta ve âlemin *nakş*ına gönlü meyletmemektedir:

"*Senün derdüne düşeli gönlüm karar kılmaz benüm*
'Âlemün küllî nakşına gönlüm meyl eylemez benüm" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.91/1)

Kuddûsî ise dünyanın *nakş*ına aldandığını, tasavvufî anlamda dört şekli olan terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî ve terk-i terk ehli olamadığını vurgular:

"*İltifât itdin cihânın nakşına aldanuban*
Terk-i dünyâ terk-i ukbâ terki hem terk itmedin" (Kuddûsî, G.615/4)

Başka bir beyitte de Kuddûsî, tecrid sanatı ile kendisine seslenerek dünyanın *nakş*ına aldanmamasını ve hâlini soranlara "Ben bir sevgiliye gönül verdim. Onun aşkıyla inlerim." demesini salık verir:

"*Cihânın nakşına aldanmagıl Kuddûsîyâ zinhâr*
Di ben bir hûba dil virdim anın-çün âh ü zârım var" (Kuddûsî, G.686/8)

1.2.32. Sahrâ

Sahra kelimesi lügatte "Ova, kır; susuz ve nebatsız geniş ova, çöl, beyabân, yaban" gibi anlamları hâizdir.[1251] Tasavvufta ise *sahra, ruhânî âlemin sembolü*dür.[1252] Kâdirî şiirinde ise mezkûr kavram *dünya*nın remzidir. Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî ve Kuddûsî bu kavramı *cân, düşmek, şahbaz, şah, şikâr, dost, gelmek, kâr, aşk, sevdâ, Mecnûn, hayrân, salmak, feryâd* gibi kelimelerle mütenâsip bir şekilde zikretmişlerdir.

Eşrefoğlu Rûmî, garip canının bu *sahrâ*ya düştüğünü, içindeki sevdânın onu *Dost*'a (Allah Teâlâ'ya) ileteceğini söyler. Aynı gazeldeki bir başka beyitte ise sevdâdan kastettiğinin aşk; *sahrâ*dan kastettiğinin ise dünyâ olduğunu belirttikten sonra bu *sahrâ*da onu aşağı tabakadan yücelere ulaştıracak olanın da aşk olduğunu vurgular:

"*Benüm işbu garîb cânum 'aceb düşdi bu sahrâya*

[1251] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1028.
[1252] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 305; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 537; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 297.

Yolın dosta iletmeğe tolaşdı işbu sevdâya"

"*Bu sevdâ didügüm 'ışkdur bu sahrâ didügüm dünyâ*
Bu sahrâda bu esfelden bu 'ışkdur ilten a'lâya" (Eşrefoğlu Rûmî, G.108/1,4)

Abdürrahîm-i Tirsî, bu *sahrâ*ya insanları *Dost*'un gönderdiğini, insanların ise bu fenâ diyarında hiç kazanç sağlayamadığını ifade eder:

"*Dost saldı uyanduk gitdük geldük bu sahrâya yitdük*
Evimüz alduk uş gitdük dahı kalmadı kârımuz" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.55/3)

Kuddûsî ise bu *sahrâ*ya Hak Teâlâ'nın aşkıyla geldiğini ve yine sevdâ denizine onun aşkıyla daldığını söyler:

"*Ben bu sahrâya geldim 'ışkınla*
Bahr-i sevdâya taldım 'ışkınla" (Kuddûsî, G.29/1)

1.2.33. Sûret Mülkü/Sûret Âlemi

"Görünen mülk, görünüşteki âlem" anlamlarına gelen *sûret mülkü*/*sûret âlemi* tamlamaları, Eşrefoğlu Rûmî'nin divanında *dünya*, *kâinat* anlamına gelecek şekilde kullanılmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî, bu *sûret mülkü*ne devamlı olmaya, rahat etmeye değil adeta misafir olmak için geldiğini, misafirliğin de kısa süreli olduğunu belirtir:

"*Karârum yok cihândan tiz giderem*
Bu sûret mülkine mihmâna geldüm" (Eşrefoğlu Rûmî, G.73/4)

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre ancak *sûret âlemi*nden geçip mânâ âlemine girmeyi becerenler kâinatın sırlarına vâkıf olabilirler:

"*Geç bu sûret âleminden gir ma'ânî mülkine*
Seyr idüp sırlar tuyasın seb'a'-i seyyâreden" (Eşrefoğlu Rûmî, G.92/8)

1.2.34. Tecellî

Tecellî kelimesi "Görünme, belirme, görünür olma, zuhur etme; Allah'ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi" anlamlarını taşır.[1253] Tasavvufî bir ıstılah olarak *tecellî* kavramı, görünmeyenin kalplerde görünür hâle gelmesidir. Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine yönelen kalpler üzerine teveccühüyle hâsıl olan nurların parıldaması ve ışıldamasıdır. Ancak bu hâsıl olma, Hakk'ın kendisindeki *tecellî*sinden başlayıp yarattıklarındaki *tecellî*sine kadar uzanan bir süreçtir. Gerek vücûdî olarak zâtın kendini izhar etmesi, âlemin meydana gelmesi gerekse irfânî olarak insanın aydınlanması ve hakikî bilgiye ulaşması *tecellî* ile gerçekleşir. Varlık açısından bakıldığında *tecellî*, Allah'ın farklı mertebelerden geçerek kâinâta devamlı *tecellî* etmesi, bu *tecellî*nin de yaratılmışların kabiliyetlerine göre farklı şekillerde ortaya çıkmasıdır. Hak, eşyada *tecellî* eder, başka bir deyişle onlarda zuhur eder ve bu *tecellî* ile eşyaya varlık verir. Fakat Hak Teâlâ'nın *tecellî* etmesi tek seferde tamamlanmaz, bir süreç ve aşamayı gerektirir.[1254] Bu süreci birçok mutasavvıf varlık mertebeleriyle açıklamıştır.[1255]

Tecellî kavramı Kâdirî şairlerin divanlarında *şevk-i dîdâr, hayrân, pinhân, Tûr, Tûr-ı tecellî, zâhir, mâsivâ, dağ, gâfil, Tûr-ı dîdâr, makâmât-ı tecellâ, tecelliyât, mir'ât-ı cemâl, vech, dîde, tecelli-gâh, envâr-ı tecellî, tecellî-i Hudâ-yı Kâdirî, nahl-i ezhâr-ı tecelli gül-sitânı, nûr-ı tecellî, sahn-ı gül-bağ-ı tecellî* gibi kelime ve terkiplerle gerek tezat gerekse de tenâsüp teşkil edecek şekilde kullanılmıştır. Bunlara ek olarak *tecellî* kavramı, Kâdirî şiirinde özellikle Hz.Musa ve Tûr dağıyla birlikte oldukça fazla zikredilen mefhumlardan biri olmuştur.

Eşrefoğlu Rûmî'nin "Kâside-i Hayrân" ismiyle maruf şathiyesindeki bir beyitte, Kehf sûresi 60-82 âyetler arasında anlatılan Hz.Hızır ile Hz.Musa arasındaki hadiselere ve

---

[1253] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1199; *Kubbealtı Lugatı*, "Tecellî" (Erişim 22 Ocak 2023).

[1254] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 346; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 638; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 345; Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî., *Keşfu'l-Mahcûb*, 445; Abdürrezzak Kâşânî, *Sûfîlerin Kavramları (Istılâhâtu's-Sûfiyye)*, 356; Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 478.

[1255] Varlık mertebeleriyle ilgili bkz. Rene Guenon, *Varlık Mertebeleri*, çev. Sedat Yüksel (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021).

A'raf sûresinin 143. âyetinde[1256] geçen Hz. Musa'nın Cenâb-ı Hakk'ı baş gözüyle görmek istemesi üzerine Allah Teâlâ'nın Tûr dağına *tecellî* etmesiyle dağın paramparça olması hadisesine telmih vardır:

"Benüm 'ilm-i ledünnümde hezârân Hızr olur 'âciz
Benüm her bir tecellümde niçe Mûsâ olur hayrân" (Eşrefoğlu Rûmî, G.85/6)

Cenâb-ı Hak, her yerde hazır ve nâzırdır. Âlem, Hakk'ın ilmiyle mümkünlerin sabit hakikatlerine yani ayân-ı sâbiteye *tecellî* etmesinden ibarettir. Çünkü ayân-ı sâbite Allah Teâlâ olmadan meydana gelmesi imkânsız olan şeylerdir. Yerde gökte ne varsa hepsi Hakk'ın *tecellî*siyle varlık kazanır:

"*Her yirde dost hâzır oldı her yirde dost manzûr oldı*
Her yir Tûr-ı dîdâr oldı gönül gözi göriceğez"

"*'Abdürrâhîm-i Tirsî var bundan öte geçme zinhâr*
Yirde gökde dahı ne var dost tecellî kılıcağaz" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.53/6,7)

Cenâb-ı Mevlâ'nın *tecellileri,* kalpleri ile Hakk'ı görmeye layık olan teveccüh sahiplerinin kalplerine tesir eder. Ârif olanlar, *tecellî*ye mazhar olduğunu görür, bilir ancak gâfil olanlar göremez, bilemez. Kâimî, bu durumu aliterasyonla ahenk oluşturduğu bir beytinde şöyle anlatır:

"*Sana senden ol tecelli eylemişdür sensüzin*
Sen degülsin sensüz ol sen gezme gâfil serseri" (Kâimî, G.22/6)

Tecellî makamında gönül feyz ile dolar. Bu makamlara erenler, dünyadan ellerini çekerler:

"*Yine dil feyz-yâb oldı makâmât-ı tecellâdan*
Elün çekdi anunçün bî-riyâ ikbâl-i dünyâdan" (Şerîf, G.92/1)

[1256] "Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin." buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim."" (A'raf, 7/143)

Allah, her kuluna farklı t*ecellî* eder. Böylece kimi âşık kimi de âbid olarak insanlar arasında kınanır oldu:

"*Beher kullarına Mevlâ tecellî itdi bir dürlü*
Kimi âbid kimi ışk-ıla halk içre melâm oldı" (Kuddûsî, G.234/4)

Hakk'a giden yol râbıtadır. Şeyhine râbıta-bend olan kişiye elbette *tecellî* kapıları açılacaktır:

"*Elbette sana feth olur ebvâb-ı tecelli*
Kim râbıtadır Hakk'a giden râh-ı hidâyet" (Şems, G.73/17)

Gece karanlığında Allah aşkıyla uyanık olan kişi, Hz. Musa gibi, Hakk'ın *tecellîgâh*ı olan Tûr dağına yol bulur, Hakk'ın *tecellî*lerine mazhar olur:

"*Giceler 'aşk ile her kim uyanıkdır karanlıkda*
Varup Mûsî gibi Tûr-ı tecelli-gâha yol bulmış" (Şems, G.346/2)

1.3. İnsan ve Onun Varlığı ile İlgili Tasavvufî Kavramlar

1.3.1. İnsan ve İnsan Tipleri

1.3.1.1. Bî-derd

"Dertsiz, gamsız, elemsiz" anlamına gelen *bî-derd* kelimesi, tasavvufî mânâda *sevgiliden sevene geçen ve katlanılması güç yetmeyen hâlden uzak olan kişi, İlâhî aşka uzak olan kişi* demektir. Cenâb-ı Hakk'tan uzak olmanın verdiği dert arınma sebebidir. Ancak *bî-derd* olanlar bu hâllerden uzaktırlar.[1257] Hâl ehline göre dert, gerçek aşktır. Hakikate ulaşma derdidir. "Allah derdini artırsın." şeklinde bir Mevlevî hayır duası vardır.[1258]

Bî-derd kavramı, Kâdirî şiiri içerisinde Eşrefoğlu Rûmî ve halifesi Abdurrahîm-i Tirsî'nin divanlarında, tasavvufî anlamına muvâfık olarak zikredilen bir kavramdır. Söz konusu kavram divanlarda *insan, âlem, dünyâ, hayvan, ışk, bî-cân, ebter, dermân, zemheri, bühtân, dost, gin yüri (uzak dur)* gibi kelimelerle merbut bir şekilde kullanılır.

[1257] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 103; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 158.
[1258] Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, 20.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre *bî-derd* olan sadece adı Müslümandır (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/1). *Bî-derd* olan insan sayılmaz, ameli de makbul değildir (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/2). *Bî-derd* olan kişi bu âlemde yularsız hayvan gibidir (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/2):

"*Bî-derd olan insan degül hiç 'ameli olmaz kabul*
Derdsüz kişi bu 'âlemde bir yularsız hayvanımış" (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/2)

"*Ko gitsün dertsüzi hayvândur ol kim*
Yidilmez ana yûlâr olmayınca" (Eşrefoğlu Rûmî, G.97/16)

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre *bî-derd* olana hayvan da denemez çünkü hayvan bir işe yarar ama *bî-derd* olan hiçbir yaraya merhem olmaz (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/3). Çünkü *bî-dert* kişi ebterdir. Dertliye derdi dermân olarak yeter. Kim hakikate ulaşmayı dert edinirse onun yardımcısı Rahmân'dır (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/4). Dost derdine düşüp, *bi-dert* olandan uzak durmak gerekir. Çünkü *bî-derd*lerin layığı cehennem katranıdır:

"*Gel dôst derdine düş yüri bî-derd olandan gin yüri*
Bî-derd olanlarun yiri cehennemde katranmış" (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/8)

Abdurrâhîm-i Tirsî ise şeyhi Eşrefoğlu Rûmî gibi *bî-derd* olandan uzak durmak gerektiğini, *bî-derd* kişinin Allah'ı bulamayan bir inkârcı olduğunu söyler:

"*'Abdürrahîm-i Tirsî var bî-derd olandan gin yüri*
Zîrâ Allâh'ı bulamaz bilmez ol münkir habîs" (Abdurrâhîm-i Tirsî, G.8/10)

1.3.1.2. Cenâbet

Lügatte "Gerektiği hâlde gusül abdesti almamış olan kimse, cünüp; dince gusül gerektiren durum"[1259] anlamlarına gelen *cenâbet* kelimesi Eşrefoğlu Rûmî tarafından *gönlüne Allah'tan gayrısını koyan kimse* mânâsında kullanılmıştır. Söz konusu kavram Eşrefoğlu Rûmî'nin divanında iki beyitte zikredilmiştir.

Gönül, *Dost*'un halvetidir. Sen ona neden düşmanları sokarsın (Eşrefoğlu Rûmî, G.91/3)? Gönlünden mahlûkâtın gölgelerini gider ki yaratıcıya yol bulasın (Eşrefoğlu Rûmî, G.91/4). Gönlüne Hak Teâlâ'dan başkasını koyan *cenâbet*tir. Temizlik ise Hakk'ı

[1259] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 175; *Kubbealtı Lugatı*, "Cenâbet" (Erişim 23 Ocak 2023).

sevmektir. Eğer *cenâbet*likten bugün gönlünü yıkamazsan ebediyete kadar cünüp ve murdar bir şekilde kalırsın:

"*Cenâbetdür gönüle gayrı koymak*
Tahâret ol durur Hakkı sevesin"

"*Cenâbetden bugün gönlün yumazsan*
Ebed şöyle cünûb murdâr kalasın" (Eşrefoğlu Rûmî, G.91/5,6)

1.3.1.3. Çiğ

Sözlükte, "Pişirilmemiş, herhangi bir pişirilme işine tâbi tutulmamış, az pişmiş" demek olan *çiğ* kelimesi, halk ağzında mecâzi olarak "Yeterince olgunlaşmamış, kemâle ermemiş, terbiye ve görgüsü kıt" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[1260] Söz konusu kelime Eşrefoğlu Rûmî tarafından *ilâhî aşka râm olmamış, mürşide erişmemiş, mürşide intisap etmemiş kişi*yi ifade etmek için kullanılır.

Kim aşk derdine düşmemiş, bir mürşide erişmemiş ise *çiğ*dir. Daha pişmemiştir. Gevşekliği, güçsüzlüğü bu sebeptendir:

"*Kim ki bu derde düşmedi bir mürşide irişmedi*
Çiğdür ol dahı bişmedi pes süstligi andanımış" (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/9)

1.3.1.4. Gözsüz

"Görme yeteneğini kaybetmiş kişi" şeklinde anlamlandırılabilen *gözsüz* kavramını Eşrefoğlu Rûmî ve Abdürrahîm-i Tirsî, şiirlerinde *hakikati göremeyip inkâr eden kişi, kalp gözü kapalı kişi* mânâlarında istimâl etmişlerdir. Söz konusu kavram iki şairde de birer beyitte zikredilmiştir.

Eşrefoğlu Rûmî, Allah'ın rızasını kazanma amacında olmayan, hakikatin peşinde olmayan insanları gördükçe içim yanar. O zavallı *gözsüz*lerin kılavuzları şeytandır, der:

"*Derdsüzleri görür gözüm yanar içüm köynür özüm*

[1260] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 216; *Kubbealtı Lugatı*, "Çiğ" (Erişim 23 Ocak 2023).

Kim ol bî-çâre gözsüzün kulaguzı şeytanımış" (Eşrefoğlu Rûmî, G.46/6)

Abdürrahîm-i Tirsî ise akıllı kişinin bu dünyada *gözsüz* (kalp gözü kapalı) bir şekilde yaşamayacağını, dünya tuzağına düşüp de kendini esir etmeyeceğiniz söyler:

"*Kişi gözli bu cihânda gözsüz yürüsin yürimez*
Dünyâ tuzağına düşüp kendüyi esir eylemez" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.50/3)

1.3.1.5. İt/Kelb

"Köpek" demek olan *it/kelb* kelimeleri mecazen âdî, edepsiz kimseler için de kullanılan bir tabirdir. Eşrefoğlu Rûmî ve Kuddûsî bu kelimeleri *dünyayı talep edenler* anlamında kullanmışlardır.

Dünya leştir, onun talipleri *it*lerdir. *İt*in dostu *it*tir. Bu kişiler Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna varamazlar:

"*Ol cîfenün tâlibleri itdür anlarun adları*
İt olan it harîfidür mahrem şâha varur degül" (Eşrefoğlu Rûmî, G.67/7)

Kuddûsî'ye göre her günahın başı dünya leşini sevmektir. Bu ise Allah'ın hoşnut olmadığı bir şeydir. (Kuddûsî, G.820/1) Şüphesiz, onun talipleri köpeklerdir. Dünyayı sevenler aşağılık kimselerdir:

"*Pes olur tâlibleri bî-şekk anın cümle kilâb*
İsmidir dünyâ anın dahi seven ednâ imiş" (Kuddûsî, G.820/2)

1.3.1.6. Karga (zağ)

Karga; "kanatları geniş, tüyleri kara, gagası dişli, tarla ve bahçelere zararlı ötücü bir kuştur."[1261] *Karga* mefhumunu Kâdirî zümresi şairleri içerisinden Eşrefoğlu Rûmî'nin, *dünya pisliğinden beslenen nefs*, *inkârcı* anlamında iki beyitte kullandığı bu kavramı Kuddûsî, şiirlerinde yoğun olarak kullanmıştır. Kuddûsî, *karga* kavramını hem Eşrefoğlu Rûmî'nin kullandığı anlamda hem de *aşk derdi çekmeyen kişi*, *kibir ve riyâ gösteren kişi,*

[1261] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 599; *Kubbealtı Lugatı*, "Karga" (Erişim 24 Ocak 2023).

boş ve faydasız sözler söyleyen anlamında zikretmiştir. Kuddûsî, *karga, zağ* kelimesi yerine onun müterâdifi olan "gurâb" kelimesini de istimâl etmiştir.

Eşrefoğlu Rûmî; zihninde, gönlünde Allah aşkı olmayan kişiyi murdar peşindeki *karga*ya teşbih eder:

"*Kankı başda kim anun sevdâsı yoktur ko anı*
Zagdur ol murdâre gitsün kim şeker şân istemez" (Eşrefoğlu Rûmî, G.40/5)

Başka bir beytinde Eşrefoğlu Rûmî, insanları inkârcı olmamaları yönünde uyarır ve inkârcıların onun sözlerini dinlemediğini söyler ve onları *karga*ya teşbih eder:

"*Münkir olma sen bu 'ışka sıdkıla gel bul safâ*
Kargadur münkir anın tutmaz bizüm sükkârumuz" (Eşrefoğlu Rûmî, G.37/5)

Kuddûsî, *karga* mefhumunu Eşrefoğlu Rûmî ile aynı anlam çerçevesinde kullandığı bir beytinde, "Dünyanın süsü, şatafatı bazı insanları gaflete sürüklemiştir. Ancak bilinmelidir ki karganın zevki leştedir, gül bahçesinde değildir." der ve dünya ehlinin *karga*ya teşbih edildiğini, çünkü onların hem dünya leşini yediklerini, dünyaya kapıldıklarını hem de gönüllerinin o leşte, dünya malında olmadığını söylediklerini ifade eder:

"*Eylemiş igfâl anı dâr-ı fenânın ziyneti*
Lâşede zîrâ gurâbın zevki gülzârda değil"

"*Zâga teşbih eylemişler ehl-i dünyâyı ki ol*
Cîfeyi yir zu'm ider hem gönli murdârda değil" (Kuddûsî, G.412/2,3)

Kuddûsî aşk derdi tutulan kişinin âleme sultân olacağını, kim ki bu derdi çekmezse ona *zağ* deneceğini söyler:

"*Derdine olan giriftâr âlem sultân olur*
Kim ki derdin çekmediyse didiler ona zağ" (Kuddûsî, G.200/3)

Zühd, takvâ, ilim ve amel güzel şeylerdir. Ancak bunlara sahip olan kişi kibirlenip riyâ ile hareket ederse ona *karga* derler:

"*Zühd ü takvâ ilm ü a'mâl gerçi hoş lâkin eğer*

Sâhibi kibr ü riyâ eylerse dirler ona zag" (Kuddûsî, G.201/2)

1.3.1.7. Nâ-puhte

Nâ-puhte kelimesi, sıfatların başına gelerek "olmayan, değil" anlamlarını veren Farsça "nâ-" ön eki ile yine Farsça "pişmiş" mânâsına karşılık gelen "puhte" kelimesinin birleşimiyle meydana gelen ve "pişmemiş, çiğ" anlamında kullanılan bir kelimedir.[1262] Kuddûsi ve Şems bu kelimeye *tasavvufta kemâle ermemiş kişi* şeklinde bir anlam yüklemişlerdir.

Kuddûsi, *nâ-puhte* kavramını aşağıya derç ettiğimiz beyitte hem gerçek anlamında hem de tasavvufta kemâle ermemiş kişi anlamında tevriyeli bir şekilde kullanır ve sûfilere kötü hasletlerin yakışmayacağını, *nâ-puhte* olanlara bir aşk ocağına girip, pişmelerini salık verir:

"*Yiter nâ-puhtelik sûfî girüb tennûr-ı ışka biş*
Yaraşmaz sâlik-i Hakka bu hasletler ki heb yanlış" (Kuddûsî, G.819/1)

Şems ise gönlünün Hakk Teâlâ'nın aşkının közüyle dağlana dağlana *nâ-puhte* olan tînetinin (mizacının) pişip yâkuta döndüğünü söyler:

"*Pişürdün tıynet-i nâ-puhtemi yâkûta döndürdün*
Dilim dâğiyye-i 'aşkın ile dağlayı dağlayı" (Şems, G.710/4)

1.3.1.8. Nefs

Nefs mefhumu, "ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, insan, hevâ, heves, beden ve bedenden kaynaklanan süflî istekler, ihtiyaçlar" gibi lügat mânâlarını hâizdir.[1263] Tasavvufî bir ıstılah olarak ise nefs kavramı, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife olarak telakki edilir. Bu doğrultuda *nefs*, kişinin en büyük düşmanı olarak görüldüğünden onu ezmek, kırmak, zayıflatmak amacıyla

[1262] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 905; *Kubbealtı Lugatı*, "Nâ-" (Erişim 23 Ocak 2023); Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, 609; *Kubbealtı Lugatı*, "Puhte" (Erişim 22 Ocak 2023).

[1263] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 919; Süleyman Uludağ, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/526.

zaaflarını teşhis edip ıslah altına almak amacıyla mücâhede[1264] kılıcını kuşanmak gerektiği düşünülür.[1265] *Nefs*, tasavvufî hayatı "*Nefs* ile bitmeyen bir mücâdele ve onu Allah'ın hoşnut olacağı şekle, onun rızası hilâfına bir fiil işlemeyecek seviyeye getirme ameliyesidir." şeklinde tanımlamaya kadar götürebilecek bir kavramdır. Dolayısıyla, tasavvufta bu kadar önemli bir yeri olan *nefs*in terbiye edilmesi ve onun ahiret amelleri için yararlanılabilir bir hâle getirilmesi elzemdir. Bunun için *nefs,* yedi mertebeye ayrılmıştır. Kötülüğü emreden, yerilmiş ahlâkın kaynağı olan, umûmiyetle herkeste bulunan, karanlıktan ibâret olan fakat zikirle karşılaşınca aydınlanan *nefs*e "nefs-i emmâre"; yaptığı kötü işlerin farkında olan ve gafletten bir parça sıyrılmış olan *nefs*e "nefs-i levvâme"; kötü sıfatlardan sıyrılmış ve güzel ahlâkla ahlâklanmış *nefs*e "nefs-i mutmainne"; kendi iradesinden geçip Hakk'ın iradesine teslim olmuş *nefs*e "nefs-i râziye"; Allah'ın râzı olduğu ve herkeste bulunmayan güzel meziyetlere sahip *nefs*e "nefs-i merdiyye"; tasavvufî olarak bütün olgunluk özelliklerini kazanmış ve irşat durumuna geçmiş *nefs*e ise "nefs-i kâmile" denmiştir.[1266]

Nefs kavramı, Kâdirî şairlerin şiirlerinde yoğun bir şekilde ele alınan bir kavramdır. Söz konusu kavram *nefs-i emmâre, nefs leşkeri, nefs iti, nefs bünyâdı, nefs bendi, nefs hisarı, nefs devi, nefs zulmeti, nefsin boynu, nefs çerisi, nefs kavgası, nefs eli, sevdâ-yı nefsânî, nefs-i bed-endîşe, nefs askeri, Nemrud-ı nefs, nefs odu, nefsin hevâsı, nefs buyruğu, mekr-i nefs, nefs-i Azâzîl, nefsin şerri, nefs-i lâ'ime, düşmen-i nefs, nefs-i küllî* gibi terkiplerle zikredilmiştir.

İncelediğimiz divanlarda *nefs* kavramı genellikle ejderha, köpek, dev, hisar, asker, bend ve şeytana teşbih edilmiş; bilinmesi, ayaklar altına alınması, boynunun vurulması, terbiye edilmesi, esiri olunmaması, cihat edilmesi gereken bir mefhum olarak işlenmiştir.

[1264] Abdülkâdir Geylânî (k.s), mücâhedenin iki türlü olduğunu ifade eder. Bunlardan ilki bâtınî mücâhededir. Bu; nefis, hevâ ve şeytân ile cihad etmek, onların emir ve isteklerine muhalefet etmek, günahlardan tevbe etmek ve tevbede sebâtkâr olmak, haramlardan uzak durmaktır. İkincisi ise zâhiri mücâhededir ki bu; kâfirlerle, Allah ve Rasûlü'nün düşmanlarıyla Allah yolunda savaşmaktır. Bkz. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 249-254.

[1265] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274.

[1266] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274; Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, haz. Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 110-111; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 472-475 Kâdirî tarikatında nefsin mertebelerine göre sıfatları, evrâd ve ezkârı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye*, 124-165.

Eşrefoğlu Rûmî, şiirlerinde *nefs*ten sıklıkla bahseder ancak bir şiirinin tamamında *nefs*in özelliklerini anlatmıştır. Buna göre *nefs*, insanın tatlı canına kötü bir yoldaştır. *Nefs*, hilekârdır. Kendisine uyanları aldatır (Eşrefoğlu Rûmî, G.12/1). Hayrı bırakır, insanı şerre teşvik eder, cehenneme iletir. Küfrü, imân gibi gösterir, çünkü kalleştir (Eşrefoğlu Rûmî, G.12/2). *Nefs* ile şeytan beraber hareket ederler. Çoğu kişi *nefs*ine esir olmuştur. Nicelerinin *nefs* elinden gözleri yaşlıdır (Eşrefoğlu Rûmî, G.12/3). Kim ki *nefs*ine uyarsa kendini ateşe atar. *Nefs*ine uymayanlar saadeti bulur (Eşrefoğlu Rûmî, G.12/4). *Nefs*, ölümü hiç anmaz. Öğüt versen almaz. O sanki katı bir taş gibidir (Eşrefoğlu Rûmî, G.12/8). *Nefs*in başını kanaat kılıcıyla kesmek lazımdır. Aksi takdirde *nefs*, insanı hep mihnete salar (Eşrefoğlu Rûmî, G.12/10). *Nefs* itini bağlamak gerekir ki halkın etini yemesin. Kişi *nefs*ini devamlı gözetmelidir, çünkü *nefis* sürekli uyanıktır. *Nefs*le mücâhedeyi terk etmemek ve ona sürekli muhalefet etmek gerekir.[1267] Bu sayede *nefs* leşkerini alt eden bir bahadır olunur:

"*Bağla nefsünün itin yimesün halkun etin*
Emîn olma nefsünden dime nefsüm yavaşdur" (Eşrefoğlu Rûmî, G.12/13)

"*Cehd eliyle cân gözine çek mücâhede milin*
Nefsile hiç dostluk itme kıl 'adâvet tâ ebed" (Eşrefoğlu Rûmî, G.4/11)

"*Bu nefsün leşkerin kırmağa dâ'im*
Bahâdır oluben meydâna geldüm" (Eşrefoğlu Rûmî, G.73/7)

Bir beytinde ise Eşrefoğlu Rûmî, *nefs*i puta teşbih eder ve Hz. İbrâhim'in putları kırması olayına telmihte bulunur:

"*Nefs pûtlarını hurd idüben sen de Halîl ol*
Gir 'âşıkın esrârına kim esrâr ele girmez" (Eşrefoğlu Rûmî, G.41/4)

İnsanın baş düşmanı *nefs*tir. Çünkü o kişiyi Allah'tan uzaklaştırır ve cehenneme sürükler, Şeytan ne ise *nefs* de odur (Abdürrahîm-i Tırsî, G.71/4). *Nefs*in hilelerinden

[1267] Abdülkâdir Geylânî (k.s), nefsi vahşi bir hayvana benzetir ve bu konuda şöyle buyurur: "Nefis üzerinden mücâhede sopasını kaldırmayın, onun felâketlerinden gâfil olmayın. Zîrâ, o vahşi hayvan uyur gibi görünür, ancak gerçekte o avını gözetlemektedir." Bkz. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 260-261. Nefs mücâhedesi hakkında şeyhlerin görüşleri için ayrıca bkz. Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî., *Keşfu'l-Mahcûb*, 263-269.

kurtulabilmek için onu ıslah etmek gerekir. Bunun için de bir mürşide bağlanmak lazımdır:

"*Nefsüne uymagıl zinhar bir mürşide yitiş ey yâr*
Mürşidden alanlar haber nefsün hâlin bilse gerek" (Abdürrahîm-i Tırsî, G.71/5)

Kâimî, insanları *nef*sin ve şeytanın tuzaklarından kurtulmaları için Kâdirî yoluna davet eder:

"*'Aşıklar sâdıklar gelün meydâna*
Usûli budur 'Abdül-kâdir'ün
Sakınun uymanuz nefs ü şeytana
Bak yolı budurur 'Abdülkâdir'ün" (Kâimî, Mu.160/1)

Kâimî başka bir beyitte ise ilginç bir istiarede bulunarak "Hamuru nur şarabıyla yoğrulmuş bir bazlama istersen *nef*sinin arzularına uyma!" der:

"*Uyma sakın nefsünün ârzûsuna*
Hamr-ı nûrdan isterisen bazlamac" (Kâimî, 230/6)

"Nefsini bilen, Rabb'ini bilir."[1268] hadisi sûfîler arasında yaygın olarak bilinen bir hadistir. Şerîf ve Kuddûsî, şiirlerinde söz konusu hadise mânen iktibas yoluyla yer vermişlerdir. Kişi önce kendini bilmeden kemâle eremez, Hak ile yakınlık kuramaz ve ârif olamaz:

"*Şerîfâ nefsini bildükde Hak zâhir olur sende*
Koma insâf elden böyle nâ-puhte edâdan geç" (Şerîf, G.15/6)

"*Bilinmez ilm-i zâhir ile çün ayne'l-yakîn Hak*
Ki evvel nefsini ârif oluben bilmeyince" (Kuddûsî, G.4/4)

Şems, Hz. Davut'un Câlût'u[1269] öldürmesi hadisesine telmihte bulunduğu bir beytinde Hz. Davud'u ehl-i Hakk'a, Câlût'u ise alçak *nef*se teşbih eder ve ehl-i Hakk'ın alçak *nef*si

[1268] Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ*, 2/361. Kıyâmet Sûresi 14 ve 15.ayetler bu hadisin mütemmimi gibidir: "Artık insan, mazeretlerini sayıp dökse de kendi nefsinin şahididir. Kıyâmet 75/14,15.

[1269] Bkz. Abdurrahman Küçük, "Câlût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/38.

elbette çiğneyeceğini, ayaklar altına alacağını çünkü himmet timsâli olan Hz. Davud'un Câlût'un saldırısından korkmayacağını söyler:

"*Eyler elbet ehl-i Hak nefs-i le'îmi pây-mâl*
Korkmaz Dâvud-ı himmet savlet-i Câlût'dan" (Şems, G.539/4)

1.3.1.9. Râh-beste

Farsça "yol" demek olan "râh" kelimesiyle yine Farsça "bağlı, bağlanmış" gibi anlamlara gelen "beste" kelimelerinin birleşimiyle oluşan *râh-beste* kelimesi "yolu bağlı, yolu kapalı" mânâlarına gelir.[1270] Bu tabir, tasavvufta *keşfi açılmamış kimse*yi sembolize eder.[1271] Mezkûr kavram Kâdirî şairler içerisinde sadece Şems'in divanında bir beyitte zikredilmiştir.

Ey zâhid! Bu kuru zühd ile (zâhidlik taslamakla) hakikatin mânâsına varamadın. Sonunda kâlden hâle geçemedin ve *râh-beste* olarak kaldın:

"*Varmadın ma'nâya ey zâhid bu zühd-i huşk ile*
Râh-beste kaldın âhir suret-i tâ'bîrde" (Şems, 642/8)

1.3.2. Ruh-Akıl

1.3.2.1. Bülbül/Andelib

Bülbül; sesinin güzelliğiyle meşhur, kül renkli küçük kuştur.[1272] Edebiyatımızda şakıyışıyla ağlayıp inleyen, sürekli sevgilisinin güzelliklerinden bahseden ve ona meftûn olan âşıkın sembolüdür.[1273] "*Gül ü Bülbül*" veya "*Bülbülnâme*" olarak adlandırılan alegorik mesnevilerde *bülbül*ün bütün özellikleri anlatılır.[1274] Tasavvufî anlamda *bülbül*; *âşıkı, Hak âşıkının gönlünü* sembolize eder.[1275] Kâdirî şairlerden Eşrefoğlu Rûmî,

[1270] Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, 78, 620; *Kubbealtı Lugatı*, "Rah-Reh" (Erişim 24 Şubat 2023); *Kubbealtı Lugatı*, "Beste" (Erişim 24 Ocak 2023).
[1271] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* 283.
[1272] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 160; *Kubbealtı Lugatı*, "Bülbül" (Erişim 21 Ocak 2023).
[1273] Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 77.
[1274] Bkz. Mustafa Özkan, "Gül ü Bülbül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/222-223. Kara Fazlî'nin "Gül ü Bülbül"ü bu eserler içinde en hacimlisi olup en çok beğenilenidir. Kara Fazlı, *Gül ü Bülbül*, haz. Ozan Yılmaz (İstanbul: Kapı Yayınları, 2022).
[1275] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* 66.

Abdürrahîm-i Tirsî, Kâimî, Şerîf, Kuddûsî ve Şems *bülbül* kavramını, tasavvufî anlamına uygun olarak *gül, verd, gülşen, fîrâk, vuslat, dost, bahçe, şakımak, verd-i hamr, vahdet, tevhîd, bülbül-i vahdet-ârâ, âşiyân-ı dost* kelime ve terkipleriyle tenâsüp teşkil edecek şekilde kullanmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî, bestelenerek tekkelerde okunan meşhur ilâhisinde kendisi için *bülbül*; şeyhi için ise *gül* istiâresini kullanır ve Cenâb-ı Hakk'a tazarruda bulunur:

"*Ben ol dost bahçesinin bülbülüyem*
İlâhî bülbülü gülden ayırma" (Eşrefoğlu Rûmî, G.112/5)

Başka bir beyitte ise kendisini *bülbül*e teşbih eder:

"*Bülbül ider âh u figân 'ışk odına yandı bu cân*
Benüm gönlüm çünki hemân dôstdan geldi dosta gider" (Eşrefoğlu Rûmî, G.33/2)

Abdürrahîm-i Tirsî, hâlini anlatırken *bülbül* remzini kullanır ve gönlünü şeyhi Eşrefoğlu Rûmî'nin mârifet bahçesinden güller devşirmeye çalışan bir *bülbül*e teşbih eder:

"*Bülbülem feryâd iderem güline Eşref-zâdenün*
Dostlar çıkalım gidelim iline Eşref-zâdenün" (Abdürrahî-i Tirsî, G.83/1)

Kâimî'ye göre tevekkül *andelîb*i aşka getiren bir kızıl gül gibidir:

"*Tevekkül Kâ'imî bir verd-i hamrâ*
Getürür 'aşka bunca 'andelîbi" (Kâimî, G.205/7)

Şerîf, bir beytinde *gül-bülbül* mazmununu benzetme unsuru olarak kullanır. Âşıkın Hak Teâlâ'nın cemâlini temâşa eylediğinde *bülbül* gibi figân ettiğini, zaten Allah'ın varlığında nefsi fenâ bulanın gönlünde başka sevgili olamayacağını dile getirir:

"*Cemâl-i Hakka 'âşık bülbülâsâ eyledi feryâd*
O gülşenzâr-ı vahdetde ana hîç kimse yâr olmaz" (Şerîf, G.61/4)

Kuddûsî, dünyayı bir gülistana teşbih ettiği beytinde, bu yokluk bağındaki gül mevsiminin çok kısa sürdüğünü, bu sebeple seher vaktinde ettiği figana güvenmemesini, önemli olanın bütün varını aşk ateşine yakmak olduğu konusunda *bülbül*ü (âşıkı) uyarır:

"*Ey bülbül-i şeydâ bu gülistâne güvenme*
Her vakt-i seher itdiğin efgâne güvenme"

"*Işk odına yak cânını Kuddûsî-yi gâfil*
Son demde cesedden çıkacak câna güvenme" (Kuddûsî, G.185/1,5)

*Bülbül*ün cilvegâhı *Dost*'un bahçesidir. *Bülbül, Dost*'un makamına erişince onun için mevsimlerin artık bir değeri yoktur:

"*Bir bülbülem ki cilve-gehim âşiyân-ı dost*
Birdir bu gül-şen içre bahâr u hazân bana" (Şems, G.37/2)

1.3.2.2. Can kuşu

Tasavvufî mânâda "gönül, ruh, nefis" demek olan *can* kelimesi[1276]; *can kuşu* tamlamasıyla Kâdirî şiirinde sadece Eşrefoğlu Rûmî'nin divanında iki beyitte kullanılmış ve *vech-i ilâhîye doğru uçmak isteyen ârifin gönlü, ruhu* anlamında istimâl edilmiştir.

Can kuşu bir gün mutlaka uçacaktır. Onun için bedeni ve gönlü Hakk'ın yoluna sevk etmek gerekir. Ancak böyle yapılırsa mânevî mertebelere aşılıp *Cânân*'ın huzuruna varılabilir:

"*Çün 'ömür geçerimiş cân kuşı uçar imiş*
Cism ü cânı yoluna harca süreyim cânum" (Eşrefoğlu Rûmî, G.78/3)

"*Cennetün bağçeleri oldı gözüme çün 'ayân*
Cân kuşı uçmak diler cânân iline giderem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.81/3)

1.3.2.3. Vatan

Vatan kelimesi lugât mânâsı itibariyle "Bir kimsenin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer; bir milletin üzerinde yaşadığı, hâkim olduğu toprak, yurt" demektir.[1277] Tasavvufî olarak ise *vatan, insan ruhunun bu âleme gelmeden önce bulunduğu ruhlar âlemi, sâlikin hâlinin ulaştığı ve istikrara erdiği son nokta, ruhta yerleşmiş olan mânâ* gibi anlamlara

[1276] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 83.
[1277] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1300; *Kubbealtı Lugatı*, "Vatan" (Erişim 25 Ocak 2023).

gelmektedir.[1278] Tasavvufta *vatan* üç kısımdır. Bunlar: kâmil insanların *vatan*ı, asıl *vatan* olan "vatan-ı gaybiyye"; orta tabaka insanların *vatan*ı olan "vatan-ı rûhâniyye" ve üzerinde şu an bedenen yaşadığımız "vatan-ı cismâniyye"dir.[1279]

Tetkik ettiğimiz divanlar içerisinde Eşrefoğlu Rûmî ve Kuddûsî *vatan* kavramını *ruhlar âlemi*nin remzi olacak şekilde şiirlerinde kullanılmışlardır.

İnsan, bu âlemde sahrada yolunu kaybetmiş bir yabancı gibidir. Asıl *vatan*ından ayrı düşmüştür. (Eşrefoğlu Rûmî, G.119/1) Bu sebeple insanın gönlü hep perişan, dağınık bir haldedir. Çünkü o, sürekli asıl *vatan*ını arzulamakta, ten kafesinden sıyrılıp yuvasına gitmek istemektedir:

"*Vatan arzuladım bundan giderem*
Koyup bu varlığı andan giderem"

"*Yuvamı özledim şûrîde oldum*
Uşadup bu kafes tenden giderem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.76/1,2)

İnsan, bu dünyada Leylâ'nın aşkıyla *vatan*ını terk edip dağlara, çöllere düşmüş Mecnûn gibidir:

"*Işk-ı Leylâ ile Mecnûn eyleyüb terk-i vatan*
Mesken itdi kendüsüne ulu tağ u çölleri" (Kuddûsî, G.323/4)

2. BİLGİ İLE İLGİLİ TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

İnsanın fıtratında bulunan bilme isteği, onu bilgi edinmeye yönlendirir. Esâsen, insanoğlunun eksiklerini tamamlama yolunda elindeki yegâne imkân olan bilmek, onun diğer varlıkların üzerinde konumlanmasını sağlayan bir özelliğidir. Bilginin kaynağı, değeri, kapsamı, geçerliliği gibi konular felsefenin "Epistemoloji (Bilgi felsefesi)" olarak adlandırılan alanının özel konusudur. Zikredilen konular hakkında yapılan değerlendirmeler, bilgi felsefesine ait ekolleri ortaya çıkarmıştır. Felsefe, bilgiye ulaşma yöntemi olarak akıl yoluyla istidlâli istimâl ederken; tasavvuf, aklın insanı ancak bir yere

[1278] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 375.
[1279] Safer Dal, *Istılâhât-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye (Tasavvuf Terimleri)* (İstanbul: Kırk Kandil, 2013), 416.

kadar götürebileceğini düşünür çünkü mutasavvıfa göre aklın kavrayamayacağı bir müteâl varlık alanı vardır ve onu kavrayabilmek için filozofun itibar ettiği akıl, yetersiz kalır.

"*Gönül esrârı düzsem 'akla sığmaz*
Husûsâ hâs tevhîdün hazînesidür" (Eşrefoğlu Rûmî, G.9/7)

Zikredilen müteâl varlık alanıyla ilgili bilgiye ulaşmak için birtakım hazırlıklar gereklidir. Bu hazırlık ise bulmak için değil, geleni almak içindir. Allah'ın bilinmek istemesine dayanan tasavvufî bilgi, ondan bir feyiz olarak gelir ve bu bilgi, filozofların iddia ettiği gibi beyindeki akılla değil; kalpteki akılla elde edilir. Bu itibarla sûfî, filozoftan farklı olarak, bilgiye ulaşmak için ilham ve sezgi yöntemine müracaat eder. Mükâşefe ve müşâhede olarak da adlandırılan bu yöntemle sûfî, varlıkla ilgili bilgileri ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve sonunda marifet sahibi olanlara mahsus olan hakke'l-yakîn olarak gerçekleştirir. İnsanı değişmez varlığın hakikatine götüren ve tasavvufî bilginin kaynağı olan ise aşktır.[1280]

'*Aklıla 'ışka girilmez 'ışk aklı mahv ider*
'Akl 'ışkun ol sebebden gelimez yuvasına" (Eşrefoğlu Rûmî, G.109/7)

Kâdirî şairlerin felsefenin "bilgi" alanıyla ilgili kullandıkları kavramları incelemeye çalışacağımız bu bölüm "Nûr-Zulmet, Hidâyet-Dalâlet, Mârifet, Hikmet vb. ile İlgili Tasavvufî Kavramlar" ve "Tasavvuf, Tarîkat, Mürşid, Mürîd vb. ile İlgili Kavramlar" şeklinde iki temel başlık altında incelenecektir.

2.1. Nûr-Zulmet, Hidâyet-Dalâlet, Mârifet, Hikmet vb. ile İlgili Tasavvufî Kavramlar

2.1.1. Âb-ı Hayat/Âb-ı Hayvan/Ömr-i Câvidân

Kaynağı, "karanlıklar" anlamına gelen Zulümât diyârında bulunan, menbaı bilinmeyen, içeni ölümsüzlüğe, diriliğe kavuşturduğuna inanılan sudur. Rivâyete göre bu suyu ilk

[1280] Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 179; Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989), 117-128; Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, 193; Çiçek, "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî' sinde Metaforik Anlatım", 303-304.

önce Hızır ve İlyas Peygamber bulup içmişler, daha sonra Allah, pınarı insanların gözünden sakladığı için onlarla arayışa çıkan İskender-i Zülkarneyn, Zulümât'a kadar gittiği halde onu bulmaya muvafık olamamıştır.[1281] Türkçesi "bengisu" olarak adlandırılan bu kavram, edebiyatımızda âb-ı hayat, âb-ı bekâ, âb-ı câvidânî, âb-ı hayvân, âb-ı Hızır, aynü'l-hayat çeşme-i hayat, çeşme-i cihan, ömr-i câvidân şekilleriyle geniş kullanım alanı olan bir mazmundur.[1282]

Âb-ı hayat mefhumu tasavvufta, ledün ilminden kinâye olarak *ilâhî aşkın sembolü*dür. Ayrıca, *insan-ı kâmilin sözü* ve *nefesi* de *âb-ı hayat* olarak nitelendirilir.[1283] Kâdirî şiirinde, tetkik ettiğimiz divanların tamamında tasavvufî anlamına uygun olarak kullanıldığı görülen *âb-ı hayat, âb-ı hayvân, ömr-i câvidân* mefhumları genellikle; Hızır, İskender, Sedd-i İskender, zulmet, nur, münevver, nefs, gönül, pınar kelimeleriyle tezat veya tenâsüp oluşturmuşlardır. Mezkûr mefhumların, divanlarda daha çok *âb-ı hayât-ı Rahmânî, hayât-ı câvidân, âb-ı hayât-ı zulmet, âb-ı hayât-ı ezelî* gibi tamlamalarda tekâsüf ettiği görülmüştür.

İnsan, kendini *âb-ı hayvân*a ulaştıracak cevherin kendi özünde olduğunu anladığında İskender'in seddini[1284] görenler gibi hayrete kapılır. (Eşrefoğlu Rûmî, G.34/2) Nefsi zulümât diyârına, ilâhî aşkı *âb-ı hayât*a teşbih ettiği bir beytinde Eşrefoğlu Rûmî, aşkın nuruyla münevver olmayan gönlün nefsin karanlığında kalacağını ve *âb-ı hayât*a ulaşamayacağını söyler:

"*Şol gönül ki 'ışk nûrıyla münevver olmadı*

[1281] Hızır'ın nasıl Hızır olduğu veya âb-ı hayata nasıl ulaştığı konusunu İbnü'l-Arabî, "Hakk'ın kullarına hizmet etmek"le ilişkilendirerek şöyle anlatır: Hızır bir orduda asker olarak görev yaparken, ordunun suya ihtiyacı olduğunu fakat yoldaki tehlikeler nedeniyle kimsenin su aramaya gitmek istemediğini öğrenir. Bunun üzerine Hızır, tehlikeleri göze alarak su aramaya gider ve sonunda Hızır'ın ulaştığı su, âb-ı hayat olur. Hızır, geri döndüğünde durumu arkadaşlarına bildirir. Bunun üzerine hepsi, suyu elde etmek üzere yola çıkar ancak kimse âb-ı hayata ulaşamaz. Çünkü onlar, bir başkası için değil, sadece kendileri için ve bencilce suyu aramış fakat âb-ı hayata yalnız, insana hizmet etmek üzere yola çıkan Hızır ulaşmıştır. Yani ölümsüzlük suyuna ulaşmak, tek gayesi Hakk'ın kullarına hizmet etmek olan kişiye nasip olmuştur. Bkz. Demirli, *Şair sûfîler*, 235-236.

[1282] Talât Onay, *Açıklamalı Divaṇ Siiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz (Ankara: Berikan Yayıncılık, 2013), 23; Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 3. Bu inanışın kültürümüzdeki yeri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012).

[1283] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 20.

[1284] İskender-i Zülkarneyn'in Ye'cûc ve Me'cûc için yaptırmış olduğu sed. Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 394.

Kaldı nefsi zulmetinde âb-ı hayvân istemez" (Eşrefoğlu Rûmî, G.40/6)

Eşrefoğlu Rûmî, "ecelsüz ölmek" şeklinde tanımladığı "Ölmeden önce ölmek" tabirinini işaret ettiği uygulamayı, insanı *ömr-i câvidân*a ulaştıracak yolda önemli bir aşama olarak görür:

"*Şular kim öldi bu yolda ecelsüz*
Olar irişdi 'ömr-i câvidâna" (Eşrefoğlu Rûmî, G.98/39)

Hakk'ı sevenlere, Hakk'ı kendinde bulanlara Rahmân olan Allah *âb-ı hayât* ihsan eder, onları her dem diri tutar:

"*Hakîkat kim Hakkı sevdi Hakkı ol kendüde buldı*
Ki öldürmedi dirgürdi âb-ı hayât-ı Rahmânî" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.162/6)

Allah aşkı, İskender'e ayna olmuştur. Hızır'a *âb-ı hayât*ı içiren de yine o aşktır. (Kâimî, G.211/30) Hakk Teâlâ'dan gelen tecelliler ebedî hayat veren *âb-ı hayat* gibidir. Onun için Allah'ın ismi, insana pek latif bir sevgilidir. (Şerîf, G.51/1)

Kuddûsî ve Şükrî, diğer Kâdirî şairlerden farklı olarak Hz. Peygamber sevgisini ve onun mübârek dudağını *âb-ı hayat*a teşbih ederler. Kuddûsî'ye göre güneş, Hz. Peygamber'in mübârek cemâlinin nurunun bir zerresidir. Ona âşık olanlar, onu sevenler *âb-ı hayât*a kavuşurlar. Şerîf ise Hz. Peygamber'in mübârek dudağının âşıklar için *âb-ı hayât*; sözlerinin ölü kalpleri diriltici olduğunu söyler:

"*Cim cemâli nûrının bir zerresidir âfîtâb*
Ha hayât-ı câvidân bulur olan âşık ana" (Kuddûsî, G.16/3)

"*Oldu 'uşşâka lebin âb-ı hayât-ı ezelî*
Nutkunu derd-keşân mürdeye ihya dediler" (Şükrî, G.101/7)

Şems, *âb-ı hayat* kavramını tasavvufî anlamının dışında ele alır. Bir beytinde mürekkebi zulümât ülkesine, kalemini zulümât ülkesindeki *âb-ı hayât*a teşbih eder ve bu yolla kendi şairlik yeteneğini över:

"*Âb-ı hayât-ı zulmet olur Şems reşhası*
Nutka gelürse hâme-i mu'ciz-beyân-ı feyz" (Şems, G.359/11)

2.1.2. Gülbang-ı Şehâdet

"Eskiden muhtelif tarikatların âyinlerinde, saray, lonca, yeniçeri ocağı, mehter gibi muhitlerde muayyen merâsimlerde belli bir usûle göre yüksek sesle okunan dua ve ilâhî dizisi" anlamına gelen *gülbank* kelimesiyle[1285]; "bir işin sıhhat ve hakikatine kail olma" anlamına gelen *şehâdet* kelimesinin[1286] oluşturduğu *gülbang-ı şehâdet* terkibi tasavvufî ıstılahta *ezan- Muhammedî*'nin remzidir.[1287] Kâdirî şiirinde tasavvufî anlamına muvâfık olarak sadece Şems'in divanında üç beyitte kullanılmıştır.

"Çan" anlamına gelen ceres, nâkus kavramları tasavvufta "sâliki gaflet uykusundan uyandıran, kendine gelmesini sağlayan Hak cezbesi" mânâsına gelir.[1288] Şems, bir beytinde *pür-zemzeme, arş-ı Hudâ, gülbang-ı şehâdet, nevâ-yı ceres* ibarelerini tenasüp oluşturacak şekilde bir arada kullanarak ezân-ı Muhammedî'nin insanı başıboşluktan kurtaran, davetçi rolüne vurgu yapar:

"*Pür-zemzeme eylerse revâ 'arş-ı Hudâ'yı*
Gül-bâng-i şehâdet ki nevâ-yı ceresimdir" (Şems, G.181/4)

Başka bir beyitte ise Şems dünyanın her yerinde her an ezan okunmasından kinâye olarak, "Biz (müslümanlar), öyle kendilerinden geçmiş kişileriz ki *gülbang-i şehâdet*le tek olan Allah'ın arşına zelzele veririz." der:

"*Biziz ol mest ki gül-bâng-i şehâdetle müdâm*
Viririz zelzele tâ 'arş-ı Hudâ'yı Ahad'a" (Şems, K.628/4)

2.1.3. İksîr-i hakîkî

İksîr kelimesi, "eski dönemlerde kimyâcıların, toprağı ve mâdenleri altına dönüştürdüğüne inandıkları olağanüstü kuvvetli sıvı" demektir.[1289] *İksîr-i hakikî* ise hakikat sıvısı mânâsına gelmektedir. Eşrefoğlu Rûmî bu terkibi, *belâ* anlamında

[1285] Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 172; *Kubbealtı Lugatı*, "Gülbank-Gülbang" (Erişim 26 Ocak 2023); Edebiyatımızda gülbanklarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehtap Aydın Kaim, *Türk Tasavvuf Edebiyatında Gülbâng* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).
[1286] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* 1122.
[1287] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* 130.
[1288] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* 87, 270.
[1289] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 505; *Kubbealtı Lugatı*, "İksir" (Erişim 26 Ocak 2023).

kullanmıştır. Kulun belâlara katlandığı ölçüde Hak Teâlâ'ya yakın olacağını, belâların âşık için *iksîr-i hakikî* kabul edildiğini ve Hakk'ın âşıka nazar kılmasına vesile olacağını ifade etmiştir.

"*İksîr-i hakikî didükleri belâdur ey püser*
Kim nûş iderse meyini sâfî zer kılur"

"*'Işkun belâsını kim baş üzre çeker olsa*
Ol devletlü başa dôst her dem nazar kılur" (Eşrefoğlu Rûmî, G.27/2,3)

2.1.4. Mahv

Arapça kökenli bir kelime olan *mahv*; "yok etme, varlığına son verme, yok olma, bir şeyin izini tamamen silme" gibi anlamlara gelmektedir.[1290] Tasavvufî anlamda ise *mahv*, kulun alıştığı huyların Allah'ın fiillerinde yok olmasıdır. Bir kimsenin zemmedilen huylarını kendinden uzaklaştırması *mahv*; uzaklaştırdığı bu kötü hâllerin yerine övülen, beğenilen hâl ve fiilleri koyması *isbat*tır. Bu değişimin gerçekleşmesinde, ibadetlerin yerine getirilmesinin önemi büyüktür.[1291]

Tasavvuf literatüründe *mahv* ve *isbat* kavramları birlikte kullanılır ancak Kâdirî şiirinde sadece *mahv* kavramının tebellür ettiği görülür. Kâdirî şairler, *mahv* kavramını; *var, vücut, sûzân, sîne, bahr-ı mahv, deryâ-yı mahv, dil, mâsivâ, akl u hayâ, fenâ, terk* kelime ve terkipleriyle mütenâsip bir şekilde kullanmışlardır.

Varlık, sadece Allah'a aittir. Allah'ın varlığında yok olan, maddi varlığından sıyrılan, bütün varını *mahv*a verip, vuslat denizinde kaybolan kullar Hakk'ın seçkin kullarıdır:

"*Bu 'Abdürrahîm-i Tirsî mahva virdi varını*
Bahr-ı vuslâtda vücûdun yavı kılanlar bizüz" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.47/11)

[1290] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2006), 572.

[1291] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 234; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 408; Abdürrezzak Kâşânî, *Sûfîlerin Kavramları (Istılâhâtu's-Sûfiyye)*, 303; Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 167.

Aşk, kuldaki kötü hallerin uzaklaştırılıp yerine güzel huyların gelmesinde önemli bir etkendir. Gece gündüz aşk ateşiyle yanan sînede olumsuz hasletlerden eser kalmaz, aşk ateşi hepsini yakar, *mahv*eder:

"*Âteş-i 'aşk sînemi yakmaktadur her rûz u şeb*
Varımı mahv oldı sûzân idüp bi'l-cümle hep" (Şerîf, G.6/1)

Allah'ta fânî olan kul, bu makama eren kul, terkin en üst mertebesi olan terki de terk eder. Yani aklında ve gönlünde terk edecek bir şey kalmaz. Böylece *mahv* denizine dalar, ortada benliğinden bir iz kalmaz. Beşerî vasıflardan sıyrılıp ilâhî vasıflarla donanarak ferâha erer:

"*Terk-i terk ider fenâfillah makamına iren*
Bahr-i mahva gark olub eyler fenâ ile ferah" (Kuddûsî, G.218/4)

Şems, "ilâhî nur"u, şem istiaresiyle sembolize ettiği bir beytinde; mumun, maddi varlığın aşkla *mahv*olduğuna delil için âleme geldiğini söyler. Mum yanınca nasıl eriyorsa âşık da Hakk Teâlâ'nın varlığı karşısında öyle erir, *mahv*olur:

"*'Aşk ile mahv-ı vücûd oldıgına*
Şem' bu 'âleme bürhân geldi" (Şems, G.719/4)

2.1.5. Mecma´u´l-bahreyn

"İki denizin birleştiği yer" mânâsına gelen *mecma'u'l-bayreyn* ifadesi tasavvufî istılahta, vücub yani zarûret ve mümkinât dairelerinin birleştiği yer olan *kabe kavseyn makamı* olarak ittihaz edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hızır ile Hz. Musa'nın yol arkadaşlığının anlatıldığı Kehf Sûresi'nin 60. âyetinde[1292] geçen *mecma'u'l-bahreyn* ifadesiyle ilâhî isimlerle kevnî (varlıkla âlemiyle ilgili) hakikatlerin birleştiği mahal olması sebebiyle cem'u'l-vücûd mertebesi olduğu da ifade edilmiştir.[1293]

[1292] Bir vakit Mûsâ genç adamına, "Ta iki denizin birleştiği yere varmadıkça yahut (bu yolda) senelerce yürümedikçe durup dinlenmeyeceğim" demişti. Kehf 18/60.
[1293] Abdürrezzak Kâşânî, *Sûfîlerin Kavramları (Istılâhâtu's-Sûfiyye)*, 301; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 239.

Mecma'u'l-bahreyn kavramı, Kâdirî tarikatına mensup şairler içerisinde yalnızca Şems'in divanında ve *kabe kavseyn makamı*nın remzi olarak zikredilmiştir.

Vâcib ve mümkün adlarındaki iki denizin sırlarını idrâk edemeyen kişinin *kabe kavseyn makamı*nı idrâk etmesi olanaksızdır. Başka bir deyişle, varlığı zaruri olan ve mümkün olan şeylerin sırrına eremeyen sâlikin, kendi maddî ve fânî varlığından sıyrılarak Hakk'ın varlığında yok olduğu makam olan cem'u'l-vücûd makamını havsalasına sığdırması düşünülemez:

"*Mecma'u'l-bahreyni mikyâs eylesün idrâkine*
Râz-ı bahreyn-i vücûb u mümkinâtı bilmeyen" (Şems, G.515/2)

2.1.6. Vech

Vech kelimesi lügatte "yüz, çehre, sûret; üst, satıh; ön, alın, cephe, üslup, tarz; sebep, vesile, münasebet" gibi anlamlara gelmektedir.[1294] Tasavvufta *vech*, zâtın itibârı ve Hakk'ın feyizlerinin yönüdür. Hakikî mahbubun tezâhür etmesi anlamına da gelen *vech* kavramı; gönül yüzü, iman nurları, irfan kapılarının açılması ve hakikatin güzelliğinden perdelerin kalkması anlamlarını da içinde barındırır.[1295]

Vech kavramı, Kâdirî şairlerin *şiirlerinde likâ, vücud, tevellî, tecellî, teselli, dîdâr, Tûr, fenâ, çeşm, vehhâc, gönül, seyrân, hayrân* kelimeleriyle mütenasip bir şekilde kullanılmış; *vech-i şey, vech-i zîbâ, vech-i cemâl, vech-i Leylâ, vech-i nakkâş, vech-i insan, vech-i a'lâ, vech-i Hak, vech-i hasen, gayr-ı vech, vech-i zât, vech-i Bâki, vech-i dost, vech-i cânân, vech-i Yûsuf, vech-i tâbân, temâşâ-gâh-ı vechullâh* şekillerinde de terkipler kurularak istimâl edilmiştir.

Bütün mümkün varlıklar, kendi başlarına var olamadıkları ve varlıklarını devam ettiremedikleri için Allah Teâlâ'nın *vech*i ile yokluktan azâde olurlar ve Hakk'ın kayyûmiyetine sığınırlar. Bakara Sûresî'nin 115. âyetinde[1296] bu hususa işaret edilir.[1297] Kâdirî şairler, söz konusu âyette geçen "*Semme vechu'llâh/Nereye dönerseniz Allah'ın*

[1294] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1302.
[1295] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 374-375.
[1296] Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir. Bakara 2/115.
[1297] Abdürrezzak Kâşânî, *Sûfîlerin Kavramları (Istılâhâtu's-Sûfiyye)*, 260.

yüzü oradadır." (Bakara 2/115) ifadesini gerek mânen gerekse de lafzî iktibas yoluyla şiirlerinde kullanmışlardır:

"*Her ne hâlde olur isem ne vech ile yürür isem*
Her nereye bakar isem andan gayrı görimezem" (Abdürrrahîm-i Tirsî, G.102/4)

"*Şey'i görmez vech-i şey'i seyri der 'ârif olan*
Cümle şeyde Hak vücûhıdur bizüm nüzzârımuz" (Kâimî, G.316/9)

"*Temâşâ kıl 'ıyândır âfitâb-ı semme vechu'llâh*
Tecellî eyleyen her zerrede Allâhu Ekber'dir" (Şems, K.304/3)

Allah, bâki olan tek varlıktır ve onun dışında hiçbir şeyin kendi başına varlığı ve hüviyeti yoktur. Her şeyin varlığı (yüzü) Allah'a yöneliktir. Allah aşkıyla mâsivâyı düşüncesini yakanlar, mâsivâdan sıyrılanlar Hakk'ın *vech*ine lâyık olurlar:

"*'Aşkıla gel mâ-sivâyı biz yakalum oda kim*
Vech-i dostu 'âşıkâne görelüm yâ Hû diyü" (Şerîf, G.105/2)

Bir mürşid-i kâmile intisab ederek tasavvufî terbiyeden geçen sûfî, gönlündeki irfan kapıları açıldıkça hakikatin üzerindeki perdeler kalkar. Bir mertebeden sonra kendi varlığının hiçbir değeri olmadığını anlar ve nereye baksa bütün varlığa tecelli etmiş olan Cenâb-ı Hakk'ın *vech*ini görür. Kuddûsî, aşağıya derç ettiğimiz beyitte Bakara Sûresi 115. âyete mânen iktibas yapmıştır:

"*Her neye baksa görür anda Hudânın vechini*
Ol kişi kim çeşmini bir ehl-i ışk açmış ola" (Kuddûsî, G.31/5)

2.1.7. Yüz akı/yüz karası, ağ u kara

Türkçe'de "*Yüz akı*" tabiri utanmayı gerektiren bir durum olmaması hâlini anlatmak için kullanılır. "*Yüz karası*" tabiri de bunun tam tersi bir anlamda kullanılır.[1298] Kâdirî şairler bu iki deyimi sırasıyla *Allah'ın affına, rızasına mazhar olma* ve *günahkârlık* anlamlarında kullanmışlardır.

[1298] Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 7/575,576.

Hicab; tasavvufta, sâlikle muradı arasında bulunan ve herhangi bir sebeple onu mâşukundan uzak tutan engellere denir. Başka bir anlamda kalbe yerleşen ve hakikatlerin orada tecelli etmesine mânia teşkil eden suretler, maddî izlerdir.[1299] Eşrefoğlu Rûmî, âşıklar için bu *ak,* bu *kara* düşüncesinin, dünyadaki tertiplerin Hakk'ı tanıma yolunda birer hicab olduğunu, bu düşünceleri terk etmek ve ikiliği bırakıp Hakk'ın vahdaniyetinde bir olmak gerektiğini ifade eder:

"*Yakdum oda defterleri terk itdüm ol tertîbleri*
Gördüm ki key hicâbımış 'âşıklara bu kara ak"

"*Geçdüm bu akdan karadan ikilik sürdüm aradan*
Birligine yitdüm dôstıla birlikten okudum sebak" (Eşrefoğlu Rûmî, G.53/13,14)

Şems ise bu dönek dünya aynasında *yüz karası*na bakarak hayıflanmamak gerektiğini, tevhid nuru sayesinde insanın Hakk'ın huzuruna *yüzü ak* olarak çıkabileceğini söyler:

"*Bakma âyine-i devrânda yüz karasına*
Nûr-ı tevhîd ile dîvâna çıkarsın yüzi ağ" (Şems, G.362/8)

2.1.8. Zünnâr

Zünnâr, İslâm memleketlerinde yaşayan gayri müslimlerin dini bir alâmet olarak, takmakla yükümlü oldukları kuşak veya kemerdir. İslâm'ın ilk dönemlerinde fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyasında, Müslümanlarla zimmîlerin[1300] ilişkilerini düzenlemek maksadıyla, gayri müslimlerin *zünnâr* takmaları emredilmiş, Müslümanlar da gayri müslim kıyafetleri giymekten menedilmiştir. Zamanla *zünnâr* takmak kâfirlik alâmeti sayılmış, Ebû Hanîfe dönemiyle birlikte insanların giydikleri kıyafetlere göre Müslüman veya kâfir olarak kategorize edilebileceğine hükmedilmiştir.[1301]

Tasavvufta *zünnâr*; *mâşuka, bir mürşid-i kâmile hizmet ve tâat akdini bağlamak, hizmet kuşağını kuşanmak, gayret kemerini bağlamak, hayvânî âleme bağlılık, nefsini Hakk'a*

[1299] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 168.
[1300] Müslümanların hâkim olduğu bir ülkede Müslüman olmayan tebaaya verilen isimdir. Bir başka anlamda, İslâm hukûkuna göre yönetilen bir devlete tâbi olan, vergi veren ve korunan kitap ehli, ehl-i zimmet demektir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3/667.
[1301] Yusuf Şevki Yavuz, "Zünnar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/572-573.

vakfetmek, beşerî âleme bağlılık gibi anlamlara gelir. *Zünnâr* aynı zamanda *riyâzete, sülûke* ve *hakîki mahbuba hizmete kastetmek* mânâlarını da taşır.[1302]

Zünnâr kavramı Kâdirî şairler tarafından tasavvufî anlamına uygun bir şekilde *bağlamak, kuşanmak, aşk, şeyh, tâc, San'ân, taht, ridâ, nâkûs, çelipâ, bel, ağyâr* fiil ve isimleriyle tezat ve tenâsüp oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Buna ek olarak zünnâr kelimesiyle *târ-ı zünnâr, halka-i zünnâr, cem'iyyet-i zünnâr, zülf-i zünnâr, zünnâr-ı zülf, akd-i zünnâr, beste-i zünnâr, ser-rişte-i zünnâr, dil-beste-i zünnâr, zünnâr-ı târ-ı zülf, sahib-i zünnâr, ukde-i rişte-i zünnâr, kâkül-i zünnâr* ikili ve üçlü terkipler kurulmuştur.

Aşk, ateşiyle dünyâya rağbet etmeyip kendini ibâdete veren, nefsini her türlü zevkten alıkoyan nice takva sahiplerinin harmanlarını (yaptıklarının semerelerini) yakıp bellerine *zünnâr* bağlamıştır:

"*Nicelere bağladı zünnârını*
Zühd-i harmânı oda yakdı bu 'ışk" (Eşrefoğlu Rûmî, G.50/7)

Aşk, birçoklarının zühdünü bozar ve onlara *zünnâr* kuşandırıp çan çaldırır, tac u tahtı bıraktırır:

"*Kuşadub zünnârı nâkûs çaldurur*
Çokları zühdin bozar bu mîr-i 'aşk" (Kâimî, G.117/6)

"*Budur terk itdüren çok tâc u tahtı*
Budur zühdi bozan zünnâr kuşadan" (Kâimî, G.211/26)

Kuddûsî'ye göre, gönülde Allah'tan başka ne varsa *zünnâr*dır. Hâl böyle olunca dost kim düşman kim anlayamazsın:

"*Yârdan özge her ne ki gönlünde var zünnâdır ol*
Fehm idebilmezsin aslâ yâr nedir ağyâr nedir" (Kuddûsî, G.751/4)

Şems; büt, resen, bel bağlamak, ukde, rişte kelimeleriyle tenâsüp oluşturduğu bir beytinde, o tapılası güzelin vaat ipine (dünya nimetlerine) bel bağlayamam çünkü

[1302] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 398-399; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 738; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 399.

hatırıma *zünnâr* ipinin düğümü (mürşid-i kâmile verdiğim hizmet ve tâat akdini) gelir, der:

"*Ol bütün ben resen-i va'dine bel bağlayamam*
'Ukde-i rişte-i zünnâr gelür hâtırıma" (Şems, G.633/4)

Kâdîrî şiirinde *zünnâr* mefhumu, meşhur Şeyh-i San'an[1303] mazmunuyla beraber de kullanılmıştır:

"*Ol bütün zülfine San'ân ise de beste olan*
Nûr-ı îmânın ider rişte-i zünnâra fedâ" (Şems, G.4/2)

Şükrî, *zünnâr* kuşananları arsız olarak nitelendirir:

"*Bir belâya ben giriftâr olmuşam kims'olmasın*
Bağlaram zünnâr âhir 'ârsızdan 'ârsız" (Şükrî, G.188/2)

2.2. Tasavvuf, Tarîkat, Mürşid, Mürîd vb. İle İlgili Kavramlar

2.2.1. Tasavvuf ve Tarîkat

2.2.1.1. Bâz-ı Eşheb/Bâzü'l-Eşheb/Bâzullah

Avını ustalıkla yakalamasıyla mâruf olan "doğan" kuşu, Arapça'da "Bâz" kelimesiyle ifade edilmektedir.[1304] Bu kelimenin, yine Arapça olan ve "aklı karalı, alacalı, boz" gibi anlamlara karşılık gelen "eşheb" kelimesiyle[1305] oluşturduğu "*Bâz-ı Eşheb*" veya "*Bâzü'l-Eşheb*" terkibi "ak doğan, alaca doğan, boz doğan" anlamlarına gelmektedir ve Kâdirî tarikatının pîri Abdülkâdir-i Geylânî'nin sadece ona has olan meşhur lakaplarından biri olarak bilinmektedir.[1306] Abdülkâdir-i Geylânî'ye bu lakabın izâfe edilmesi, onun karşısındaki kişiyi çok iyi tanıması, ondaki cevheri, kabiliyeti anında fark etmesi ve

[1303] Bkz. Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 430.
[1304] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 114.
[1305] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 322.
[1306] Abdülkâdir-i Geylânî'ye (k.s) "Bâz-ı Eşheb" lakâbının verilmesiyle ilgili şöyle bir rivâyet vardır: "Abdülkâdir-i Geylânî, şeyhi Hammâd ed-Debbâs'ı (k.s) ziyarete gittiği bir gün, Şeyh Hammâd, karşısında duran ve tasavvuf cevherleri taşıyan Abdülkâdir'i avcılığıyla ünlü şahine benzeterek ona nazar kıldı. Abdülkâdir-i Geylânî şeyhinin huzurundan ayrıldı fakat aldığı nazarın tesiriyle tasavvufta yüksek, eşsiz makamlara ulaştı. Daha sonra bu olayın hâtırasını yâd etmek için zaman zaman "Ben ağaçlarda şakıyan bülbül / Yükseklerde ise Bâz-ı Eşheb'im" beytini terennüm ederdi. Bkz. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 86-76; *Abdülkâdir Geylânî (k.s) Dîvânı*, 134.

kendisine intisap edenleri tasavvuf yolunda eğitmesindeki başarısından dolayıdır. Yine bu anlamda kendisine "Allah'ın şahini" mânâsında "*Bâzullah*" da denmiştir.[1307]

Kâdirî şairler tarafından Abdülkâdir-i Geylânî'nin isminin geçtiği veya isminin redif olarak kullanıldığı birçok şiir kaleme alınmıştır. Fakat ismine nazaran lakaplarının[1308] yer aldığı şiirlerin sayısı daha azdır. Kâdirî zümresi şairlerinden Kâimî, Şükrî ve Şems, şiirlerinde *Bâz-ı Eşheb*/*Bâzü'l-Eşheb* lakabını kullanmışlardır. Söz konusu lakabı en çok kullanan Şems'tir. Bunların yanında Abdülkâdir-i Geylânî, Kâdirî şiirinde *Gavs-ı aktâb-ı velâ, şâh-ı iklîm-i bekâ, mazhar-ı nûr-ı Hudâ, hısn-ı haşîn-i mülk-i vahdet, seng-i mücevher, tûbâ-yı 'âlem-gîr, sultân-ı iklîm-i bekâ, pîr-i Cîlânî, Gavs-ı mu'azzam, mâlik-i hükm-i Süleymân, râz-ı İsrâfîl-i kerrûbî-hıdem, şîr-i gazanfer, civân-merd-i cihân, seyf-i kazâ, İmâm-ı vakt, muhyî-i sünen, Âlimü'ş-şark, Re'isü'l-evliyâ, şehenşâh-ı velâyet, sâhil-i bahr-i sehâ, menba'ü'l-esrâr-ı hikmet, sâhib-i 'izz ü 'âlâ, rehber-i cümle meşâyih, mazhar-ı sırr-ı Hudâ* gibi terkiplerle anılmıştır.

Kâimî'ye göre Abdülkâdir-i Geylânî, *Men 'aref*[1309] sırrını müridânına vasıtasız anlatır. Aşkın meyini tattırır ve mânâ âlemini seyretttirir. Daha sonra da ilm-i ledünne vukûfîyet kesbettirir:

"*Men 'aref sırrın mürîde vâsıtasuz anladur*
Tatdurur 'aşkun meyinden bu şühûda tanladur
Ba'dehu 'ilm-i ledünni tuydurunca inledür
Bâzü'l-eşheb pîrimüzdür Şeyh 'Abdü'l-kâdirî" (Kâimî, Mu.3/3)

Şems'e göre, *Bâz-ı Eşheb* lakabıyla anılan Abdülkâdir-i Geylânî, ulu Gavs'tır. (Kendisine sığınanlara yardımda bulunan, sıkıntıları bertaraf edendir.) Onun himâyesine nâil olan, ruhâniyetine sığınan, karga iken lâhut âleminin yücelerinde uçan bir kuş olur:

"*Bâz-ı Eşheb ki tarîkatde odur Gavs-ı 'Azîm*

[1307] Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 86-87; Uludağ, "Abdülkādir-i Geylânî", 1/234.
[1308] Abdülkâdir Geylânî'ye "Kutbu'l-evliyâ'l-kirâm, Şeyhu'l-müslimîn ve'l-İslâm, Rüknü'ş-şerîa, Alemü't-tarîka, Muvazzıhu esrâri'l-hakîka, Şeyhu'ş-şüyûh, Kıdvetü'l-evliyâ, Üstâzü erbâbi'l-vücûd" gibi çok sayıda sıfat ve lakap verilmiştir. Ancak bunlardan başka çok önemli üç lakabı vardır: Muhyiddîn, el-Bâzü'l-Eşheb ve el-Gavsü'l-A'zam. Bkz. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 85-88.
[1309] Nefsini bilen, Rabb'ini bilir. Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ*, 2/361.

Murg-ı lâhûtı olur zîr-i cenâhındaki zag" (Şems, G.362/9)

Şems, başka bir beytinde Abdülkâdir-i Geylânî'nin "*Şu ayağım her Allah velisinin boynu üzerinedir.*" sözüne telmihte bulunmuştur[1310]:

"*O bağın hem güli hem bülbüli kim Bâz-ı Eşheb'dir*
Ser-â-ser evliyâ zîr-i cenâhında ber-â-berdir" (Şems, K.153/7)

Şükrî, Abdülkâdir-i Geylânî'nin doğunun ve batının her noktasında nâmının "Bâzü'l-Eşheb, Âlimü´ş-şark ve Re´isü´l-evliyâ" olarak anıldığını söyler:

"*Söylenir şarkan ü garban nâmınız her noktada*
Bâzü'l-eşheb 'âlimü'ş-şark u re'isü'l-evliyâ" (Şükrî, G.30/3)

2.2.1.2. Çerağ Uyandırmak/Çerağ Rûşen Eylemek

Çerağ uyandırmak, "çırayı veya lambayı yakmak" anlamında kullanılan bir Bektâşî deyimidir.[1311] Kâdirî şairler içerisinde Şems bu deyimi *tarîkata girmek, müntesip olmak* mânâsında istimâl etmiştir.

Şems, "meydan" kelimesini mecâz-ı mürsel yoluyla seyrusülûk anlamına gelecek şekilde kullandığı beyitlerinde, kıyâmetin sûru bile üflense meydanımıza girerek uyanan gönül çerağını fânilik yeli söndüremez. *Çerağ rûşen eyleyip* meydanımıza girenin gönlünün nuru ebediyete kadar sönmez, der:

"*Nefh-i sûr olsa dahi bâd-ı fenâ söndiremez*
Kim ki meydânımıza girse uyandırsa çerağ" (Şems, G.362/7)

"*Tâ-ebed nûr-ı dil ü hâtırı sönmez her kim*
Bir çerağ eyleye rûşen gire meydânımıza" (Şems, K.646/31)

[1310] Abdülkâdir-i Geylânî, Bağdat'ın ileri gelen şeyhlerinin de hazır bulunduğu bir vaaz meclisinde bir ara kalbine teveccüh ederek "İşte şu ayağım her Allah velîsinin boynu üzerinedir." der. Bunun üzerine, orada bulunan veliler, bu sözleri kendilerine hitâben söylenmiş bir emir telâkkî ederek, boyunlarını Hazret-i Pîr'in ayağına doğru uzatırlar. Orada bulunmayan diğer velîler de aynı şeyi gıyâbî olarak yaparlar. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 96-99.

[1311] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 95.

2.2.1.3. Halvet/Uzlet

Halvet ve *uzlet* kelimeleri "Çevre ile her türlü ilişkiyi kesip yalnız kalma, tenhâya çekilme; insanlardan uzak, yalnız başına yaşama" gibi anlamlara gelmektedir.[1312] Bu kavramlar tasavvufta; inziva hâli, ihtilat hâlinde olmak, hiç kimsenin bulunmadığı bir hâlde ve yerde Cenâb-ı Hak ile mânen konuşmak, ruhen sohbet etmek, mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Hakk'a yönelmek ve bütün tarikatlarda uygulanagelen, şeyhin müridini dış dünya ile alâkasını kestiği bir yere muayyen bir süre için koyması mânâlarında kullanılır. *Halvet*, Hz. Peygamber'e vahiy gelmeden önce Hira'da *uzlet*e çekilme uygulamasından doğmuş; süresi de Hz. Musa'nın Tûr dağında Allah Teâlâ ile görüşme süresi olan kırk gün olarak belirlenmiştir. Kuşeyrî, *halvet* ve *uzlet* kavramlarını birbirinden biraz farklı anlamlarda ele alarak *halvet*in safvet ehlinin; *uzlet*in vuslat ehlinin emâresi olduğunu söyler. Ona göre *uzlet*in tesiri vatandan ayrılmada değil, kötü vasıfları değiştirmede aranmalıdır.[1313] İnsanın *halvet* hâline geçebilmesi için bir zihniyet dönüşümü yaparak, yaratılmış her şeye Hakk'ın tecelli mahalli olarak bakabilmesi gerekir.[1314]

Kâdirî şiirinde *uzlet* kavramı, *halvet*e nispetle daha fazla zikredilmiş, söz konusu kavramların işaret ettiği uygulama, yaşanması gereken Muhammedî tecrübelerden biri olarak ele alınmıştır.

Kâdirî şairler, *halvet* ve *uzlet* kavramlarını; *halvet bulmak, uzlet eylemek, uzlet ihtiyar eylemek, uzlet ehli olmak, halvette diz çökmek, uzlet bucağı, uzlet kılmak, uzlet etmek* gibi birleşik fiiller şeklinde ve *halvet-i yâr, uzlet bucağı, uzlet-i vahdet, âlem-i uzlet, gencine-i uzlet, pây-ı uzlet, zâviye-i uzlet-nişîn, inzivâ-yı künc-i uzlet* gibi terkiplerle kullanmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî, bir nasihatnâmesinde baştan sona *uzlet* ehlinin vasıflarını anlatmıştır. Ona göre *uzlet* ehli; hiç mihnete uğramaz, doğru cennete gider (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/1). *Uzlet* ehlinin ibâdeti riyasızdır, onun himmeti Hakk'adır (Eşrefoğlu Rûmî,

---

[1312] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 426, 1283; *Kubbealtı Lugatı*, "Halvet" (Erişim 29 Ocak 2023); *Kubbealtı Lugatı*, "Uzlet" (Erişim 29 Ocak 2023).

[1313] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 156; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 249; Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 197-198.

[1314] Amiran Kurtkan Bilgiseven, *İslâmiyet'in Kültürel Özellikleri ve İslâmî Kavramlar* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989), 122.

Mes.3/2). *Uzlet* ehli Çalap'ın sevdiği ve hediye verdiği kuldur (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/3). *Uzlet* ehli Allah ile buluşur, bilişir (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/4). *Uzlet* edenler seven ve sevilendir. *Uzlet*ten kaçmamak gerekir (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/5). İlerde halk ağlarken; *uzlet* ehli gülecektir (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/6). *Uzlet* edip oturan insan olur; başıboş gezen hayvan olur (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/7). Kim halkla alâkayı keserse Hakk'a ulaşır (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/8). Kalabalıktan çıkıp *halvet* et! *Halvet*te Hakk'ı bulursun (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/9). Her kim dostu dilerse *halvet* etmelidir. *Halvet,* bütün dertlere devâdır. Onun dışındakiler ise nefs ü hevâdır (Eşrefoğlu Rûmî, Mes.3/10, 12).

Eşrefoğlu Rûmî, ölümü *halvet-i yâr* olarak nitelendirir:

"*Ölüm didükleridür halvet-i yâr*
Kamu ağyâr gider elhamdü'lillâh" (Eşrefoğlu Rûmî, G.120/5)

Eşrefoğlu Rûmî, *halvet*e çekilmenin bir gereği olan kendine verilene râzı olma, azla yetinme durumunu "kanaat cübbesi giyme" kavramıyla sembolik bir hâle getirerek *uzlet* mefhumuyla birlikte kullanır:

"*Eşrefoğlu Rûmî bu pendi yüri sen sana vir*
Var kanaat cübbesin giy 'uzlet eyle ihtiyâr" (Eşrefoğlu Rûmî, G.19/1)

Abdürrahîm-i Tirsî, kendisinden Hakk'ı soranlara *halvet*e girmeyi tavsiye eder. *Halvet*i inkâr edenin derdine dermân bulamayacağını belirtir (Abdürrahîm Tirsî, G.46/7). Ona göre, Allah Teâlâ'yı gözetenler halkta uzaklaşmalı ve *halvet*te diz çökmelidirler:

"*Bu 'âlem halkından kaçar iki cihândan el çeker*
Halvetlerde dizin çöker seni gözedür gözleri" (Abdürrahîm Tirsî, G.140/5)

Kâimî, *halvet* kavramını, *halvet*ten sonra toplum içine dönmeyi ifade eden celvet kavramıyla birlikte kullanır:

"*Gönül uyan idüb halvet*
Kılasın zikrile celvet
Bulasın dôstile vuslat
Bu 'aşkile bu şevk ile" (Kâimî, Mu.106/4)

Şerîf'e göre bu âlemde bir zevk var ise o *uzlet*tedir. Riyâsız neşe ve gönül huzuru ise tarikat ehlinde olur:

"*Var ise zevk-i cihân 'âlem-i 'uzletde olur*
Bî-riyâ şevk- safâ ehl-i tarîkatde olur" (Şerîf, G.43/1)

Kuddûsî, *uzlet* kavramını birçok şiirinde zikretmiştir. Ona göre, gönülde marifet nuru tefekkürle hâsıl olur. Ârif, *uzlet* hâlinde o nur ile Cebbâr'ı (c.c.) bilir (Kuddûsî, G.175/2). Ehl-i tarike yol, *uzlet* ederek açılır (Kuddûsî, G.417/1). *Uzlet*in şartı nefsini alçak, başkalarını hoş bilmektir (Kuddûsî, G.39/9). *Uzlet* sünnettir. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'e Hira dağında *uzlet* anında nâzil olmuştur:

"*Çün Hirâ tağında uzlet itdi şâh-ı enbiyâ*
Anda Kur'ân nâzil oldı Hak anı kıldı Resûl" (Kuddûsî, G.417/4)

Şems, Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulunarak, kendisini mâsivâ düşüncesinden uzak eyleyip düşüncelerine hayra tebdil etmesini ve bu fâni dünyada kendisine bir *uzlet* köşesi nasip etmesini diler:

"*Hem beni kayd-ı sivâdan hayr ile vâreste kıl*
Eyle fânî dehrde zâviye-i 'uzlet-nişîn" (Şems, K.478/68)

2.2.1.4. İbrahim Bin Edhem (ö. 161/777)

İbrahim Bin Edhem (k.s), Belh sultanıyken tâcını ve tahtını terk ederek tasavvuf yolunu seçen ünlü bir sûfîdir. İbrahim Edhem'in hayatı ve kişiliği, efsânevî özellikler kazanmış ve tasavvuf kitaplarında anlatılarak gönüllerde heyecan uyandırmıştır. Cüneyd-i Bağdadî'nin (k.s) (ö. 297/909) onun hakkında "Tasavvuf yolunun bilgilerinin anahtarı İbrahim'dir." dediği rivâyet edilir.[1315] Tarikat kıyafetlerinden dört terkli (dilimli) sarığa "Edhemî tâc" veya "fahr-i Edhemî" adı verilir. Bu adlandırmanın sebebi, bu tacı ilk defa *İbrahim Edhem*'in giymesi ve kendisinin tasavvufta istiğnânın (tok gözlülüğün, Allah'tan gayrısına tenezzül etmemenin) sembolü olmasıdır.[1316]

[1315] Nurettin Albayrak, "İbrâhim b. Edhem (Edebiyat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/296; Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî., *Keşfu'l-Mahcûb*, 170.
[1316] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 183, 203.

Kâdirî şiirinde *İbrahim Edhem*; genelde Edhem, Şâh Edhem, İbn-i Edhem isimleriyle ve mânend-i Bîrâhim Edhem, Cenâb-ı Edhem-i pâk-i´tikâd terkipleriyle anılır.

Eşrefoğlu Rûmî, onu; tâcını, tahtını ve süslü kıyafetleri terk edip bir çulla yetinmesine telmihte bulunarak zikreder:

"*İşitdün 'âşık oldı Şâh Edhem*
Giyüp bir çul cihânda itdi seyrân" (Eşrefoğlu Rûmî, G.83/9)

Kâimî; mal, mülk, para kazanma arzusundan vaz geçmeyi *Şâh Edhem*'den öğrenmeyi tavsiye eder ve onu tanımanın mülk sevdâsını söndüren bir merhem olduğunu belirtir:

"*Bil öğren Şâh Edhem'den geçüb bu meyl-i dirhemden*
Bu derde al bu merhemden hisâbun kalmaz 'ukbâda" (Kâimî, G.165/8)

Cenâb-ı Hakk'ın lütfunun ve ikramının bir eseri olarak, *İbn-i Edhem*'in gönlünde dünyanın kötü bir yer olduğu keyfiyeti zuhûr etti ve bu sayede o da dünyaya ait her şeyi terk etti:

"*Fenâsın anlayup ez-dil meğer terk ide dünyâyı*
Zuhûr itdi bu hâlet fi'l-hakîka İbn-i Edhemde" (Şerîf, G.22/2)

Allah aşkı Belh halkına bağışı ve ikrâmı bol olan *İbn-i Edhem*'i fakir, çıplak bir derviş yapmıştır:

"*Kıldı Edhem zâdeyi derviş ü uryân u fakîr*
Ehl-i Belhe lutf u ikrâmı katı mebzul iken" (Kuddûsî, G.580/3)

Kuddûsî, "İki cihânın saadetini unutup yalnızca sana gideyim. Şu *İbrahim Edhem* gibi bütün evlat ve mal sevgisinden beni kurtar." diye Hakk'a niyazda bulunur:

"*Unudayın iki cihânın devletin gidem sana*
Şol İbn-i Edhem-veş kamu evlâd u emvalden geçir" (Kuddûsî, G.747/3)

Ben cihânda nice *Edhem* gibi olduğunu söyleyenler gördüm ama hepsinin gönlü dünyaya bağlanmıştı. Hiçbirisi, onun gibi bir köhne tacı, dünya sevgisini bir kenara bırakamadı:

"*Dil-beste kaldı geçmedi bir köhne tâcdan*
Gördün cihânda Şems nice Edhem'em diyen" (Şems, G.516/7)

İbrahim Edhem'in şöyle dediği rivayet edilir: "Halkı bir kenara koy, Allah Teâlâ'yı yâr ve dost edin."[1317] Şems, bu hususa dikkat çeker ve *İbrahim Edhem*'in cihandaki her şeyini, tacını, tahtını terk ederek uzlet yolunu seçtiğini söyler:

"*Edhem ki fedâ eyledi dirsin bu cihânda*
Tâc ile serîri vu cihânı idüp 'uzlet" (Şems, G.73/4)

2.2.1.5. Kervan (kârubân), Kâfile

Kervân kelimesi "bir diyardan başka bir diyara ticaret eşyası veya yolcu taşıyan yük hayvanı katarı" anlamına gelir. *Kâfile* ise "birlikte yolculuk edenlerin meydana getirdiği topluluk" demektir.[1318] *Kervân* ve *kâfile* kavramları, Kâdirî şiirinde Eşrefoğlu Rûmî ve Şems'in kullandığı istiarelerdir. Mezkûr şairler *kervân* kavramını *geçip giden ömür* anlamında kullanırken; *kâfile* kavramını ise *sâdıklar, sâlih kullar* anlamında istimâl etmişlerdir.

Kervân, genellikle seher vaktinde yola çıkar, gâfil olup uyuyan kişinin *kervân*ın peşinden yetişip *kervân*a katılabilmesi için uyanması gerekir. Eşrefoğlu Rûmî, kârubân-yabân, uyuma-usan kelimeleriyle leff ü neşr yaptığı bir beytinde insanlara uyarı mahiyetinde, "*Kervan* (Ömrün) geçip gidiyor, uyuma! Gâfilleri gör ki onlar *kervân*a yetişemeyip (ömrü boşa harcayıp) yabanda kalacaklardır (sıkıntıya düşeceklerdir)." demektedir. Başka bir beytinde de yine *kervân* istiaresiyle ömrün hızlı bir şekilde geçip gittiğine vurgu yaparak, insanları tövbeye davet eder:

"*Turu gel kârubân göçdi uyuma*
Yabânda kaldı usanları gözle" (Eşrefoğlu Rûmî, G.101/10)

"*Ne yatursın turaru korku çokdur ilerü*

[1317] Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî., *Keşfu'l-Mahcûb*, 170.
[1318] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 569, 633; *Kubbealtı Lugatı*, "Kervan" (Erişim 30 Ocak 2023); *Kubbealtı Lugatı*, "Kâfile" (Erişim 30 Ocak 2023); "Kervân" kavramının şiirimizdeki serencâmı için bkz. Gülay Karaman, "Göçtü Kervan: Türk Tasavvuf Şiirinde Kervan İstiaresi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/2 (15 Aralık 2021), 797-822.

Nâ-gehân göçer kervân tevbeye gel tevbeye" (Eşrefoğlu Rûmî, G.105/5)

Tasavvufta sıdk, sadakat çok önemlidir. Nitekim, Tevbe Sûresi 119. âyette "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve sâdıklarla beraber olun." buyurulmaktadır. Kâdirî şairler *kâfile* kavramını bu âyette geçen "sâdıklar" kelimesinin karşılığı olarak kullanmışlardır. Eşrefoğlu Rûmî, bir beytinde bu anlamda "Gâfiller yolda kaldı, *kâfile* menzile ulaştı. Siz de sâdıklardan olmak için yarışın! demektedir:

"*Usanlar bu yolda yetdi kâfile menzile yitdi*
Yürün yürün tiz irişün kâfile katılı görün" (Eşrefoğlu Rûmî, G.59/10)

Şems, bir mütekerrir murabba'ın dörtlüklerinin "*Meded ey kâfile-sâlâr-ı rusül huz bi-yedî*" şeklinde tekrar eden mısralarında geçen "kâfile-sâlâr" (kâfile başı) remzini Hz. Peygamber için kullanır (Şems, Mu.681).

2.2.1.6. Melâmet

Melâmet kelimesi lügat mânâsı itibariyle "kınama, azarlama, yerme, ayıplama, karalama" anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî anlamda melâmet, kınayıcıların kınamalarına aldırmadan doğru yolda yürümektir. *Melâmet* anlayışının temelinde, Hz. Peygamber'in sünneti[1319] ve Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerim'de müminlerin sıfatlarından bahsettiği Mâide Sûresi 54. âyetinde[1320] bildirilen davranış tarzı vardır. *Melâmet* ehlinin önderi, Hamdun Kassar'dır. (ö.271/884) Gönülde mahabbetin hâlis olmasında *melâmet*in büyük tesiri olduğu düşünülmüş, mensup olduğu tarikat fark etmeksizin *melâmet* neşesine sahip olan, yaşam biçimini ve meşrebini tercih edenler "Melâmî" olarak tesmiye edilmişlerdir. *Melâmî*liğin, herhangi bir erkân, evrad, merâsim gibi dayandığı özel ritüelleri yoktur. *Melâmet* ehli, her türlü merâsimden kaçınmaya özen gösterir, sadece sohbete önem verirler. *Melâmî*likte, ibadeti gizli tutmak, günahları gizlememek esastır. Ancak, *Melâmî*lerin kınanmak amacıyla günahları izmâr etme şeklindeki bu anlayışları, şeriata

[1319] "Mahabbet ehli olanların önderi, hakikat ehlinin başkanı ve kendisine herkesin tâbi olduğu bir zat olan Resûlullah (s.a.v); İlâhî delil onda tecellî etmeden ve kendisine vahiy gelmeden önce herkese göre iyi bir isim sahibi, büyük bir şahsiyet idi. Başına dostluk tâcı giydirilince, halk ona dil uzatmaya ve kendisini kınamaya başladı. Bazıları kâhin, bazılar şâir, bazıları deli, bazıları yalancı, bazıları sihirbaz diyerek onu kötülediler." Bkz. Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 312.

[1320] "…Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir." Mâide 5/54.

muhaliflik olarak algılanmış, tasavvuf tarihi içinde zındıklık ve mülhidlikle itham edilen *Melâmî* şeyhleri olmuştur.[1321]

Melâmet kavramı Kâdirî şairlerin divanlarında tekasüf eden kavramlardan biridir. Kâdirî zümresi şairleri bu kavramı; *melâmet olmak, melâmet eylemek, melâmet yolunu tutmak, melâmet bulmak* gibi birleşik fiillerde ve *melâmet hırkası, künc-i ceyb-i hırka-i fakr u melâmet, ser-i kûy-ı melâmet, Mecnûn-ı melâmet-zede, melâmet-keş, melâmet ehli, divâne-i zencîr-i melâmet, seng-i melâmet, melâmet mülki, harâbât-ı melâmet, dâğ-ı melâmet, murgân-ı melâmet, melâmet taşları, pîr-i melâmet, mürîd-i dergeh-i pîr-i melâmet, sûf-ı melâmet, merd-i üstâd-ı melâmet, merd-i meydân-ı melâmet, silk-i melâmet, sifâl-i melâmet, kûh-ı melâmet, esrâr-ı melâmet, melâmet-kâr-ı ehl-i 'aşk, deyr-i melâmet, ta'ne-i seng-i melâmet, dest-i melâmet-bîşe* gibi ibâre ve terkiplerde kullanmışlardır. Farsça terkiplerin, Şems divanında yoğunlaştığı görülmektedir.

Eşrefoğlu Rûmî, *melâmet* kavramını "bir şeyi kendi isteğiyle kabul etme, seçme" anlamına gelen "ihtiyâr" kelimesiyle birleşik fiil oluşturarak "melâmet ihtiyâr eylemek" şeklinde kullanır. Ona göre *melâmet*i seçmek, halkın gözünde divâne olmaktır. Yani halkın her türlü hakaretine, iğneleyici sözlerine tahammül etmektir. Bu da ancak pervâne misali aşk ateşinde yanmayı göze almakla olur:

"*Uram 'ışk odını câna yanam nite ki pervâne*
Olam şöyle ki dîvâne melâmet ihtiyâr idem" (Eşrefoğlu Rûmî, G.74/6)

Melâmet yolunu tutmak, selâmete ermektir. *Melâmet* makamı, âşıklar makamıdır. Ancak, o makama eza ve cefaya katlanmadan, rahat içinde yaşayarak girilemez:

"*Melâmet yolını tutdum selâmet mülkine yitdüm*
Bu 'âşıklar makâmıdur komazlar bunda ra'nâyı" (Eşrefoğlu Rûmî, G.141/4)

Abdürrahîm-i Tirsî, Cenâb-ı Hakk'ın yolunda *melâmet* olmaktan, kınayıcıların kınamasından çekinmeyeceğini söyler:

[1321] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 241-242; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 424; *Oğlanlar Şeyhi İbrahim Müfid ü Muhtasar*, haz. Bilal Kemikli (İstanbul: Kitabevi, 2003), 40; *Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri*, haz. Abdürrezzak Tek (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 45.

"*Senün gibi dil-dârun yolına ben*
Melâmet oluram niçün 'âr idem" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.97/7)

İbnü'l-Arabî; *melâmet*i, sâliklerin en üstünlerinin erişebileceği bir makam olarak nitelendirir ve *Melâmetî*lerin Allah katındaki değerlerinin tarif edilemeyecek derecede yüksek olduğunu ifade eder.[1322] Kâimî, melâmiyyûn için "melâmet katarı" remzini kullanır ve *melâmet katarı*na katılıp orada kalıcı olmak için âşık olup kırık bir gönülle Hak Teâlâ'ya iltica etmek gerektiğini, bu sâyede Hakk'ın âşıkın gönlüne nazar eyleyeceğini belirtir:

"*Çü sınuk gönle nazar eyleye Tanrı ne içün*
Ola 'âşık bu melâmet katarında kalıcı" (Kâimî, G.195/8)

Şerîf, sondan başa doğru bir anlam çerçevesi çizdiği gazelinde; *melâmet* meşrep kişilerin görünüşte ednâ fakat mânâda sultan olduklarını (Şerif, G.114/3), aşk rütbesinin zahirde anlaşılamayacağını (Şerîf, G.114/5) ifade ettikten sonra tecrid sanatıyla gönlüne hitapla, Kâdirî topluluğunun hâllerinin kimseye benzememesinin nedeninin de onların *melâmet* hırkası giymeleri olduğunu söyler:

"*Bakma ey dîl sen gürûh-ı Kâdirînün hâline*
Bu melâmet hırkasıdur per ber-â-ber sâlına" (Şerîf, G.114/1)

Kuddûsî, bir gazelinde *melâmet* ehlinden olduğunu ifade ettikten sonra *melâmetî*liği anlatır (Kuddûsî, G.692). Kendisinin *Melâmî*lerden olduğunu, çünkü *melâmet* hırkası giydiğini, kurtuluşu bu şekilde bulduğunu, bu hırkayla gizliliğe sahip olduğunu söyler:

"*Melâmiyyûndanız biz çün melâmet hırkasın geydik*
Selâmet bulmışuz anın içinde ihtifâmız var" (Kuddûsî, G.692/5)

Şems, *melâmet*î hayat tarzını ve hayat tarzından dolayı kınananları "melâmetzede" olarak tanımlar. Ona göre, utanmayla kınanma taşı kendine değmeyen kişiye *melâmet*in sırları âşikâr olmaz:

"*Keşif ola esrâr-ı melâmet sana kim*

[1322] Nihat Azamat, "Melâmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/25.

Sen seng-i melâmet-zede-i 'âr değilsin" (Şems, G.509/1)

*Melâmetî*likte, tarikatlarda görülen dergâh, kılık, kıyafet, merasim gibi uygulamalar yoktur. *Melâmet*in bizzat kendisi âşıkların bahçesi, sevenlerin gezinti yeri, hasrete düçâr olanların istirahatgâhıdır. *Melâmetî*ler, insanlar ve cinler içerisinde kalbin selâmeti için bedenin *melâmet*ini seçmiş yegâne topluluktur.[1323] Şems, bu hususa dikkat çekerek, *melâmet* pîri dergâhının müridânından olduğumuz için, tekke pirleri seyrüsülûk ile bizim seviyemize ulaşamaz, der:

"*Mürîd-i dergeh-i pîr-i melâmetiz ki bize*
Sülûk u seyr ile pîrân-ı hânkâh iremez" (Şems, G.326/5)

2.2.1.7. Menzil

Menzil kelimesi lügatte "Seyahat esnasında gece nüzul olunan yer, konak; iki konak arasındaki uzaklık" gibi anlamlara gelir. Mecazî mânâda "varılacak yer" şeklinde bir kullanımı da vardır.[1324] Tasavvufî olarak ise *menzil* kavramı; *makam, sülûk esnasında varılan ve geçilen mânevî mertebeler* anlamlarında istimal edilir.[1325]

Kâdirî şairler, *menzil* kavramını tasavvufî anlamına uygun olarak; *mürşid, el, berk tutmak, iletmek, kurtarmak, katılmak, irişmek, berk yapışmak, şer'in ipi, himmet kuşağını kuşanmak, cidd atına binmek, yabanda kalmak, şikâr, gaflet, uzak, menzile sürmek, menzile ermek, vâsıl olmak, varmak, ulaşmak* gibi kelime, fiil ve birleşik fiillerle mütenasip bir şekilde kullanmışlardır. *Menzil* kavramının geçtiği terkipleri ise şöyle sıralayabiliriz: *menzil-i â'lâ, menzil-i merdân, menzil-i maksûd, menzil-i âlî, menzil-i bâlâ, pîr-i menzil, ser-menzil-i feyfâ-yı kıdem, menzil-i arz u semâ, menzil-i ruh, ser-menzil-i iklîm-i 'adem, menzil-i dürr-i yetîm, ser-menzil-i dil, menzil-i kuds, Rûh-ı Kudsî-menzil, kelâm-ı nâtık-ı menzil, rû-be-reh-i menzil-i dîdâr, menzil-i kelim, menzil-i evvel.*

*Menzil*e ermek için şeriatın ipine sıkıca yapışmak gerekir. Kibir, kin, cimrilik ve haset insanı *menzil*inden çıkarıp yabana atmaya çalışırlar (Eşrefoğlu Rûmî, G.90/3). Bu

[1323] Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 318.
[1324] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 782; *Kubbealtı Lugatı*, "Menzil" (Erişim 06 Şubat 2023).
[1325] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 243; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 426.

duygulara kapılmamak için gayret kuşağını kuşanıp, çalışıp çabalayarak *menzil* alınmalıdır (Eşrefoğlu Rûmî, G.91/8). Eğer bu duyguların esiri olup *menzil*ine doğru ilerleyemiyorsan senin bu yolda nasibin yoktur (Eşrefoğlu Rûmî, G.91/14). Eğer tâlip olmak, nasip almak istiyorsan önce bu yolda kendine kâmil bir mürşit bulmalısın, sonra onun elini sıkıca tutmalısın. Ancak bu şekilde *menzil*ine erişip kendini kurtarabilirsin:

"*Gel imdi Hakka tâlibisen karındaş*
Var evvel iste bul bir yahşı yoldaş"

"*Anı mürşîd idün berk tut elini*
Seni menzile ilte kurtara baş" (Eşrefoğlu Rûmî, R.41/)

Abdürrahîm-i Tirsî'ye göre dervişlik yoluna tâlip olan kişi, seyrüsülûk yolunda *menzil*ine sadece kendi mürşidine uyarak, ona hiçbir konuda muhalefet etmeyerek ilerleyebilir. Bir mürşide mürid olduktan sonra onu sohbette tasdik edip kalben ona muhalefet içerisinde olur ve başka yollara meylederse *menzil*ine uçamaz, ilerleyemez:

"*Kişi kendü kanadıyla uçar menziline irer*
Yoksa gayrun kanadıyla uçılmaz yerde kalmışdur" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.38/32)

Kâimî'ye göre yokluk iline girmeden *menzil* alınmaz (Kâimî, KM 31/90). Aşk yoluna meyledip kâmil bir mürşide bağlanarak onda yok olmak gerekir ki *menzil*e erişilsin:

"*Meyl idüb 'aşk yolına sür menzili*
Mahrem olub kâmil insana berü" (Kâimî, G.251/6)

Seyrüsülûk yolunda vâsıl olunan sırlar, görülen rüyalar sadece mürşide söylenmelidir. Onun riyasetiyle, kılavuzluğuyla nice zorlu *menzil*ler aşılabilir:

"*Herkese sır açılmaz yollar geçilmez*
Bu menzillerde zîrâ niçe 'ummânlar vardur" (Şerîf, G.37/4)

Kuddûsî, dervişlik yolunda *menzil*leri aşmak için "aşk" duygusunu ön plana çıkarır. Ona göre Hak yolunda silahı aşk olan kişi, düşmandan korkmaz. Aşk, kişiye kılavuz olmazsa

*menzil*e erişilmez (Kuddûsî, G.4/2). Aşk ile herkes *menzil*ine erer. Aşk bütün sâliklerin mirâcıdır:

"*Kuddûsî bu ışk-ıla irer menzile herkes*
Zîrâ ki bu ışk oldı kamu sâlike mi'râc" (Kuddûsî, G.148/12)

Şems, *menzil* kavramını divanında genellikle Farsça terkipler içerisinde zikreder. O, şeyhi Abdürrahîm-i Ünyevî'nin vefâtına yazdığı tarih manzumesinde onu *Pîr-i menzil* olarak tavsif etmiştir:

"*Silk-i pâk-i Kâdirî'nin bir mu'azzam mürşidi*
Pîr-i menzil Hazret-i 'Abdürrahîm-i Ünyevî" (Şems, TM.736/1)

Şems, aşkta öyle bir *menzil*e, mertebeye ermiştir ki oradaki güller ve bülbüller "Mevlâ Mevlâ" diye zikretmektedir:

"*İrdi bir gül-şene kim 'aşkda ser-menzilimiz*
Zikre ider gülleri bülbülleri Mevlâ Mevlâ" (Şems, G.35/4)

Tasavvufî bir ıstılah olan makâm, sâlikin tekrar ede ede kazandığı ve davranış hâline getirdiği ahlâktır. Ancak, makâmın şartları vardır. O da içinde bulunulan makâmın bütün hükümleri gerçekleştirilmeden, sonraki makâmı hedeflememek ve oraya yükselmemektir. Meselâ, kanaat makâmını gerçekleştirmeyen bir kimse için tevekkül makâmı sahih olmaz; tevekkül makâmını hak edemeyen bir kimsenin teslim makâmına yükselmesi uygun olmaz. Kurb makâmı ise tasavvufta kişinin Hakk'a yakınlığı kendi kalbinde müşahede etmesidir.[1326] Bu anlamda tasavvufta "garip iken karîb olmak" şeklinde bir deyim vardır.[1327] Şems, bir beytinde kurb makâmına geçtiğini, çok *menzil*ler gördüğünü söyleyip tecrid sanatıyla kendine seslenerek yine ilk *menzil*de olduğunu acaba bir *menzil*den bir *menzil*e, *menzil*lerden *menzil*lere neden geçtiğini tecâhül-i ârif sanatını kullanarak sorar. Aslında onun burada "yine evvelki menzil içreyiz" diyerek kastettiği, dâireyi andıran seyirde, müntehâdan mebdee (nihayetten başlangıça) rücû etmektir[1328]:

[1326] Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 149; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 221.
[1327] Dal, *Tasavvuf Terimleri*, 245.
[1328] Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, 235.

"*Makâm-ı kurba geçdik çok menâzil gördük âhir Şems*
Yine evvelki menzil içreyiz âyâ neden geçdik" (Şems, G.395/6)

2.2.1.8. Nemede bürünmek, Nemed-pûş olmak

Nemed kelimesi Farsça "keçe" demektir. Bu kelimenin "keçe giyen" anlamına gelen Farsça birleşik sıfat hâli *nemed-pûş*tur. Aynı kelime, isim olarak "derviş" anlamında da kullanılır. Keçeden yapılmış elbise giymek, bazı tarikatlarda dervişlerin gösterişten uzak durmalarının ifadesidir. Söz konusu bu kelimenin "olmak" yardımcı fiiliyle bir araya gelmesiyle oluşan *nemed-pûş olmak* tabiri ise *keçe giymek* manasına gelmekle birlikte tasavvufî olarak *dünya bağlarından sıyrılıp kendini Allah'a adamak, tecrit yoluna girmek, derviş olmak* mânâlarında istimâl olunur.[1329]

Bazı tarikatlarda bele sarılan ve keçeden yapılan derviş kemerine elfe-nemed denir. Elfe-nemed kuşanmak "Fakirlik yani yokluk, iki cihanda yüz beyazlığıdır." sözüyle belirtilen mânâya işarettir.[1330]

Kâdirî şairlerden sadece Şems, *nemede bürünmek* ve *Nemed-pûş olmak* ifadelerini divanında üç beyitte zikretmiştir. Şems, *keçeye bürünme*yi; vuslatın, Cenâb-ı Hakk'ın tecellilerine ve dostluğuna mazhar olmanın, kemâle ermenin, fakrın sembolü olarak görmüştür.

Dağ motifi, şiirlerde ilâhî sırların açıklandığı, vahiylerin indiği yerler olarak önem atfedilen mekânlardır. Gömlek ise tasavvufta vuslatın sembolüdür.[1331] Şems bir beytinde bu kavramları tevriyeli bir şekilde kullanır ve giydiği elbisenin örgü ipliklerinin sevgilinin zülfünün telleriyle örülmüş olmasını isteyenin *nemed-pûş olup* vuslata ermek için dağlarda yalnız kalması gerektiğini söyleyerek Hz. Musa'ya Allah Teâlâ'nın dağda tecelli etmesine telmihte bulunur:

"*Dilersen câmen olsun târ u pûd-ı zülf-i dil-berden*

[1329] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 921; *Kubbealtı Lugatı*, "Nemed" (Erişim 11 Şubat 2023).

[1330] Elfe-nemed ve sâliklerin bellerine elfe-nemed sarmalarının sırlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yahyâ Âgâh b.Sâlih el-İstanbulî, *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm (Mecmu'âtü'z-Zarâ'if Sandukatu'l-Ma'ârif)* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2005), 186-188.

[1331] Nihat Öztoprak, "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4 (01 Ocak 2010), 107; Elif Ayan Nizam, "Divan Şiirinde Bir Telmih Unsuru Olarak Ashâb-ı Kehf", *Journal of Turkish Studies* 8/Volume 8 Issue 13 (2013), 489.

Bu cisme dağlardan pîrehen-dâr ol nemed-pûş ol" (Şems, G.418/3)

Sâliklerin bellerine üç kat elfe-nemed sarmalarının sırlarından biri açlığa, tokluğa ve çıplaklığa sabrederim demeye işarettir.[1332] Şems, bu hususu hatırlatan beytinde *nemed*e bürünen kişinin fakr haline sabrederek ve elindekini halka dağıtarak sıddîkiyet makamına ereceğini söyler:

"*Vasl-ı 'uryân ile Hakk'a olursun sıddîk*
Bezl-i mevcûd ile halka bürünürsen nemede" (Şems, K.628/30)

2.2.1.9.Tecerrüt

Tecrîd kelimesi "soymak, ayrı tutmak, temizlemek" gibi lügat mânâlarını hâizdir. Tasavvufta ise *tecrîd*; *kalbin mâsivâdan, Allah'tan gayrı her şeyden soyutlanması* anlamında kullanılır. Tasavvuf yoluna iltica eden bir sâlik, kalbinden Hakk'ın haricindeki bütün varlığı uzaklaştırdığında Bir'i birlemiş olur. Böylece beşerî bulanıklıklardan arınan kalp, ilâhî müşâhedat mahalli hâline gelir. *Tecerrüt* kavramı, "tefrîd, tebettül, inkıtâ, tasfiye" gibi mefhumlarla yakından ilişkilidir.[1333]

Kâdirî şairler *tecerrüt* kavramını *kayd-ı sivâ, kayd-ı dü-cihân, terk, dâmân-ı tecerrüd, deryâ-yı emel, sâhil-i tecerrüd, selâmet, vâreste-i kayd-ı dü-cihân, tefrîd, deyr-i tecerrüd, kayd-ı siccîn-i tabî'at, zâviye-i künc-i tecerrüd, ta'alluk* gibi terim ve terkiplerle zikretmişlerdir.

Abdürrahîm-i Tirsî'ye göre sâlik, seyrüsülûk yolunda kendini her şeyden *tecrîd* eder ve müntesibi olduğu şeyhine tam olarak teslim olur:

"*Teslîm ider şeyhine mâ-melekin*
Tecrîd olur hâk ider hem kendüzin" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.117/8)

[1332] Yahyâ Âgâh b.Sâlih el-İstanbulî, *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm*, 187.
[1333] Semih Ceyhan, "Tecrîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/248; Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 480.

Kâimî, *tecerrüd*ü kalbin cilası olarak nitelendirir ve dünyaya ait her şeyden vazgeçip Cenâb-ı Hakk'a yönelen kişinin ikilikten sıyrılıp bütün varlığı bir olarak göreceğini ifade eder:

"*İkilik yok bu ortada kamu birdür gözin aç bak*
Tecerrüddür gider süpür bu gönlün saykalı dirler" (Kâimî, G.203/12)

*Tecrid*in bir anlamı da mücerret olup Allah'ı ağyardan ve mâsivâdan tefrid ve tevhid etmektir.[1334] Bu şekilde tevhid makamının feyzlerine, nice sırlarına ve zikrullâhın nurlarına vâkıf olunabilir:

"*Bulanlar vech-i tecrîdi makâm-ı feyz-i tevhidi*
Olur esrârına vâkıf bulur envâr-ı zikru'llâh" (Şerîf, G.111/4)

Kuddûsî'ye göre kişiyi Allah'tan başka her şeyden *tecrîd* eden aşktır. Aşksız bir *tecerrüd* sahih olmaz:

"*Sivâdan uşşâkı tecrîd ider ışk*
Bu ışk olmayıcak uryân olunmaz" (Kuddûsî, G.41/7)

Şems, bir münacâtında "Aşkına gönülden bağlı olanlara terk ve *tecerrüd* ile iki cihan kaydından halas eyle!" diye Cenâb-ı Hakk'a tazarruda bulunur:

"*Vir 'aşkınla dil-bestelere terk u tecerrüd*
Vâreste-i kayd-ı dü-cihân eyle İlâhî" (Şems, G.654/6)

Şems, başka bir beytinde "Pîr-i mey"i, Allah'a; "deyr"i, dünyaya; "rûh-ı İlâh"ı, Hazret-i İsâ'nın diriltici nefesine; sâkiyi, mürşide teşbih eder ve sonuçta "Meyhâne pîri tecerrüd tapınağında bize Hazret-i İsâ feyzi bahşettiğinden dolayı onun meclisinde içki dağıtan olduk." der:

"*Pîr-i mey deyr-i tecerrüdde bize rûh-ı İlâh*
Bâde-i bezmine sâkî-i kadeh-kârız biz" (Şems, G.335/2)

[1334] Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 348.

2.2.1.10.Sürme, Tûtiyâ

Sürme, göze parlaklık veren göz otunun veya *tûtiyâ* olarak tesmiye edilen taşın dövülüp göz kapakları içine sürülen tozunun adıdır. "Kuhl" adı da verilen sürme, şiirlerde İsfahan'dan getirilmesi yönüyle, mecâzî olarak ise sevgilinin ayağının, yolunun ve eşiğinin toprağının âşıkın gözlerine kuvvet vermesi gibi veçhelerden ele alınır.[1335] Tasavvufî anlamda *sürme*, *tûtiyâ*; *mürşidin gönül gözünü açan ruhânî feyzidir*.[1336]

Sürme ve *tûtiyâ* kelimeleri, Kâdirî şairlerin divanlarında *ışk tûtiyâsı, can gözü, tabîb, sayru, çeşm, ayak tozu, hâk-i pây-i 'âşıkân* gibi kelime ve terkiplerle mütenasip bir şekilde kullanılmıştır.

Abdürrahîm-i Tirsî, kendisine mesafeli duranların gönüllerini kazanan bir rehber, gönlü hastalara tabip olmak ve can gözlerini açmak için *tûtiyâ* getirdiğini söyler:

"*Delîl oldum ayrulara tabîb oldum sayrulara*
Tutyâ getürdüm gözlere cânlar gözin açar oldum" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.93/8)

Kâimî, riyâyı terk edip aşıklar meclisine girmeyi ve onların ayaklarının tozlarını göze *sürme* çekmeyi, aşkı olmayan kişiden uzak durmayı tavsiye eder:

"*Bu riyâyı terk idüb gir meclis-i uşşâka hem*
İt ayakları tozın gözine sürme ışka uy" (Kuddûsî, G.902/3)

"*Sürme it sen hâk-i pây-i âşıkânı çeşmine*
Işkı olmayan kişinin kaç yanından ol ırağ" (Kuddûsî, G.201/4)

Şems, mahlasını ve *tûtiyâ* kavramını tevriyeli olarak kullandığı bir beytinde "Şems'in felekler atlasından ötelere geçtiği söylenmişse de onun gören göze *sürme* olan *tûtiyâ*sından (gönül gözünü açan feyzinden) bahseden olmamış." der:

"*Geçdiği Şems'in dinilmiş atlas-ı eflâkden*
Kuhl-i 'ayn-ı rü'yet olmış tûtiyâ söylenmemiş" (Şems, G.339/10)

[1335] Onay, *Açıklamalı Divaṇ Siiri Sözlüğü*, 378, 413; Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 278.
[1336] Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, 346.

Kerküklü Şükrî, İmam Cafer-i Sâdık (r.a) (ö. 148/765)[1337] ile İmam Mûsa Kâzım'ın (r.a) (ö. 183/799)[1338] dinin şâhı olduklarını ve onların ayaklarını bastıkları toprağı başına taç yapmak, gözüne *tûtiyâ* çekmek istediğini söyler:

"*Ca'fer-i Sâdık İmâm Mûsî-i Kâzım şâh-ı dîn*
Başa tâc ü çeşmime hâk-i kudümü tûtiyâ" (Şükrî, G.20/5)

2.2.1.11.Zikir / Saykal

Zikir kelimesine lügatte "Anma, hatıra getirme, yâd, tezkâr; ağza alma, ismini beyân etme; beyân, ifade; tespihle veya başka bir şekilde esmâ-yı hüsnayı söyleme, virt çekme; medh, senâ, sitâyiş, iyilikle yâd; toplu olarak ve tarîkatların koyduğu usûllere uyarak Allah'ın isimlerini söylemek sûretiyle yapılan ibâdet ve bu maksatla düzenlenen tören" gibi birçok anlam verilmektedir.[1339] Tasavvufta *zikir*; *Allah Teâlâ'yı anmak ve hatırlamak, hiçbir zaman gaflete düşerek Allah'ı (c.c.) unutmamak*, *lafza-i celâl zikri olan "Allah" kelimesini ya da tevhid zikri olan "lailâhe illâllah" cümlesini söylemek, tekrarlamak*tır. Aynı zamanda *zikir*, tarikat ehlinin ve sûfi topluluklarının bir yerde dergâhlarda veya başka bir yerde toplanıp Allah Teâlâ'nın belli isimlerinin muayyen bir düzen içerisinde söylemeleridir. Cenâb-ı Hakk'a karşı duyulan korku veya sevginin, muhabbetin çokluğu nedeniyle gaflet meydanından müşâhede alanına çıkışın tezâhürü *zikir*dir. İki türlü *zikir* vardır: Birincisi, yüksek sesle ve çevredekilerin işitebilecekleri şekilde yapılan "zikr-i cehrî"; diğeri ise zâkirin sadece kendisinin işitebileceği bir sesle yaptığı "zikr-i hafî" ismi verilen zikirdir. Kâdirîler, cehrî zikri tercih etmişlerdir.[1340]

Kâdirî zümresi şairleri câna safâ, gönül âyinesi, *saykal* (cilâ) olarak telakki ettikleri *zikir* kavramını divanlarda genellikle *zikir kılıcı, zikr-i mahbûb, zikr-i ma'şûk, zikrul'llâh, zikir meclisi, nûr-ı zikru'llâh, zikr-i tevhîd, zikr-i Mennân, iksâr-ı zikr, zikr-i Hudâ, zikr-i Mevlâ, telkin-i zikr, zikr-i kalbî, ehl-i zikr, zikr-i kesîr* gibi terkiplerde istimâl etmişlerdir.

[1337] Bkz. Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/1-3.
[1338] Bkz. Mustafa Öz, "Mûsâ el-Kâzım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/219-221.
[1339] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1380; *Kubbealtı Lugatı*, "Zikir-Zikr" (Erişim 13 Şubat 2023).
[1340] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 393-394; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 728-729; Zikr-i cehrî ve zikr-i hafî ile ilgili bkz. Eşrefoğlu Rumî, *Tam Müzekkin-Nüfus*, 288-289.

Allah'ı *zikir, zikr*edene hayat verir. Rabbini sürekli *zikr*ederek zâkir sıfatına nâil olan kişi, ebediyyen diri kalır.[1341] Bu doğrultuda Eşrefoğlu Rûmî, kalplerin mahbubu *zikr*etmekle hayat bulacağını ve *zikir*le kulun Rabbine yaklaşacağını söyler:

"*Hayâtıdır kulûbun zikr-i mahbûb*
Hayâl-i dôst gönüller mûnîsidir" (Eşrefoğlu Rûmî, G.9/2)

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre Hüdâ'nın *zikr*i câna safâdır (Eşrefoğlu Rûmî, G.133/1). *Zikir* kılıcını mertçe eline alanlar nefsine bent vurabilirler (Eşrefoğlu Rûmî, G.115/3). *Zikir,* kalbin *saykal*ıdır (cilâsıdır). Kalbi, Allah'ın *zikr*i ile her gün cilâlamak (*saykal* urdurmak) gerekir ki kalbin pası silinsin.[1342] Aksi takdirde gönül aynasının pası gitmez. Ancak şu da bilinmelidir ki, sülûk ehline zikrolunan mertebeler ve makamlar ancak bir mürşid-i kâmilin elini tutup ona gönülden teslim ve emirlerine münkad olup Cenâb-ı Hakk'ı *zikr*etmekle hâsıl olur[1343]:

"*Var iriş mürşîd katına hizmet it hazretüne*
Saykal urdur kalbüne pâsıla şöyle kalmasun" (Eşrefoğlu Rûmî, G.90/4)

"*Gönül âyinesi pâsdan silinmez*
Dilinde dôst tekrâr olmayınca" (Eşrefoğlu Rûmî, G.96/8)

Abdürrahîm-i Tırsî, şeyhi Eşrefoğlu Rûmî ile aynı doğrultuda ve Hz. Peygamber'in hadisini mânen iktibasla, kalp aynasının ancak zikrullah ile saflaştırılıp temiz bir hâle getirilebileceğini ve böylece sâlikin kalp gözünün açılacağını, mâşukun cemâlini temâşa etme zevkine erişebileceğini ifade eder:

"*Zikr-i ma'şûk-ıla vir mir'ât-ı kalbe tasfiyâ*
Çeşm-i kalbün aç cemâl-i ma'şûkaya bakagör" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.30/4)

[1341] Gürer, *Abdülkâdir Geylânî,* 217.

[1342] "Allahu Teâlâ zikrolunduğu zaman, kalpler cilâlanır, o cilâdan gönülde korku hâsıl olur. Ne zaman ki gönül zikrullahtan lezzet bulursa, o zaman iman üzerine iman hâsıl olur. Onun için Fahr-i âlem (s.a.v) efendimiz şöyle buyurmuşlardır: Her şeyin bir cilâlayıcısı vardır. Kalplerin cilâlayıcısı da lâilâhe illâllah Muhammedün Resûlullahtır." Eşrefoğlu Rumî, *Tam Müzekkin-Nüfus,* 387.

[1343] Hacı Muharrem Hilmî Efendi, *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye*, 9.

Kâimî ise seyrisülûk yolunda Kâdirî yolu sâliklerinin bazen cehrî *zikir* ile, bazen Hakk'ı tefekkürle, bazen de nimetlere şükrederek ilerlediğini söyler:

"*Gâh cehrile zikr iderüz*
Gâh düşünüb fikr iderüz
Ni'metlere şükr iderüz
Sülûk 'Abdü'l-kâdir'ündür" (Kâimî, Mu.62/4)

Şerîf, her vakit esmâ-i İlâhî ile meşguldür. "Yâ Hû" virdini de çekmektedir ve Onun kalbi bu ism-i şerif ile münevver olmuştur:

"*Münevverdür benüm kalbüm bu esmâ-i İlâhîden*
Dem-â-dem na're-i yâ Hû dahi vird-i zebânumdur" (Şerîf, G.51/2)

Kuddûsî, Allah ile refik olmak, sohbet arkadaşı olmak isteyenin *zikr*e devam etmesi gerektiğini (Kuddûsî, G.54/1), gece gündüz şevkle ve sâdıkâne bir şekilde kelime-i tevhid *zikr*iyle meşgul olunduğunda Allah'ın dostu olunacağını (Kuddûsî, G.54/2), her işi Allah'a bırakarak sürekli *zikr*etmeyi, Allah'ın insana yeteceğini ve hüzne kapılmamak gerektiğini ifade eder:

"*Ana her işini tefviz idüb zikre devam eyle*
Kifâyet eyler ol sana sakın hüzn eyleme aslâ" (Kuddûsî, G.54/3)

Şems bir münacâtında, "Gönül kuşum kanadı kırık bir şekilde sessizce durur. Sen, onu *zikr*inle şakır bir duruma getir Allah'ım!" diye niyazda bulunur:

"*Hâmûş yatur murg-ı dilim bâl şikeste*
Zikrinle serâyende-lisân eyle İlâhî" (Şems, G.654/2)

2.2.2. Şeyh, Mürşid, Mürîd

2.2.2.1. Er/Gerçek er/Mânâ eri, Yol eri

Tasavvufta kalbindeki niyet ile dilindeki söz ve yaptığı iş arasında fark olmayan, samimi, riyâdan uzak kişilere "Gerçek er, Hakk eri" denir.[1344] Kâdirî şairler, *mürşid* kelimesi yerine açık istiare ve teşbih gibi söz sanatlarıyla *er, gerçek er, mânâ eri* kelimelerini; *mürid* kelimesinin remzi olarak da *yol eri* kelimesini kullanmışlardır. Bu kavramlar, Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî ve Kâimî divanlarında tekâsüf etmiştir.

Eşrefoğlu Rûmî, isteyerek, kendi rızasıyla bir *er* bulduğunu, o *gerçek er*e Cenâb-ı Hakk'ı sorduğunu, onun da Allah'ın kendi gönlünde olduğunu söylediğini ifade eder. Devamında ise o *er*in sözünü tuttuğunu, kendi iç âlemine döndüğünü ve böylece gönlüne Hakk'ın tecellî ettiğini ifade eder:

"*İsteyerek buldum eri gerçek ere sordum yârı*
Didi yiter eyle zârı dôst sendedür sen sana bak"

"*Tutdum ol erün sözini çevürdüm benden yüzümi*
İzledüm kendü kendümi benden bana görindi Hak" (Eşrefoğlu Rûmî, G.53/9,11)

Eşrefoğlu Rûmî "gel ikrâr eyle gel ere" redifli gazelinde *mürşid-i kâmil* yerine *er* kavramını kullanır (Eşrefoğlu Rûmî, G.103).

Eşrefoğlu Rûmî, *mürîd* kelimesi yerine *yol eri* ifadesini kullanmayı tercih eder. Ona göre *yol eri*, gönlünü bütün heveslerden arındırmalı, varlığı yokluğa değişmeli ve irâdî ölüm olan "ölmeden önce ölmek" eylemini gerçekleştirmelidir:

"*Var götür küllî hevesden gönlüni iy yol eri*
Varlıgun yokluga değşür ölümünden öndin öl" (Eşrefoğlu Rûmî, G.66/5)

Abdürrahîm-i Tirsî de ise *gerçek er* kavramının yanında *mânâ eri* kavramı da *mürşid-i kâmil*in remzidir:

"*Cân viren girçek erlere dîzârına irenlere*

[1344] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 229.

Bu sırrı açmanuz diyu sabrı işaret eylemiş" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.62/3)

"*Sûretlere kılma nazar ma'nâ erinden al haber*
İşbu haberdür mu'teber ehline gel genc alıgör"

"*Ma'nâ erine gel yetiş eteğine berk tut yapış*
Anun elindedür bu iş künc iste gel genc alıgör" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.41/5,6)

Kâimî'ye göre *gerçek er*e biat edenler cân gözüyle Allah'ı görüp aşkla tevhide erişebilirler:

"*Bî'at idüben bir gerçek ere*
Cân terkin urub bakma bu sere
Cân gözi bu kez Allâh'ı göre
'Aşkile bu gün tevhîde iriş" (Kâimî, Mu.10/3)

Kâimî, başka bir şiirinde Cenâb-ı Hakk'ın zâtının bilinmezliğini ifade eden "*Bilinmeyen gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinatı) yarattım*."[1345] şeklindeki tasavvufî ifadeden nakıs iktibas yaparak "Küntü kenz"in sırrını anlamak için gerçek ere tâbi olmak gerektiğini vurgular:

"*Bu ikilik perdesinde ey gönül kalma yüri*
Küntü kenzün sırrın anla bulagör gerçek eri" (Kâimî, G.22/1)

2.2.2.2. Merd-i Mürebbi

Lügatte "Eğiten, terbiye eden" demek olan *mürebbî* kelimesiyle; "İnsan, yiğit, cesur, güvenilir, sözünün er" gibi anlamları hâiz olan *merd* kelimesinin oluşturduğu *merd-i mürebbî* terkibi "terbiye eden, eğiten kişi" anlamına gelir.[1346] Tetkik edilen divanlarda sadece Şems, bu terkibi *mürşid-i kâmilin remzi* olarak zikretmiştir.

[1345] İbrahim Hakkı Aydın, "Kenz-i Mahfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/258.
[1346] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* 788, 871; *Kubbealtı Lugatı*, "Mürebbî" (Erişim 14 Şubat 2023); *Kubbealtı Lugatı*, "Mert-Merd" (Erişim 14 Şubat 2023).

Feleğin yıldızsız, güneşsiz ve aysız kalması nasıl mümkün değilse âlemin de şânı arşa ulaşmış *merd-i mürebbî*den mahrum kalması mümkün değildir:

"*Tehî kalmaz cihân 'arş istivâ merd-i mürebbiden*
Felek kâbil mi kalsun necm ü mihr ü mâhdan hâlî" (Şems, G.695/8)

2.2.2.3. Kılavuz/Delil, Kıblenümâ

Kılavuz ve *delil* kelimeleri "Yol gösteren, rehber" anlamlarına gelmektedir.[1347] *Kıblenümâ* kelimesi ise "Kıbleyi gösteren pusula" demektir.[1348] *Kılavuz, delil* kelimeleri tasavvufî olarak *mürşid, rehber, şeyh* anlamlarına karşılık gelmektedir.[1349] Bu kelimeler, Kâdirî şiirinde tasavvufî anlamları doğrultusunda kullanılmışlardır. *Kıblenüma* kelimesi ise doğru yönü gösteren pusula anlamından kinaye olarak, Kâdirî şairler tarafından *mürşid-i kâmil* mânâsında istimâl edilmiştir.

Kâdirî şairler *kılavuz, delil, kıblenüma* kavramlarını *varmak, başarmak, dağılmak, devşirmek, göstermek, yola iletmek, bilmek, dosta sefer eylemek, menzile ermek, şifâ vermek, irşâd etmek, yüz sürmek* gibi fiil ve deyimlerle mütenâsip bir şekilde kullanmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî, mezkûr kavramları genellikle rubâîlerinde zikretmiştir. Ona göre, *kılavuz*suz yol gidilmez. Seyrüsülûk gibi müşkil bir iş başarılamaz. Dağılan insanı derleyip toplayacak, yolun inişini çıkışını gösterecek bir *kılavuz* lâzımdır (Eşrefoğlu Rûmî, R.42, R.44). Tasavvuf yoluna kim *delil*siz girdiyse şeytan onu kandırmış, dinsiz ve imansız bırakmıştır. Bu sebeple, dervişlik yolunda kişiye gerçek bir *kılavuz* gereklidir aksi takdirde yollar aşılamaz, menzile varılamaz:

"*Bu yola kim girdise delilsüz*
Anı Şeytân kodı dînsüz îmânsuz

Gerekdür bil bir kulağuz gerekdür
Varamazsın bu yolı kulağuzsuz" (Eşrefoğlu Rûmî, R.49)

[1347] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 245, 643.
[1348] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 641.
[1349] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 101, 215.

Kuddûsi, *delil*siz, *kılavuz*suz kalmayı yetim ve sakat kalmakla eş tutar (Kuddûsî, G.83/9). Kendini irşâd edecek, izinin tozuna yüzünü sürecek, emirlerini yerine getirecek bir *kılavuz*un gerekliliğinden bahseder:

"*Yok önümde bir delîlim ki ide irşâd beni*
Yüzimi sürem izinin tozına diyem belî" (Kuddûsî, G.294/5)

Şems ise bir müstezatında *mürşid-i kâmil* mânâsında *kıblenümâ* kelimesini kullanarak şöyle der: "Ey zâhid! Gerçekten ibâdet ehliysen kalbini kaşımızın büklümüne çevir.[1350] Çünkü biz; başsız, ayaksız (perişân) olsak da semâyı dolaşarak sana doğru yolu gösteren bir *kıblenümâ*yız:

"*Tevcîh-i fu'âd it ham-ı ebrûmuza zâhid*
Oldun ise 'âbid
Kim devr-i semâ' ile sana kıble-nümâyız
Ger bî-ser ü pâyız" (Şems, Mtz.333/4)

3. DEĞERLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR

İnsanoğlu; nesneleri, sahip oldukları özellikler bakımından "iyi-kötü", "güzel-çirkin" gibi şekillerde niteler. Yapılan bu niteleme, o "şey"i öznel olarak ifade eder. İnsanın dile getirdiği "iyi-kötü", "güzel-çirkin" gibi değerleri genel bir disiplin olarak inceleyen felsefe alanı, "Değerler felsefesi"dir. Bu iki kavram çiftinden birincisi, ahlâk felsefesinin (etik); ikincisi ise sanat felsefesinin (estetik) husûsî ilgi alanına girer. Varlığı parçalar hâlinde değil bir bütün olarak gören tasavvuf, kendine has yöntemlerle insandaki kötü hasletleri giderip yerine iyi ve güzel olanları koymaya çalışarak insanı kemâl seviyeye ulaştırmayı amaçlar. Kemâl mertebeye ulaşıp ilâhî aşkın lezzetine varan insan, Allah'a vâsıl olabilecek hasletleri de elde etmiş demektir. Çok çetin ve meşakkatli olan bu süreç, sonunda elde edilen vuslatın tadı ve güzelliği düşünüldüğünde, yaşanmaya değerdir. Bu

[1350] Burada şairin tevriyeli olarak kullandığı "*Tevcîh-i fu'âd it ham-ı ebrûmuza*" ifadesinin kastettiği uzak anlam râbıtadır. Râbıta; müridin, mürşidinin sûretini tam karşısında hayal edip, *iki kaşı ortasına bakarak*, bu sûretteki rûhaniyetine yönelmesi ve onunla beraber bulunduğunu tasavvur etmesidir. Râbıta ile ilgili bkz. İrfan Gündüz, "Tasavvufî Bir Kavram Olarak Râbıta", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* VIII/19 (2007), 32; Abdullah Demircioğlu, "Râbıtanın Mâhiyeti", *Hayat Veren Davet* (İstanbul: Değirmen Kitap, 2022), 333-336.

süreçteki zorlukları kolay eyleyecek iksir ise varlığın kaynağı olan aşktır. Zirâ aşk ehli, varlık bahşeden Allah'ın varlığında kendisini yok ettiği anda var olmaktadır.[1351]

"*Var Eşrefoğlu Rûmî sen seni ko dôsta git dôsta*
Bu varlıkdan fenâ olgıl dilersen bulasın anı"

Kâdirî şairlerin "değer" alanıyla ilgili kullandıkları kavramları incelemeye çalışacağımız bu bölüm "Melâmet, Yücelik vb. ile İlgili Kavramlar" ve "Aşk ile İlgili Kavramlar" şeklinde iki temel başlık altında incelenecektir.

3.1. Melâmet, Yücelik vb. ile İlgili Kavramlar

3.1.1. Ar, Nâmus

Ar kelimesi, "ayıp, utanacak şey; utanma, mahcup olma" gibi anlamlara gelir.[1352] *Nâmus* ise "İnsanın ahlâk kurallarına uymasını sağlayan, onu şerefli kılan mânevî duygu; güzel haslet, ırz, iffet, hayâ"[1353] gibi mânâlar taşımaktadır. "Nâmus-ı felek" ve "Nâmus-ı ekber" terkipleri Cebrâil'in remzi olarak kullanılmıştır. *Ar* ve *nâmus* kavramları genellikle birbirinin mütemmimi olarak iffeti ifade etmek için birlikte kullanılmıştır. Tasavvufî anlamda bu iki kavram, dünya sevgisi, benlik, kibir ve riya, şan ve şöhretini kaybetmemek için halka hoş görünme peşinde olan kişilerin takındıkları tavır olarak telakki edilmiş, dolayısıyla *ar* ve *nâmus*u terk etmenin, benlik davasını ve bununla ilişkili olarak sergilenen iki yüzlü tavrı bertaraf ederek insanın ihlâsa ermesine vesile olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple, *ar* ve *nâmus* kavramları, rindliği ve mahviyeti esas alan melâmetî neşveye sahip sufi şairler tarafından sıklıkla kullanılmış, vuslata ve hakikate perde olacağı düşünülerek kurtulunması gereken olumsuz sıfatlar olarak şiirlerde işlenmiştir.[1354]

Kâdirî şairler, *ar* ve *nâmus* kavramlarını tasavvufî anlamı dahilinde ve genellikle melâmetle mütenasip bir şekilde kullanmışlardır. Bu kavramların incelediğimiz

[1351] Çiçek, "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî' sinde Metaforik Anlatım", 308; Mahmut Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 172-173; Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, 251.
[1352] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 61.
[1353] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 911; *Kubbealtı Lugatı*, "Nâmus" (Erişim 30 Ocak 2023).
[1354] Abdullah Eren, "Klasik Türk Şiirinde Ar ve Namus Kavramı", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/15 (01 Aralık 2016), 8-20.

divanlarda; *bî-ar olmak, nâmusu koymak, nâmus şişesini taşa çalmak, nâm u neng, nâmusu arı terk eylemek, gayret-i nâmus, ar şişesi, arı nâmusu tatil etmek, perde-i nâmus u ar, şişe-i nâmus, ar u nâmus şişesini kırmak* şeklinde birleşik fiil ve terkiplerde zikredildiği anlaşılmaktadır. Mezkûr kavramlar, özellikle Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsi ve Kuddûsî'nin divanlarında yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre *nâmus*u bir kenara koyup *ar*sız olmadıkça aşktan haz alınmaz. Bu sebeple, Hakk'ın divanına gelenler *ar* ve *nâmus* şişesini taşa çalmalıdırlar. (Hakk'la ünsiyete perde olacak her şeyden vaz geçmelidirler.):

"*Cihânda kimse 'ışkdan haz eylemez*
Koyup nâmusu bî-'âr olmayınca" (Eşrefoğlu Rûmî, G.96/11)

"*Nâmusun şişesini taşa çaldum*
Niderem 'ârı çün dîvâna geldüm" (Eşrefoğlu Rûmî, G.75/6)

Abdürrahîm-i Tirsî, şeyhi Eşrefoğlu Rûmî ile aynı görüştedir. Ona göre de *Yâr*'i talep edenler *nâmusu*, *ar*ı bir kenara koymalıdırlar. (Abdürrahîm-i Tirsî, G.157/6) Çünkü, gerçek erler, *nâmus* gayretini bir kenara bırakıp, *ar* şişesini kırıp, tüm varlığından sıyrılıp Hakk Teâlâ'nın rızasına kavuşanlardır:

"*Gayret-i nâmusu 'âr şişesini kesr eyledi*
Varlığın yokluğa virdi buldu rızâ-yı Hakkı" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.158/4)

Kâdirî şairler içerisinde *nâmus* ve *ar* kavramlarını en çok kullanan Kuddûsî'dir. O, bu kavramlara birçok şiirinde yer vermiştir. Kuddûsî, Allah aşkının kendisindeki şan, şeref, *nâmus* perdesinin bir çırpıda yakıp kül ettiğini ve onu *Cânân*'a müptelâ eylediğini söyler:

"*Perde-i nâmus u ârı bir nazarda çâk idüb*
Mübtelâ-yı meyl-i cânân eyledi bu ışk meni" (Kuddûsî, G.316/3)

Kuddûsî; zühdü, takvâyı, *nâmus*u ve *ar*ı aşkla değiştiğini ve aşkın onu en yüce mertebelere çıkarıp orada dâim eylediğini ifade eder:

"*Zühd ü takvâ âr u nâmûsı değişdim ışka heb*
Mansıb-ı a'lâda ibkâ eyledi ışkın meni" (Kuddûsî, G.315/6)

Kuddûsî'ye göre âşık olmanın şartı, *ar* ve *nâmus* şişesini kırmaktır. Âşık olmak isteyen, âşık görmek isteyen, arsız âşığın yanına gelmelidir:

"*Âr u nâmus şişesini kırmayan âşık m'olur*
Âşık olmak diler isen âşık-ı bî-âra gel" (Kuddûsî, G.394/10)

3.1.2. İman Hil'atı

Hil'at, padişahlar ve diğer görevlileri tarafından giydirilen, giyene itibar kazandıran süslü giysidir. Tasavvufî anlamda ise *hil'at*; *ilâhî lütuflar*, *Cenâb-ı Hakk'ın salike olan ihsanı* gibi anlamlara gelir.[1355]

Kâdirî şairlerden Eşrefoğlu Rûmî ve Abdürrahîm-i Tirsî, *hil'at* kelimesini imanla birlikte tamlama oluşturarak kullanmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre bir kula *iman hil'atı*nı giymezse çıplak ve rezildir. Bu itibarla o, bir münâcâtında Allah Teâla'dan son nefeste kendisinden *iman hil'atı*nı çıkarmamasını niyaz eder:

"*Bu îmân hil'atin âhir nefeste*
Çıkarup kılmayasun beni haste"

"*Beni 'üryân rüsvây itmeyesin*
Götürüp beni oda atmayasın" (Eşrefoğlu Rûmî, G.4/13,14)

Abdürrahîm-i Tirsî, şeytanın gâfil insanın gönlüne dünya sevgisi bıraktığını ve bu sayede sırtından *iman hil'atı*nı almaya çalıştığından bahseder:

"*Şeytân gönlüne bırağur ki sana dünyâ sevdürür*
İmân hil'atin aldurur ki eğninden gâfil olma" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.1/4)

3.1.3. Zülf

"Saç, yanağın iki yanına sarkan saç" anlamlarına gelen ve şekli, kokusu, rengi gibi hususiyetleriyle şiirlerde en fazla kullanılan güzellik unsurlarından olan *zülf*; mû, gîsû

[1355] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 170; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 277.

gibi adlarla birçok yönden ele alınır ve sayısız teşbihlere, mecazlara konu edilir.[1356] *Zülf*, tasavvufta *Hakk'ın kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyetinin remzi*dir. Siyah saç nasıl karanlıksa, meçhulse Hakk Teâlâ'nın zâtı da öyle meçhuldür.[1357]

Kâdirî şairler, *zülf* kavramını divanlarda *dâr, zülf-i mâşuk, sevdâ-yı zülf, gavga, örtü, Mansûr, cân, dost vechi, zuhûr, ber-dâr, zülf-i yâr, küfr-i zülf, zülf-i siyâh, nesîm-i zülf, koku, sabâ, tel, zülf-i perîşân, anber-i zülf, zindân, mübtelâ-yı kâfir-i zülf-i perîşân, kemend-i halka-i zülf, müşgîn-i zülf, kavs-ı ebruvân-ı zülf, zülf-i dost, bağ, zülf-i cânân, sünbül-i zülf, zülf-i siyeh-kâr, şebistân* gibi kelime ve terkiplerle gerek tenâsüp gerekse de tezat teşkil edecek şekilde ve sıklıkla istiâre ile tevriye sanatları içerisinde kullanmışlardır.

Abdürrahîm-i Tirsî, Hakk'ın zât-ı ahâdiyetine, gaybî hüviyetine erişmenin mümkün olmadığının bilinci içerisinde "zülfüne ber-dâr olmak" ifadesini dünya kayıtlarından kurtulup Hakk'a yaklaşmanın bir vesilesi olarak zikretmiştir:

"*İrmez ise elüm sana âhir nice olsam gerek*
Tak zülfün cânum boynuma anda ber-dâr olsam gerek" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.75/1)

Kâimî, *zülf* kavramını birçok beyitte "Mansûr" ve "dâr" kelimeleriyle mütenasip bir şekilde kullanmıştır. *Zülf*, Mansûr'u berdâr eden iptir. Kâimî de aşkla berdâr olan Mansur'dur:

"*Bu 'aşk Mansûr gibi anı ten ü cânında durgurdı*
Çağıram ol benem diyü bize zülfinde dâr eyler" (Kâimî, G.201/4)

Şerif, Cenâb-ı Hakk'ı açık istiare yoluyla "mâh-likâ" olarak zikreder. Bütün varlık, ona aşkla bağlandığı Hakk'ın gaybî hüviyetini hatırlatır:

"*Bu Şerîfi bağlamışdur zülfine ol mâh-likâ*
Her bir eşyaya nazarda andırur 'aşkun beni" (Şerîf, G.134/5)

[1356] Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 384.
[1357] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 398; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 736.

Kuddûsî, "zülfün kokusu" ifadesini Cenâb-ı Allah'ın zât-ı ahâdiyetinin sıfatının sırları mânâsında kullanır. Sabâ rüzgârı estikçe Kuddûsî'ye yârin *zülf*ünün kokusunu getirir. Bu sırra mazhariyet, onu şaşkınlık içerisinde, hayranlık içerisinde bırakır. Bu tecelli ile düşünemez, muhakeme edemez hâle gelir:

"*Sabâ esdikce zülfin kohısından oluram medhûş*
Ne sırdur bu ne hikmet kim irişdi gönlüme hayret" (Kuddûsî, G.866/6)

"Dilber" mefhumunu Cenâb-ı Hakk'ın remzi olarak kullanan Kuddûsî başka bir beytinde şöyle der: "Ey sevgili! Bu cân, *zülf*ün kokusunu alalı hicâbı, zühdü ve takvâyı atıp aşkını dost edinmiştir." Çünkü hicâb, zühd ve takvâ, tasavvufî mânâda âşıkı maşuktan uzak tutan manialardır, hakikatlerin tecelli etmesine engel olan perdelerdir:

"*Şu cân kim zülfünün bir şemmesini tuydı ey dilber*
Hicâb u zühd ü takvâyı atub ışkınla yâr oldı" (Kuddûsî, G.236/3)

Şems ise bir beytinde *zülf* teli ifadesiyle ilâhî tecellileri kasteder ve Cenâb-ı Hakk'ın aşkıyla melâmete uğramış çılgınların her bir îlâhî tecelli için bin deli gönlü fedâ edeceğini söyler:

"*Biz o Mecnûn-ı melâmet-zedeyiz kim ideriz*
Zülfinin her teline bin dil-i divâne fedâ" (Şems, G.3/4)

Şems, başka bir beytinde dâm, girih, zülf-i siyeh, halka-i zünnâr, giriftar, müptelâ kavramlarını tenâsüp oluşturacak şekilde bir arada kullanır. *Zülf*ü, renk ilgisiyle geceye ve çokluğu itibariyle de kesrete teşbih eder. Zünnârı ise "hakikat bağı" anlamında kullanır:

"*Dâm-ı zülf-i siyeh-i yâre giriftarız biz*
Mübtelâ-yı girih-i halka-i zünnârız biz" (Şems, G.335/1)

3.2. Aşk ile İlgili Kavramlar

3.2.1. Aşk

Aşk kelimesi lügatte "Kuvvetli sevgi, bağlılık, sevda, aşırı muhabbet, alâka, iptilâ, şiddetli istek, tutku" gibi anlamlara gelmektedir.[1358] *Aşk*ın lügat mânâsının "sarmaşık" anlamına gelen "aşeka" kelimesiyle yakından ilişkili olduğu ve tıpkı sarmaşığın, ihâta ettiği ağacın suyunu emip onu zayıflattığı bazen de kuruttuğu gibi aşka müptelâ olan kişinin de başkalarıyla âlâkasını kestiği ve bu duygunun etkisiyle sararıp solduğu ifade edilmiştir. Tasavvufta *aşk*; varlığın aslı, kâinâtın yaratılış sebebidir. Yaratılış; mekânsız bir mekânda bulunan Cenâb-ı Hakk'ın bilinmeyi istemesi, kâinâtı ve insanları yaratması, ruhlar âleminde vukû bulan ilâhî mülâkat neticesinde de insanın *aşk*ı ve *aşk*ın sahibini unutmayacağına yönelik söz vermesi şeklinde bir ilâhî *aşk* macerasına isnat edilir. Dolayısıyla, insanın ve varlığın yaratılışının temelinde hüsn-i mutlak olan Allah'a duyulan ilâhî aşkın izleri vardır. Eğer insan, görünen her şeyin Allah'ın hâlden hâle geçerek görünen zâhirî yüzü olduğunu idrak eder ve bütün mahlukâta bu nazarla bakarsa mecâzi sevgi onu hakikî *aşk*a götüren bir yol hüviyetine bürünebilir.[1359]

İlk sûfîler, *aşk* kelimesi yerine genellikle hub ve muhabbet kelimelerini kullanmışlardır. Abdülkâdir-i Geylânî de Allah *aşk*ını ve sevgisini ifade etmek için mezkûr kelimeleri istimâl eder. Ona göre, alternatifi olan her sevgi değişkendir, eksiktir. Hakk'a duyulan *aşk*ın, sevginin muadili olmadığından değişmeyen ve sahih olan sevgi budur. Allah'a muhabbet duyduğu iddiasında bulunan kişi, diğer muhabbet kapılarını kapatıp muhabbetin yönünü tek kılmadıkça muhabbeti kâmil olmaz.[1360]

Kâdirî şairlerin neredeyse bütün şiirlerinin ana teması *aşk*tır. Divanların geneline bakıldığında, diğer kavramlarla en fazla ilgi kuran ve üzerinde en çok durulan kavramların başında *aşk* gelir. Kâdirî zümresi şairleri, yoğun olarak Eşrefoğlu Rûmî ve Kuddûsî divanlarında zikredilen *aşk* kavramını; *'ışk odı, 'ışkun sadâsı, 'ışk deryâsı, 'ışk denizinün mevci, 'ışk zencîri, 'ışkun oyını, 'ışk şarabı, 'ışk gevherleri, 'ışk esrârı, 'ışkun*

[1358] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 75; *Kubbealtı Lugatı*, "Aşk" (Erişim 14 Ocak 2023).

[1359] Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/11; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 48; Kurtkan Bilgiseven, *İslâmiyet'in Kültürel Özellikleri ve İslâmî Kavramlar*, 164; Ömür Ceylan, *Önce Aşk Vardı: Şiirin Aynasında Osmanlı Kültürü Üzerine Denemeler* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 19.

[1360] Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, 274-275.

kıymeti, ‘ışkun misli, ‘ışkun bağı, ‘ışk dili, ‘ışk mestleri, ‘ışk leşkeri, ‘ışk bahri, ‘ışk medresesi, ‘ışk müderrisi, ‘ışk gözgüsi, ‘ışk bâzârı, ‘ışk derdi, ‘ışk eri, ‘ışk kemendi, ehl-i ‘aşk, şem’-i ‘aşk, ‘aşk-ı İlâhî, ‘aşk-ı muhabbet cur’ası, ‘ışk-ı hakikî, ‘ışk-ı Leylâ, âfitâb-ı ‘ışk, nâr-ı ‘ışk, sırr-ı ‘ışk, erbâb-ı ‘ışk, ‘ışkın rüzgârı, tabla-i ‘ışk, ‘ışk himmeti, hamr-ı ‘ışk, şarâb-ı ‘ışk, ‘ışk-ı mecâzî, asker-i ‘ışk, ‘ışkın lüccesi, ‘ışk-ı Hak, nişân-ı ehl-i ‘ışk, seyf-i ‘ışk, şân-ı ‘ışk, ‘ışk-i zîbâ, ‘ışk-ı ra’nâ, leşker-i ‘ışk, hâce-i ‘ışk, âb-ı ‘ışk, ni’met-i ‘ışk, ‘ışkın sırrı, zâhid-i bî-‘ışk, ‘ışk-ı hûban-ı mecâzî, ‘ışk gavgâsı, ‘ışk atı, üstâd-ı ‘aşk, îcâd-ı ‘aşk, zâd-ı ‘aşk, ber-bâd-ı ‘aşk, nûr-ı isti’dâd-ı ‘aşk, imdâd-ı ‘aşk, irşâd-ı ‘aşk, harâb-âbâd-ı ‘aşk, feryâd-ı ‘aşk, dil-şâd-ı ‘aşk, istimdâd-ı ‘aşk, bünyâd-ı ‘aşk, kişver-âbâd-ı ‘aşk, kudret-i îcâd-ı ‘aşk, âteş-i bâlâ-yı ‘aşk, gül-i zîbâ-yı ‘aşk, hâkister-i kimyâ-yı ‘aşk, şâhid-i ra’nâ-yı ‘aşk, mihr-i cihân-fermâ-yı ‘aşk, gül-bûy-ı ‘anber-sâ-yı ‘aşk, sahbâ-yı ‘aşk, râyic-i kâlâ-yı ‘aşk, ber-â-ber-i ‘aşk, Haydar-ı ‘aşk, külâh-ı efser-i ‘aşk, şinâver-i ‘aşk, cenâh-ı şeh-per-i ‘aşk, safâ-yı sâgar-ı ‘aşk, mihr-i hâver-i ‘aşk, meydân-ı ‘aşk gibi Türkçe ve Farsça terkipler hâlinde kullanmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî, *aşk* kavramını birçok boyuttan ele almış ve kendi *aşk* telâkkisini özgün bir şekilde ortaya koymuştur. Ona göre *aşk*, cefâ, zahmet ve mihnettir. Asıl vatandan uzak düşmenin verdiği hicrandır (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/1). Rahatı verip mihneti almaktır. Her gün hasretle âh etmektir (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/2). *Aşk*, gönle düşen ve yakan bir ateştir. Yürek dolusu hararettir (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/3). *Aşk*, iki cihân endişesinden berî olmak ve Hakk’tan gayrı her şeyden sarf-ı nazar etmektir (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/5). Gönülde sadece *Yâr*’in derdiyle hemhâl olup halktan uzlet etmektir (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/6). *Aşk*ı lîsan ile vasf etmek mümkün değildir. Çünkü *aşk*, âşıkın ve mâşukun sıfatıdır. *Aşk*, âşıkla mâşukun bir beden olmasıdır (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/7,8). Kim *aşk*ı bilirse âşık olur. *Aşk*, tevhid ve vahdettir (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/9). *Aşk*, dost ile vuslata erebilmektir:

> “*Sorarsan ‘ışkı Eşrefoglı Rûmî*
> *Tamâm dôstıla vuslatdur adı ‘ışk*” (Eşrefoğlu Rûmî, G.52/10)

Eşrefoğlu Rûmî; “*adı ‘ışk*” redifli, iki ((Eşrefoğlu Rûmî, G.51, G.52).; “*bu ‘ışk*” redifli, iki (Eşrefoğlu Rûmî, G.49, G.50) şiiri başta olmak üzere daha birçok şiirinde *aşk* kavramını konu etmiştir. Ona göre *aşk*, dünyevî sâiklerle hareket edilerek yapılan bir seçim değil; aksine, ezel bezminden evvel varılan bir antlaşmanın fıtrata kodlanmış hâlidir:

"*Siz şöyle sanmanuz kim ben şimdi 'âşık oldum*
Cânum ezel güninde 'ışka tolaşa geldüm"

"*"Kâlû belâ" güninden "Elestden" ilerüden*
Dürlü mihnete 'âşık anda sataşa geldüm" (Eşrefoğlu Rûmî, G.82/5,6)

Eşrefoğlu Rûmî'yi söyleten, onun aklını başından alan, Mecnûn gibi ağlatıp inleten, onu sevdiklerinden ayıran, gözlerinden yaş akıtan, yüreğini yakan *aşk*tır (Eşrefoğlu Rûmî, G.17/1,2,3,5). *Aşk*, kâğıda yazılmaz, "Aşk kağıttadır." diyenler, ölüdürler. *Aşk*ı kalem yazmaz. Ruh, ezelde *aşk*la beslenmiştir:

"*Sanmagıl bu 'ışkı sen kâğıddadur*
'Işkı kâğıdda diyenler mürdedür

'Işkı yazmadı kalem var iy fakî
'Işk ezelde cânıla perverdedür" (Eşrefoğlu Rûmî, R.56)

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre *aşk*ın kendine has bir dili vardır. Bu dili ancak âşıklar ve ezel günü verdiği *aşk* sözüne sâdık olanlar bilmektedir. Huşyâr olanlar bu dili anlayamazlar. (Eşrefoğlu Rûmî, R.58). *Aşk,* kitaplardan öğrenilmez. *Aşk*, kîl u kâl değildir. Bir insan, kırk yıl ilim okusa yine de *aşk*a ulaşamaz:

"*'Işkı isteme kitâbda iy fakî*
Bu kitâbda 'ışk yokdur dôst hakı

Bulmayasın 'ışkı kîl u kâlıla
Var gerek 'ilmün yüzin kırk yıl okı" (Eşrefoğlu Rûmî, R.59)

Abdürrahîm-i Tirsî, âşıka mâşukun yüzünün gösterenin, vuslata erdirenin *aşk* olduğunu söyler. (Abdürrahîm-i Tirsî, G.94/4) O; *aşk*ı, canları yakan bir ateşe teşbih eder. Ona göre *Dost*'un *aşk*ı canlar yakar. Gözlerden kanlı yaşlar akıtır. *Dost,* her dem *aşk*la âşıkları kendine çeker. (Abdürrahîm-i Tirsî, G.143/1,2) Âşıkların kendine has halleri vardır ve bunları ancak âşık olanlar bilir:

"*Hâl ü kâlin 'âşıkun 'âşık bilür*

'Aşka düşmeyende yok sevdâ-yı dost" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.7/14)

"Âh mine'l- 'aşkı ve hâlâtihi / Ahraka kalbî bi-harârâtihî" (Eyvahlar olsun! Harâretiyle kalbimi yakıp kavuran aşkın elinden ve onun türlü hallerinden…) sözü Arap edebiyatında kullanılan meşhur bir ifadedir.[1361] Kâimî, bir gazelinde bu sözü açıklar mâhiyette *aşk*ın ettiklerinden bahseder ve meşhur aşıkların hayatlarına telmihte bulunur. Ona göre *aşk*ı tasavvur etmek mümkün değildir. (Kâimî, G.211/23) Nice aklı başında olanları Leylâ'nın *aşk*ıyla Mecnûn eyleyip çöllere düşüren (Kâimî, G.211/24); Ferhad'a Şirin'in *aşk*ıyla dağları deldiren, Şirin'i canından eden (Kâimî, G.211/25); San'an Şeyhi'ne zühdü bozdurup zünnâr kuşatan, dört yüz müridi terk ettiren, domuz çobanı edip haç öptüren, kâfir kızına gönlünü düşüren (Kâimî, G.211/26, 27, 28); İskender'e ayna olan; Hızır'a âb-ı hayat içiren (Kâimî, G.211/30); Sebe melikesi Belkıs'a tahtını bir anda Hz. Süleyman'ın huzuruna getirten, Belkıs'a hak dini kabul ettiren (Kâimî, G.211/31); Hz. Yakub'u gözsüz eden, Hz. Yusuf'u kul edip zindana salan (Kâimî, G.211/32); Züleyhâ'ya parmağını kestiren hep "*aşk*"tır. *Aşk*ın kulu olan Mısır'a sultân olur:

"*Züleyhâ barmağın bu 'aşk kesübdür*
Bu 'aşkun kulı olur Mısır'a sultân" (Kâimî, G.211/33)

Şerif, *aşk* kavramıyla *sultân, pinhân, cânân, mihmân, mestân, imân* kelimelerini mütenasip bir şekilde kullanır. Ona göre *aşk*, gönül mülküne konan bir sultandır (Şerif, G.76/1). *Aşk*, kalpteki sırları âşikâr eyler. Allah *aşk*ı, âlemdeki her şeyi hükmü altına alır (Şerif, G.76/2). Bazı sûfîler, *Dost*'a onu takdis ve tenzih ederek ulaşacaklarını sanırlar. Ancak tespih ve tehlil dünyalık işlerin bir parçasıdır, asıl olan *aşk*tır (Şerif, G.76/1). *Aşk*, âşıklar için karar verici ve verdiği karâra uyulan güçtür. Dolayısıyla âşık, *aşk* şarabını son damlasına kadar içmelidir (Şerif, G.76/5). Kâdirî yolunun âşıkları, erdikleri seyr makamının etkisiyle şaşkınlık ve korku içerisindedirler. Onlar, *aşk* şarabının etkisiyle sürekli cezbe hâlinde baygın ve şaşkındırlar:

"*Olur 'âşıkları medhûş şarâb-ı 'aşkla ser-hoş*
Dem-â-dem cezbede bî-hûş bize Kâdirîler dirler" (Şerîf, G.50/3)

[1361] Bkz. İskender Pala, *Ah mine'l-Aşk* (Kapı Yayınları, 2018).

Kuddûsî, mecâzî *aşk* ve hakikî *aşk* kavramlarını şiirlerinde sıklıkla zikreder. Kuddûsî, bu iki kavramı iki denize teşbih eder. Bu konudaki görüşlerini şöyle anlatır: Ben, iki denizden içip iki dünyadan da vazgeçtim. Bundan dolayı, kimse beni ayıplamasın (Kuddûsî, G.113/1). Bahsettiğim iki denizden biri mecâzi *aşk*tır ki suyundan içenleri Mecnûn eyler. Artık, onun aklına ve ruhuna hiçbir nasihat fayda vermez. (Kuddûsî, G.113/2). Diğer deniz ise hakikî *aşk*tır. Onun suyundan içen Hak yolunun eri olur. Allah Teâlâ birçok insanı bu yola gönderir ve onları yol gösterici, mürşit eyler. (Kuddûsî, G.113/3).

Kuddûsî, Allah *aşk*ını kendine rehber edinip onun yolunda yürümeye başlamıştır. Onun kılavuzu *aşk*tır, onun her konuda ölçüsü *aşk*tır (Kuddûsî, G.109/5). Ona, *aşk*ın zehri baldan bile tatlı gelir. *Aşk*, onun dertlerinin ilacı, rûhunun gıdasıdır:

"*Bana 'ışkın zehri baldan tatludur billâhi çün*
Derdime 'ışkın devâ hem rûhuma 'ışkın gıdâ" (Kuddûsî, G.109/10)

"*Âşıkam ey dül-rübâ cân u gönülden sana*
Derdime 'ışkın devâ rûhıma ol hem gıdâ" (Kuddûsî, G.11/1)

İbrahim Edhem'i şâh iken fakîr eyleyen de Mansûr'un boynuna urgan geçirtip astıran da Allah *aşk*ıdır:

"*İbn-i Edhem şâh-iken 'ışkın anı itdi fakîr*
Kıldı hem 'ışkınla Mansûr boynına urganı bağ" (Kuddûsî, G.200/4)

Şems; bir beytinde, tecrid sanatıyla kendine hitap eder. Onun kalemi, sevgilinin çehresinden zuhur eden feyizler sâyesinde adeta *aşk*ın mânâ bahçelerinde öten bülbüle dönüşür:

"*Şems feyz-i vech-i dil-dâr ile kilk-i hoş-demim*
Gül-şen-i ma'nâ-yı 'aşkın tûti-i gûyâsıdır" (Şems, G.206/5)

Şems, Cenâb-ı Hakk'ı "*üstâd-ı 'aşk*" olarak tesmiye eder. *Üstâd-ı 'aşk*, bu âlemi *aşk* ile yaratmıştır, yaratılan her şeyin mayasında *aşk* vardır. O sebeple, bütün mahlukât, "*icâd-ı 'aşk*" namına lâyık olmalıdır:

"*'Aşk ile halk itdiğinden 'âlemi üstâd-ı 'aşk*
Olsa lâyık nâm-ı halku'llâh hep îcâd-ı 'aşk" (Şems, G.376/1)

Başka bir beytinde Şems, *aşk*ı azığa teşbih eder. Ona göre, Allah *aşk*ından, güneşten zerreye kadar bütün varlık nasiplenmiştir. *Aşk* azığı, on sekiz bin âleme taksim edilmiştir:

"*Mihrden tâ zerreye 'aşk-ı Hudâ oldı nasîb*
On sekiz bin 'âleme maksûm oldı zâd-ı aşk" (Şems, G.376/2)

3.2.2. Ene'l-Hak, Ene'llâh

Hallâc-ı Mansûr'un (ö.309/922) söylediği ve onunla özdeşleşen *Ene'l-Hak* sözü "Ben Hakk'ım." anlamına gelmektedir. Müslümanlar tarafından daha önce duyulmamış olan bu söz, yeryüzünde Allah'ın sûreti olduğunu iddia eden Müslüman bir sûfî tarafından söylenmiş ve etraflıca yapılan bir muhakeme sonunda onun tanrılık iddia ettiğine hükmedilerek asılmasına neden olmuştur. Hallâc'ın küfre girdiğine delil olarak gösterilen bu sözü, Mutasavvıfîne göre sekr hâlinde söylenmiştir ve tanrılık iddiasının aksine, bir hiçlik ifadesidir. Hallâc'ın İlâhî sevgiye yönelik bu sözüyle "Ben Hak'tanım, bâtıl değilim!", "Ben Hakk'ın suretiyim!" demek istediği şeklindeki görüşler öne çıkmıştır.[1362]

Kâdirî şairler *Ene'l-Hak* kavramını *mest, esrük, deli, şarâb-ı sâfî, râz, fenâ, sır, fâş, melâmet, pinhân, başını vermek, gavga, da'vâ, hayrân, 'ışk meydânı, boyun, urgan, dâr kelimeleriyle mütenasip bir şekilde ve ene'l-Hak demi, ene'l-Hak sırrı, ene'l-Hak 'âlemi, bâng-i ene'l-Hak, Mansûr-ı ene'l-Hak* terkipleriyle kullanmışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre Mansûr, İlâhî bade kadehinden içip mest olmuş ve *ene'l-Hak* sözünü söylemiştir. O anda ne kendini ne de başkasını bilecek durumda değildir (Eşrefoğlu Rûmî, G.132/8). Mansûr, şarâb-ı sâfi içince coşkun aşk hâlleri yaşamış, üzerindeki örtü açılınca sırrını fâş eylemiştir (Eşrefoğlu Rûmî, G.132/9). Bu sırrı ancak kulun fiillerinin Hakk'ın fiillerinde fâni olduğu mertebe olan mahv makamındakiler anlayabilirler. Nâdânlar âşıkların kelâmının ne anlama geldiğini bilemezler (Eşrefoğlu Rûmî, G.132/11,12). Aşkın gölgesi kimin üzerine düştüyse o başını kavgaya

[1362] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 123; Ebūʿl-Alā Afîfî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*, çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 204-206; Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 139.

(mücadeleye, davaya) vermiştir. Aşka meftûn olan, Mansûr gibi sarhoş olup *ene'l-Hak* davası güder:

"*'Işk kime kime saldı sâye başını virdi gavgaya*
Mansûrlayın esrük delü ene'l-Hak da'avâ eyledür" (Eşrefoğlu Rûmî, G.17/4)

Kâdirî şairler, bazı beyitlerde *Mansûr* ve *ene'l-Hak* kavramını, aşk meydanında inandığı değerler uğruna baş vermenin, yolundan dönmemenin timsali olarak kullanmışlardır:

"*Mansûrlayın hayrân-ı mest ene'l-Hak demini urup*
'Işk meydânına cân u baş virüp oynayasım gelür" (Eşrefoğlu Rûmî, G.18/4)

"*'Işk-ıla meydâna gelen cân terk idüp baş oynayan*
Mansûr-ı Bağdâdî gibi şems-i cihâna mı uğradın" (Eşrefoğlu Rûmî, G.72/8)

"*Mansûr gibi meydâna*
Çıkdı nice 'âşıklar
Tâ kim olalar makbul
Dirler varalum 'aşka" (Kâimî, Mu.115/3)

Ene'l-Hak hâlini tecrübe etmeyenler, o hâlin lezzetini almayanlar, boş yere âşık olduğunu iddia ederek ağlayıp inlememelidirler:

"*Duymayanlar çünki ene'l-Hak 'âleminden bir safâ*
N'eylesün 'âşık anı kim âhile zâr olmasun" (Şerîf, G.97/3)

Gönüllerden her zaman *ene'l-Hak* sırrı taşmaktadır. Bu davanın Mansûr'la zuhur ettiği sanılmamalıdır:

"*Her zamân bir dilde zâhirdir ene'l-Hak râzı kim*
Sanma ol da'vâ zuhûr itdi hemân Mansûr'dan" (Şems, G.510/7)

Şems, Attâr ile tîğ, Hallâc ile dâr kelimeleri arasında ilgi kurarak mürettep leff ü neşr yaptığı bir beytinde Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecellilerinden nasiplenen Attâr'ın (ö. 618/1221)[1363] kılıçtan geçirildiğini, Hallâc'ın da asıldığını söyler:

"*Alup 'Attâr ile Hallâc behre ebruvânından*
Birisi tîğden geçmiş birisi dâra yaslanmış" (Şems, G.350/5)

3.2.3. Kadeh (Câm/Peymâne/Piyâle/Sâgar)

Kadeh ve onunla ilgili mecazlar olan *peymâne*, *câm*, *dolu*, *sâgar*, *piyâle* kelimeleri; su ve mey vb. içmeye mahsus her çeşit kap, kâse; içkiyle doldurulmuş bardak, şarap bardağı gibi anlamlara gelmektedir.[1364] Söz konusu kelimeler, Kâdirî zümresinin şiirlerinde genellikle tasavvufî anlamda ve birbirlerinin müterâdifi sayılabilecek anlamlarda kullanılmışlardır.

Kâdirî şairler mezkûr kelimeleri *câm-ı 'ışk, muhabbet câmı, câm-ı cem, sâkî-yi câm, nûş-câm, 'ışk câmı, piyâle-i hûn, piyâle-i billûr, peymâne-i nâmûs, peymâne-i ser-şâr, peymâne-be-dest, sîne-i peymâne, gulgul-ı peymâne, peymâne-şikeste, sâgar-ı ser-şâr, kulzüm-i peymâne, câm-ı bâde-keş, câm-ı sabûh, gül-câm-ı sabûh, neş'e-i câm-ı mey-i bezm-i visâl, câm-ı zerrîn-i neşât-âver, câm-ı şerâb-ı erguvân, câm-ı pür-sahbâ, mest-i câm-ı hayret, rindân-ı câm-ı 'aşk-ı Hudâ, câm-ı nutk, ser-mest-i câm-ı bâde-i hubbu'l-vatan, câm-ı şehâdet, neş'e-i câm-ı leb-i la'l-i gül-efşân, rind-i câm-ı vahdet, câm-ı 'aşk, câm-ı safâ, neşât-ı bâde-i câm-ı ezel, sâki-i câm-ı mey-i hûn-feşân, cür'a-i câm-ı mey-i 'aşk, câm-ı rıdvân, câm-ı yâkut, câm-ı dîde* gibi terkiplerle kullanmışlardır.

Câm kelimesi tasavvufta, *sülûk ehli ârifin içi marifetle dolu olan gönlü, cezbe, mânevî hâl, vecd gibi* anlamlara gelir.[1365] Dost elinden *câm* içenler, hiçbir vakit halkı bilmezler (Eşrefoğlu Rûmî, G.128/1). Onlar, ilâhî bâdenin tesiriyle sermest olup hiçbir alâmet göstermeden nişansızlık âleminde deverân etmektedirler (Eşrefoğlu Rûmî, G.55/2).

[1363] M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/95-98.
[1364] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 566, 981, 985, 1023; Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 82, 247, 371.
[1365] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 82, 201; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 115.

Şarabın aşka teşbih edildiği aşağıdaki beyitte, susamış gönlünü kendisine sunulan aşk şarabıyla kandıran âşıkın bu hâlin verdiği cezbe ile Cenâb-ı Hakk'ın tecellilerine kavuştuğu anlatılmaktadır:

"*Teşne-dil oldum elinden sundı yârim bir şarâb*
Aldum içdüm câm-ı 'ışkı vasl-ı dîdâr eyledüm" (Abdürrahîm-i Tirsî, G.104/6)

Zaten kâmil âriflerin amacı da susamış, bîçâre gönüllere marifet bâdesiyle dolu *peymâne*yi sunmaktır:

"*Susamış cânları kandurmak için*
Elümde toptolu peymâne geldüm" (Eşrefoğlu Rûmî, G.75/4)

Kâdirî şairler *câm*, *peymâne*, *piyâle, sagâr* kavramlarını genellikle mecâz-ı mürsel sanatı çerçevesinde ve bütün-parça ilişkisi içerisinde zikretmişlerdir. Zarfı söyleyerek mazrufu yani bu mefhumları anarak bunların içindeki İlâhî aşkın sembolü olan şarabı kastetmişlerdir:

"*İç bu muhabbet câmını*
Firkatde koma cânını
Cânunda bul cânânını
Gel meclis-i tevhîde gel" (Kâimî, Mu.151/18)

"*Derd-i 'aşka mübtelâyum ibtilâ bilmem nedür*
Çün muhabbet câmını içdüm hevâ bilmem nedür" (Şerîf, G.45/1)

Kâdirî şairlerin divanlarında *kadeh* kelimesi az sayıdaki beyitte kullanılmıştır (Kuddûsî, G.31/1). Buna mukabil, *câm* ve *piyâle* kelimeleri daha fazla ve genellikle de *teşne*, *teşne-dîl*, *visâl gibi* susamışlık ve kavuşma belirten ibârelerle istimâl edilmişlerdir. *Piyâle*, tasavvufî anlamda *marifet şarabı*nın, *zâhir ve bâtın safâsı*nın remzidir[1366]:

"Teşnedür cânım eyâ sâkî piyâle sun bana
Şerbet-i vaslından özge âşıka yokdur şarâb" (Kuddûsî, G.127/5)

"*Tolu piyâle tolu piyâle*

[1366] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 287.

İçdi de yandı şem'-i cemâle
İrmek içün ol bezm-i visâle
Işk-ıla bağrın deldi bu gönlüm" (Kuddûsî, Mu.12/5)

Tetkik edilen divanlar içerisinde *câm, peymâne, piyâle ve sâgar* mefhumlarının en yoğun kullanıldığı divan, Şems'in divanıdır.

Şems'e göre, kâmil mânâda ârif olanlar, hayret makamının akılları şaşırtan sarhoşluğundan, verdiği cezbeden dolayı semâya hayret nazarıyla bakarlar:

"*Olalı mest-i hıred-sûz-ı müdâm-ı hayret*
Görinür tâs-ı felek çeşmime câm-ı hayret" (Şems, G.86/1)

Şems, âşıkı *sâgar*a teşbih ettiği bir beytinde, kimin dudağına ve dişine İlâhî aşk şarabı bulaşırsa, o kişinin devran bezmindeki *sâga*r (kadeh) gibi el üstünde tutulup, itibar göreceğini söyler:

"*Bezm-i devrândaki sâgar gibi el üzre gezer*
Kim olursa leb u dâmânı şerâb-âlûde" (Şems, G.639/3)

Şems, özellikle *peymâne, piyâle* ve *câm* kavramlarını Farsça tamlamalar içerisinde ve başka birçok kelimeyle mütenâsip bir şekilde kullanmıştır. Bir beytinde, tespihi bırakmayı, ele *peymâne*yi almayı, zühdü bırakıp *peymâne*nin içindeki mârifet şarabını içmeyi öğütler:

"*Sûfî bırakup sübhayı peymâne-be-dest ol*
Vir zühdüni yağmaya mey-i 'aşk ile mest ol" (Şems, G.432/1)

Yârin dudağının değdiği *kadeh*in tadını alalı öyle mestim ki *kadeh*le şarabı ayırt edemiyorum:

"*Zevk-i gül-câm-ı lebin tâ düşeli zâ'ikama*
Öyle mestem k'idemem fark nedir câm u şerâb" (Şems, G.52/3)

Şems, *piyâle* kavramını bazı beyitlerde *marifet şarabı* anlamında; bazı beyitlerde ise *âşıkın kalbi* mânâsında kullanmıştır.

Sen de benim gibi melâmet meyhânesinden bir *piyâle* (marifet şarabı) içersen, o muhabbetin mestliğiyle, zevkiyle yarın endişesine düşmezsin:

"*İçersen bir piyâle ben gibi deyr-i melâmetden*
Olup mest-i mahabbet mihnet-i ferdâ bilmezsin" (Şems, G.537/11)

Şems, tasavvuftaki "râbıta" uygulamasını mazmun olarak kullandığı bir beytinde; şarabın, içki dolu sürâhinin, *piyâle*nin bir mecliste elden ele dolaşması gibi, İlâhî sırları idrak etmekten hâsıl olan hazzın, feyzin gönülden gönüle döküldüğünü söyler:

"*Devr-i sahbâ-yı surâhî vü piyâle gibidir*
Dökilür neş'e-i esrâr gönülden gönüle" (Şems, G.607/4)

Tezimizin Kâdirî zümresi içerisinde yer alan şairlerin divanlarında sıklıkla kullandıkları tasavvufî kavramlar hakkında bilgiler verdiğimiz üçüncü bölümüne göre, mezkûr şairlerin, klasik tasavvufî kavramlar dışında kendilerine has bir terminoloji oluşturdukları görülmüştür. 15. ve 18. yüzyıllar arasında yaşamış olan Kâdirî şairlerin kullandıkları tasavvufî kavramların bir kısmı Eski Oğuz Türkçesine ait kelimelerken; özellikle 19. yüzyılla birlikte tasavvufî anlam yüklenen kelimelerin daha çok Arapça ve Farsça kökenli olduğu anlaşılmıştır. Felsefenin "varlık, bilgi, değer" kuramlarına göre yaptığımız tasnife göre, "varlık" alanının kapsamına giren tasavvufî kavramların daha fazla sayıda olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Kâdirî tarikatının Anadolu'da ilk defa yayılmaya başladığı 15. yüzyıldan tarikat faaliyetlerinin resmi olarak toplum hayatından çekilmek zorunda kaldığı 1925 yılına kadarki süreç içerisinde yaşamış, manzum eserler ortaya koymuş Kâdirî şairlerin hayatlarını, dinî-tasavvufî türlere ait edebî birikimlerini ve şiirlerindeki tasavvufî kavramları incelediğimiz çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Kâdirî tarikatının temsil edildiği Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu diğer coğrafyalarda Kâdirî şairlerin yetiştiği önemli merkezler olarak öne çıkan şehirler; Bursa, İstanbul, Bosna, Kerkük ve Girit'tir. Anadolu'nun diğer şehirlerinden de Kâdirî tarikatına mensup şairler yetişmiş olmasına karşın saydığımız şehirlerde şiir ağırlıklı bir edebî muhitin daha yoğun olduğu görülmektedir.

2. Çalışmamızda, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Kâdirî ocağından yetişmiş ve bu tarikatın müntesibi 105 şair tespit edilmiştir. Bu 105 şair, manzum ve mensur olmak üzere toplam 167 eser meydana getirmişlerdir. Bu eserlerin 76 tanesi manzum; 91 tanesi ise mensurdur. 76 adet manzum eserin 57 tanesi divandır. Divanların ise 30 tanesi elimizdedir. Diğer divanların isimleri kaynaklarda zikredilmesine rağmen henüz ulaşılamamıştır. Divanlar dışındaki 19 manzum eserin içerisinde; 1 tane varidât, 2 tane müstakil nasihatnâme, 1 tane Farsça manzum lügat, 2 tane mevlid, 1 tane Mesnevî-i Şerîf'in ilk on sekiz beytine yazılmış Farsça manzum şerh, 1 tane manzum Arapça lügat, 1 tane manzum akâidnâme, 1 tane manzum ilmihal ve 1 tane de müstakil manzum esmâ-i hüsnâ şerhi bulunmaktadır.

3. Abdülkâdir Necib Efendi ve Keşfî Mustafa Efendi, Süleyman Çelebi'nin *Mevlîd*'ine nazire olarak birer mevlid yazmışlardır. İlhâmî mahlaslı İbrahim Edhem Efendi ise Medine-i Münevvere'de ilk defa Türkçe *Mevlîd* okumuştur.

4. Kâdirî şairlerin bağlı oldukları kollara baktığımızda, bunların Osmanlı coğrafyasında yaygınlığı ve etkinliği bilinen Eşrefîyye, Rûmiyye, Resmiyye, Müştâkiyye, Enveriyye ve Hâlisiyye gibi şubeler oldukları anlaşılmaktadır.

5. Kâdirî dergâhları, bulundukları bölgelerde sanatkâr okulu hüviyetine mâlik olarak birçok önemli şair, mûsikîşinas ve hattatın yetiştiği güzide mekânlar haline gelmişlerdir.

Tespit ettiğimiz kadarıyla Kâdirî şairlerin 8 tanesi hattat, 3 tanesi bestekâr/musikişinas, 1 tanesi Mesnevîhân, 1 tanesi de kıssahândır.

6. Devlet kademelerinde önemli vazifelerde bulunan Kâdirî şairler de vardır. Buna göre Kâdirî şairlerin 1 tanesi sadrazam, 1 tanesi paşa, 4 tanesi kadı, 1 tanesi kadı nâibi, 2 tanesi de kâtiptir.

7. Kâdirî şairlerin birçoğu medrese tahsili görmüş ve ilmiye sınıfı içerisinde değerlendirilebilecek şahsiyetlerdir. Tamamına yakını ise iyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedirler.

8. "Büyük cihat" olarak kabul edilen nefsin hilelerini ve mutlaka ıslah edilmesi gerektiğini şiirlerinde dile getiren Kâdirî şairlerden birkaçı, "küçük cihat" olarak görülen savaşlara katılmıştır. Bu anlamda onlar "zü´l-cihâdeyn" olarak tavsif edilen zümredendirler. Tespitlerimize göre Kâdiri şairlerden Seyyid Şeref, Meylî Derviş, Kuddûsî ve Talib birer mücâhittir.

9. Süreyya mahlaslı Ahmed Süreyya Efendi, tarihte ilk defa seri atışlı topu icat etmiştir. Bu toplar, bugün Harbiye Askerî Müzesi'nde sergilenmektedir.

10. Kâdirî şairlerden 3 tanesi hanım derviştir. Bunlardan biri olan Cevheriye Bânu Hanım, âşıklık geleneği içerisinde yetişmiştir. Diğer iki hanım şairler, Sırrî Râhile Hanım ile Hatice İffet Hanım ise kardeştirler. İyi bir tahsil görmüşler ve Arapça ve Farsça'ya vukûfiyet kesbetmişlerdir. Bahsettiğimiz hanım şairlerin Kâdirî muhitinde yetişmeleri, şiirler yazıp edebiyat ortamlarında kabul görmüş olmaları, Kâdirî tarikatında ve dolayısıyla tasavvufî hayatın yaşandığı muhitler hakkında oluşturulmaya çalışılan menfî algının aksine ayrımcılıktan uzak bir düşünce ortamının olduğunun göstergesidir.

11. Kâdirî şiirinde kullanılan vezinler, kullanım yoğunluğu açısından heceden aruza doğru bir seyir takip etmiştir. 15. ve 16. yüzyıllardaki divanlara hece vezni hâkimken, 17. ve sonraki yüzyıllara ait divanlarda aruzun üstünlüğü âşikârdır. Kâdirî zümresine ait divanlarda aruzun her bahrinden vezinlerle yazılmış şiirlere rastlanmaktadır ancak hezec ve remel en çok tercih edilen bahirlerdir. Hece vezninden ise 16'lı kalıplar sıklıkla kullanılmıştır.

12. 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan uzunca bir zaman diliminde eser veren Ḳâdirî zümresinin dil ve söyleyiş özellikleri, yüzyıllar içerisinde Türkçe'nin yaşadığı değişime paralel olarak farklılaşmıştır. Kâdirî şairlerin manzum eserlerinde; Eski Oğuz Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, 19. ve 20. yüzyılda Halisiyye şubesinin etkili olduğu Kerkük ve çevresinde ise Azerbaycan Türkçesine daha yakın olan bir Türkçe kullandıkları görülmüştür.

13. İlk dönem Kâdirî şairlerin, Yunus Emre tesirinin ve hece vezni tercihinin tezahürü olarak murabba´ ve musammat diye tabir edebileceğimiz koşma nazım şeklinde; 18. yüzyıldan sonra ise gazel nazım şeklinde daha başarılı oldukları görülmektedir. Genellikle, birçok nazım şeklini kullandıkları görülen Kâdirî zümresi şairleri, beyit sayısı fazla olan şiirlerinde ve müstakil nasihatnamelerde geleneğe uygun olarak mesnevî nazım şeklini kullanmışlardır. Kasîde nazım şeklini ise devlet büyüklerine övgü mahiyetindeki şiirlerde değil, nasihat içerikli ve didaktik bir amaçla kaleme aldıkları şiirlerde istimâl etmişlerdir. Kaside nazım şeklini geleneğe uygun olarak övgü mahiyetinde en fazla kullanan Şükrî'dir.

14. Allah'la ilgili manzum türlerden tevhid, münâcât, esmâ-i hüsnâ, ihlâsnâme, elifnâme; Hz. Muhammed'le ilgili manzum türlerden na´t, mevlid, hilye, mirâciye, şefaatnâme; dinî türlerden maktel/muharremiye/Kerbelâ mersiyeleri, salâtnâme, Ramazâniye, Şabâniye, Regâibiyye; tasavvufî türlerden ise nasihatnâme, devriye, şathiye, erkânnâme, icâzetnâme, dergâhnâme, sâkinâme, vasiyetnâme ve mahşernâme Kâdirî şairlerin örneklerini verdikleri türlerdir. Kâdirî şairler, bu saydığımız türlerden sadece münâcât, mevlid, nasihatnâme ve dergâhnâme türlerinde müstakil eserler ortaya koymuşlardır. Diğer türlere ait şiirler, Kâdirî şairlerin divanlarının tarafımızdan ayrıntılı bir şekilde taranmasıyla tespit edilmiştir.

15. Kâdirî zümresi, Allah ile ilgili manzum türler içerisinde en fazla münâcât türünde şiirler yazmışlardır. Bunun yanında Hz. Peygamber ile ilgili türlerden olan na´t türünde de hatırı sayılır oranda şiir inşâ etmişlerdir. Kâdirî tarikatının silsilesinde mühim bir yeri olan Hz. Ali'yi ve tarikatın Pîri Abdülkâdir-i Geylânî'yi hem övmek hem de istimdat dilemek amacıyla birçok şiir kaleme almışlardır.

16. Nasihatnâme, Kâdîrî şairlerin oldukça rağbet ettikleri ve başarılı ürünler ortaya koydukları bir türdür. Bunun yanında tasavvuf edebiyatında nadir olarak görülen elifnâme, mahşernâme, dergâhnâme ve şâbâniye de Kâdirî şairlerin başarılı örneklerini verdikleri türlerdendir.

17. Bosnalı Kâdirî şairlerden "Şevkî" mahlaslı Molla Mustafa Başeski, memleketi olan Saraybosna'da 1756 yılından 1805 yılına kadarki 50 yıllık bir zaman diliminde yaşanan olayları düzenli bir şekilde günlüğüne Türkçe olarak kaydetmiştir. Yine Bosnalı Kâdirî şairlerden Meylî, Arapça ve Farsça bilmesine rağmen şiirlerini çoğunlukla Türkçe yazmıştır. Meylî'nin bizzat kaleme aldığı iki mecmuadaki tarih manzumelerinin tamamı Saraybosna ile ilgilidir. Molla Mustafa Başeski'nin günlüğü ve Meylî'nin tarih manzumeleri, Saraybosna ile ilgili yapılacak kültürel ve tarihi çalışmalarda birinci sınıf kaynak durumundadır.

19. Tasavvufî kavramlar, Eşrefoğlu Rûmî başta olmak üzere Kâdirî şiirinde sıklıkla kullanılmıştır. Eşrefoğlu Rûmî, Abdürrahîm-i Tirsî ve kısmen de Kâimî divanlarında zikredilen tasavvufî remizler, genellikle Eski Oğuz Türkçesine ait kelimeler ve dil özellikleriyle ifade edilmiştir. Şerîf ve Kuddûsî divanlarında da bu etkinin devam ettiği görülür. Ancak 19. yüzyılda özellikle Şems divanında Arapça ve Farsça kelimeler, terkipler oldukça fazla kullanılmıştır. Tasavvufî kavramların en az kullanıldığı divan, Şükrî'nin divanıdır.

20. Kâdirî şairler, kendilerine ait bir tasavvuf terminolojisi oluşturmuşlardır. Tasavvufî terimler, varlık (ontoloji) alanıyla ilgili olan bölümde tekâsüf etmiş; değerlerle (etik) ilgili olan bölümde ise az sayıda terim yer almıştır. Tasavvufî kavramların ifadesinde en çok istiâre ve teşbih sanatlarının kullanıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abd en-Nâfî. *Rehber-i Sâlikân-ı Seyr u Sülûk*. Mevlana Müzesi-Konya: 5507.

Abdullah Veliyyuddin Bursevi. *Menakıb-ı Eşrefzade Eşrefoğlu Rumi'nin Menkıbeleri*. haz. Abdullah Uçman. Büyüyenay, 2020.

Abdurrahman Hâlis. *Cezbe-i Aşk (Divan)*. Tahran: Âfitâb Matbaası, 1948.

Abdülhamid Ziya Paşa. *Külliyât-ı Ziya Paşa*. haz. Süleyman Nazif. İstanbul: Yeni Matbaa, 1342.

Abdülkâdir Geylânî. *Cilâu'l Hatır (Yolun Esasları)*. çev. Dilaver Gürer. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2020.

Abdülkâdir Geylânî (k.s) Dîvânı. haz. Mustafa Utku. Bursa: Sır Yayıncılık, 2005.

Abdülkâdir Gulâmî. *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*. haz. Mehmet Arslan. Sivas: Asitan Yayınevi, 2009.

Abdülkerim Kuşeyrî. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi. *Kaside-i Adanavi*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi: T810, 140-147 vr.

Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi. *Nafiu'l-Asar ve Nevbave-i Simari'l-Esmar*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1268.

Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi. *Şerh-i Devr-i A'la*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi: 297.8.

Abdünnafi İffet Efendi b. Muhammed Said el-Adanavi. *Tercüme-i Adab-ı Gelenbevi*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300.

Abdürrezzak Kâşânî. *Sûfîlerin Kavramları (Istılâhâtu's-Sûfiyye)*. haz. Abdürrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 2014.

Açıl, Berat. *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Adıgüzel, Niyazi. *Edirneli Ahmed Bâdî'nin "Riyâz-ı Belde-i Edirne" Adlı Eserinin Tezkire Kısmı*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Adnî Mahmûd Paşa. *Divan*. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi: MMK 10c-83.

Ahmed Hamdi. *Hatemü'l-Esrâr*, 1889.

Ahmed İbn Hanbel. *Müsned*. çev. Zekeriya Yıldız vd. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2014.

Ahmed Muhyiddin Efendi. *Gülzâr-ı Kādirî'den Bir Yaprak*. İstanbul: Resimli Kitap Matbaası, 1332.

Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Akçay, Ali İhsan. "Edebiyatımızda Emir Sultan Methiyeleri". *Emir Sultan Sempozyum Bildirileri*. 221-240. Bursa: Akınoğlu Matbaacılık, 2012.

Akçay, Ali İhsan. "Manzum Şurûtu's-salâtlar/Salât-nâmeler". *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Akdağ, Eyyup. "Sivaslı Münevver Nakşî Şeyhi Kazancızâde Emin Edîb Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (18 Haziran 2019), 107-144. https://doi.org/10.17120/omuifd.533113

Akkuş, Mehmet. "İsmâil Rûmî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXIII/120. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001.

Akot, Bülent. *Müştâk-ı Bitlisî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Akpınar, Cemil. "Hanîf İbrâhim Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXVI/39-42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.

Aksoy, Hasan. "Hersekli Ârif Hikmet Bey". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XVII/233-235. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998.

Aksoy, Hasan. "Mevlid: Türk Edebiyatı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXIX/280-283. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004.

Akyol, İbrahim. *Hanyalı Kami Divanı*. Kriter Basım Yayın Dağıtım, 2020.

Akyol, İbrahim. *Hanyalı Kâmî ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Albayrak, Nurettin. "İbrâhim b. Edhem (Edebiyat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/295-296. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Algül, Hüseyin - Azamat, Nihat. "Emîr Sultan". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XI/146-148. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, ts.

Alıcı, Lütfi. "Tezkirelere Göre Kahramanmaraşlı Divan Şairleri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* I/2 (2004).

Alıcı, Lütfi - Alıcı, Gülcan. "Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin Vasiyyetnâme Adlı Eseri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (21 Nisan 2019), 151-166.

Alıcı, Lütfi - Gedik, Sadi. "Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî ve İcâzetnâme-i Kuddûsî Adlı Eseri". *International Journal of Language Academy* 6/22 (01 Ocak 2018), 220-235. https://doi.org/10.18033/ijla.3808

Alper, Kadir. *Giritli Aşkî ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Altuntaş, Mehri. *Devşirmelikten Evliyalığa:Osmanlı Vezir-i Âzamı Mahmud Paşa*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Andı, M. Fâtih. *Şiirin Ufku: Hz. Peygamber'i Şiirle Sevmek*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. baskı., 2019.

Armutlu, Sadık. "Şem' u Pervâne". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXVIII/495-497. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010.

Aruçi, Muhammed. "Vulçıtrın". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLIII/132-134. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.

Aslan, Ferhat - Doğan, Enfel. “Mahmud Paşa Menkibesi Üzerinde Dil Bilgisel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 39 (2010), 47-102.

Ateş, Süleyman. “Kösetürkmen, Muharrem Hilmi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/275-276. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Atlansoy, Kadir. *Bursa Şairleri: Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*. Bursa: Asa Kitabevi, 1998.

Atlı, Sakıp. “Bânû, Cevheriye Bânû”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 06 Mart 2019. Erişim 16 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/banu-cevriye-banu(16.10.2021).

Atmaca Karaman, Özlem. *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Avcı, İsmail. “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”. *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*. ed. Yıldırım Atayeter - İsmail Avcı. 325-355. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

Ayan Nizam, Elif. “Divan Şiirinde Bir Telmih Unsuru Olarak Ashâb-ı Kehf”. *Journal of Turkish Studies* 8/Volume 8 Issue 13 (2013).

Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nuri Osman ve Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Aydın, İbrahim Hakkı. “Kenz-i Mahfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/258-259. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Aydın Kaim, Mehtap. *Türk Tasavvuf Edebiyatında Gülbâng*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Aydın, Mehmet Uğur. *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Aydın, Mustafa. “Sohum”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Gözden geçirilmiş 3.basım). Ek-II/519.522. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2019.

Aydoğmuş Yüce, Emine. *Abdürrahim Tırsî ve Divanı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Aynî, Mehmet Ali. *Hacı Bayram Velî*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.

Ayni, Mehmet Ali. *İslâmın Büyük Velisi Abdülkadir Geylâni (1077-1166): les grandes figures de l'orient un grand saint de l'Islam Abd-Al-Kadir Guilânî.* çev. Tahir Yücel. Turkey: Büyüyenay Yayınları, 2016.

Azamat, Nihat. "Hacı Bayrâm-ı Velî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XIV/442-447. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996.

Azamat, Nihat. "Melâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/24-25. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Azamat, Nihat. "Osman Şems Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIII/473-475. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007.

Bal, Mikail Türker. *Kosova'da Kâdirilik*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Banarlı, Nihad Sâmi. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Banarlı, Nihat Sami. "Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler". *Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 1/1 (1962), 1-24.

Bayak, Cemal. "Nevrûziyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIII/62. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008.

Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri. haz. Abdürrezzak Tek. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Bekar, Ayşe Kübra. *Kerküklü Tabiboğlu Divanı*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Beyoğlu, Süleyman. "Kâmil Paşa, Yûsuf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXIV/283-284. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001.

Bilge, Mustafa L. “Rıdvanbegoviç, Ali Paşa”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXV/50-51. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008.

Bilgin, Azmi. “Türk Edebiyatında Nasihatnâme ve Emre’nin Tercüme-i Pendnâme-i Attâr’ı”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 93 (1994), 197-208.

Birinci, Necat. “1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol”. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*.

Birinci, Necat. “1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 13 (1984), 39-42.

Bölükbaşı, Rıza Tevfik. “Devriyyeler”. *Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*. haz. Mehmet Sarı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Bursalı Mehmed Veliyyüddin. *İznikli Eşrefoğlu Rûmî’nin Menkıbeleri*. haz. Mustafa Güneş. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2006.

Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1.baskı., 2010.

Canım, Rıdvan. “Pendnameler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları”. *Milli Kültür* 66 (1989), 22-25.

Canım, Rıdvan. “Sâkînâme”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXVI/13-14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009.

Canım, Rıdvan. *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, Genişletilmiş 2. basım., 2004.

Ceyhan, Semih. “Tecrîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Ceylan, Ömür. *Önce Aşk Vardı: Şiirin Aynasında Osmanlı Kültürü Üzerine Denemeler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 1. basım., 2005.

Chittick, William. *Varolmanın Boyutları: -Tasavvuf ve Vahdetü'l-vücûd Üzerine Yazılar-*. çev. Turan Koç. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. baskı., 2013.

Cunbur, Müjgan - Saryal, Neriman. *Türk Kadının Şiiri*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, 1970.

Çağlayan, Bünyamin. *Kerbela Mersiyeleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Çakır, Adalet. *Abdülkadir-i Geylani ve Kadirilik (2 Cilt Takım)*. İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Çakır, Mehmet Saki. "Abdurrahman Hâlis Tâlebânî Kerkükî ve Kitâbü'l-Meârif Fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Eseri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (Haziran 2016).

Çalık, Fatma. *Eşrefzâde İzzettin ve Tefsiri:"Enîsü'l-Cenân"*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora, 2009.

Çambel Kalço, Şebnem. *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çankırılı Ahmet Tâlât. *Çankırı Şairleri*. Çankırı: Çankırı Matbaası, 1930.

Çelebi, Asaf Hâlet. *Eşrefoğlu Dîvânı*. Ankara: Hece Yayınları, 2002.

Çelebioğlu, Âmil. "Türk Edebiyatında Maznum Dinî Eserler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.

Çelik, İsa. "Kâdiriyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 38 (2008), 159-184.

Çelik, İsa. *Kırımlı Selim Baba ve Burhanü'l-Ârifîn'i*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Çelik, İsa. "Makedonya'da Bir Kadiri Şeyhi: Kırımlı Selim Baba". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (15 Haziran 2015).

Çelik, İsa. "Talebânî, Abdurrahman Hâlis". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ek 2./575-576. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019.

Çelik, İsa - Çelik, İsmail. "Bir Sufi Şair: Abdülkâdir-i Gulâmî (1271-1303/1854-1886)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 42 (2010), 97-118.

Çelik, İsa - Dumlu, Mikail. "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (v. 1321/1905) Hayatı Eserleri Fikirleri". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/14 (2018), 89-124.

Çıktım Erik Dalına: Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Üç Şerhi. haz. Suat Ak. İstanbul: Büyüyenay, 2. baskı., 2012.

Çınarcı, M.Nuri. *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü'ş Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Çiçek, Hasan. "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî' sinde Metaforik Anlatım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (01 Nisan 2003), 293-311.

Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.

Dağdelen, Serap. *Muhyiddîn Kâdirî'nin Nasihat-Nâme Adlı Dîvânı: İnceleme-Metin*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Dal, Safer. *Istılâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye (Tasavvuf Terimleri)*. İstanbul: Kırk Kandil, 2. baskı., 2013.

Dalgın, Nihat. *Eşrefoğlu Rumi ve Müzekki'n-Nüfus'unda Bulunan Merfu Hadislerin Tahrici*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Demir, Gonca Kuzay. *Kosova Türk Halk Şiiri*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Demircioğlu, Abdullah. "Rabıtanın Mâhiyeti". *Hayat Veren Davet*. 333-336. İstanbul: Değirmen Kitap, 2022.

Demirli, Ekrem. *Şair Sûfîler: Mevlana, Yunus ve Niyazi-i Mısrî Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Sufi Kitap, 1. baskı., 2015.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, Yeniden düzenlenmiş ve Genişletilmiştir (1993)., 2006.

Dinç, Fasih. "Kerkük ve Çevresinde Şeyh Abdurrahman Talabani'nin Toplumsal Nüfuzu". *1.Uluslararası Zap Havzası Uleması Sempozyumu*. C. 1. Hakkari: Hakkari Üniversitesi Yayınları, 2018.

Divan-ı Halim Giray. haz. Recep Toparlı-M. Sadi Çöğenli. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1992.

Divân-ı Hamdî. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: 06 Mil Yz FB 472.

Dizdaroğlu, Hikmet. *Yusufelili Huzûrî, Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri*. Ankara: Ulus Basımevi, 1949.

Doğan, Ahmet. *Kuddûsî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

Doğan, Ahmet. *Müştak Baba Hayatı ve Edebi Kişiliği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

Doğan, Ahmet. "Şeyh Müştâk". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIX/64-65. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010.

Doğan, D.Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 2011.

Doğramacı, Baha. *Niyâzî-i Mısrî Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1988.

Dolamaç, Emine Neslihan. *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Durkaya, Hayriye. "Hamdî'nin Dîvan-ı Hamdî/Pendiyye-i Hamdîyye'sinde Yer Alan İki Tür/Tarz Örneği: Tövbe-name, İcazet-name". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 58 (23 Şubat 2018), 239-249.

Durmuş İsen, Tuba Işınsu. *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği*. Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Durmuş, İsmail. "Abdünnâfi İffet Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. I/288. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.

Düzenli, Mesut Bayram. "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız". *Journal of Turkish Studies* 10/Volume 10 Issue 12 (01 Ocak 2015), 329-370. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8586.

Ebūʿl-Alā Afīfī. *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*. çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 6. baskı., 2015.

el-Bitlîsî, Şeyh mustafa Müştak. *Na't-i Resûli's-Sakaleyn*. İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu: 34 Ae Arabi 4369/10.

Enîsü'l-Cinân. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi: 976-986.

Erbay, Nazire. *Dîvân-ı Hamdî/Pendiyye-i Hamdiyye İnceleme-Metin*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015.

Ercan, Abdullah. *14.Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*. Çorum: Hitit Festivali Komitesi, 1991.

Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Dili Tarihi: Başlangıcından Yirminci Yüzyıla*. Ankara: Akçağ, 2000.

Erdem, Veysel Murat. *Şerîf Alî'nin Mecmû'a-i Gazeliyyâtı: İnceleme-metin*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Erdemir, Avni. *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri*. Ankara: Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı Yayınları, 1999.

Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Eren, Abdullah. “Klasik Türk Şiirinde Ar ve Namus Kavramı”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/15 (01 Aralık 2016), 8-22.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Musikisi Antolojisi*. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şâirleri*, ts.

Erverdi, Ezel (ed.). “Feyzî Osman”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/İsimler/Eserler/Terimler)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.

Erverdi, Ezel (ed.). *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi: devirler, isimler, eserler, terimler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.

Eşrefoğlu Rumî. *Tam Müzekkin-Nüfus*. haz. Nedim Duru. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, 1979.

Eşrefoğlu Rumî. *Tarikatnâme*. haz. Esra Keskinkılıç. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002.

Eşref-zâde, Abdülkâdir b. Ahmed b. İzzeddîn. *İlâhiyât*. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi: Genel/1248.

Eşref-zâde, Abdülkâdir b. Ahmed b. İzzeddîn. *İlâhiyât*. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi: Genel/1249.

Eşrefzâde Abdülkâdir Necib Efendi. *Zübdetü’l-Beyân fî Tefsiri’l-Kur’ân*. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi: Genel/994-996.

Eşrefzâde Abdülkâdir Necib Efendi. *Zübdetü’l-Beyân fî Tefsiri’l-Kur’ân*. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi: Orhan/217-218.

Feyzi, Ahmet. “Şeyh Edhem Efendi Tarafından Yazılan ‘Bergüzer-ı Edhem Yahud Talim-i Usûl-ü Musikî’ Adlı Güfte Mecmuası Üzerine Müzikolojik Bir İnceleme”. *Ekev Akademi Dergisi* 59 (2014).

Fındıkoğlu, Ziyaeddin. *Erzurum Şairleri*. İstanbul: Sınâyi-i Nefise Matbaası, 1927.

Filan, Kerima. *Başeski Şevkî Molla Mustafa Rûz-nâme Metin-Sözlük-İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Fuzulî. *Leyla ile Mecnun*. haz. İskender Pala. İstanbul: Kapı Yayınları, 16.basım., 2008.

Gazić, Lejla - Trako, Salih. "Medžmua Sarajevskog Pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije". *Analı Gazi Husrev-begove biblioteke* XV.XVI (1990), 105-130.

Gökalp, Mehmet. *Artvin Saz Şairleri*. İstanbul: Asır Ajans Yayınları, 1988.

Gökalp, Mehmet. "Keşfî'nin Mevlid-i Nebevî'si". *Türk Dünyası Araştırmaları* 94 (1995), 205-225.

Gölpınarlı, Abdülbâki (ed.). *Alevî Bektâşî Nefesleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2. baskı., 1992.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004.

Göre, Zehra. "Bir Meded Destânı: Kâdirî Şeyhi Süleymân Hamdî'nin Manzûme-i İstimdâdiyyesi". *Route Educational and Social Science Journal* V/13 (2018), 1-39.

Griffe, H. Mirgül Eren. *Osmanlının Hizmetkarı: Galip Ali Paşa Rızvanbegovic-Stocevic*. Ankara: Berikan Yayıncılık, 2005.

Guenon, Rene. *Varlık Mertebeleri*. çev. Sedat Yüksel. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.

Gülen, Sevinç. *Rizeli Ahmed Hamdî'nin Eserleri (İnceleme-Metin-Tasavvufî Terimler Sözlüğü*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Gülnar, Özlem. *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı(İnceleme-Metin)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans, 1996.

Günaydın, Yusuf Turan. "Taşranın Kıyısında Bir Yunus Emre Muakkibi Rizevî Ahmet Hamdi Efendi". *Yunus Emre*. haz. Hakan Sarı-Yusuf Koşar. İstanbul: Ihlamur Kitap, 2021.

Gündüz, İrfan. "Tasavvufî Bir Kavram Olarak Râbıta". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* VIII/19 (2007).

Güneş, Mustafa. *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.

Güneş, Mustafa. "İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Türk Edebiyatı Üzerindeki Etkisi: Gaybî, Handî ve Hilmi Yavuz Örnekleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (01 Aralık 2011), 125-152.

Güngör, Erol. *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989.

Güngör, Şeyma. "Maktel-i Hüseyin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXVII/456-457. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003.

Güngör, Zülfikar. "Münâcât". *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Güngör, Zülfikar. "Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu, Gelişimi ve Sebepleri". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* IV/10 (2003), 185-199.

Güngör, Zülfikar. *Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Güvelioğlu, İshak Güven. "Rize Meşâyihi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* VII/17 (2006), 191-216.

Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ, 1999.

Güzel, Bilal. *Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa ve "Nuhbetü'l-Âsâr Min Ferâidi'l-Eş'âr" İsimli Şair Tezkiresi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Hacı Muharrem Hilmî Efendi. *Dîvân-ı Sırrî*. haz. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2003.

Hacı Muharrem Hilmî Efendi. *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye*. haz. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2003.

Hadjiosmanovic, Lamija - Trako, Salik. *Mehmed Mejlija Guranija Izbor iz poejije*. Sarajevo: Svjetlost, 1989.

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. haz. Ramazan Ekinci. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

Hakânî Mehmed Bey. *Hilye-i saadet*. haz. İskender Pala. İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.

Halim Giray. *Gülbün-i Hânân*. haz. M. Sadi Çöğenli, Recep Toparlı. Erzurum, 1990.

Hamad, Kosar Othman. *Abdulkâdir Talebânî'nin (Fâiz) Türkçe Şiirleri (İnceleme-Gramer- Sözlük)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Haydârîzâde İbrâhîm. "Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî". *Tasavvuf Cerîde-i Usbuîyyesi* 4 (1329), 4-5.

Hazret-i Pîr-i Sânî Ahmed Süreyyâ el-Kâdirî. *Hazret-i Süreyyâ Dîvânı ve Vâridâtı*. haz. Kahraman Özkök. İstanbul: Revak Kitabevi, 2019.

Hersekli Ârif Hikmet. *Divan*. İstanbul: Âsâr-ı Müfîde Kütüphânesi-Matbaa-i Âmire, 1334.

Hersekli Ârif Hikmet. *Makâleler: inceleme-metin*. haz. Rıdvan Özdinç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. baskı., 2018.

Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî. *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. baskı., 2014.

Hüseyin Râmiz. *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*. haz. Sadık Erdem. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.

Hüseyin Vassaf. *Risâle-i Müştâkıyye*. haz. Sinan Doğan. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2012.

İbrişimoviç, Kenan. *1844-1853 Tarihli Mostar Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

İfet Efendi Abdünnafi b. Muhammed Sa'id. *Telhis ve Mutavvel Tercümesi*. Saray Bosna: Matbaa-i Amire, 1290.

İmlâ Kılavuzu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Gözden geçirilmiş yeni baskı., 2000.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Kemâlü'l-Hikme*. İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1327.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Hoş Sâdâ Son Asır Türk Mûsîkişinasları*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1958.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

İsen, Mustafa (ed.). *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ, 1993.

İsen, Mustafa. *Dile Duran Ölüm: Klasik Türk Edebiyatında Mersiyeler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 1. basım., 2012.

İsen, Mustafa - Muhsin Macit (ed.). *Türk Edebiyatı'nda Tevhidler: Antoloji*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı., 1992.

İsmail Beliğ. *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985.

İsmail b.Muhammed el-Aclûnî. *Keşfü'l Hafâ*. çev. Mustafa Genç. İstanbul: Beka Yayınları, 2019.

Jansa, Šamić. *Dîvan de Ḳaimî: Vie et œuvre d'un poéte bosniaque du XVIIe siècle*. Paris: Institut Français d'Etudes Anatoliennes, Doktora Tezi, 1986.

Kahraman, Ahmet. *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. İstanbul: Toker Yayınları, 1972.

Kâmî Yahya Efendi. *Tezâkir*. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi: Y/0170-2.

Kandemir, M.Yaşar. "Câbir b. Abdullah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. VI/530-532. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992.

Kaplan, Mahmut. "Türk Edebiyatında Manzûm Nasihat-nâmeler". *Türkler*. XI/781-799. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Kara, Abdullah. *İzzî Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Kara Fazlı. *Gül ü Bülbül*. haz. Ozan Yılmaz. İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.

Kara, Mustafa. "Abdülkadir Necib Efendi ve Mevlid'i". 269-297. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turzim Vakfı, 2005.

Kara, Mustafa. *Bursa'da Kırklar Meclisi*. Bursa: Bursa Kültür AŞ, 2011.

Kara, Mustafa. *Bursa'da Tarîkatlar ve Tekkeler*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017.

Kara, Mustafa. "Dergâhname". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI/6 (1994).

Kara, Mustafa. *Eşrefoğlu Rûmî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Kara, Mustafa. "Fenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/333-335. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.

Kara, Mustafa - Bilal Kemikli (ed.). *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı,Yayılışı ve Etkileri*. Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016.

Karabıyık, Edibali. "Suyolcuzâde Ahmed Nehrî'nin Tophâne Kâdirî Âsitânesi'nin Tecdidine Düştüğü Tarih". *Klasik Türk Edebiyatı Bildirileri*. ed. Mehmet Fatih Köksal - Emre Berkan Yeni. 1/455-469. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, 2021.

Karabıyık, Edibali - Akçay, Ali İhsan. "Bosnalı Molla Mustafa Başeski'nin Yayımlanmamış Şiirleri". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. https://doi.org/10.29000/rumelide.1104560

Karakuş, Esra. *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Karaman, Gülay. “Göçtü Kervan: Türk Tasavvuf Şiirinde Kervan İstiaresi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/2 (15 Aralık 2021), 797-822. https://doi.org/10.18505/cuid.960754.

Kasır, Hasan Ali. *Erzurum Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

Kayaokay, İlyas. “Rus Biçimciliği Kuramı ile Divan Şiirine Bakmak”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* VIII/39 (2015).

Kemikli, Bilal (ed.). *Mevlid Külliyâtı*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. baskı., 2016.

Kemikli, Bilal. “Tasavvuf Edebiyatı ve Kimliğimiz”. *Şiir ve Hikmet*. İstanbul: Kitabevi, 2017.

Kemikli, Bilal. “Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Gaybî’nin Devriyyesi”. *Dost İlinden Gelen Ses*. İstanbul: Kitabevi, 2017.

Kemikli, Bilal. “Türk Tasavvuf Edebiyatı”. *Dost İlinden Gelen Ses*. İstanbul: Kitabevi, 2017.

Kemikli, Bilal. “Ulucami’de Şair Olmak: Süleyman Çelebi ve Mevlid”. *Şiir ve Hikmet*. İstanbul: Kitabevi, 2017.

Keskin, Mahir Selim. *Derviş Selim Sırri Divanı (inceleme-metin-diliçi çeviri-dizin-tıpkıbasım)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kıbrıs, Mücahit. *Mûr Ali Baba ve Tenbîhü’s-Sâlikîn isimli eseri: Metin ve İnceleme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Kıel, Machıel. “Vodina”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLIII/119-122. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.

Kılıç, Ahmet. *Kudsî Dîvânı (inceleme-metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kılıç, Ahmet. “Kudsî Dîvânı Üzerine”. *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına*. 98-107. Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, 2013.

Kılıç, Filiz. “Giritli Divan Şairleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* X/32 (2004), 275-294.

Kılıç, Filiz - Bülbül, Tuncay. “Bulgaristan Doğumlu Divan Şairleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 43 (2007).

Kılıç, Mahmut Erol. *Sûfî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. baskı., 2004.

Kılınç, Aziz. *Türk Edebiyatında Vasiyetnameler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

Kırımlı, Hakan. “Kerç”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXV/275-276. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2002.

Kırımlı Şeyh Selim Divane. *Âriflerin Delili ve Müşkillerin Anahtarı*. haz. Mustafa Tatcı-Halil Çeltik. İstanbul: H Yayınları, 2018.

Kiel, Machıel. “Balyabadra”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. V/42-43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992.

Kiel, Machıel. “Niş”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. XXXIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007.

Kiel, Machıel. “Tiran”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLI/193-195. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.

Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi/Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964.

Koçin, Abdülhakim. *Türk Edebiyatında Münâcât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

Köksal, M. Fatih. *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı., 2011.

Köksal, M.Asım. *Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (K.S) Hayatı, Mesleki, Üstün Kişiliği, Eserleri*. Ankara: Fon Matbaası, 1983.

Köksal, Mehmet Fatih. “Müştâk Baba Aslında Ne Dedi?” *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

Köksal, M.Fatih. “Tennurî-zâde Mustafa b. Sun’ullâh’ın Hediyyetü’l-fukarâ Adlı Eseri”. *Ulusal İbrahim Tennurî Sempozyumu*. ed. Ali Çavuşoğlu. 181-190. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2011.

Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi Divânı. çev. Zeki Kumcu. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1993.

Kurnaz, Cemal. “Sırrı Paşa”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXVII/127-129. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009.

Kurnaz, Cemâl - Çeltik, Halil. *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012.

Kurnaz, Cemal - Tatcı, Mustafa. “Kırımlı Selim Dîvâne’nin Hayatı, Eserleri ve Şiirleri”. *İLAM Araştırma Dergisi* II/1 (1997), 165-177.

Kurnaz, Cemâl - Tatcı, Mustafa. *Türk Edebiyatında Şathiyye*. Kızılay, Ankara: Akçağ, 1. baskı., 2001.

Kurt, Halil. *Şeyh Mehmed Sırrî Dîvânı İnceleme-Metin*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Kurt, Halil. “Şeyh Mehmed Sırrî Efendi’nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ile Tarîk-i Ta’bir ve Terbiyenâme-i Dervîşân Adlı Risalesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 50 (31 Ağustos 2020), 149-166.

Kurtkan Bilgiseven, Amiran. *İslâmiyet’in Kültürel Özellikleri ve İslâmî Kavramlar*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.

Kut, Günay - Kut, Turgut. “İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname”. *Türkische Miszellen: Robert Anhegger Armağanı*. 213-236. İstanbul: Editions Divit Press, 1987.

Kuyumcu, Fehmi. *Kuddûsî Divânı*. Ankara: Gaye Matbaacılık, 1982.

Küçük, Abdurrahman. “Câlût”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/38. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1996.

Kütük, Rıfat. "Kayserili Mutasavvıf Şâir Seyyid Mehmed Şemsî (Şemseddin) Efendi ve Divanı". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3/2 (Spring 2008), 487-514.

Lâtifî. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. haz. Rıdvan Canım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.

Lejla, Sljvic. *Hasan Kâ'imî Efendi'nin Vâridâtı İnceleme Metin*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Levend, Agâh Sırrı. "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Levent, Ayşe - Levent, Cumali. "Arapgirli Ömer Baba ve Müzdevic Muhammes". *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences* 7/39 (01 Ocak 2021), 824-836.

Macit, Muhsin. "Münâcât". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXI/562-564. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Mazıoğlu, Hasibe. "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler". *Türkoloji Dergisi* VI/! (1974), 31-62.

Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. haz. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Mehmed Şemseddin. *Bursa Dergâhları (Yâdigâr-ı Şemsî I-II)*. haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy. Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.

Mehmet Akif, Ersoy. *Safahat*. haz. M.Ertuğrul Düzdağ. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevi, 1975.

Mehmet Rıf'at. *Abdülhak Dehlevî'nin Cezzâbü'l-Kulûb Tercümesi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 3263, vr. 43a-62b.

Mehmet Rıf'at. *Âdâbu sülûk-i Kādirî*. Süleymâniye kütüphanesi, Kemal Edip Kürkçü Koleksiyonu: 53, 4b-11b.

Mehmet Rıf'at. *Âdâbu sülûk-i Kādirî*. Atatürk Kitaplığı, Osman Nûrî Ergin Yazmaları: 667, vr.139a-141b.

Mehmet Rıf'at. *Âdâbu sülûk-i Kādirî*. Sadberk Hanım Müzesi, Hüseyin Kocabaş Yazmalar Koleksiyonu: 44, vr. 167b-176a.

Mehmet Rıf'at. *Risâle-i Sülûk-i Kādiriyye-i Eşrefiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 3263, vr. 26a-29b.

Mehmet Rıf'at. *Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi*. Süleymâniye kütüphanesi, Kemal Edip Kürkçü Koleksiyonu: 53, vr. 13b-20a.

Mehmet Rıf'at. *Tercüme-i Risâle-i Esmâü's- Sülûki'l-Kādiriyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 3263.

Mehmet Rıf'at. *Tercüme-i Risâle-i Kutbü'l-Ârifîn eş-Şeyh es-Seyyid Sâfi-i Sâdık*. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 4, vr. 15a-20b.

Mehmet Rıf'at. *Tercüme-i Risâletü tuhfeti'd-devhateyn fî beyâni ittihâdi't tarîkayn*. Süleymaniye Kütüphanesi., Hacı Mahmud Efendi: 3263, vr. 63b-76a.

Mehmet Rıf'at. *Tercüme-i şerh-i ebyât-ı Fârisî bi-lisân-i Türkî Mehmed Rif'at*. Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş Yazmalar Koleksiyonu: 44, vr. 164b-166a.

Mermutlu, Mehmet Sait. "Mehmed Rif'at Efendi'nin Risâle-i Tâc-ı Kâdiriyye'si". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi Journal of Scıentific Research* 7/2 (Kasım 2015), 297-326.

Mert, Talip. "Sivas'ta Bir Kâdirî Şeyhi Mor Ali Baba". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (15 Aralık 2015).

Mirgun Dergâh-ı Şerifi Hadimi Ahmed Muhyiddin. *Derviş Hediyyesi*. İstanbul: Resimli Kitap Matbaası, 1331.

Mirmiroğlu, V.L - Ebussuudoğlu, Nuri. "Tophane Kaadiri Asitanesi Tarihi". *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleten* 60 (1947), 6.

Mohammed, Jumaa Qadir Mohammed. *Şeyh Rızâ Talebânî'nin Türkçe şiirleri (hayatı, edebî kişiliği, eserleri, inceleme, gramer ve sözlük)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Muallim Nâcî. *Lügat-ı Nâcî*. haz. Furkan Öztürk. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.

Muallim Naci. *Osmanlı Şairleri*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

Muhtar, Cemal. "Antere Kıssası". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. III/237-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991.

Mula Mustafa Ševki Bašeskija. *Ljetopis (1746-1804)*. ed. Mehmet Mujezinović. Saraybosna: Veselin Masleša, 1968.

Mustafa Şükur. *Divâni Şeyh Rızâ-yı Talebânî*. Erbil: Aras Basım Evi ve Yayınları, 2010.

Mükerrem Talebânî. *Şeyh Rızâ-yı Talebânî*. Erbil: Aras Basım Evi ve Yayınları, 2010.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin. *Tuhfe-i Hattâtîn*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Müştâk Baba: Dîvân. haz. Mehmed Kemâl Gündoğdu. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.

Müştak Mustafâ b. İbrâhîm Bitlisî. *Âsâru'l-Müştâk Esrâru'l-'Uşşâk*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü: 2421, vr. 29a-29b.

Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Katı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2000.

Nametak, Fehim. "Boşnak Mehmed Meylî ve Manzum Tarihleri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 5/9 (01 Aralık 2012), 37-43.

Necmüddin Kübra. *Tasavvufî Hayat*. haz. Mustafa Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.

Nûrî Osman Hanyevî. *Girit şâirleri: Tezkire-i şu'arâ-yı cezîre-i Girid*. haz. Orhan Kurtoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Evliya Menâkıbnâmeleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Ocak, Ahmet Yaşar. *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.

Oğlanlar Şeyhi İbrahim Müfîd ü Muhtasar. haz. Bilal Kemikli. İstanbul: Kitabevi, 2003.

Okay, Haşim Nezihi. *Âşık Sümmânî Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi, 1958.

Onay, Talât. *Açıklamalı Divaṇ Siiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Berikan Yayıncılık, 2013.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. V Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. V Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.

Öcalan, Hasan Basri. "Eşrefoğlu'nun İzinde Bir Sûfî: Şeyh İzzeddin Efendi ve Meclis-i Şerîf'i". *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*. ed. Bilal Kemikli. İznik: İznik Belediyesi, 2010.

Öcalan, Hasan Basri. "Seyyid Usûl Dergâhı ve Meşâyıha Ait Mezar Taşları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 267-283.

Ögke, Ahmet. *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*. İstanbul: H Yayınları, 1. baskı., 2018.

Ögke, Ahmet. "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)* 23 (2009), 75-89.

Öksüz, Musa. *Artvin Âşıklık Geleneği*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Ömer Hüdâyî Baba Dîvânı. haz. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007.

Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Öz, Mustafa. "Mûsâ el-Kâzım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/219-221. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özcan, Nuri. "Abdürrahim Tırsî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. I/293. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.

Özçelik, Kenan. "Makteller ve Muharremiyeler". *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Özder, Mustafa Âdil. *19. Yüzyıl Halk Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri*. haz. Sedat Bahadır. Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2017.

Özgül, Metin Kayahan. *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler -II Hersekli Ârif Hikmet Bey*. İstanbul: Kitabevi, 1. baskı., 2015.

Özgül, Metin Kayahan. *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak: Encümen-i Şuarâ*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012.

Özkan, Mustafa. "Gül ü Bülbül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/222-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Özkul, Mustafa. *Divân-ı Müştak Baba Hayâtı ve Eserleri*. Erenler Matbaası, 1972.

Özmen, Vildan. *Abdürrahîm-i Tırsî Dîvanı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Öztelli, Cahit. *Zileli Şairler*. Samsun: Vilayet Matbaası, 1944.

Öztoprak, Nihat. "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4 (01 Ocak 2010).

Öztoprak, Nihat. "Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri". *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*. 817-829. Erzurum, 2007.

Öztürk, Ali. "İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ". *İslami İlimler Dergisi* 14/2 (01 Kasım 2019), 27-41.

Öztürk, Ali. "Metinler Arası İlişkiler Çerçevesinde Eşrefoğlu'nun Şiirlerinde Yunus Emre Tesiri". *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*. ed. Bilal Kemikli. İznik: İznik Belediyesi, 2010.

Öztürk, Ali. "Şathiyeler". *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Öztürk, Ali. *XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.

Öztürk, Mehmet Cemal. "Haffâf Hüseyin Efendi Tekkesi Şeyhi Mirgunlu Ahmed Muhyiddin Efendi ve İki Eseri". *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*. ed. Bilal Kemikli. İznik: İznik Belediyesi Yayınları, 2010.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 1 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Pala, İskender. "Abdidin Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. I/310. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.

Pala, İskender. *Ah mine'l-Aşk*. Kapı Yayınları, 2018.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 18. basım., 2009.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Istanbul: Kapı Yayınları, 2016.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Istanbul: Kapı Yayınları, 2016.

Pala, İskender. "Nasihatnâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXII/409-410. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006.

Parlakkılıç Mucan, Ayşe. *Türk İslâm edebiyatında manzum nasihat-nâmeler ve Urlalı Ya'kûb oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Pekolcay, A.Necla - Uçman, Abdullah. "Eşrefoğlu Rûmî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XI/480-482. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995.

Pekolcay, Necla. *Mevlid-Süleyman Çelebi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Pekolcay, Necla. *Türkçe Mevlid Metinleri*. İstanbul: Türkiyat Enstitüsü, Doktora Tezi, 1950.

Ramazanzade Abdünnafi İffet. *el-Asarü'l-Muteber fi Tercüme Nuhbetü'l-Fikkar*. Harput: Mamuretü'l-Aziz Matbaası, 1301.

Ramazanzade Abdünnafi İffet. *Mizan Şerh Mütercim-i Burhan li Gelenbevi*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1304.

Ramazanzade Abdünnafi İffet. *Müntehabat-ı Nafia Risale-i Kuşeyriye*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1307.

Revnakoğlu, Cemaleddin Server. *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*. haz. M.Doğan Bayın, İsmail Dervişoğlu. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2003.

Revnakoğlu, Cemaleddin Server. ""Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış V: Kaadirilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı". *Tarih Dünyası* I (1953), 254-256.

Rexhepagiqi, Jashar. *Dervishët dhe teqetë: në Kosovë, në Sanxhak dhe në rajonet tjera përreth*. Pejë: Dukagjini, Botimi i dytë i plotësuar., 2003.

Rizeli Ahmed Hamdî. *Kitâb-ı Keşfiyye*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1884.

Rizevî Ahmed Hamdi Efendi. *Risale-i bahru'l-hayat*, ts.

Sadettin, Süleyman. *Evrad-ı Kadiriyye (Tercüme-Şerh)*. ed. Selahattin Fettahoğlu. İstanbul: Buhara Yayınları, 2014.

Samic, Jasna. "Kâimî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXVI/215. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001.

Savran, Ömer. *Malatyalı Sabri Divanı*. İstanbul: Malatya Kitaplığı, 2014.

Savran, Ömer - Keklik, Sadettin. "Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi Çerçevesinde Malatyalı Sabri Divanı Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/Volume 6 Issue 8 (01 Ocak 2013), 1031-1031.

Saydam, Abdullah. "Ömer Lütfi Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIV/74-76. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007.

Selim Baba. *Ariflerin Delili "Kırımlı Şeyh Selim Divane"*. haz. Halil Çeltik-Mümine Çakır Ceyhan. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

Selim Baba. *Miftahu Müşkilâti'l-Ârifîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn: Tasavvufî Sorulara Cevaplar*. haz. Mustafa Tatcı. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1996.

Selim Dîvâne. *Miftah-u Müşkilatil-Ârifîn Âdâb-u Tariki'l Vâsılin Sâdıkların Müşküllerinin Anahtarı*. haz. Ahmed Sadık Yivlik. İstanbul: Kitsan Basım Yayın, 1998.

Selim-i Divane. *Vuslata Davet Burhânu'l-Ârifîn Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*. haz. İsa Çelik. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Selman Aşkî el-Kâdirî el-Âhî. *Sâkî-i Aşk*. haz. Arzu Meral. İstanbul: Revak Kitabevi, 2016.

Sevgi, Ahmet. "Giritli Şâirler". *Sivas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 7-8 (1993 1992).

Seyyid Abdülkâdir Geylânî. *52 Sohbet Abdülkâdir Geylânî (k.s.)' den Yolun Esasları*. çev. Dilaver Gürer. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2015.

Seyyid Abdülkâdir Geylânî. *Geylani Külliyatı (Şamua)*. çev. Dilaver Gürer vd. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2020.

Seyyid Ali Nurbahş. *Behcetül Esrar (Sırların Sefası) Menakıbı Abdülkadir Geylâni*. çev. Abdurrahman Hâlis Kerkükî. haz. Mustafa Necâtî Ak. Ankara: Hilâl Yayınları, 1962.

Seyyid Sırrı Ali. *Tuhfe-i Rûmî: Kâdirîler Âsitânesi'nin Manzum Târihçesi*. haz. Mustafa S. Kaçalin. İstanbul: Âsitâne Yayınları, 1992.

Sırrî Abd el-Kâdir b. Eşref zâde Abd-Allâh. *Risâle-i Sırrı'd-Devrân*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: 06 Mil Yz A 8036/2.

Sırrî Abd el-Kâdir Eşrefî. *Risâle-i Sırr-ı Devrân*. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 17/9.

Sırrî Hanım. *Diyarbekirli Şâir Sırrî Hanım'ın Divanı*. haz. M.Şefik Korkusuz. İstanbul: Kent Yayınları, 2005.

Sinan Paşa. *Yakarışlar Kitabı (Tazarru'nâme)*. haz. Prof. Dr. Mertol Tulum. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Sona, İbrahim - Keskin, Mahir Selim. "Türk Edebiyatında 'Sırrî' Mahlaslı Şairler ve 'Derviş Selim Sırrî Dîvânı'". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (24 Nisan 2019), 16-36.

Suad el-Hakîm. *İbnü'l Arabî Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Alfa, 2017.

Sunar, Hüseyin. *Ahmed Kuddusi'nin Hazinetü'l-Esrar ve Ganimetü'l-Ebrar Adlı Eserinin Terceme, Tahric ve Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Şahin, Hacı Ali. *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Şahin, Haşim. "Menâkıbnâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXIX/112-114. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004.

Şahinoğlu, M. Nazif. "Attâr, Ferîdüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/95-98. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. haz. Paşa Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Şener, H.İbrahim. *Türk Edebiyatında Manzûm Esmâü'l-Hüsnâlar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985.

Şeyh Abdurrahman Hâlis. *Kitâbü'l-Ma'ârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf ve Min Kelâm-ı Şeyhü'ş-Şüyûh Şeyh Abdurrahman Kuddise Sırruhû*. İstanbul: Rızâ Efendi Basımhânesi, 1284.

Şeyh Edhem. *Bergüzar-ı Edhem yahut Talim-i Usûl-ü Musîkî*. Bahriye Matbaası, 1890.

Şeyh Eşref b. Ahmed. *Fütüvvet·nâme*. haz. Orhan Bilgin. İstanbul: Yıldızlar Matbaası, 1992.

Şeyh Gâlib Dîvânı: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli. haz. Naci Okcu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı., 2011.

Şeyh Nureddin Ebu'l Hasan. *Menakıb-ı Abdülkâdir Geylânî/Behcetü'l-Esrar*. çev. Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî. haz. Mustafa Necati Ak. İstanbul: Kitsan Basım Yayın, 2013.

Şeyhü'ş-Şüyûh Şeyh Abdurrahmân Kuddise Sırruhû. *Divan*. İstanbul: Rıza Efendi Basımhânesi, 1284.

Şimşek, Selami. "Bir Gönül Tekkesi Şeyhi Seyyid Osman Nureddin Şems (ö.1883) ve Mersiyye-i Cenâb-ı Seyyidü'ş-Şühedâ'sı". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 26 (2004).

Şimşek, Selami. *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.

Şimşek, Selami. "Osman Şems Efendi'nin Âdâbu'l-Mürîd Fî-Sohbeti'l-Murâd Adlı Mesnevîsinin Tahlîli". *Turkish Studies* Volume 4 Issue 7/4 (2009), 538-592.

Şimşek, Selami. *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 1. Basım., 2017.

Tanman, Baha. "Resmî Tekkesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIV/584-585. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007.

Tanman, M.Baha. "Aydınoğlu Tekkesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. IV/238-239. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991.

Tarlan, Ali Nihad. *Divan Edebiyatinda Tevhidler ve Muamma*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.

Taşkesenlioğlu, Lokman. "Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnameleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58 (2017), 159-202.

Tatcı, Mustafa. *Eşrefoğlu Rumi (Divan-ı İlahiyat)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.

Tatcı, Mustafa. "Selim Divane". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXVI/427. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009.

Tatcı, Mustafa. *Yunus Emre Divanı (Ciltli)*. İstanbul: H Yayınları, 2021.

Tek, Abdurrezzak. "Bursa'da Kadiri Tekkeleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (01 Ocak 2010), 143-182.

Tek, Abdurrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Nilufer, Bursa: Bursa Akademi, 2. baskı., 2017.

Tekin, İnan. *Âşık Davıt Sularî'nin Sanatı ve Eserlerinin Müzikal Analizi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Tekindağ, Şehabeddin. "Mahmud Paşa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. XXVII/376-378. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003.

Tenik, Ali. *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Terzibaşı, Atâ. *Kerkük Şairleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.

Terzibaşı, Atâ. *Kerkük'lü Şeyh Rızâ ve Türkçe Şiirleri*. Kerkük: Bilgisayar Basım Evi, 2006.

Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. ed. Nurettin Demir - Emine Yılmaz. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, İkinci baskı., 2021.

Toparlı, Recep. *Abdülkadir Gulâmî Dîvân*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı., 2016.

Tuğluk, Mehmet Emin. *17. Yüzyıla Ait Harekeli Bir Eser: Kadirî Muhyiddîn'in Manzum Nasîhatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Tukin, Cemal. "Girit". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/85-93. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996.

Tulum, Mertol. *17.Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

Turan, Lokman. "Mehmet Müezzinoviç'in Kayıtlarına Göre Bosnalı Meylî'nin Tarih Manzumeleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 59 (31 Mayıs 2017), 15-39.

Turhan, Fatma Sel. "Molla Mustafa'nın İzinde 18. Yüzyılda Bosna'da Sosyal Hayat". *Avrasya Etüdleri* 48/2 (01 Aralık 2015), 65-99.

Uçman, Abdullah. "Devir Nazariyesi ve Osmanlı Tasavvuf Edebiyatında Devriyyeler". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*. haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Uçman, Abdullah. "Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı veli Maa Ebü'l - Feth Mehemmed Han Gazi". *Hareket Dergisi* VI/115 (1977), 28.

Uçman, Abdullah. *Müzekki'n-Nüfus*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.

Uluç, Rıdvan. *Müştâk Baba Âsâru'l-Müştâk Esrâru'l-'Uşşâk (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Uludağ, Süleyman. "Abdal Mehmed". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. I/63. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.

Uludağ, Süleyman. "Abdülkādir-i Geylânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/234-239. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Uludağ, Süleyman. "Âdâbü'l-Mürîd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. I/336-337. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.

Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Uludağ, Süleyman. "Bâyezîd-i Bistâmî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. V/238-241. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992.

Uludağ, Süleyman. “Nefis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/526-529. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.

Uludağ, Süleyman - Eraydın, Selçuk. “Erbaîn”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XI/270-271. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995.

Uludağ, Süleyman - Köksal, M.Asım. “Kuddûsî Ahmed Efendi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXVI/315-316. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Uzun, Mustafa İsmet. “Devriyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. IX/251-253. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994.

Uzun, Mustafa İsmet. “Hilye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XVIII/44-47. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998.

Uzun, Mustafa İsmet. “Mi’râciye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXX/135-140. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Uzun, Mustafa İsmet. “Regâibiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIV/536-537. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012.

Uzun, Mustafa İsmet. “Tevhid”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLI/24-26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Karesi Meşâhiri*. haz. Mehmet Sarı-Ahmet Karaman. Balıkesir: Zağnos Yayınları, 1999.

Ülker, Mustafa Birol. “Yetkin,Mustafa Safvet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLIII/506-507. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.

Ünsal, Hatice. *Abdurrahman Halis Talabani ve Behcetül-Esrar Tercümesi Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Ünver, İsmail. “Ahmedî’nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 25/1977 (01 Ocak 1977), 355-411.

Ünver, Süheyl. “Mahmud Paşa (Adnî Mahmut Paşa)”. *Fâtih ve İstanbul*. 7-!2. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, 1954.

Üstüner, Kaplan. *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2007.

Üzer Altuner, Nuran. *Safâî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1989.

Vergili, Orhan. *Hacı Hulûsî Baba Divanı*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Vergili, Orhan. “Hacı Hulûsî Baba ve Divanı”. *International Journal of Filologia Uluslararası Hakemli E-Dergi / Referee International E-Journal* 3 (2020).

Vicdani, Mustafa Sadık. *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı’Aliyye) Melamiyye/Kadiriyye/Halvetiyye/Sofi ve Tasavvuf*. ed. Y. İrfan Gündüz. Enderun Kitabevi, ts.

Vildiç, Samir. *Bosna’da Kadirîlik ve Hacı Sinan Tekkesi*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Yahyâ Âgâh b.Sâlih el-İstanbulî. *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm (Mecmu’âtü’z-Zarâ’if Sandukatu’l-Ma’ârif)*. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2005.

Yalçınkaya, Yağız. *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı (Notlandırılmış metin-inceleme)*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Yalçınkaya, Yağız. “Molla Sabir’in Kardaşlık Dergisinde Tefrika Edilen ‘Kerkük Şairleri’ İsimli Eseri”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* VIII/20 (2021).

Yalçınkaya, Yağız. “XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvânı”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 68 (01 Aralık 2019), 113-156. https://doi.org/10.32925/tday.2019.32

Yaşar, Selim Sami. *Tuhfü’d-dâr*. haz. Feyzullah Hacıbayriç. Sarajevo, 1984.

Yaşaroğlu, M.Kâmil. “Şâban”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXVIII/235-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010.

Yaşaroğlu, M.Kâmil. "Üç Aylar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLII/276. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Zünnar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/572-574. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yeniterzi, Emine. *Dîvan Şiirinde Na't*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.

Yıldırım, Yusuf. *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Yıldırım, Yusuf. "Osman Şems Efendi'nin Şiirlerinde Dînî ve Tasavvufî Muhteva". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (15 Haziran 2014), 37-64.

Yıldız, Alim. "Ramazâniyeler". *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Yıldız, Alim. "Regâibiyyeler". *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Yıldız, Alim. *Sivaslı Divan Şairleri*. İstanbul: Sivas Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2017.

Yıldız, Alim. "Şefâat-nâmeler". *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ali Yılmaz. 239-243. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Yılmaz, Adile. *Eşrefoğlu Rûmî Dîvanı (İnceleme)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Yılmaz, Mehmet. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler: Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Kesit Yayınları, Birinici baskı., 2013.

Yılmaz, Oğuz. *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât- Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Yiğiterol, Ömer Faruk. *Pend-nâmeler ve Levh-nâme*. Istanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021.

Yücel, Bilal. *Mahmud Paşa, Adnî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

Yüksel, Murat. *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri-1 (Osmanlı Dönemi)*. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 2000.

Zakir Şükrü Efendi. "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihi". *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/40 (20 Haziran 1980), 51-96.

Zübeyiroğlu, Ruhsâr. *Mecmû'atü't-Terâcim:Mehmed Tevfîk Efendi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.

İnternet Kaynakları

Adnî Mahmûd Paşa. *Divan*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: T.Y. 1962, vr. 32b-48b. Erişim 05 Temmuz 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/107783.

Adnî Mahmûd Paşa. *Divan*. Millet Kütüphanesi: 278, vr. 1b-15b. Erişim 05 Temmuz 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/107786.

Aka, Belde. "Hikmet, Hersekli Ârif Hikmet Bey". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 16 Nisan 2014. Erişim 19 Aralık 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hikmet-hersekli-arif-hikmet-bey(14.09.2021).

Aksoyak, İsmail Hakkı. "İzzî, Eşrefzâde İzzeddin Ahmed Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 22 Şubat 2015. Erişim 10 Aralık 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/izzi-esrefzade-izzeddin-ahmed-efendi.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Nâfî, Abdünnâfi İffet Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 01 Temmuz 2014. Erişim 30 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nafi-abdunnafi-iffet-efendi.(30.09.2021).

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Selîm, Şeyh Selîm Baba, Selîm Dîvâne". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 11 Eylül 2014. Erişim 04 Ocak 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selim-seyh-selim-baba-selim-divane.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Şems, Osman Şems Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 21 Ocak 2015. Erişim 19 Ekim 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sems-osman-sems-efendi (02.10.2021).

Aksoyak, İsmail Hakkı - Erdoğan, Hilal. "Medhî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 28 Kasım 2013. Erişim 23 Ocak 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/medhi.(23.01.2021).

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Emnî, Selimzâde Süleyman Emnî Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 27 Şubat 2014. Erişim 19 Ekim 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/emni-selimzade-suleyman-emni-efendi. (19.10.2020).

Ali Emirî Efendi. *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şâirleri*. haz. Hakan T.Karateke. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-204954/iskodra-vilayeti-osmanli-sairleri.html.

"Alparslan: Büyük Selçuklu". *"Kalpler ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur."* - *Uyanış Büyük Selçuklu 13. Bölüm*. *Youtube*. Yayın Tarihi 21 Aralık 2020. https://www.youtube.com/watch?v=QqbTNdpfbkI.

Alper, Kadir. "Aşkî, Giritli". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 05 Aralık 2020. Erişim 24 Nisan 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/aski-giritli.(24.04.2021).

Alptekin Sarıoğlu, Leyla. "Adnî, Mahmûd Paşa". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 09 Eylül 2014. Erişim 24 Haziran 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adni-mahmud-pasa.(24.06.2021).

Arslan, Mehmet. "Abdürrahîm Kâdirî, İvranyalı". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 13 Mayıs 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdurrahim-kadiri-ivranyali.(13.05.2021).

Arslan, Mehmet. "Ali, Kerküklü Şeyh Mehmed Ali Nûr, Mûr Ali". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 25 Mayıs 2014. Erişim 17 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-kerkuklu-seyh-mehmed-ali-nur(17.09.2021).

Arslan, Mehmet. "Enîsî, Mustafa Enîsî Efendi, Edremitli". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 28 Eylül 2014. Erişim 20 Eylül 2021.

http://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/enisi-mustafa-enisi-efendi-edremitli (14.10.2021)

Arslan, Mehmet. "Fâ'iz, Abdülkâdir Fâ'iz Talebânî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 28 Ağustos 2014. Erişim 12 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/faiz-abdulkadir-faiz-talebani (12.10.2021).

Arslan, Mehmet. "Gulâmi, Sivaslı". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 25 Nisan 2014. Erişim 24 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulami-sivasli(14.09.2021).

Arslan, Mehmet. "Hakkî, Süleymân Beyzâde İsmâil Hakkı Bey". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 12 Haziran 2014. Erişim 25 Haziran 2014. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hakki-suleyman-beyzade-ismail-hakki(16.09.2021).

Arslan, Mehmet. "Mensur Surnamelerin Son Örneği: Nafi Surnamesi". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (1992), 117-145.

Arslan, Mehmet. "Müştâk, Müştâk Baba, Bitlisli". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 01 Ocak 2015. Erişim 12 Temmuz 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mustak-mustak-baba-bitlisli.(12.07.2021).

Arslan, Mehmet. "Rızâ, Rızâyî, Trabzonlu". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 31 Aralık 2014. Erişim 06 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riza-rizayi-trabzonlu (06.10.2021).

Arslan, Mehmet. "Rızâ, Şeyh Tâlibânî, Kerküklü". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 04 Ağustos 2014. Erişim 17 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riza-seyh-talibani-kerkuklu(15.10.2021).

Arslan, Mehmet. "Sırrî Hanım, Sırrî Râhile". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 12 Haziran 2014. Erişim 16 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sirri-hanim-sirri-rahile(16.09.2021).

Arslan, Mehmet. "Zühdî, Mehmed, Trabzonlu". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 12 Haziran 2014. Erişim 14 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zuhdi-mehmed-trabzonlu(14.09.2021).

Aşkî Giridî. *Divan*. Milli Kütüphane-Ankara: 06 Mil Yz A 3396/1. Erişim 24 Nisan 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/136027.

Aydın, Abdullah. "Kâdirî, Gîsûdâr Şeyh Ahmed Kâdirî Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 19 Temmuz 2014. Erişim 09 Haziran 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kadiri-gisudar-seyh-ahmed-kadiri.

Beyânî. *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. haz. Aysun Sungurhan Eyduran. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194495/beyani-tezkiresi-tezkiretus-suara.html.

Çakır, Adalet. *Mehmet Rif'at Efendi'nin "Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye" Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Çakır, Emine. "Sırrî, Seyyid Ali". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 21 Ocak 2015. Erişim 14 Temmuz 2022. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sirri-seyyid-ali.

Demir, Gonca Kuzay. "Selim Sami, Selim Sami Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 27 Kasım 2014. Erişim 13 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selim-sami-selim-sami-efendi.(07.02.2022).

Demir Necati. "Afşin Ashab-ı Kehf'in Ribatında Kadiri Şeyhi Raif Efendi", ts. http://www.yesilafsin.com/afsin-ashab-i-kehfin-ribatinda-kadiri-seyhi-raif-efendi-makale,608.html(17.11.2021).

Dîvân-ı Aşkî. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi: 892.71. Erişim 24 Nisan 2021. https://yazmaeserler.diyanet.gov.tr/details?id=6299&materialType=YE&query=002989.

Ergun, Pervin. "Kuddusi, Ahmed". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 18 Şubat 2015. Erişim 01 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kuddusi-ahmed.(01.09.2021)

Erkal, Abdülkadir. "Erbâbi, Hüseyin Farkî Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 13 Eylül 2013. Erişim 20 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/erbabi-huseyin-firaki (20.09.2021)

Esad Mehmed Efendi. *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Sâfâ-Endûz'u İnceleme-Metin*. haz. Rıza Oğraş. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2001. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-212024/esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduz.html

Esir, Hasan Ali - Gülen, Sevinç. "Ahmed Hamdi, Rizeli". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 31 Ekim 2013. Erişim 27 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmed-hamdi-rizeli.(27.09.2021).

Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*. haz. Filiz Kılıç. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html.

Fatîn Davud. *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*. haz. Ömer Çiftçi. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html.

Garikî b. Yûsuf b. Mezid. *Divan*. Milli Kütüphane-Ankara: 06 Mil Yz A 3551/1. Erişim 02 Nisan 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/648.

Garikî b. Yûsuf b. Mezid. *Esrâr-i Evliyâ*. Milli Kütüphane-Ankara: 06 Mil Yz A 3551/4. Erişim 02 Nisan 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/esrar-i-evliya/135466.

Garikî b. Yûsuf b. Mezid. *Şerh-i Bazi Âyât*. Milli Kütüphane-Ankara: 06 Mil Yz A 3551/3. Erişim 02 Nisan 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/serh-i-bazi-%C3%82yat/135471.

Garikî b. Yûsuf b. Mezid. *Şerh-i Bazi Âyât*. Milli Kütüphane-Ankara: 06 Mil Yz A 3551/2. Erişim 02 Nisan 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/serh-i-bazi-%C3%82yat/135475.

Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. haz. Mustafa İsen. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html.

Halîm Girây. *Gülbün-i Hânân*. haz. İbrahim Gültekin. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/66937,gulbun-i-hananpdf.pdf?0&_tag1=2376698AFA1918268BC4FB83442C14DC197B0526&

crefer=491CF6843966D45459312973A05FE7BD86957DC28C690CC920D4D5B8FFEE514A.

Hâlis Abd er-Rahmân b. Ahmed Kerkükî. *Divan*. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi: 34 Sü-Tarlan 123/2. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/60883(10.09.2021).

Hâlis Abd er-Rahmân b. Ahmed Kerkükî. *Manzûme-i Ehl-i Beyt*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: 06 Mil Yz A 8255. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/manz%C3%BBme-i-ehl-i-beyt/127181(13.10.2021).

Hâlis Abd er-Rahmân b. Ahmed Kerkükî. *Şerh-i Beyt-i Mesnevî*. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi: 34 Sü-Tarlan 123/1. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/serh-i-beyt-i-mesnev%C3%AE/60993 (10.09.2021).

https://www.muridan.com/hlisiyye-kolu_h256.html. "Hâlisiyye Kolu", ts. Erişim 09 Eylül 2021.

https://en.wikipedia.org/wiki/Andri%C4%87grad. 26 Aralık 2020. Erişim 26 Aralık 2020.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ergiri. 26 Aralık 2020. Erişim 26 Aralık 2020.

İffet Abd en-Nâfi Efendî Ramazân-zâde. *Divan*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: 06 Mil Yz FB 203. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/1435 (01.10.2021).

İsen, Mustafa. "Kâimî, Hasan Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 02 Şubat 2015. Erişim 01 Eylül 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kaimi-hasan-efendi.

Kabak, Turgay. "Keşfî, Mustafa". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 02 Ocak 2014. Erişim 06 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kesf-mustafa (06.11.2021).

Kaya, Doğan. "Hayrânî, Muhammed". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 27 Kasım 2014. Erişim 28 Nisan 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayrani-muhammed.(28.04.2021).

Kesik, Beyhan. “Avnî, Eşrefzâde Şeyh Avnullâh Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 14 Nisan 2014. Erişim 23 Aralık 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/avni-esrefzade-seyh-avnullah-efendi

Kesik, Beyhan. “Emîn, Azîz-zâde Mehmed Emin Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 27 Mayıs 2014. Erişim 27 Aralık 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/emin-azizzade-mehmed-emin-efendi. (27.12.2020)

Kesik, Beyhan. “Hâkî, Muhammed Hüseyin, On İki İlim Molla”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 27 Kasım 2014. Erişim 09 Mayıs 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/haki-muhammed-huseyin-on-iki-ilim.(09.05.2021).

Kesik, Beyhan. “Halef/Halefî, Şeyh Halef Mehmed Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 02 Eylül 2014. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halef-halefi-seyh-halef-mehmed.(07.02.2021).

Kesik, Beyhan. “Seyyid Şeref/Şerefeddîn, Eşrefzâde Şeyh Seyyid Mehmed Şerefeddin Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 01 Mayıs 2014. Erişim 03 Aralık 2020. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyyid-seref-serefeddin-esrefzade.

Kesik, Beyhan. “Tabîboğlu, Abdullah”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 27 Kasım 2014. Erişim 13 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tabiboglu-abdullah.(13.10.2021).

Kubbealtı Lugatı. Erişim 21 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/mekkar

Kubbealtı Lugatı. Erişim 06 Şubat 2023. http://lugatim.com/s/menzil

Kubbealtı Lugatı. Erişim 14 Şubat 2023. http://lugatim.com/s/MERT

Kubbealtı Lugatı. Erişim 09 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/pazar.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 10 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/PERV%C3%82NE.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 22 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/puhte.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 24 Şubat 2023. http://lugatim.com/s/rah.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 22 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/raz.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 02 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/a%C4%9Fyar.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 14 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/a%C5%9Fk.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 19 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/m%C3%BCderris.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 14 Şubat 2023. http://lugatim.com/s/m%C3%BCrebbi.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 22 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/s%C4%B1r.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 27 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/sultan.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 08 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/%C5%9EAH%C3%82DET.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 13 Şubat 2023. http://lugatim.com/s/zikir.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 09 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/%C5%9Fem.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 23 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/na.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 08 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/nale.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 30 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/namus.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 11 Şubat 2023. http://lugatim.com/s/nemed.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 24 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/beste.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 21 Kasım 2022. http://lugatim.com/s/b%C3%AE.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 10 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/B%C4%B0SM%C4%B0LG%C3%82H%E2%80%93B%C4%B0SM%C4%B0LGEH.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 21 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/b%C3%BClb%C3%BCl.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 23 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/cenabet.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 10 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/ceyb.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 10 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/cife.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 23 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/%C3%87%C4%B0%C4%9E.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 10 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/damen.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 22 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/elest.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 22 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/esrar.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 08 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/ezel.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 08 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/feryat.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 12 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/fettan.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 08 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/figan.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 08 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/gamze.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 09 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/GAYP.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 26 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/g%C3%BClbank.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 10 Kasım 2022. http://lugatim.com/s/halda%C5%9F.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 29 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/halvet.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 12 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/hazret.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 26 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/iksir.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 22 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/tecelli.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 29 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/uzlet.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 25 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/vatan.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 27 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/Y%C3%82R.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 12 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/kuy.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 30 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/kafile.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 30 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/kervan.

Kâmilü'l-âsâr Hikâye-i Cihândâr. Hanya: Girit Matbaası, 1291.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 24 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/karga.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 02 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/kavga.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 13 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/leyla.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 13 Aralık 2022. http://lugatim.com/s/ma%C5%9Fuk.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 21 Ocak 2023. http://lugatim.com/s/k%C3%B6pr%C3%BC.

Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 15. baskı., 2006.

Kur'ân Yolu. "Fecr 89/28". Erişim 27 Aralık 2022. https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fecr-suresi-89/ayet-28/kuran-yolu-meali-5.

"Kurtlar Vadisi-Irak". haz. Serdar Akar. *Pana Film*. Yayın Tarihi 2006. https://www.imdb.com/title/tt0493264/.

Külliyât-ı Kuddûsî. Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığı: 2444, vr. 25b-34b.

Külliyât-ı Kuddûsî. Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığı: 2444, vr. 201-207a.

Mecmu'a. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2673.

"Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi". Erişim 30 Mart 2021. http://mustafaresmiahi.net/mustafaahi/tekkeler/mehmedsemseddintekkesi.html

"Meyli Derviş Mehmet". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. VI/323. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.

Mehmed Tevfik. *Kâfile-i Şu'arâ*. haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu,

Mehmet Rıf'at. *Terceme-i Risâle-i Kutbü'l-Arifin Ebû Sa'id-i Ebî'l-Hayr*. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 4/1. Erişim 24 Haziran 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-risale-i-kutbul-arifin-eb%C3%BB-said-i-eb%C3%AEl-hayr/114446 (23.06.2021).

Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi. *Tezkiretü'ş-şuarâ*. haz. Adnan İnce. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-203805/mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39ara.html.(25.09.2021).

Müjgan Çakır. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196469/mehmed-tevfik-kafile-i-su39ara.html.(25.09.2021).

Mültekatat-ı Hasekîye. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı: 45. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/multekatat-i-hasek%C3%AEye/112461 (01.10.2021).

Müşevviku'l-Uşşâk. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâî Efendi: 288.

PAMUKOVA BELEDİYESİ | SAKARYA. "Kemaliye Mahallesi". Erişim 08 Mayıs 2020. http://pamukova.bel.tr/ilcemiz/mahalleler/kemaliye-mahallesi/.

Ramazân-zâde İffet Abd en-Nâfî. *Divan*. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: Ms.or.quart.1367. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/125376 (01.10.2021).

Ramazân-zâde İffet Abd en-Nâfî. *Mir'ât-ı Haknuma*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı: 1425. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mirat-i-haknuma/112303 (01.10.2021).

Ramazân-zâde İffet Abd en-Nâfî. *Rehber-i Sâlikân-ı Seyr u Sülûk*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı: 52. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/rehber-i-salikan-i-seyr-u-sul%C3%BBk/112302 (01.10.2021).

Râmiz el-Kâdirî. *Divan*. Millet Kütüphanesi: 163. Erişim 02 Şubat 2023. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/190060.

Revnakoğlu Arşivi. Süleymâniye Yazma Eser Kütüphânesi: 183/75.

Revnakoğlu Arşivi. Süleymâniye Yazma Eser Kütüphânesi: 185/15.

Revnakoğlu Arşivi. Süleymâniye Yazma Eser Kütüphânesi: 183/153.

Saatçi, Suphi. "Fâiz". *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ts. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78493/irak-kerkuk-turk-edebiyati-6cilt.html.(12.10.2021).

Saatçi, Suphi. "Hâkî". *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ts. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78493/irak-kerkuk-turk-edebiyati-6cilt.html.(08.05.2021).

Saatçi, Suphi. “Hâlis”. *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ts. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78493/irak-kerkuk-turk-edebiyati-6cilt.html.(08.05.2021).

Saatçi, Suphi. “Tabiboğlu”. *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ts. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78493/irak-kerkuk-turk-edebiyati-6cilt.html.(08.05.2021).

Savran, Ömer. “Sabrî, Hüseyin Sabrî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 02 Eylül 2013. Erişim 08 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabri-huseyin-sabri (08.10.2020).

Sehî Beg. *Heşt Bihişt*. haz. Halûk İpekten, Günay Kut,. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=58CD571BCE1E4ED1CAC42FD57F94517696F7381F4CB3F37BF1BCB3ABA10031AB.

Sırrî Mehmed Kadirî. *Risâle-i Tahkîk*. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 15/4, vr. 81-a/85-b. Erişim 07 Kasım 2020. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/114605.

Sırrî Mehmed Kadirî. *Tarîkat-nâme ve Nesâ’ih-i Mürşid-i Dervişan*. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 15/2, vr. 58-a/71-a. Erişim 07 Kasım 2020. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tar%C3%AEkat-name-ve-nesaih-i-mursid-i-dervisan/114609.

Sırrî Mehmed Kadirî. *Tarîk-i Ta’bîr ve Terbiye-nâme-i Dervişân*. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları: 15/3, vr.71-a/81-a. Erişim 07 Kasım 2020. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tar%C3%AEk-i-tab%C3%AEr-ve-terbiye-name-i-dervisan/114613.

Şemsî Mehmed. *Divan*. Vatikan: Vat. Turco 208/2. Erişim 01 Nisan 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/93252.

Şemsî Muhammed Kadirî. *Divan*. Milli Kütüphane-Ankara: 06 Mil Yz A 8207. Erişim 01 Nisan 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/1457.

Şeref Hanım. *Şeref Hanım Dîvânı*. haz. Mehmet Arslan. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0.

"T.C Atkaracalar Kaymakamlığı", ts. http://www.atkaracalar.gov.tr/ilcemiz (18.10.2021).

T.C. Kahramanmaraş Valiliği. "Afşin", ts. http://www.kahramanmaras.gov.tr/afsin (17.11.2021).

T.C. Kemaliye Kaymakamlığı. "Kemaliye". Erişim 31 Aralık 2021. http://kemaliye.gov.tr/genel-bilgiler-kemaliye(30.12.2021).

Tuğluk, Halil İbrahim. "Kâdirî, Muhyiddin". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 12 Haziran 2014. Erişim 14 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kadiri-muhyiddin(05.12.2021).

Türkyılmaz, Dilek. "Ceyhûnî, Çördük Oğlu Ömer". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 03 Mart 2015. Erişim 14 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ceyhuni-zileli-omer(14.10.2021).

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. "Meylî, Mehmed Meylî Kurânî". 28 Şubat 2015. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/meyli-dervis-mehmed-gurani-kurani.(25.02.2021).

Vatan Kırım. "Akyar (Sivastopol)". Erişim 06 Ekim 2021. https://www.vatankirim.net/akyar-sivastopol-482/(06.10.2021).

Vatan Kırım. "Kezlev". Erişim 06 Ekim 2021. https://www.vatankirim.net/kezlev-514/(06.10.2021).

Yekbaş, Hakan. "Hâlis, Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 26 Haziran 2014. Erişim 09 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halis-seyh-abdurrahman-halis-talebani.(09.09.2021).

Yekbaş, Hakan. “Hamdî,Süleyman Hamdî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 26 Kasım 2014. Erişim 10 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hamdi-suleyman-hamdi (10.10.2021).

Yekbaş, Hakan. “Sâlih, Şeyh Mehmed Sâlih Talebânî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 13 Kasım 2014. Erişim 08 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/salih-seyh-mehmed-salih-talebani (08.10.2021).

Yıldız, Naciye. “İffet, Hatice Hanım”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 29 Ağustos 2013. Erişim 10 Eylül 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/iffet-hatice-hanim.(10.09.2021).

Yılmaz, Oğuz. “Hamdî Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 03 Kasım 2014. Erişim 10 Ekim 2021. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hamdi-efendi (10.10.2021).

Yeni Tarama Sözlüğü. haz. Cem Dilçin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

“Yukarıöz Köyü”. Erişim 03 Nisan 2021. https://cankiriyukarioz.tr.gg/Yukarioz-un-Tarihi.htm.

EKLER

Tablo- 3: 15.YÜZYILDAN 20. YÜZYILA KÂDİRÎ ŞÂİRLER

NU.	İSİM/MAHLAS	DOĞUM YERİ	VEFÂT YERİ	VEFÂT TARİHİ	TARİKAT KOLU	TASAVVUFÎ KONUMU/MESLEĞİ
1	Şeyh Eşrefzâde Abdullah-ı Rûmî (EŞREFOĞLU RÛMÎ)	İznik	İznik	874/1469	Eşrefiyye	Şeyh (Kolbaşı)
2	Mahmud Paşa (ADNÎ)	?	İstanbul	878/1474	Eşrefiyye	Sadrazam
3	Şeyh Abdürrahîm-i Tirsî (ABDÜRRAHÎM-İ TİRSÎ)	İznik	İznik	926/1537	Eşrefiyye	Şeyh
4	Şeyh Hamdi Efendi (HAMDÎ)	İznik	İznik	1012/1603	Eşrefiyye	Şeyh
5	Şeyh İsmâil-i Rûmî (İSMÂİL-İ RÛMÎ)	Tosya	İstanbul	1040/1631	Rumiyye	Şeyh (Kolbaşı)
6	Şeyh Abdülkâdir Kâdirî (kÂDİRÎ)	Hama	Halep	1040/1631	?	Âlim
7	Şeyh Seyyid Sırrı Ali (SIRRÎ)	İznik	İznik	1046/1636	Eşrefiyye	Şeyh
8	Şeyh Muhammed Efendi	?	Bursa	1060/1650	Eşrefiyye	Şeyh
9	Şeyh Hamdî-i Sânî (HAMDÎ)	?	İznik	1068/1658	Eşrefiyye	Şeyh
10	Şeyh Şerîf Halil Efendi (ŞERİF)	Bağdat	İstanbul	1068/1658	Rûmîyye	Şeyh
11	Gisûdâr Şeyh Ahmed Efendi (KÂDİRÎ)	Vodina	Bursa	1085/1675	Rumiyye	Şeyh
12	Şeyh Hasan Efendi (KÂİMÎ)	Saraybosna	İzvornik	1103/1691	Eşrefiyye	Şeyh
13	Şeyh Lütfullah Efendi (LÜTFULLAH)	?	İznik	1104/1692	Eşrefiyye	Şeyh
14	Şeyh Eşref-i Sânî (SANÎ-İ EŞREF)	İznik	İznik	1108/1697	Eşrefiyye	Şeyh
15	Selimzâde Süleyman Efendi (EMNÎ)	İstanbul	Mısır	1109/1698-99	?	Şeyh / Hattat
16	Hüsamzâde Feyzî Osman (FEYZÎ)	İstanbul	İstanbul	XVII. yy	?	Kadı
17	Urlalı Yakup Oğlu Hüseyin (KÂDİRÎ)	Urla/İzmir	?	17.Yüzyıl	Rûmiyye	Derviş
18	Şeyh Seyyid Abdurrahman Şerif Efendi (KÂDİRÎ)	İstanbul	İstanbul	1123/1711/12	Rûmiyye	Şeyh
19	MEDHÎ	Bağdat	İstanbul	1720?	Rûmiyye	Bestekâr
20	Şeyh Mehmed Sırrî Efendi (SIRRÎ)	Remle (Kudüs'e yakın)	İstanbul	1140/1727-28	Rûmîyye	Şeyh
21	Eşrefzâde Şeyh Seyyid Mehmed Şerefeddin Efendi (SEYYİD ŞEREF)	Bursa	Bursa	1146/1733	Eşrefiyye	Şeyh

22	Şeyh Derviş Ahmed Sâlik Efendi	İstanbul	İstanbul	1150/1737	Rûmiyye	Şeyh
23	Şeyh Eşrefzâde İzzeddin Ahmed Efendi (İZZÎ)	Bursa	İstanbul	1153/1740	Eşrefiyye	Şeyh / Bestekâr
24	Eşrefzâde Şeyh Avnullah Efendi (AVNÎ)	Bursa	Bursa	1155/1742	Eşrefiyye	Şeyh / Hattat
25	Azizzâde Mehmed Emin Efendi (EMİN)	İstanbul	Mora	1164/1750	?	Kadı
26	Kırımlı Selim Baba (SELİM-İ DİVÂNE)	Kırım?	Köprülü	1170/1756	?	Kadı nâibi
27	Eşrefzâde Mehmed Fahreddin Efendi-i Evvel (FAHRÎ)	Bursa	Bursa	1176/1762	Eşrefiyye	Şeyh / Hattat
28	Şeyh Ali Vâhidî (VÂHİDÎ)	Çerkeş /Çankırı	İstanbul	1178/1765	Rûmiyye	Şeyh
29	Şeyh Halef Mehmed Efendi (HALEF)	Bağdat	İstanbul	1178/1765	?	Şeyh
30	Şeyh Eşrefzâde Abdülkâdir Efendi (SIRRÎ)	İznik	İznik	1176/1762 veya 1180/1766 -67	Eşrefiyye	Şeyh
31	Suyolcuzâde Nehri Ahmed Efendi (NEHRÎ)	Tekirdağ	Tekirdağ	1183/1769	Rûmiyye	Şeyh
32	Seyyid Hâfız Abdullah Efendî (HÂFIZ)	Rusçuk	?	1185/1771 ’den sonra	?	Nâzım
33	Kıyâmî Mustafa Efendi (KIYÂMÎ)	?	Edirne	1188/1774	?	Şeyh
34	Derviş Mehmed Gürânî (MEYLÎ)	Saraybosna	Travnik	1195/1781	?	Hattat
35	Eşrefzâde Seyyid Abdülkâdir Necib Efendi (NECÎB)	Bursa	Bursa	1202/1788	Eşrefiyye	Şeyh
36	Şeyh Mustafa Resmî Efendi (RESMÎ/ÂHÎ)	?	Magosa/ Kıbrıs	1206/1792	Resmiyye	Şeyh (Kolbaşı)
37	Şerif Ali (ŞERÎF)	Hanya/Girit	Kandiye /Girit	1209/1794 -95	Rûmîyye	Şeyh
38	Mehmed Emin Efendi (ÂRİF)	?	?	18.yüzyıl	?	Kadı
39	SEYYİD ALİ EFENDİ (SIRRÎ)	?	?	18.yüzyıl	Rûmiyye	Derviş
40	Derviş Selim EFENDİ (sırrî)	?	?	18.yy.’lın sonu 19.yy.’lın başında yaşamıştır.	Müştâkiyye.	Derviş
41	Şeyh Şerif Ahmed Efendi	?	İstanbul	1216/1801	Rûmiyye	Şeyh

42	Hanyalı Yahya Efendi (KÂMÎ)	Suda Kalesi, Hanya/Girit	İstanbul	1217/1802 ?	?	Şeyh / Hattat, Kâtip
43	Tiranlı Şeyh Hasan Efendi (HÂDİM)	Tiran	Tiran	1220/1805	?	Şeyh
44	Molla Mustafa Başeski (ŞEVKÎ)	Saraybosna	Saraybosna	1224/1809	?	Muallim, Kâtip, İmam
45	Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi (ŞEMSÎ)	Kayseri	İstanbul	1227/1812	Resmiyye	Şeyh
46	Hüseyin Hüsnü bin Halil-i Giridî (AŞKÎ)	Kandiye/ Girit	?	18.yy'ın sonu ile 19.yy'ın başı	?	Derviş
47	Halim Giray (HÂLİMÎ)	Kırım	İstanbul	1239/1824	?	Derviş
48	Şeyh Muhammed Mustafa/Müştâk Baba (MÜŞTÂK)	Bitlis	Muş	1247/1832	Müştâkiyye	Şeyh (Kolbaşı)/ Mesnevîhân
49	Şeyh Süleyman Hamdî Efendi (HAMDÎ)	?	İstanbul	1253/1837-38	?	Şeyh
50	Şeyh Şemseddin Efendi	Bursa	Bursa	1261/1845	?	Şeyh
51	Şeyh Ahmed Efendi/Kuddûsî Baba (KUDDÛSÎ)	Bor/Niğde	Bor/Niğde	1264/1848	?	Şeyh
52	Mehmed/Ahmed Rıf'at Efendi (RIF'AT)	?	İstanbul	1269/1852	Eşrefiyye	Biyografi yazarı
53	Şeyh Selim Efendi (HALÎMÎ)	Tiran	Tiran	1270/1854	?	Şeyh / Hattat
54	Şeyh Muhammed Efendi (HAYRÂNÎ)	Sivas/Gürün	Sivas/Gürün	1273/1856 ?	?	Şeyh
55	Ahmed Es'ad Efendi (ES'AD)	Manisa	Manisa	1274/1857	?	Müderris, Müftü, Kadı
56	Muhammed Hüseyin Efendi (HÂKÎ)	Kerkük	Kerkük	1275/1858	Hâlisiyye	Musikîşinas
57	Şeyh Abdurrahman Hâlis Talebânî (Hâlis)	Kerkük	Kerkük	1275/1859	Hâlisiyye	Şeyh (Kolbaşı)
58	Hatice Hanım (İFFET)	Diyarbakır	Diyarbakır	12771860	?	Dervişe
59	Mehmed Muhyiddin Efendi (MUHYİDDÎN)	?	İstanbul	1279/1862-63	Resmiyye	Şeyh / Hattat
60	Şeyh Nâfiz Efendi (Nâfiz)	Bursa	Bursa	1282/1865	Eşrefiyye	Şeyh
61	Abdürrahim Kâdirî Efendi	İvranya	Üsküp	1282/1865	?	Şeyh
62	Hâfız Mehmed Efendi (ZÜHDÎ)	Trabzon	Trabzon	1292/1875	?	Kâtip
63	Şeyh Mustafa Muhibbullah Efendi (MUHİB)	Diyarbakır	Bursa	1293/1876	?	Şeyh / Hadis âlimi
64	Râhile Hanım (SIRRÎ)	Diyarbakır	İstanbul	1294/1877	?	Dervişe
65	Süleyman Beyzâde İsmâil Hakkı Bey (HAKKÎ)	İstanbul	İstanbul	1301/1883	?	Defterdâr
66	Mehmed Efendi/Mûr Ali Baba (ÂLÎ)	Kerkük	Sivas	1301/1884	Hâlisiyye	Şeyh

67	Hüseyin Firâkî Efendi (ERBÂBÎ)	Erzurum	Erzurum	1301/1884	?	Ozan
68	Abdülkâdir Efendi (GULÂMÎ)	Sivas	Sivas	1303/1886	Hâlisiyye	Öğretmen, Maarif müfettişi
69	Şeyh Ahmed Hamdi Efendi (HAMDÎ)	Rize	Rize	1304/1886 ?	?	Şeyh
70	Abdünnâfi İffet Efendi (NÂFÎ)	Adana	Tâif	1308/1891	?	Müderrris, Defterdâr, Mutasarrıf, Vali
71	Şeyh Osman Nureddin EFENDİ (Şems)	İstanbul	İstanbul	1311/1893	Enveriyye	Şeyh (Kolbaşı)
72	Ahmed Rızâ Efendi (RIZÂYÎ)	Trabzon	Trabzon	1311/1893	?	Tüccar
73	Şeyh Abdülkadir-i Sıddıkî	Urfa	Urfa	1315/1897	Hâlisiyye	Şeyh
74	Abdülkâdir Efendi (FÂİZ)	Kerkük	Kerkük	1897	Hâlisiyye	Âlim
75	Mehmed Sâlih Efendi (SÂLİH)	Kerkük	Kerkük	?	Hâlisiyye	Şeyh
76	Abdî Efendi/Baba el-Kâdirî (şükrî)	Kerkük	Kerkük	19.yy.	Hâlisiyye	Derviş
77	Kudsî	Şumnu	?	19.yy.	Rumiyye	Şeyh
78	Hüseyin Sabri Efendi (SABRÎ)	Malatya	Malatya	19.yy.	?	Derviş
79	Râmiz	Girit	Girit	19.yy.	?	Derviş
80	Seyyid Ahmed Cemâli Efendi (SEYYİD)	?	?	19.yy.	?	?
81	Hamdi Efendi (HAMDÎ)	Nevşehir	?	19.y.y sonu veya 20.yy. başı	?	Şeyh
82	Mehmed Halil Sâmi Paşa el-Kâdirî el-Âhî (SÂMÎ)	Ankara	İstanbul	1319/1901	Resmiyye	Şeyh
83	Hersekli Ârif Hikmet Bey (HİKMET)	Mostar	İstanbul	1839/1903	?	Kâtip
84	Hacı Ömer Hüdayi Baba (HÜDÂYÎ)	Elâzığ	Elâzığ	1323/1905	Hâlisiyye	Şeyh
85	Abdullah Efendi (TABİBOĞLU)	Kerkük	Kerkük	1324/1906	Hâlisiyye	Kıssahân
86	Mustafa Efendi (ENÎSÎ)	Edremit/ Balıkesir	Edremit /Balıkesir	1325/1907	?	Âlim
87	Şeyh Rızâ Talebânî (RIZÂ)	Kerkük	Kerkük	1328/1910	Hâlisiyye	Şeyh
88	Mustafa Efendi (KEŞFÎ)	Artvin/ Yusufeli	İspir	1328/1910	?	Ozan
89	Zileli Ömer Efendi (CEYHUNÎ)	Zile	Çorum/ Alaca	1330/1912	?	Ozan
90	Mehmed Selmân Efendi (AŞKÎ)	İstanbul	İstanbul	1333/1915	Resmiyye	Şeyh
91	Cevheriye Bânu Hanım (BÂNU)	Çankırı/ Çerkeş	Çankırı/ Çerkeş	1334/1916	?	Dervişe
92	Şeyh Muhammed Bedreddin Efendi (İZZÎ)	Niğde	İstanbul	1337/1919	Enveriyye	Şeyh / Memur

93	Şeyh Mustafa Şevki Efendi (ŞEVKÎ)	İstanbul	İstanbul	1338/1920	?	Şeyh
94	Şeyh Ahmed Süreyyâ Emin (SÜREYYÂ)	İstanbul	İstanbul	1923	Hâlisiyye	Şeyh / Mucit, Tornacı, Marangoz
95	Şeyh Muhammed Müştak-ı Kemterî	Erzurum	İstanbul	1925	Müştâkiyye	Şeyh
96	Mütevekkilzâde Hacı Ali Gâlip Efendi (TÂLİB)	Erzurum	Erzurum	1925	?	Hüsn-i hat muallimi
97	Yarpuzlu Râif Baba (RÂİF)	Malatya	Afşin/ K. Maraş	1926	?	Şeyh
98	Şeyh İbrahim Edhem Efendi (İLHÂMÎ)	İstanbul	İstanbul	1933	Resmiyye	Kâtip, Bestekâr
99	Mehmed Hulûsî Erer (HULÛSÎ)	Çamlıhemşin/Rize	Fatsa/Ordu	1936	?	Şeyh, İmam, Müderris, Sorgu hâkimi, Müftü
100	Şeyh Mehmed Câfer Hayrullah Efendi (CÂFER)	?	İstanbul	1944	Resmiyye	Şeyh
101	Mehmet Sezâî Efendi (SEZÂÎ)	Poduyeva /Kosova	Kosova	1947	Enveriyye	Şeyh / Müderris, Müftü
102	Şeyh Selim Sami Efendi (SÂMÎ)	Vulçıtrın/ Kosova	Vulçıtrın /Kosova	1951	?	Şeyh / Öğretmen, Başmüderris
103	Mirgûnlu Ahmed Muhyiddin Eriçok Efendi (MİRGÛNLU)	?	İstanbul	1953	Rûmiyye	Şeyh / Mahalle muhtarı
104	Şeyh Muharrem Hilmi Kösetürkmen Efendi (SIRRÎ)	Elâzığ	Elâzığ	1964	Hâlisiyye	Şeyh
105	NURÎ	Ilgaz/Çankırı	Ilgaz/Çankırı	20.yy.	?	Derviş

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Edibali KARABIYIK		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		Orta
Eğitim Durumu	**Başlama- Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	1995	1999	Erbaa Coşkun Önder YDA Lisesi
Lisans	2003	2007	Karadeniz Teknik Üniversitesi/Fatih Eğitim Fakültesi, Ondokuzmayıs Üniversitesi/Amasya Eğitim Fakültesi
Yüksek Lisans	2013	2016	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2017	2023	Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum	**Başlama- Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2008		Millî Eğitim Bakanlığı
Katıldığı Proje ve Toplantılar	Yazma Eserler Kış Okulu Keşif-Tahkik-Neşir-I, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019. "Cem Sultan ve Dönemi" Sempozyumu; konuşmacı (Bursa, 2018) "Bursa'nın Hafızası İsmail Beliğ" Sempozyumu; konuşmacı (Bursa, 2021)		
Yayınlar:	Karabıyık, Edibali. Hanyalı Nûrî Osman Divanının Dinî ve Tasavvufî Açıdan Tahlili. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016. Karabıyık, Edibali - Molla Memet, Amet. "Cem Sultan'ın Muhiti ve Cem Şairleri". Cem Sultan ve Dönemi Sempozyumu Bildiri Kitabı. ed. Bilal Kemikli-Olcay Kocatürk. 93-101. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları,2018. Karabıyık, Edibali. "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'nda Celvetîlik/ Jilwatiyya in Hanyali Nūrī Osman's Divan". Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches, (Bahar 2020-1): 145-164. Karabıyık, Edibali, "Bursalı İsmail Beliğ'in Tokat Macerası:"Sergüzeşt-nâme-i Fakîr Be-Azîmet-i Tokat", "Bursa'nın Hafızası" İsmail Beliğ ve Dönemi. ed.Bilal Kemikli-Ömer Faruk Yiğiterol.91-111. Bursa:Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2022.		

	Karabıyık, Edibali-Akçay, Ali İhsan. "Bosnalı Molla Mustafa Başeski'nin Yayımlanmamış Şiirleri", RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 27 (2022), 432-444. Karabıyık, Edibali. "Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Efendi'nin Tophâne Kâdirî Âsitânesi'nin Tecdidine Düştüğü Tarih", VI.Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildiriler Kitabı, ed. M.Fatih Köksal-Emre Berkan Yeni, 455-469. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları,2022.
Diğer:	
İletişim (e-posta):	
Tarih: **İmza:** **Adı-Soyadı:** Edibali KARABIYIK	